

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

sosyal bilimler enstitüsü

KAÜSBED
KAÜJISS

DERGİSİ

Kafkas University

journal of institute of social sciences

sayı/number 29 bahar/spring 2022

e-ISSN 2149-0643

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
sosyal bilimler enstitüsü
DERGİSİ

KAFKAS
UNIVERSITY
KAFKAS
UNIVERSITY
Kafkas University
journal of instute of social sciences
sayı/number 29 bahar/spring 2022

Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi **Hakemli** bir dergidir ve bahar ve sonbahar sayıları olmak üzere yılda en az iki kez yayımlanır. Yayın dili **Türkçe ve kabul gören Batı dilleridir**. Dergiye gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde **yayımlanmamış** olmalıdır. Kongrelerde sunulan bildiriler ve konferans metinleri, bildiri kitaplarında daha önce yayımlanmamış olmak kaydıyla gönderilebilir. Özgün makalelerin ve araştırmaya dayanan raporların konunun uzmanlarına gösterilerek görüş alınması (kabul, değişiklikler yapıldıktan sonra kabul ya da ret) yaklaşık 6-8 hafta almaktadır. Yazının yayımlanıp yayımlanmaması hakkındaki son karar yazarlara bildirilir. Yayın Kurulu, gerekli hallerde yayımlanacak yazı üzerinde uzmanların görüşleri doğrultusunda bazı değişiklikler yapılmasını ya da yazının tamamen gözden geçirilmesini yazar(lar)ından isteyebilir. Yazılar, üzerinde gerekli değişikliklerin yapılması ve makalenin yeniden düzenlenmesi yazarların sorumluluğundadır. Yazılar, yayımlanmadan önce editoryal değişikliklerin onaylanması ve metnin son bir kez gözden geçirilmesi için yazarlara gönderilir. Olumsuz hakem görüşü bulunan yazılar dışındaki yayımlanmayan yazılar istendiği takdirde yazarlarına geri gönderilir.

Derginin temel amacı: Sosyal Bilimler alanlarında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, Yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Derginin kapsamı: Sosyal Bilimler ile ilgili konuları kapsamaktadır. Dergide, Sosyal Bilimlerin alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki çalışmalar yayımlanır.

DERGİMİZ;

-TÜBİTAK-ULAKBİM SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER VERİ TABANINDA DİZİNLENMEKTEDİR.

-SOBİAD ATIF DİZİNDE TARANMAKTADIR.

-OJOP ÇEVİRİMİÇİ BİLİMSEL DERGİ EDİTÖRLERİ VE YAYINCILARI PLATFORMU ÜYESİDİR.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ/KAÜSBED
Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences/KAUJISS

Sahibi Owner

Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
In the name Kafkas University Institute of Social Sciences
Doç. Dr. Yaşar KOP

Editörler ve Yayın Kurulu Editorial Board

Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN *Tarih Editörü/Atatürk Üniversitesi/Erzurum*
Prof. Dr. Ali TİLBE *Batı Dilleri ve Edebiyatları Editörü/Cerrahpaşa Üniversitesi/İstanbul*
Prof. Dr. Orhan KEMAL TAVUKÇU *Türk Dili ve Edebiyatı Editörü/RTE Üniversitesi/Rize*
Prof. Dr. Selahattin BEKKİ *Halk Edebiyatı Editörü/Ahi Evran Üniversitesi/Kırşehir*
Prof. Dr. Selçuk URAL *Sosyal ve Beşeri Bilimler Editörü/Kafkas Üniversitesi/Kars*
Prof. Dr. Ş. Recai TEKOĞLU *Eskiçağ Dilleri Editörü/9 Eylül Üniversitesi/İzmir*

Başeditör Head-Editor

Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Editör Yardımcısı Vice Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ersin DOĞANTEKİN

Genel Koordinatörler General Coordinators

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARAGEÇİ

İngilizce Redaksiyon English Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Turan ÖZGÜR GÜNGÖR

Düzenleme Design

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARAGEÇİ

Dizgi ve Baskı Printed and IBM Typeset

Kafkas Üniversitesi Ofset Tesisleri, Kars
Kafkas University, Kars

Yazı İşleri /Sekretariat

Enstitü Sekreteri Nuri BAYRAKÇI

Yazışma Adresi Corresponding Address

Kafkas Üniversitesi **Tel** : +90 474 225 11 87
Sosyal Bilimler Enstitüsü **Fax** : +90 474 225 11 87
Müdürlüğü 36100 Kars **e-mail** : sbedergi@kafkas.edu.tr
sosbil@kafkas.edu.tr

Dergi Otomasyon Sistemi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kausbed>

© 2022 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Her Hakkı Saklıdır. Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

© 2022 Kafkas University Institute of Social Sciences, All rights reserved The views expressed in the journal are the responsibility of the individual authors

e-ISSN- 2149-0643

DERGİMİZ TÜBİTAK-ULAKBİM SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER VERİ TABANINDA DİZİNLENMEKTEDİR.

KAÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen yazılar sayfanın tek yüzüne yazılmalıdır. Eserler yazım kurallarına uygun şekilde hazırlandıktan sonra KAFKAS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ sayfasından MAKALE GÖNDERME linkine girilerek yüklenmelidir. Yazılar, aşağıda belirtilen yazım kurallarına uyularak hazırlanmalı ve 20 sayfayı geçmemelidir (fotoğraf ve çizimler hariç).

Eserlerin başlangıç sayfasında bulunması gereken bilgiler

Yazar ad(lar), Yazarın Adres(ler)i, E-Posta adres(ler)i, Makalenin Türkçe/İngilizce adı, Makalenin Türkçe/İngilizce özü, Anahtar kelimeler (İngilizce ve Türkçe 3-5 adet)

Eserin kaydedildiği otomasyonda bulunması gereken bilgiler

Yazar Adı ve Unvanı, Makale Adı, Yazar Adresi, E-Posta Adresi, Bağlantı Telefonu

Yazı karakteri

- * Makale başlığı, tamamı büyük harflerle, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 11 punto-kalın normal
- * İngilizce başlık, kelime baş harfleri büyük, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 10 punto-kalın normal
- * Yazar Adı, unvan belirtilmeden, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 10 punto-bold
- * Yazar unvanı, Adresi ve E-Posta, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 9 punto
- * Öz ve Abstract, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 9 punto-italik (en çok 100 kelime)
- * Bölüm başlıkları ve alt başlıklar, 1 cm boşluk kullanılarak Times New Roman 11 punto-bold
- * Metin, Times New Roman 11 punto
- * Tablo, Fotoğraf, Harita, Grafik başlıkları, Times New Roman 10 punto
- * Tablo içi, Times New Roman 7-9 punto
- * Tablo, Fotoğraf, Harita, Grafik kaynağı, Times New Roman 9 punto

Sayfa Düzeni

- * Kenar boşlukları Üst:6,5 cm, Alt:5 cm, Sağ:4,5, Sol:4,5
- * Girinti sol:0, sağ:0, Paragraf başboşluğu:1 cm, Aralık Önce:3 nk, Sonra:3 nk, Satır Aralığı: tek, Üst bilgi: 5 cm, Alt Bilgi:1,25 cm

Fotoğraf, Harita, Şekil

- * Metin içerisinde yer alan fotoğraf, harita ve şekiller 300 dpi çözünürlükte taranmış ve ilgili bölüme yerleştirilmiş olmalıdır
- * Grafikler hazırlanırken, iç bölümlerde yer alan yazıların okunabilirliğine dikkat edilmeli ve grafik içi taramalarda gri tonlama uygulanmalıdır

Alıntılar

- * Alıntılar Metin içinde APA 6 olarak verilmelidir.
- * Kaynaklar makalenin son bölümünde "KAYNAKLAR" adı altında verilmelidir

Yayın kurallarına uymayan ve büyük değişiklik gerektiren yazılar, uyarılarla birlikte yazarlarına geri gönderilecektir.

Yazım kuralları, eserlerin toplanma aşamasında görsel düzenliliği sağlamak amacıyla uygulanmaktadır.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazarlarına aittir.

Derginin mail adresleri, hakem değişiklikleri yapılmış makalelerin gönderimine ve bilgi edinme amaçlı kullanıma açıktır.

sbedergi@kafkas.edu.tr

KAÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KAU Journal of the Institute of Social Sciences

Bahar 2022-Sayı 29 - Spring 2022-Number 29

İÇİNDEKİLER *Contents*

DİL VE EDEBİYAT

- Hadi BAK (DOI:10.56597/kausbed.1064670)/Araştırma**
Rus Dilinde Nicel Sayı Adları ve Mecaz Anlamları Üzerine Bir İnceleme.....1-19
The Study on Quantitative Numerals and their Figurative Uses in the Russian Language
- Şahbender ÇORAKLI-Furkan KOCA (DOI:10.56597/kausbed.1072573)/Araştırma**
Stefan Zweig’in Mecburiyet Adlı Eserinde Otoriteye İtaat ve Milgram Deneyi.....21-32
Obedience to Authority in Stefan Zweig’s Der Zwang and the Milgram Experiment
- Haluk TURÇUT (DOI:10.56597/kausbed.1099077)/Araştırma**
Gary-Ajar İronisinde Ontolojik Sorunlar.....33-54
Ontological Problems in the Gary-Ajar’s Irony
- Mehmet FİDAN (DOI:10.56597/kausbed.1063818)/Araştırma**
Dede Korkut Hikâyelerindeki Saf Olağanüstü Öğeler / Olağanüstülükler.....55-69
Marvelous / Extraordinary Elements in Dede Korkut Stories
- Harun GÖÇERLER (DOI:10.56597/kausbed.1082388)/Araştırma**
Bir Dijital Yazın Türü Olarak Alternatif Edebiyat.....71-91
Alternative Literature as a Digital Literature Genre
- Gülnaz KURT (DOI:10.56597/kausbed.1090590)/Araştırma**
Alman Dili ve Edebiyatı Mezunlarının
Ders Programı ile İlgili Görüşleri ve Mesleğe Geçiş Süreçleri 93-114
Opinions of German Language and Literature Graduates
on the Course Program and the Process of Transition to the Profession
- Dilek TURAN (DOI:10.56597/kausbed.1052326)/Araştırma**
Tıbbi Terminolojide Akronimler. Almanca-Türkçe Dil İkili Örneği.....115-129
Acronyms in Medical Terminology. An Example in the German-Turkish Language Pair
- #### GÜZEL SANATLAR
- Feyzi AYDIN (DOI:10.56597/kausbed.1077396)/Derleme**
Chester Beatty Müzesi Türk-İslam Eserleri Koleksiyonunda
Yer Alan Bir Grup Osmanlı Dönemi Yazma Eserin Cilt Sanatı Açısından İncelenmesi.....131-165
An Examination of a Group of Ottoman Period Manuscripts
in the Chester Beatty Museum Turkish-Islamic Works Collection in Terms of Bookbinding Art
- Tevhide AYDIN (DOI:10.56597/kausbed.1081230)/Araştırma**
Türk Halı ve Kilim Dokumalarında “El” Motifinin İzdüşümü.....167-184
Reflection of the “Hand” Motifs in Turkish Carpet and Kilim Weaving
- #### İLETİŞİM
- Abdülhakim Bahadır DARI-Caner ÇAKI (DOI:10.56597/kausbed.1069389)/Araştırma**
Alman Mizah Dergilerinde Cihad-ı Ekber Propagandası.....185-209
The Jihad-i Akbar Propaganda in German Humor Magazines
- Ayşe BİLGİNER KUCUR (DOI:10.56597/kausbed.1079226)/Araştırma**
İnfobezite: X ve Y Kuşaklarına Yönelik Bir Araştırma.....211-236
Infobesity: A Research for Generations X and Y
- Hakan YÜKSEL (DOI:10.56597/kausbed.1065077)/Araştırma**
Yeni Medya ve Dijital Dönüşümün Ötesi “Metaverse”.....237-258
Beyond New Media and Digital Transformation “Metaverse”

TARİH

- Suha OĞUZ BAYTİMUR (DOI:10.56597/kausbed.1076957)/Araştırma**
The Locust Invasions in the Island of Cyprus and Its Social and Economic Affects (1750-1840).....259-273
Kıbrıs Adası'nda Çekirge İstilaları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1750-1840)
- Zafer BENZER (DOI:10.56597/kausbed.1081666)/Araştırma**
Urfa Direnişinde Siyale Aşireti Mensuplarından
Salih El-Abdullah'ın Yerel İdarecilere ve İşgal Kuvvetlerine Yönelik Tutumu.....275-292
Attitudes of Salih El-Abdullah, a Member of Siyale Tribe,
Towards Local Administrators and Occupying Forces during Urfa Resistance
- Aydın EFE-Sıraç AKTÜRK (DOI:10.56597/kausbed.1090061)/Araştırma**
Cebel-i Bereket Livasında Yaşanan Eşkyaçlık Olayları (1914-1918).....293-308
The Banditry Events Lived in Cebel-i Bereket Sanjak (1914-1918)
- Ahmet GÖZLÜ (DOI:10.56597/kausbed.1090067)/ Araştırma**
Populus Romanus Bağlamında Aristokratik Roma Cumhuriyeti.....309-323
Aristocratic Roman Republic in the Context of Populus Romanus
- Abdulaziz KARDAŞ (DOI:10.56597/kausbed.1066257) /Araştırma**
Tek Parti Döneminde Van Gölü İşletme İdaresinin Malî Durumu ve Faaliyetleri.....325-342
Financial Status and Activities of the Van Lake Operation Administration in the Single Party
- Ekrem MEMİŞ (DOI:10.56597/kausbed.1080533) /Araştırma**
Etrüskler'in Kökeni, Kimliği ve Roma Medeniyetine Katkıları.....343-363
The Origin, Identity and Contributions of the Etruscans to Roman Civilization
- Mustafa Ali UYSAL (DOI:10.56597/kausbed.1056622) /Araştırma**
Temettuat Defterine Göre Yazır Köyünün Sosyo-Ekonomik Durumu (1845).....365-380
Socio-Economic Status of Yazır Village According to the Dividend Book (1845)

DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN	Marmara Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi/Elazığ
Prof. Dr. Ahmet BEŞE	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi/Elazığ
Prof. Dr. Ahmet MERMER	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞİRGİL	Marmara Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Ahmet SARI	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Ahmet Uğur NALCIOĞLU	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT	Sıtkı Koçman Üniversitesi/Muğla
Prof. Dr. Alfina SIBGATULINA,	Moskova Üniversitesi, Moskova/Rusya
Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi/Balıkesir
Prof. Dr. Ali TİLBE	Namık Kemal Üniversitesi/Tekirdağ
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi/Elazığ
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK	Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Altan ALPEREN	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Anıl YILMAZ	Katip Çelebi Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Arif ÜNAL	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR,	Namık Kemal Üniversitesi/Tekirdağ
Prof. Dr. Ayşe Melek ÖZYETKİN	Yıldız Teknik Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Ayten ER	Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK	Iğdır Üniversitesi/Iğdır
Prof. Dr. Besim ÖZCAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Betül ARSLAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Birol CAN	Uşak Üniversitesi/Uşak
Prof. Dr. Carlos GUITIERRES	Leon Üniversitesi/Leon/İspanya
Prof. Dr. Celal TÜRER	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN	Osmaniye Üniversitesi/Osmaniye
Prof. Dr. Cengiz YANIKLAR	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Rize
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Cevdet BOZKUŞ	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Danuta CHEMIELOWSKA	Varşova Üniversitesi/Poland
Prof. Dr. Denis TOICHKIN	Kiev Üniversitesi/Kiev/Ukrayna
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT	Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun
Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU	Pamukkale Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. F. Sema Barutçu ÖZÖNDER	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Fatih TEPEBAŞILI	Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya
Prof. Dr. Funda KARA	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Gencer ELKILIÇ	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER	Marmara Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Gülhan ATNUR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Gürer GÜRSEVİN	Ege Üniversitesi/İzmir

Prof. Dr. Gürsel UYANIK	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Halil İbrahim USTA	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Haluk ALKAN	İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Prof. Dr. Hammadi ZUVEYB	Sfaks Üniversitesi, Sfaks/Tunus
Prof. Dr. Hamza KELEŞ	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Hasan BAHAR	Selçuk Üniversitesi/Konya
Prof. Dr. Hasan BOLAT	Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR	Celal Bayar Üniversitesi/Manisa
Prof. Dr. Hikmet ASUTAY	Trakya Üniversitesi/Edirne
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi/Trabzon
Prof. Dr. Himmet UMUNÇ	Başkent Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi/Kayseri
Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Hüsnü KAPU	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Prof. Dr. İmran KARABAĞ	Kocaeli Üniversitesi/Kocaeli
Prof. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	Erciyes Üniversitesi/Kayseri
Prof. Dr. İsmail ÖĞRETİR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Jai S. MAH	EWA Womens Üniversitesi, Seul/Güney Kore
Prof. Dr. Jale DEMİRCİ	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Kamil CİVELEK	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Kamil ÇAKIN	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Kasım İNCE	Pamukkale Üniversitesi/Denizli
Prof. Dr. Kaveh FARROKH	Methodologica Üniversitesi/Paris/Fransa
Prof. Dr. Kemal POLAT	Amasya Üniversitesi/Amasya
Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL	Osmangazi Üniversitesi/Eskişehir
Prof. Dr. Leyla HARPUTLU	Alaaddin Keykubat Üniversitesi/Alanya/Antalya
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. M. Moshtagh KHORASANI	Frankfurt Üniversitesi/Franfurt/Almanya
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZCAN	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Mehmet H. KIRBAŞOĞLU	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI	Erciyes Üniversitesi/Kayseri
Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Mehmet OKUR	Karadeniz Teknik Üniversitesi/Trabzon
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Merih Tekin BENDER	Ege Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Metin AKİS	Yedi Aralık Üniversitesi/ Kilis
Prof. Dr. Mithat DURMUŞ	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Muhammed Hanifi MACİT	Atatürk Üniversitesi/Erzurum

Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ	Kâtip Çelebi Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Muhsin MACİT	Anadolu Üniversitesi/Eskişehir
Prof. Dr. Mukadder ERKAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Musa BAĞCI	Dicle Üniversitesi/Diyarbakır
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Mustafa ALICI	Binalı Yıldırım Üniversitesi/Erzincan
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi/Kayseri
Prof. Dr. Mustafa BUDAK	İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Mustafa ŞENEL	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Mukadder ERKAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Mükremin YAMAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Nevzat TARTI	Yüzüncüyıl Üniversitesi/Van
Prof. Dr. Nihat YATKIN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Nimet KESER	Çukurova Üniversitesi/Adana
Prof. Dr. Nima ARJMANDI	Shahid Beheshti Üniversitesi/Tahran/İran
Prof. Dr. Nurettin CEVİZ	Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Rize
Prof. Dr. Ömer ÇAHA	Yıldız Teknik Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Önal KAYA	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Peter GOLDEN	Rutgers Üniversitesi/New Jersey/ABD.
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Rupprecht S. BAUR	Duisburg-Essen Üniversitesi/Duisburg/Almanya
Prof. Dr. Sahip BEROJE	Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Van
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Saliha KODAY	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Selahattin BEKKİ	Ahi Evran Üniversitesi/Kırşehir
Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ	Sütçü İmam Üniversitesi/Kahramanmaraş
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA	Binalı Yıldırım Üniversitesi/Erzincan
Prof. Dr. Selçuk URAL	Kafkas Üniversitesi/Kars
Prof. Dr. Selim BAŞAR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Sergül VURAL KARA	Mersin Üniversitesi/Mersin
Prof. Dr. Serhat ZAMAN	Uludağ Üniversitesi/Bursa
Prof. Dr. Sinever Esin DAYI	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Sevgi COŞKUN TEKİN	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Prof. Dr. Sevinç SAKARYA MADEN	Trakya Üniversitesi/Edirne
Prof. Dr. Şeyhmus Recai TEKOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN	Sıtkı Koçman Üniversitesi/Muğla
Prof. Dr. Turgut YİĞİT	Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Ümit KILIÇ	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Veli ÜNSAL	Ahi Evran Üniversitesi/Kırşehir

Prof. Dr. Visvanathan NAICKER	Cape Peninsula Üniversitesi/Cape Town/G. Afrika
Prof. Dr. Yakup ÇELİK	Yıldız Teknik Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Yavuz ARSLAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Yusuf ÇETİN	İbrahim Çeçen Üniversitesi/Ağrı
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ	Pamukkale Üniversitesi/Denizli
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Zeki KODAY	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Prof. Dr. Zerrin KARAKUZULU	Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Doç. Dr. Adem BALKAYA	Kafkas Üniversitesi/Kars
Doç. Dr. Akın BİNGÖL	Kafkas Üniversitesi/Kars
Doç. Dr. Ali TEMİZEL	Selçuk Üniversitesi/Konya
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR	Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Van
Doç. Dr. Erdoğan BADA	Çukurova Üniversitesi/Adana
Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ	Sıtkı Koçman Üniversitesi/Muğla
Doç. Dr. Erkan KONYAR	İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Eyüp NEFES	Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun
Doç. Dr. Faruk GÜRBÜZ	Binali Yıldırım Üniversitesi/Erzincan
Doç. Dr. Fatma DAĞABAKAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR	Hacettepe Üniversitesi/Ankara
Doç. Dr. Gökalp SELÇUK	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Gökay DURMUŞ	Kafkas Üniversitesi/Kars
Doç. Dr. Gülten GÜLER	Uludağ Üniversitesi/Bursa
Doç. Dr. Hasan ELKHATTAF	Dımaşk Üniversitesi, Şam/Suriye
Doç. Dr. Hüseyin METİN	Kafkas Üniversitesi/Kars
Doç. Dr. Hasan YILMAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR	Binali Yıldırım Üniversitesi/Erzincan
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	AMEA, Bakü/Azerbaycan
Doç. Dr. İsmail ÖĞRETİR	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Mehmet AYAN	Pamukkale Üniversitesi/Denizli
Doç. Dr. M. Sait KURŞUNOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun
Doç. Dr. Nebahat ARSLAN	Kafkas Üniversitesi/Kars
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Nizamettin PARLAK	Binali Yıldırım Üniversitesi/Erzincan
Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Petru GULBAN	Namık Kemal Üniversitesi/Tekirdağ
Doç. Dr. Seadet SHIKHIYEVA	AMEA, Azerbaycan
Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU	Erciyes Üniversitesi/Kayseri
Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU	Atatürk Üniversitesi/Erzurum
Doç. Dr. Turgay HAN	Ordu Üniversitesi/Ordu
Doç. Dr. Volodimir PİDVOYNIY	Taras Şevçenko Ulusal Üniversitesi/Kiev/Ukrayna
Doç. Dr. Yaşar KOP	Kafkas Üniversitesi/Kars
Doç. Dr. Yasemin MUMCU	Adnan Menderes Üniversitesi/Aydın
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI	Atatürk Üniversitesi/Erzurum

Teşekkür

Dergimizin bu sayısında yer alan makalelerin değerlendirilmesinde hakemliklerine başvurduğumuz, aşağıda isimleri yer alan öğretim üyelerine teşekkür ederiz.

Yayın Kurulu

Acknowledgement

We convey our deepest gratitude's and thanks to below mentioned scholars who graciously offered their invaluable assistance in reviewing.
Editorial Board

<i>Prof. Dr. Ahmet AKSIN</i>	<i>Fırat Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Ahmet SARI</i>	<i>Atatürk Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Kazım Özkan ERTÜRK</i>	<i>Düzce Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL</i>	<i>Osmangazi Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER</i>	<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Metin IŞIK</i>	<i>Sakarya Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Nimet KEŞER</i>	<i>Çukurova Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Selahaddin BEKİ</i>	<i>Ahi Evran Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Selçuk URAL</i>	<i>Kafkas Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Şener BAĞ</i>	<i>Namık Kemal Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Yunus ALYAZ</i>	<i>Uludağ Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Yusuf ÇETİN</i>	<i>Iğdır Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Ahmet İLYAS</i>	<i>Harran Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Ahmet OKTAN</i>	<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Badegül CANEMİR</i>	<i>KTÜ</i>
<i>Doç. Dr. Dizar ERCİVAN</i>	<i>Ege Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Erkan ZENGİN</i>	<i>Hacettepe Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Erol KARCI</i>	<i>Karatekin Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ</i>	<i>Hacı Bektaş Veli Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. İbrahim Ethem ZİNDEREN</i>	<i>Atatürk Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR</i>	<i>Binalı Yıldırım Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. İrfan ATALAY</i>	<i>Namık Kemal Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Kamil CİVELEK</i>	<i>Atatürk Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Kürşat KURTULGAN</i>	<i>Mersin Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Muhammet ARSLAN</i>	<i>Kafkas Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Nurgül YILDIRIM</i>	<i>Mustafa Kemal Üniversitesi</i>

Doç. Dr. Ömer ALANKA
Doç. Dr. Ömer ERDEN
Doç. Dr. Süleyman LOKMACI
Doç. Dr. Şahbender ÇORAKLI
Doç. Dr. Şenay ATAM
Doç. Dr. Şeyma Ay ARÇIN
Doç. Dr. Türker ELİTAŞ
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI
Doç. Dr. Zülfiya ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Harun GÖÇERLER
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ATİK
Dr. Yusuf TOPALOĞLU

Mustafa Kemal Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Binali Yıldırım Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Korkut Ata Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi

Gönderim Tarihi: 28.01.2022

Kabul Tarihi: 24.05.2022

RUS DİLİNDE NİCEL SAYI ADLARI VE MECAZ ANLAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

The Study On Quantitative Numerals and Their Figurative Uses in The Russian Language

Hadi BAK

Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü
hadi.bak@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6455-1504

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Sayı adları çoğu dilde, bir miktarın değeri ile birleştirilen kapalı, yani ayrı kelime gruplarını oluşturmaktadır. Sayı adlarının yerine başka kelimeler kullanılamaz. Literatür analizlerinde, sayı adlarının dar bir anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Sayı adları, yalnızca nesnelere sayısını gösteren kelimeler ve sayıların nicel durumlarını değil, aynı zamanda sayma işlemi esnasında ortaya çıkan bir takım sözcüklerin de dâhil olduğu geniş bir sayı anlayışını sergilemektedir. Sayı adları sadece sayma işlemi ile ilgili olmayıp, farklı kullanım özellikleri olan sözcükler olarak ta araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Dolayısıyla, sayı adları ve kullanımları üzerine farklı bakış açılarının var olması, bir dilde bir miktarın anlamını ifade etmenin özgünlüğü ile ilgilidir.

Sayıların miktar değeri, miktar ve standart ölçeğine yansıtılmaktadır. Bu çalışmada, nicel sayıların en düzenli değerlerinin sayı, miktar, rakam adı değerleri olduğu görülmektedir. Hemen hemen tüm sayılarda bu birincil durumun (değerin) olduğu gözlemlenmiştir. Fakat bazı sayılarda, miktarın değerinden bağımsız bir değere dikkat çekilirken, sayılar ile ilgili bazı başka durumlarda miktar değerinin altında olduğu görülmektedir. Sayıların standart değerleri üzerinden yapılan çalışmada bazı sayıların bir anlamının olduğu, bazılarının ise iki, üç veya daha fazla anlamlarının olduğu görülmektedir.

Rus Dilinde sayı isimleri, sayma işleminin kullanımının yanı sıra sayılarda mecazi ifade anlamının da olduğu bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Sayı değerlerinin mecazi anlam kullanımı, sayının sayı değeri, miktarı, rakam ve benzeri değerlerin durumunu belirleme problemiyle bağlantılı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bazı sayma sayılarının mecazi kullanım yelpazesi, Rus dilinin temel açıklayıcı sözlüklerinde belirtilenden çok daha geniştir. Sözlük analizlerine göre, sayı isimlerinin anlamlarının tutarsız ve eksik bir yansıma aldığı göstermektedir. Makalemizde, Rus Dilinde sayı isimlerinin anlambilimi ve işlevleri incelenecektir ve nicel sayıların sözlüklerdeki tanımları ele alınıp mecazi kullanımları gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sayı adları, nicel, rakam, semantik, mecaz anlam.

Abstract

Numerals create closed (separate) groups of words that are combined with the value of a quantity in most languages. It is impossible to replace numerals with any other words. Literature analyzes reveal a narrow understanding of numerals. Numerals are a sign of a broad understanding of numbers, including not only the words that indicate the number of

objects and the quantitative states of numbers, but also a number of words that appear during the counting process. Numerals are not only related to the counting process, but also attract the attention of researchers as words with different usage characteristics. Thus, the fact that there are different perspectives on numerals and their uses is related to the authenticity of expressing the meaning of a quantity in a language.

The quantity value of the numbers is reflected in the quantity and standard scale. The current study indicates that the most regular values of quantitative numbers are number, quantity, digit name values. It has been observed that this primary condition (value) is present in almost all numbers. However, in some numbers, attention is drawn to a value independent of the value of the amount, while in some other cases, the amount seems to be below the value. The current study on the standard values of numbers reveals that some numbers have a meaning, while others have two, three or more meanings.

Numerals in Russian language come to the fore as a phenomenon that includes the use of counting as well as a figurative expression in numbers. The figurative use of number values comes up in connection with the problem of determining the numerical value of the number, its quantity, the status of digits and similar values. The range of figurative use of some counting numbers is much wider than indicated in the glossaries of Russian language. Analyzes of glossaries show that the meanings of numerals have received an inconsistent and incomplete reflection. The purpose of this study is to analyze the semantics and functions of numerals in Russian Language, review the definitions of quantitative numerals in glossaries and reveal their figurative uses.

Keywords: Numerals, quantitative, digit, semantic, figurative meaning.

1. GİRİŞ

Sayı adlarını çoğu dilde, nicelik değeriyle ilişkilendirilen kapalı kelime grupları oluşturur. Sayı adları kullanım özellikleri ve anlamları bakımından başka kelimeler ile değiştirilemezler. Sayı adlarının yerine başka kelimeleri kullanmak pek mümkün değildir. Bu alanda çok fazla çalışma yapılmamış olmasına rağmen, Rusçadaki sayılar ve sayı adları ile ilgili çalışmalar eskiden olduğu gibi günümüzde de araştırmacıların dikkatini çekmektedir ve sayılar henüz genel kabul görmüş bir tanıma sahip değildir. Literatür taramaları, bu kategoriye yalnızca nesnelere niceliğini *üç (три)*, *beş (пять)* vb. ile belirten kelimelerin dâhil edildiği sayılar kümesinin dar bir anlayışını değil, aynı zamanda hem nicelik özelliğini hem de sayı sayma işlemi esnasında sıra belirten sözcüklerin *üçüncü (третьей)*, *beşinci (пятой)*, *on ikinci (двенадцатой)* vb. de dâhil edildiği geniş bir anlayışın vurgulanmasına olanak sağlamaktadır. Sayıların kapsamına ilişkin farklı bakış açılarının varlığı, dilde niceliğin anlamını ifade etmenin özellikleriyle ilişkilidir. Dilde, içerisinde sayı isimlerinin bulunduğu pek çok deyim, özdeyiş ve atasözü görülmektedir. “*Kültürel bir çağrışım, sembol ve stereotip unsuru olarak ‘bir’ rakamının Rusça deyimlerdeki kullanımı çeşitlidir*”(Aktay, 2020: 238). Sayı adları, sadece bir sayma sayısı olarak değil, aynı zamanda kültürel bir sembol olarak da deyimler, atasözleri,

vecizeler ve benzeri sözcük ve cümle öbeklerinde kullanılırlar. Araştırmanın güncelliği, anadillerini konuşanların konuşmalarında düzenli olarak kullandıkları sayı isimlerinin mecazi anlamlarına dikkat edilmesinde yatmaktadır. Eğer gerçek sayısal değerler sözlüklerde ayrıntılı olarak açıklanırsa, sayı adlarının anlambiliminin gelişimini gösteren mecazi anlamlar çok daha az çalışılır ve sözlük bilimsel kaynaklara tam olarak yansıtılmaktan uzaklaşır. Bu nedenle, sayı adları için sistemli bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmanın metodolojisi; Dilsel olguların yorumlanması, dil bilimsel biçim ile anlamsal içerik arasındaki ilişkide gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmanın metodolojik temelinde, yapısal-anlamsal, kültürel-antropolojik, karşılaştırmalı yöntemler ve ayrıca sözlük bilimsel analiz yöntemini kullanılmıştır. Rusça sözlüklerden çıkarılan sözcüklerin analizi, ifadede sayısal isimlerin kullanımının analizi, konuşma dili ve kurgudan örnekler ile desteklenmektedir. Bu yöntemlerin kullanımı, modern Rus dilinde sayı adlarının anlamsal gelişiminin sistematik bir tanımının yapılmasına olanak vermektedir.

2. RUS DİLİNDE NİCEL SAYI ADLARI VE MECAZİ KULLANIMLARI

Cümlelerin öğelerinden biri olan sayı adlarının çeşitli tanımları bulunmaktadır. Genel anlamda sayı adları, bir rakamı, nesnelere sayısını ve sıra sayılarını ifade eden cümlelerin ögesi olarak tanımlanmaktadır (İnfantovoy, 2010:112). Sayı adlarının kabul görmüş en temel kullanımındaki tanımından da görüldüğü üzere, sayı adları sayma olayı ile ilişkilidir. Karaağaç Dil Bilimi Terimleri Sözlüğünde, sayı adları için şöyle bir tanımlama yapılmaktadır: “*Sayı adı (numeral) varlıkların miktarını, tane olarak hesabını bildiren sözler, sayı adlarıdır. Türkçede sayı adları üç biçimde ifade edilir: a. Sayı adı: bir, on, yüz, bin, tümen; b. Sayı tamlaması: üç bin, altı yüz, on beş, yetmiş bin; c. sayı öbeği: doksandokuz, onbir, seksensekiz, kırkiki*” (2018:644). Dilbilimci ve akademisyen Viktor Vladimiroviç Vinogradov tarafından şu şekilde bir tanım verilmiştir: “*Sayıların soyut işaretleri olan kelimeler ve bir sayı ile ifade edilen miktar, sayıların gramer kategorisini oluşturur*” (1974: 84). Yapılan tanımdan anlaşılacağı üzere sayıların temel kullanımının *sayma işlemi, sayı verme, miktar belirleme* olduğu görülmektedir.

Ele alınan konu itibarıyla yukarıda örnek verilen tanımlara ilave olarak asıl anlatılmak istenen, sayıların daha çok anlambilimsel yönlerini ortaya koymaktır. Bu durumda bazı araştırmacıların çalışmalarında görülen

değerlendirmeleri ele almak gerekmektedir. “Bilindiği gibi, insanlar konuşma dilinde daima, yazı dilinde ise tahrifi veya zamanla silinmeyi güçlendirmek veya anlaşılabilirliği güçlendirmek için gerektiğinde, rakam dizilerini belli bir dilin imkânlarını kullanarak sözle veya yazı ile ifade etmek zorunda kalırlar” (Gemalmaz, 2010:71). Prof. Dr. Liliya Dmitriyevna Çesnokova tarafından sayıların sayma fonksiyonları vurgulanarak anlambilimsel tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Sayı adları, modern sayma sistemini ifade eden ve anlamsal olarak birbirine bağlı olan elemanların niceliksel değerlerini (sayı, miktar, sayım sırasındaki yer) ifade eden bir cümle ögesidir”(1992:26).

Çesnokova'nın tanımı, sayı ifadesinin anlambilimsel bileşenleri ile *sayı*, *miktar* ve sayım sırasındaki *sıra sayısı* anlamlarını içerir. Vinogradov ve diğer araştırmacılarının tanımlarının aksine, Çesnokova'nın tanımının daha kapsamlı bir şekilde sayı anlayışını ifade ettiği söylenebilir.

Verilen tanımlar özetlenecek olursa, sayıların şu özelliklerini vurgulanabilir:

- 1.Sayı adları bir sayma işlemini ifade eder.
- 2.Sayı adları sayıları ifade eder ve sayı anlamları vardır.
- 3.Sayı adları bir miktarı ifade ederler ve bir miktar anlamları vardır.
- 4.Sayı adları sayım sırasında bir nesnenin yerini ifade ederler ve sıra sayısı anlamları vardır.

Bir sayı adının, cümlenin ögesi olarak tanımlanması, sayı adları içindeki anlambilimsel ilişkileri ortaya koymaz. Bu durumda sayıların anlambilimi için, sayı adlarının sözlük tanımlarının analizinin yapılması gerekmektedir. Sayı adları kategorisinin temeli, nicel sayılardan oluşmaktadır. Modern Rus Edebiyat Dili Sözlüğünde «*словарь современного русского литературного языка*», Büyük Akademik Sözlükte «*большой академический словарь*¹» - çalışmada bundan sonra BAS olarak değinilecektir- ve Rus Edebi Dili Sözlüğünde «*словарь русского литературного языка*» verilen *bir (1)* sayısından *bir milyara (1000000000)* kadar olan nicel sayıların (sözlüklerde bulunmayan bileşik olanlar hariç) sözcük anlamlarını incelenmiştir. Bu sözlüklere göre sayı

---

¹ Kapsamlı Akademik Sözlük (BAS), normatif kelime hazinesi açısından Rus dilinin en önemli sözlüğüdür. Klasik (XIX yüzyıl) ve yeni (XX-XXI) dönemlerinin Rus dilinin 150.000'den fazla kelimesini içerir ve açıklar.

adları (sayıların kullanım ve anlam ayrıntılarındaki nüansları da içererek) *sayı, miktar, rakam, değer, azlık, çokluk, vb.* anlamları ifade etmektedir. Adı geçen sözlükten çıkarılan sayı adlarının bazı sözcükler ile anlamını göstermek için, ara ara çeşitli sözcük ve sözcük gruplarına da başvurulmaktadır. Prof. Dr. Muharrem Daşdemir “*Miktar ifade etmenin başka ve daha eski bir yolu ise bazı lügat morfemlerinin yardımına başvurur. Miktar kavramına haiz bir varlığın “tamamı”nı, “çoğu”nu, “yarısı”nı, “birazı”nı, “azı”nı, “hiçi”ni ifade etmek için diller birtakım belgisiz sıfat/zamir, zarf ve edatlardan yararlanır*” (2013:310) şeklinde miktar belirtmek için kullanılan bazı sözcüklere vurgu yapmaktadır .

Büyük Akademik Sözlükte, yukarıda belirtilen anlam ilişkisinin açık ve net bir şekilde gösterilmediği fark edilmiştir. Sözlükte bazı durumlarda, sayı değerlerinin bir kısmı tek bir anlam ifade eder yani, sayının anlamı verilirken sadece noktalı virgül ile ayırarak tek bir anlam sunulmaktadır. Örneğin; *sekiz (восемь), sekiz birimden oluşan bir sayıdır; 8 sayısının adı ve 8 rakamı // miktar olarak 8.* Gösterilen 8 (*sekiz*) sayısının örneğinin aksine, bazı sayıların anlamı verilirken, sözlüklerde tam olarak kaç farklı anlamda kullanıldığı gösterilmektedir. Örneğin; *üç (три), sayısının anlamı sözlükte 2 (iki) farklı anlam olarak verilmektedir. 1. üç birim içeren bir sayıdır; 3 (üç) sayısının adı ve 3(üç) rakamı. 2. Miktar belirten 3.* Belirtildiği gibi, iki farklı sayı için sözlüklerde verilen tanımların imla açısından virgül, noktalı virgül, eğik çizgi veya direkt sayısal olarak 1.2.3 vb. değerleri ile gösterilmesi, sayıların anlamlarının nüansları ile ilgilidir.

Sayıların anlamları hakkında daha detaylı açıklama BAS’a göre şöyle sunulmaktadır:

Bir (один) – 1. Onluk sistemde yer alan en küçük sayı, 1 sayısının adı. *Один плюс два равняется трем- Bir artı iki üç eder. // Bir rakamının adı; birim 2. Miktar olan bir. Son bir söz daha ve sona erdi mektubum.* (Пушкин. Борис Годунов).(*Еще одно, последнее сказанье и летопись окончена моя*) (Пушкин. Борис Годунов). *Bir olmayan, birkaç çok (kez, defa vs.). Nikitin ile birçok defa görüştim.* (Veresayev. Na mertvoy doroge). (*Встречался я с Никитиным, и не один раз*) (Вересаев. На мертвой дороге). *Nikitin ile birçok defa görüştim.* (Veresayev. Na mertvoy doroge). *Bir-iki; bir veya iki; biri, diğeri.* Belirsiz sayıları ifade etmek için kullanılır. *Bazen danışmanlar da otele uğradı. Bilardo oynarlar, punch içerler birbiri ardına şişeler açarlardı* (Gertsen. Kto vinovat?) (*Иногда заезжали в гостиницу и советники – поиграть на бильярде, выпить пуншу, откупорить одну, другую бутылку*)(Герцен. Кто виноват?) (Çağdaş Rus

Edebiyatı Sözlüğü, 1950-1965:211).

Yüz (сто)- 1. Yüz birimden oluşan sayı, *100 sayısının adı* //Miktar olan yüz. İsimden önce gelen yaklaşık değeri belirtir. 2. Konuşma dilinde *çok, çok fazla. Yüz kez söyledim.* (Говорил сто раз.) *Yüz yıldır görmedim.* (Не видел сто лет.) *Yüz yıldır görmedim.* //Eski dilde yüz «сотня» anlamında. *Bundan birkaç yüz yıl önce* (Несколько сот лет тому назад) (Çağdaş Rus Edebiyatı Sözlüğü,1950-1965: 345).

Bin (тысяча)- 1. On yüzlüğe eşit olan sayı; *1000 sayısının adı* // Miktar olan bin. 2. *Büyük miktar. Ona binlerce saçta söz söyledim.* (Я сказал ему тысячу нелепых слов.// *Konuşma dilinde çok büyük para. Çürük botlarla binlerce kazandım*(Gaydar. Şkola) (*На гнилых сапогах тысячи нажил.*)(Гайдар. Школа) (Çağdaş Rus Edebiyatı Sözlüğü,1950-1965: 456).

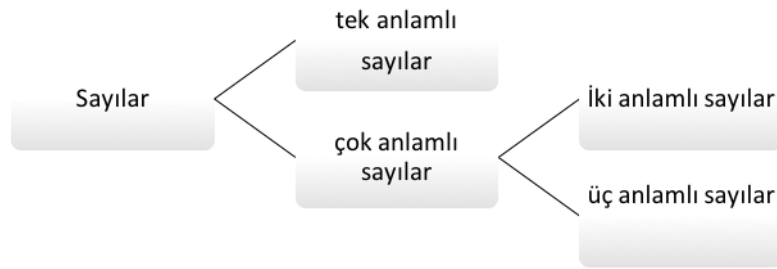
Milyon (миллион)- 1.Bin adet binliğe eşit olan sayı; *1.000.000 sayısının adı.* //Miktar olan milyon. Konuşma dilinde *para hakkında. Arkasından milyon bıraktı.* (Оставит после себя миллион.) 2. Konuşma dilinde *çok büyük miktar. Milyonlarca insan.* -Çok kez. *Milyonlarca kez.* İnsanlar hakkında. *Milyonların kaderi.*-Zenginlik hakkında. *Milyonları hayal etmek*(Çağdaş Rus Edebiyatı Sözlüğü ,1950-1965: 234).

Milyar (миллиард)- 1. Bin adet milyona eşit olan sayı; bir milyar sayısının adı. //Bir milyar birimden oluşan miktar. *1 000 000 000.* 2. *Çok çok fazla miktar. Milyarlarca insan.* (Миллиарды людей.)(Çağdaş Rus Edebiyatı Sözlüğü, 1950-1965:232).

BAS'e göre yukarıdaki veriler, nicel sayıların en düzenli ve en belirgin anlamlarının, *sayı, miktar ve rakam* adlarını belirttiklerini göstermektedir. Bu durumun, hemen hemen tüm sayılar için aynı olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bazı durumlarda sayının değeri, bağımsız bir anlam olarak verilirken, bazı durumlarda ise sayının değeri, bir anlam farkı olarak kabul edilir, yani kullanılan noktalama işaretleri ile sayıların tek veya daha fazla anlamlı olduğu görülmektedir. *Bir, üç, dört, on bir, on üç, on dört, otuz, üç yüz, dört yüz* (9 kelime) (*один, три, четыре, одиннадцать, тринадцать, четырнадцать, тридцать, триста, четыреста*) gibi sayıların «*bağımsız bir miktar*» anlamı varken; geri kalan sayıların miktar anlamı ise, anlam farkı ve sayı anlamı olarak birleştirilir. İki ve on iki (*два, двенадцать*) sayılarında ise rakam anlamı bağımsız olarak verilmiştir ve sayının anlamı ile birleştirilmiştir. Bu nedenle, BAS 'te sayıların anlamlandırılmasına yönelik mutlak bir yaklaşım olmadığı görülmektedir.

Fakat genel olarak bakıldığında, sayıların çoğunda *sayı*, *miktar* ve *rakam* isimlerinin tek bir anlamı ifade ettiği gözlemlenmektedir.

Sözcük-anlambilimsel çeşitliliği bakımından, sayılar tek anlamlı ve çok anlamlı sayılar olarak ikiye ayrılmaktadır.

Şekil 1. Büyük Akademik Sözlüğe göre sayıların anlamlarına göre ayrımını gösteren tablo.

Tek anlamlı sayılar: *Altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on beş, on altı, on yedi, on sekiz, on dokuz, yirmi, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, iki yüz, beş yüz, altı yüz, yedi yüz, sekiz yüz, dokuz yüz (toplam 23 kelime); шесть (altı) семь, восемь, девять, десять, пятнадцать, шестнадцать, семнадцать, восемнадцать, девятнадцать, двадцать, сорок, пятьдесят, шестьдесят, семьдесят, восемьдесят, девяносто, двести, пятьсот, шестьсот, семьсот, восемьсот, девятьсот.* Verilen kelimelerde, sayıların anlamları, rakam isimleri ve miktarları bir değerle ifade edilmiştir ve bu sayıların tek bir anlamı mevcuttur, başka kullanımları görülmemiştir.

Çok anlamlı sayılar, çok anlamlı sayılar ise iki anlamlı ve üç anlamlı sayılar olmak üzere ikiye ayrılır.

1-iki anlamlı sayılar: Bir, iki, on bir, on iki, on üç, on dört, on beş, üç yüz, dört yüz, milyon, milyar (toplam 11 kelime); *один, два, одиннадцать, двенадцать, тринадцать, четырнадцать, тринадцать, триста, четыреста, миллион, миллиард.*

2-üç anlamlı sayılar: Üç, dört, beş, yüz, bin (toplam 5 kelime); *три, четыре, пять, сто, тысяча.*

BAS'e göre, tek anlamlı sayılar, sayıların ana çekirdeğini oluşturmaktadır, dolayısıyla tek anlamlı sayılar, çok anlamlı sayılara göre fazladır. Ancak bu gerçek, BAS' te sayıların anlamlandırılmasına yönelik herkes tarafından kabul gören tek bir yaklaşım sürdürülmediği gerçeğinden hareketle değerlendirilmelidir. Böyle bir yaklaşımın var olması durumunda, çok anlamlı ve tek anlamlı sayıların arasındaki ilişki farklı olurdu. Eğer tüm sayılar kendiliğinden bir sayı olarak *miktar* anlamı taşısaydı, çok anlamlı sayılar daha fazla olurdu. Tersini düşünülürse, eğer tüm sayıların *miktar* anlamı, sadece bir nüans olarak görülseydi bu kez de çok anlamlı sayılar daha az olurdu.

Sayıların eşdeğer anlamlandırılması sorunu, sayıların anlamsal yapısındaki *rakam*, *sayı*, *miktar* vb. anlamlarının hiyerarşisi problemi ile ilişkilidir. Günümüzde bu sorun hala çözülmemiştir. Sayıların mecaz anlamları sorunu da *rakam*, *miktar*, *sayı* vb. değerlerin anlamlarının statüsünü belirleme sorunuyla ilgilidir. Peki, bu değerlerin arasındaki ilişki nedir? Hangileri gerçek anlamlı, hangileri türetilmiş (yani sözlükbilimsel ve anlambilimsel anlamda mecaz anlamlı sayılar) anlamdadır? Araştırmacı Lev Lvoviç Bulanin'in belirttiği gibi, "*sayıların en özgün özelliği, sayının anlamının göz önünde bulundurulmasıdır*" (1976:84]. Dilbilimci Adam Yevgeniyeviç Suprun aynı şekilde sayıların en özgün özelliği, sayı anlamının göz önünde bulundurulmasını vurgular ve bu durumu şöyle ifade eder: "*anlamsal bir temelde, rakamlar, bir sayının gösterilme şeklidir, en saf niceliksel tanımlardır, soyut anlamlar yüklenilmez*" (1964:5). Fakat Rus dilinde *iki* (*два*), *üç* (*три*) gibi kelimeler de mevcuttur, ancak bu kelimeler sayı adları olarak değil, isim olarak kullanılır. Bu kelimelerde hem soyut hem de somut anlamı mevcut iken, sayma sayılarında kesin olarak somut anlam olmak zorundadır.

Nadejda Aleksandrovna Yanko-Trinitskaya sayı adlarının anlamını, cümlelerin bir ögesi olarak "*nesnelerin sayısının tam olarak belirtilmesi*" şeklinde kabul eder (1982:39). Çesnokova'ya göre ise, "*modern sayılar, eşzamanlı kesitte, sayısal değerleri ile birlikte birincil saymaca değeri olan kelimeler*" olarak düşünülmelidir. Niceliksel sayıların birincil saymaca değeri, sayılara bir sayma serisinin öğeleri olarak isim vermektir: *bir*, *iki*, *üç* gibi. Bu saymaca değer, iki farklı anlam ile kendini gösterir: "*saf sayı* ve *sayılan öğelerin miktarı*" (Çesnokova, 1997: 25).

Bu verilere göre, sayı ve miktar anlamları aslında birbirinin bir varyasyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna benzer bir bakış açısı "Rus gramerine" de yansımıştır: *sayıların genel anlamı, içinde belirli değerlerin*

ayurt edildiği miktarın değeridir: 1) niceliksel (bir nesneyi belirten miktar: beş gol (пять голов), üç sandalye (три стула)); 2) sayısal (soyut miktar veya sayı: dört bölü iki (четыре делится на два) (Russkaya grammatika, 1980: 573).

Çesnokova, farklı bir soyutlama derecesi ile karakterize edilen rakam ve miktar anlamlarını birbirinden ayırır. "Sayı soyut nicel bir kavramdır; miktar ise, nicelik fikri ile nitelik fikrinin birleşimidir, bir sayı bir isim ile birleştiğinde ortaya çıkmaktadır"(Çesnokova,1997:72). Ayrıca, Çesnokova'ya göre, bu anlamların farklılaşması, onların «предметность-nesnellik» ve «признаковость-niteleme, gösterme» kavramlarına karşı farklı tutumları ile ilişkilidir. Burada "sayı" ve "nesnellik" anlamlarının birbirleriyle ilişkisi söz konusudur (Çesnokova,1997:72). Üstelik sayıların nesnellik anlamı içermesi yalnızca sayıların genetiği ile değil, (Nicel sayıların çoğu, nesne değeri olan kelimeler temelinde oluşturulmuştur) sayma serisinin bir bileşeni olmaları anlayışı ile de bağlantılıdır. Yani sayıların her bir anlamı, sayının temel anlamları ile bağlantılıdır.

Sayma dizisi, nicel sayıların anlamlarını belirleyen sayma sisteminin unsurları olan doğal sayılardan oluşmaktadır. Bir isim ve bir sayı ismi, miktar belirtmek için birleştirildiğinde, miktarın değeri ile birleştirilip tek bir kelime olarak verilebilir. (Örneğin: -kaç öğrenci? -yedi- (Учеников сколько? — Семь). Bu durumda, bir grup nesnenin işaretinden bahsedilmektedir, yani sayı belirtir ve nesneyi nicelik olarak belirler. Bu tür örneklerde, sayı ve niceliğin anlamını birbirinden ayırmak zordur, bu nedenle sayı ve niceliğin ayrı değerler olarak ele alındığı sözlüklerle pek anlaşılmaazlar: Beş (пять) ve beş kişi (пять человек). Burada iki farklı anlam yoktur. Çesnokova bu durumu şöyle ifade eder: "Bu değer (miktar değeri) esasen bir sayının adıdır, ancak sayının kendisi değil, nesnelerin sayıdır: Beş gün (пять дней) ve kırk nüsha (сорок экземпляров) örneklerinde olduğu gibi (Çesnokova,1997:68).

Yapılan değerlendirme ve çalışmalara göre, sayı anlamı ile miktar anlamı arasındaki farklılıklar sadece anlambilimsel ölçütler temelinde değil, aynı zamanda işlevsel ölçütler temelinde de çözümlenmelidir. Çesnokova'nın, iki anlamı yani, "sayı" değeri ve "miktar" değerinin ayrılmasının, rakamların sözcüksel değerlerindeki farka değil, anlambilimlerine eklenen değerlere dayandığı şeklindeki açıklamasının doğru olduğu söylenebilir . Çesnokova sözdizimsel işlevlerdeki farklılığına vurgu yapılmaktadır (1997:96). Bu durumda, sözlükte hangi anlam gerçek/birincil anlam olarak tanımlanmalıdır? Eğer, "sayılar mevcut sayma sistemini belirten cümlelerin

bir ögesidir” tanımını temel alınacaksa, o zaman gerçek/birincil anlam sayının anlamını ifade eder şeklinde söylenebilir. Ancak, “*sayıları, nesnelerin miktarını belirten bir cümle ögesi*” şeklindeki tanım temel alınırsa, o zaman gerçek/birincil anlamı, miktarın anlamı olarak kabul etmek gerekmektedir. Fakat miktar anlamı, benzerliğe dayalı bir anlam farkı gibidir, yani mecazi modeldir.

Sayıların «*rakam adı*» anlamını üzerinde bir değerlendirme yapılabilir. BAS' te, bazı durumlarda, bu anlam *iki (два)* ve *on iki (двенадцать)* kelimelerinde olduğu gibi, bağımsız bir anlam olarak verilmektedir. Sözlük-anlamsalbilimsel bakış açısına göre,

1.*İki artı üç (два плюс три)* (soyut nicelik-burada genel durum söz konusudur, dolayısıyla soyut olarak değerlendirilir.)

2.*İki öğrenci (два студента)* (somut nicelik- burada ise artık nesnel olarak iki öğrenci vardır ve sayı bildirir, dolayısıyla somut olarak madde vardır.)

3.*Kalın iki (жирное два)* (çizimsel bir şekildir, not bildiren durumlarda kullanılan rakamlardan biridir (bu durumda 2 sayısını kalın bir şekilde görüyoruz.) Verilen ifadelerde *iki-два* sözcükleri arasında belirli farklılıklar mevcuttur. Birinci ifade, *iki-два* sayısı soyut bir miktar belirten bir sayıdır; ikinci ifade, bir nesnenin belirtisi olarak gösterilen miktardır; üçüncü ifade ise bir rakam, bir sayının grafiksel gösterimidir. Dolayısıyla, bu şekilde değerlendirildiklerinde birbirlerinden farklılık gösterirler, ancak bu farklılıklar onları birbirinden bağımsız değerler olarak kabul etmek için yeterli değildir. Bununla ilişkili olarak, “*rakam adı*” anlamı ile “*sayı*” anlamı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle, sayının gerçek/birincil anlamını, anlam farkı olarak düşünmek gerekmektedir. Miktarın anlamının aksine metonimik, mecazi modele dayanmaktadır.

Sayıların sözlüklerde belirtilen diğer anlamları (nüanslar dâhil) soyut-niceliksel (*количественные*) (soyut anlam) ve somut -niceliksel (*предметные*) (somut anlam) olarak iki gruba ayrılabilir.

Soyut-niceliksel değerler arasında en düzenli olan *çok (много)* ve *az (мало)* değerleridir. Örneğin;-çok büyük bir miktar (*огромное количество*), -belirsiz bir kişi, şey kümesi (*неопределенное множество кого-, чего-либо*),- tekrar tekrar (*неоднократно*), -çok (*много*), -uzak olmayan (*недалеко*), -çok kısa (*очень кратко*). Ek olarak, nicel sayılar düzenli olarak sıra sayıları anlamında görünür ve belirli sözdizimsel yapıların bir

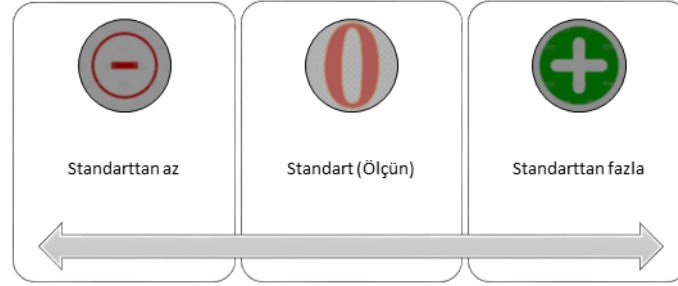
parçası olarak yakın anlam taşır.

Somut-niceliksel anlam taşıyan durumlara ise şöyle örnekler getirilebilir: Not (İki aldı) -оценка (получил два), para (miras olarak milyonlar bıraktı) -деньги (оставил наследство миллион), zenginlik (miras olarak milyonlar bıraktı) богатство (оставил наследство миллион), sermaye, (miras olarak milyonlar bıraktı)-капитал (оставил наследство миллион), insanlar, (milyonların kaderi bu karara bağlı) -люди (От этого решения зависят судьбы миллионов), el- (ver bir beşlik ya da çak bir beşlik) -рука (дай пять) gönüllü milis kuvvetleri- Yüzlercesi ileri doğru hareket etti) -ополчение (yüzlük sistemde ordu)(сотня двинулась вперед).

"Çok fazla, sonsuz derecede büyük bir sayı" anlamı yüz rakamı ile sabitlenmiştir. Bu leksikolojik anlambilimsel kullanım, daha çok günlük konuşmada ortaya çıkmaktadır. Örnek verecek olursak;- *En az yüz mil dahi giderseniz, orada tek bir Kazak bulamazsınız. (А там хоть сто верст пройди, не сыщешь ни одного казака.)* (Gogol, 2003:245); -*Тема "Ondan hoşlanıyor musun anne?" diye sorarak annesini yüz kez rahatsız etti. (Тебе он нравится, мама? – приставал Тема сто раз к своей матери)*(Garin-Mihaylovskii,1957:87).

Verilen cümlelerin bağlamı, sayının kesin miktarını ifade etmek için kullanılmadığını açıkça göstermektedir. Yüz sayısının gerçek anlamının böyle düşünülmesi neye dayanmaktadır? Cevabı şöyle verilebilir: öznel bir şekilde herhangi bir miktar, iki açıdan değerlendirilebilir. Bu bakış açıları şu şekilde açıklanabilir: sayısal ölçek açısından (yani bu durumda sadece sayı adları vardır ve herhangi bir sayma sayısından söz ediliyor olabilir) ve norm ölçeği açısından (bu durumda da sayıyı miktara göre değerlendirilebilir, yani azlık veya çokluk durumuna göre değişebilir. Örneğin, 200 ruble veya 500 ruble azdır ama 50000 ruble çoktur. Başka bir örnek verilecek olursa; grupta 10 kişi var (görecelidir ve azdır), grupta 40 kişi var (görecelidir ve çoktur). Azlık çokluk durumu kişiye, duruma ve zaman göre değişebilen bir kavram olduğu için sayılarda semantik değerlendirme yapılırken, sayının kesin değerini göstermeyebilir.

Şekil 2. Norm (Standart ölçü gösterimi)

Sayısal bir ölçek, elementleri soldan sağa artan sırada yerleştirilmiş bir eksen olarak gösterilebilir (bu durumda sayısal ölçek doğal sayı dizileriyle örtüşür). Sayısal bir ölçek kullanarak, belirli bir kümenin sayısal bileşimini oluştururuz ve *beş öğrenci* (*пять студентов*) şekilde ifade edilebiliriz. Anlam ölçeğinin üç bölümlü bir yapısı vardır: *merkezi öge* «*норма*» (*standart-ölçün*), iki zıt terim olan *-standarttan az* (*меньше нормы*) ve *standarttan fazla* (*больше нормы*). Normlar ölçeği, benzer durumlar arasında belirli bir nicel parametreye göre değerlendirilen durumun konumunu belirlemeyi mümkün kılmaktadır (başka bir deyişle, olanlarla karşılaştırma yapar). Normlar ölçeğine ilişkin *birçok öğrenci* (*много студентов*) değerlendirmesi yapılabilir. Her şekilde normun (standartın) öznel olduğu, insan faaliyetleri sürecinde kurulduğu unutulmamalıdır. Çoğu zaman, sayı, hem sayısal ölçeğe hem de norm ölçeğine göre değerlendirilir:

-*Yirmi kişi mi? (Двадцать человек?)*

-*Bu çok (az). (Это много (мало).)*

İki değerlendirme ölçeğinin ayrılmasının şarta bağlı olduğunu söylenebilir, aslında bu ölçekler bir aradadırlar, aynı ölçeğin farklı taraflarıdır. Birleştirilmiş formda, bu iki ölçek, "*norm-standart*", "*normalden fazla*", "*normalden daha az*" alanlarının tanımlandığı elementler üzerinde sayısal bir eksen şeklinde gösterilebilir. Yani 20 (*yirmi*) sayısı ölçün bazında kişisel olarak az veya çok olarak algılanabilir.

Genel olarak, günlük hayatta, *yüz* (*сто*) sayısı çok sık bir şekilde derecelendirme ölçeğinde "*standartın üzerinde*" veya "*çok*" kısmı ile ilişkilendirilir ve "*büyük*" bir miktar olarak hissedilir. *Yüz* rakamı "*çok*" veya "*çok fazla*" anlamlarında kullanılabilir. *Yüz* (*сто*) sayısının çok fazla anlamında kullanımının belli bir ifadesi, duygusallığı vardır. Örneğin; -*Annesini yüz kez rahatsız etti* (...*приставал... по сто раз к своей матери*)

şeklinde edebi metinlerde kullanılmıştır. Bu tür cümleler genellikle edebi metinler veya günlük konuşma diyaloglarında karşımıza çıkar, burada mecazi bir anlatım hissedilmektedir; çünkü çocuklar annelerini yüz kez değil de en fazla *iki, üç, dört* kez rahatsız ederler. Bu durumda *yüz kez (сто раз)* rahatsız ettiğini hayal etmek zordur ve bu mümkün değildir. Ancak bu durumun tanımını oldukça anlamlı kılan ve belirli bir duygusal tepkiye neden olan şey bu gerçek dışılığa yapılan vurgudur.

Yüz (сто) kelimesi her zaman çok anlamına gelmez. Örneğin, para birimi ele alınacak olursa, (Rus para birimi üzerinden) fazla miktarda para birimini ifade etmek için kullanılmaz. *-Bari ona yüz ruble ver, ne de olsa temnün değil (Да и ему хоть сто рублей, он все равно недоволен)*” cümlesinde “*çok para*” anlamında kullanılmaz. Bunun nedeni, para üzerinde “*az*” ve “*çok*” alanlarının diğer miktarlarla ilişkilendirildiği kendi derecelendirme ölçeğine sahip olmasıdır. Ayrıca *yüz (сто)* kelimesi zaman bildiren bir durumu ifade etmek için de kullanılmaktadır. *-Sanırım onu yüz yıldır görmedim. Я его, кажется, сто лет не видел* (Kuprin, 1970-1973:136). Verilen cümlede de görülmektedir ki, yüz kelimesi mecazi bir anlam barındırır. Yüz yıldır görmeme olayı mümkün olabilecek bir durum değildir.

BAS'e göre “büyük bir miktar, çoğunluğun belirsiz bir kümesi” anlamı *bin (тысяча)*, *bir milyon (миллион)*, *milyar (миллиард)* rakamlarıyla verilmektedir. Örneğin; “Odanın ortasında kitaplarla, planlarla, binlerce pahalı süs eşyasıyla dolu büyük bir masa vardı” (*Посередине комнаты стоял громадный письменный стол, заваленный книгами, планами, тысячью дорогих безделушек*) (Mamin-Sibiryak,1958: 358). “Vera akıllı ya da aptal değildi, sadece milyonlarcası gibi sıradan bir kızdı” (*Вера была не умная и не глупая, а просто девушка, подобная миллиону других*) (Şaginyan, 1986:24). “Milyarlarca insan ölecek, ama onlar [höyükler] hala ayakta duracaklar” (*Умрут миллиарды людей, а они [курганы] все еще будут стоять как стояли*) (Çehov,1985: 112).

Gerçek hayatta, bu üç kelime *bin (тысяча)*, *bir milyon (миллион)*, *milyar (миллиард)* “büyük” miktarlara (hatta “çok büyük”) atıfta bulunur, bu yüzden kolayca belirsiz büyük miktarların tanımları haline gelirler. Bağlam, ifadenin durumu, bu sayıların anlamlarının tanınmasına katkıda bulunur. Örnek; *Bin ruble var - yaracak binlerce işim var (У меня тысяча рублей — У меня тысяча дел)*. Verilen iki cümleden ilkinde, somut bir kullanım vardır ve *bin ruble* miktar olarak çok algılanabilir, ikinci cümlede ise *binlerce işim* kavramında mecazi anlatım söz konusudur.

"Tekrar tekrar" «неоднократно» anlamı, "çok" anlamını veren bir kullanım olup, - *on ve yirmi sayılarında on kez, yirmi kez* ile ifade edilmiştir. "On kez gitmeyin, dediler; Hayır kardeşim, sana zaten yirmi kez söyledim: daha fazla taşıma" (Десять раз говорили — не ходитъ; Да нет, братец, я уже двадцать раз вам повторял: не возите больше) (Gogol,2003: 322). Örnekte görüldüğü üzere on sayısı ve yirmi sayısı aslında bir tekrar ifadesidir ve gereğinden fazla, çok anlamını taşımaktadır. Bu örneklerdeki kullanım tabii ki gerçek anlam değil, mecazi kullanımdır.

Daha güçlü bir biçimde ele alınan anlam, *yüz (сто), bir milyon (миллион)* rakamlarıyla ifade edilebilir: "Sana yüzlerce kez söylemedim mi: "Ey, kızım, bak, bu kadar aptal olma, mutluluğunu kaçırma" (He говорил ли я тебе сто раз: «Эй, дочь, смотри, не будь такая дура, не прозевай ты счастья своего»)" (Puşkin, 1959-1962: 456). "Şmahin bu albümü zaten milyonlarca kez gördü" (Çehov,1985: 433). Verilen örneklerde anlamı daha da kuvvetlendirmek için, *yüz (сто), bir milyon (миллион)* sayıları ile mecaz kullanım vardır, burada daha güçlü ve etkili bir ifade söz konusudur.

İki (два) sayısı "çok kısa" anlamındadır, konuşma dilinde iki kelimedenden oluşan, iki kelime şeklindedir: "Atın şu şeyi! Üç yıldır iki kelime dahi yazmadın! Şimdi ise gökten düşmüş gibisin" (Ну выкинул ты штуку! Три года не писал двух слов! И грянул как с облаков (Griboyedov, 1987:11); "Pierre'e iki adım ötede bir gülle patladı" (Одно ядро взрыло землю в двух шагах от Пьера) (Tolstoy, 1996: 296); "Genç bir selvi ağacı evden iki adım ötede büyüdü" (В двух шагах от дома рос молодой кипарис) (Çehov,1959-1962: 564).Görüldüğü üzere, *iki (два)* sayısı genellikle küçük bir sayı olarak işlev görür. Bu, "az" anlamına gelen değişiklikleri ifade etmek için mecazi kullanımların aktarılmasına izin vermektedir.

Belirtilen sayıların somut (nesnel) anlamlarından önce, nüans anlamları ele alınmalıdır. Sayıların nüans anlamlarındaki bu durum , *iki (два), üç (три), dört (четыре) , beş (пять), on iki (двенадцать)* sayılarında belirtilmiştir: "Kötü bir cevabı yüzünden öğrenci iki aldı; Sınavı üç ile geçtim; Profesör bana dört verdi ve ikimiz de bundan memnun kaldık" (За плохой ответ студент получил два; Я сдал экзамен на три; Профессор поставил мне четыре, и мы оба остались довольны) (Pavlov,1992: 106). Söz konusu değer, miktarın "nesneleştirme" sonucudur ve yakınlık ilişkilerine dayanır. Biçimsel olarak tarafsızdır. Bu durumda mecazi kullanım söz konusu olmayıp, nesnel(gerçek) durum ifade edilmiştir.

BAS'e göre "bir milyon ruble sermaye, para" «деньги, капитал в миллион рублей» anlamı *milyon* (миллион) sayısı ile ifade belirtilebilir: "Вана bir milyon verseler bile bu kadar sıkılmaya cesaret edemem" (Я б не решился на такую скуку, хотя бы мне давали миллион). Lermontov, 1961-1962: 361); "Ölen adam zeki idi ve size milyon bıraktı" (Муж-то, покойник, догадлив был, оставил Вам миллион) (Ostrovski, 1960: 378). Görünüşe göre, kesin sayı resmi olarak belirtilmiş olmasına rağmen, aslında durum öyle değildir: burada, tam sayının anlamının azaltılmasında ortaya çıkan sayının sözcüksel anlam kaybına uğraması söz konusudur. Bu nedenle, böyle durumlarda, "bir milyon ruble sermaye, para" anlamında değil, "büyük miktar para, çok para" anlamı kullanılarak lanse edilmelidir. Bu anlam, daha çok paranın çokluğu şeklinde ifade edilir, yani milyonlardan bahsedilir ve milyon sayısı çoğul durumda ifade edilir. Örneğin; "O fakirdi, milyonları hayal ediyordu" (Он был беден, мечтал о миллионах)" (Lermontov, 1961-1962: 372). "Halk, kitleler" (народ, массы) kelimelerinin anlamı da *milyon* (миллион) kelimesine eşdeğerdir. (Çoğul haliyle) *Milyonlar onu takip edecek*. (Миллионы пойдут за ним). Bu türetilmiş değer, literatürde belirsiz sayı anlamı olarak anılır. Anlam aktarımı, "miktar-nesne" (количество-предмет) modeline göre yapılır. "El" «рука» anlamı beş (пять) sayısı ile belirtilmiştir. İsim aktarımı metonimiye (elin beş sayısı ile yakınlığı) dayanmaktadır: "Pekâlâ, teşekkür ederim, elinizi sıkıyorum" (Ну, спасибо, жму пять) (Polevoi, 2020:93) Biçimsel olarak, bu anlam basit bir çağrışımla karakterize edilir. *Bin* (тысяча) kelimesinde "eski Rusya'da yüzlere bölünmüş milisler" «ополчение в древней Руси, делившееся на сотни» anlamı belirtilmiştir. İsim transferi metonimiye dayanmaktadır. Bu şekilde bir kullanım eski Rusya döneminde görülmektedir, modern metinlerde bu kullanımı çok nadir görülmektedir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada Büyük Akademik Sözlüğü (BAS) temel alarak nicel sayıların kullanımını ve mecaz anlamları ele alınmıştır. Sayıların tek anlamlı ve çok anlamlı durumlarını incelenmiştir. Bazı sayılarda anlam tek bir değer üzerinden verilirken, örneğin *sekiz* (восемь) sayısında, bazı sayılarda ise anlam iki, üç veya daha fazla değer ile verilmiştir, *üç* (три) sayısı örneğinde bu durum açıkça görülmüştür.

Sayıların mecazi anlamlarının, esas olarak standartlar ölçeğine göre belirtilen nicel değerlerin ifadesiyle ilişkili olduğunu ve bu ölçeğin yalnızca üç bölümlerinin kapsanmış olduğu ifade edebilir. Bu durumda, sayıların anlambilimde başlıca değişikliği, sözcük anlamının kaybolmasıyla ilişkilidir.

Mecaz anlamın Rusçada *yuvarlak (круглые)* sayılar denilen (sonu sıfır ile biten sayılar) *on (десять), yirmi (двадцать), yüz (сто), bin (тысяча)* gibi insan bilinciyle birlikte çalışma arzusuyla ilişkilendirilen asal sayılar ile geliştiği gerçeğine dikkat çekilmiştir. Genel olarak, *iki (два), üç (три), dört (четыре), beş (пять), on (десять), yirmi (двадцать), yüz (сто), bin (тысяча), milyon (миллион) milyar (миллиард)* gibi nicel sayılar mecazi anlamlar çemberinde yer almaktadır. BAS'e göre bu sayıların çoğunun mecazi bir anlamı yoktur. Ancak konuşma sırasında, gözlemlerimize göre, mecazi anlamlar, bileşik sayılar da dahil olmak üzere başka sayılar ile de elde edebilir. Yani, konuşma esnasında, *-Yirmi kez söylemek yerine (двадцать раз сказал) kırk kez (сорок раз сказал)* söylendiğini duyabilir. Başka bir örnek getirilecek olursa; *iki kelime yerine üç kelime (два слова - три слова)* veya *iki adım yerine üç adım (в двух шагах - в трех шагах)* gibi kullanımlar görmek mümkündür.

Yapılan analiz, sözlük bilimsel kaynaklarda sayı adlarının anlamlarının tutarsız ve eksik bir karşılık bulduğunu göstermektedir. Mecaz anlam taşıyan sayı adlarının yelpazesi, Açıklamalı Rusça sözlüklerde belirtilenden çok daha geniştir. Dolayısıyla, günlük konuşma dilinde kullanılan sayıların mecazi anlamlarının incelenmesi ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır.

4. SUMMARY

The article is devoted to the linguistic analysis of the semantics and functions of numerals in the Russian language.

Summarizing the various definitions of the names of numerals, the author identifies the following features of this part of speech: 1) numeral names express the count; 2) numeral names call the number and have the value of the number; 3) numeral names call the quantity and have the value of the quantity; 4) numeral names call the place of objects in the counting row and have the value of the order.

The author of the article, based on the data of explanatory dictionaries, examines in detail the meanings of quantitative names of numerals, differentiating the values of numbers, quantities, digits, etc. In particular, the quantitative and substantive meanings of the names of numerals are distinguished. Figurative values are more often developed in numerals with a round numerical value (ten, twenty, thirty, etc.), but they are also characteristic of other numerals. Among the quantitative values, the values of an indefinite amount are distinguished – "a lot" and "a little",

among the subject values - "assessment", "money, wealth, capital", "people", "hand", "militia", etc. The author suggests considering the values of an indefinite number not only on the basis of a numerical school, but through a scale of assessments. The rating scale has a three-part structure: the central element ("norm") and two counter-terms - "less than the norm" and "more than the norm". The scale of norms makes it possible to identify the position of the assessed situation by this quantitative parameter among other similar situations: "a huge number, an indefinite set of someone, something", "repeatedly", "a lot", "not far", "very briefly". At the same time, it is emphasized that the concept of norm can be established subjectively by the speaker, depending on the situation. Thus, the numerals one hundred, one million, one billion are usually used in the meaning of "very much" ("more than the norm"), while the numerals two, three, four, five are more often used in the meaning of "little, a small amount". Also, the numerals two, three, four, five regularly realize the value of the estimate, which is the result of "objectification" of the quantity and is based on adjacency associations.

The research data shows that the most regular values of quantitative numerals are the values of the number, quantity, and the name of the digit. They are marked in almost all numerals. However, in dictionaries, these values are distinguished inconsistently and receive incomplete reflection: in some cases, the value of quantity is elevated to the rank of an independent value, in others it is considered as a shade of meaning. In many cases, dictionaries do not record figurative values of numerals at all, although they are regularly implemented in speech, including when using compound numerals.

In conclusion, the author notes that the range of figurative meanings of numerals is much wider than it is reflected in modern explanatory dictionaries of the Russian language, therefore, the lexicographic description of the semantics of numerals needs clarification.

5. KAYNAKLAR

- Aktay, S. (2020), Rus ve Türk kültüründe rakamlı deyimler üzerine kültürelbilimsel bir inceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.25. Ankara, s.232-246.
- Bulanın, L. L. (1976), *Trudniye voprosı morfologii*, Prosveşeniye: Moskova.
- Çehov, A.P. (1985), *Şastye, Polnoye sobraniye soçinenii i pisem v 30 tt. Cilt 6*, Nauka: Moskva.
- Çehov, A.P. (1985), *Beznadejnyı, Polnoye sobraniye soçinenii i pisem v 30 tt. Cilt 3*, Nauka : Moskva.
- Çesnokova, L. D. (1992), *Kategoriya koliçestva i sposoby yiyö vyrazheniya v*

- sovremennom russkom yazıke. Taganrog Pedagoji Entsitüsü Yayınları: Taganrog.
- Çesnokova, L. D. (1997), *Imya çislitelnoye v sovremennom russkom yazıke, Semantika. Grammatika. Funktsii*. Refest Yayınları: Rostov n/D.
- Daşdemir, M. (2010), Türkçede miktar kavramı ve sayı sistemi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Dergisi*, C. 8,S.13, Ankara. S.309- 336.
- Garin-Mihaylovskii, N. G. (1957), *Detstvo Tomı, Sobraniye soçinenii v 5 tt.*, Moskva.
- Genlamaz, E. (2010), Türkçede Sayı Sisteminin Derin Yapısı;‘Bir’ın ve ‘Sıfır’ın Alomorfları Olarak ‘Øn/. *Türkçenin Derin Yapısı. Haz. Cengiz Alyılmaz Osman Mert*. Belen Yayıncılık: Ankara.
- Gogol, N.V. (2003), *Mertviye duşi, Polnoye sobraniye soçinenii i pisem. V 23 tt. Cilt 7*. Moskva.
- Gogol, N.V. (2003), *Straşnaya mest, Polnoye sobraniye soçineniy i pisem v 23 tt.*, Moskva.
- Griboyedov, A.S. (1987), *Gore ot uma*, Moskva.
- Karaağaç, G. (2018), *Dil bilimi terimleri sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Kuprin, A.I. (1970-1973), *Granatoviy braslet, Sobraniye soçinenii v 9 tt. ,Cilt. 5*. ,Moskva.
- Lermontov , M.YU. (1961-1962), *Saşka , Soçineniya v 4 tt. Cilt.2*. Moskva.
- Lermontov, M.YU. (1961-1962), *Geroi naşevo vremeni, Soçineniya v 4 tt. Cilt 4*, Moskva.
- Mamin-Sibiriyak, D.N. (1958), *Gornoye gnezdo, Sobraniye soçinenii v 10 tt.Cilt 3*. ,Moskva.
- Ostrovskii, A.N. (1960), *Poslednyaya jertva, Sobraniye soçinenii v 10 tt. Cilt 7*, Moskva.
- Pavlov ,M.A. (1992), *Vospominaniya metallurga*, Kirov.
- Polevoi, B.N. (2020), *Povest o nastoyaşem çeloveke*, Moskva.
- Puşkin, A.S.(1959-1962), *Otryvok iz pisma k D., Sobraniye soçinenii v 10 tt. Cilt 7.*, Moskva.
- Russkaya Grammatika v 2. t* (1980), (Ed. N. Yu. Şvedova).Nauka: Moskva.
- Russkii yazık. Morfoloğiya, uğebnik* (2010), (Ed. G. G. Infantova.) (2010). Moskva.
- Slovar russkovo yazıka v 4.t* (1999), (Ed. Y. Y. Anastasia) Nauka: Moskva.
- Slovar sovremennovo russkovo literaturnovo yazıka* (1950-1965), (Ed., V. İ. Çerņışev) Nauka: Moskva.
- Suprun, A. Y. (1964), *Imya çislitelnoye i yivo izuğeniye v şkole*, Moskva.
- Şaginyan, M.S. (1986), *Korinfskii kanal*, Moskva.
- Tolstoy, L.N.(1996), *Voyna i mir ,Sobraniye soçinenii v 8 tomakh. Cilt 3*. Moskva.
- Vinogradov, V. V. (1974), *Russkii yazık. Grammatičeskoye uęeniye o slove*, Nauka: Moskva.
- Yanko-Trinitaskaya, N. A. (1982), *Russkaya morfoloğiya*, Moskva.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olup/olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 12.02.2022

Kabul Tarihi: 18.05.2022

STEFAN ZWEİG'İN MECBURİYET ADLI ESERİNDE OTORİTEYE İTAAT VE MİLGAM DENEYİ

Obedience to Authority in Stefan Zweig's Der Zwang and the Milgram Experiment

Şahbender ÇORAKLI

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
scorakli@nku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4416-2437

Furkan KOCA

Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Eğitimi Ana Bilim Dalı,
kocafurkan@outlook.com.tr)

ORCID ID: 0000-0002-7559-3483

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Avusturyalı yazar Stefan Zweig'in 1920 yılında yayımlanan "Der Zwang" (Mecburiyet) adlı eseri, psikolog Stanley Milgram tarafından 1960'lı yıllarda yapılan otoriteye itaat deneyleriyle ilginç benzerlikler taşımaktadır. Eserin başkişisi Ferdinand'ın aldığı sefer görev emri karşısındaki davranışları ile Milgram'ın deneklerinin deneyde aldıkları emirler karşısındaki davranışları neredeyse tamamen örtüşmektedir. Bu çalışmada eserle deney arasındaki benzerlikler gösterilip elde edilen bulgular psikanalitik edebiyat eleştirisiyle yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stefan Zweig, Stanley Milgram, Mecburiyet, otorite, itaat

Abstract: Austrian writer Stefan Zweig's work "Der Zwang" (Compulsion), published in 1920, shows interesting similarities with the experiments of obedience to authority conducted by psychologist Stanley Milgram in the 1960s. The behavior of Ferdinand, the protagonist of the work, against the mobilization order, and the behavior of Milgram's subjects against the orders of the authority figure in the experiment almost completely coincide. In this study, the similarities between the work and the experiment were shown and the findings were interpreted with psychoanalytic literary criticism.

Keywords: Stefan Zweig, Stanley Milgram, Der Zwang, authority, obedience

1. GİRİŞ

Avusturya doğumlu yazar Stefan Zweig'in "Der Zwang" (Mecburiyet) adıyla 1920 yılında yayımladığı eserinde anlatının başkişisi Ferdinand'ın otorite karşısındaki itaat eğilimi, eserin yazıldığı tarihten yıllar sonra sosyal psikolog Stanley Milgram tarafından yapılan otoriteye itaat deneylerinin bulgularıyla tamamen uyuşmaktadır. Stanley Milgram'ın Nazi yönetiminin kontrolü altına aldığı milyonlarca insandan etkilenerek yaptığı deney, otoriteye itaatin doğasını anlamaya yöneliktir (Vogels, 2014).

Milgram deneyinde normal insanların bile otoriteden gelen talimatlara itaat ederek hiç tanımadığı başka bir insana zarar verebildiğini görür (Vogels, 2014). Bu deney, kullandığı yöntem sebebiyle bilim insanları arasında etik açıdan tartışılabilir da otoriteye itaat davranışının işleyişine dair sunduğu bilgilerle psikoloji alanında oldukça önemli bir yere sahiptir (Yükselbaba, 2017). Bu çalışmada Stefan Zweig'ın Türkçeye Mecburiyet adıyla çevrilen eserindeki otoriteye itaat psikolojisini Milgram'ın deneyinden elde edilen bulgular üzerinden okumak amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde Milgram'ın otoriteye itaat deneyine daha detaylı bir şekilde değinilmiştir. Üçüncü bölümde Stefan Zweig'ın yaşamına dair bazı bilgiler verilmiştir. Zweig'ın yaşamı hakkında sunulan bilgiler daha sonraki bölümlerde eserin yorumlanmasında da kullanılmıştır. Dördüncü bölümde Mecburiyet adlı eser kısaca özetlenmiştir. Beşinci bölümde eserdeki itaat psikolojisiyle Milgram deneyi arasındaki benzerliklerden söz edilmiştir. Deney ve eser arasındaki benzerlikler bu bölümde yedi farklı alt başlık içinde ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümü olan yorum ve sonuç bölümünde eserin analizinden elde edilen bulgular Stefan Zweig'ın yaşamıyla bağlantılar kurularak yorumlanmıştır.

2. MILGRAM DENEYİ VE OTORİTEYE İTAATE YÖNELİK BULGULARI

Otoriteye itaat psikolojisini anlamak isteyen Milgram, çeşitli yerlerde ilanlar vererek toplumun hemen hemen her kesiminden denekler aramaya başlar. Deneklere öğrenme ve hatırlama üzerine bir deney yapılacağı ve bunun karşılığında birkaç dolarlık ödeme alacakları söylenir. Bu bağlamda denekler rolleri gereği öğrenci ve öğretmen olarak iki gruba ayrılır. Öğrenci rolündeki katılımcıların tümü aslında Milgram'ın ekibindedir. Fakat asıl denekler bunu bilmez ve öğrenci/öğretmen rol dağılımının tesadüfen yapıldığını düşünür. Kurgudan habersiz deneklere, gerçek deneyin gizleyici maskesi olarak cezalandırmanın öğrenme ve hatırlama üzerindeki etkilerinin araştırıldığı söylenir. Deneydeki cezalandırma aracı ise elektrik şokudur. Öğrenci rolündeki deney ekibi üyesi her yanlış cevap verdiğinde öğretmen rolündeki denek tarafından elektrik verilerek cezalandırılır. Ceza olarak verilen elektriğin voltajı 15 volttan başlayıp 450 volta kadar çıkar (Milgram, 1974).

Öğretmen rolündeki denek ve öğrenci rolündeki ekip üyesi birbirlerini duyabilecekleri fakat göremeyecekleri iki farklı odaya alınır. Öğretmen, bazı kelimeleri okuyarak öğrencinin bu kelimeleri tekrar etmesini ister. Öğrenci yanlış cevap verdiğinde öğretmenin ceza olarak uyguladığı elektrik şokunun gücü yükseltilir. Ama aslında öğrenciye hiç elektrik

verilmemekte, sadece öğretmen rolündeki deneklerin öyle düşünmesi sağlanmaktadır. Ekip üyesi öğrenci bilerek yanlış cevaplar verir. Amaç, deneklerin ne kadar ileri gideceklerini görmektir. Denek, şok makinesinin voltunu her yükselttiğinde daha önceden kaydedilmiş farklı çığlık ve yakarış seslerini duymaktadır. Öğrenci, 195 volta gelindiğinde kalp hastalığı olduğunu söyleyerek deneyden çıkmak ister. Volt seviyesi 300'lere yükseldiğinde ise öğrenci tarafında artık sessizlik hâkimdir (Yükselbaba, 2017).

Araştırmacı rolünü oynayan Jack Williams kod adlı otorite figürü gri önlüklü, kısa saçlı ve resmi görünüşlüdür. Deney boyunca duygusuz ve katı bir tutum sergiler (Yükselbaba, 2017: 234).

Etkisi kademeli bir şekilde yükselen bu cezalandırma sürecinin herhangi bir basamağında eğer deneklerden bir tanesi deneyden ayrılmak isterse, araştırmacı sırasıyla aşağıdaki uyarılarda bulunmakta ve eğer denek dördüncü uyarıdan sonra hâlâ ayrılmak istiyorsa deney durdurulmaktadır (Milgram, 1974: 21):

1. Uyarı: Lütfen devam edin.
2. Uyarı: Deney için devam etmelisiniz.
3. Uyarı: Kesinlikle devam etmeniz gerekiyor.
4. Uyarı: Başka bir seçeneğiniz yok, devam etmek zorundasınız.

Deney süresince deneklerin yarısından fazlası tüm itaatlere boyun eğer ve neredeyse karşısındaki öğrenciyi öldürecek kadar elektrik şoku uygular. Talimatlara sonuna kadar itaat etmeyen denekler bile 300 volta gelmeden önce deneyden ayrılmaz. Deney sırasında bazı katılımcılarda aşırı terleme, titreme, tırnak yeme ve kekeleme gibi psikolojik tepkiler gözlemlenir. Katılımcılar deney ortamından kaçmak istemekte fakat bu gücü kendilerinde bulamamaktadır (Yükselbaba, 2017: 236).

Bu deney, itaati etkileyen tüm faktörleri daha iyi anlamak için üzerinde bazı değişiklikler yapılarak birçok kez tekrarlanır. Deneyler sonucunda, kurban rolündeki kişinin denekler ile birbirlerini görebilecekleri şekilde yerleştirilmesinin ve fiziksel temasa geçirilmesinin itaatsizlik oranının yüzde 70'e yükselttiği görülür. Bunun nedeni, yakınlık arttıkça kurban ile denekler arasındaki duygudaşlığın da artmasıdır (Yükselbaba, 2017: 238- 239).

Otorite ile denekler birbirlerine yaklaştırıldığında tam tersi bir etki görülür. Otorite olarak görülen araştırmacı, deneklere yaklaştıkça deneklerin itaatlere uyma oranı yükselir. Bu ve benzeri deneylere göre itaati

etkileyen bazı faktörler şunlardır (Yükselbaba, 2017: 240-241):

- İstenmeyen davranışları yaptırmak için vicdanı rahatlatıcı bahaneler
- Davranışın yapılmasını sağlamak için sözleşmesel zorunluluk
- Daha önceden olumlu değerler yüklenmiş rol vermek (öğretmen, asker, doktor vs.)
- İtaatsizliği önlemek için ayrılmanın bedelini yüksek hale getirmek

2.1. STEFAN ZWEIG'İN HAYATI¹

Varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğu olan Stefan Zweig, 28 Kasım 1881 tarihinde Viyana'da dünyaya gözlerini açar. İlkokul ve liseyi memleketinde tamamlar. Henüz 16 yaşında bir lise öğrencisiyken şiirleri dergilerde yayımlanır. 1899'da Viyana Üniversitesi'nde Edebiyat ve Felsefe eğitimi almaya başlar. İki sene sonra *Gümüş Teller (Silberne Saiten)* adındaki şiir kitabını yayımlar. 1904'te Fransız filozof ve tarihçi Hippolyte Taine'nin felsefesi üzerine yazdığı doktora tezi ile doktorasını tamamlar. Aynı yıl ilk noveli *Erika Ewald'ın Aşkı (Die Liebe der Erika Ewald)* yayımlanır. 1910 ve 1912 yılları arasında Hindistan'ı ve Amerika'yı ziyaret eder. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl çürük raporu alarak askerlikten muaf olur. İlk yıllarda savaşa heyecan duysa da ilerleyen zamanlarda Fransız yazar Romain Rolland'ın da etkisiyle savaş karşıtı bir tutum geliştirir (Zweig, 2015, S.10). 1917'de Zürich'e gider. *Jeremias* adlı dramasını da aynı yıl yayımlar. İki sene sonra Avusturya'ya döner ve Kapuzinerberg yamaçlarında Paschinger Schloß adındaki bir çiftlik evinde yaşamaya başlar. 1920 yılında Friderike von Winternitz ile evlenir. Çalışmamıza konu olan *Mecburiyet (Der Zwang)* adlı novelini de bu yıl yayımlar.

Ondört tarihsel kişiliğin hayatına farklı bir bakış açısı sunduğu eseri *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar (Sternstunden der Menschheit)* ile novelleri *Bir Kadının Yaşamından 24 Saat (Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau)*, *Bir Kalbin Çöküşü (Untergang eines Herzens)* ve *Karışık Duygular (Verwirrung der Gefühle)* 1927 yılında yayımlanır. Bir yıl sonra Sovyetler Birliğine gider. Kitapları Maksim Gorki'nin çabalarıyla Rusçaya çevrilir. 1931'de Franz Anton Mesmer, Mary Baker-Eddy ve Sigmund Freud'un biyografilerini anlattığı üçlemesi *Ruh Yoluyla Tedavi (Die Heilung durch den Geist)* yayımlanır.

Filmleştirilen noveli *Yakıcı Sır (Brennendes Geheimnis)* 1933'te

¹ Bu bölümde kaynağı ayrıca belirtilen bilgiler dışındaki tüm bilgilerin kaynağı için: <https://wortwuchs.net/lebenslauf/stefan-zweig/>

sinemalarda gösterime girdikten kısa bir süre sonra Naziler tarafından yasaklanır ve kitapları toplatılıp yakılır. Bir sene sonra Salzburg'daki evi Nazi polisleri tarafından basılır. Nazilerin baskısına daha fazla dayanamayan Zweig, Londra'ya gider. 1938 yılında eşi Friderike'den boşanıp bir yıl sonra kendisinden 27 yaş küçük sekreteri Charlotte Altmann ile evlenir. Aynı yıl *Sabırsız Yürek (Ungehduld des Herzens)* adlı romanı yayımlanır. 1940 yılında Londra'yı terk edip sırasıyla New York, Arjantin ve Paraguay'a gittikten sonra Brezilya'da yaşamaya başlar. 1942'de ünlü noveli *Satranç (Schachnovelle)* yayımlanır.

Stefan Zweig 22 Şubat 1942 tarihinde ikinci eşiyle beraber Brezilya'da intihar eder. Ölümünün ertesini günü Nazi kontrolündeki bir gazetede "bir mülteci yaşamı daha alışılmış şekilde sona erdi" yazılır (Zweig, 2015: 15). Ölümünden sonra otobiyografisi *Dünün Dünyası (Die Welt von Gestern)* yayımlanır. Stefan Zweig yaşamı boyunca toplamda 400'den fazla şiir, novel, roman, biyografi, monografi, deneme ve tiyatro eseri yayımlamış, bunların yanı sıra bir tane de libretto yazmıştır (Gülperi, 2007: 309).

2.2. MECBURIYET ADLI ESERİN ÖZETİ

Stefan Zweig'in Mecburiyet adlı eserinde Birinci Dünya Savaşı'nın acımasızlığından kaçmaya çalışan Ressam Ferdinand ve eşi Paula'nın yaşamından bir kesit anlatılır. Ferdinand ve Paula'nın tüm çabalarına rağmen savaş, İsviçre'nin doğasına sığınan ve burada yeniden huzur bulan bu çiftin yakasını bırakmaya hiç niyetli değildir. Ferdinand, Birinci Dünya Savaşı çıktığında Almanya'dadır. Sefer görev emrini ilk aldığı muayene sonucu çürük raporu alır ve böylece askerlikten muaf olur. Daha sonra, bir arkadaşının yardımıyla eşi Paula ile beraber İsviçre'ye gider. Burada savaştan uzak, huzurlu bir hayat yaşamak ister. Zürih Gölü yakınlarında küçük bir çiftlik evi tutar. Evin bir odasını atölye olarak kullanıp bu odada mesleği ve hobisi olan ressamlığa devam eder. Kendini en mutlu hissettiği yer atölyesidir. Bir sonbahar sabahı postacının getirdiği mektupta Ferdinand'ın korktuğu şeyler yazılıdır: Daha önce çürük raporu almış kişiler de savaşa gitmelidir artık. Sefer görev emrini alan Ferdinand, büyük bir korkuya kapılır ve ne yapacağını bilemez hale gelir. Vatanın Ferdinand'a, Ferdinand huzura ihtiyacı vardır. Bir süredir savaştan kaçan ressamın şimdi gizlenecek bir yeri kalmamıştır. Görev emrini alan Ferdinand, savaşa gitmek istemese de otorite karşısında korkusuna yenilir ve bu göreve karşı bir mecburiyet hisseder. Ferdinand'ın önünde artık tek bir engel vardır, eşi Paula! Bir seçim yapmak zorunda olan ressam ya Paula'yı ve özgürlüğünü ya da otoritenin buyruğu altına girmeyi seçecektir.

2.3. ESERDEKİ OTORİTEYE İTAAT PSİKOLOJİSİ VE MILGRAM DENEYİ BENZERLİKLERİ

2.3.1. Otorite Figürüne Yakınlık

Eserde otorite figürü olarak karşımıza ilk olarak eserin başkışisi Ferdinand'a gelen askerliğe çağrı mektubu çıkmaktadır. Milgram deneyinde denekler tarafından otorite olarak görülen araştırmacının deney mekânında olmayıp da talimatları deneklere yazılı olarak verdiği deney tipinde talimatlara sonuna kadar uyma oranı daha düşük olsa da deneklerin hepsi bir noktaya kadar bu yazılı talimatlara uyar. Eserde Ferdinand'a gelen mektup da deneylerdeki otoritenin deney mekânında olmadığı otorite tipine benzemektedir. Eserdeki mektubun dili deneydeki otoritenin diliyle benzer bir şekilde soğuk ve katıdır:

No. 34.729 F.-M. Bölge Karargâhı'nın emriyle, askerliğe elverişli olduğunuzun tespitine yönelik yeni muayene için en geç 22 Mart tarihinde M. Bölge Karargâhı Oda No. 8'de hazır bulunmanız işbu belgeyle resmen rica edilmektedir. Askerlik belgenizi teslim edecek olan Zürih Konsolosluğu'na bu amaçla başvurmanız gerekmektedir (Zweig, 2016: 15).

Deneyde otorite figürünün deneklerden uzak olduğu durumlarda bir noktadan sonra itaatsizliğin meydana çıkması bulgusu eserde Ferdinand'ın da yaşadığı bir deneyim olarak karşımıza çıkar. Eşinin de desteğiyle cesaretini toplamaya çalışan Ferdinand, kendisini bir kâğıt parçasının ona bir şey yapamayacağına inandırmaya çalışır ve konsolosluğa gidip emre karşı gelmeyi planlar:

Haklısın. Acelesi yok. Bana ne yapabilirler ki? Haklısın. Yarın kesinlikle gitmeyeceğim oraya. Öbür gün de. Haklısın. Mektup bana ulaşmış olmak zorunda mı? Bir seyahate çıkmış olamaz mıyım? Hasta olamaz mıyım? (Zweig, 2016: 26).

[Konsolosluk müdürüne] "Anlıyorum," diyecekti Ferdinand, "ama benim işime ara vermem mümkün değil. Retrospektif sergi açmak üzere biriyle anlaştım ve adamı ortada bırakmam. Benim sözüm senettir (Zweig, 2016: 31-33).

Fakat tıpkı Milgram'ın deneylerinde itaatsizlik başladığında otorite figürünü devreye sokması gibi eserde de konsolosluk müdürü devreye sokulur. Bu kez otorite figürü de mekânda bulunduğu için deney ile paralel bir şekilde talimatlara itaat eğilimi artar ve Ferdinand daha önce yaptığı tüm karşı gelme planlarını unutarak otoriteye yeniden boyun eğer:

Şube müdürü [...] kâtibin getirdiği dosyaya göz gezdirdi: “Askerlik yapacağı yer, M... Evet... Evet... Doğru... Her şey yolunda... Evrakları hazırlattım bile. Seyahat masraflarını kendiniz karşılamaya itirazınız olmaz herhalde, değil mi?” [...] En sonunda [Ferdinand’ın] ağzından şu cümleler zar zor dökülüverdi: “Yani görev emri yetiyor... Onun dışında... Pasaporta ihtiyacım yok mu?” (Zweig, 2016: 38-39).

2.3.2. Otorite Karşısında Güçsüz Hissetme

Milgram deneyinden çıkarılan sonuçlardan biri de deneklerin otorite karşısında kendilerini güçsüz hissetmeleri ve bu güce teslim olmalarıdır. Ferdinand’ın davranışları ve sözleri de deneyin bu çıkarımıyla örtüşmektedir:

“Peki, gidecek misin?” Ferdinand titredi. “Bilmiyorum ama gitmek zorundayım” (Zweig, 2016: 17).

“İstemiyorum ki. Ama onlar istiyor. Ama onlar güçlü, bense güçsüzüm” (Zweig, 2016: 21).

2.3.3. İç Çatışmayla Ortaya Çıkan Psikolojik Tepkiler

Milgram deneyinin ortaya koyduğu bir diğer dikkat çekici bulgu otoriteye karşı itaate mecburiyet hissini insan psikolojisi üzerindeki etkisidir. Milgram deneyine katılan denekler otoriteye itaat etmelerine rağmen şiddetli iç çatışmalar yaşayıp terleme, titreme, kekeleme ve tırnak yeme gibi davranışlar sergiler. Eserde benzer iç çatışmalar yaşayan Ferdinand da benzer davranışları sergiler:

“Delilik! Delilik!” diye yüksek sesle söylendi ve bu delice görüntülerden ayaklarını yere vurarak kurtulmaya çalıştı. Ancak elleri titriyor ve dizlerinin altındaki zemin sarsılıyordu. [...] Ferdinand titredi. “Bilmiyorum ama gitmek zorundayım” (Zweig, 2016: 16-17).

“Teşekkür ederim, teşekkür ederim... Zahmet etmeyin lütfen,” diye kekeledi Ferdinand (Zweig, 2016: 39).

2.3.4. İtaati Yeniden Sağlamak İçin Verilen Uyarılar

Milgram deneyi sırasında tereddütte kalan deneklerin üzerindeki otoriteyi yeniden kurmak için onlara “kesinlikle devam etmeniz gerekiyor” gibi bazı uyarıların yapıldığını yukarıda göstermiştik. Eserde de Ferdinand askere gitmemeyi kafasına koyup aldığı mektubu yırtmak için hamle yaptığında aşağıdaki uyarıyı görür ve itaatsizlik durumu ortadan kalkar:

Ama garip bir şekilde askeri sözlerin büyüü onu yeniden etkiledi. Okumaya başladı: “Yapmanız gereken...” Bu sözler onu derinden sarstı. İtiraz edemeyeceği bir emir gibiydi (Zweig, 2016: 51).

2.3.5. Otorite Karşısında Duyulan Heyecan

Milgram deneyinin ulaştığı sonuçlardan biri de insanların otorite olarak gördüğü kişinin karşısına çıkacak olmasından dolayı heyecan duymasındır (Yükselbaba, 2017: 240). Eserde aynı heyecanı otorite olarak kabul ettiği konsolos müdürünün karşısına çıkmak için henüz konsolosluğun açılmasına saatler varken şehre gidip sokaklarda dolaşan Ferdinand’ın içinde de görmek mümkündür:

Birden eli yanağına gitti: “Tıraşsızım, tıraşsızım yahu ben!” Aceleyle karşıdaki berbere koştu, saçlarını kestirip yıkattı [...] sonra şık görünmesi gerektiği aklına geldi (Zweig, 2016: 35).

2.3.6. İtaati Etkileyen Faktörlerin Eserde İşlenişi

Milgram ve benzeri deneylere göre itaati etkileyen faktörlerden bazıları yukarıda sıralanmıştı. Bu faktörlerin eserdeki işlenişine baktığımızda şunları görüyoruz:

1. Ferdinand’ın aslında istemediği bir davranışı yapmak için kullandığı ve böylece vicdanını rahatlattığı bahaneler:

“İlk seferinde beni geri yolladılar, bu sefer neden yollamasınlar? Ya da belki bana silah vermezler, hatta eminim ki, bana büyük ihtimalle kolay bir görev vereceklerdir. Neden en kötü ihtimali düşünüyoruz ki? Belki de sandığımız kadar tehlikeli değildir [...]” (Zweig, 2016: 43).

2. Ferdinand’ın gelen emre itaatsizlik etmesinin bedelinin ağır olduğunu düşünmesi ve bunu sözleşmesel zorunluluk olarak görmesi:

“Paula, kendimizi kandırmayalım. Zamanı geldi! İnsan kendinden kurtulamaz. Ben kendimi savunmaya çalıştım. Olmadı. Ben şu anda... Bu kâğıdım. [...] Hem zaten buradaki yaşantım da özgür olmayacaktı. Her an diğer tarafta bir şeyin beni çağırdığını, aradığını, kendine doğru çektiğini, sürüklediğini hissedecektim” (Zweig, 2016: 42 - 43).

3. Toplum ve otorite tarafında olumlu değerler yüklenmiş roller ve Paula’nın bu rollere tepkisi:

“İnsanın tek bilmesi gereken, insan olduğu ve öyle kalmak

istediğidir; o zaman çevresindeki laflar, bugünlerde insanları uyuşturmak için söylenen o laflar, vatan, görev, kahramanlık, bütün bunlar yalnızca iğrenç kan kokan, sıcak, canlı, insan kanı kokan kelimelerdir” (Zweig, 2016: 22).

2.3.7. Kurbana Yakınlık ve Otoriteye İtaat İlişkisi

Milgram deneyinde deneklerin kurbanlarla aralarındaki mesafeler azaldıkça, onları görmeye, dokunmaya ve konuşmaya başladıkça itaat oranlarında önemli ölçüde azalmalar olur. Eserdeki başkışı Ferdinand da İsviçre sınırında savaştan dönen Fransız askerlerini görüp onlara dokunduğu zaman otoriteye karşı gelir ve savaşa gitmekten vazgeçip evine geri döner. Bu açıdan da eser ve deney arasında tam örtüşen bir ilişki vardır:

Yaralı adamın bir karış sakalı ve kireç gibi beyaz bir yüzü vardı; vurulmuş kolu hareketsizce aşağı sarkmıştı. Gözleri kapalı ve dudakları solgundu. Ferdinand titredi. Adamın sarkan kolunu yavaşça kaldırdı ve adamın acılarıyla dolu göğsünün üzerine koydu. O sırada sedyedeki yabancı adam gözlerini açtı, ona baktı [...] O an, titremekte olan Ferdinand yıldırım çarpmışa döndü. Bunu mu yapacaktı? [...] “Asla! Asla,” diye bağııyordu içindeki son derece güçlü ve kulağına tanıdık gelmeyen ses (Zweig, 2016: 62).

3. YORUM VE SONUÇ

Stefan Zweig, çalışmamızda ele aldığımız eserini ilk kez 1920 yılında yayımladığında Stanley Milgram’ın alanında çok ses getiren otoriteye itaat deneyini yapmasına henüz 40 yıldan fazla bir süre vardı. Fakat aradaki bu zaman farkına rağmen Zweig’in edebi olarak aktardığı itaat psikolojisiyle Milgram’ın bilimsel aktarımının birbirine tamamen uyduğu görülmektedir. Zweig’in psikolojiye ve Sigmund Freud gibi psikoloji alanındaki önemli isimlere olan yakınlığı düşünüldüğünde eserlerinin güçlü bir psikolojik alt yapı içermesi şaşırtıcı değildir (Bazarkaya & Tuna, 2020). Bu noktada eserin psikanalitik bir yaklaşımla ele alınması farklı noktaları aydınlatmakta faydalı olacaktır.

Psikanalitik edebiyat eleştirisi Sigmund Freud’a dayanır. Freud’a göre bir sanat eserinin oluşum süreci ile bir rüyanın oluşum süreci benzerdir. İkisi de yakın zamanda yaşanmış olaylardan, çocukluk dönemine kadar uzanan eski yaşanmışlıklardan ve eserin yazıldığı ya da rüyanın görüldüğü anda bedenimizin duyduğu ihtiyaçlardan oluşur. Bu üç kaynaktan beslenen sanat eserinin temelini oluşturan bir fantezi vardır. Psikanalitik eleştirinin amacı incelenen eserin temelinde yatan fanteziyi aydınlatmaktır (Budak,

2015: 13- 14).

Zweig'in eserine bu açıdan baktığımızda öncelikle eserin başkişisinin savaş karşıtı olması ve bu yüzden İsviçre'ye göç etmesi göze çarpmaktadır. Bu durumu yazar Stefan Zweig'in eserini yayımlamadan kısa bir süre önce yaşamış olduğu olayların eserine bir yansıması olarak yorumluyoruz, çünkü yukarıda yazarın biyografisinde de belirtildiği gibi yazar da savaş karşıtıdır ve bu eserini yayımlamadan bir yıl önce İsviçre'ye taşınmıştır. Eserin başkişisiyle benzerlik gösteren bir diğer şey, Birinci Dünya Savaşı sırasında Zweig'in da Ferdinand gibi çürük raporu olarak askerlikten muaf olmasıdır. Bu bağlamda eserin otobiyografik özellikler taşıdığını ve psikanalitik bakış açısıyla Zweig'in fantezilerinin yansıma alanı olduğunu söyleyebiliriz.

Eserin merkezinde duran fantezinin eserin başkişisi Ferdinand'ın eşi Paula üzerinden okunabileceğini düşünüyoruz. Paula, Ferdinand'a göre daha cesur, otoriteye hiç tereddüt etmeden karşı gelebilen ve Ferdinand'a güç vermeye çalışan bir karakterdir. Bu açıdan Ferdinand için Stefan Zweig'in korkuları denebilirse, Paula'nın da Zweig'in idealindeki kişilik olduğu söylenebilir. Zweig, çürük raporu aldıktan sonra eserinde çürük raporu almış olan Ferdinand'ın başına gelen, askerlikten muaf kişilerin de askere çağırılması korkusunu yaşamış ve bu konu hakkında düşünüp planlar yapmış olabilir. Bu durum, Zweig'in idealindeki kişiliği yansıttığı düşündüğümüz Paula'nın ağzından eserde şu şekilde dile getirilir: *"Ancak bizim bu mektubu zaten beklediğimizi unutma. Bu ihtimali yüz kere düşündük ve ben seninle gurur duyuyordum, çünkü senin mektubu yırtacağını ve insanların öldürülmesine alet olmayacağını biliyordum"* (Zweig, 2016: 18).

4. SUMMARY

In the work of Austrian writer Stefan Zweig, published in 1920 under the name "Der Zwang" (Compulsion), the protagonist Ferdinand's tendency to obey authority completely agrees with the findings of the Milgram experiments on obedience to authority figures conducted by the social psychologist Stanley Milgram in 1960s. Influenced by the millions of people under the control of the Nazis, Stanley Milgram's experiment seeks to understand the nature of obedience to authority (Vogels, 2014). This study aims to read the psychology of obedience to authority in Stefan Zweig's work "Der Zwang" through the findings obtained from Milgram's experiment.

Wanting to understand the psychology of obedience to authority, Milgram began to search for subjects from almost every segment of society

by placing advertisements in various places. Subjects are told that they will perform an experiment on learning and remembering, for which they will be paid a few dollars. In this context, the subjects are divided into two groups as students and teachers due to their roles in the experiment. All of the participants in the student role are actually from Milgram's team. However, the subjects do not know this and think that the distribution of roles was made by chance. Subjects are told that the effects of punishment on learning and remembering are being investigated. The punishment tool in the experiment is the electric shock. Each time the experiment team member in the role of the student gives an incorrect answer, the subject in the role of the teacher punishes him with electric shock. The voltage of the electricity given as punishment starts from 15 volts and goes up to 450 volts (Milgram, 1974).

During the experiment, more than half of the subjects obey all orders and apply enough electric shocks to kill the student opposite. Some psychological reactions such as excessive sweating, trembling, nail biting and stuttering are observed in participants. Participants want to escape from the experimental environment, but cannot find this strength in themselves. Experiments show that seeing the victim reduces obedience due to empathy. According to these experiments, some of the factors that affect obedience are (Yükselbaba, 2017):

- Conscientious excuses for making undesirable behavior
- Contractual responsibility to ensure that the undesirable behavior is done
- Giving a role with positive values (teacher, soldier, doctor, etc.)
- Making the cost of separation high to avoid disobedience

In the work of Stefan Zweig, we see that all aspects of the psychology of obedience to authority, which are determined in Milgram's experiment, are represented. Ferdinand, the protagonist of the work, experiences the same psychology when he was told by an authority figure that he must go to the war. When Stefan Zweig published his work in 1920, it was more than 40 years before Stanley Milgram conducted his experiment on obedience to authority. However, despite this time difference, it was seen that Zweig's literary transmission of obedience psychology and Milgram's scientific transmission are completely compatible with each other. At this point, it will be useful to consider the work with a psychoanalytic approach to illuminate different points. We think that the fantasy standing in the center of the work can be read through Paula, the wife of Ferdinand. Paula is a more courageous character than Ferdinand, able to oppose the authority without hesitation and tries to give the protagonist strength. In this respect, if

Ferdinand can be called Stefan Zweig's fears, it can be said that Paula is Zweig's ideal personality.

5. KAYNAKLAR

- Bazarkaya, O. K. & Tuna, S. (2020). Stefan Zweig'ın Değişim Rüzgârı adlı yapıtında iyi oluş ve intihar: Diyalektik bir okuma. *HOMEROS*, 3(1), 1-12.
- Budak, A. (2015). Psikanalitik edebiyat eleştirisi ve bir uygulama denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 13-14.
- Gülperi, s. (2007). Özgürlük ve barışa çağrı Stefan Zweig ve eseri Dünün Dünyası üzerine. *dokuz eylül üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 9(4), 309.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Londra: Tavistock.
- Vogels, S. R. (2014). The Milgram experiment: Its impact and interpretation. *Social Cosmos*, 5(1), 15-21.
- Yükselbaba, Ü. (2017). Milgram deneyi: Otorite ve itaate dair. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 75(1), 227-270.
- Zweig, S. (2015). *Mektuplaşmalar: 1912-1942*. Çev. A. Arpad. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Zweig, S. (2016). *Mecburiyet*. Çev. S. Tunar. İstanbul: Zeplin Kitap.

İnternet Kaynakları

<https://wortwuchs.net/lebenslauf/stefan-zweig/>

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Doç. Dr. Şahbender ÇORAKLI, Makale Katkı Oranı: %50; Doktorant Furkan KOCA, Makale Katkı Oranı: %50.

Gönderim Tarihi: 01.03.2022

Kabul Tarihi: 30.05.2022

GARY-AJAR İRONİSİNDE ONTOLOJİK SORUNLAR¹

Ontological Problems in the Gary-Ajar's Irony

Haluk TURĞUT

Öğr. Gör.; Namık Kemal Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü
hturgut@nku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4190-2820

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Çağdaş Fransız romancılarından Romain Gary, varoluşsal sorunları ontolojik bir temelde yapıtlarına yansıtır. İnsanın dünya üzerindeki varlığını, Tanrı-insan ilişkisi, doğa yasaları ve gelişen uygarlık çerçevesinde ele alan yazar, varoluş ilkelerinin kendince kusurlu bulunduğu yönlerini keskin bir dille eleştirir. Söz konusu eleştiriyi, mizah kavramına yaslanan yetkin bir ironik dil kullanımıyla gerçekleştirir. Eleştirel yaklaşımın başat biçimlerinden olan ironinin, özellikle egemen düşünce kalıplarının yıpratılmasında etkin yöntemlerden biri olduğu kesindir. Çelişkilerle dolu bir evrenin, kendisi de çelişkin olan bir dille ifade edilmesi gerektiği ilkesinden hareket eden çağdaş ironi anlayışı, yaşamın dokunulmaz kabul edilen alanlarına eleştiri oklarını yöneltmekten çekinmemiştir. Romancının yapıtlarında açıkça görülebilecek insancıl tutum, bir dünya görüşü olarak eleştirel bakışını tarih, siyaset, gündelik yaşam gibi konuların yanı sıra, ontolojik konulara da yöneltmiş ve varoluşun iç düzeneklerini sorunsallaştırmaya çalışmıştır. Yazar varoluşun kendince aksak bulunduğu yönlerini söz konusu bakış açısıyla irdeleyerek alternatif bir varoluş arayışı içine girmektedir. Amacımız, yazarın bu sorunları ironik bir dille nasıl yansıttığını incelemektir.

Anahtar sözcükler: Romain Gary, Emile Ajar, ironi, ontoloji, insancılık

Abstract

Romain Gary, one of the contemporary French novelists, represent existential problems in his works on an ontological basis. The author, who considers the existence of man on earth within the framework of the God-man relationship, the laws of nature, and the developing civilization, criticizes aspects of the principles of existence that he finds defective in his own way. He realizes the criticism in question with a competent use of ironic language based on the concept of humor. Irony is one of the leading styles of critical approach, and the effective methods especially in wearing out dominant thought patterns. Acting on the principle that a universe full of contradictions should be expressed in a language that is itself contradictory, the modern understanding of irony has not hesitated to direct arrows of criticism to areas of life that are considered inviolable. Along with the humanistic attitude of the novelist clearly seen in his works, as a worldview, turned his critical gaze to ontological issues, as well as issues such as history, politics, everyday life, and tried to problematize the internal mechanisms of existence. From this point of view, the author examines the aspects of existence that he finds inconvenient in his own way and searches an alternative existence. Our aim is to examine how the author reflects these problems

¹ Bu makale Prof. Dr. Mükremin YAMAN danışmanlığında hazırlanmış "Gary-Ajar'da ironi ve mizah" (2019) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

through an ironic language.

Keywords: Romain Gary, Emile Ajar, irony, ontology, humanism

1. GİRİŞ

XX. yüzyıl Fransız yazınının yetkin romancılarından olan Romain Gary için, yapıtlarında istemli bir edimle kullandığı ironi ve mizahın, yazarın özgünlüğüne katkı sağlayan önemli bileşenlerden biri olduğu açıktır. Yazar, gülmeyi insanın ayırıcı bir niteliği olarak gören Rabelais düşüncesini, iye olduğu insancıl tutumun temel dışavurumu olarak belirlemiş ve bu nitelik yapıtlarına benzersiz bir derinlik kazandırmıştır. Gary için gülünç, her şeyden önce alçakgönüllülüğe yapılan bir çağrı (Gary, 1974, s. 10) ve zihinsel bir arınmadır (Gary, 1979, s. 198). Gülünç yazınsal türlerin başat biçimlerinden olan ironi ve mizahın kendisi için taşıdığı önemi şu tümcelerle belirtir:

Yazmaya başladığımdan bu yana, ironi ve mizah benim için her zaman, değerlerin doğruluğunun bir sınamadan geçirilmesi ve inanan birinin inancının -bu süreçten daha güler yüzlü, daha kendinden emin ve daha bağımsız çıkabilmesi adına- ateşle sağlamasını yapması oldu (Gary, 1979, s. 11).

Buna göre, ironi ve mizah; eleştirel tutumun, yaşamın en dokunulmaz sayılan alanlarına yöneldiği, kutsal olarak benimsenen her türden değer ve belki de inançların bile (ateşle!) zorlu bir sınamadan geçirildiği düşünsel devinimin oluşturucu öğeleridirler. Yazar için bu tutumun, yalnızca yapıtlarında kullandığı bir biçem sorunu olmayıp, yeri geldiğinde kendini de eleştiri nesnesi yaptığı, yaşamı anlamlandırmaya yönelik felsefi duruşun bilgikuramsal (fr. épistémologique) yönünü oluşturur.

Gary, gülmenin yaşamında ve yapıtlarında ne anlama geldiğini açıklarken, bunun *kendi benimiz ve onun kasıntılarıyla bir hesaplaşma* olduğunu söyler. Bu bağlamda gülme, alaya alma gibi edimler *benin* bu olumsuz yönlerinden arınmayı sağlamakta ve bizi zihinsel açıdan sağlam kılmaktadır. Gülünç ve gülmeyi, kendini çok önemli sayan benin şişkin balonu için bir iğne olarak gören yazarın (Gary, 1974, s. 9), bu yönüyle insancıl eksenli Rabelais tarzı gülme anlayışının yeniötesi (fr. postmoderne) bir yorumunu ortaya koyduğu söylenebilir. Ben ve benlik kaygılarından yalıtılmış bu anlayış, onu eleştirenlere bile *mizahın dost elini uzatmaktan çekinmez* (Gary, 1979, s. 160). Öyle ki Gary, çağdaşı olduğu dönem romanlarının gülünçten yoksun olmasını şaşılacak bir olgu olarak niteler (Gary, 1965, s. 164).

Kendini bile eleştiri nesnesi yapmaktan çekinmeyen bu anlayış, yer yer ontolojik bir boyut kazanarak varoluşun sorgulanmaya kapalı dinamiklerini eleştirel bir yaklaşımla sorunsallaştırmaktadır. Bu bağlamda Gary ironisinin dinsel ve tanrıbilimsel (fr. théologique) alana girmesi, yapıtlarında işlediği konular, yarattığı kurgu ve kişiler açısından bakıldığında kaçınılmazdır. Öte yandan, Gary ironisi, ironinin yeniötesi yorum ve yöntemlerini içerdiğinden, kavramın zaman içindeki evrimine kısaca bakmak yerinde olacaktır.

2. İRONİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Eleştirel düşüncenin dışavurumunda önemli yöntemlerden biri olan ironinin tarihini eski çağlara kadar geri götürmek olasıdır. Eski Çağ düşünürlerinden Platon'un *Diyaloglar* adlı yapıtında, söyleştiği kişilere karşı takındığı tutum ve tartışmalarda yürüttüğü yöntemle Sokrates, ironi kavramının ortaya çıkmasında en önemli kaynağı oluşturur. Araştırmaların büyük bir çoğunluğu, Sokrates'in bilisiz biri gibi görünerek gerçekte karşısındakinin bilgisizliğini açığa çıkarmasını, bir başka deyişle kendini olduğundan farklı göstermesini, ironi kavramının çıkış noktası olarak benimser. Bu bağlamda görünen ve gerçekte olan arasındaki karşıtlık, kavramın doğuşuna kaynaklık eder.

Öte yandan Aristoteles, kavramı, kökenbilimsel (fr. étymologique) olarak kişisel çıkarları peşinde kendini olduğundan farklı gösteren Eiron'a dayandırır (Schoentjes, 2001, s. 34). Yapmak istedikleri ve yaptıkları bağlamında karşıt davranışlar sergileyen Eiron ve Sokrates, görünen ve gerçekte olan arasındaki farklılık ekseninde aynı noktada buluşurlar.

Antik Çağ düşünürlerinden Pyrrho, evrene yönelik bütün olumlu tasarımların varoluşun kendinden kaynaklı çelişkiler yüzünden, en son çözümlemede gülünç olgulara dönüştükleri görüşündedir. Tutarsız ve çelişkin bir evren içinde oluşması kaçınılmaz olan uyumsuz (fr. absurde) duygusundan sakınmak, söz konusu bu olumlu tasarımları çok önemsememekten, dolayısıyla da ironik bir tutum takınmaktan geçer (Cebeci, 2008, s. 280).

Çağdaş bağlamıyla ironi, batı dünyasında XVI. yüzyılda ortaya çıkmaya başlar. Din odaklı kapalı dünya görüşünün ortaya koyduğu güvenli evren anlayışını yadsıyan, evreni güvenilmez ve bilinemez bir yer olarak gören ve kaynağını din dışından alan dünya görüşünün, önceli olan düşünce biçimlerine karşı takındığı tutum, çağdaş ironinin çıkış noktasını oluşturur. Bir başka deyişle çağdaş ironi, insanın yaşamındaki çelişkileri görmesi ve sorgulamaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır denebilir. Yazın

dünyasında ironik tutumun gelişmesi, eleştiri yoluyla yaşamdaki çelişki ve tutarsızlıkların giderilmesi ve bireyin bu doğrultuda bilinçlenmesini sağlama amacıyla kullanılmaya başlar.

İroninin tarihsel gelişimi içinde en önemli noktalardan birini kuşkusuz *çoşumcu ironi* (fr. ironie romantique) oluşturur. Düşünsel temellerini Alman ülkücülüğünden alan ve sanata felsefe penceresinden bakan bu anlayış, içinde bulunulan evreni bir karmaşa ve çelişkiler bütünü olarak görür. İnsan, bu karmaşık ve çelişkin dünyada bir düzen arayışı içindedir ancak bu girişim başarısızlığa yazgılıdır çünkü salt gerçekliği bulsa bile onu kavrama yetisinden yoksundur. Öte yandan çelişkilerle dolu bu evren, ancak kendisi de çelişkili olan bir tutumla sanata yansıtılabilir. Bununla birlikte evrensel düzlemde gözlemlenen uyum, bu çelişkin unsurların bir arada bulunarak yarattığı uyum olduğuna göre, sanat yapıtı da aynı yapıyla ortaya konmalıdır. Bu düşünsel yapıdan hareket eden çoşumcu yazarlar için, aynı yapının dilsel biçimi olan ironi, bu çelişkileri yapıta yansıtılabilmenin en etkin yoludur (Schoentjes, 2001, s. 100-118). Coşumcu akım bu yönüyle bir yandan ironiye yönelik eleştirel bağlamdaki olumsuz bakışın önüne geçerken, öte yandan da ironiyi başat bir yazınsal biçime dönüştürür. Öyle ki Behler, yeni eleştiri kuramının öncülerinden Roland Barthes'ın metin ve yazı düşüncesinin, ironinin tüm tarihsel ve yapısal özelliklerini, ironi adını anmaya gerek bile duymadan yansıttığını dile getirir. İroni o denli yaygın bir anlatım biçimine dönüşmüştür ki, Barthes artık ironi demeyi gereksiz sayar (Behler, 1996, s. 361). Cebeci de yeniötesi ironinin pek çok yönüyle çoşumcu ironinin duyarlılıklarını yansıttığı görüşündedir (2008, s. 289).

Coşumcu ironi ile birlikte, ironinin yöntem ve mantığında da köklü değişimler ortaya çıkmaya başlar. İroninin yazın evreninde kullanımındaki artışa koşut olarak, olgunun dilsel boyuttaki temel biçimi olarak görülen karşıtümce (fr. antiphrase) tanımlamasının da yavaş yavaş değişmeye başladığı görülür. Hamon, ironinin bilinen en temel biçimi olan karşıtümce yapısına indirgenemeyeceğini; bir sözcüğü zıt anlamda kullanmaktansa, kanıtları tartışmalı kılarak bağlam ilişkilerini tersine çevirmenin ya da ortadan kaldırmanın daha sık kullanıldığı saptamasında bulunur (Hamon, 1996, s. 23). Başlangıçta gülünçle (fr. comique) ilintili olarak değerlendirilen ironi, yenilikçi yazarların kavrama yüklediği yeni anlamlarla gülünçle olan bağını koparır, gerçekliği ve doğruluğu kuşku götürmez olgular üzerine kuşku koyarak kesinliği tartışılmaz tanımlamaların keyfilikliğini ve yetersizliğini göstermenin bir aracı olur (Evrard, 1996, s. 91).

2.1. Gary-Ajar İronisinin Ontolojik Yönü ve Tanrı'ya Başkaldırı

Gary'nin düşünsel evreninde insan, tüm sınırlandırma ve ulamlamaların ötesinde olan, hiçbir koşul ve durumda bu niteliğinden ödün verilemeyecek ana ilkedir. İnsanı, değerler sıradüzeninde en tepeye oturtan bu insancı tutum, onu verili bir durum içinde tutsak eden hür türden olguyu eleştirel bakışın odağına yerleştirir. Bu bağlamda, varoluşun temel düzeneklerinin insanla ilintili yönleri de yazarın eleştirisinden payına düşeni alır. Yazarın özellikle Ajar imzasıyla yayımladığı yapıtlarda bu durumun parlak örneklerini görmek olasıdır. Bir çocuğun gözünden insanlık durumuna ilişkin yapılan derin çözümler yer aldığı, dilimize *Onca Yoksulluk Varken* adıyla çevrilmiş *La Vie Devant Soi* başlıklı yapıtında yazar, Tanrı'nın insanı acı çekeceği bir ortamın içinde var etmesini eleştirmekten geri durmaz. Romanın başkişisi Momo'nun çocuksu bakışından yayılan bilgece saptamalar, Tanrı-insan ilişkisine eytişimsel (fr. dialectique) bir boyut katarak, ironinin maske düşürücü (Noguez, 1969, s. 46) işlevini yerine getirir:

Bana hep garip gelen, gözyaşlarının doğmadan önce programlanmış olmasıdır. Bu demektir ki ağlayacağımız önceden saptanmış. Bunu hiç düşündünüz mü? Kendine saygısı olan hiçbir yaratıcı yapmaz bunu (Ajar, 2008, s. 55).

Momo'nun vermeye çalıştığı ileti oldukça açıktır: Ağlamanın bir tepki olarak insana verilmesi, onu ağlatacak koşulların da var olması zorunluluğunu beraberinde getirir. Varoluşun tüm dinamikleri Tanrı tarafından belirlendiğine göre, insanın ağlamasında ve onu ağlatacak durumların var olmasında Tanrı bir sakınca görmemiş demektir. Yazar, *Kendine saygısı olan hiçbir yaratıcı yapmaz bunu* saptamasıyla başkaldıran nitelikte bir tepki ortaya koymakta ve durumun ironik yönüne dikkat çekmektedir. Öte yandan, önemli ironi kuramcılarında Muecke, ironiyi yazınsal bir metinde yazar-okur ilişkisine göre sınıflandırırken *saflık ironisi* olarak betimlediği bir ulam belirler. Saflık ironisinde yazar, çevresindeki zeki kişilerin bile göremediğini görebilen, bununla birlikte gerçekten saf olan bir kişilik yaratır (Cebeci, 2008, s. 303). Yukarıdaki saptamayı on yaşındaki bir çocuğun yaptığı ve sorun olarak değerlendirilmeyen bir olguyu özgün bir yaklaşımla sorunsallaştırdığı göz önüne alındığında, yazarın aynı örnekte yöntem olarak saflık ironisini maske düşürücü bir nitelikte kullandığı açıkça görülebilir. Alıntıda, anlatıcının yaklaşımı yaratıcıya iki yönlü bir suçlama getirir. Tanrı hem insanı hem de onu ağlatacak koşulları var eden güç olarak eleştirilir. Varoluşun ve acıma duygusunun kaynağı

olarak, bundan daha iyisini yapma gücüne iye olmasına karşın Tanrı'nın böyle yapması çelişkin ve ironiktir. Gary ise bu ironinin ironisini yapmaktadır.

Yazar, saflık ironisini yarattığı çocuk roman kişileriyle ustaca kullanır. Olgü ve olaylara çocuksu bakış Gary'e, düzgüsel (fr. normatif) olarak benimsenen pek çok görüngüyü ontolojik düzlemde sorunsallaştırma olanağı sunar. Söz konusu yöntem, ironiyi yanılısamadan kurtulmanın evrensel biçimi olarak gören Baudrillard'ın (2006, s. 94) anlayışla koşutluk gösterir:

Size ilk ağızda söyleyebilirim ki, asansörsüz bir altıncı katta oturuyorduk ve bu durum bütün kilolarına karşılık yalnızca iki bacağı olan Madam Rosa için gerçek bir gündelik yaşam kaynağıydı; derdiyle kederiyle (Ajar, 2008, s. 1).

Madam Rosa kilolu bir kadındır ve asansörü olmayan bir binanın altıncı katında oturmaktadır. Sıradan bir bakış için olağandışı hiçbir yönü bulunmayan bu durum, çocuğun olaya bakışı ile ironik bir görünüm kazanır: Onca kilosuna karşın Madam Rosa'nın bu kiloları taşıyacak yalnız iki bacağı vardır ve bunlar yetmezmiş gibi asansörsüz binanın altıncı katında oturmaktadır. Gary, ancak bir çocuğun gözünden bakılınca ayırđına varılabilecek bazı ayrıntıları çarpıcı bir karşıtlık içinde sunarak kolayca fark edilemeyecek örtük bir ironiyi gün yüzüne çıkarmayı başarır. Balzac, *Massimila Doni* adlı yapıtında, kurbağaları çiçeklerin yanına koyduğu için, doğanın üstün bir ironi anlayışı olduğunu söyler (1968, s. 32). Benzer biçimde yazar, iki bacağı olmak gibi doğal bir olguyu, aynı bütünü ayrı bir parçasıyla karşıtlık oluşturacak biçimde ele alması, doğallığın içinde barındırdığı ironiyi göstermesi açısından ilginçtir. Öte yandan yazarın iye olduğu insançı tutum burada da Gary'de alışkın olduğumuz bağlam ilişkilerini tersine çevirme biçiminde kendini gösterir. Kilolu olduğu için suçlu olan Madam Rosa değil, ona yalnızca iki bacak veren varoluşsal düzeneklerdir.

Yazar benzer bir yaklaşımı dilimize *Koca Tembel* adıyla çevrilmiş *Gros-Câlin* adlı yapıtında da sergiler. Romanın başkişi Cousin, Avrupa'nın en kalabalık başkentlerinden Paris'te sevmeye ve sevilme gereksinimini karşılayacak insan bulmakta güçlük çeken ayrıksı bir kişiliktir. Bu gereksinimi karşılayabilmek adına bir piton yılanı satın almasıyla gelişen olaylar zincirinin anlatıldığı roman, kurgusu kadar ironik ve mizahsı öğeler barındırır. Pitonu aldıktan sonra nasıl besleyeceğini öğrenmek üzere bir veterinerine danışan Cousin, gerçek bir ontolojik sorunsalla yüz yüze gelir:

“Korkudan rengim sarardı. Paris kalabalığına döner dönmez doğa sorunuyla karşı karşıya geldim” (Ajar, 2011/1, s. 3). Veterinerin açıklamaları doğrultusunda yılan için önce beyaz bir fare satın alır. Ancak fareyle kurduğu yakınlık dolayısıyla onu yılanına veremez. Sonrasında bir kobay sıçanı alır ancak durum değişmez: “Bu hayvanları doğa yasaları gereği aç bir pitonun ağzına atamazdım” (s. 4). Cousin’in doğa yasalarını uygun bulmayan bilinci, onu ironik bir durumun içine sokar; bir yandan pitonu beslemek gerekiyordur, öte yandan bu işin olması gereken doğal biçimini bir türlü benimseyemiyordur. Sevme ve sevmeye karşı duyduğu açlık, önce bir piton almasına sonra da onu besleyememeye yol açarak çözümsüz bir kısır döngü yaratır. Soruna çözüm bulabilmek umuduyla yakınlık duyduğu bir din adamına danışır:

Pitonumu canlı sıçanlarla beslemeyi reddediyorum, işte o kadar. Dedim. Bu insanlık dışı. Ve o da başka bir şey yemeği reddediyor. Onu yutacak olan bir pitonun karşısında duran zavallı küçük bir sıçan gördünüz mü hiç? Canavarlık bu. Doğa kötü yapılmış, peder (s. 10).

Sorunun kaynağı bellidir: doğayı yapan kötü yapmıştır. Cousin’in pitonla olan ilişkisindeki açmaz, nedenselliğini bir türlü kavrayamadığı doğa yasalarına boyun eğmek istememesinden kaynaklanır. Söz konusu olan insan olduğunda durum değişmez, içindeki iyiliği dışarıya yansıtacağı yeterli araçlara iye değildir:

[...] insanlar mutsuz, çünkü içleri iyilikle dolup taşıdığı halde bunları iklim gibi, kuraklık gibi nedenler yüzünden, yağmur olup başkalarının üzerine indiremiyorlar; oysa vermek, vermek, vermek istiyorlar, cömertlikten geberiyorlar. Bütün zamanların en güncel sorunu bu cömertlik ve dostluk artı ürünüdür; çünkü bir türlü yol bulup doğal olarak akamıyor; çünkü bizim bir dolanım sistemimiz yok, Tanrı bilir neden, söz konusu o büyük ırmağa bile idrar yolundan başka akacak yer bırakılmamıştır (s. 116).

İnsanı temelde iyi olarak gören insancıl tutum, bu iyiliğin dışavurumundaki aksaklıkları *çünkü bizim bir dolanım sistemimiz yok* sözcüğüyle kusurlu bir varoluş temelinde dile getirmeye çalışır. Buna göre insan, içindeki iyiliği dışarıya vuracağı gerekli araçlardan yoksundur. Alıntıda sözü edilen ırmak Rusya’da, adı Fransızca aşk anlamına gelen *Amour* ırmağıdır. *Irmağa akmak* ifadesinin, ırmağın adına dikkat edildiğinde bir tür eğretilenme olduğu anlaşılır. Gary’nin yapmaya çalıştığı ontolojik bir ironiye dikkat çekmektir. İnsanın biyolojik çıktıklarına baktığımızda en yüce duygu

diye kesinlediğimiz aşkın son aşaması olan cinsellikle, boşaltım sistemi aynı organlar üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Bir başka deyişle en yüce olanla en değersiz olan aynı dizge üzerinde çalışmaktadır. Ontolojik bu ironinin altını çizen yazar, *Tanrı bilir neden* sorgusuyla, nedenselliğini kavrayamadığı bu işleyişi düzgüsel olmak yerine sorunsal bir düzlemde ele alır. İnsan bedensel kusurundan kaynaklı olarak o ırmağa bile ancak idrar yoluyla akabilmektedir.

Gary sürekli doğal olana karşıt bir tutum benimsemez. Doğa yasalarının yanında durduğu durumlar da vardır. Gerek *La vie devant soi*'da gerekse *Gros-Câlin*'de bunun örneklerini görmek olasıdır. Bazı annelerin – özellikle de hayat kadını olanların – çocukları için yapması gerekenleri yapmaması yüzünden eleştirildiği bu bölümde, Madam Rosa; bu işlerin hayvanlarda insanlara oranla daha olması gerektiği gibi yapıldığını söyler:

Madam Rosa, hayvanlarda bu işlerin bizimkinden çok daha iyi olduğunu söylüyordu, çünkü onlarda doğa yasası diye bir şey vardır, özellikle aslanlarda. Aslanları çok överdi Madam Rosa. [...] Madam Rosa aslanların bu yüzden ünlü olduklarını söylüyordu, geri çekilmektense hep ölmeyi yeğ tutarlar. Orman yasasıdır bu, eğer aslan yavrularını korumasaydı bugün kimse güvenmezdi ona (Ajar, 2008, s. 43).

Görüldüğü üzere, başka bölümlerde doğal olana eleştirel biçimde bakılırken, yukarıdaki alıntıda doğa yasalarına yapılan bir övgü söz konusudur. Bu durum Booth'un, *İroninin Retoriği* adlı yapıtında öne sürdüğü kararlı ve kararsız ironi kavramlarıyla açıklanabilir. Kuramcıya göre, kararlı ironide yazarın eğilimi bellidir, ironisini yaptığı olguya karşı tutumu değişmez (Booth, 2016, s. 27-36), kararsız ironide ise yazarın olgular karşısındaki tutumu belirsizdir (s. 333-344). Bu noktada Gary'nin tutumunun, kararsız ironi ulamına girdiği söylenebilir. Ancak burada yazarın tutumundaki çelişkiyi, bir eksiklik olarak görmemek gerekir çünkü yazarın insancıl duruşu oldukça belirgindir. Onun eleştirel yaklaşımı daha çok, olanla olması gereken arasındaki karşıtlık derinleştiğinde, insanlık için olması gereken yanında bir tutum takınmaktır. Alıntının devamında aktarılanlar, saptamayı doğrular niteliktedir. Madam Rosa, yavrularını ölümüne savunan dişi aslanları başlangıçta övmesine karşın, Momo'nun düşsel olarak yarattığı aslandan tedirgin olmaktadır:

Sonunda Madam Rosa, kendisi uyurken eve bir aslan getirttiğimi öğrendi. Bunun gerçek olmadığını, sadece doğa yasalarını düşlediğimi biliyordu, ama gittikçe daha çok sinir olan bir sinir

sistemi vardı, evin içinde vahşi hayvanların bulunduğu düşüncesi de geceleyin korkular yaratıyordu onda. Bağırarak uyanıyordu, çünkü benimkisi bir düştü, ama onda bu bir karabasan oluveriyordu. Madam Rosa, karabasanlar düşlerin yaşlanmasıdır, derdi hep. Birbirinden bütün bütüne ayrı iki aslan yaratıyorduk onunla, ama n'aparsınız? (Ajar, 2008, s. 44).

Gary'nin aynı olgu karşısında, tutumunun değişkenlik göstermesinin nedenini alıntıda açıkça görebiliriz. Momo için aslan, yavrularını koruyup kollayan bir anneyi anıştırırken Madam Rosa için, yabani olan yırtıcı bir hayvana indirgenir. Yazar'a gelince, aslan yırtıcılıkla özdeşleştiğinde eleştirinin odağında yer alırken, koruyucu bir anneyi simgelediğinde övülecek bir varlık oluverir. Tıpkı Cousin'in, pitonun doğal beslenme biçimini yadsıması, ama aynı doğa gereği sıkıca sarılmasını benimsemesi gibi: "Sarıp sarmalanmak isteği duyduğunuz, [...] bir zamanda iki yirmilik bir pitondan daha iyisini bulamazsınız. Koca Tembel size sarılıp saatlerce öyle kalabilir" (Ajar, 2011/1, s. 22). Kararsız ironide, ironi yapmanın da ironik olduğu bir durum söz konusudur ki, Cebeci bunu; evrenin uyumsuz yapısının yol açtığı, yapılan ironinin başka ironilere kapı aralaması ve anlamın bir hiçlik noktasında kendini silme eğilimi göstermesi olarak betimler (Cebeci, 2008, s. 306). Gary de evrenin uyumsuz bir yer olduğunun farkındadır. Bu yüzden, yapıtlarında hiçbir kişi ya da olguyu büsbütün olumlu veya olumsuz nitelemez. Yapıtın bir kesitinde övgüler dizilen bir roman kişisi, doğal veya toplumsal herhangi bir görüngü, başka bir kesitte yerilebilir. Yazar, ilk bakışta tutarsızlık gibi görünen bu tutumunun, evrenin yapısındaki tutarsızlıktan kaynaklı kaçınılmaz bir edim olduğunu okura şu tümcelerle duyurur:

...] Victor Hugo'yu okumuş Mösyö Hamil de öyle şeyler söyler. O da gülümseyerek, hiçbir şeyin ak ya da kara olmadığını anlatmıştı bana. Çoğu kez ak, gizlenmiş bir karaydı, kara da bazen üçkâğıda getirilmiş aktı (Ajar, 2008, 56).

Buna göre evrenin dokusunda, varoluşsal bir tutarsızlık ve Balzac'ın yukarıda betimlediği türden aşkın bir ironi vardır. Dolayısıyla da ironiyi yapan; bir yandan evrenin yapısında bulunan ontolojik ironiyi yapıtlarına yansıtırken öte yandan, bu ironinin eleştirisini de yine ironiyle yapar. İroni yapmanın kendisi de ironik olduğuna göre, ironik bir döngü oluşması kaçınılmaz olur ve Booth'un kararsız ironi olarak adlandırdığı olguyu yaratan da budur.

Adını bile bilmediği bir hayat kadınının oğlu olan Momo gibiler için

yaşam, bir bağış olmanın aksine, çile ve dert yüküdür. Henüz bir annesi olması gerektiğini bilmediği bir dönemde, ondan daha büyük olan arkadaşı Le Mahoute, doğumlara temizlik koşullarının olmamasının; bir başka deyişle pisliğin neden olduğunu söyler. Şimdi kadınların, temizlik adına bir hapları olduğunu ve bu nedenle doğumların artık olmadığını söylediğinde, Momo'nun arkadaşının durumu için yaptığı yorum dikkat çeker: *Ne yazık ki o çok erken doğmuştu* (Ajar, 2008, s. 4). Romanın bu kesitinde, varoluş kaynaklı bazı konulara ilişkin eleştirel bir tutumun varlığı dikkat çeker. Birincisi, hayat kadınlarının durumudur. Yaşam, böylesi bir işi meslek edinmelerine yol açmış ve işin doğası gereği, varoluşun dışıl ilkesi onlar için oldukça sorunsal bir niteliğe bürünmüştür. İkincisi, kadın kendine özgü olan varoluş ilkesiyle çelişkin bir duruma sokulmuş, bundan dolayı anlatıcı; doğacak çocuğu adeta pislikten bulaşan bir mikrop gibi nitelemiştir. Üçüncüsü, yaşamın anne ve özellikle çocuk için olumsuz bir kazanım olarak sunulmasıdır. Gary'nin burada ustaca bir anlatı izlemi benimsediği açıktır. Bir doğumun nedenini ve nasılini göstermek adına oluşturduğu kurgu, bir yandan durumun çocuğa anlatılabilecek biçimini sunarken diğer yandan, kurguyu oluşturmada kullandığı öğeler anlatıya ironik bir boyut katar. Yokluğuyla doğumun ana nedeni olarak gösterilen ve özgün metinde *hijyen* olarak geçen sözcük, bilindiği üzere her türden zararlı mikroptan arınmış olmayı ifade eder. Böylece sözcük hem çocuğa durumu anlatabilme hem de durumun ironisini yapma gibi ikili bir işlev üstlenir. Öte yandan hayat kadınlarının yaptığı işi anlatabilmek adına seçtiği eylem de dikkat çekicidir: kendini savunmak. Eylem bildiren bu sözcük, bilindiği üzere dışardan gelen saldırılara karşı kendini korumayı ifade eder. Yapıtın bazı bölümlerinde yaşamını sürdürmek anlamına gelebilirken, özellikle hayat kadınları için kullanıldığında, yaşama karşı kendini koruyabilmek için başkasına teslim etmeyi betimleyen ironik bir anlam çağırır.

Hayat kadınları, Gary romanlarında insanlık durumunu göstermek açısından önemli bir yer tutar. İncelememize konu olan yapıtların hiçbirinde olumsuz bir nitelikle söz konusu edilmezler. Cousin için kimliğinin bir parçası, Momo için koruyucu, Janek için yoldaş ve sevgili, Salomon için gençliğini tanıtlama aracıdır. *La Danse de Gengis Cohn* adlı romanda Lily, Yahudi söylencesinde Lilith olarak bilinen kutsal fahişeyi çağırarak (Kauffmann, 1984, s. 81), Tanrı'ya cinsellik yoluyla başkaldırının simgesi olur. Jenny, bilim ve sanata olan düşkünlüğüyle ayrıksı bir örnek oluşturur. Yarı çıplak biçimde çalışması, işi açısından olumsuz bir nitelik olan varislerinin görünmesine yol açsa da alıcıların bunu pek umursadığı söylenemez. Onunla beraber olmak için gelen hal taşıyıcısının, ismini anımsayamadığı için yaptığı betimleme, gülünç bir etki yaratır:

“Biliyorsunuz işte, şu varisleri olan” (Gary, 1948, s. 134). İşiyle çelişen bir nitelikle anılması, bir hayat kadının o sırada ne için arandığını, nasıl bir değer taşıdığını ve neye indirgendini göstermesi açısından, söylemin gülünçlüğüne gölgeleyen, acınası bir arka plan oluşturur. Jenny’yi ayrıksı kılan niteliklerin başında okumak gelir. Bir müşteri geldiğinde hemen kitabını kapayıp işine döner çünkü sıkılgan müşteriler özellikle zeki kadınlardan rahatsız olmaktadır. Kadının durumunu ironik kılan, iş ortamının bütün bu olumsuzluklarına, gücünü biyoloji biliminden alan bir umutla karşı koymaya çalışmasıdır. Çalıştığı yere gelen Sorbonne öğrencilerinden aldığı bilimsel kitaplarda, bilim adamlarının çekirdeği olmayan domates üretebildiklerini okumuştur. Bilim belki bir gün tohumu olmayan erkek de üretebilecektir. Bu düşünceler içinde:

Sürekli okuyordu ve içeri bir müşteri girdiğinde, belki de günün birinde, yeni ekin yönteminin bir aşk ve özveri mucizesi çıkaracağı domatesler gibi umutla bakıyordu ona (s. 35).

Jenny’nin durumunu aktarırken Gary’nin karşıtlıkları derinleştirerek, ironiyi belirgin kıldığı için altını çizmek gerekir. Kadın önce yaptığı işe uygun olmayan fiziksel niteliklerle (kısa boy, varisler, kilolu olma) betimlenir, buna karşın bu eksikliklerden en olumsuzuyla anılarak tercih edilir. Ardından, kişiliğinin önemli göstergesi olan anlak niteliği bir eksiklik olarak sunulur, geçici arzular uyandıran bedensel bir yapıya indirgenir. Son olarak umudu düşülcülük bir çerçeveye oturtularak durumun umutsuzluğu derinleştirilir. Yer yer dramlaştırmanın da eklenmesiyle ironik görünümün belirginleşmesi sağlanmış olur. Diğer yandan erkek ve onun dizginleyemediği üreme içgüdü, kadının düştüğü toplumsal bu alçalmanın kaynağı olarak gösterilir; Jenny toplumun değişmesinin erkeğin değişmesine bağlı olduğunu ileri sürerek (s. 134) bu kanıtı güçlendirir. Aynı düşünce Madam Rosa’da da kendini gösterir: “Çük insan türünün düşmanıdır, doktorlar içinde en doğru dürüst adam da İsa’dır, bir çükten çıkmamıştır çünkü” (Ajar, 2008, s. 88). Yazarın insancılığının, yarattığı kişilerin bilinç durumlarına koşut biçimde, türe ilkesinin gözetildiği ayrı bir varoluşa yönelerek düşülcülük bir boyut kazandığı söylenebilir. Eril ögeye yönelik yapılan tüm olumsuzlamalar, tüm kötülüğün sorumluluğunu ona yükler. Erkeğin varlığından kaynaklı varoluşsal sorunsal, romanda Madam Lola’nın kişiliğiyle somut bir örneğe dönüşür. Bir dönme olan Madam Lola’nın erkeksi yönü hem kendisinin hem de Momo’nun yakınmalarına konu olarak, eril ilkeyi adeta bir günah keçisine dönüştürür:

Gençken Senegal’de Kid Govella’yi üç vuruşta yere serdiğini, ama erkekliği yüzünden her zaman çok mutsuz bir kadın olduğunu

söylüyordu (s. 100).

Ona yağ çekecek değilim, ama Madam Lola kadar iyi ana olabilecek hiçbir Senegalli herif tanımıyorum. Doğanın bu işe engel olması gerçekten yazıktı. Bir haksızlığa kurban gitmişti (s. 106).

Birinci alıntı, Madam Lola'nın özel durumunu yukarıda sözü edilen varoluşsal sorunsal çerçevesinde ironik temelde ele alırken ikincisi aynı sorunsalı, ana olabilecek herif niteliğiyle mizahçı bir yaklaşımla ele alır. Her iki örnekte de anlamın karşıtlıklardan beslendiği açıktır. İlk örnek, iki karşıt durum arasında ortaya çıkan hoşnutsuzluğun, özne açısından yarattığı ironik durumu anlatır. Diğeri, çocuksu bakışla yapılmış safdil bir çıkarımın yarattığı mizah olarak nitelendirilebilir. Her iki durum için anlatıcının yaptığı çıkarımlar, doğayı ve yaşamı düzenleyen yasalara yönelik eleştirel bir anlayışın izlerini taşır.

Roman boyunca baba sözcüğü hiçbir zaman olumlu anlamda kullanılmaz. Tanrı'nın yaratıcılığını, özellikle Hristiyanlığa özgü üçleme inanışının başköşesini oluşturan *Baba* niteliğiyle eleştiren yazar, baba sözcüğünü hem Tanrı'ya hem biyolojik babaya gönderme yaparak kullanır. Momo'nun, Doktor Katz'la Madam Rosa yüzünden tartıştığı bölümde bunu görmek olasıdır. Hastalığı yüzünden durumu sürekli kötüye giden Madam Rosa'nın yaşamına tıbbi bir yöntemle son verilmesini isteyen Momo, bunun sakıncası olmayan bir durum olduğu konusunda Doktor Katz'ı inandırmaya çabalar. Durumun gerekliliğini anlatabilmenin, doktordaki adalet duygusunu devindirmekle olası olacağını düşünür:

Kalbi olan gerçek bir Yahudi olsaydınız bir iyilik edip Madam Rosa'yı kürtaj eder, adı bile bilinmeyen bir pederin kışına taktığı yaşamdan hemen kurtarırdınız onu, adam öyle iyi gizlenmiş ki yüzü bile belli değil, adamı tasvir etmek bile yasak, çünkü arkasında koca bir mafya var, bu yüzden de cinayetler, Madam Rosa gibi şeyler oluyor (s. 169).

Alıntıda “peder” olarak çevrilen sözcük özgün metinde baba anlamına gelen “père” sözcüğü olarak geçer. Genellikle ilk harfi küçük yazılarak kullanıldığında biyolojik baba anlamına gelirken, büyük harfle kullanıldığında Tanrı anlamına gelmektedir. Anlatıcı metin içinde ilk harfi küçük yazarak biyolojik baba anlamında kullanmış gibi görünür ancak devamında yaptığı açıklamalar, Tanrı'yı anlatan niteliklerdir. Böylece sözcüğü ikili anlamda kullanarak hem biyolojik ve tanrısal baba ayrımını ortadan kaldırır hem de baş harfin büyük yazılmasıyla Tanrı'ya tanınan kutsal ayrıcalığı yok ederek değer anlamında bir düşünüş yaratır.

Gary ironisinin ontolojik yönü daha çok dinsel inanış ve düşünceler alanında devinir. Yazarın, Tanrı'ya ilişkin, bilinenlere aksi nitelikte bir düşünceye iye olduğu açıkça görülebilmektedir. Momo'nun Madam Nadine'in çalıştığı yerde, film seslendirmeleri yapılırken tanık olduğu bir duruma ilişkin yorumu, dikkat çekicidir. Seslendirmenin perdedeki görüntüyle eşsüremlili yapılamadığı durumda, film geri sarılmakta ve yeniden denmektedir. Filmde öldürülen birinin, film geri sarıldığında yeniden ayağa kalkmasını Momo: "Sanki Tanrı kendisinden biraz daha yararlanmak için onu tutup ayağa kaldırıyor" (Ajar, 2008, s. 85) biçiminde yorumlar. Yapıtın, yaşamı acı ve sıkıntılarla dolu bir süreç olarak betimlediği göz önüne alındığında, ölen kişinin yeniden yaşama dönmesi işkencenin sürmesi anlamına gelir. İnsanın işkence görmesini, Tanrı'nın ondan yararlanması biçiminde yorumlamak için; Tanrı'nın, insanın acı çekmesinden hoşlanan, sadist bir varlık olduğunu benimsemiş olmak gerekir. Sözcenin görünürdeki gevşek tonunun ardında, Tanrı'ya ilişkin oldukça katı bir eleştirel tutum yattığı açıkça görülebilmektedir.

Tanrıya yönelik eleştiriler yalnızca insan varoluşunun düzenekleri açısından değil, aynı zamanda varlığın özüne yönelik bütünsel bir küçümseme de içerir. Momo'nun, adı Arthur olan, şemsiyeden yapmış olduğu insan benzeri kuklayı, puta benzediği için Mösyö Hamil dinsel açıdan sakıncalı bulur. Momo bunun üzerine kuklanın insanı çağrıştıran yüzünü siler ancak, durumun ironisini yapmaktan da geri durmaz:

Kiliseye hiç gitmedim, gerçek dine aykırıdır çünkü, bu işlere burnumu sokmak da en son istediğim şeydi. Ama bir İsa'nın Hristiyanlara nelere patladığını biliyordum, bizdeyse Tanrıyı küçük düşürmemek için insan resimleri yapmak yasaktır, bunu anlamak çok kolay, övünülecek bir şey yok çünkü (Ajar, 2008, s. 51).

Momo'nun gerçek dinle neye gönderme yaptığı ve İsa'nın Hristiyanlara neye mal olduğu anlaşılmasa da Müslümanlıkta insan benzeri bir şey yapmanın yasak olmasına, eleştirel bir tutumla yaklaştığı açıktır. Buna göre yasağın nedenini anlamak oldukça kolaydır; insan, yaratmakla övünülecek bir varlık değildir. Özellikle göksel dinlerin insanı, değerler dizgesinin odağına yerleştirmesine yönelik alaycı bir yaklaşımı dile getiren bu anlayış; yaratılışın övünülecek bir yanı olmadığı gibi, yaratanın da övülecek bir yanı olmadığı altını çizer. Gary sürekli yaptığı gibi, oluşturduğu neden-sonuç ilişkisiyle söylemine keskin diye nitelenebilecek ironik bir hava katar. Durum ironisi örneklerinde sık rastladığımız, nedenin sonucu aşındırması mantığı burada tersine çevrilerek sonucun nedeni aşındırması biçiminde okur karşısına çıkar. Bununla birlikte, Momo'nun

şemsiyeden yaptığı Arthur'e sunabildiği, belki de Tanrı'nın insana sunabildiğinden daha fazladır. Cohn'un, aşağıdaki saptamaları, Momo'nun bu söylemini, Tanrı'ya "gölge etme başka ihsan istemez" diyerek doğrulamaktadır:

Bizim katı ve merhametsiz bir Tanrı'ya inandığımızı söylemek haksızlık olur. Bu doğru değildir. Biz Tanrı'nın merhametsiz olmadığını biliriz. Onun da herkes gibi dalgınlık anları vardır: bazen, bir insanı unuttuğu olur ve bu mutlu bir yaşam anlamına gelir (Gary, 1967, s. 48).

Schoentjes ikirciklemi (fr. oxymore), ironiyi gösteren ipuçları arasında sayar (2001, s. 176). Tanrı'nın acıma niteliğini bile, insan açısından olumsuz bir edim olarak gören bu anlayış, mutluluk veren acımasızlık anlamında bir ikirciklem yaratır. Yazar karşıtlamalı (fr. antithétique) sözcükler arasındaki gerilimle bir yandan ironi yaptığını açık ederken öte yandan betik yoluyla okurda, başkaldıran bir duygusal tepki yaratmaya çalışır. Koşut bir çıkarımı, Koca Tembel'i fareyle beslemeye yanaşmayan Cousin için de yapmak olasıdır: "Doğa kötü yapılmış, Peder" imlemesiyle Tanrı'nın koyduğu doğa yasalarını canavarlık diye niteler (Ajar, 2011/1: s. 10). Başkaldıran bu söylem, Momo, Mösyö Hamil'in halı tutkusundan söz ederken ansızın yeniden ortaya çıkar:

Mösyö Hamil dünyada hiçbir şeyin güzel bir halı kadar güzel olamayacağını, hatta Allah'ın bile onun üstünde oturduğunu sanır. Bana sorarsanız bir sürü şeyin üstüne oturuyor Allah (Ajar, 2008, s. 162).

Yazar, Gary olarak okurda uyandırmaya çalıştığı bu başkaldırıcıyı, Ajar olarak yarattığı Salomon adlı kişilikle somut bir örneğe dönüştürür. Yahudi söylencesinde adı geçen bir kişilik olan Kral Salomon'un yeryüzünde adaleti sağlamak gibi görevi vardır ve bu durum romanın kurgusuyla koşutluk gösterir. Varsıl bir kişi olan Salomon, S. O.S adıyla kurmuş olduğu dernek aracılığıyla yardım gereksinimi olan insanlara her türden destek vermektedir. Bu desteği sürdürebilmek için ilerlemiş yaşına karşın, ölümle arasına sürekli bir uzaklık koymaya çalışır. Romanın anlaksal kişisi Chuck, mizahsı bir anlatımla, Salomon'un içinde bulunduğu durumu, Tanrı'yla yapılan bir tartışma biçiminde şöyle yorumlar:

Tepiniyor işte. Yumruğunu havaya kaldırarak protesto ediyormuş, Tanrısına her şeyi, en başta da kendisini yok etmenin, alıp götürmenin haksızlık olduğunu anlatmak için el, kol sallıyormuş gibi bir şey. Şöyle bir gözlerinin önüne getir, beş bin yıl önce, dağın

tepesinde, ak ketenlere bürünüp dikilmiş Yasa'nın haksız olduğunu haykırıyor. Tanrısıyla kişisel ilişkileri bulunduğunu kafana koymadıkça anlayamazsın bu moruğu. Tartışıyorlar işte, verip verip veriyorlar birbirlerine. Çok Tevratsal bir tutum bu onunki. Hristiyanlar Tanrıyla ilişkilerinde hiçbir zaman ağız dalaşına dek götürmezler işi. Yahudiler götürür. Karı koca kavgalarına girişirler Onunla (Ajar, 2011/2, s. 23).

Chuck'ın yorumunda dikkat çekici birkaç ayrıntı bir arada bulunur. İlki Salomon'un bilinç durumuna yöneliktir. Tanrı'nın dünya yaşamında adaleti egemen kılamadığının ayırına varıp ona başkaldırmakla ve Onun yapamadığını yapmaya çalışmakla somutlaşır. İkincisi Yahudiliğe özgü, Tanrı'yla anlaşmaya varma olgusudur ki, böylesi bir anlayışın Hristiyanlık için geçerli olmayıp yalnızca Yahudiliğin ayırıcı niteliği olmasını vurgulamaya yöneliktir. Gary, Yahudi terimini yalnızca dinsel temelde ele almayıp, ırksal temelde çoğunlukla dışlanmışlığın (Ajar, 2011/1, s. 159), ezilmişliğin (Ajar, 2008, s. 139), direnmenin (Gary, 1967, s. 51) ve başkaldırının (Ajar, 2011/2, s. 18) eşanlamlısı olan bir sıfat olarak kullanır. Ötekileştirilmişliğin yansması olan tüm bu sıfatlar, Freud'un, mizahın doğuşuna kaynaklık ettiğini ileri sürdüğü olumsuz dış etkenleri oluşturarak (Freud, 1996, s. 201); Kauffmann'ın (2005, s. 93) "silahsızların silahı" olarak nitelediği karşıt bir güce dönüşürler. Yazarın yapıtları bu yönüyle, alanyazında Yahudi mizahı olarak adlandırılan mizah türünün yetkin örneklerini oluştururlar.

Gary'nin Yahudiliğe yüklediği bu ikili anlam, dinsel olduğunda olgunun inaksal yanını vurgularken; ırksal olduğunda bilinç durumunun yansması olarak ortaya çıkarak, mizah ve ironi kullanımlarında belirleyici bir etken oluşturur. Yahudiliği dinsel temelde ele aldığı daha çok mizah öne çıkarken, bir bilinç durumu olarak ele aldığı ironik bir tutum kendini gösterir. İkinci dünya savaşında Almanların Polonya'yı işgal ettiği dönemi anlatan *Avrupa Eğitimi* başlıklı romanda, oğlunu, ormanda yaptığı bir sığınakta Nazilerden korumaya çalışan bir babanın oğluyla girdiği aşağıdaki söyleşi dikkate değerdir:

Annen dua etmeni söyledi.

Janek iki ağabeyini düşündü... Annesi onlar için çok dua etmişti.

Dua etmek neye yarar?

Hiç. Sen annen dediğini yap (Gary, 2012, s. 5).

Janek ve babası arasında geçen kısa söyleşide anne, dua etmesine

karşın iki oğlunu kaybetmenin önüne geçememiştir. Buna karşın küçük oğlundan yine de dua etmesini istemesi inaksal bir tutumdur. Çocuğun, *neye yarar?* sorusu karşısında babanın *hiç* diye karşılık vermesi ussal bir yaklaşımı yansıtır. Buna karşın yine de annesinin söylediğini yapmasını istemesi, simgesel olarak anlaşılabilceği gibi, çaresizliğin bir dışavurumu olarak da görülebilir. Nedeni ne olursa olsun, yazarın burada dramlaştırmayla okurda belirli bir duygu durumu yaratmaya çalıştığı açıktır. Charaudeau (2006, s. 348), dramlaştırmayı dinleyicide duygusal etki yaratmanın etkin yöntemlerinden biri olarak görür. Sözcenin üretildiği koşulların oluşturduğu dramlaştırma göz önüne alındığında, babanın söyleminde ortaya çıkan çelişkinliğin yarattığı ironi, okuru acıma, şaşkınlık ve üzüntü karışımı bir duygusal durumun içinde bırakır.

Tanrının tüm bu yakarışlara duyarsız kalması, bir başka deyişle Tanrı olma görevini yerine getirmemesi, dünyada bu kadar kötülük ve acı olmasına karşın hep tepkisiz kalması, Gary'nin Tanrı'ya yönelik eleştirel tutumunun ana nedenini oluşturur. Salomon Rubinstein, özellikle bu eleştirel anlayışın kişileştirilmiş biçimi olarak okur karşısına çıkar. Olanakları ölçüsünde, Tanrı'nın ortalarda görünmeyişinin yarattığı boşluğu kendisi doldurmaya çalışır. Genç, yaşlı, varıl, yoksul ayrımı yapmaksızın, kurduğu dernek aracılığıyla elinin ulaşabileceği herkesin sorunlarını çözmeye adan kendini. Bu yönüyle, Tanrı'ya başkaldırının simgesel kişisi olur. Romanın anlaksal kişisi Chuck, yetkin bir durum yorumcusu olarak Kral Salomon'un söz konusu durumuna yönelik şu ilginç çözümlemeyi yapar:

Chuck büyük bir ilgi gösteriyordu bu cömertliklere. Ona kalırsa, başkası yerine, vekâleten çalışıyordu Kral Salomon. Vekâlet: Bir işi gerçek görevliden başka birinin yapması. Küçük Larousse böyle diyor. Chuck'a göre, Kral Salomon asıl görevli ortada olmadığı için vekil olarak çalışıyor, yerine geçerek öç alıyor Ondan, böylece yokluğunu belirtmek istiyor Ona. [...] Ona sorarsan Kral Salomon, Tanrıya ders vermek, Onu utandırmak için girişmiş bu vekillik işine. Mösyö Salomon'a göre, Tanrının ilgilenmediği şeylerle ilgilenmesi gerekirmiş, kendisi de olanakları bulunduğu için vekâlet ediyormuş. Tanrı kendi yerine bir başka yaşlı adamın iyilikler yağdırdığını görünce çok alınmış belki de ilgisizliği bırakıp hazır giyim Kralı Salomon Rubinstein, Esq.'ın yaptığından çok daha iyisini yapabileceğini gösterirmiş (Ajar, 2011/2, s. 34).

Gary, Chuck'ın yaptığı bu çözümlemeyle adeta Tanrı'yı iş başına çağırır. Chuck'ın da oldukça yerinde belirttiği üzere Tivratsal bir tutumdur bu (s. 23). Bilindiği üzere, Yahudiler Tanrı'yla yaptıkları sözleşme

karşılığında O'nun yasalarına uymayı kabul etmişlerdir. Bu durumda Tanrı, görevlerini yerine getirmediğinden sözleşmeyi bozan taraf olmaktadır. Yahudi söylencesinde Kral Salomon'un dünyada türeyi sağlamakla görevlendirildiği ve romanda da Salomon Rubinstein'ın aynı işlevi yerine getirmeye çalıştığı göz önüne alındığında, Tanrı'nın ne işe yaradığı sorunsallaşmakta ve bir kavram olmaktan öteye gidemeyerek bir söylene dönüşmektedir. Durum böyle olunca romanın anlatıcı başkişisi Jean, arandığında Tanrı'nın nerede bulunacağını adres göstererek belirtir: isteyen [sözlükte] "D'yi açıp diététique ile diffa arasına bakabilir" (s. 54).

Acılarla dolu bir deneyimin eşanlamlısı olan yaşamın, özellikle yaşlıları ölüme götüren hastalık sürecinde daha da katlanılmaz olması, acısız ölüm (fr. euthanasie) kavramını gündeme getirir. Günümüzde bile insan için bir hak olup olmadığı tartışmalı olan acısız ölümün, *La Vie Devant Soi*'nin betimlediği türden yaşamlar söz konusu olduğunda benimsenebilir olması yapının genel eğilimini yansıtır. Sonunun ölümden başka bir yere çıkmayacağı kesin olan hastalıkların yarattığı insancıl olmayan durumlara, yazarın insancı tutumu gereği karşı olması, acısız ölümü tartışma götürmez bir insan hakkı olarak sunmasıyla sonuçlanır. Yapıtta kürtaj (fr. avorter) etmek kavramıyla dile getirilen acısız ölüm, hem düz anlamıyla bebeğin dünyaya gelmemesini olumlayan bir düşünceyi ifade etmek hem de yaşamı boyunca yeterince acı çekmiş yaşlıyı, hastalığın pençesine bırakmamak gibi ikili anlama iye olan bir düzdeğişmece yaratır. Düzdeğişmecenin, eğretilenle bazen aynı amaçlara yönelik olduğu ancak göndermede bulunduğu olgunun bazı yönlerine özellikle dikkat çekmek için kullanıldığı (Lakoff-Johnson, 2005, s. 62) göz önüne alındığında, kürtaj sözcüğünün neden kullanıldığı açıklık kazanır. Yazar aynı sözcükle yaşamı, hem yaşlıların kurtarılması gereken bir olgu hem de bebeklerin gelmemesi gereken bir tür sıkıntı ortamı olarak kesinleşmiş olur. Madam Rosa'nın yaşama gelişini, "*Annem kürtaj olmadığı gün, bir cinayet işledi*" (Ajar, 2008, s. 160), biçiminde nitelemesi yukarıdaki saptamayı doğrulamanın yanı sıra, kürtaj olmayı değil de olmamayı bir suç olarak göstererek yetkin bir ironi örneği ortaya koymaktadır.

Yaşamaktan kendi isteğiyle vazgeçmek, yazarın yaşamında da rastladığımız bir olgudur. Escarpit, mizahçının yaşamda sürekli uyumsuzlukları gözlemlemesinin, sonunda kendinde de bir uyumsuzluğun ortaya çıkma tehlikesi taşıdığını belirtir. Bu nedenle pek çok mizahçı ya delirir ya da kendi canına kıyar. Düşünürü göre bu, mizahçıların meslek hastalığıdır (1960, s. 110). Benzer biçimde Noguez, mizahın mutsuzluğu eğlenceye dönüştüren bir düzenek olduğunu ancak mutsuzluğun sonunda

intikam aldığı için altını çizer (2000, s. 22). Bir başka deyişle, son sözü söyleyen yine mutsuzluk olmaktadır. Bunun ne anlama geldiği, kuramcının aynı yapıtta Gary'yi "takma ad, adsızlık, özkıym" çizgisinde değerlendirmesiyle belirginlik kazanır. Noguez, Gary'nin özkıymının arkasında Ajar'ın mizahını görür (s. 227). Son sözü mutsuzluğun söylemesi kaçınılmazdır zira doğa ve insan yasaları, insana acı çektirmek için tam bir iş birliği içindedirler, birinin diğerinden aşağı kalır yanı yoktur:

Yaşlılar da bazı yerlerinde birtakım eksilmeler olsa bile, herkes kadar para ederler. Her şeyi sizin ve benim gibi hissederler, hatta bazen bizden de çok üzülürler, çünkü artık kendilerini savunma olanakları yoktur. Ama namussuz doğa üstlerine saldırır ve onları yavaş yavaş öldürür. Bizde bu durumlar daha da boktandır, çünkü doğanın yavaşça boğazını sıktığı, gözleri yuvalarından fırlamış yaşlıları kürtaj etmek yasaktır (Ajar, 2008, s. 111).

Yazar hem doğa yasalarından hem insan yasalarından söz ederken, hakaret içerikli bir söylem benimser. Romanın olduğu ana doku göz önüne alındığında, bunda şaşılacak bir durum söz konusu değildir çünkü her ikisi de insana işkence etmektedirler. Momo, Madam Rosa'nın kürtaj edilmesi konusunda Doktor Katz'la uzun bir tartışmanın içine girer. Tartışma, iki ayrı dünya görüşünün çatışması biçiminde seyreder. Doktor Katz, Madam Rosa'yı hastaneye yatırmak gerektiği, bunun bir insanlık görevi (s. 170) olduğu konusunda diretirken, Momo karşıt bir savla onu yaşamda tutmanın işkence olduğunu belirtir. Okuru, gerçekte insanlık görevinin hangisi olduğu konusunda ikilemede bırakan söyleşinin özgünlüğü, ironistin bakış açısının, temelde düzgüsel olmayı düzgüselmiş gibi benimsemesinden kaynaklanır.

3. SONUÇ

Gary ironisinin insancıl kaygılardan beslendiği ve yazarın mizah ve ironiyi hem eleştirel tutumun bir tür dışavurumu hem de biçiminin önemli bir bileşeni olarak kullandığı açıktır. Yapıtların bütününe insanlık durumunun ironik görünüşleri egemendir. Yazar insanlık dışı olduğunu saptadığı her türden alana eleştirel bir bakışla yaklaşmaktan çekinmez. İnsanların birbirlerine karşı umarsızlıkları, sevgisizlikleri, din, Tanrı, savaş, ırkçılık, yabancılaşma ve nesneleşme gibi konular, Gary ironi ve mizahının yöneldiği ana başlıklardandır. Kısacası yazarın dünya görüşüne göre, yeryüzünde insan yaşamına egemen olan her türden kötülük, yeri ve sırası geldikçe yazarın eleştirisinden payını alır. Anılan olgular yapıtlarda genellikle bu olguların kurbanı olan insanlarla gündeme gelirler. Cousin sevgisizliğin, Madam Rosa ilgisizliğin, Janek savaşın, Cohn ırkçılığın, Jean

insanları sevmenin, Luc yaşadığı toplumdaki nesneleşmenin kurbanlarıdır. Aynı zamanda hepsi Tanrı'nın da kurbanlarıdır. Gary'nin Tanrı'ya yönelik eleştirel tutumu dikkat çekicidir. Varlığını yadsımak yerine sürekli eleştirir. Chuck'ın Mösyö Salomon için yaptığı, tevratsal tutum yorumunu Gary için de yapmak olasıdır. Gary de tıpkı Salomon gibi, Tanrı'ya sürekli yaptığı yanlışlıkları haykırarak, başkaldırcı bir insancıl tutum ortaya koyar.

Gary'nin eleştiri okları yer yer varoluşun düzeneklerine yönelerek, ontolojik bir boyut kazanır. Yapıtlarında doğa yasaları olarak anılan tüm olgular bu türdendir. Eril ilkeye yönelik olumsuzlamalar, insanların zaman içinde yaşlanmaları gibi olgular bunlardan bazılarıdır. Bu görüngüler aracılığıyla yazar, varoluşu, ondaki devam ve döngüyü sağlayan bütüncül yapıyı sorgulama nesnesine dönüştürerek konuya felsefi bir boyut ve derinlik katmaktadır. Özellikle yaşlanmanın beraberinde getirdiği hastalıkların yarattığı sıkıntılar, yaşama kendi isteğiyle son verme olgusunu gündeme taşır. Ajar'ın bu konudaki tutumu açıktır: yaşamın yarattığı bunca sıkıntıya katlanmaktansa, acısız ölüm insana bir hak olarak verilmelidir. Gary'nin kendi özkıyımında böylesi bir düşüncenin payı var mıdır bilinmez ancak, *La Vie Devant Soi*'nin yüksek sesle dile getirdiği bir durumdur bu. Çağdaş demokrasilerde, insanın böylesi bir hakkının olup olmadığı günümüzde bile tartışmalı bir durumken, yazarın insancıl anlayışının buna sıcak baktığı görülebilmektedir.

Kuşkusuz, tüm bu ironi, gücünü Gary'nin yetkin dil kullanımlarından alır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Gary'nin salt aktarıma dayalı durum ironilerini konu almak yerine, gündelik yaşamın sıradan olaylarını düzgüsel olmayan bir bakışla, dilsel temelde durum ironisine dönüştürüyor olmasıdır. Bir başka deyişle dil, bir olgudaki görünür ironiyi anlatmaz, ayrık bir yaklaşımla onu yaratır. Özellikle Ajar adıyla yayımlanan yapıtlarda, dilin sınırlarını zorlayan özgün dil kullanımları, Gary biçiminin özgün yanını oluşturur. Sözcük kullanımlarıyla işlerlik kazanan bu biçim, dilin olanaklarından en üst düzeyde yararlanır. Ancak, yazarın başarısını yalnızca sözcük kullanımına bağlamak eksik bir çıkarım olur. Gary özellikle olgular arasında kurduğu neden-sonuç ilişkileri bağlamında yetkin bir ironi ve mizah yaratır. Dilin neden-sonuç bağıntısı kuran öğelerini, uyumsuzluk yaratacak biçimde kullanması, yazarın biçiminin belirleyici özelliklerinden biridir. Yaratılan kurgu, bir yandan yapılacak ironi için uygun zemin hazırlarken diğer yandan, sözcük seçimleriyle okurda duygusal etki yaratacak biçimde oluşturulur. Yazarın mizahçı biçimi, yer yer söz konusu olgulardaki ironiyi göstermeye yöneliktir. Belirli bir konuyu mizahçı bir söylemle okura aktardığında, mizah aktarımının aracı olurken, yaratılan

anlamsal düzey, ironik bir durumun saptamasını yapar.

Yazarın gülünç yazınsal anlatı türlerini, biçeminin ana ögesi olarak kullanması, gülme edimine yüklediği işlev ve önemden kaynaklanır. Cohn'un dört kez, Rabelais'nin ünlü "*gülmek insana özgüdür*" sözüne gönderme yapması, bu bağlamda değerlendirilebilir. Rabelais'nin Orta Çağ karanlığını delen gülüşü, aynı insancıl tutumla Gary'de Çağdaş Dünyanın ironisini göstermenin aracı olur. Ancak Rabelais tarzı gülme, Orta Çağın karnavalcı ekininden beslenirken, Gary'e özgü gülüş, kaynağını yirminci yüzyılın acıklı insanlık deneyimlerinden almaktadır.

4. SUMMARY

Irony and humor, for Romain Gary, one of the twentieth-century French novelists, are integral elements of his style. In his works published under the signatures of both Romain Gary and Émile Ajar, the author uses irony as the main style of criticism that he directs to the most inviolable areas of life. This mentality, which does not hesitate to make itself the object of criticism, takes on an ontological dimension in some places and problematizes the questionable dynamics of existence with a critical approach. The author expresses the facts that he criticizes in his works in a way that creates an emotional impact on the reader, and in this way, he includes the reader in the narrative on the emotional plane.

In Gary's intellectual universe, man is beyond all limitations and categorizations and is the main principle that cannot be compromised under any circumstances. This humanistic attitude, putting a person at the top of the hierarchy of values, places the free kind of phenomenon that holds him captive in a given situation in the focus of critical attention. In this regard, the human-related aspects of the basic mechanisms of existence also receive their share of the author's criticism. It is possible to see bright examples of this situation, especially in the works published by the author under the signature of Ajar. The ontological aspect of Gary's irony moves more in the field of religious beliefs and thoughts. It can be clearly seen that the author has an opinion about God that is contrary to what is known. Criticism of God includes not only from the point of view of the mechanisms of human existence, but also a holistic contempt for the essence of being. It is clear that the irony of Gary is fed by humanitarian concerns, and the author uses humor and irony both as a kind of expression of the critical attitude and as an important component of his style. According to the author's worldview, every kind of evil that dominates human life on earth takes its share of the author's criticism when its place and turn comes. These phenomena are often

raised in works with people victims of these phenomena. Cousin is the victim of lovelessness, Madame Rosa is the victim of apathy, Janek is the victim of war, Cohn is the victim of racism, Jean is the victim of loving people, Luc is the victim of objectification in the society in which he lives.

Undoubtedly, all this irony derives its strength from Gary's competent use of language. It should be noted here that Gary, instead of dealing with status ironies based solely on transmission, turns ordinary events of everyday life into status ironies on a linguistic basis with an uneven look. In other words, language does not describe the apparent irony in a phenomenon, it creates it with an exceptional approach. Especially in the works published under the name of Ajar, original language uses that push the boundaries of the language form the original side of the Gary style. This style, operable with the use of words, takes advantage of the possibilities of the language at the highest level. However, it would be an incomplete inference to attribute the author's success solely to their use of words. Gary creates a component irony and humor, especially in the context of the cause-effect relationships that he establishes between phenomena. The fact that the language uses elements that establish a cause-effect relationship in a way that creates incompatibility is one of the defining features of the author's style. The created fiction is formed in such a way as to generate an emotional impact on the reader with the help of word choices, while on the one hand preparing the appropriate basis for the irony to be made. The author's humorous style is aimed at showing the irony of the facts in question in some places. When a humorist conveys a certain topic to a reader with a discourse, humor becomes a means of transmission, while the semantic level created determines an ironic situation.

The author's use of comic literary genres as the main element of his style is due to the function and importance that he places on the act of laughing. Cohn's four times reference to the famous word of Rabelais, "laughing is unique to a man", can be considered in this context. The smile of Rabelais, piercing the darkness of the Middle Ages, becomes a means of showing the irony of the Modern World in Gary with the same humane attitude.

5. KAYNAKLAR

- Balzac, H. d. (1968). *Massimilla Doni (1799-1850)*. Québec: BeQ.
Baudrillard, J. (2006). *Kusursuz cinayet*. N. Sevil (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Behler, E. (1997). *Ironie et modernité*. O. Mannoni (Çev.) Paris: PUF.
Booth, W. C. (2016). *İroninin retoriği*. S. SARI (çev.)Ankara: Hece Yayınları.
Cebeci, O. (2008). *Komik edebi türler parodi, satir ve ironi*. İstanbul: İthaki.

- Charaudeau, P. (2006). Identité sociale et identité discursive. Un jeu de miroir fondateur de l'activité langagière. *Gragoatá*, 11(21), p. 339-354
- Escarpit, R. (1960). *L'humour*. Paris: Press universitaire de France.
- Evrard, F. (1996). *L'humour*. Paris: Hachette Livre.
- Freud, S. (1996). *Espri sanatu*. E. Alkan (Çev.) İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gary, R. (1948). *Le grand vestiaire*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (1956). *Éducation européenne*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (1965). *Pour Sganarelle*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (1967). *La danse de Gengis Cohn*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (1974). *La nuit sera calme*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (1979b). *Les clowns lyriques*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (1981). *Vie et mort d'Émile Ajar*. Paris: Gallimard.
- Gary, R. (2012). *Plonyada bir kuş var - Avrupa eğitimi*. S. Tamgüç (Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Ajar, E. (2008). *Onca yoksulluk varken*. V. Kanetti (Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Ajar, E. (2011a). *Koca tembel*. M. Ökmen (Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Ajar, E. (2011b). *Kral Salomon'un bunalımı*. T. Yücel (Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Ajar, E. (1975). *La vie devant soi*. Paris: Mercure de France.
- Ajar, E. (1979a). *L'angoisse du roi Salomon*. Paris: Mercure de France.
- Ajar, E. (2012c). *Gros-Câlin*. Paris: Gallimard.
- Hamon, P. (1996). *L'ironie littéraire. Essai sur les formes de l'écriture oblique*. Paris: Hachette .
- Kauffman, J. (2005). L'humour (juif), arme des désarmés. *Imaginaire & Inconscient*, 1(15), 93 -104.
- Kauffmann, J. (1984). La danse de Romain Gary ou Gengis Cohn et la valse-horà des mythes de l'Occident. *Études littéraires*, 17(1), 71-94. doi:10.7202/500634ar
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2005). *Metaforlar / Hayat, Anlam ve Dil*. G. Y. Demir (Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık
- Noguez, D. (1969). Structure du langage humoristique. *Revue d'esthétique*, 37-54.
- Noguez, D. (2000). *L'Arc-en-ciel des humours*. Paris: éditions Hatier International.
- Schoentjes, P. (2001). *Poétique de l'ironie*. Paris: édition du Seuil.
- Turğut, H. (2019). *Romain Gary ve Emile Ajar'da ironi ve mizah*. Yayınlanmamış Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 27.01.2022

Kabul Tarihi: 12.05.2022

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDEKİ SAF OLAĞANÜSTÜ ÖGELER / OLAĞANÜSTÜLÜKLER

Marvelous / Extraordinary Elements in Dede Korkut Stories

Mehmet FİDAN

Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
fidanm3838@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9347-2992

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Dede Korkut Hikâyeleri anlatım teknikleri, kurgu özellikleri yönünden önemli bir konumda bulunmaktadır. Nitekim bir eserin okuyucunun ilgisini çekmesinde içeriğinin ve anlatım tekniğinin önemli etkileri bulunmaktadır. Bu anlatım tekniklerinden biri olan ve geleneksel anlatılarda da karşılaştığımız fantastik / olağanüstü öğelerle eserlerin zenginleştirilmesini Dede Korkut Hikâyelerinde de gözlemlemek mümkündür. Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyeleri fantastik / olağanüstü öğeler açısından değerlendirilmiştir. Metinlerin fantastik / olağanüstü öğeler yönünden incelenmesine ek olarak, fantastik edebiyat türünün özellikleri yönünden de metinler incelenmiştir. İncelenen hikâyelerin, kullanılan fantastik / olağanüstü öğelerin metin kişilerinde ve/veya okuyucuda gerçek / düş yönünden herhangi bir kararsızlık süreci oluşturmadığı için, fantastik edebiyat kapsamında yer almadığı; fantastik edebiyata yakın bir tür olan saf olağanüstü kapsamında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut, fantastik, olağanüstü, saf olağanüstü.

Abstract

Dede Korkut Stories have great importance in terms of narrative techniques and fictional features. As a matter of fact, the content and narrative technique of a work have important effects on attracting the reader's attention. It is possible to observe the enrichment of works with fantastic / extraordinary elements, which is one of these narrative techniques and which we encounter in traditional narratives, in Dede Korkut Stories. In this study, Dede Korkut Stories were evaluated in terms of fantastic / extraordinary elements. In addition to examining the texts in terms of fantastic / extraordinary elements, they were also examined in terms of the characteristics of the fantastic literature genre. The fantastic/extraordinary elements in the analyzed epics have not been evaluated within the scope of fantastic literature because they do not create any indecision processes in terms of reality/dream in the text characters and/or the reader. It has been concluded that epics are within the scope of marvelous in the pure state, which is a genre close to fantastic literature.

Keywords: Dede Korkut, fantastic, extraordinary, marvelous.

1. GİRİŞ

Toplumun sosyokültürel niteliklerinin yansımaları geleneksel sözlü ve yazılı kültür eserlerinde görülebilmektedir. Uzun bir tarihe ve güçlü bir

sözlü-yazılı birikime sahip Türk anlatı geleneğinin kıymetli eserlerinden biri olan *Dede Korkut Hikâyeleri* de Türk toplumun yaşayışını hem dinî, örfi ve ananevi öğretiler olarak gerçekçi bir yaklaşımla hem de destan, masal anlatım geleneğinin bir yansıması, tekniği doğrultusunda fantastik/olağanüstü öğeleri katarak anlatmaktadır. Ergin (2018, s. 1) tarafından “destanî Oğuz hikâyeleri” olarak nitelendirilen *Dede Korkut Hikâyeleri* on iki destandan oluşmaktadır. Yaygın olarak bilinen bu hikâyelere ek olarak son dönemde *Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi* şeklinde on üçüncü boy ya da on üçüncü destan olarak isimlendirilen metne yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Azmun, 2019; Ekici, 2019; Shahgoli, Yaghoobi, Aghatabai ve Behzad, 2019). Bu metin “yeni bir boy (13. boy)” (Ercilasun, 2019, s. 7) olarak nitelendirilmesi sebebiyle çalışma kapsamında yorumlanmıştır.

"Eski Türkçenin en güzel dil anlatılarından biri" (Boratav, 1958, s. 31), “Türk destan edebiyatının doruğa yükselmiş bir şaheseri” (Korkmaz, 1998, s. 101), “benzersiz bir edebi abide” (Zahidoğlu, 2000, s. 79) vb. şeklinde nitelendirilen *Dede Korkut Hikâyeleri* araştırmacılar tarafından ilgi duyulan bir alandır (Öncül, 2018, s. 165). *Dede Korkut Hikâyeleri* çeşitli bağlamlarda birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır (Bekki, 2015; Türkmen, 2011; Dursun, 2011; Başar, 2012, Karakaş, 2012; Şahin, 2017; Deveci, Belet ve Türe, 2013; Eliuz, 2015; Özdemir, 2017, Çetinkaya, 2013). Bu araştırmanın konu alanı bağlamında *Dede Korkut Hikâyeleri*’ni içerisinde barındırdığı olağanüstü öğeler açısından ele alan araştırmalar da bulunmaktadır: Sarpkaya (2015, s. 107) Hızır, Azrail, peri ve Tepegöz tiplerinin eserde olağanüstü özellikleri ile ön plana çıktığını belirtir. Başer Çoban (2011) *Dede Korkut Kitabı*’nı büyülü gerçeklik bağlamında inceler. Eserin tamamının büyülü gerçeklik şeklinde kurgulandığının söylenemeyeceğini belirten araştırmacı ancak eserde büyülü gerçekliğin temel niteliklerinin yer aldığına da dikkat çeker (Başer Çoban, 2011, s. 202). Şen (2018, s. 86) araştırmasında *Dede Korkut Hikâyeleri*’ni büyülü gerçekçilik ekseninde inceler ve eserdeki olağanüstü öğelerin inandırıcılığın tanrısal bakış açısının katkı sağladığını belirtir.

2. FANTASTİK

Bir edebi anlatı biçimi, tarzı olarak "XVIII. yüzyıldan başlayarak Fransa'da gelişen bir edebî tür" olarak tanımlanan fantastik, "hayali" şeklinde de adlandırılmaktadır (TDK, 2021). Bu durum bir eserin fantastik edebiyat kapsamında değerlendirilme sürecinde hangi ölçütlerin göz önünde bulundurulacağı konusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu aşamada aşağıda yer alan iki temel görüşün bulunduğu görülür:

1. İçerisinde hayali ya da diğer tabirle fantastik öge/öğeler bulunan eserler bu edebi türün kapsamında yer alır.
2. Bir eserde sadece fantastik ögenin yer alması onu bu türe dâhil etmez, içerisinde türe dair farklı özelliklerin de bulunması gerekir.

Bu görüşler doğrultusunda fantastiğin ve fantastik edebiyatın temel kaynaklarının incelenmesi gerekmektedir. Gündüz (2009, s. 75) fantastik edebiyat ile fantastik öge kavramının farklı olduğunu düşünür ve fantastik edebiyatın bir tür olarak ortaya çıkmasından çok daha eski dönemlerde (destan çağında) fantastik ögelerin anlatımlarda kullanıldığını ifade eder. Gündüz (2009, s. 75) bu konuda *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde yer alan Tepegöz karakterinin özelliklerinin de fantastik nitelikler taşıdığını belirtir. Benzer şekilde Asutay da (2014, s. 648) *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde peri, Tepegöz gibi karakterlerin fantastik niteliklerine dikkat çeker. Bu konuda Aydın (2019, s. 342) *Bin Bir Gece Masalları, Ali Baba ve Kırk Haramiler, Dede Korkut* gibi anlatı geleneğinin ürünleri olan eserlerin fantastik edebiyatın oluşmasına katkı sağladığını belirtir. Tekin (2012, s. 124) *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin zaman ögesinin kullanımı yönünden destan/masal niteliğinde olduğunu belirtir. Bu türdeki hikâyelerde zamanın önemsenmediğini ve kahramanların başından geçen olayların yaşandığı süreden ziyade serüven odaklı bir şekilde sunulduğunu ifade eder (Tekin, 2012, s. 124). Bu duruma ek olarak Tekin (2012, s. 146) geleneksel anlatı türlerinde mekân tasarımının hayali olduğuna değinerek bu anlatılardaki “çizilen mekânın gerçek dünyada bir benzerinin bulunup bulunmaması pek önemli değildir” diyerek aralarında *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin de bulunduğu eserlerdeki mekân tasarımının bu şekilde olduğunu belirtir. Bu sonuçlar fantastik edebiyatın bir tür olarak ortaya çıkması sürecinde özellikle toplumların sözlü masal, hikâye anlatı geleneklerinde yer verdikleri olağanüstü öğelerin etkilerinin bulunduğunun göstergesi niteliğindedir.

Olağanüstü öğelere yer verilme açısından masalların da ön plana çıktığı görülür. Zipes (2018, s. 27) peri masallarının sözlü anlatım geleneği çerçevesinde oluştuğuna ve çocuklara yönelik eserlerin Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren yayımlanmaya başladığını belirtir. Peri masallarının gizemli olması, içselleştirilmesi gibi özellikleriyle çocuklar açısından etkili olduğunu düşünen Zipes (2018, s. 43-357), peri masallarında bulunan sihir unsurunun çocukları kandırmaktan ziyade onları aydınlatmaya yönelik olduğunu savunur. Mitolojik romanlar ile büyü romanları içerik yönünden karşılaştıran Joyce ve Lavene (2018, s. 36) ise iki türün, kullandığı olağanüstü öğeler yönünden benzer olduğunu ancak günümüze daha yakın döneme ait büyü romanlardaki kahramanların şiddete yönelme

eğilimlerinin mitolojik romanlara göre daha sınırlı olduğunu belirtirler.

Edebiyatta tür tanımlamaları yapılırken o türün kapsamında yer aldığı düşünülen eserlerin özelliklerinin birer kapsam sınırlaması olarak kullanıldığı görülür. Bu durum fantastik edebiyat için de geçerlidir¹. Bu kapsamda *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin değerlendirilmesi için metinlerde yer alan olağanüstü öğelere hangi unsurların temel teşkil ettiğinin de belirlenmesi gerekmektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri birçok yönüyle dönemdeki Türk toplumunun yaşayışını yansıtmaktadır (İnan, 1952, s. 24). Toplum yaşantısının unsurlarından olan inanış da bu bağlamda Dede Korkut'ta yer almaktadır. Bu bakımdan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde eski Türk inanışlarının etkileri de gözlemlenmektedir (İnan, 1952, s. 23). Yonar (2011, s. 186) *Dede Korkut Kitabı*'nın bir geçiş dönemi eseri niteliğinde olduğunu, eserde hem eski Türk inanışlarının hem de İslami etkilerin bulunduğunu belirtir. Eserde yer alan doğa unsurlarının baskın olduğunu ve bu bağlamda kurulan olağanüstülük ilişkisinin "Türklerin doğa ile olan kutsal bağlarının" göstergesi niteliğinde olduğunu ve bu duruma ek olarak eserde keramet gösterme gibi İslami unsurların da yer aldığını düşünür (Yonar, 2011, s. 186). Harikulade türünün İslam edebiyatı çerçevesinde bulunan hikâyelerindeki *Ebû Ali Sina Hikâyesi* gibi ilk örneklerini yorumlayan Tanpınar (2013, s. 46), harikulade tesadüflerin, perilerin ve cinlerin genel olarak bu eserlerde yer aldığını belirterek bu türden hikâyelerde dinî etkinin gözlemlenebildiğini ifade eder. Tanpınar (2013, s. 47) harikuladenin şark hikâyeciliğinde "reel fikrini dağıtan kolaylık mekanizması" olduğunu belirtir ve bu eserlerde trajiğe az yer verildiğini düşünür. Bu duruma ek olarak

¹ Todorov (2012, s. 39) bir eserin fantastik olabilmesi için üç koşul olduğunu ifade eder: İlk olarak okuyucunun yaşanılan olaylarla ilgili "doğal bir açıklama" ve "doğaüstü bir açıklama" arasında kararsızlık süreci yaşaması gerekir. İkinci aşamada ise okuyucunun yaşadığı kararsızlık sürecinin öykü kişisi tarafından da yaşanması -"okuyucu-öykü kişisi özdeşleşmesi"- gerekir. Son aşamada ise "okuyucunun metin karşısında bir tavır takınması" gerektiği ifade edilir (Todorov, 2012, s. 39). Bu duruma ek olarak bir eserdeki fantastik niteliklerin eser boyunca devam etmesi de gerekmektedir (Todorov, 2012, s. 49). Jackson (2003, s. 1) tanımlaması zor bir alan olarak ifade ettiği fantastik edebiyatın değerinin özünde bulunan özgürce dolaşma ve kaçış eğiliminden gelebileceğini belirtir. Jackson (2003, s. 34) fantastik metinlerde olağanüstü, mimetik unsurların bir arada verildiğine değinir ve eserde gerçek olarak sunulan durumların sürekli sorgulanmasının fantastiğin merkezinde yer aldığını ifade eder. Todorov (2012, s. 50) ilgili türleri *saf tekinsiz, tekinsiz-fantastik, olağanüstü-fantastik, saf olağanüstü* olmak üzere dört gruba ayırır. Bu türler arasında yer alan saf olağanüstüde yaşanılan olağanüstü olaylar kurgunun doğası gereği öykü kişisinde ve okuyucuda herhangi bir kararsızlık süreci gibi tepkilere neden olmamaktadır (Todorov, 2012, s. 59). Saf olağanüstüye ek olarak Todorov, olağanüstü öğelerin eserlerde farklı amaçlarla da kullanıldığını belirtir. Bu amaçların *hiperbolik (abartılı) olağanüstü, egzotik olağanüstü, enstrümental olağanüstü, bilimsel olağanüstü (bilimkurgu)* (Todorov, 2012, s. 59-61) şeklinde sıralanması mümkündür.

Tanpınar (2013, s. 47) *Dede Korkut Hikâyeleri*'ni “kendi hayatındaki dramatiği görüp ve yakalayan” nadir eserler arasında görür.

3. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE FANTASTİK / SAF OLAĞANÜSTÜ ÖGELER

Bu çalışmada *Dede Korkut Kitabı 1-2* (Ergin, 2018) temel alınarak incelemeler yapılmıştır. Bu duruma ek olarak olağanüstü ögeler içermesi açısından *Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi* (Ekici, 2019) isimli 13. boy da araştırmanın amacı kapsamında değerlendirilmiştir. *Dede Korkut Hikâyeleri*, Todorov'un (2012) saf olağanüstü tanımı ve bu türe bağlı alt türlere yönelik tanımlar kapsamında yorumlanmıştır.² Kurgunun fantastik edebiyat kapsamında değerlendirilebilmesi için gerçek, düş arasındaki kararsızlık (Todorov, 2012) şartı aranmıştır. Benzer konu alanında olduğu görülen çalışmalardan (Sarpkaya, 2015 “Dede Korkut Kitabı'nda olağanüstü tipler”; Başer Çoban, 2011 “Dede Korkut Kitabı ve büyüğü gerçekçilik”; Şen, 2018 “Dede Korkut anlatılarında büyüğü gerçekçilik”) farklı olarak bu çalışmada konu Todorov'un fantastik/olağanüstü tanımı çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu tanım çerçevesinde fantastik/olağanüstü ögelerin tespitine ek olarak eserin fantastik anlatı geleneği çerçevesinde hangi türün özelliklerini barındırdığı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca on üçüncü boy olarak nitelendirilen *Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi* de araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

3.1. Dirse Han Oğlu Buğaç Han

Bu hikâyede Dirse Han'ın erkek evladı olabilmesi için eşinin yapmasını istediği “... depe gibi et yağ göl gibi kırmızı sağdur...” (Ergin, 2018, s. 81) ifadesinde belirtilen davranışlar ile bu isteğin gerçekleştiğinin göstergesi olan “Depe gibi et yağdı göl gibi kırmızı sağdurdu.” (Ergin, 2018, s. 81) ifadeleri değerlendirildiğinde ilk olarak söz sanatı olarak abartının yer aldığı görülür. Ancak bu ifadeler destan anlatı geleneği çerçevesinde değerlendirildiğinde yapılan işin boyutunun da simgesi niteliğindedir. Nitekim ilerleyen bölümde Bayındır Han'ın boğası tarif edilirken “Ol buğa katı taşa buynuz ura un gibi ügidüridi.” (Ergin, 2018, s. 81) ifadesi ele alındığında, bu bölümde de abartı sanatına yer verildiği görülür. Ancak bu ifadede anlatılan olay aynı zamanda fantastik bir nitelik de taşır. Çünkü bu aşamada bir boğanın taşa vurduğunda onu un gibi öğüttüğü belirtilmektedir. Bu nedenle yapılan şölene yönelik abartıların da okuyucunun zihninde,

² Bu çalışmada incelenen eser doğrudan fantastik edebiyat kapsamında değerlendirilemeyeceği için fantastiğin kapsam sınırlarına yönelik tartışmalı konuların (Moran, 2007; Moran, 2009; Todorov, 2012) araştırma sürecini etkilemeyeceği düşünülmektedir.

eserin kurgusu kapsamında gerçekleşmiş olabileceği düşüncesini oluşturması mümkündür. Bu doğrultuda ilgili ifadelerin de hiperbolik (abartılı) olağanüstü nitelik taşıdığı söylenilebilir.

Hikâyede bir diğer fantastik/olağanüstü nitelikler taşıyan olay ise Buğaç'ın yaralandığı anda Hızır'ın yardıma gelmesi ve ona tedavi yöntemini tarif etmesidir. Nitekim bu duruma metinde "...saña bu yaradan koruma oğlan ölüm yokdur tağ çiçeği anan südi-y-ile senün yaraña melhemdür didi, gayıb oldu." (Ergin, 2018, s. 88) şeklinde yer verilir. Bu bölümdeki fantastik/olağanüstü durumlar Hızır'ın bir anda yardıma yetişip daha sonra kaybolmasıdır. Bu kapsamda ilgili hikâyede toplamda üç fantastik/olağanüstü ögenin yer aldığı ancak eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı söylenilebilir.

3.2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması

Bu hikâyede Karaça Çoban'ın sapanı ile verdiği mücadelenin her yönüyle fantastik/olağanüstü nitelikler taşıdığı görülür. Onunla ilgili olarak "kâfirün üç yüzini sapan taşı-y-ile yire bıraktı" (Ergin, 2018, s. 98), "koyun dimez kiçi dimez sapanınun ayasına kor atar" (Ergin, 2018, s. 99) gibi ifadeler bu niteliklere örnektir. İlerleyen bölümde Salur Kazan su, kurt, köpek ile haberleşmeye çalışır. Ancak bu varlıkların Kazan'a cevap vermemeleri sebebiyle bu durum fantastik/olağanüstü olarak nitelendirilememektedir. Metinde Karaça Çoban'ın bağlandığı ağacı kökünden kopardığı görülür. Bu olay "kaba ağacı yeriy-ile yurdu-y-ile kopardı" (Ergin, 2018, s. 105) şeklinde anlatılır. Burada ağacın kökünden koparılması durumunun fantastik/olağanüstü olarak nitelendirilmesinin sebebi ağacın "kaba", büyük, iri, koca (Ergin, 2018, s. 159) manasında kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Yani çobanın güçlü bir ağaca bağlı olduğu ve bunu yerinden söktüğü belirtilmektedir. Bu durum hiperbolik (abartılı) olağanüstü bir niteliğin göstergesidir.

Salur Kazan ile çobanın, Uruz'u kurtarma olayı anlatılırken çobanın sapanının "üç yaşar tana derisinden ayası-y-idi" (Ergin, 2018, s. 109), "Her atanda on iki batman taş atar-idi" (Ergin, 2018, s. 109) şeklinde betimlendiği görülür. Sapanın taş konan yerinin ve attığı taşların boyutu da fantastik/olağanüstü öğelere örnektir. Aynı zamanda saptandan atılan taşın düştüğü yerle ilgili olarak "üç yıla dak taşı düşdüğü yirün otı bitmez-idi." (Ergin, 2018, s. 110) gibi ifadelerin de fantastik/olağanüstü olarak nitelendirilmesi mümkündür. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Oğuz beyleri olan Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar, Kara Göne oğlu Kara Budak çapar,

Aruz Koca çapar gibi kişilerin özelliklerinin “demür kapuyı depüp alan”, “Merdin kal’asın depüp yıkan” (Ergin, 2018, s. 112), “Altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen” (Ergin, 2018, s. 113) gibi ifadelerle betimlendiği görülür. Bu ifadelerin de hiperbolik (abartılı) olağanüstü kapsamında olduğu görülmektedir. Bu kapsamda hikâyedeki fantastik/olağanüstü olaylar paragrafın bağlamı içerisinde değerlendirilerek (örneğin sapanın her bir özelliğinin ya da her bir Oğuz beyinin özelliklerinin tek bir öge olarak yorumlanması) aynı bağlam içerisinde sıralanan nitelendirmeler toplamda bir öge olarak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda hikâyede toplamda dört fantastik/olağanüstü ögenin yer aldığı ancak eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı söylenilebilir.

3.3. Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek

Bu hikâyede ilk olarak görülen olağanüstü öge, hikmet olarak da nitelendirilebilecek olan Oğuz Beylerinin Pay Büre Big’e oğul, Pay Piçen Big’e kız evlat verilmesi duasının kabul olması hadisesidir. Nitekim metinde bu durum “du’âları müstecâb oluridi” (Ergin, 2018, s. 117) şeklinde anlatılmaktadır. İlerleyen bölümde Delü Karçar’ın elinin havada asılı kalmasının da fantastik/olağanüstü nitelikler taşıdığı görülür. Metinde Dede Korkut’un kendisine kılıç çeken Delü Karçar’a yönelik olarak “Çalar-iseñ elüñ kurısun” (Ergin, 2018, s. 125) sözü kabul olur. Nitekim burada da hikmet göstermeye atıfta bulunulur. Dede Korkut “Korkut velâyet issi idi, dileği kabul oldu” (Ergin, 2018, s. 125) şeklinde nitelendirilmektedir. Bu hikâyedeki son fantastik/olağanüstü olay ise Pay Püre Big’in gözlerinin açılması hadisesidir. Metinde oğul “sırça parmağını” (Ergin, 2018, s. 151) bir mendilin üzerine kanatır ve bu mendili gözüne süren Pay Püre Big’in gözleri bir anda açılır. Bu kapsamda ilgili hikâyede toplamda üç fantastik/olağanüstü ögenin yer aldığı ancak eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı söylenilebilir.

3.4. Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Esir Düşmesi

Bu hikâyede fantastik/olağanüstü nitelikler taşıyan öge tespit edilememiştir.

3.5. Duha Koca Oğlu Delü Dumrul

Bu hikâyede ilk olarak ön plana çıkan fantastik/olağanüstü öge Delü Dumrul’un Azrail’e kılıç çekmesi hadisesidir. Delü Dumrul’un kılıcı ile Azrail’e saldırması ile başlayan bu olayın gelişimi “Azrâ’il bir gögerçin oldu,

pencereden uçdı gitdi.” (Ergin, 2018, s. 179) şeklinde ifade edilir. İlerleyen bölümde bu davranışından pişmanlık duyan Delü Dumrul’un dua etmesi sonucu Allah tarafından affedildiği görülür. Nitekim bu hadise hikâyede “yâ Azrâ’il Delü Dumrul can yirine can bulsun, anuñ canı azad olsun” (Ergin, 2018, s. 180) şeklinde anlatılmaktadır. Bu kapsamda ilgili hikâyede toplamda iki olağanüstü ögenin yer aldığı ancak eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı görülmektedir.

3.6. Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı

Bu hikâyedeki ilk fantastik/olağanüstü ögenin Trabzon tekfurunun kızının betimlenmesinde olduğu görülür. “Ol kızıñ üç canavar kalınlığı kaftanlığı var-idi. Her kim ol üç canavarı bassa yense öldürse kızımı aña virürem diyü va’de eylemiş-idi.” (Ergin, 2018, s. 185) şeklinde anlatılan olayda, Kan Turalı gücü ve zekâsı ile boğayı, aslanı ve deveyi alt eder. Hikâyede “Buğa dizin çökdi, buynuzı-y-ile bir mermer taşı yoğurdu peynir gibi ditdi” (Ergin, 2018, s. 189) şeklinde anlatılan boğayı, Kan Turalı’nın yenmesinde zekâsına ek olarak gücünün de ön plana çıktığı görülür. Çünkü Kan Turalı’nın bir yumruğu ile boğayı oturtması ve sürerek meydandan çıkarması olağanüstü bir güç gerektirmektedir. Aynı şekilde Kan Turalı’nın aslan ve deve ile mücadelesinde geçen “bir yumruk eyle urdı-kim yumruk çenesine tokındı, uvatdı.” (Ergin, 2018, s. 191) ve “deveye bir depme urdı. Deve bağırdı. Bir dahı urdı, deve ayağı üzerine turımadı, yıkıldı.” (Ergin, 2018, s. 192) ifadelerinin de olaylara olağanüstü nitelikler kattığı görülmektedir. Ancak bu durumların da eser kişilerinde herhangi bir gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı ve olağanüstülüğün eserin gerçeklik kurgusu dâhilinde kabul gördüğü söylenilebilir. Bu kapsamda ilgili hikâyede toplamda dört olağanüstü ögenin yer aldığı ve bu ögelerin saf olağanüstü nitelikler taşıdığı görülmektedir.

3.7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek

Bu hikâyede tutsak durumda olan babasını kurtarmak isteyen Yigenek’in babasının tutsak olduğu kaleyi -“Düz mürd Kal’asını”- (Ergin, 2018, s. 202) rüyasında görmesi ilk olarak tespit edilen fantastik/olağanüstü ögedir. Yine bu hikâyede anlatılan gürzün “altmış batman” (Ergin, 2018, s. 203) şeklinde olduğu görülür. Bu durumun da fantastik/olağanüstü olarak tanımlanması mümkündür. Bu kapsamda hikâyede toplamda iki olağanüstü ögenin yer aldığı ancak eserin kurgusu yönünden hikâyede kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı söylenilebilir.

3.8. Basat'ın Depegöz'ü Öldürmesi

Bu hikâyede anlatılan olayların kurgusu yönünden fantastik/olağanüstülük metnin genelinde yer almaktadır. Metinde ilk olarak Aruz Koca'nın oğlunun bir aslan tarafından büyütülmesine değinildiği görülür. Büyüdüğünde bu çocuktan “Hanum sazdan bir aslan çıkar, at urur, apul apul yoruyışı adam gibi, at basuban kan sömürür.” (Ergin, 2018, s. 207) şeklinde bahsedildiği görülür. Hikâyede Depegöz'ün dünyaya gelme hadisesi de birçok özelliği ile fantastik/olağanüstü nitelikler taşımaktadır. Bu duruma “Çoban kepeneğini üzerlerine atdı, perri kızınıñ birini tutdı.” (Ergin, 2018, s. 207) şeklinde değinilerek çobanın bu davranışı ile “Oğuzuñ başına zaval getürdüğü” (Ergin, 2018, s. 207) ifade edilir. Bir yıl sonra pınarın yanında ortaya çıkan Depegöz'ün “gevdesi adam depesinde bir gözi var.” (Ergin, 2018, s. 208) şeklinde tanımlandığı ve onu emzirmeye çalışan dadılarını helak ettiği; ayrıca “Günde bir kazan süd yetmez-idi” (Ergin, 2018, s. 208) şeklinde açıklamalar ile Depegöz'ün fantastik/olağanüstü nitelikleri olan bir varlık olarak tanımlandığı görülür. Hikâyedeki bir diğer önemli hadise ise Depegöz'e peri annesinin tılsımlı bir yüzük vermesidir. Nitekim peri bu yüzüğün özelliğini “oğul saña oh batmasun, tenüñi kılıç kesmesün” (Ergin, 2018, s. 208) şeklinde anlatır. Yüzüğün tılsımı ile birlikte Depegöz'ün olağanüstü bir güce kavuştuğu görülür. Bu özellikleri arasında bir ağacı kökünden sökerek fırlatması, gücü sayesinde Oğuzların mallarına ve canlarına musallat olması örnek olarak sıralanabilir. Metinde Basat'ın Depegöz'e fırlattığı okların işlemediği ve Depegöz'ün bu okları sinek zannederek “Bu yirüñ sineği bizi üşendürdi” (Ergin, 2018, s. 211) şeklinde nitelendirdiği görülür. Basat'ın kocalara Depegöz'ü alt etmenin yöntemini sorması üzerine onların “Bilmezüz amma gözinden gayrı yirde et yokdur.” (Ergin, 2018, s. 212) demeleri üzerine Basat'ın canavarın gözüne saldırması sonucu “Depegözün gözi helak” (Ergin, 2018, s. 212) olur. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Basat'ın Depegöz'ün oyunlarından zekâsı ile kurtulduğu görülür. Bu kapsamda hikâyede toplamda altı olağanüstü ögenin yer aldığı ancak eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı görülmektedir.

3.9. Begil Oğlu Emren

Bu hikâyedeki olağanüstü durum Begil oğlu Emren'in düşmanı ile mücadelesi sırasında Allah'tan yardım istemesi sonucunda kendisine “kırk erçe kuvvet” (Ergin, 2018, s. 224) verilerek düşmanını alt etmesidir. Bu doğrultuda hikâyede bir olağanüstü ögenin yer aldığı ancak bu ögenin eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı

oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı söylenilebilir.

3.10. Uşun Koca Oğlu Segrek

Bu hikâyede fantastik/olağanüstü nitelikler taşıyan öge tespit edilememiştir.

3.11. Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkarması

Bu hikâyede Oğuz beylerinden bahsedilirken onların uykularının fantastik/olağanüstü niteliklerine değinilir ve bu durum "Oğuz bigleri yidi gün uyur-idi. Anuñ-içün küçüçük ölüm dirler-idi" (Ergin, 2018, s. 234) şeklinde nitelendirilir. Bu bağlamda hikâyede bir olağanüstü ögenin yer aldığı ancak bu ögenin eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı görülmektedir.

3.12. İç Oğuz Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek'in Ölmesi

Bu hikâyede fantastik/olağanüstü nitelikler taşıyan öge tespit edilememiştir.

3.13. Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi

Bu hikâyede Salur Kazan'ın yedi başlı ejderha ile mücadelesi anlatılırken fantastik/olağanüstü öğelere yer verildiği görülür. Hikâyede ejderha "yeddi yerde meş'al kimi yanan ol ejdehanuñ gözleri-y-miş" (Ekici, 2019, s. 135) gibi özellikleri ile nitelendirilmektedir. Kazan'ın ejderha ile mücadelesi sırasında Allah'tan yardım istemesi üzerine bir anda kazan ile ejderha arasında bir kaya meydana gelir. Bu durum "Gazan ki Allahına yalvardı, anı-y-ileñ ejdehanuñ arasında bir otak kimi kaya peyda oldı." (Ekici, 2019, s. 141) şeklinde anlatılmaktadır. Kazanın ejderhayı öldürmesinde ise Lala Kılbaş'ın hikmetinin etkisinin olduğu belirtilir. İlerleyen bölümlerde Kazan ejderha derisinden çeşitli kıyafetler diktirir ve bu durum "ejdehanuñ derisindeñ Gazan korku bilmez cânına don tiktürdi" (Ekici, 2019, s. 145) şeklinde ifade edilir. Ayrıca Kazanın ejderhanın kılığına girerek Bayındır Pādşāh'ın otağına gittiği görülür. Bu bağlamda ilgili hikâyede dört olağanüstü ögenin yer aldığı ancak bu ögenin eserin kurgusu yönünden hikâye kişilerinde veya okuyucuda gerçek/düş kararsızlığı oluşturmadığı için saf olağanüstü nitelikler taşıdığı söylenilebilir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada *Dede Korkut Hikâyeleri* (13 Boy) fantastik/olağanüstü öğeler yönünden değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda toplamda on hikâyede fantastik/olağanüstü öğelerin yer aldığı tespit edilmiştir. *Kazan Bey'in oğlu*

Uruz Bey'in esir düşmesi, Uşun Koca oğlu Segrek ve İç Oğuz Taş Oğuz âsi olup Beyrek'in ölmesi hikâyelerinde ise bu araştırma kapsamında yapılan değerlendirmeler sonucunda fantastik/olağanüstü öge tespit edilememiştir. İnceleme kapsamında hikâyelerdeki fantastik/olağanüstü öğelerin sayısal olarak belirlenmesinde ögenin eser içerisindeki bağlamı göz önünde bulundurularak aynı bağlam içerisindeki ifadeler tek bir fantastik/olağanüstü öge olarak nitelendirilmiştir. Örneğin *Salur Kazan'ın evinin yağmalanması* bu doğrultuda değerlendirildiğinde, Oğuz Beylerinin özellikleri sıralanırken “kara taşı kül eyleyen”, “demür kapuyı depüp alan”, “altmış ögeç derisinden külah itse kulaklarını örtmeyen” (Ergin, 2018, s. 112-113) gibi ifadeler tek bir fantastik/olağanüstü öge olarak belirtilmiştir. Bu doğrultuda *Basat'ın Depegöz'ü öldürmesi* içeriğinde altı fantastik/olağanüstü öge barındırarak *Dede Korkut Hikâyeleri* içerisinde en çok fantastik/olağanüstü ögenin bulunduğu metin olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durumun oluşmasında hikâyenin kurgu yönünden de olağanüstü bir niteliğe sahip olmasının önemli etkisi vardır.

Nitekim hikâyeye ismini veren karakterlerden biri olan Depegöz doğuştan ve sonradan kendisine verilen özellikler sebebiyle fantastik/olağanüstü bir niteliğe sahiptir. Benzer şekilde yine hikâyeye ismini veren bir diğer karakter olan Basat bu bağlamda özeldir. Çünkü bir aslan tarafından büyütülen bir karakter olan Basat, her ne kadar görünüşte bir insan olsa da ilk zamanlarda yapı olarak aslan davranışları sergilemektedir. Bu durum da Basat'ın fantastik/olağanüstü özelliğine katkı sağlamaktadır. *Salur Kazan'ın evinin yağmalanması, Kañlı Koca oğlu Kan Turalı ve Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi* hikâyesinde ise dörder fantastik/olağanüstü ögenin bulunduğu tespit edilmiştir.

Benzer şekilde bu hikâyelerden biri olan *Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi* içeriğinde yer alan ejderha karakteri nedeniyle kurgu yönünden de fantastik/olağanüstü nitelikler taşımaya uygun bir metin olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer hikâyelerde tespit edilen fantastik/olağanüstü öge sayısı ise şu şekildedir: *Dirse Han oğlu Buğaç Han ve Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek*'te üçer; *Duha Koca oğlu Delü Dumlul ve Kazılık Koca oğlu Yigenek*'te ikişer; *Begil oğlu Emren ve Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkarması*'nda ise birer fantastik/olağanüstü ögenin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri Todorov'un (2012) fantastik edebiyat sınıflandırması bağlamında değerlendirildiğinde, metinlerde yer alan fantastik/olağanüstü öğeler eser kişilerinde ve/veya okuyucuda gerçek/düş yönünden herhangi bir kararsızlık oluşturmaması sebebiyle fantastik

edebiyat kapsamında yer almamaktadır. Ancak bu aşamada *fantastik edebiyat* ve *fantastik öge* kavramları arasındaki farklılığa değinilmesi gerekmektedir. Nitekim Todorov (2012) bir eserde sadece *fantastik öge* bulunmasının o eserin fantastik edebiyat sınıflandırması içerisinde yer almasına yetmeyeceğini belirterek, bu bağlamda ilgili eserlerin fantastiğe yakın türler içerisinde değerlendirilebileceğini belirtir. *Dede Korkut Hikâyeleri* bu yöntemle değerlendirildiğinde, içeriğinde fantastik/olağanüstü öge bulunan hikâyelerin fantastik edebiyata yakın bir tür olan saf olağanüstü kapsamında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu niteliklere ek olarak olağanüstü öğelerin eserlerde kullanım amacı incelendiğinde ilgi çekicilik özelliği sebebiyle hiperbolik (abartılı) olağanüstüye de yer verildiği tespit edilmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler hikâyelerdeki anlatım üslubunun özellikle ilgi çekiciliğe yönelik olduğunu ve bu açıdan hikâyelerin zengin bir içeriğe, kurguya sahip olduğunu göstermektedir.

5. SUMMARY

The reflections of the socio-cultural characteristics of the society can be seen in traditional oral and written cultural works. Dede Korkut Stories describe the life of Turkish society both with a realistic approach and by adding fantastic/extraordinary elements in line with the epic narrative tradition. In this study, examinations were made on the basis of "Dede Korkut Kitabı 1-2" (Ergin, 2018). In addition to this situation, the story "Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi" (Ekici, 2019) was evaluated within the scope of the research in terms of containing extraordinary elements. Dede Korkut Stories have been interpreted within the scope of Todorov's (2012) definition of marvelous and definitions for subgenres related to this genre. In order for the fiction of the stories to be evaluated within the scope of fantastic literature, the condition of indecision between reality and dream (Todorov, 2012) was sought.

In this study, Dede Korkut Stories were evaluated in terms of fantastic/extraordinary elements. In this direction, it has been determined that there are fantastic/extraordinary elements in ten stories total in Dede Korkut Stories. When Dede Korkut Stories are evaluated in the context of Todorov's (2012) fantastic literature classification, the fantastic/extraordinary elements in the texts do not create any indecision in terms of reality/dream for the characters of the stories and the reader. For this reason, it is thought that the examined texts are not included in the scope of fantastic literature. However, at this stage, the difference between the concepts of fantastic literature and fantastic element should be mentioned. As a matter of fact, Todorov (2012) states that just having a fantastic

element in a work is not enough for that work to be included in the fantastic literature classification. In this context, he states that related works can be evaluated within genres close to fantastic. When Dede Korkut Stories are evaluated with this method, it has been concluded that the stories with fantastic/extraordinary elements are within the scope of marvelous, which is a genre close to fantastic literature. In addition to these qualities, when the purpose of use of extraordinary elements in works is examined, it has been determined that hyperbolic marvelous is also included. These evaluations show that the narrative style in the stories is especially interesting and the stories have a rich content and fiction.

6. KAYNAKLAR

- Asutay, H. (2014). Çocuk ve gençlik yazımında fantastik kavramı. *Türk Dili, CVII* (756), 642-652.
- Aydın, A. (2019). Fantastik edebiyat bağlamında Gautier'nin "İkiz Şövalye" adlı öyküsünün ruh ikizi / kişilik bölünmesi açısından çözümlenmesi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 5(3), 340-349.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un üçüncü elyazması: soylamalar ve iki yeni boy ile Türkmen sahra nüshası (metin-çeviri-sözlük-ıtkıbasım)*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Başar, L. K. (2012). Dede Korkut hikâyelerinde savaşçı eğitimi. *Turkish Studies*, 7(4), 1009-1017.
- Başer Çoban, S. (2011). Dede Korkut Kitabı ve büyümlü gerçekçilik. *Millî Folklor*, 23(91), 195-203.
- Bekki, S. (2015). "Dedem Korkut Kitabı araştırmalarının 100 yıllık tarihi ve '100 temel eser' kapsamında yayımlanan Dede Korkut Hikâyeleri adlı kitapların niteliği üzerine bir değerlendirme". Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu. (21-22 Mayıs 2015, Bayburt), Tebliğler Haz. Fatih YALÇIN-Kürşat KARA, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Bayburt, 2015, s.179-198).
- Boratav, P. N. (1958). Dede Korkut hikâyelerindeki tarihi olaylar ve kitabın te'lif tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 13, 31-62.
- Çetinkaya, G. (2013). Dede Korkut hikâyelerinde sembol olarak meydan. *Millî Folklor*, 25(98), 73-86.
- Deveci, H., Belet, D. ve Türe, D. (2013). Dede Korkut hikâyelerinde yer alan değerler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 294-321.
- Dursun, A. (2011). Dede Korkut hikâyelerinde halk hukuku. *Turkish Studies*, 6(4), 107-122.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/ Türkmen sahra nüshası / soylamalar ve 13. boy / salur kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Eliuz, Ü. (2015). İmge ve göstergeler uzamı: Dede Korkut hikâyeleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 75-88.

- Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın yeni nüshası ve üzerindeki yayınlar. *Millî Folklor*, 123, 5-22.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gündüz, O. (2009). *İhsan Oktay Anar'ın kurgu dünyası: Anar'ın kurgu evreninde postmodern bir gezinti*. Ankara: Ankara Vizyon Yayınevi.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde şamanizm kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 19-30.
- Joyce ve Lavene, J. (2018). *Her yönüyle roman yazmak* (çev. Kıvanç Güney). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Jackson, R. (2003). *Fantasy, the literature of subversion*. New York: Routledge.
- Karakaş, R. (2012). Dede Korkut hikâyelerindeki bey oğullarının nitelikleri ve işlevleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 155-168.
- Korkmaz, Z. (1998). Dede Korkut hikâyelerinde dil-üslup bağlantısı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 46(1), 101-112.
- Moran, B. (2007). *Türk romanına eleştirel bir bakış 3: Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2009). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öncül, K. (2018). Deli Dumrul hikâyesine yeni yaklaşımlar. *Türkbilig*, 36, 159-166.
- Özdemir, C. (2017). Dede Korkut kitabında saygı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 16, 7-29.
- Şahin, N. (2017). Dede Korkut hikâyeleri'ndeki metaforlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), 84-114.
- Sarpkaya, S. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda olağanüstü tipler. *Millî Folklor*, 27(107), 97-107.
- Shahgoli, N. K., Yaghoobi, V., Aghatabai, S., Behzad, S. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet yazması: inceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 147-379.
- Şen, C. (2018). *Dede Korkut anlatılarında büyülü gerçekçilik*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanpınar, A. H. (2013). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi* (21. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK (2021). Fantastik. Erişim adresi (2 Kasım 2021): <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekin, M. (2012). *Roman sanatı 1: romanın unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Todorov, T. (2012). *Fantastik: edebi türe yapısal bir yaklaşım* (çev. Nedret Öztokat). İstanbul: Metis Yayınları.
- Türkmen, F. (2011). Dede Korkut'ta halk hukuku unsurları. *Bilig*, 58, 242-256.
- Yonar, G. (2011). *Türk edebiyatında fantastiğin kökenleri harikulade ve olağandışı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Zahidoğlu, V. (2000). Kitab-ı Dede Korkut'un metni üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15, 79-93.
- Zipes, J. (2018). *Peri masalları ve yıkma sanatı* (çev. Zeynep Çiftçi Kanburoğlu). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 03.03.2022

Kabul Tarihi: 11.04.2022

BİR DİJİTAL YAZIN TÜRÜ OLARAK ALTERNATİF EDEBİYAT

Alternative Literature as a Digital Literature Genre

Harun GÖÇERLER

Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi,
Fen edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
hgocerler@nku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2394-3795

Çalışma Türü: Araştırma

Öz

Betimleyici bir alan yazın araştırması örneği olarak hazırlanan bu çalışmada nispeten yeni olarak adlandırılabilir alternatif edebiyat türü hakkında farklı internet teorisyenleri, yazarları, aktivistleri ve dergi editörlerinin görüşleri ele alınmıştır. Özellikle Z-kuşağı olarak anılan genç kesimin söz konusu alternatif yazın ürünlerinin içeriğinden etkilenmesinin onların kişilik gelişim süreçleri ve öz kültürel donanımlarını koruyabilme konusunda sağlıklı sonuçları olmama ihtimali dile getirilmiştir. Denetlenmeyen, reklam odaklı yazın ürünlerinin edinilmesinin uzun vadede yeni kuşağın kişisel gelişimi açısından geri dönülemez bir karma kültür oluşumuna sebep olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden tüm öğretim kademelerinde, özellikle de üniversitelerin yabancı dil edebiyat bölümlerinde verilmekte olan ders içeriklerinin gözden geçirilmesi önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Edebiyat, Z-Kuşağı, Dijital Yazın, Sosyal Medya, Edebiyat.

Abstract

In this research, which is tried to be prepared as a descriptive literature research example, the opinions of different internet theorists, writers, activists, and magazine editors about a type of literature that can be called alternative literature are discussed. It has been expressed that young people, especially the Z-generation, are affected by the content of these alternative literary products, which may not have beneficial results in terms of protecting their personality development processes and their own cultural equipment. It is thought that the acquisition of uncontrolled, advertising-oriented literary products will lead to the formation of an irreversibly mixed culture in terms of the personal development of this new generation in the long run. For this reason, it has been suggested to review the course contents given in all education levels, especially in foreign language and literature departments of universities.

Keywords: Alternative Literature, Generation Z, Digital Literature, Social Media, Literature.

1. GİRİŞ

Edebiyatın dijital ortam koşulları altında dönüşümüne ve üretilebilirliğine dair fikrini 2006 yılında dile getiren internet teorisyeni Kevin Kelly, gelecekte bir yazarın çalışmalarını sunmasının, okumaları mırıldanmasının ve ara sıra yapılan röportajlarda kendine sorulan sorulardan zarif bir şekilde kaçınmasının artık yeterli olmayacağını söylemişti (Thumfart, 2015:17). Nitekim Kelly'den yıllar sonra bugün geleceğin

yazarının, her şeyden önce, kendisini ve çalışmalarını sosyal ağlarda kalıcı olarak tanıtan bir oyuncu olacağını anlamak artık karmaşık bir sorunsal olmaktan çıkmıştır. Günümüzde internet, televizyondan farklı olarak metin tabanlı olduğundan, her blog yazısı, her yorum, her e-posta, her tweet, her durum güncellemesi ve hatta her kod satırı edebiyat haline gelebilmektedir. Bu durumun, yeni bir gerçek zamanlı dijital edebiyat biçimine kapı aralayacağı ön görülebilir. Böylece edebi eserlerin ortaya çıktığı farklı türler, anlatılan kurgulardaki yaşam alanları ve kimlikler arasındaki sınırlar bulanıklaşmaya yüz tutacak gibi görünmektedir.

Kelly'nin 2006 yılında ortaya koyduğu bu vizyon, edebi alanda artık günümüzün bir gerçeği olmuştur. Günümüzde yadsınamaz bir gerçeklik halini alan dijitalleşme ve internet, diğer birçok sanat dalında olduğu gibi, edebiyatı da geri dönülmez bir şekilde değiştirmiştir.

Bu durumun bir sonucu olarak edebi figürler artık müstakil eserler yaratmamaktadır; örneğin içinde yaşadığımız çağda internet sanatçılarından bir görüntü ödünç alınabilmekte ya da eserlerini sadece internet mecrası üzerinden yayınlayıp pazarlayan ve yazılarını okuyucuların da yazma eylemini yönlendirici anlamda katılım sağladığı etkinliklerle şekillendiren yazarlarla karşılaşabilmektedir. Bu gibi gerçekler, artık küresel bir izleyici veya okuyucu olmanın önünde aralıksız bir sanatsal rekabet içinde sürekli performans sergilenmesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında günümüz edebiyatı için, sosyal medyadaki varlığın beğeniler, paylaşımlar ve yorumlar aracılığıyla genellikle dünyanın geri kalanına benzer bir şekilde nicelleştirilmekte olduğu yorumu da yapılabilir. Örneğin sadece YouTube bile eserlerinden okumalar yapan ve canlı yayınlar gibi aktiviteler ile dikkat çekmek için yarışan yazarların videolarıyla doludur. Öyle ki, Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in 2015 yılı için aldığı yeni yıl kararı, bu sosyal ağda geleneksel kitap kulübü formatını başlatmak olmuştur. Binlerce çevrimiçi forumda, özellikle suç ve fantezi meraklıları arasında benzer gruplar mevcuttu. Ancak Zuckerberg'in Facebook grubunda köklü yazarlar bile ortaya çıkmakta ve okurlardan gelen soruları yanıtlamaktaydılar. Hatta 2014 yılında Amerikalı yazar Bret Easton Ellis, bir sonraki romanını yazmaktan çok, 500.000'den fazla Twitter takipçisini kısa formatlı metinlerle meşgul ederken edebiyatın nicelleştirilmesi konusunda bir adım önde olduğunu gösterdi.

Günümüzde, Ellis gibi sosyal medyada tanınır hale gelmiş ve 'Alt Lit' olarak adlandırılan edebi türde ürünler veren Marie Calloway ve Tao Lin gibi Amerikalı çağdaş yeraltı edebiyatı yazarları, yukarıda örneklendirilmeye çalışılan dijital edebiyat devriminin içeriğini yönlendirmede en radikaller

arasında gösterilmektedir (Thumfart, 2015:17). Bu yazarlar, özel hayatın boyutlarının dijital edebiyata aktarılmasında sınırları zorlamaktadır.

Tüm bunların yanı sıra, dijital avangart olarak adlandırılabilirler Kenneth Goldsmith, algoritmaların kendilerinin arsızca ve sürekli olarak "yaratıcı olmayan yazı" dediği yazın ürünlerini üretmesini sağlayan çalışmalara imza atmaktadır. Klasik yayınevleri tarafından reddedilen veya kendileriyle pek de ilgilenilmeyen, geleneksel edebi söylemden uzak, ancak salt nicelikleri, yani sosyal medyada beğenilme oranları ve kısa sürede milyonlarca kişi tarafından beğenilmeleri nedeniyle ekonomik olarak daha önemli olan yazarlar, bu yolla Amazon'da kendi kendilerine yayın yapma imkânı bulabilmektedir. Bu yarı-teknelci denebilecek platform üzerindeki tüm kitap satışlarının %30'undan fazlası artık Amazon'un kendi yayınladığı kitaplardan meydana gelmektedir. Bu sayıların gün be gün arttığını tahmin etmek ise hiç de zor olmasa gerek.

Bu çalışmada, bu ve benzeri örneklerden yola çıkarak günümüz edebiyat sanatının geldiği noktayı değerlendirmek ve konu hakkında ülkemizdeki edebiyat fakültelerinde yabancı dil edebiyat bölümlerinde okutulan derslerin içerikleri konusunda önerilerde bulunmak, gençlerin yönelmekte olduğu yeni okuma alışkanlıkları ve Z-Kuşağı gençliğinin gelecek nesiller üzerindeki olası etkilerine dair fikir telakkisi yapmak hedeflenmiştir. Çalışmanın araştırma metodunu ise betimleyici alan yazın araştırması olarak nitelenecek doğru olacaktır.

Bu doğrultuda çalışmada aktarılmak istenen fikirlerin somutlaştırılması amacıyla Kevin Kelly, Jodi Dean, Kenneth Goldsmith, Rob Horning, Marie Calloway ve gibi internet teorisyeni, aktivist ve internet yazarları kısaca tanıtılarak onların yeni dijital edebiyata bakışları ele alınmaya çalışılarak değerlendirilmeye sunulacaktır.

2. TEKNOLOJİ VE DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE EDEBİYATÇI OLARAK “KEVIN KELLY”

Yazar Kevin Kelly, dijital kültür ve teknolojinin gelişimi ile ilgilenen, dünyaca ünlü “Wired” dergisinin kurucu ortağıdır ve derginin ilk yedi yıllık sürecinde de genel yayın yönetmeni olarak görev yapmıştır. Başta New York Times ve Wall Street Journal’ın en çok satan kitabı “The Inevitable - Kaçınılmaz” olmak üzere teknolojinin geleceği hakkında birçok kitap yazmıştır. Kelly'nin yönetimi ve editörlüğünde kâr amacı gütmeyen bir başka dergi de “Whole Earth Review” (eski adıyla Co-Evolution Quarterly), benzer yayınların onu fark etmesinden yıllar önce sürekli olarak trend yaratan konuları yayınlayan küçük ama etkili bir dergiydi. 1980'lerin ilk

trend konularından birkaçı sayılacak olursa Whole Earth sanal gerçeklik, ekolojik restorasyon, küresel genç, internet kültürü ve yapay yaşam hakkında haber yapan ilk tüketici dergisiydi.

Bu dergiden kazandığı deneyim ve tecrübe ile yazdığı kitaplar belirli bir okur çevresine hitap eden Kelly “The Inevitable” adlı kitabında teknolojik dönüşüm ve geleceği şekillendirecek 12 Teknolojik Kuvvet kavramı ile gözlemlediği dijital değişimleri ele almaktadır. Bu kavramların onun gözünden açıklanması aynı zamanda insanların satın alma, çalışma, öğrenme ve birbiriyle iletişim kurma tarzlarında da devrim anlamına gelmektedir. Ona göre art arda gelecek değişim dalgalarında boğulmamak, aksine sörf yapabilmek için bu teknolojik süreçleri anlamak büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın bir parçası olarak teknolojik gelişmeler ve dönüşümlerin ışığında edebiyatın dijitalleşmesi ve bu değişim yazılı eserler üzerindeki etkisini ele almak da hedeflenen noktalardan biridir. Günümüzdeki tüketim alışkanlığı ve bu alışkanlıkla gelen sürekli üretim talebi üzerine edebi eserler en kolay yoldan ve en hızlı şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatta “yazarlar” eserlerini bir yayın kuruluşuna bağlı olmaksızın okuyuculara sunabilmektedir. Dijitalleşme ve yeni medya araçları bu tarz çalışmalarda başat rol oynamaktadır.

Kitlelere kolay ulaşım sağlamak ve eserleri ya da çalışmalarını tüketicinin önüne koymak eskiye nazaran çok daha kolay hale gelmiştir. Bunun için bir hizmet ağı ve temel donanımlardaki bir akıllı telefona sahip olmak yeterlidir. Kelly, insanların ulaşabildiği bütün bu hizmetlerin kalitesi ya da hizmete ulaşmak için ödenen bedeller hakkındaki tercihleri üzerinde durmuştur ve bu durumu sekiz jeneratif özellik olarak ele almıştır. Kelly bu jeneratif nitelikleri şöyle tanımlar, “Bedava iyidir ama bazı şeyleri para verip aldığımız için, onlar daha iyidir” (Kelly:2016).

Bu sekiz jeneratif özellik şu şekilde sıralanabilir:

1) Anımsalılık

İstenen bir ürünün, bir eserin ya da bir bilginin ücretsiz bir kopyası er ya da geç edinilebilir, fakat onun gerçek bir nüshasına daha piyasaya çıktığı hatta daha da iyisi üretildiği anda sahip olunabilir. Kaynaklara en hızlı şekilde ulaşılabilmesi, bilgilerin yaratıcıları tarafından ya da aracı hizmetler tarafından kullanıcıların e-postalarına gönderilmesi jeneratif bir değerdir. İnsanlar ya da tüketiciler aslen bilgiye erişmek için değil ilk etapta anında sahip olma durumu için bu hizmetlere para öderler. Bu durum günümüzde edebi eserlere sahip olma konusunda da farklı değildir.

2) Kişiselleştirme

Bir kitabın ücretsiz nüshası yayıncı tarafından okuyucunun okuma geçmişini yansıtacak şekilde ona özel olarak düzenlenebilir. Satın alınan ücretsiz bir film izleyici grubunun tercihlerini yansıtacak şekilde montajda kesilmiş olarak seyredilebilir. Alav'a (2014:4) göre de sosyal medyada iletiler/mesajlar kullanıcılar tarafından üretilirler ve edite edilir. Sosyal medya masrafsızdır ve herkese açık fonksiyonel yapı özelliğine sahiptir. Fakat bu iki örnekte de normalde ücretsiz olarak ulaşılabilecek ürünlere kişiselleştirme için belli bir ödeme yapılması gerekmektedir. Kişiselleştirme üretici ile tüketici, sanatçı ile hayranı, üretici ile kullanıcı arasında sürekli bir iletişim gerektirir. Günümüzde bu iletişimi ve arz-talep durumunu yöneten birçok pazarlamacı şirketler, platform, uygulamalar mevcuttur. Yayınevlerinin de uzun yıllardır tercih ettikleri pazarlama stratejileri arasında yer alan bu gibi birçok değişken günümüzde yazarların kaygılarının ya da tam aksine tümüyle kaygısızca yazmalarının temel yönlendiricisi olmuştur.

3) Yorumlama

Ulaşılmak istenen bilgi ya da ürün ücretsiz olabilir fakat bu bilginin ya da ürünün nasıl kullanılacağı konusunda fikir sahibi olmak ücretli hale gelmiştir. Örneğin bilgiye sınırlı bir ulaşım ile sahip olunabilir ama bu bilginin incelenmesi kısmında belli bir ücret ödemek zorundadır. Bu durum günümüz edebiyat ürünleri çerçevesinde değerlendirilecek olursa, edebi ürün ile ilgili birkaç sayfanın okuyucuya sunulması sosyal medya platformları üzerinde gerçekleşmekte ve okuyucu adaylarının yorumlarına sunulmaktadır.

4) Sahicilik (Orijinallik)

İnternetin karanlık gücü sayesinde bir esere, popüler bir yazılıma ücretsiz bir şekilde sahip olunabilmektedir. Fakat bunların kullanımı konusunda bir problem olmasa bile kötü amaçlı içerik ya da spam gibi öğelerle uğraşmak kullanıcıyı ya da okuyucuyu elde ettiği üründen uzaklaştırma potansiyeline sahip olabilir. Satın alınan bir ürünün ücretsiz olması sahibine soyut bir iç rahatlığı kazandırabilir. Buna rağmen insanlar bir şeye ücretsiz ulaşabilseler de gerçek bir nüshaya sahip olmak onları her zaman daha memnun eder. Orijinal bir edebi esere sahip olup, onu kişisel kütüphanesinde barındıran bir okuyucu ile ücretsiz ya da sahte nüshasına sahip olan bir okuyucunun esere bakış açısı içten içe farklı olacaktır.

5) Erişebilirlik

Bir şeye sahip olmak sorumluluk gerektirir, sahip olunan ürünün düzgün ve bakımlı tutulması gerekir ve eğer sahip olunan şey dijital bir ürün

ise mutlaka yedeklenmek zorundadır. Edebi eserlerin orijinaline sahip olduğunda onu okurken, taşırken ya da kitaplıkta nasıl korumaya çalışılıyorsa, dijital ortamdaki güvenliği için de okuyucu elinden gelenin en iyisini yapmak için araştırma yapmaktadır. İçinde bulunduğumuz mobil çağda elde edilen ürünü her zaman yanında bulundurmak ya da ona istendiği zaman istenen yerde ulaşabilme gereksinimi günlük rutinler içerisinde yerini almıştır. Fakat bu hizmete sahip olmak için de çeşitli bulut şirketlere ödeme yapılması gerekmektedir. Ödemeli hizmetler aracılığı ile kullanışlı ara yüzler sayesinde ürünlere neredeyse bütün elektronik cihazlardan erişim sağlanmaktadır. Bu noktada da para ödemediği için sahip olunan bir eserin bakım ve koruma yükümlülüğüne girmeden kolay erişim rahatlığına ücret ödenmektedir.

6) Cisimleşme

Dijital kopya eserlerin özünde bir cisim yoktur. Bir kitabın dijital PDF'i okunur, saklanır ya da başka insanlarla paylaşılır. Fakat bazen tüm bunları yaparken sahip olunan eseri özenle saklanmış, kuşe kâğıtlara basılmış halde görmek lüksü de aranabilir. Günümüzde genç yaşlı tüm okuyucu kitlelerince okunmakta olan dijital eserlerin sayısı gün geçtikçe artış gösterse de bu eserlere basılı şekilde erişim sağlamak okuyucunun her zaman ilk tercihi olmaktadır (Göçerler, 2020:923).

7) Sanatı Kollamak

Okuyucular bir eserin sahibini ödüllendirmek isterler, çünkü bu durum onlara farklı mecralar aracılığı ile hayranlık duyduğu kişilerle temas kurma imkânı sunar. Ya da belli bağış siteleri aracılığı ile insanlar bir eserin ya da bir ürünün ortaya çıkabilmesi için kampanyalara katılırlar. Fakat söz konusu olan ister farklı ürün türleri olsun ister edebi ürünlerin üreticilerini kollamak olsun, çoğu zaman şu dört koşulda ödeme yapılır:

- a) Ürüne erişim son derece kolay olmalı (aracı internet siteleri),
- b) Tutar makul düzeyde olmalı,
- c) Yapacakları ödeme karşılığında açık bir fayda sağlanmalı,
- d) Paranın doğrudan üreticinin işine yarayacağı kesin olmalı.

Bu şekilde ürünlerini özellikle dijital mecra da paylaşıp satışa sunan edebiyatçılara ve düşünörlere ekonomik olarak destek olmanın onların daha fazla üretme konusunda motive olmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim dijital yazar olarak adlandırılabilir tüm yazarlar ürünlerini ücret karşılığında okuyucuya sunmamaktadır. Tamamen beğenildikleri oranda ürün vermeyi savunan yazarlar da mevcuttur.

8) Keşfedilebilirlik

Fiyatı ne olursa olsun kimsenin görmediği, duymadığı, okumadığı bir eserin hiçbir değeri yoktur. Dijital dünyadaki milyonlarca kitap, film, şarkı, uygulama tüketicilerin ilgisini çekmeye çalışmaktadır. Bazı içerikler bunu başarabilmekte ve bazıları hiçbir ilgi yakalayamadan yok olmaktadır. Günümüzdeki tüketim toplumunda insanlar kendilerince değer taşıyan eserleri bulmak için sosyal medya mecralarında yer alan eleştirmenlere, yorumlara ya da önerilere başvurmaktadır. Üreticiler de buna paralel olarak hayran ve dostların tavsiyesi ya da günümüzde bu işi yapan sosyal medya “influencer’larına” bel bağlamaktadır. Örneğin Amazon’un en değerli varlığı iddia edildiğinin aksine adrese teslim hizmeti değil, yıllarca biriktirdiği okur yorumları olmuştur. Durumun edebi eser seçiminde de bu hale gelmiş olması edebiyatın geleceği konusunda birçok olumsuz görüşün ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır (Beil, 2001:23).

Fakat günümüzde basılı yayınlar dijital bir nüshaya göre gitgide daha pahalı bir hale gelmiştir. Baskı süreci, üretim aşamaları ve hammadde kullanımı bunun başlıca sebepleridir. Dijitalleşmenin yaygınlaşması ile çağımızda kitaplar da günden güne daha fazla şekilde e-kitap olarak okuyucu karşısına çıkmaktadır. Bu durum da ister istemez klasik basılı kitap olgusunun yerini hızla e-kitapların almaya başlaması sonucunu beraberinde getirmiştir (Soydan, 2012:391). Bu düşünce ile e-kitaplardaki akışkanlık olgusu kendini göstermeye başlamış, büyük bir okuyucu kitlesi tarafından da kabul görmüştür.

E-kitaplardaki söz konusu akışkanlık ögesi 4 başlık altında incelenebilir:

Sayfa akışkanlığı: Sayfa esnek bir birimdir, yukarı-aşağı, sağa-sola hareket edebilir. Okuyucunun karşısında bir ekran olduğu sürece her şekilde ulaşım sağlayabilir. Tercihlerine göre sayfa okuyucuya uyum sağlayabilir.

Baskı akışkanlığı: Kitaplar kişiselleştirilebilir. Belli bir kişiye ya da belli bir gruba göre ayarlanabilir. Özelleştirilmiş “kitaplarım” tamamen bana özeldir.

Muhafaza akışkanlığı: Bir kitap neredeyse bedava denebilecek bir ücret karşılığında bulut sistemlerde, sınırsız bir kütüphanede muhafaza edilebilir ve herhangi bir anda dünyanın herhangi bir yerinde bilgiye ulaşılabilir.

Geliştirme akışkanlığı: Kitabın içeriği zamanla anlık olarak düzeltilir ya da iyileştirilebilir. Bir e-kitap her zaman geliştirilebilir ve

müdahale edilebilir. Bugün okunan yanlış yarın ya da bir dakika sonra düzeltilmiş olarak okuyucusunun karşısına çıkabilir.

Tüm bu yorumlar ve özellikler göz önüne alındığında günümüzde okurların okuma alışkanlıklarında iradeleri çerçevesinde ya da dışında bir takım değişimler olduğu gözlemlenmektedir (Çoban ve ark. 2018:58). Değişen okuma alışkanlıkları edebi ürün ortaya çıkaran yazar kitlelerini de etkilemiş ve yazarlar ürünlerini ortaya koyarken okurların yeni yönelimlerini de ister istemez göz önünde bulundurur hale gelmiştir. Bu yüzden çalışmanın bundan sonraki bölümünde konuya Jodi Dean'ın blog teorisi çerçevesinden yaklaşılmaya çalışılacaktır.

3. JODI DEAN VE “BLOG TEORİSİ”

Jodi Dean 1962 doğumlu Amerikalı siyaset kuramcısı ve bir siyaset profesörüdür. Dean, Politik Akımlar & İdeolojiler, Siyaset - Politika, Siyaset Bilimi & Siyaset Tarihi kategorilerinde eserler yazmış bir yazardır. Leninizm, psikanaliz ve belirli postmodernist teorilerin hayatın akışı içindeki kullanımını vurgulayan Jodi Dean, siyaset teorisine, medya çalışmalarına ve üçüncü dalga feminizme özellikle de iletişimsel kapitalizm teorisiyle demokrasi ve kapitalizmin tek bir neoliberal oluşumda çevrimiçi olarak birleştirilmesi düşüncesi ile katkılarda bulunmuştur. Jodi Dean, tüm bunların yanında ayrıca bir internet teorisyenidir.

O'na göre internet, politik bir örgütlenme ve eyleme geçme alanı olarak elverişsiz bir mecradır. Siyasi tartışma ve eleştiri de sosyal medya mecralarında amacına ulaşamaz. Çünkü sosyal medyada sunulan bir eleştiri, genel olarak internetin yapısı göz önüne alındığında, bir eleştiri olarak algılanmaz; ancak ana akımda (mainstream) öne sürülmüş bir başka fikir olarak işlev görür. Dean'a göre internette yapılan eleştirinin içeriği değil, akışa olan niceliksel katkısı ön plana çıkar. İnternetin yapısı için önemli olan akışın –yavaşlamadan– devam etmesidir, bu nedenle hiçbir fikir akışa etki edemez. Mesajın değişim değeri, kullanım değerini aşar" (Keten:2020).

Jodi Dean'e göre; sosyal medya kapitalizme hizmet eder, sosyal mecralarda ön plana çıkan köleci eylemler bireylere politik, ideolojik ve sanatsal anlamda aktif olduklarını, teknolojinin onların yerine ve namına hareket edebileceğini düşündürmektedir. Teknoloji, bireylerin suçluluk duygularını teskin etmekte, bir yanlışlığı tespit etmenin dahi birçok şeyi değiştirebileceğine inandırmaktadır. Bu bağlamda katılım ve eylemcilik, teknoloji fetişi üzerinden maddeleştirilmektedir. Bir mail göndermek, çevrimiçi bir imza kampanyasına imza atmak, bir blogdaki makaleye yanıt vermek ya da bir edebi yayına dair keskin yorumlar yapabilmekle bireyler

kendilerini politik hissedebilmektedir. Bu his “iletişimsel kapitalizmi” beslemekte ve bireylerin zaman alan, riskli ve maliyetli politik eylemleri bırakmasıyla sonuçlanmaktadır (Dean, 2005:104). Bu yüzden Jodi Dean’e göre sosyal medya birçok amaca hizmet etse de örgütlenmeye hizmet etmez.

O’na göre asıl olan sokak, eylemlilik hali ve temas olgularıdır. Dean, verdiği bir örnekte Facebook’un insanlara bu üç olguyu unutturduğunu savunmaktadır. Örneğin Mısır’da ortaya çıkan ayaklanma için Facebook devrimi denmesi ve bu söylem sayesinde bu şirketin hiç elde edemeyeceği bir pazarlama alanı yaratması farklı birçok sosyal medya kanalı için de esin kaynağı olmuştur. Sözü edilen bu pazarlama mecrasının etkilerini günümüzde edebiyat ürünlerinin tanıtımı ve geniş kitlelerce okunur hale gelmesinin başlangıcı olarak da yorumlamak yanlış olmasa gerek.

Jodi Dean, sosyal medyanın kullanıcıları şartladığını düşünmektedir. Sosyal medya kullanımı önemli bir amaca hizmet etmese de insanlar tarafından bir gönderiye yorum yapmak, paylaşım yapmak neredeyse kişinin gündelik bir görevi haline gelmiştir. Sosyal medyada kurulan ortamın gerçek ile ilgisi olmadığını düşünen ve sosyal medya kullanımının kullanıcıları olumsuz etkilediğini düşünen Dean “Blog Theory” adlı kitabında, araştırmalardan da hareketle her ne şartla olursa olsun sosyal medya kullanımını eleştirmiştir.

“Bir iletişim döngüsünü coşkuyla sürdürdüğümüzün kanıtını her yerde görebiliriz. Facebook, sayfalarını özenle kontrol etmeyi ihmal eden kullanıcılara ‘bazı önemli etkinlikleri’ kaçırdıklarını rutin olarak bildirir. Gözden kaçırılan şey, tipik olarak örneğin ‘Tammy Jones, Steve Brown’ın fotoğrafına yorum yaptı’ şeklinde lanse edilerek görünür hale getirilmektedir. [...] Aslında, Alman araştırmacılar son zamanlarda, tüm Facebook kullanıcılarının yaklaşık üçte birinin sitede zaman geçirdikten sonra hayal kırıklığı, kıskançlık ve yalnızlık duyguları yaşadığını keşfetmiştir. Fakat yine de sosyal ağ sitelerinin uyandırdığı olumsuz duygulara rağmen, onları nevrotik olarak kontrol etmeye devam ediyoruz” (Dean, 2010:158).

İşte tam da bu noktadan hareketle, günümüzde yayın evleri ya da yazarlar sosyal ağlar üzerinde ne kadar çok kullanıcıya ulaşabiliyorsa yayınlarının tanıtımını da o kadar fazla kişiye ulaştırabildiği düşünülebilir. Fakat Dean’in sosyal medyanın güvenilir olmaması, gerçek bilgiyi yansıtmaması ve bunun politize edilmiş bir kapitalist olgu olduğunu vurgulaması sosyal ağlar üzerinde tanıtımları yapılan edebi ürünlerin de içerik olarak aslında anlatıldığı ya da yorumlandığı gibi nitelikli

olmayabileceği düşüncesini akla getirebilir. Bu noktada okuyucunun seçici olması, kitabın sosyal mecralardaki görselleri ya da tanıtımlarından çok, kitabın basılı ya da dijital örneğinden birkaç sayfayı okuyabilmesine olanak tanınması uygun olacaktır. Aksi takdirde okuyucu görmediği, dokunamadığı hatta bir satırını bile okuma olanağı bulamadığı bir kitabı sadece sosyal medya ağları üzerinde popüler olması dolayısıyla almak ve büyük oranda da aldığı üründen memnun kalmamak gibi durumlar ile karşı karşıya olacaktır. Nitelikli okuyucunun yapmayacağı bu basit hatanın günümüz genç okuyucuları tarafından sıklıkla yapılması olasılığı sosyal medyanın kullanımı konusunda gençlerin bilinçlendirilmesi gereğini de beraberinde getirecektir.

Bu konuda Amerikalı şair Kenneth Goldsmith'in kurmuş olduğu "Ubuweb" internet sitesi en azından derlenmiş yeni pop kültür edebiyatı ürünlerinden seçkilere erişebilmek açısından tüm okuyucu kitlelerinin kullanımına sunulan bir örnek olarak ele alınabilir. Çalışmanın bir sonraki başlığı altında adı geçen şairin dijital dünyanın etkisi altına girmiş bir edebi ürün olarak şiire bakışı yansıtılmaya çalışılacaktır.

4. ŞİİRE YAPI BOZUCU BİR DOKUNUŞ "KENNETH GOLDSMITH"

Kenneth Goldsmith, 1961 doğumlu Amerikalı bir şair ve eleştirmendir. Rhode Island School of Design'da heykeltıraşlık eğitimi alan Goldsmith, yazar olmadan önce sanat dünyasında metin tabanlı bir sanatçı ve heykeltıraş olarak uzun yıllar çalışmıştır. İlginç ve abartılı tarzı sebebi ile "kürklü şair" olarak da anılmaktadır. 2011 yılında Amerikan Başkanı için "Amerikan Şiirinin Kutlanması" etkinliklerinde şiir okumaları yapmak üzere Beyaz Saray'a davet edilmiştir. 2013 yılında Museum of Modern Art'ın ilk kez verdiği Şair Ödülü'ne layık görülmüş bir şairdir. Goldsmith kendisi hakkında; "eskiden bir sanatçıydım; sonra şair oldum; sonra yazar. Şimdi sorulduğunda, kendimden sadece bir kelime işlemci olarak bahsediyorum" diyor (Peller, 2015: 76). Sık sık okuyucusu olmadığını, kendisinin sadece düşünceleri olduğunu ifade eden yazar, bu tarzıyla aynı zamanda okunma ya da geniş kitlelerce tanınma kaygısından arınmış olduğunu da göstermektedir.

Goldsmith, "Ubuweb" isimli bir internet sitesinin de kurucusudur. Ubuweb, içeriğinde çok farklı çeşitlerde avant-garde olarak nitelenebilecek tarzda ticari kaygı gütmeyen deneysel videolar, ses kayıtları veya metinler barındıran bir web oluşumdur. Söz konusu site kavramsal çağdaş yazın ve tarihsel avangart konularında birçok içerik barındıran bir dijital kütüphane olarak da adlandırılır. Siteye erişim herkes tarafından kolayca sağlanabilir ve ulaşılan içerikler aynı zamanda arşivlenip, saklanabilir niteliktedir.

Kenneth Goldsmith'in eserlerinden bahsederken öne çıkan iki kavram vardır. Bu kavramlar "yaratıcı olmayan yazı" ve "kavramsal yazı" kavramlarıdır. Kenneth Goldsmith, hiçbir zaman geleneksel şiirler yazan bir şair olmamıştır. Aynı zamanda onun şiirlerinin hiçbiri şiir yazım kurallarına da uygunluk göstermez. Kendine has bir tarzı olan yazar, artık yeni kelimeler ve çalışmalara ihtiyaç olmadığını savunmaktadır. Ona göre dünyada yeterince kelime ve çalışma vardır. Yeni bir ürün ortaya konulmak isteniyorsa var olan kelimelere ve çalışmalara bakılması gerektiğini düşünmektedir. Yazar, bu düşünce ile eserlerini genellikle gündelik hayatta geçen diyaloglardan, bir radyo programında konuşulanlardan derleyerek kolaj yapıp okuyucuya sunmaktadır. Goldsmith'in eserlerinden biri olan "No. 111 2.7.93-10.20.96", o'nun başlıktaki tarihler arasında topladığı heceler, kelimeler, deyimler ve cümleler topluluğundan meydana gelmiştir. Birçokları tarafından bu çalışma bir tür liste şiiri olarak da nitelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümde tek heceli kelimeler vardır. A, a, aar, aas, aer, agh, ah şeklinde başlayan bu dizi, ikinci bölümde iki heceli ifadelerle devam etmektedir. Bu ifadeler şöyle örneklenebilir: Bir kapı, bir armut, bir eş, bir arkadaş, bir eşya. Elli ila altmışıncı bölüm civarında söz konusu dizgilemenin düzensizleştiği görülmektedir. Goldsmith son bölümün yedi bin iki yüz yirmi sekiz heceye sahip olduğunu belirtmektedir.

Eserlerini kolajlar ile oluşturmasını intihal olarak değerlendiren eleştirmenlere ise onun için önemli olanın var olan kelimelerin eser içerisinde nasıl işlendiği olduğunu söyleyen yazar, "Bu bilgi yığını arasında nasıl ilerlediğim- onu nasıl yönettiğim, nasıl ayrıştırdığım, nasıl organize edip dağıttığım - yazımı sizinkinden ayıran şey" ifadesini kullanmıştır (Wilkinson:2015). Yazarla yapılan bir röportaja göre bu ilginç tarzın şekillenmesinde en büyük etken dijitalleşmedir (bkz. 2015).

Goldsmith'e göre, yeni dijital dünyada kariyerler ve kurallar geleneksel yollarla oluşturulmayacaktır. Buna göre yazar kelimesi ve yazarlık mesleği ölmeyecek olsa da, yazarlık daha kavramsal bir şekilde karşımıza çıkmaya başlayacaktır. Goldsmith'e göre belki de geleceğin en iyi yazarları, en iyi programları yazabilenler olacaktır. Bu durumda edebi eserler de doğal olarak değişecektir. Hatta ona göre gelecekte şiir, diğer makinelerin okuması için makineler tarafından yazılacak olan bir olgu halini alabilecektir.

Günümüzde hala ütöpik sayılabilecek bu yoruma sahip olan yazarla ilgili olarak birçok eleştirmen ve edebiyat aktivisti hem olumlu yorum hem de yoğun eleştirilerde bulunmaktadır. Goldsmith'in eserlerine yapılan temel eleştirilerin sebebi içeriklerin intihallerden oluştuğu düşüncesidir. O'nun

gündelik hayattan, radyo programlarından, konuşmalardan derlediği eserler bu bakış açısındaki eleştirilenlere göre emeksiz bir kopyalama işidir. Bazı okurlar ise bu yazı stilini devrimci bir şiir hareketi olarak nitelendirmektedir. Goldsmith ise yapılan eleştirilere karşı umursamaz bir tavır sergilemektedir. Kendisinin şimdiye kadar yaşamış en sıkıcı yazar olduğunu ve kitaplarının okunması korkunç şeyler olduğunu söylemeyi yinelemekten de geri kalmamaktadır. Bunun kanıtı olarak da yakın zamanda, sık sık yazım hataları yapması olduğunu dile getirerek: "Kitaplarım o kadar sıkıcı ki, editörler bile onları okuyamıyor" demiştir (Wilkinson:2015).

Yazarın bu yaklaşımına rağmen özellikle genç kuşak arasında popüler olmayı başarmış olması, hatta Amerikan Başkanı tarafından davet alıp şiirlerinden okumalar yapması yeni dijital yazın tarzları arasında şiirin de kendine yer bulduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

5. ROB HORNING'IN DİJİTAL YAZINA BAKIŞI

Rob Horning, The New Inquiry isimli çevrimiçi blog derginin genel yayın yönetmeni ve Marginal Utility blogunun yazarlığını yapmakta olan bir internet yazarı ve edebiyat aktivisti olarak tanımlanmaktadır. The New Inquiry isimli blogta birçok konuda özellikle sosyal medya, yeni medya ve politika hakkında blog yazıları ve eleştiriler yayınlanmaktadır. Bu yazıların büyük kısmı ise yeni nesil romanlar hakkındadır. Horning, romanları kişinin dünyayla bağlantısını kesip onu 'ağız' bir hayale daldıran "dijital detoks" olarak adlandırmaktadır. O'na göre romanlar sayesinde sosyal medyadan uzaklaşmak ve insanın kendi hayal gücünü geliştirebilmesi mümkün kılınmaktadır (Horning ve Ulman:2014).

Yazar ve editör olarak Horning, internet sayesinde artık yazı yazmanın kolaylaştığını ve kendi yazılarının da eskiye göre çok daha üretken olduğunu düşünmektedir. Daha önce akademik araştırmalar yapmadığını belirten Horning, internet sayesinde akademik çalışmalar yaptığını ve bilgi toplamanın kolaylaştığını belirtmektedir. Anlık olarak her düşündüğünü, istediğini yazabildiğini ve yazacağı konu hakkında daha önceden bir araştırma yapması gerekmediğini dile getirmektedir. Horning'in bu düşüncesinden yola çıkarak internet yazarlarının çoğunun yazılarında neden nitelik sorunu yaşadığını anlamak daha basit bir hal almaktadır.

Horning ile yapılan bir röportajda kendisine iletilen sorulardan biri, internetin yazmamızı nasıl kolaylaştırdığı, baskı ve dijital kitapların farklarının neler olduğu şeklindedir. Horning, bu soruları şöyle yanıtlamaktadır;

“Baskı editörleri, genellikle parçaları sığdırmak için bölümleri kesmek zorundadır, sınırlı bir alan vardır. Bu da niteliğini kaybetmeye başlayan kitabın başarılı olması konusunda çok fazla endişe uyandırır. Baskılarda okuyucunun dikkatini çekmesi gerektiği için diğer yazarlarla rekabet vardır çünkü ne kadar satıldığı önemlidir. Yayınevlerinin teslim tarihleri vardır ve bu konuda katıdırlar, bu yüzden yabancılardan ziyade tanınmış ve profesyonel yazarlarla çalışmayı tercih ederler. Ama konu dijital baskılara gelince, çevrimiçi okuma ve yayınlama bu fikirleri reddeder. Alan sınırlı değildir. Yazılan içeriği aynı anda birçok sekmede inceleyebiliriz. Teslim tarihi, rekabet gibi kısıtlamalardan kurtulan çevrimiçilik, kendilerini profesyonel yazarlar olarak görmeyen insanlarla çalışabilir. Herkes çevrimiçi olarak yazı yazabilir. Çevrimiçi yazmanın en önemli unsuru ise kendini sosyal medyada pazarlamaktır. Çünkü sosyal medya demek marka demektir. Twitter takipçilerinin sayısı, son Facebook güncellemesine yapılan yorum sayısı, bir Tumblr gönderisinin yeniden bloglanma sayısı sosyal medyada bir skor tahtası oluşturur böylece dikkat çekeriz ve tanınır hale geliriz” (Horning:2011).

Horning, fikirlerini aktarmaya şu düşünlerle devam ediyor;

“Sosyal medya sayesinde kimliklerimiz değişiyor ve farklı bir kimliğe bürünüyor. Sosyal medya bizleri bu kimlikleri değiştirirken yaratıcı şeyler araştırmaya itiyor, yani yaratıcı şeylerden kasıt dikkat çekici, gösterilmeye değer şeyler sunmak. Sosyal medyada oluşan kimlik çok çabuk yükseliyor, yazar hakkında tweetler, blog yazıları birden fırtına oluşturuyor ama sonra aniden hepsi yok olup gidiyor ve yazar miladını dolduruyor” (Horning:2011).

Bu yüzden Horning, sosyal medyayı aslında bir fabrika olarak adlandırmakta ve sosyal medya şirketlerinin vaat ettiklerinin aksine, bir topluluğun oluşmasını kolaylaştırmadığını, şöhret fantezisini ve herkesin kendine ait bir izleyici kitlesi yaratması gibi imkânsız bir hayale cevap verdiğini düşünmektedir.

Horning’in bu görüşlerinin Kevin Kelly’in düşünceleri ile de paralellik gösterdiği söylenebilir. Tüm bunlardan yola çıkarak çalışmanın bundan sonraki kısmında Rob Horning’in sözünü ettiği yazar grubundan somut bir örnek olarak “Hayatında hangi amaca hizmet ettim?” (What purpose did I serve in your life?) romanı üzerinden Marie Calloway ve Alt-Lit kavramı açıklanmaya çalışılacaktır.

6. ALT-LIT VE MARIE CALLOWAY

Alternatif edebiyat'ın (Alt-Lit) alt türlerinden biri olan “dedikoduyu” ortaya atan yazar Frank Hinton ile yapılan bir röportajda Hinton, alternatif edebiyatı şöyle adlandırmaktadır;

“Alt-Lit (bana göre) çevrimiçi yayıncılık dünyasına olan ilgileri nedeniyle birbirleriyle bağlantılı olan bir insan topluluğu için kullanılan bir tür terimdir. Bu, yalnızca 'Tao-bilinçli' bir ortamda var olabilecek bir tür sahnedir. Alternatif yazarlar, yalnızca yazı stillerini değil, yazılarını Tao'nun pazarlama stratejilerine benzer şekillerde pazarlama yöntemlerini benimsedikleri için birçok yönden “Tao'nun çocukları”dır. Yine de bir oyunculuk ve deneme isteği var ve birçok insan gerçekten benzersiz şeyler yapıyor” (Spilker:2012).

Frank Hinton'un bahsettiği kişi olan Tao Lin ile başlayan alternatif edebiyat, aslında standart bir yazı türüne sahip değildir. Tao Lin röportajlarında defalarca bunu dile getirmiştir. Tek bir stil olmadığını, mecaz ve uzun cümleler yerine aklımızdan geçtiği şekilde direkt yazım yanlışları ile beraber yazmakta aslında Alt-Lit'in özelliklerinden biridir. Alt-Lit'te yazarlar her şeyi çok açık bir dilde ortaya koymaktadırlar. Bunların en iyi örneklerinden biri olan blog yazarı Marie Calloway ve ilk olarak online şekilde yayınladığı “What purpose did I serve in your life” adlı kitabı alternatif edebiyat bağlamında bu çalışmada açık bir şekilde incelenecektir.

Marie Calloway, 31 yaşında Amerikalı bir tumblr ve blog yazarıdır. Calloway bir zamanlar son derece kült bir çevrimiçi favori yazar olmasına rağmen, gerçekte kim olduğu hakkında halka açık çok az bilgi mevcuttur. Öyle ki Marie Calloway ismi gerçek kişinin aslında 20'li yaşlarının başında blog yazmaya başladığında geliştirdiği bir takma ad olduğu da dillendirilmektedir. Marie ismi “Vice Magazine” sayesinde duyulmuştur. İlk kitaplarını paylaşan çoğu yazar gibi, onun neden takma ad kullandığını anlamak kitabın içeriğine bakıldığında çok da karmaşık değildir. 2013 yılında “Hayatında hangi amaca hizmet ettim?” (What purpose did I serve in your life?) adında ilk kitabını yayınlamıştır. Kitabında bol emoji, çıplaklık, cinsellik ve internette konuşuyormuş algısı yaratan öğeler vardır. Kitabın dili alternatif edebiyat ürünlerinde sıkça karşılaşıldığı şekilde düz yazı, akıcı konuşmalar şeklindedir ve çok fazla müstehcenlik içermektedir. Özellikle kitabın çok dikkat çeken kısmı oyuncu “Adrien Brody” hakkında olan kısımdır. Kitabın ve Marie'nin isminin duyulmasının asıl sebebi, gerçek bir karakterin, yani Adrien Brody'nin ismini kitabında kullanması ve Brody hakkında olan müstehcen yazılardır. Marie, kitabında Amerikalı evli bir gazeteci ile yaşadığı ilişkiyi anlatmakta ve birçok eleştiriye maruz

kalmaktadır. Çünkü kitabın gerçek bir hikâyeden alıntı olduğu bir zaman sonra anlaşılmıştır. Daha önce tumblr’ında kahramanların gerçek ismiyle yayınladığı yazılar ortaya çıktıktan sonra Adrien Brody isimli karakterin aslında kitabın basılmasına yardım eden, bu çalışmada bir önceki bölümde tanıtılan yazar Rob Horning olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Okuyucuların bazıları bu kitabı çok özgüven dolu, açık sözlü bulurken, çoğunluk ise kitabı ahlaksız ve vasat bulmaktadır. Yazar, bu yüzden birçok hakarete maruz kalmış ve kendini sanal olarak da gizlemiştir. Aslen bir Alt-Lit yazarı olarak da nitelenebilen Calloway, kendisiyle yapılan bir röportajda alternatif edebiyat yazarı olarak adlandırılmasına rağmen, bu türe kendini ait hissetmediğini söylemektedir.

“Kendimi "Alt Lit" olarak adlandırdıklarını tahmin ettiğim şeye hiç katılmadım ve kendimi asla buna uygun görmedim. Yazımı, Muu Muu House (MH) yazarlarının sahip olduğunu gördüğüm pek çok niteliğe sahip olarak görmüyorum (belirli bir mizah anlayışı, İnternet memeleri yaratma/etkileşim yeteneği, gerçekten modern bir şey yapma duygusu...)” (Elliott:2011).

Calloway, diğer yazılarında olduğu gibi özellikle bu kitabında da feminist yazarlar ve antipornografi sivil haklar yönetmeliği üyesi Andrea Dworkin ve Catharine Mac Kinnon’ dan etkilendiği için kitaplarında müstehcen olayları açıkça anlattığını söylemektedir. Bu yazarlar aslında, Calloway’in tam zıttı tarafta olmalarına rağmen Calloway’in dikkatini çekmişler ve ona yazılarında ilham kaynağı olmuşlardır. Yazarların kötülediği seks işçiliğinin ne olduğunu ve ne anlama geldiğini kendisinin öğrenmek istediğini belirterek bu konudaki düşüncesini açıkça ifade etmiştir (bkz. 2011). Hatta sırf bu yüzden seks işçiliği yapmış ve kitabını da bu konu üzerine kurgulamıştır.

Aslında Calloway’in yazma hayatı bloglar sayesinde küçük yaşta başlamıştır. Live Journal isimli blog sitesinde 13 yaşından 18 yaşına kadar aktif bir şekilde yazı yazmıştır. Elliot (bkz. 2011) ile olan röportajında, Live Journal ve Tumblr’ı harika bulduğunu çünkü genç kızlara birbirleriyle etkileşim kurmaları ve yeni ilgi alanları öğrenmeleri, birbirlerinin fikirleri hakkında konuşmaları ve ayrıca birbirlerini duygusal olarak desteklemeleri için yol gösterdiğini söylüyor. Ayrıca, lise döneminde Live Journal olmasaydı çok daha mutsuz olacağını ve sevdiği şeyleri keşfedemeyeceğini belirtmektedir. Yazarın lise hayatına ve kitabındaki açık sözlülüğe bakıldığında arka planda fikri ve fiziki özgürleşme isteği olduğu görülmektedir. Erken yaşta ebeveynlerinden birinin eksik olmasını olumlu olarak gördüğünü çünkü bu sayede yazmasının geliştiğini, dürüst

olabildiğini, istediği her şeyi okuma/yazma konusunda neredeyse tamamen özgür hissettiğini söylüyor.

Cinsellik hakkında yazdığı için genel olarak küfür, hakaret ve zorbalığa maruz kalan yazar bu duruma karşı ayakta durmaya çalışsa da pek başarılı olamamıştır. İnternette kadınların hakarete maruz kalmadan, özgür bir şekilde cinsellik hakkında konuşup, yazı yazmasının imkânsız olduğunu öne sürmektedir. Bu yüzden birkaç kadın yazar arkadaşıyla beraber oluşturduğu “girlcore” isimli sanat felsefesini yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Bu felsefenin amacı ise, genç kadın öznelliğinin özür dilemeyen bir ifadesini yansıtabilmek ve ona olan hayranlığını merkezinde tutmasıdır. Güçlü ve özür dilemeden kadınsı bir bakış açısına sahip her şey ilgimi çekiyor (Elliott:2011). Bu olaylar sonucunda yazarın genç sanatçılara tavsiyesi ise “Kimseyi taklit etmeye çalışmayın. Yeni ve farklı bir şeyler yapmaya çalışın” olmuştur. Küresel dünyanın sağladığı mobilite ve esneklik gibi imkânlar ile iç içe geçmekte (Doğan ve Asutay, 2017:138) olan sosyal medyada haberleşme ve iletişim imkânları bu iki ismin yaygınlaştırmaya çalıştığı düşünceye de gerek felsefi ve sosyolojik açılardan gerekse bu görüşün edebi ürünlerde yer bulmasına kapı aralamak bağlamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnternetin hayatımıza girmesi ile birlikte sosyal medya kullanımı her geçen gün artmaktadır. İnsanlar artık internette her anını paylaşmakta ve bunu hiçbir kaygı duymadan rahat bir şekilde gözler önüne sermektedirler. Sosyal medya kullanıcıları tumblr, bloglar, twitter, instagram, facebook vb. birçok farklı sitede sosyal medyanın “anı paylaşma kolaylığını” kullanarak kendilerini daha iyi ifade etmeye ve özgürleşmeye başladıklarını düşünmektedirler. Bu platformlarda insanlar birbirleriyle haberleştikleri gibi duygu ve düşüncelerini, isteklerini engelsizce aktarma olanağı da elde etmektedirler (Kırık, 2013:86). Bu ifadeler özellikle 2000’li yılların başından bu yana internet üzerinde yazılıp yayınlanan şiir, öykü ve romanlarda içerik, şekil ve tarz değişiklikleriyle birlikte kendini göstermeye başlamıştır. Yani sosyal medya, edebi ürünlerin yazılma şekillerini de değiştirmiştir denebilir (Çelebi, 2015:48).

Bu çalışmada aktarılan veriler ışında toplumda sosyal medya kullanımının giderek artması sonucu kendine yer bulan ve alternatif edebiyat (Alt-Lit) olarak adlandırılan yeni sayılabilecek yazın türünün aslında yazarların, yazdıklarının edebi bir yönü, şekli ya da içeriği olması gibi kaygılarını ortadan kaldırdığı, fakat buna karşın onlar için önemli olanın kaç kişi tarafından takip edilip dijital ortamda reklamının yapıldığı konusunun

git gide daha çok önem kazandığı görülmektedir. Bu sayede takipçi sayısını arttıran yayıncı ve yazarlar takip edildikleri oranda okunur olduklarını ve edebiyat dünyasında kalıcı bir ün sahibi olacakları düşüncesini taşımaktadır. Dijital mecralarda üretilen, yayınlanan yazılara edebi eser denmesinin ve bunları ortaya koyanlara ise yazar sıfatı ile hitap edilmesinin ne denli doğru olacağı ayrıca tartışma konusu olsa da, bu çalışma çerçevesinde bu tür yazılara aslında alternatif yazın ürünü ya da alternatif edebiyat ürünü denmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak ortaya konan bu ürünler hakkında çok farklı paylaşım mecralarında olumlu ve olumsuz yorumlar yapılmaktadır. Bu yorum ve paylaşımların birçoğunun da denetlenmemesi, bunların sonuçlarının, sıklığının ve paylaşım oranının genç okuyucular üzerinde kısa ve uzun vadede ne tür etkiler ortaya çıkarılabileceğine dair kesin fikirler sunulamamasına neden olmaktadır (Çakır, 2013:25). Örneğin, Marie Calloway'ın kitabında aktardığı her şeyi açık bir şekilde anlatmasının sonuçları sadece kendisini değil, Rob Horning ve Adrien Brody'yi de kişisel çerçevede etkilediği gibi söz konusu kitabı okuyan birçok genç üzerinde de ahlaki, felsefi ve psikolojik izler bırakabileceği göz ardı edilemez. Calloway gibi yazarların, yazdıklarını bir zihin süzgecinden geçirmeden anlık ünlü olma kaygıları, aslında onların dijital mecralardan sonsuza dek ortadan silinmesine de neden olabilmektedir. Bunun sebebi aslında sadece yazarlar değil, alternatif edebiyatın özelliklerinden biri olan “metni düzenlememe, onu yazıldığı gibi bırakma” da denebilir.

Söz konusu yazın türünün özellikle 2000'li yıllar içerisinde oluşması aslında Z-kuşağı olarak da adlandırılan genç kesimin okuma alışkanlıklarının da değişmesine, bu gençlerin çalışmada anılan Alt-Lit ürünü yazıları okumayı daha fazla tercih etmeye yönelmesine de kapı aralamaktadır. Milyonlarca yaşamın, tüm ayrıntılarıyla, tüm çıplaklığıyla birlikte, hiçbir estetik kaygı olmadan çok farklı şekillerde hiçbir incelemeden geçmediği görülmektedir (Doğan, 2016:89). Bu tür ürünlerin okuyucuya sunulduktan sonra okuyucu tarafında ne tür etkiler bıraktığı ve sonuçlarının incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu tür çalışmalar belki de dijital yazın türleri üzerinden genç neslin anlaşılması ve içinde yaşadığı toplumun etnik, kültürel, sosyolojik öğelerinden sıyrılıp karma kültürlü bir dünyada henüz kendini bulamadığı bunalımlı bir psikoloji ile toplumda yer almasının da önüne geçmekte eğitimcilere, sosyologlara ve ailelere yardımcı olabilecek bir unsur olabilir. Dolayısıyla salt edebiyatın, teknoloji ile iç içe geçmiş yazın ürünlerindeki anlam dünyasının oluşmasına da katkı sağlama görevini hala en sıkı şekilde elinde bulundurmasında büyük fayda görülmektedir (Taşdelen, 2016:102).

Tüm bu sebeplerden dolayı konuya eğitim-öğretimin farklı kademelerinde okuma ya da edebiyat eğitimi açısından da yaklaşmak gerektiği aşikârdır. Özellikle geleceğin muhtemel öğretmen adaylarının olduğu eğitim fakülteleri ile edebiyat fakültelerinin müfredat programlarında yer alan edebiyat derslerinin çerçevesinin bu çalışmada aktarılanlar ışığında bir kez daha revize edilmesi gençlere nitelikli yazılar okumanın ne anlama geldiği ve ortaya çıkan yeni edebiyat ürünün türlerinin örnekleri ile birlikte aktarılması son derece elzem görülmektedir. Ancak bu gibi eğitici önlemler sayesinde sosyal paylaşım sitelerinde yer alan sözlere göre değil, metnin özüne göre seçici okumalar yapan, dilini doğru kullanan, fikrini zenginleştirebilen nesillerin yetişmesine destek olunabileceği düşünülmektedir.

8. SUMMARY

Since the introduction of the Internet into our lives, the use of social media has been increasing day by day. People share everything about their lives on the internet and display their intimate moments comfortably without any worries. Social media users like Tumblr, blogs, Twitter, Instagram, and Facebook think they have started to express themselves better and become accessible by using the "easiness of sharing the moment" of social media on many different sites. In these platforms, people not only communicate with each other but also have the opportunity to convey their feelings, thoughts, and wishes without any hindrance. These expressions have started to show themselves with content, form, and style changes in poems, stories, and novels written and published on the Internet, especially since the beginning of the 2000s. In other words, it can be said that social media has also changed the way literary products are written. In the light of the data transferred in this study, which was written with a descriptive literature research method, a type of literature called alternative literature, which finds its place due to the increasing use of social media in society, is discussed. This genre actually eliminates the concerns of writers over whether their writing has a literary aspect, form, or content. However, it is observed that the number of followers and the issue of advertisement in the digital environment is gaining more and more importance. In this way, publishers and writers who increase their number of followers think that they are read as much as they are followed and think they will have a lasting reputation in the world of literature. It is also a matter of debate how correct it would be to call the articles produced and published in digital media as literary works and address those who put them out as authors. However, within the framework of this study, it is thought that it would be a better approach to call such articles as alternative literary products or alternative literature

products. As a result, positive and negative comments are made about these products in many different sharing channels. The fact that many of these comments and shares are not controlled causes the lack of definite ideas about the results, frequency, and share rate of these comments and what kind of effects they can have on young readers in the short and long term. For example, it cannot be ignored that the results of Marie Calloway's clear explanation of everything in her book affected not only herself but also Rob Horning and Adrien Brody in a personal way, as well as leaving moral, philosophical, and psychological traces on many young people who read the book in question. Writers like Calloway, who became famous instantly and who lack editors, can be observed in their anxiety to disappear from digital media forever. The reason for this is not only the authors but also one of the characteristics of alternative literature, "not editing the text, leaving it as it is written." The fact that the aforementioned type of literature was formed especially in the 2000s; in fact, opens the door to the change in the reading habits of the young people, also called the Z-generation, and leads these young people to prefer reading alternative literary products mentioned in the study.

It seems that millions of lives, in all their details, in all their nakedness, have not undergone any scrutiny in very different ways, without any aesthetic concerns. It is thought that what kind of effects such products have on the reader's side after they are presented to the reader, and the results should be examined. Such studies may be an element that can help educators, sociologists, and families, in understanding the young generation through digital literature genres, in avoiding the ethnic, cultural, and sociological elements of the society they live in, and preventing them from taking part in the society with depressed psychology that they have not yet found themselves in a mixed-cultural world. Therefore, it is of great benefit that pure literature still holds the task of contributing to the formation of the world of meaning in literary products intertwined with technology.

For all these reasons, it is obvious that it is necessary to approach the subject in terms of reading or literature education at different levels of education. It is suggested that the framework of the literature courses in the curriculum of the faculties of education and literature faculties, in which there are potential prospective teachers of the future, should be revised once again in the light of what is conveyed in this study. Thus, it is considered essential to convey to young people what it means to read qualified articles and to convey the new types of literary products that have emerged, together with examples. However, thanks to such educational measures, it is thought that it will be possible to support the raising of generations who can do

selective readings, use their language correctly, and enrich their ideas, not according to the words on social networking sites, but according to the essence of the text.

9. KAYNAKLAR

- Alav, O. (2014). Sosyal medya'nın birey ve toplumsal yapıya etkileri. *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Beil, U. J. (2001). Tod der Literatur? Die neuen Medien als Herausforderung. *Pandaemonium germanicum* (5), 21-39.
- Çakır, M. (2013). Sosyal medya ve gösteri. *Sosyal Medya Araştırmaları I* içinde (11-68). Ali Büyükaslan ve Ali Murat Kırık (Ed.). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çelebi, İ. (2015). *Modern Türk şiirinin yeni araçlarla ilişkisi (Sosyal Medya Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Çoban, A., İleri, T. & Temir, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına betimsel bir bakış: Amasya üniversitesi örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(19), 50-69.
- Dean, J. (2010). *Blog Theory: Feedback and capture in the circuits of drive*. Polity: Cambridge U.K.
- Doğan, M. & Asutay, H. (2017). Zur Familie in Selim Özdoğan's "Nirgenwo&Hormone". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(5), 137-152.
- Doğan, R. S. (2016). *Edebiyat siteleri çerçevesinde sosyal medya edebiyatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elliott, S. (2011). *The rumpus interview with Marie Calloway*. 24.02.2022 tarihinde therumpus.net: <https://therumpus.net/2011/12/29/the-rumpus-interview-with-marie-calloway/> adresinden alındı.
- Göçerler, H. (2020). Yabancı dil son sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine durum tespiti çalışması, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 917-941.
- Horning, R. (2011). *Social media, social factory*. 24.02.2022 tarihinde thenewinquiry.com: <https://thenewinquiry.com/social-media-social-factory/> adresinden alındı.
- Horning, R. & Ulman, A. (2014). *Perpetual provisional selves: A conversation about authenticity and social media*. 24.02.2022 tarihinde rhizome.org: <https://rhizome.org/editorial/2014/dec/11/rob-horning-and-amalia-ulman/> adresinden alındı.
- Kelly, K. (2016). *The inevitable*. New York Times, New York.
- Goldsmith, K. (2015). *Theory*. Jean Boîte Éditions: Lithuania.
- Keten, E. T. (2020). *İletişimsel kapitalizm: Neoliberal bir model olarak internet*. 04.06.2020 tarihinde T24 haber sitesi: <https://t24.com.tr/k24/yazi/iletisimsel-kapitalizm-neoliberal-bir-model-olarak-internet,2704> adresinden alındı.
- Kırık, A. M. (2013). Gelişen web teknolojileri ve sosyal medya bağımlılığı. *Sosyal*

- Medya Araştırmaları I* içinde (69-102). Ali Büyükaslan ve Ali Murat Kırık (Ed.). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Peller, A. (2015). *Kenneth Goldsmith's UbuWeb: An Artist's contribution to the digital humanities*. 14.03.2022 tarihinde www.monoskop.org: <https://monoskop.org/index.php?search=Peller+Agnes&title=Special%3ASearch&go=%E2%8F%8E> adresinden alındı
- Soydan, E. (2012). E-Kitap teknolojisi ve basılı kitabın geleceği. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 389-399.
- Spilker, J. (2012). Lexicon devils: What exactly is Alt Lit? A conversation with Frank Hinton, Noah Cicero and Stephen Tully Dierks. 24.02.2022 tarihinde <https://vol1brooklyn.com/>: <https://vol1brooklyn.com/2012/06/20/lexicon-devils-what-exactly-is-alt-lit-a-conversation-with-frank-hinton-noah-cicero-and-stephen-tully-dierks/> adresinden alındı.
- Wilkinson, A. (2015). *Life and letters*. The New Yorker: <https://www.newyorker.com/magazine/2015/10/05/something-borrowed-wilkinson> adresinden alındı (22.02.2022).
- Taşdelen, V. (2016). Sosyal medya ve edebiyat. Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, Bartın, 101-108.
- Thumfart, J. (2015). From Alt Lit to S.E.O. Literature. *Onliterature - Art&Thought*103, 17-22.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 02.03.2022

Kabul Tarihi: 24.05.2022

ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI MEZUNLARININ DERS PROGRAMI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE MESLEĞE GEÇİŞ SÜREÇLERİ

Opinions of German Language and Literature Graduates on the Course Program and the Process of Transition to the Profession

Gülnaz KURT

Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı
gulnazkurt@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2605-3349

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Belirli bir mesleğe yönelik doğrudan eğitim-öğretim vermeyen Alman Dili ve Edebiyatı bölümü mezunları istihdam sorunu yaşamaktadır. Bu sebeple mezunların mesleki yönelimleri, mesleğe geçiş süreçleri, ders programı ile ilgili görüşleri ve önerileri öğrencilerin kariyer planlaması ve ders programlarının revize edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle araştırmada tarama modeli esas alınarak anket oluşturulmuş ve mezunların mesleki yönelimleri, geçiş süreçleri, ders programı ile ilgili görüşleri ve kolay iş bulma adına önerileri sorulmuştur. Elde edilen bulgular yüzde-frekans ve yorum aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Araştırma, mezunların hemen hemen üçte ikisinin öğretmenlik mesleğine yöneldiğini, üçte biri ise konuşma yetilerinin geliştiremediklerinden ve iş pozisyonunun kısıtlı olduğundan istihdam sorunu yaşadıklarını göstermiştir. Seçmeli derslerde bazı değişiklikler yapılması gerektiği önerilmiş ve istihdamını kolaylaştırabilecek hususlar tartışılarak tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alman Dili ve Edebiyatı Mezunları, Mezunların Mesleki Yönelimleri, Mezunların mesleğe geçiş süreçleri

Abstract

Graduates from German Language and Literature department, which does not provide direct education for a particular profession, have employment problems. For this reason, the opinions and suggestions of the graduates about their career choices, transition processes and curriculums are important with regards to career planning of students and revision of the curriculums. Therefore, a questionnaire based on the Survey Model was created in the study and graduates were asked about their transition processes, their career choices, their opinions about curriculums and their suggestions for finding a job easily. The obtained findings were evaluated through percentage-frequency and interpretation.

The study has revealed that approximately two third of the graduates tend towards teaching profession and one third have employment problems because they are not able to improve their speaking skills and because job positions are restricted. It was suggested that it is necessary to make certain changes in optional courses and the issues that could facilitate the employment were discussed and suggestions were made.

Keywords: German Language and Literature graduates, vocational orientations of graduates, transition processes of graduates to the profession

1. GİRİŞ

Alman Dili ve Edebiyatı bölümünün temelleri 1935-36 yıllarında, Ankara Üniversitesinde ve akabinde 1942 yılında İstanbul Üniversitesinde kurulan ve Alman Filolojisi olarak adlandırılan bölümlerde atılmıştır (Tapan ve Kuruyazıcı, 2020:223; Koç, 2016:33). Tapan, Kuruyazıcı ve Sayın'nın da önemle vurguladığı gibi bölümün kuruluşu, Türkiye'nin ve dünyanın sosyopolitik, kültürel ve bilimsel gelişmelerinden ayrı değerlendirilemez (2009:21). Bu bağlamda Alman Filolojisi iki önemli neden üzerine kurulmuştur. Birincisi, 1933 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan eğitim reformudur. İkincisi ise aynı yıllarda Hitler rejiminden kaçarak Türkiye'ye sığınan Alman bilim insanlarıdır. Bu iki nedenle Alman Filolojisi, Türkiye'nin Batılılaşma sürecine katkı sağlamıştır. Ülkemizde 86 yıldır eğitim-öğretime devam eden Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezunların, günümüzde hangi mesleklere yöneldiği, bölümde edindikleri bilgilerin iş piyasasında kullanımı ve meslek hayatlarına geçişlerinin tespit edilmesi önemlidir. Zira mezunların, meslek hayatına geçişi kolaylaştırabilecek dersler ve kurslar ile ilgili görüşleri, kısaca tecrübeleri, bölümde öğrenim gören öğrencilere yön vermesi ve ders programlarının revize edilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde dil puanı ile tercih edilebilen Alman Dili ve Edebiyatı bölümü, Türkiye'de 13 devlet üniversitesinde bulunmaktadır (bkz. tablo 1a). Tablo 1b'de de görüldüğü gibi 2021 yılında 13 üniversitede, 892 öğrenci, Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde eğitim-öğretime başlamıştır. Bölümlere ait kontenjanlar aşağıda yer almaktadır (bkz. Tablo 1b).

Tablo 1a. Alman Dili ve Edebiyatı Bulunan Tüm Üniversiteler (<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10003> Erişim 25.01.2022)

Üniversite	Bulunduğu Fakülte
Akdeniz Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Ankara Üniversitesi	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Atatürk Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi
Ege Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Fırat Üniversitesi	İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Hacettepe Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Marmara Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi
Sakarya Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi
Selçuk Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi

Tablo 1 b. Yükseköğretim Program Atlası: 2021 Yılında Alman Dili ve Edebiyatı (Dil) Programlarına Yerleşen Sayısı (<https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=10003>)

Üniversite	Yerleşen Sayısı
İstanbul Üniversitesi	62
Hacettepe Üniversitesi	82
Ege Üniversitesi	62
Ankara Menderes Üniversitesi	52
Hacettepe Üniversitesi (KKTC Uyraklı)	1
Akdeniz Üniversitesi	62
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	52
Sakarya Üniversitesi	82
Tekirdağ Üniversitesi	82
Selçuk Üniversitesi	62
Selçuk Üniversitesi (İ.Ö.)	62
Atatürk Üniversitesi	62
Sivas Üniversitesi	93
Fırat Üniversitesi	52
Marmara Üniversitesi	24

Her yıl ortalama 892 gencin Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenime başladığı ve buna yakın sayıda mezun vereceği varsayılabılır. Ancak üniversitelerimizde Alman Dili ve Edebiyatı bölümü dışında, Almanca Öğretmenlik ve Almanca Mütercim Tercümanlık bölümlerinin de mezun verdikleri dikkate alınması gereken bir husustur. Zira tercümanlık ve öğretmenlik bölümünden mezun olanların hepsi, edindikleri mesleği sürdürmemektedir. Her yıl yaklaşık 700 öğrencinin Almanca Öğretmenliği (<https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=10004>) ve 538 (<https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=97100>) öğrencinin de Mütercim Tercümanlık bölümüne yerleştiği göz önünde bulundurulursa, toplam 2168 öğrencinin Almanca ve ilgili bölümlere kayıt olduğu söylenebilir. Bu bağlamda üç bölümden her yıl ortalama 2000 öğrencinin mezun olduğu ve Türkiye’de iş aradığı da öne sürülebilir.

Günümüz iş dünyasında ise ekonomik, teknolojik ve sosyolojik değişimler hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu değişimlere paralel olarak diğer mezunlarda da olduğu gibi Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının da iş bulma olanaklarını olumsuz etkilemekte ve kaygılarını artırmaktadır. Zira Alman Dili ve Edebiyatı mezunları, Almanca Öğretmenliği ve Almanca Mütercim Tercümanlık bölümlerinden mezunlarla rekabet etmek zorundadır. Mezunların gelecek kaygısının artması, bireysel kariyer planlaması yapmaya

ve stratejik davranmaya yönlendirmektedir (Acar ve Özdaşlı, 2017:301). Esmer ve Pabuççu'ya göre stratejik kariyer planlaması, "Bireylerin kariyerlerini planlarken güçlü ve zayıf yanlarını belirlemelerinin yanında dışarıda onları bekleyen tehditleri ve fırsatları göz önüne alan bir yaklaşımı benimsemeleridir. Kısaca, bireyin hem içinde bulunduğu durumu hem de dışarıdaki (iş gücü piyasası) durumunu analiz ederek bir kariyer planlaması yapmasıdır" (2019:113).

Stratejik kariyer planlama süreci, Bayar'a göre 10 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, "kendini iyi tanımak, bireysel SWOT analizini yapmak, çevreyi analiz etmek, imkânlarının farkına varmak, başarılı insanları yakından takip etmek, tecrübe edinmek, zamanını iyi kullanmak, akıllı hedefler belirlemek, akıl hocasına sahip olmak ve Networking (Sosyal çevre) dir" (2015: <https://www.linkedin.com/pulse/10-ad%C4%B1mda-stratejik-kariyer-planlamakamil-bayar-phdc-mba>). Hosmer, stratejik kariyer planlamayı 5 aşamada incelemektedir. Aşamalar "mevcut durumunu değerlendirme, kendinle konuşma, yeni olanakları keşfetme, hedeflerine ulaşmak için adımları listeleme ve kariyer planını tasarlamaktır" (akt. Esmer ve Pabuççu, 2019:113). Tilly stratejik kariyer planlamayı, 4 basamağa ayırmaktadır. Bunlar, "kendini tanıma (güçlü ve zayıf yönlerini, kişisel değerlerini belirleme), piyasa değerlendirmesi yapma (tehditleri ve fırsatları tespit etme), strateji geliştirme ve harekete geçme (planını uygulama)" (akt. Esmer ve Pabuççu, 2019:113) dir.

Uzmanların tanımlarında yer alan stratejik kariyer planlama adımları dikkatli incelendiğinde piyasa değerlendirmesi, çevre analizi, imkânların farkına varma, başarılı insanları yakından takip etme ve mevcut durumu değerlendirme gibi ifadeler göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, mezunların görüş ve önerilerinin tespit edilmesi, öğrencilerin kariyerlerini planlaması ve işgücü piyasasına hazırlayan müfredatların revize edilmesi bakımından gereklilik arz etmektedir.

Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinin çoğunda, stratejik kariyer planlama dersi bulunmamaktadır. Bu sebeple mezunlarının tecrübelerinden ve önerilerinden faydalanmak, öğrencilerin kariyerlerini planlamak, meslek hayatlarına geçişlerini ve iş bulmalarını kolaylaştırmak için mezunların meslek seçimleri, ders programı ile ilgili görüşleri ve önerileri araştırılmıştır. Elde edilen veriler, mezun olacak öğrencilerde farkındalık oluşturarak meslek hayatlarına planlı bir biçimde atılmalarını sağlayacaktır. Ayrıca araştırma, Alman Dili ve Edebiyatı ders programında yer alan bazı zorunlu ve seçmeli derslerin revize edilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmanın alt problem soru cümleleri, aşağıdaki şekliyle

sınırlandırılmış ve cevapları aranmıştır:

- 1- Alman Dili ve Edebiyatı mezunları hangi mesleklere yönelmiş ve hangi meslekleri yapmaktadırlar?
- 2- Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının meslek hayatlarına geçişlerinde karşılaştıkları güçlükler nelerdir?
- 3- Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının meslek hayatlarına geçişlerini hangi dersler, kurslar veya sertifika programları kolaylaştırabilir?

2. YÖNTEM

Araştırılacak konu ile ilgili genel bir bakış açısı kazanmak ve konuyu değerlendirmek amacıyla betimsel araştırma yapılmıştır. Betimsel araştırmalar, olayları olduğu gibi irdelemeyi ve var olan durumu belirlemeyi amaçlamaktadır. Sönmez ve Alacapınar'a göre betimsel-betimleyici araştırma, yaşayanların, hali hazırda var olanların ve yaşananların ne olduğunun betimlenip açıklanarak ortaya konulmasıdır (2016:47-50). Bir durumun saptanmasını hedefleyen betimleyici araştırmalar, olgular arasında neden sonuç ilişkisi aramazlar. Betimleyici araştırmalar, odaklanılması gereken husus ile ilgili bilgi sağlar. Bu tür araştırmalarda kullanılan yaygın yöntemlerden biri ise "Tarama (Survey)"dir. Tarama modellerinde ise geçmişte veya hali hazırda var olan bir durumun, olduğu gibi betimlenilmesi amaçlanmaktadır. Karakaya'ya göre tarama araştırmaları "geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu veya olayla ilgili olarak görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır. Araştırmacı, burada var olan durumu ayrıntısıyla betimlemeye ve durum hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışır (2014:59-60). Evrendeki tüm bireylere ulaşılamayan tarama araştırmalarında, genelleme yapılabilmesi için evreni temsil eden bir örneklemin belirlenmesi ise önem arz etmektedir.

2.1. Çalışma Grubu

Mezunlar evreninin tümüne ulaşmak mümkün olmadığından araştırma ulaşılabilen mezunlar ile sınırlandırılmıştır. Çalışma grubu, Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun 67 filologdan oluşmaktadır. En fazla üç yıl önce mezun olanlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya katılımda ise "gönüllülük" ilkesi esas alınmıştır. Araştırmada deney veya gözlem yapılmaksızın, konuyla ilgili öğrenci görüşleri dikkate alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının, meslek seçimlerini

belirlemek, gemiŖte tabii oldukları program ile ilgili grŖlerini almak ve daha kolay iŖ bulabilme adına önerilerini öğrenebilmek amacıyla anket kullanılmıŖtır. AraŖtırma amacına yönelik oluŖturulan 31 soruluk anket, araŖtırmacı tarafından geliŖtirilmiŖtir. Konuya yönelik doğrudan ve dolaylı sorular saptanmıŖtır. Bu sorular; açık uçlu, odaklanmış, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulara dnŖtrlmŖtir. Anketin n değerlendirmesi, beŖ mezun üzerinde uygulanarak son deėiŖiklikler yapılmıŖtır. Anket, Aralık 2021 tarihinde gönüllü katılım usulüne göre uygulanmıŖtır. 67 mezun üzerinde gerekleŖtirilen anketle demografik- meslek seçimleri ile ilgili bilgilere, ders programı ile ilgili grŖlere ve önerilere ulaŖılmıŖtır.

2.3. Verilerin Analizi

Anketten elde edilen verilerin yorumlanmasını kolaylaŖtırmak amacıyla sekiz üst baŖlık oluŖturulmuŖtur:

- 1- Demografik Bulgular
- 2- Bilgi Edinimi ve Kullanımı ile İlgili Bulgular
- 3- Mezunların ğretmen Olma Eğilimleri ile İlgili Bulgular
- 4- Katılınan Yabancı Dil Seviye Belirleme Sınavları ve KPSS ile İlgili Bulgular
- 5- alıŖma Durumu ve Meslek Seçimi- Yönelimi ile İlgili Bulgular
- 6- Meslek Hayatına GeiŖ Süreci İlgili Bulgular
- 7- İŖ Bulmayı KolaylaŖtırabilecek” Ders ve Kurslar” ile İlgili Bulgular
- 8- Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü BaŖkalarına Tavsiye Etme-Etmeme Durumu ve Sebepleri ile İlgili Bulgular

İlgili baŖlıklar altında yer alan nitel ve nicel veriler, yüzde-frekans ve söylem analizi aracılığıyla deėerlendirilmiŖtir.

3. BULGULAR

Anketten elde edilen bulgular aŖaėıda yer alan sekiz baŖlık altında sınıflandırılmıŖtır.

3.1. Demografik Bulgular

AraŖtırmaya 52’si kız, 15’i erkek olmak üzere toplam 67 mezun katılmıŖtır (bkz. Tablo 2). Katılımcıların % 80,60’ı 23-29, % 5’i 30-39 yaŖ aralığında ve %11,94’ ise 40 yaŖ ve üzerindedir. Mezun katılımcıların % 55,22’si Almanya’da hiç, % 19,41’ bir-üç ay, % 8,95’i altı ay,% 4,48’i bir yıl, %2,98’i 3-5 yıl arası, % 4,48’i 12-14 yıl arası ve %4,48’i ise yirmi yıl ve zeri Almanya’da bulunmuŖtur. Mezunlardan %88,1 ’i hazırlık sınıfında

öğrenim gördükten sonra % 11,9'u ise hazırlık sınıfında öğrenim görmeden bölüme başlamıştır.

Tablo 2. Mezunların Demografik Gruplarına İlişkin Analizi Sonuçları

Grup	Alt Grup	f	%
Cinsiyet	Kız	52	77,6
	Erkek	15	22,4
Yaş	23-29	54	80,60
	30-39	5	7,46
	40 ve üzeri	8	11,94
Almanya'da ne kadar bulundunuz?	Hiç bulunmadım	37	55,22
	1-3 ay	13	19,41
	6 ay	6	8,95
	1 yıl	3	4,48
	3-5 yıl	2	2,98
	12-14 yıl	3	4,48
	20 yıl ve üzeri	3	4,48
Hazırlık sınıfında okudunuz mu?	Evet	59	88,1
	Hayır	8	11,9

3.2. Bilgi Edinimi ve Kullanımı ile İlgili Bulgular

Aşağıda yer alan Tablo 3'te mezunların bilgi edinimi ve kullanımı ile ilgili bulgular ve analiz sonuçları yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi, mezunların % 32,8'i Almanca konuşma yetilerini iyi, %38,8'i orta ve %28,4'ü zayıf olarak değerlendirmektedir. Almanca yazma yetilerini, mezunların %52,3'ü tarafından iyi, %38,8'i tarafından orta ve %8,9'u tarafından ise zayıf olarak görülmektedir. Almanca konuşulanı anlama yetileri ise mezunların %70,1'i iyi, %26,9'u orta ve %3'ü tarafından zayıf olarak bulunmaktadır. Almanca okuma yetileri ise %85,1'i iyi, %13,4'ü orta ve %1,5'i tarafından zayıf olarak değerlendirilmektedir.

Yine aynı tabloda, mezunların %4,5'i edindikleri "Edebiyat Bilgilerinin" hemen hemen tamamını, %16,4'ü beşte dördünü, %19,4'ü beşte üçünü, %13,4'ü beşte ikisini ve %46,3'ü ise beşte birini kullanmakta olduğunu ve kullanacağını düşündüğü belirtmiştir. Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde edinilen "Dilbilimi Bilgilerinin" hemen hemen tamamı %13,4 beşte dördünü %23,9, beşte üçünü %10,4, beşte ikisi %20,9 ve beşte biri ise %31,3 mezun tarafından kullanılmakta ve kullanılacağı düşünülmektedir. Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde edinilen "Dilbilgisi Bilgilerinin" hemen hemen tamamı %41,8'i, beşte dördü %23,9'u, beşte üçü %11,9'u, beşte ikisi %7,5'i ve beşte biri ise %14,9'u tarafından kullanılmakta veya kullanılacağı düşünülmektedir.

Tablo 3. Bilgi Edinimi ve Kullanımı ile İlgili Bulgular

Soru Düzeyleri	Cevap düzeyleri	f	%
Almanca "konuşma" yetinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?	İyi	22	32,8
	Orta	26	38,8
	Zayıf	19	28,4
Almanca "yazma" yetinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?	İyi	35	52,3
	Orta	26	38,8
	Zayıf	6	8,9
Almanca "konuşulanı anlama" yetinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?	İyi	47	70,1
	Orta	18	26,9
	Zayıf	2	3
Almanca "okuma" yetinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?	İyi	57	85,1
	Orta	9	13,4
	Zayıf	1	1,5
Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde edindiğiniz "Edebiyat Bilgilerinin" hangi oranda mesleğinizde kullanıyorsunuz veya kullanacağınızı düşünüyorsunuz?	%80-%100	3	4,5
	%60-%79	11	16,4
	%40-%59	13	19,4
	%20-%39	9	13,4
	%0-%19	31	46,3
Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde edindiğiniz "Dilbilim" bilgilerinin hangi oranda mesleğinizde kullanıyorsunuz veya kullanacağınızı düşünüyorsunuz?	%80-%100	9	13,4
	%60-%79	16	23,9
	%40-%59	7	10,4
	%20-%39	14	20,9
	%0-%19	21	31,4
Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde edindiğiniz "Dilbilgisi" bilgilerinin hangi oranda mesleğinizde kullanıyorsunuz veya kullanacağınızı düşünüyorsunuz?	%80-%100	28	41,8
	%60-%79	16	23,9
	%40-%59	8	11,9
	%20-%39	5	7,5
	%0-%19	10	14,9

3.3. Mezunların Öğretmen Olma Eğilimleri ile İlgili Bulgular

Tablo 4'te "Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına katıldınız mı?" ve "Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına katılmayı düşünüyor musunuz?" sorularına verilen cevaplara ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Tablo dikkatli incelendiğinde mezunların %53,7'sinin Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına katıldığı, %46,3'ünün ise katılmadığı görülmektedir. Yine aynı tabloda, sertifika programına henüz katılmayan %46,3 mezundan %54,8'inin sertifika programına katılmayı düşündüğü görülmektedir. Sertifika programına katılanlar ve katılmayı düşünenler birlikte değerlendirildiğinde, mezunların

%79,10'unun öğretmenlik mesleğine yöneldiği veya yöneleceği söylenebilir.

“Öğretmen olmayı düşünüyor musunuz?” sorusuna ise mezunların %68,7'si evet, %31,3'ü hayır cevabını vermiştir. Yine “Anaokulu veya kreşlerde Almanca öğretmeni olmak ister misiniz?” sorusuna ise %68,7'si evet, %31,3'ü hayır, cevabını vermiştir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Mezunların Öğretmen Olma Eğilimlerine İlişkin Analizi Sonuçları

Soru Düzeyleri	Cevap Düzeyleri	f	%
Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına katıldınız mı?	Evet	36	53,7
	Hayır	31	46,3
Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına katılmayı düşünüyor musunuz?	Evet	17	54,8
	Hayır	14	45,2
Öğretmen olmayı düşünüyor musunuz?	Evet	46	68,7
	Hayır	21	31,3
Anaokulu veya kreşlerde Almanca öğretmeni olmak ister misiniz?	Evet	46	68,7
	Hayır	21	31,3

3.4. Yabancı Dil Seviye Belirleme Sınavı ve KPSS Katılımı ile İlgili Bulgular

Tablo 5'te mezunların KPSS ve Yabancı Dil Seviye Belirleme sınavlarına katılımları ve Yabancı Dil Seviye Belirleme Sınavlarından aldıkları puanlar ile ilgili bulgular yer almaktadır. Tablo 5 ayrıntılı incelendiğinde mezunların %46,3'ünün bir sınava katılarak dil seviyelerini belgelediği, %53,7'sinin ise herhangi bir sınava katılmadığı görülmektedir. Mezunlar ağırlıklı olarak YDS (%35,5), ONSET (%19,35) ve Goethe Zertifikat (%19,35) sınavlarına katılmıştır. Bunun dışında YÖKDİL, DAAD, Zertifikat ve özel kurslarda yapılan sınavlara da katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca mezunların %68,7'sinin seviye belirleme sınavlarına tekrar gireceği, %31,3'ünün ise tekrar girmeyeceği dikkat çekmektedir. “Dil sınavına-sınavlarına neden tekrar gireceksiniz?” sorusuna ise mezunların %41,5'i dil seviyesi belgelemek ve görmek, %22'si akademik kariyer yapmak, %17'si puan yükseltmek ve bilgiyi güncel tutmak, %12,2 öğretmen olmak ve %7,3'ü yurtdışına gitmek cevabını vermişlerdir. Mezunların %68,7'si KPSS'ye katılmış ve %31,3'ü ise katılmamıştır. Yine mezunların %46,3'ü KPSS'ye tekrar katılmayı ve %53,7'si ise tekrar katılmayı düşünmemektedir (bkz. Tablo 5). Bu bilgiler ışığında mezunların 3/2'sinden biraz fazlasının devlet memuru olmak istediği sonucuna varılabilir.

Tablo 5. Mezunların Yabancı Dil Seviye Sınavlarına ve KPSS'ye Katılma Durumlarına İlişkin Analiz Sonuçları

Soru Düzeyleri	Cevap Düzeyleri	f	%
Herhangi bir sınava katılarak Almanca dil bilginizi belgelediniz mi?	Evet	31	46,3
	Hayır	36	53,7
Yabancı Dil seviye tespit sınavlarına tekrar girecek misiniz?	Evet	46	68,7
	Hayır	21	31,3
KPSS'ye katıldınız mı?	Evet	46	68,7
	Hayır	21	31,3
KPSS'ye katılmayı veya tekrar katılmayı düşünüyor musunuz?	Evet	31	46,3
	Hayır	36	53,7

Aşağıdaki Tablo 6'da seviye sınavlarında alınan dil puanları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Mezunların %48,4'ü aldığı puana değinmiş ve %51,6'sı ise değinmemiştir. Bu bilgiler ışığında diğer katılımcıların düşük puan aldıkları varsayılabilir.

Tablo 6. Yabancı Dil Sınavları ve Puanları ile İlgili Analiz Sonuçları

Soru Düzeyleri	Cevap Düzeyleri 1	f	Cevap Düzeyleri 2	%
Hangi sınava/sınavlara katıldınız ve kaç puan aldınız?	YDS	11	67,5/ 70/ 90	35,5
	YÖKDİL	4	55/ 85/ 86	12,9
	Goethe	6	B1/ B2/ C1/ C1	19,35
	Zertifikat			
	DAAD	2	75	6,45
	Zertifikaat			
	Özel Kurs	2	-	6,45
Sınavları				
ONSET	6	B1/ B1/ 68/ 80	19,35	

3.5. Çalışma Durumu ve Meslek Seçimi-Yönelimi ile İlgili Bulgular

Tablo 7'de görüldüğü üzere, mezunların çalışma durumu ve meslek yönelimine ilişkin istatistikler yer almaktadır. Tablo ayrıntılı incelendiğinde, çalışma grubunu meydana getiren 67 mezundan %49,3'ünün çalıştığı ve %50,7'sinin ise çalışmadığı görülmektedir. Bununla birlikte çalışanların %43,2'si hayallerindeki işi yapmakta ve %56,8'i ise hayallerindeki işi yapmamaktadır.

Aynı tablodan çalışan mezunlardan %39,39'unun öğretmenlik mesleğini yaptıkları, %60,61'inin ise öğretmenlik harici diğer mesleklere yöneldikleri görülmektedir. Mezunların %21,21'i turizm sektöründe ve hava

limanında; %18,18'i ihracat, pazarlama, işletme, E-ticaret sektöründe, %12,12'si müşteri temsilcisi olarak çalıştığı, %6,06'sı tercüman olduğunu ve %3,03'ü ise müzik/dans, 3d tasarım ve mankenlik gibi işler yaptığını belirtmiştir.

“Hangi mesleğe/işe yönelmeyi düşünüyorsunuz?” sorusuna ise mezunların % 44,11'i öğretmenlik, %11,77'si tercümanlık, %11,77'si şirket, şirket yöneticiliği ve ticaret, % 8,82'si turizm, %5,88'i hostes, %5,88'i akademisyen ve %11,77'si ise "diğer" başlığı altında değerlendirilen meslekleri (KPSS, gümrük oyuncu, müzisyen, bilgisayar/yazılım) belirtmişlerdir (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Mezunların Bir İşte Çalışma Durumlarına ve Meslek Seçimi/Yönelimine İlişkin Analizi Sonuçları

Soru Düzeyleri	Cevap Düzeyleri	f	%
Şu anda çalışıyor musunuz?	Evet	33	49,3
	Hayır	34	50,7
Hayalinizdeki işi yapıyor musunuz?	Evet	19	43,2
	Hayır	25	56,8
Çalışıyorsanız, hangi mesleğe yöneldiniz ve ne iş yapıyorsunuz?	Öğretmen (Devlet/ Özel)	13/33	39,39
	Turizm Sektörü, Hava Limanı	7/33	21,21
	İhracat, Pazarlama, İşletme,	6/33	18,18
	E-Ticaret		
	Call Center (Müşteri Temsilcisi)	4/33	12,12
	Tercüman	2/33	6,06
	Müzik-Dans, 3d Tasarım, Manken	1/33	3,03
Hangi mesleğe/işe yönelmeyi düşünüyorsunuz?	Öğretmenlik	15/34	44,11
	Tercümanlık	4/34	11,77
	Şirket, Şirket Yöneticiliği,	4/34	11,77
	Ticaret		
	Turizm	3/34	8,82
	Hostes	2/34	5,88
	Akademisyen	2/34	5,88
	Diğer (Gümrük, Oyuncu, Müzisyen, Bilgisayar, Yazılım)	4/34	11,77

3.6. Meslek Hayatına Geçiş Süreci ile İlgili Bulgular

Tablo 8 kapsamında mezunların meslek hayatına geçiş süreci ile ilgili bulgular yer almaktadır. Tablodan mezunların %40,3'ünün hemen iş bulabildiği ve %59,7'sinin hemen iş bulamadığını görülmektedir. Yine mezunların %59,7'si iş aradıkları süreçte zorlandıklarına değinmişlerdir.

Mezunların iş ararken karşılaştıkları güçlükler arasında en çok (%42,42) “Bölüme uygun iş pozisyonun çok kısıtlı olduğuna ve sadece yabancı dil bilmenin yetersiz olduğuna” değinmişlerdir. İkinci sırada (%24,24) tecrübenin arandığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda “Ücret azlığı ve çalışma saat çokluğu” da (%15,15) sık sık dile getirilmiştir. Yine “Pandemi, maddi sıkıntı, ev bulamama, işverenlerin yüksek beklentileri, yetersiz Almanca bilgisi ve ileri yaş” değinilen nadir hususlar arasında yer almaktadır.

Tablo 8. Meslek Hayatına Geçiş Süreci ile İlgili Bulgular ve Analiz Sonuçları

Soru Düzeyleri	Cevap Düzeyleri	f	%
Hemen iş bulabildiniz mi?	Evet	27	40,3
	Hayır	40	59,7
İş aradığımız süreçte zorlandınız mı?	Evet	40	59,7
	Hayır	27	40,3
İş aradığımız süreçte hangi güçlüklerle karşılaştınız?	Bölüme uygun iş pozisyonu çok kısıtlı, dil bilmek yetersiz	14	42,42
	Tecrübe	8	24,24
	Ücret azlığı, çalışma saat çokluğu	5	15,15
	Yetersiz Almanca Bilgisi	2	6,07
	Pandemi	1	3,03
	Maddi sıkıntı, ev bulamama	1	3,03
	İşverenlerin yüksek beklentileri	1	3,03
	İleri yaş	1	3,03

3.7. İş Bulmayı Kolaylaştırabilecek "Ders ve Kurslar" ile İlgili Bulgular

Aşağıda yer alan Tablo 9'da mezunların iş bulmayı kolaylaştıracağını düşündükleri program dersleri ve kurslar ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu iki soru ile ilgili verilerin değerlendirilmesinde değinme sıklığı ve yüzdesi kullanılmıştır. “Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde hangi derslerin olması sizin meslek hayatınıza geçişinizi kolaylaştırabilirdi?” sorusuna 43 mezun 80 farklı hususa değinerek cevap vermiştir. Mezunların %31,25'i konuşma derslerine, %17,5'i dilbilgisi derslerine, %8,75'i eğitim derslerine, %8,75'i okuma-anlama ve yazma derslerine, %8,75'i mesleki Almanca (Turizm, Mühendislik, Tıp, Hukuk) derslerine, %6,25'i çeviri, %5'i kültür, %2,25'i YDS, YÖK Dil ve ONSET sınavlarına hazırlık derslerine değinmişlerdir. Kariyer planlama ve oteller için bilgisayar programlama derslerine ise bir kişi değinmiştir.

“Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim görürken hangi kurslara gitmeniz iş bulmanızı kolaylaştırabilirdi?” sorusuna ise mezunların çoğu farklı yabancı dil kursları (Rusça, İspanyolca, İngilizce) (%25,64) ve mesleki eğitimler (Turizm, Sağlık-Sağlık Turizmi, İnsan İlişkileri, İşletme, Ticaret, Sunum Teknikleri, Formasyon) (%25,64) cevabını vermişlerdir. Yine aynı soruya mezunların %10,25’i bilgisayar, yazılım ve kodlama kursu, %7,69’u yabancı dil seviye belirleme sınavlarına yönelik kurslar, %5,12’si yaratıcı drama-dil öğretimi kursu cevabını vermişlerdir. KPSS, konuşma, çeviri ve diksiyon kurslarına da çok az değinilmiştir.

Tablo 9. İş Bulmayı Kolaylaştırabilecek "Ders ve Kurslar" İle İlgili Analizi Sonuçları

Soru Düzeyleri	Cevap Düzeyleri	Değınme Sıklığı f	%	
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde hangi derslerin olmasının sizin meslek hayatınıza geçişinizi kolaylaştırabilirdi?	Konuşma (Konuşma Kulübü, Günlük Konuşma, Konuşma Anlama, Fonetik)	25/80	31,25	
	Dil Bilgisi Dersleri	14/80	17,5	
	Eğitim Dersleri	7/80	8,75	
	Uygulamalı Edebiyat, Şiir, Tiyatro Dersleri	7/80	8,75	
	Okuma Anlama ve Yazma Dersleri	7/80	8,75	
	Mesleki Almanca Dersleri (Turizm, Mühendislik, Tıp, Hukuk)	7/80	8,75	
	Çeviri Dersleri	5/80	6,25	
	Kültür Dersleri	4/80	5	
	YDS, YÖK Dil, ONSET’e Hazırlık Dersleri	2/80	2,25	
	Kariyer Planlama Dersi	1/80	1,25	
	Bilgisayar Programları (Otelde kullanılan)	1/80	1,25	
	Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim görürken hangi kurslara gitmeniz iş bulmanızı kolaylaştırabilirdi?	Farklı Yabancı Dil Kursları(Rusça, İspanyolca, İngilizce)	10/39	25,64
		Mesleki Eğitimler (Turizm, Sağlık-Sağlık Turizmi, İnsan İlişkileri, İşletme, Ticaret, Sunum Teknikleri, Formasyon)	10/39	25,64
Kursa Gitmedim		5/39	12,82	
Bilgisayar, Yazılım, Kodlama		4/39	10,25	
Yabancı Dil Seviye Belirleme Sınavlarına Yönelik Kurslar		3/39	7,69	
Yaratıcı Drama Dil Öğretimi, 4-12 Yaş Çocuk Eğitim Programı		3/39	7,69	

Konuşma Kursları, Çeviri 4/39 10,25
Kursları, Diksiyon Kursları

3.8. Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü Başkalarına Tavsiye Etme / Etmeme Durumu ve Sebepleri ile İlgili Bulgular

Tablo 10 kapsamında, “Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bir yakınına veya tanıdığınıza tavsiye eder misiniz?” sorusuna ilişkin istatistikler yer almaktadır. Tablo dikkatli incelendiğinde, “Evet” cevabını veren mezunların %59,7 olduğu ve “Hayır” cevabını veren mezunların %40,3 olduğu görülmektedir. “Hayır, tavsiye etmem” cevabını veren 27 mezun 40 hususa değinmiştir. Değinilen hususlar sekiz başlıkta toplanmıştır (bkz. Tablo 10). “Hayır, tavsiye etmem.” cevabını veren mezunlardan %57,5’i iş olanaklarının çok kısıtlı olduğuna değinmiş ve bölümün geçerli bir meslek edindirmediklerini gerekçe olarak göstermişlerdir. Almanya geçmişi olmayanlar için eğitimin zorlu bir süreç olduğuna ve hazırlıkta edinilen bilgilerin yetersiz kaldığına da sıkça (%20) değinilmiştir. Yine günlük hayatta kullanılan dili yeteri kadar edinemedikleri, bölümün İngilizce YDS ile öğrenci kabul etmemesi gerektiği, dil öğrenmek için kurslara gidilmesi gerektiği, yabancı dille edebiyat yapılamayacağı, bölüm bilgilerinin sadece akademisyenlikte kullanılabileceği ancak akademisyenlikte yükselmenin de hakkaniyetli olmadığı da gerekçeler arasında gösterilmiştir.

Tablo 10. Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü Başkalarına Tavsiye Etme-Etmeme Durumu ve Sebeplerine İlişkin Analizi Sonuçları

Soru Düzeyi	Cevap Düzeyleri	f	Yüzde
Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bir yakınına veya tanıdığınıza tavsiye eder misiniz?	Evet	40	59,7
	Hayır	27	40,3
Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bir yakınına veya tanıdığınıza neden tavsiye etmezsiniz?	İş olanaklarının çok kısıtlı, geçerli bir meslek değil, meslek için yetersiz, Formasyon şartı var	23/40	57,5
	Eğitim süreci zor, hazırlıkta edinilen dil yetersiz	8/40	20
	Günlük konuşma dili yeteri kadar edinilmemekte	3/40	7,5
	Dil öğrenmek için kursa gidilmeli	2/40	5
	Yabancı dille edebiyat yapılamaz	1/40	2,5
	Edinilen bilgiler akademisyenlik için	1/40	2,5
	Bölümde yükselmek hakkaniyetsiz	1/40	2,5
	İngilizce YDS ile öğrenci kabul etmemeli	1/40	2,5

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, araştırmanın problem soru cümleleri doğrultusunda, üç alt başlık halinde özetlenmiş ve önerilere ayrıca yer verilmiştir. Alt başlıklar “Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının yöneldikleri meslekler”, “Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının meslek hayatına geçişlerinde karşılaştıkları güçlükler” ve “Alman Dili ve Edebiyatı mezunlarının meslek hayatına geçişlerini kolaylaştıracak dersler, kurslar ve sertifika programları” olarak belirlenmiştir.

4.1. Alman Dili ve Edebiyatı Mezunlarının Yöneldikleri Meslekler

Araştırma verilerine bakıldığında mezunların %39,39’unun öğretmenlik mesleğini seçtikleri görülmektedir. Henüz çalışmayan mezunların %44,11’inde öğretmen olmak istediği dikkat çekmektedir. Ayrıca mezunların yarısının Pedagojik Formasyon Eğitim Sertifikası almış olmaları ve almayanların yarısının da almak istediği göz önünde bulundurulursa mezunların %79,10’unun öğretmenlik mesleğinin ilk şartını sağladığı ve sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Mezunların öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının olumlu ve yetkinliklerinin yüksek olduğu yapılan “Akdeniz Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Mezunlarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve Öz-Yetkinlikleri” isimli araştırmada da görülmektedir (Kurt, 2021:5). Ayrıca “Alman Dili ve Edebiyatı ile Almanca Öğretmenliği Mezunlarının 'Öğretmenlik' Eğitim İçeriğinin Karşılaştırılması” (Kurt, 2020: 1354) isimli çalışmada benzer derslerin olduğu ve alınan Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programı dersleri ile Almanca Öğretmenliği programı derslerinin çoğunun tamamladığı bilinmektedir (Kurt, 2020: 1345). Bu araştırmalar da dikkate alındığında mezunlarının üçte ikisinin öğretmenlik mesleğine yönelmelerinin doğal ve doğru bir eğilim olduğu söylenebilir. “Öğretmen olmayı düşünüyor musunuz?” sorusuna da mezunların hemen hemen üçte ikisi "evet" cevabını vererek yönelimlerini göstermişlerdir. Aynı yönelim “Anaokulu veya kreşlerde Almanca öğretmeni olmak ister misiniz?” sorusuna verilen cevaplar ile de doğrulanmıştır. Bu bilgiler ışığında mezunların en az üçte ikisinin öğretmen olduğu sonucuna varılabilir.

Mezun çalışanların beşte biri turizm, hava limanı ve hosteslik gibi mesleklere yönelmiş ve çalışmayanların da altıda biri bu mesleklere yönelmeyi düşünmektedirler. Bölüm mezunlarının yöneldikleri ikinci gözde yönelimlerinin turizm, hava limanı ve hosteslik gibi meslekler olduğu

varsayılabılır.

Üçüncü sırada, mezunların hemen hemen beşte birinin İhracat, Pazarlama, İşletme, Şirket/Şirket Yöneticiliği ve Ticaret/e-Ticaret gibi meslekleri tercih ettikleri ve henüz çalışmayanların da onda birinin bu mesleklere yönelmeyi düşündükleri görülmüştür. Tercümanlık mesleği de Alman Dili ve Edebiyatı mezunları tarafından az da olsa yapılmakta ve yönelmek istenmektedir.

4.2. Alman Dili ve Edebiyatı Mezunlarının Meslek Hayatına Geçişlerinde Karşılaştıkları Güçlükler

Araştırma kapsamında mezunların yarısının hemen iş bulabildiği ve yarısının hemen iş bulamadığı görülmüştür. Mezunlar, Almanya’da yaşamadıkları ve konuşma yetilerinin yeteri kadar gelişmediği için iş bulmada zorlandıklarını düşünmektedirler. Bu durum, mezunların yarısından fazlasının Almanya’da hiç bulunmadığı ve üçte birinin çok az (bir ay-bir yıl) buldukları ile ilgilidir. Aynı sonuç, hazırlık sınıfında öğrenim gören mezunların yüzdesi (%88,1) ile de doğrulanmaktadır. Zira mezunların çok azı hazırlık sınıfında öğrenim görmeden bölümde öğrenime başlamıştır.

Mezunların hemen hemen yarısı karşılaşılan güçlükler arasında “Bölüme uygun iş pozisyonun çok kısıtlı olduğuna ve sadece yabancı dil bilmenin yetersiz olduğuna” değinmiştir. Mezunların dörtte biri tecrübenin arandığını ikinci sırada vurgulamış ve “ücret azlığı -çalışma saat çokluğuna” değinmiştir. “Pandemi, maddi sıkıntı, ev bulamama, işverenlerin yüksek beklentileri, yetersiz Almanca bilgisi ve ileri yaş” ise değinilen nadir hususlar arasında yer almaktadır. Bu sebeplerle Alman Dili ve Edebiyatı bölümün iş piyasasına yönelik veya iş piyasasının gerektirdiği nitelikte mezun vermede kısmen yetersiz kaldığı söylenebilir.

4.3. Alman Dili ve Edebiyatı Mezunlarının Meslek Hayatına Geçişlerini Kolaylaştıracak Dersler, Kurslar ve Sertifika Programları

Mezunlar, en çok konuşmaya yönelik derslerin iş bulmalarını kolaylaştıracağını düşünmektedir. İkinci sırada ise dilbilgisi derslerinin iş bulmayı kolaylaştırabileceğine değinmişlerdir. Üçüncü sırada ise okuma-anlama-yazma, mesleki Almanca (turizm, mühendislik, tıp, hukuk) ve uygulamalı edebiyat (şiir, tiyatro) derslerine değinmişlerdir. Çeviri, kültür, yabancı dil seviye belirleme sınavlarına hazırlık, kariyer planlama ve bilgisayar programları (otele yönelik) derslerinin de iş bulmayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Meslek hayatına geçişi kolaylaştıracak kursların başında yabancı dil kursları (Rusça, İşpanyolca, İngilizce) ve mesleki eğitimlere (turizm, sağlık turizmi, insan ilişkileri, işletme, ticaret, sunum teknikleri, formasyon) yönelik kurslar yer almaktadır. Az da olsa bilgisayar (yazılım, kodlama), yabancı dil seviye belirleme, yaratıcı drama, çocuklara dil ğretimi, diksiyon ve eviri kurslarının da iş bulmayı kolaylaştıracayı düşünülmektedir.

4.4. neriler

Mezunlar, en çok konuşma yetisini yeteri kadar edinemediklerinden söz etmişlerdir. Bölümü başkalarına tavsiye etmeme sebepleri arasında da hazırlıkta edinilen dilin yetersiz olduğuna ve bu nedenle de bölümde eğitim sürecinin zor seyrettiğine değinmişlerdir. Bu sebeplerle konuşma derslerinin ikinci, nc ve dördüncü sınıfta ders programına ilave edilmesinde büyük fayda olacağı düşünülmektedir. Derslerin ğretim yeleri ve öğrencilerle karşılıklı etkileşim halinde yürütülmesi ise öğrencilerin konuşma yetisini geliştirebilir. Ayrıca ğrencilerin ders aralarında Almanca konuşmaları, konuşma yetisinin aktifleşmesine katkı sağlayabilir.

Araştırma kapsamında mezunların bölümde edindikleri edebiyat ve dilbilim bilgilerini az kullandıkları görülmüştür. Bu nedenle teorik bilginin ön planda olduğu, bu iki gruptaki derslerin tekrar gözden geçirilerek her dönem için bir ders azaltılarak konuşma veya konuşma dili gibi derslerin ilave edilmesi fayda sağlayabilir. Ayrıca tüm derslerde etkileşim ön planda tutularak, öğrencileri konuştırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.

Mezunların yarısının herhangi bir yabancı dil seviye belirleme sınavına katılmamaları ve katılanların da yarısının puanlarına değinmemeleri dikkat çekicidir. Yabancı dil seviye belirleme sınavlara yönelik hazırlık derslerinin de iş hayatına geçişi kolaylaştıracayı dşnldğinden yabancı dil sınavlarına yönelik derslerin de seçmeli ders olarak ilave edilmesi önerilebilir.

Günümüzde yabancı dil ğretimi özel anaokulu veya kreşlerde de yapılmaktadır. Araştırma kapsamında mezunların %68,7'si anaokulu veya kreşlerde Almanca ğretmeni olmak istediğini belirtmiştir. Bu sebeple iş olanaklarının genişletilmesini desteklemek amacıyla okul öncesi eğitim ğretim programına ilişkin dersler seçmeli getirilebilir. Aynı şekilde öğrencilerin ve mezunların, anaokulu ve kreşlerde Almanca ğretmeni olmalarına yönelik kurs, sertifika ve yüksek lisans programları açılarak istihdam olanakları artırılabilir. Bu tür kursların, sertifika ve yüksek lisans programlarının içeriklerinin hazırlanması ise başka bir araştırmaya konu başlığı oluşturabilir. Alman Dili ve Edebiyatı bölümü mezunların üçte ikisi

Öğretmen olduğundan veya ğretmen olmayı dşndğunden yeni açılması düşünülen ve açık olan Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinden bazılarının Eğitim Fakültesi bünyesinde Almanca ğretmenliği bölümlerine dönüştürülmesi önerilebilir.

Mezunlar, mesleğe geçiş sürecinde zorlandıklarından kariyer gelişimine yönelik derslerin eğitim programlarında artırılmasında fayda vardır. Çoğu araştırma eğitim ğretim sürecinde yapılan stajların işe geçiş sürecini kolaylaştırdığını gösterdiğinden öğrencilere gönüllü staj önerisinde bulunmakta fayda vardır.

Genel olarak araştırmaya katılan mezunlar üniversitede aldıkları eğitimin ve sahip oldukları diplomanın piyasa değerinin düşük olduğu kanaatindedirler. Günümüzde ise sadece Almanca bilen elemana ihtiyaın az olduğu ve meslek için artık yetersiz kaldığı ve farklı yetilerin de edinilmesi gerektiği bilinmektedir. Bu sebeple Mesleki Almanca derslerinin (Turizm, Mühendislik, Tıp, Hukuk) seçmeli ders olarak ilave edilmesinin de iş bulmayı kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

Alman Dili ve Edebiyatı müfredatına "Girişimcilik" dersinin seçmeli ders olarak eklenmesi de düşünülebilir. Zira "Girişimcilik" gibi piyasa odaklı bilgi ve beceriler, mezuniyet sonrası istihdam konusunda daha fazla avantaj sağlayabilir. Ayrıca iş arayan Alman Dili ve Edebiyatı mezunları kendi işlerini kurmaya da ynlendirilebilir.

5. SUMMARY

Employment is among the common problems that graduates face, and it becomes more rigid for those graduates from departments that do not provide education to cater to the needs of the market. Graduates from German Language and Literature are having difficulties finding employment. Therefore, it is critical to reveal the graduates' opinions on the choice of occupation, the transition period to employment, and curriculum in terms of the career planning of all existing and potential students. In line with this, it is also significant to unveil suggestions for courses and certificates programs that "make it easier to find a job" for graduates to review and renew the existing curriculum and prepare students for their professional life. Accordingly, this study seeks answers to the research questions given below:

1. What are the professions that the graduates of German Language and Literature do?

2. What are the difficulties faced by the graduates of German Language and Literature in the transition period to their professional lives?
3. Which courses or certificate programs can facilitate this transition period for the graduates of German Language and Literature?

In this study, the survey method was used, and data were collected through a questionnaire involving both closed- and open-ended questions with the participation of 67 graduates. Data gathered from the questionnaire are listed below;

1. demographic information,
2. information acquisition and use,
3. participants' tendency to become a teacher,
4. participants' YDS and KPSS scores,
5. participants' occupational status and career choices,
6. participants' transition period to the professional life,
7. participants' opinions about courses that may facilitate finding a job,
8. participants' tendencies about recommending the Department of German Language and Literature to others and their reasons.

Qualitative and quantitative data were analyzed through discourse analysis and converted into percentages and frequencies. The critical results are summarized in line with the research questions, and suggestions are made. Accordingly, findings show that 39.39% of the graduates work as teachers, and 44.11% of the unemployed graduates want to be employed as teachers. Half of the graduates hold the German language teaching certificate, and those who do not are planning to enroll in the following program. More than half of the graduates want to be German teachers in kindergartens. The graduates' second choice of professions is finding a job in other sectors such as tourism, airport, or other positions in the aviation sector. In the third rank, the graduates prefer professions such as export, marketing, business, company/company management, and trade/e-commerce.

Graduates who did not stay in Germany for a certain amount of time cannot develop their speaking skills and have difficulty finding a job. Besides, they also emphasize that "job positions are very limited for them and speaking a foreign language is not enough to find a job". One-fourth of the graduates emphasize the importance of having experience in the second place and mention "low salaries, excessive working hours". Therefore, it is concluded that the Department of German Language and Literature is partially inadequate in producing graduates for the market, apart from teaching.

The graduates state that such courses as speaking, grammar, reading-comprehension-writing, vocational German (e.g., for tourism, engineering, medicine, law), and applied literature (e.g., poetry and theater) have a great potential to enable them to find a job. They also mention that courses translation, culture, preparation for foreign language placement exams, career planning, and computer programs (for hotel) may also make it easier to find a job. It is thought that foreign language courses (e.g., Russian, Spanish, English), vocational training (e.g., tourism, health tourism, human relations, business, trade, presentation techniques, formation) are placed at the third rank as the courses that make it a little easier to find a job.

In light of these findings, it is suggested that courses on literature and linguistics should be gradually excluded from the curriculum as theoretical knowledge is highly prioritized in these courses. Speaking-Speaking Comprehension courses should be added to the curriculum in the second, third and fourth grades to improve speaking ability. In this way, mutual interaction with the faculty members and students can be prioritized, and students may find more chances to speak German. In addition, speaking should also be prioritized in all the courses through different activities which enable and encourage students to interact with peers and teachers.

It is thought that the number of courses that prepare students for various foreign language exams and professional life should be increased in curriculum, and courses on volunteer internships should also be added to facilitate the transition to the profession.

It can be said that adding courses on vocational German (Tourism, Engineering, Medicine, Law) as an elective course may facilitate graduates' employment and increase the market value of the diploma. In addition, by adding the "Entrepreneurship" course to the curriculum as an elective course, only job-seeking graduates can be directed to start their own businesses. Lastly, initiation of certificate and master's degree programs that enable students to be employed in kindergartens as German teachers can also increase graduates' employment rate.

6. KAYNAKLAR

- Acar, R. ve zdaşlı, K. (2017). Bireysel kariyer planlama yapmanın öğrenci başarısı üzerindeki etkisi: SBMYO ğrenci üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(21): 301- 314. doi:10.20875/makusobed.316449.
- Bayar, K. (2015). 10 Adımda stratejik kariyer planlama. <https://www.linkedin.com/pulse/10-ad%C4%B1mda-stratejik-kariyer-planlamakamil-bayar-phdc-mba> (Erişim Tarihi: 10.12.2018).

- Esmer Y. ve Pabuçcu H. (2019).Stratejik kariyer planlama: Bulanık mantık yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*. 34(1): 111-124.
- Hosmer, D. (2016). Managing your professional development. *Find Your Fit: A Practical Guide to Landing a Job You'll Love*, (Ed. S. Kaiden), Association for Talent Development, Virginia, USA.
- Karakaya, İ. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (Ed. A. Tanrıoğen). Anı Yayıncılık: Ankara.
- Koç, B. (2016). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş süreci, ilk mezunları ve Halil İncelik. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 40: 27-43.
- Kurt, G. (2020). Alman Dili ve Edebiyatı ile Almanca Öğretmenliği mezunlarının 'öğretmenlik' eğitim içeriğinin karşılaştırılması. *Ulakbilge*. 8(54): 1346-1359.
- Kurt, G. (2021). Akdeniz Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Mezunlarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve Öz-Yetkinlikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (113).
- Sayın, Ş. (2000). Germanistik an der Universitaet Istanbul. Oraliş, M. (Ed.): *Grenzüberschreitungen und Übergänge*. İstanbul: Multilingual. 105-114.
- Sayın, Ş. (2009). İstanbul Üniversitesinde Batı Filolojileri. (Ed. Ozil, Ş./Öztoğat, N.). *1933'ten 2008'e, İstanbul Üniversitesi Batı Filolojilerinin 75.Yılı*. İstanbul: 21-30.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Tapan N. ve Kuruyazıcı N. (2020). İstanbul Üniversitesi Almanca bölümlerinin kuruluşundan günümüze gelişim süreci. *Diyalog*. Sonderausgabe: 85 Jahre Germanistik in der Türkei: 223-231.
- Tilly, G. D. (2018). Do you have a strategic career plan?. Cornerstone International Group: <https://www.cornerstonegroup.com/2017/01/18/strategic-careerplan/> (Erişim Tarihi: 06.12.2018).
- YÖK Atlas (2022). Alman Dili ve Edebiyatı (DİL) programlarına yerleşen son kişinin Orta Öğretim Başarı Puanları ve Yerleşen sayısı <https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=10003> (Erişim Tarihi: 25.01.2022).
- YÖK Atlas (2022). Alman Dili ve Edebiyatı bulunan tüm Üniversiteler. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10003> (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

ETİK KURULU KARARI

Evrak Tarih ve Sayısı: 07.04.2022-334031

T.C
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu
KURUL KARARI

TOPLANTI TARİHİ : 07.04.2022
TOPLANTI SAYISI : 07
KARAR SAYISI : 138

Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Ğretim yesi **DoÇ. Dr. Gülnaz KURT**'un yürütücülüğünü üstlendiği, "*Alman Dili ve Edebiyatı Mezurlarının Ders Programı ile İlgili Görüşleri ve Mesleğe Geğiş Sreğleri*" konulu çalışmanın, fikri hukuki ve telif hakları bakımından metot ve leğine ilişkin sorumluluğun başvurucuya ait olmak üzere, proje süresince uygulanmasının etik olarak **uygun olduğuna** oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Kurul Başkanı

Başkan
Prof. Dr.
Hilmi DEMİRKAYA

Başkan Yrd.
Prof. Dr.
Sibel MEHTER AYKIN
(izinli)

ye
Prof. Dr.
Ebru İÇİGEN

ye
Prof. Dr.
Nurşen ADAK

ye
Prof. Dr.
Sibel PAŐAOĐLU YÖNDEM

ye
Prof. Dr.
Taner KORKUT

ye
Prof. Dr.
Gökhan AKYÜZ

Gönderim Tarihi: 10.01.2022

Kabul Tarihi: 18.05.2022

TIBBİ TERMİNOLOJİDE AKRONİMLER, ALMANCA-TÜRKÇE DİL İKİLİSİ ÖRNEĞİ

Acronyms in Medical Terminology.
An Example in the German-Turkish Language Pair.

Dilek TURAN

Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Mütercim Tercümanlık Bölümü,

Almanca Mütercim Tercümanlık A.B.D.

dilekturan@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-3895-9941

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Tıbbi terminoloji çok eskilere dayanan tarihi bir süreç içerisinde gelişen, günümüze kadar sürekli yenilenen ve gelişim gösteren bir özel alan dilidir. Dolayısıyla dinamik bir yapıya sahiptir ve Tıp alanındaki yeni gelişmelere açık bir yapısı vardır. Tıbbi terminolojide yer alan terimlerin oluşturulma biçimleri çok farklı kaynaklardan ve yapılardan oluşmaktadır. Tıp terimleri çoğunlukla Latince, Yunanca, Arapça ve son yıllarda artan sayıyla da İngilizce kökenli sözcüklerden üretilmektedir. Günümüzde Tıp bilimine (özellikle de patolojiye) yeni yerleşen terimlerde sıkça kısaltmalara (kısmı adlara) rastlanmaktadır. Bu kısaltmalar Latince, Yunanca ve özellikle de İngilizce sözcük ve sözcük gruplarının baş harflerinden oluşturulan akronimlerdir. Akronimler günümüzde artık gündelik dilde de sıkça karşımıza çıkan terimler olmakla beraber sağlık çevirmenliği ve tıp metinleri çevirisinde de giderek önem kazanmaya başlayan bir olgudur. Bu çalışmada akronimlerin diller arasındaki farklılık ve tutarsızlıklarının olduğu Almanca-Türkçe örneğinden yola çıkılarak gösterilmeye çalışılacak ve Tıp metinleri çevirisi için ortaya çıkabilecek sorunlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda özellikle de sağlık çevirmenleri için önemli bazı ipuçları verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel alan dili, tıbbi terminoloji, akronim, çeviri sorunları, Almanca-Türkçe dil ikilisi.

Abstract

Medical terminology is a form of jargon that dates back hundreds of years and has constantly evolved and been updated throughout history. Therefore, it has a dynamic structure and is open to new developments in medicine. Medical terms are constructed in diverse forms and ways. Medical terms are mostly derived from Latin, Arabic and Greek words, while the number of those derived from English words has increased in recent years. Today, abbreviations are often used for recent terms in medicine (especially in pathology). They are acronyms formed from the initials of words and phrases of Greek, Latin, and especially English origin. Although acronyms are the terms that are frequently encountered in everyday language today, they are phenomena that started to gain importance in healthcare and medical text translations. This study seeks to show that there are interlingual differences and inconsistencies between acronyms with reference to the German-Turkish language pairs and highlights the problems that may arise in translations of medical texts. In this context, it has been tried to give some important hints especially for the healthcare translators.

Keywords: Jargon, medical terminology, acronym, translation problems, German-Turkish language pairs.

1. GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan salgınlarla gündelik yaşamda da artık sıkça rastladığımız ve tıbbi terminolojiye de giren çok sayıda yeni terimler bir salgın terminolojisinin oluşmasına yol açmıştır. Bu yeni oluşturulan terimlerin tıbbi terminolojiye yerleşmesi, Tıp dilinin yeniliklere açık yapısını ve sürekli gelişen bir alan olduğunu göstermektedir. Tıbbi terminoloji birçok farklı kaynaklardan aldığı sözcüklerle Tıp biliminin bel kemiğini oluşturan terimleri yaratmıştır. Bunların arasında Latince, Yunanca, Arapça ve İngilizce dillerinden alınan çok farklı yapılarda sözcükler bulunmaktadır (Murken 2009: 17). Bu yapılar bir örnek de Tıp alanına ait bir sözcük grubunun ilk harfleriyle veya heceleriyle oluşturulmuş kısaltmalar (kısmi adlar) veya başka bir deyişle akronimlerdir. Özellikle son yıllarda yaşanan pandemilerde sıkça karşımıza çıkan akronimlere SARS ve COVID-19 örnek gösterilebilir. Bu örnekler gündelik dilde her ne kadar birer sözcük gibi yerleşmiş olsa da, bu iki akronim söz konusu hastalıkları tanımlayan sözcük grubundan oluşmaktadır.¹ Kısmi adlar (akronimler) tıbbi terminolojiye kolaylık ve pratiklik katan kısaltmalar olarak hem Latince-Yunanca hem de günümüzde giderek önem kazanan İngilizce kökenli sözcüklerden oluşturulmaktadır.

2. TIP TERMINOLOJİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Bugün tıbbi terminolojinin, Tıp alanındaki organik işlevler için en az 20.000 ve hastalıklar ile cerrahi ve muayene yöntemleri için en az 60.000 terimden oluşan yaklaşık 500.000 birimden oluştuğu tahmin edilmektedir. Vücut bölümlerinin tanımlanması için dünya çapında yaklaşık 10.000 Latince ve Yunanca kökenli isim bulunmaktadır (bkz. Roelcke, 1999: 197-198).

Ulusal dillerden terimlerin tıbbi terminolojiye girmeden önce, 18. yüzyıla kadar Yunanca ve Latince tıbbi terminolojinin bel kemiğini oluşturduğundan Tıp dili büyük oranda yabancı kelimelerden oluşmaktadır. Bu iki dilin avantajları, profesyonel iletişimin amaçladığı terimlerde kesinlik ve kısalık elde etmek için kullanılabilirlerdir. Ayrıca, adlandırmaların uluslararası bir tekdüzeligi bir dereceye kadar sağlayabilmeleridir. Ayrıca dilsel özellikler, karmaşık konular hakkında hızlı ve kesin bir şekilde iletişim kurmayı sağlamaktadırlar. Ancak tıbbi terminolojinin kesinliği Yunanca ve

---

¹ **SARS** akronimi İngilizce sözcüklerin baş harflerinin yan yana dizilişinden oluşturulmuş bir akronimken (**S**evere **A**cute **R**espiratory **S**ndrome), **COVID-19** de İngilizce sözcüklerin ilk hecelerinden oluşturulmuş (**C**orona **V**irus **D**isease **2019**) bir akronimdir.

Latince kullanımına dayalı değildir. Bunun yerine, şu anda geçerli olan "Terminologia Anatomica" gibi uluslararası bağlayıcılığı olan terminolojiler, anatomik tanımlamaların standarda dayandırılması yoluyla böyle bir kesinliği mümkün kılar (bkz. Fluck, 1996: 92).

Tıbbi terminoloji, diğer birçok özel alan dili (LSP, Fachsprache) gibi, belli birtakım kurallara² tabii olan gündelik dilin genişletilmiş biçimidir. "Terminoloji" sözcüğü "teknik terim" (orijinal anlamıyla: tanımlanmış sınır taşı) anlamına gelen Latince "terminus" ("termini") ve Yunanca Λόγος "logos" konuşma, açıklama, öğretme anlamına gelen kelimelerinden türetilmiştir (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 2).

Terminoloji kelimesinin 18. yüzyıldan beri kullanıldığı bilinmektedir. Kelimenin anlamı iki yönlüdür: Tıp alanını ele alacak olursak, bir yandan Tıp biliminin terimlerinin bütünü tanımlayan "tıbbi terminoloji" yi ifade ederken, öte yandan özel alan dilini oluşturan tıbbi terimlerin yapısı, kökeni ve kullanımı ile ilgili bilim alanı anlamına gelmektedir (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 3, Karenberg, 2000: 22).

Zaman içerisinde tıbbi cihaz/alet, olgu ve eylemler gündelik dilde kesin ve net bir şekilde ifade edilemeyince, tıbbi terminolojiye ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla belirli tıbbi olguları tanımlamak için gündelik dilde kullanılan terimlerin kesin tanımlamalar için yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Tıbbi terminolojide yer alan terimlerle tanım eksikliğindeki boşluklar kapatılır ve kullanımdaki mevcut terimlerin belirsizliği ortadan kaldırılır. Dolayısıyla tıbbi terminoloji alan uzmanları arasındaki iletişimi kolaylaştırır. Tıbbın uluslararasılaşmasıyla uluslararası bilimsel alışverişin/iletişimin yoğun olarak yaşandığı zamanımızda, tıp dilinin yalnızca gündelik dili genişletmesinden çok daha fazla işlevi vardır (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 2).

Tıp bilimi gibi, tıbbi terminoloji de binlerce yıllık bir birikimin sonucudur. Çok çeşitli kültürel alanlardan etkilenen, tarihsel gelişimler, manevi akımlar ve doğa bilimlerinin ilerlemesiyle oluşmuştur. Tıp biliminin temelleri başta Corpus Hippocraticum aracılığıyla, yaklaşık 60 tıbbi içerikten oluşan bir derlemeyle, çeşitli bilim adamlarının yanı sıra Hipokrat ve Aristoteles'in etrafındaki öğrencilerden oluşan bir grup tarafından yazılan yazılarla Antik Yunan'da atılmıştır. Atılan bu temeller daha sonra bir Latinceleştirme sürecine tabi tutulmuş, birtakım değişiklikler, eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Arapça gibi diğer dillere çeviriler, Latinceye geri

² Özel alan dili belirli dilbilgisel kurallara tabiidir, fakat doğal dillerde olduğu gibi belli dilbilgisel kurallara sahip değildir.

çeviriler, Rönesansta Yunancanın yeniden keşfi ve farklı etkilerle, bugün tıbbi terminoloji farklı diller ve biçimlerden oluşan karma bir yapı oluşturmuştur (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 4).

Terimlerin çoğunluğu Latince'den türetilen (Latinleştirilmiş) tıbbi terimler, Yunancadan, -son zamanlarda sıklıkla da- İngilizceden yerleşen kelimelerden oluşmaktadır (McMorrow, 1998: 18). Ayrıca Tıp dili Fransızca, Arapça, Farsça ve İbranice kökenli terimleri de içermektedir (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 3, Fluck, 1998: 27).

Tıbbi terimlerin bir kısmı da gündelik dilde, benzer anlamlarda da kullanılabilen sözcüklerden oluşmaktadır, ancak bu terimlerin kullanımları Tıp dilinde daha kesin anlamlarla sınırlandırılmıştır.

Örnek "ateş":

Gündelik dildeki anlamı:

1) Bir organizmanın hastalık durumunda savunma reaksiyonu olarak artan vücut ısısı, hastalık, huzursuzluk veya diğer semptomlarla birlikte ateşin ortaya çıkması, artması

2) Duygusal veya ruhsal heyecanın duygusal durumu (örneğin, "sahne korkusu").

Tıbbi terminolojideki anlamı:

Pireksi, ateşin artması (> 38 °C rektal ölçüm ile), subfebriliteden ayırtılmak için sıcaklık artışı <38 °C den fazla olan durum, ateş olarak tanımlanmaktadır (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 4).

Bir başka durum ise hem gündelik dilde hem de tıbbi terminolojide var olan sözcüklerin tıbbi terminolojide farklı anlam taşımalarıdır. Mesela Almanca "Herd" (Tr. "soba") kavramı gündelik dildeki anlamıyla bir nesneyi ifade ederken, tıp terminolojisinde farklı bir anlam taşımaktadır. "Herd" bir organizmada lokal olarak sınırlı, patolojik bir değişikliği (enfeksiyon veya tümör) ifade eder.

Gündelik dildeki ortak kullanımların ve Latince-Yunanca terimlerin dışında çoğu tıbbi terim yeni oluşmuş kelimelerden (neolojizm) oluşmaktadır. Bu kavramlar gündelik dilde kullanılmayan terimlerdir. Bu terimler gündelik nesnelere veya süreçlere benzeyen ifadelerden, anatomik veya fonksiyonel ilişkilerden veya mitolojiden türetilen bileşik sözcüklerden oluşturulup yeni bir anlam kazanırlar. Gündelik dilin kelime bileşenleri genellikle özel alan dilinin bileşenleri haline gelir. Birçok yeni kelime yabancı dillerden alınır – bazıları hiç değiştirilmeden (ödüncleme, yabancı

kelimeler), kısmen değiştirilmiş (öyküntü) veya yeni oluşturulmuş kelimelerdir (neolojizm) (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 5-6). Akronimler de çoğunlukla İngilizce tanımlamalardan kısaltılarak oluşturulmuş sözcüklerdir ve ödünçleme yoluyla farklı dillerin tıbbi terminolojisine yerleşmektedirler. Fakat tıbbi terminolojide akronimlerin ayrı oluşturulma kuralları olduğu da dikkat çekmektedir.

3. AKRONİMLER

Akronimler bir kelimenin veya kelime grubunun baş harf veya hecelerinden oluşturulan yeni kelimelerdir (kısaltma, kısma ad). Akronim sözcüğü Yunanca “ákros” (nokta, kenar) ve “ónoma” (ad, isim) kelimelerinden oluşmaktadır³ (Gromann & Scheinost, 2018).⁴ Akronimler -ABD ve TBMM örneklerinde olduğu gibi - kısaltmalar şeklinde olabildiğinin yanı sıra⁵ RADAR, AİDS ve İNTERPOL örneklerinde olduğu gibi kelimeleşmiş de olabilirler. Bazı kaynaklarda bir kelime gibi telaffuz edilemeyen, yani harfleri tek tek söylenen -AİHM, TDK gibi- kısaltmalar akronim kabul edilmezler.⁶ Akronimlerle birçok alanda yeni teknik terimler yaratılabilmektedir. Özellikle de tıbbi terminolojide birkaç kelimenin ilk harfleri veya heceleriyle oluşturulan yeni kelimelere sıkça rastlanmaktadır.⁷ Bu eğilim özellikle son 20 yılda artmıştır. Çoğunlukla İngilizceden gelen kısaltmalar, giderek artan bir şekilde tıbbi terminolojiye yerleşmiş ve farklı dillerin kendi kurallarına göre uyarlanmıştır (bkz. Karenberg, 2013: 20). Her ne kadar kısaltmanın açılımı gerçek kavramı ifade etmiş olsa da baş harflerinden oluşan kısaltma (kısma ad) yeni bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısma adların (akronim) farklı oluşturulma biçimleri bulunmaktadır. Dilbilimci Hadumod Bußmann'a göre de akronimler kelime olarak kullanılan bir kelime grubunun veya bileşik sözcüklerin ilk harflerinden veya hecelerinden oluşan kısaltma olarak tanımlanmaktadır (2002, 2008). Ancak bu tanıma ek olarak Bußmann, akronimlerin kelime gruplarının sadece ilk harflerinden değil, ilk hecelerinden de oluşabileceğini ve bundan başka daha farklı biçimlerle de karşımıza çıktığını belirtmektedir. Bußmann akronimleri

³ <https://flexikon.doccheck.com/de/Akronym>, erişim tarihi 21.07.2021.

⁴ Gromann & Scheinost (2018), https://oehmedwien.at/wp-content/uploads/2018/11/Med.Terminologie_2018_V2.pdf, erişim tarihi: 30.07.2021.

⁵ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/acronym>, erişim tarihi 27.07.2021.

⁶ <http://www.lyberty.com/encyc/articles/abbr.html>, erişim tarihi 29.07.2021.

⁷ Akronimler bütün bilim dallarında çok sık kullanılan bir tanım yöntemidir. Bu çalışmada ise tıbbi terminolojideki akronimlere yoğunlaşmış ve bu bağlam içerisinde irdelenmiştir.

farklı gruplara ayırır:

1. Kelimelerin ilk harflerinden veya hecelerinden oluşan kısaltmalar
(Initialwort)

Örneğin LAZER (Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation).

Duden (2007), Wahrig (2008), Bußmann (2002, 2008) ve Glück (2010)'e göre bu kelimeler "akronim" ile eşanlamlı olarak ele alınır. Duden ve Wahrig'e göre, bu kelimeler, kelimelerin sadece ilk harflerinden, oluşan harfli kelimenin özel bir şeklidir.

2. Hecelerle oluşturulan kısaltmalar/kısma adlar / heceli kısma adlar
(Silbenkurzwort/Silbenwort)

Kelimelerin ilk harflerinden oluşan ve fonetik bir kelime oluşturmak için bir araya gelen kısaltmalardır.

Örneğin AİDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome)

Trafo (**T**rans**f**ormator)

Bußmann ve Glück'e göre kısa heceli kısma adlar da birer akronimdir. Bunlar kelimelerin kısaltılmış olan ilk hecelerinden oluşan kısaltmalardır.

3. Kelimenin ilk harfleriyle hece oluşturan kısaltmalar

Örneğin NATO (North Atlantic Treaty Organization)

Bu gruba giren diğer türler:

- Heceli kısma adlar, sözcüklerin sadece ilk bölümlerinin alındığı kısaltılmış sözcükler de akronimlerin bir türüdür (Kopfwörter)⁸.

Oto (**o**tomobil)

Akü (**a**kümülatör)

- Aynı şekilde kelimelerin sadece son kısmının alındığı kısaltılmış sözcükler de akronimlerin bir türüdür (Schwanzwörter)⁹.

(**O**mnibus-Bus, omnib**ü**s-otob**ü**s)

⁸ bkz. Helmut Glück. Metzler-Lexikon Sprache. Metzler Verlag, Stuttgart: 2010.

⁹ bkz. Helmut Glück. Metzler-Lexikon Sprache. Metzler Verlag, Stuttgart: 2010.

4. Karma biçimler ¹⁰

Sözcüklerin ilk harfleri ve/veya ilk heceleriyle oluşturulan karma kısaltmalar da (Mischkurzwort) akronimlere örnek gösterilebilir.

Azubi – Aus**z**ubildender (stajyer)

BAföG – **B**undesausbildungs**f**örderung**s**gesetz (Federal Eğitim Yardımı Yasası)

Karma türlere bir başka örnek de tüm kelimenin harflerinin gelişigüzel kısımlarından alınarak oluşturulan sözcüklerdir.¹¹

DAX (**D**eutscher **A**ktien**i**nd**e**x)

Birkaç kelimenin ilk harf ve/veya heceleriyle oluşturulan yapay sözcükler (“Kunstwort”) de başka bir akronim türüdür. Burada genellikle telaffuzu kolay kompozisyonlar oluşturulur.

Haribo - **H**ans **R**iegel **B**onn

Adidas - Adolf "**A**di" **D**assler¹²

4. TIBBİ TERMİNOLOJİDE TÜRKÇE-ALMANCA AKRONİMLER

Özel alan dili (tıbbi terminoloji, tıp jargonu)¹³ Tıp bilimi için netlik

¹⁰ İsimler de akronim oluşturmak için kullanılabilir: Mesela “Alwegbahn” –Axel Lennart Wenner-Gren isimlerinin baş harflerinden oluşturulmuş ve “tüm yollar” („alle Wege“) kelimesine gönderme yapar. Akronimlerin diğer türleri için bkz. Apronim, bakronim, birleşik sözcükler (Kofferwörter), çok katmanlı akronim, rekursif akronim, vb. için bkz. Douglas R. Hofstadter: Gödel, Escher, Bach. Ein endloses geflochtenes Band. Aus dem Amerikanischen von Philipp Wolff-Windegge und Hermann Feuersee. Verlag Klett-Cotta, Stuttgart: 1985; John Brunner: Morgenwelt. Aus dem Englischen von Horst Pakullus. Verlag Heyne, München: 2014; Richard Stallman: Free Software: Freedom and Cooperation, Lesung an der New York University am 29. Mai 2001, Transkript.

¹¹ Anja Steinhauer: Sprachökonomie durch Kurzwörter. Bildung und Verwendung in der Fachkommunikation. Gunter Narr, Tübingen: 2000.

¹² Başka benzer oluşumlar için bkz.” Kofferwörter”.

¹³ Tıp jargonunun önemli işlevlerinden biri, uzman kişilerin kendi aralarında iletişimi sağlamanın yanı sıra alandan olmayan kişiyi iletişimin dışında tutmaktır. Ayrıca tarihten beri süregelen bir diğer sebep, sosyolojik bir bileşen de özel alan dilinin kullanıcısıyla sağladığı sosyal prestij/üstünlük ve ayrıcalıktır. Tıbbi jargonu kullanan kişi kendini toplumun diğer kesimlerinden ayrı tutmaktadır (Hofer ve diğerleri, 2018/2019: 3).

ve ifadelerde kesinlik sağlarken, aynı zamanda birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir, mesela alandan olan uzmanlar (doktorlar, sağlık çalışanları) ve alandan olmayan kişiler¹⁴ arasındaki iletişimi zorlaştırır. Dolayısıyla hem diliçi iletişimde hem de dillerarası iletişimde (çeviride) doktor-hasta iletişiminde yaşanan zorluklar ve yanlış anlamalar ortaya çıkmaktadır. Sağlık Çevirmenliği ve Tıp metinleri çevirisinde yanlış anlamalara yol açabilecek bu terminolojik olgu Tıp terminolojisinde sıkça rastlanan akronim kullanımında kendini göstermektedir. Mesela çok bilinen AIDS akronim örneğinde, Türkçe ve Almandaki açılımlar farklı olsa da uluslararası geçerliliği olan İngilizce akronim kullanılmaktadır. Diğer taraftan İngilizcede kullanılan COLD veya COPD, Türkçede KOAH şeklinde kısaltılmaktadır. Dolayısıyla akronim kullanımında tutarsızlıkların olduğu, bazı kısaltmaların ne Almanca ne de Türkçeye ait olduğu, Tıp bilimin uluslararası alanda İngilizcenin geçerliliği ve ağır bastığı anlaşılmaktadır. Bazı kısaltmalarda ise dilden dile farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir.

Akronimler tıbbi terminoloji için iletişimi kolaylaştırırsa da ve uluslararası kullanım geçerliliğini korusa da birtakım¹⁵ belirsizlikler de ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda Tıp terminolojisinde kullanılan akronimlere bazı (Türkçe, Almanca ve İngilizceden) örnekler¹⁶ akronimlerin yarattığı tutarsızlıkları göstermektedir:

Almanca (İngilizce)	Türkçe
CED: Chronische entzündliche Darmerkrankung IBD: Inflammatory Bowel Disease (İng.)	İBH: inflamatuvar bağırsak hastalıkları
CK: Creatinin-Kinase CK: Creatine Kinase (İng.)	CK: kreatinin kinaz
EKG: Elektrokardiogramm EKG/ECG Electrocardiography (İng.)	EKG: elektrokardiyogramı
ICD: Internationale statistische Klassifikation der Krankheiten und verwandter Gesundheitsprobleme ICD: International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (İng.)	ICD: Hastalıkların ve ilgili Sağlık Sorunlarının Uluslararası İstatistiksel Sınıflaması
IKD: intrakranieller Druck ICP: Intracranial Pressure (İng.)	KİB: kafa içi basınç
KHK/IHK: Koronare Herzkrankheit,	KKH: Koroner arter

¹⁴ Tıp eğitimi almamış kişiler, düz okuyucular.

¹⁵ Tıbbi terminolojideki kuralızsızlıklarla ilgili bkz. Karenberg, 2000.

¹⁶ Farklılıkları daha da somutlaştırmak amacıyla, bazı örneklere İngilizce akronimler de eklenmiştir.

ischämische Herzkrankheit CHD: Coronary Heart Disease (İng.)	Hastalığı, koroner kalp hastalığı
ZNS: Zentralnervensystem CNS: central nervous system (İng.)	MMS/CNS: merkezi sinir sistemi
HMSN: Hereditäre motorisch-sensible Neuropathie	CMT: Charcot-Marie-Tooth veya HMSN: herediter motor ve duyuşsal nöropati
MAD: Mittlerer arterieller Druck MAP: mean arterial pressure (İng.)	OKB: Ortalama kan basıncı
LAD: left anterior descending (İng.) LAD: linke, vordere, absteigende Koronararterie	LAD: sol kalp damarı
RIVA: ramus interventricularis anterior (İng.) RIVA: Ramus interventricularis anterior	RİVA: Stenozlu koroner tek damar hastalığı İKH: İskemik Kalp Hastalığı
RDS: Reizdarmsyndrom Bağırsak IBS: Irritable bowel syndrome (İng.)	İBS: İrritabl bağırsak sendromu (huzursuz bağırsak sendromu)
EKG: Elektrokardiogramm ECG: electrocardiogram (İng.)	EKG: Elektrokardiyogram
ERCP: endoskopische retrograde, Cholangiopankreatikographie	ERCP: Endoskopik Retrograd Kolanjiopankreatografi
EHF: Ebola-Fieber EVD: Ebola virüs disease (İng.) EHF: Ebola hemorrhagic fever (İng.)	EHF: Ebola kanamalı ateşi EVD: Ebola virüsü hastalığı
HWI: Harnwegsinfekt UTI: Urinary Tract Infection (İng.)	İYE: İdrar yolu enfeksiyonu
COPD: Chronic obstructive pulmonary disease (İng.) COLD: Chronic Obstructive Lung Disease (İng.) COPD: Kronisch obstruktive Lungenkrankheit	KOAH: Kronik obstrüktif akciğer hastalığı
AIDS: Acute Immundeficiency Syndrom, Acquired Immune Deficiency Syndrome (İng.) AIDS: Erworbenes Immun-Schwäche-Syndrom	AIDS: Edinilmiş bağışıklık yetmezliği sendromu ¹⁷
HIV: Human Immundeficiency Virus (İng.) HIV: Humanes Immunschwäche-Virus	HIV: İnsan bağışıklık yetmezliği virüsü
SIDS: Sudden Infant Death Syndrome (İng.) SIDS: Syndrom des plötzlichen Kindstodes	SIDS: Ani bebek ölümü sendromu
MeSH: Medical Subject Headings	MeSH: Tıbbi Konu Başlıkları
LASER: Light amplification by the stimulated emission of radiation	LAZER: Uyarılmış radyasyon emisyonu ile ışık amplifikasyonu

¹⁷ Her ne kadar AIDS akronimi uluslararası bir kısaltma olsa da Fransızca konuşulan bölgede SIDA (Sendrom İmmüno-Déficitaire Acquis) şeklinde oluşturulmaktadır (Karenberg, 2000: 20).

CT: Computertomographie	BT: bilgisayarlı tomografi
TORCH: Toxoplasma, Other agents, Rötelnvirus, Cytomegalievirus, Herpes simplex-Virus	TORCH: Toksoplazma, diğer ajanlar, kızamıkçık virüsü, sitomegalovirüs, herpes simpleks virüsü
PCR Test: Polymerase chain reaction (İng.) PCR Test: Polymerase Kettenreaktion	PCR testi: Polimeraz zincir reaksiyonu
USG: Ultrasonografie, Ultraschall ¹⁸ USG: Ultrasonography (İng.)	USG: Ultrasonografi
MSA: Multisystemathrophie MSA: Multiple System Atrophy (İng.)	MSA: Multisistem atrofi
CABG: Coronary Artery Bypass Graft Surgery (İng.) CABG: Koronararterien-Bypass-Operation	KABG: Koroner arter by-pass greftleme ameliyatı
OGTT: Orale Glukosetoleranz Test OGTT: Oral Glucose Tolerance Test (İng.)	OGTT: Oral glukoz tolerans testi
IVP: Intravenöse Pyelographie	IVP: İntravenöz pyelogram
EKG: Elektrokardiographie	EKG: Elektrokardiyografi
BMI: Body Mass Index KMI: Körpermassindex KMZ: Quetelet-Kaup-Index	VKİ: Vücut kitle indeksi
NMR: Nuclear Magnetic Resonance (İng.) 1.NMR: Nukleare Magnetische Resonanz 2.MRT: Magnetresonanztomographie, Kernspinresonanz	MR: Magnetik rezonanz (EMAR)
BSR: Bizeps-Sehnen-Reflex	DTR: derin tendon refleksi
ALS: Amyotrophe Lateralsklerose	ALS: Amyotrofik Lateral Skleroz
MCLS: Mucocutaneous lymph node Syndrome (İng.) MKLS: mukokutanen Lymphknoten-Syndrom	Kawasaki hastalığı: mukokutanöz lenfnodu sendromu ¹⁹
SMA: Spinale Muskelatrophie	SMA: Spinal musküler atrofi
ARDS: Acute Respirator Distress Syndrome (İng.) ARDS: Akutes Lungenversagen	ARDS: Akut solunum sıkıntısı sendromu
CSF: Cerebrospinal fluid (İng.) CSF: Cerebrospinalflüssigkeit, Gehirn-Rückenmarksflüssigkeit	BOS: Beyin-omurilik sıvısı
SARS: Severe acute respiratory syndrome coronavirus type 2 (İng.) SARS: Schwere akutes Atemwegssyndrom	SARS: Şiddetli akut solunum yolu sendromu
COVID-19: Corona-Virus-Disease-2019 FFP 2 (Maske): Filtering face piece	COVID-19: Corona-Virus-Disease-2019 FFP 2 maskesi: Filtering face piece

¹⁸ USG akronimi Almandada “untere Sprunggelenkgabel” anlamına da gelmektedir.

¹⁹ Türkçede bu hastalık için akronim kullanılmamaktadır.

MRNA-Impfstoff: Messenger ribonucleic acid	MRNA-aşısı: mesajcı ribonükleik asit
HBLV: Human B-Lymphotropic virus (İng.) HBLV: Humanes Herpes Virus, menschliches Herpes Virus	HBLV: Human herpes virüsü
AV:1.Adeno assoziiertes Virus 2. Akuter Arterienverschluss	AV: Atryoventriküler nod
ADS: Acudetox Specialist (İng.) ADS: Attention Deficit Syndrome (İng.) ADS: Aufmerksamkeitsdefizitsyndrom ADS: Abstrakte Denkstörung	ADS: Dikkat eksikliği sendromu ADS: Ağız-Diş- Sağlığı
ADHS: Adult Day Health Services (İng.) ADHS:Aufmerksamkeitsdefizit-und Hyperaktivitätssyndrom ADHD: attention deficit hyperactivity disorder (İng.)	DEHB: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

Tablodaki örneklere bakıldığında Tıp metinleri çevirisinde çevirmeni yanılabilecek çok farklı türlerde tutarsızlıkların olduğu görülmektedir. Bu örneklerle akronimlerin çevirisi veya karşılıkları konusunda bazı dikkat gerektiren noktaların olduğunu ortaya çıkmaktadır:

1. Bazı akronimler dilden dile (hem açılımları hem de akronimin kendisinin) farklılık gösterebilmektedir.
2. Bazı akronimlerin uluslararası ortak kullanımı vardır ve her dilde aynı şekilde kullanılmaktadır.
3. Bazı dillerde akronim yerine farklı bir terimle karşılamaaktadır.
4. Aynı tıbbi olgu için aynı dilde birden fazla (farklı) akronim kullanılabilir.
5. Aynı akronim aynı dilde farklı kavramları ifade edebilmektedir.

Çevirmeni tıp metinleri çevirisinde zorlayabilecek ilk durum, akronimlerin dilden dile (mesela iki dil arasında) farklı karşılıklarının olmasıdır. Tıbbi terminolojide genel eğilim akronimlerin ülkelerin kendi ulusal dillerindeki karşılıklarıyla veya kısaltmalarıyla kullanılmalarıdır. Ancak birçok akronimde ortak uluslararası bir biçimin olmadığı da dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak Almanca akronim HWI (Harnwegsinfekt) gösterilebilir. Bu akronimin Türkçe karşılığı İYE (İdrar yolu enfeksiyonu), İngilizce karşılığı da UTI dir (Urinary Tract Infection).

Bir diğer durum ise bir grup akronimin her dilde aynı şekilde kullanılmasıdır. Uluslararası kabul edilen kısaltmalara örnek olarak AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) ve HIV (Human

Immunodeficiency Virus) gösterilebilir. Her ne kadar AIDS akroniminin Türkçede ve Almancada açılımı farklı (Tr. “Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu”, Alm. “Erworbenes Immunschwächesyndrom”) olsa da, yine de İngilizce sözcüklerin baş harflerinden oluşturulmuş bir akronimdir ve günümüzde tüm dünyada bu şekilde kabul görmüştür. Aynı şekilde HIV akronimi örnek gösterilebilir. Akronimin olduğu sözcükler Türkçeye her ne kadar “İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü” kelimelerinden oluşsa da, Türkçede yine İngilizce sözcüklerden oluşan akronim geçerlilik kazanmıştır. Almancada HIV akronimi İngilizceyle aynı sözcüklerden oluştuğu için, (“Humanes Immunschwäche-Virus”) bu örnek bir istisnadır.²⁰

Bir üçüncü grupta bir terim için bir dilde akronim kullanılırken, aynı terim için başka bir dilde akronim yerine başka bir tıbbi terimin (mesela bir eponimin) kullanılmasıdır. Örneğin Almanca MKLS akronimi (mukokutanen Lymphknoten-Syndrom), Türkçede akronim yerine “Kawasaki hastalığı” olarak adlandırılmaktadır.

Dördüncü nokta, aynı dilde aynı terim için aynı bağlamda birden fazla akronimin kullanılmasıdır. Her iki akronim de aynı terime karşılık gelmesi çeviride zorlayıcı bir durumdur. Mesela Ebola virüsü hastalığı veya Ebola kanamalı ateşi için kullanılan akronimlerdir: EHF ve EVD.

Beşinci nokta aynı akronimin birden fazla anlama gelebileceğidir. Mesela Almanca akronim ADHS²¹ (Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu) İngilizcede aynı akronim farklı bir kavrama karşılık gelmektedir (ADHS: Adult Day Health Services). Dolayısıyla bu iki akronimin karışıklığa yol açması söz konusu olabilir. Akronimlerin çevirisi konusunda hem bağlamı hem de olası çok anlamlılığın bilinmesi gerekmektedir.

Bu örneklerde Tıp metinleri çevirisinde sıkça karşılaşılan akronimlerle ilgili çeviride yanlış anlamaların ve karışıklıkların yaşanabileceği anlaşılmaktadır. Verilen bu örnekler çoğaltılabilir ve tıbbi terminolojide istisna olmamakla birlikte akronim kullanımı konusunda çok sayıda tutarsızlıkların olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ

Tıbbi terminolojide yer alan terimlerde kesinlik, netlik ve tek anlamlılığın hakim olduğu düşünülse de, bazı istisnalara ve tutarsızlıklara rastlanmaktadır (Karenberg, 2000: 22). Özellikle Sağlık Çevirmenliği ve Tıp metinleri çevirisi kapsamında düşünüldüğünde, tıbbi terimlerle ilgili yanlış

²⁰ ayrıca bkz. Günay Köprülü, 2017: 254-256.

²¹ Aufmerksamkeitsdefizit-und Hyperaktivitätssyndrom

anlaşılmalara geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açabileceği bilinmektedir. Dolayısıyla bu alanda çalışan bir çevirmenin terminoloji konusunda donanımlı ve terminolojide ortaya çıkabilecek olası yanlış anlaşılmalara ve farklı kullanımlara dikkat etmelidir. Bu bağlamda Tıp terminolojisinin önemli bir bölümünü oluşturan akronimlerde ortaya çıkan farklı kullanımlar çevirmen için önemli ipuçları içermektedir. Bu çalışmada tıbbi terminolojide sıkça karşılaşılan akronimler ve akronimlerin kullanımına bağlı olarak Tıp dilinde hakim olan tutarsızlıklar üzerinde durulmuştur. Almanca-Türkçe dil ikilisi örneğinde tespit edilen farklılıklar, çevirmen için birtakım yanlış anlamaları ve çeviride zorluklara yol açabilmektedir. Dolayısıyla akronimler ve akronimlerin bağlam içerisinde değerlendirilebilmesi için Sağlık Çevirmenliği ve Tıp metinleri çevirisinde çevirmenin alan bilgisine sahip olması gerekmektedir.

Çevirmen çalışma dillerinde akronimlerin nasıl oluşturulduğu ve kullanıldığı, erek dilin yaygın kullanımını ve uluslararası geçerliliği olan kullanımları dikkate almalı ve uygun akronimle karşılamalıdır. Bunun için de alan uzmanlarıyla birlikte çalışmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Akronimlerle ilgili ayrıntılı ve çok dilli bir sözlük çalışmasının gerekliliği, tıp metinleri çevirisinde/sağlık çevirmenliğinde faydalı olacaktır.

6. SUMMARY

With the emergence of epidemics in recent years, many new terms that we often encounter in everyday life that are incorporated into medical terminology have led to the formation of epidemic terminology. The placement of these newly coined the terms in medical terminology shows that medical language is open to innovation and is constantly evolving. Medical terminology has coined the terms that, with words from many different sources, form the backbone of medical science. These include words in very different structures from Latin, Greek, Arabic and English (Murken 2009: 17). An example of these structures are abbreviations or acronyms, which are formed from the initial letters or syllables of a group of words in medicine. SARS and COVID-19 can be cited as examples of acronyms that are particularly common in recent pandemics. Although these examples are well-established words in everyday language, these two acronyms are made up of a group of words that describe the diseases in question. Abbreviations (acronyms) are formed from both Latin-Greek and English original words, which are becoming more and more important today than the abbreviations that give medical terminology convenience and

practicality. However, there are different forms of forming partial names (acronyms). Although it is believed that security, clarity, and unambiguity dominate the terms used in medical terminology, some exceptions and inconsistencies are encountered (Karenberg, 2000: 22). It is known that misunderstandings about medical terms can lead to irreversible results, especially when taken into account in the translation of healthcare translators and medical texts. Therefore, a translator working in this field should be familiar with the terminology and be aware of the possible misunderstandings and different uses in the terminology. In this context, the various uses of acronyms, which are important parts of the medical terminology, contain important information for the translators. This study highlights acronyms that are common in medical terminology and inconsistencies in medical language due to the use of acronyms. Differences identified in the example of the German-Turkish language pairs can lead to misunderstandings and translation difficulties for the translators. Therefore, in order to be able to evaluate acronyms and acronyms in context, the translators must have field knowledge when translating healthcare and medical texts. The translators should take into account the formation and use of acronyms in working languages, the widespread use of the target language and internationally valid usages and correspond with corresponding acronyms. This shows once again the importance of working with field experts. The need for a detailed and multilingual dictionary study of eponyms will be useful when translating medical texts and healthcare translations.

7. KAYNAKLAR

- Brunner, J. (2014). *Morgenwelt*. Aus dem Englischen von Horst Pakullus. München: Verlag Heyne.
- Douglas R. H. (1985). *Gödel, Escher, Bach. Ein endloses geflochtenes Band*. Aus dem Amerikanischen von Philipp Wolff-Windegg und Hermann Feuersee. Stuttgart: Verlag Klett-Cotta.
- Duden. (2007). *Deutsches Universalwörterbuch*. 6., überarbeitete und Erweiterte Auflage. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag.
- Bußmann, H. (2002). *Abkürzung. Lexikon der Sprachwissenschaft*. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Bußmann, H. (2008). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 4., durchgesehene und bibliographisch ergänzte Auflage. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Fluck, H.-R. (1996). *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. Tübingen: Francke.
- Fluck, H.-R. (1998). *Fachsprachen und Fachkommunikation*. Heidelberg: Groos.
- Glück, H. (2010). *Metzler-Lexikon Sprache*. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Gromann, B. & Scheinost, L.-M. (2018). *Medizinische Terminologie*.(https://

- oehmedwien.at/wpcontent/uploads/2018/11/Med.Terminologie_2018_V2.pdf, erişim tarihi, 30.07.2021).
- Günay Köprülü, S. (2017). Tıbbi çeviri ve zorlukları. *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/7*, s. 249-262.
- Hofer, H.-G., Freis, D., Steike, D. & Zielonka, V. (2018/2019). *Skriptum zum Kursus der Medizinischen Terminologie*. Stand Wintersemester 2018/19. Prof. Dr. Hans-Georg Hofer unter Mitarbeit von Dr. David Freis, David Steike und Vina Zielonka Institut für Ethik, Geschichte und Theorie der Medizin- Münster, 2-6. (<https://docplayer.org/105545943-Skriptum-zum-kursus-der-medizinischen-terminologie.html>, erişim tarihi, 12.07.2021).
- Karenberg, A. (2000). *Fachsprache Medizin im Schnellkurs: Für Studium und Berufspraxis*. Stuttgart: Schattauer Verlag.
- McMorrow, L. (1998). Breaking the Greco-Roman mold in medical writing: The many languages of 20th century medicine. Henry Fischbach. *Translation and medicine* içinde Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 13- 27.
- Merriam-Webster's dictionary of English usage. (1994). *Acronym*, 475.
- Murken, A. H. (2009). *Lehrbuch der medizinischen Terminologie. Grundlagen der ärztlichen Fachsprache*. Stuttgart: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.
- Roelcke, T. (1999). *Fachsprachen*. Berlin: Schmidt.
- Stallman, R. (2001). *Free software: Freedom and cooperation*. Lesung an der New York University am 29. Mai 2001, Transkript.
- Steinhauer, A. (2000). *Sprachökonomie durch Kurzwörter. Bildung und Verwendung in der Fachkommunikation*. Tübingen: Gunter Narr.
- Wahrig-Burfeind, R. (2008). *Wahrig. Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh/München: Bertelsmann Lexikon Institut.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 23.02.2022

Kabul Tarihi: 25.05.2022

**CHESTER BEATTY MÜZESİ TÜRK-İSLAM ESERLERİ
KOLEKSİYONUNUNDA YER ALAN BİR GRUP OSMANLI
DÖNEMİ YAZMA ESERİN CİLT SANATI AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

**An Examination of a Group of Ottoman Period Manuscripts in the Chester
Beatty Museum Turkish-Islamic Works Collection in Terms of Bookbinding
Art**

Feyzi AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
feyziaydin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2831-4784

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Yazma eserler medeniyetin göstergesi olarak çok büyük öneme sahiptir. Bu sebeple dünyada hem üretimlerine hem de koleksiyonlarına devam edilmiş pek çok yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı yazma eser kütüphanelerinde arşivlenmekte, bir kısmı da çeşitli koleksiyonlarda yer almaktadır. Chester Beatty Müzesi koleksiyonu da bu eşsiz koleksiyonlardan biridir. İrlanda Dublin'de kurulan Chester Beatty Müzesi koleksiyonu farklı inançlara dair tarihi el yazmaları ve kitabeleri bir araya getiren zengin koleksiyonu ile dünya miraslarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu çalışmada Chester Beatty Müzesi bünyesinde bulunan Türk-İslam eserleri koleksiyonundaki altmış sekiz eser detaylı bir şekilde incelenerek içlerinden cilt tezvinatı açısından, tezvinat değeri olarak özellikli altı eser seçilmiştir. İncelemiş olduğumuz yazma eserlerin istinsah tarihleri M.S. 1500-1798 yılları arasında olduğu tespit edilmiş ve dönemsel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserlerin künye bilgileri, cilt tezvinatı, motif, desen ve üslup özellikleri detaylı bir şekilde incelenerek tarihsel kronolojik analizleri tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Cilt Sanatı, Yazma Eser, Chester Beatty Müzesi

Abstract

Şanlıurfa region, covered with wild pistachio, oak and willow groves in the past, has been Manuscripts are of great importance as an indicator of civilization. For this reason, there are many manuscripts in the world that continue to be produced and collected. Some of these works are archived in manuscript libraries, and some of them are in various collections. The Chester Beatty Museum collection is one of these unique collections. Established in Dublin, Ireland, the Chester Beatty Museum collection is home to world heritage sites with its rich collection that brings together historical manuscripts and epitaphs about different faiths. In this study, sixty-eight works in the Turkish-Islamic collection of the Chester Beatty Museum were examined in detail. The production dates of these manuscripts are M.S. It was determined that it was between the years 1500-1798 and information was given about its periodical features.

Keywords: Turkish Bookbinding Art, Manuscript, Chester Beatty Museum

1. GİRİŞ

Dünyanın birçok ülkesinde İslam kültürüne dair yazma eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı yazma eser kütüphanelerinde muhafaza edildiği gibi, bir kısmı da özel koleksiyonlarda yer almaktadır. Birçok yazma eser de bugün hala gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Yazma eserlerin İslam ülkeleri dışında en çok bulunduğu yer Avrupa'dır. Özellikle Almanya, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Fransa, İspanya ve İtalya gibi ülkelerde Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış eserler oldukça fazla bulunmaktadır. Avrupa kütüphane ve müzelerinde bulunan bu yazma eserlerin çoğunun kataloğu Alman oryantalistler G. Flügel, J. Aumer, W. Pertsch ve W. Ahlwardt tarafından yapılmıştır (Furat, 2006, s. 10-17). Avrupa'da doğu el yazmaları ve nadir eserler açısından en zengin müzelerden biri olan Chester Beatty Müzesi'nde makaleye konu olan "İslam yazma eserleri Türkçe koleksiyonu" dikkati çekmektedir. Özellikle makaleye konu olarak Chester Beatty Müzesi ve buradaki eserlerin seçilmesinin sebebi, İstanbul'da üretilmiş ve Türkçe olmalarıdır. Yazma eserler, üretim yeri ve dili açısından literatüre kazandırılması gereken önemli birer kaynak niteliğindedir. Dönemin sanat özellikleri, kullanılan malzeme, teknik özelliklerinin anlaşılması ve kaynak olarak gösterilmesi açısından bu eserlerin incelenmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla Chester Beatty Müzesi; Türk-İslam koleksiyonunun, Türk cilt sanatı gelişiminin ve yüzyıl özelliklerinin tespit edilmesi açısından önemlidir.

Chester Beatty; Avrupa, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Asya'dan el yazmaları, nadir kitaplar ve diğer hazinelerle dünya kültürlerinin takdir edilmesini ve anlaşılmasını teşvik eden önde gelen bir İrlanda müzesidir. Canlı bir ulusal kültür enstitüsü olan Chester Beatty, İrlanda'daki kültürel açıdan farklı topluluklara ulaşmayı hedeflemektedir. Başarılı bir Amerikan maden mühendisi, koleksiyoncu ve hayırsever olan Sir Alfred Chester Beatty'nin (1875 - 1968) özel kütüphanesi olan Chester Beatty, aynı zamanda bugün dünyanın her yerinden bilim insanları için bir araştırma kütüphanesidir. İçerdiği uluslararası kültürel mirasın anlaşılmasını teşvik etmek için, Chester Beatty koleksiyonlarını korumak, muhafaza etmek ve bunları halkın kullanımına aynı zamanda bilimsel çalışma ve araştırmalar için en uygun yollarla sunmak müzenin hedeflerindedir.

Chester Beatty Müzesi koleksiyonları Mısır Ölü Kitapları'ndan çağdaş Çin tahta baskılarına, MÖ 2700'den günümüze kadar insanın yaratıcı ifadesinin zenginliğini yakalayan çok geniş bir koleksiyona sahiptir. Temel olarak koleksiyon bölgeler-yerler, dünya inançları, malzeme ve teknik olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır. Bölgeler-Yerler başlığında; Çin, Mısır,

Etiyopya, Fransa, Hindistan, İnan, Japonya, Güneydoğu Asya olmak üzere sekiz ayrı başlıkta eserler istiflenmiştir. Dünya İnançları başlığında; Antik Mısır İnanışı, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Budizm, Hinduizm, Jainizm olmak üzere yedi ayrı başlıkta eserler gruplara ayrılmıştır. Malzeme ve Teknik başlığında; Ciltler ve Kaplar, Mürekkep, Pigmentler ve Altın, Metal ve Taş, Kâğıt ve Parşömen, Papirüs ve Palmiye Yaprağı, Baskı, Ahşap ve Lake, Tekstil olmak üzere sekiz ayrı başlığa ayrılmıştır. Makaleye konu olan yazma eserler Dünya İnançları, İslam başlığı altında yer almaktadır. Bu başlık da kendi içinde yirmi altı ayrı alt başlığa bölünerek araştırmacıların çalışma alanını kolaylaştırmak için eser özelliklerine göre istiflenmiştir.

Müzenin Türk-İslam koleksiyonunda var olan cilt tezyinatı açısından özellikli eserlerin tarihsel gelişim süreci, kullanılan malzeme ve bezeme unsurlarının incelenmesi amacıyla bu çalışma yürütülmek istenmiştir. Osmanlı dönem özelliği gösteren kitap kapları hakkında yapılan literatür araştırmalarında ve sanat tarihi kronolojisinde konuyla ilgili yeterince veri bulunamaması ve inceleme konusu olarak seçilen bu alanın oldukça önemli olması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda makalenin konusu ve araştırma alanı seçilmiştir. Ayrıca tespit edilen eserlerin daha önce incelenmemiş olması konunun özgünlüğünü göstermektedir. Koleksiyonda var olan altmış sekiz eser detaylı bir şekilde incelenerek tezyinat tekniği ve özellikleri açısından döneminin özelliklerini en iyi yansıtan altı eser tespit edilmiştir. Araştırma konusu olarak seçilen eserler Osmanlı devri XV. , XVI. ve XVIII. yüzyıl tezyinat özelliklerini yansıtmaktadır. Genellikle eserler kahverengi, siyah ve vişneçürüğü renkli deriler kullanılarak hazırlanmış omurgaları mukavvadan oluşmaktadır. Klasik cilt tezyinat temasında şemse, salbek ve köşebentlerle bölümlere ayrılmış bu alanlar bulut, hatâi ve rumi grubu motiflerle uyum içinde tezyinlenmiştir. Soğuk baskı tekniği ile altınla mülemma² olarak bezenen alanlar simetri ve serbest kompozisyon tekniği ile tasarlanmıştır. Koleksiyonda var olan eserler T406, T426, T410, T414, T445, T463 envanter numaralarıyla tasnif edilmiştir. İncelenen eserler İslam tarihi, dualar, hadisi şeriflerden oluşan murakka hat albümleri ve peygamberlik delilleri gibi konuları ele alan edebi eserlerden oluşmaktadır. Eserlerin istinsah tarihleri ve müellifleri bilinmekte tezyinat olarak da eserler devir özelliklerini yansıtmaktadır. Çoğunlukla XVI. yüzyıl Osmanlı devri

¹ <https://viewer.cbl.ie/viewer/index/>

² Motiflerin hem kendisi hem de zemini altınla boyanmış fakat iki ayrı renkte altın kullanılmışsa bunlara, Mülemmâ şemse denir. Genellikle sarı altın ve yeşil altın kullanılmıştır (Özcan, 1990, s. 3).

saz yolu üslubunda tasarlanan eserlerde mücellidanlar klasik gelenekten esinlenmelerine rağmen, yeni atılımlar yaparak şemse ve köşebentlerin içlerini farklı tezyinat tasarımlarıyla doldurmuşlardır. “Oval, dilimli şemse ve köşebentler içindeki bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dal şemse içinde dağılmış, kıvrılmış veya kırılarak aşağı uzanmıştır. Bu dallar üzerinde hançerî yapraklar, tomurcuk halinde açmış veya buket halinde hatâi sıralanmıştır” (Tanındı, 2009, s. 847). Bordürlerde hatâi ve bulut düzenlemeleri de yapılmıştır. Saz üslubu olarak adlandırılan bu tasarım, miklebin şemse ve köşebentlerinde de devam etmiştir. XVI. yüzyılda coğrafî konum sebebiyle Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasında her alanda olduğu gibi özellikle kültürel, siyasi, dini ve sanat alanında etkileşimler olmuştur. İran’da Safevi döneminde gerçekleştirilen sanat üretimleri, kullanılan malzeme çeşitliliği ve teknik altyapı Osmanlı’da nakkaşhâne faaliyetleriyle paralel ilerlemektedir. Bu bağlamda iki medeniyette üretilen sanat eserleri kullanılan malzeme ve teknik altyapı bakımından benzerlik göstermektedir. Komşu olan bu iki imparatorlukta sanatçı hareketliliği artmış Osmanlılar birçok İranlı sanatçıyı himayeleri altına almıştır. Bu yolla İranlı sanatçılar sanat üslupları ve teknikleriyle birlikte birçok sanat eserini de Osmanlı topraklarına getirmişlerdir. Tüm bu etkileşimler sebebiyle her iki medeniyette üretilen sanatlı yazma eserler büyük benzerlik göstermektedir. (Shayestefer, 2016, s. 96). Saz yolu üslubu çalışmaları Safevi coğrafyasında da görülmekte ve Osmanlı ile benzer üretimler yapılmıştır. Osmanlı kültür ve hassasiyetinde sanatçılar kendi üsluplarını oluşturarak mücevher inceliğinde ve zarafetinde özgün eserler vermişlerdir.

2. OSMANLI DÖNEMİ CİLT SANATI

İslam medeniyetinde Mushaf-ı Şerif’e gösterilen saygı neticesinde, bugün “yazma kitap sanatları” başlığı altında değerlendirdiğimiz hat sanatı, tezhip sanatı ve cilt sanatı gelişimini sürdürmüş, yazma eserlerin korunması ve günümüze ulaşmasındaki en önemli unsurlardan biri de eserin cildi olmuştur. Cilt, varakların üstünü örten, onları koruyan niteliği sayesinde eserlerin dış etkenlerden zarar görmesini önleyerek, hem icra edilen sanatların hem de bu nadide eserlerin günümüze ulaşmasındaki en önemli rolünü üstlenmiştir. Bu mahiyeti neticesinde ayrı bir sanat kolu haline gelerek tarihsel gelişim sürecini tamamlamış en güzel çağını Osmanlıda yaşamıştır. Cilt kelimesi Arapça bir kelime olup deri anlamına gelmektedir. Genellikle ciltlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden yapılması sebebiyle bu ismi aldığı bilinmektedir. Büyük emeklerle hazırlanan yazma veya basma eserlerin yapraklarını bir arada tutup dağılmaktan korumak,

sırası ile tutmak amacı ile üzeri kâğıt, kumaş veya deri ile kaplı mukâvvadan, tahtadan oluşan kaplardır (Arıtan, 1992, s. 1). “Teclid” ve “Mücellid” kelimeleri de cilt kelimesinden türetilmiş olup teclid: ciltleme, mücellid: cilt yapan kişi, ciltçi anlamında kullanılmaktadır (Mutçalı, 1995, s. 123). Fatih Sultan Mehmed zamanında ve XV. yüzyılın ikinci yarısında ilk Osmanlı cilt sanatı örnekleri verilmeye başlanmıştır. Bu eserler Timurular (Herat ve Şiraz), İran’da Karakoyunlu ve Akkoyunlular ve Mısır’da Memlûkler’den Kayıtbay devri ile benzer özellikler göstermektedir (Aslanapa, 1982, s. 12). İlk Türk ciltleri Doğuda Hatâi, Batıda Elcezire üsluplarının etkisi altında gelişmiştir. Bu klasik üslubun tesiri altında kalan Selçuklu ciltleri, Osmanlı devri Türk ciltçiliğine başlangıç olmuştur (Özkeçeci, 2014, s. 218-222). Osmanlı İmparatorluğu zamanında Fatih döneminde Türk cilt sanatı gelişerek kıymetli eserler vermeye başlamıştır. Sultan Mehmed ve veziri Mahmud Paşa’nın koruyuculuğu ve özel ilgisiyle cilt sanatı gelişimini sürdürmüştür. Saray nakkaşhanesinde bu dönem deri ciltlerde uygulanan tezyinatlar genellikle, cildin ön ve arka dış kabının yüzeyine oranla iri, dilimli, salbekli oval şemseli ve köşebentlidir. Miklebe de ana tasarım şeması uygulanmış, kullanılan şemse dilimli ve yuvarlaktır. Genellikle şemse ve köşebentleri oluşturan tasarım soğuk baskı tekniği ile yapılmıştır. Şemse alanında simetrik veya serbest dairesel helezonlar üzerine yerleştirilen hatâi grubu motifler ve rumiler ana tasarım öğelerini oluşturmaktadır. Çoğunlukla altınla mülemma olarak ve lacivertle tezyinlenmiştir. Köşebentlerde, şemse tasarımının aynısı eşit olarak dörde bölünmüş şekilde kullanılmıştır. Bazı ciltlerin iç kablaları altın ve mavi boyalı zeminle veya düz deriyle kaplanmış şekilde bırakılmıştır. Bazılarında ise dış kablarda olduğu gibi klasik cilt tasarım şemasında müşebbek³ tekniğinde tezyinlenmiştir.

XVI. yüzyılda kitap sanatları zirveye erişmiş cilt sanatı da bu dönemde mükemmele ulaşmıştır. İlk defa bu devirde mücellidan zümresi bir ekol halinde toplanmıştır. Osmanlı sarayı içinde diğer sanatkârlar gibi bir zümre oluşturup kendi içlerinde hoca ve talebe olarak ikiye ayrıldıklarını, hocalar arasında da maharet ve kıdemlerine göre ser mücellit, ser bölük, ser oda, ser kethüda veya sadece kethüda gibi mevki ve rütbelere ayrıldıkları görülmektedir (Çığ, 1971, s. 14). Bu dönemde klasik gelenekte üretimlerin yanı sıra yeni atılımlar yapılarak şemse ve köşebentlerin içleri farklı tezyinat

³ Müşebbek Şemse (katîâ) : Deriden kesilerek oyulan şemselere denir. Genellikle kabin iç kısmına zeminine farklı bir renk kumaş veya deri konularak yapılır (Özcan, 1990, s. 3).

kompozisyonlarıyla tasarlanmıştır. Serbest veya simetrik kompozisyonlarda saz yolu üslubu en güzel örneklerini vermiştir. Hançer yapraklar; ince ve sivri uçlu iri yaprak motifleri, detaylı ve ince ayrıntularla tezyinlenmiş hatâi grubu motifler ana tasarım unsurunu oluşturmuştur. Kompozisyon temel ögesini oluşturan helezonlar bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dallar şemse içinde dağılmış, kıvrılmış veya kırılarak boşlukları doldurmuştur. Dış pervazlarda ve bordürlerde de şemse içinde kullanılan motifler hatâiler, rumiler ve bulut düzenlemeleri yapılmıştır. Aynı tezyinat örnekleri miklebin şemse ve köşebentlerinde de devam etmektedir. Çoğunlukla tasarımlar soğuk baskı tekniği ile yapılmış altınla mülemma tarzında boyanmıştır. Kabların dışında uygulanan teknik ve ince süsleme tarzı kab içlerinde de görülmektedir. Genellikle soğuk baskı tekniği veya müşebbek şemse uygulamaları yapılmıştır.

XVI. yüzyılda çok önemli eserler verilmesine rağmen XVII. yüzyılda devletin siyasi ve ekonomik durumunda başlayan çöküntü diğer sanat dallarında olduğu gibi cilt sanatında da etkili hale gelmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarda teknik bakımdan bir değişiklik olmamasına rağmen tezyinatın işçiliğinde ve kompozisyonda bir gerileme olduğu dikkati çeker. Çoğunlukla eserlerde köşebent ve bordür tezyinatı kalkmış, onun yerine dikdörtgene benzeyen yan ve tepeleri çıkıntılı şemseler tek başına kullanılmıştır. Oval şemseler çok olmamakla beraber bazı ciltler de kullanılmaya devam edilmiş fakat biraz şekil bozukluğu göstermiştir. Bordür tasarımlarında kullanılan motifler arasında uyum görülmemekte çoğunlukla bulut motifleri, hatâi grubu motifler kullanılmıştır. Ancak detaylı ve ince işçilik dönem getirisi olarak gözlemlenemez. XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başı Osmanlı padişahlarından Sultan I. Ahmed döneminde adına veya o çağda hazırlanan deri ciltli eserlerin ölçülerinde büyüme olduğu görülür. Çoğunlukla soğuk baskı tekniğinde saz yolu üslubunda üstten ayırma, alttan ayırma veya mülemma şemse teknikleriyle tezyinlenmiştir. Bu dönemin yeniliği olarak, deri kabın içine ve dışına çini pano izlenimi verecek şekilde tasarlanmış, saz üslubunda fırçayla çizilmiş ve altınla boyanmış tezyinatlar örnek teşkil etmektedir (Tanındı, 2009, s. 861-862).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise klasik deri kapların yapılmasına devam edilmiş, III. Ahmet zamanında ise çok güzel eserler meydana gelmiştir. Ruganî⁴ teknikte tezyinlenmiş ciltlerin yeni uygulamaları oldukça fazladır. Bu teknikle eserler veren sanatçıların başında Ali Üsküdarî gelir ve

⁴ Lake Ciltler: Mukavva, deri veya tahta üzerine boya ile ya da altınla yapılan tezyinatların üzerine bir çeşit vernikle kaplayarak meydana getirilen eserlere ruganî veya lake denilmektedir (Çığ, 1971).

saz üslubunda verdiği eserlerle klasikliği sürdürürken bununla birlikte gölgeli boyamalarda ve buket biçimli tezyinat öğelerinde çağdaş üsluplara da yer vermiştir. Bu yüzyılın ortalarında, ortası şişkin dar uzun şemse motifleri yaygınlaşmış bu şemselerin ortalarına sarmal rumîler, noktalar, içi çiçeklerle dolup taşan çiçekler fırçayla yapılmıştır. Kimi ciltlerin dış kablaları kumaşla kaplanmış, iç kablalarına buketler yapılmıştır (Tanındı, 2009, s. 863). Bu çalışmaların yanında, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan farklı tip ve teknikler uygulanmıştır. Bunlar Lâke, Realist motifler kullanılarak yapılan ciltler, Yek-Şah ciltler ve Rokoko ciltlerdir (Çığ, 1971, s. 19).

XIX. ve XX. yüzyıla gelindiğinde ise klasik deri kaplarla ilgili çalışmalar ve örneklerinin devam etmesine rağmen daha çok demir kakma tekniğiyle yapılan örnekler çoğalmış, bu da klasik üslupla arasındaki bağı koparmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda başlanılan Rokoko ciltler XIX. yüzyılda da yapılmaya devam edilmiş ve örnekleri çoğalmıştır (Çığ, 1971, s. 19). Aynı zamanda şemseli cilt sayısı azalmış, zilbahar⁵ ciltler yaygınlaşarak basılı eserlerin çoğalmasıyla batı tarzı deri ciltler yanında yıldız cildi denilen ciltler de yapılmıştır (Özen, 1998, s. 19). “XX. yüzyılın başlarında ve Cumhuriyet döneminde cilt kablalarını gömme şemse ve köşebentlerle bezeme Türk mücellitlerinin vazgeçemedikleri bir tasarım olmuştur” (Tanındı, 2009, s. 863). Bu bağlamda tüm bu bilgilere dayanarak inceleme konusu olarak seçilen XV. ,XVI. ve XIII. yüzyıl Osmanlı devir özelliği gösteren eserler künyelenerek cilt tezyinatlarının açıklamaları ve analizleri detaylı bir şekilde yapılacaktır. Künye olarak; Sıra No, Koleksiyon, Envanter No, Eserin Adı, Bulunduğu Yer, Hattat, Üretim Yeri, Tarihi, Dili, Yazı Cinsi, Eserin Ebatı (Kağıt, Yazı), Yaprak Sayısı, Satır Sayısı, Mürekkebi, Kağıt Özellikleri başlıkları altında incelenecektir. Eserlerin cilt tezyinatı teknik, tasarım ve işçilik açısından kapsamlı bir şekilde incelenerek açıklanmıştır.

2.1. Chester Beatty Türk-İslam Koleksiyonu T406 Envanter Numaralı Yazma Eser

Sıra No: 1

Görsel: 1-2

Koleksiyon: Chester Beatty Türk-İslam

Envanter No: T406

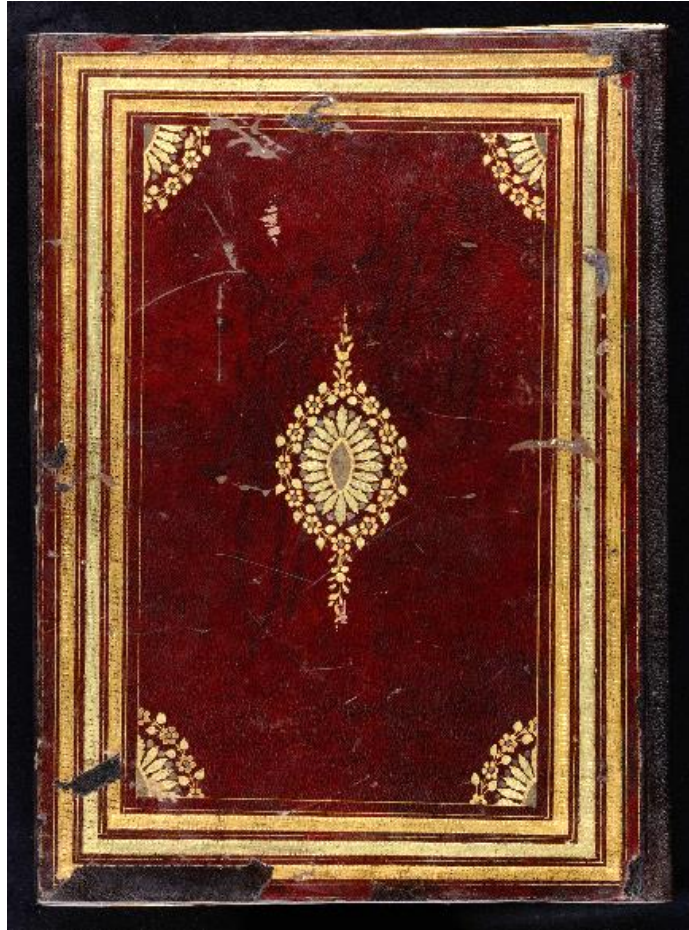
---

⁵ Kab üzerinde, ezilmiş varak altın ile dört dilimli yaprak motifinde parmaklık tarzında geometrik çizgiler çekilen ciltlere zilbahar ciltler denir. Bir diğer adı da “Kafes Şemse” dir. Genellikle XVIII. yüz yılın sonunda ve XIX. yüz yılda görülen bir şemse türüdür. Cildin göbek kısmında ya da bütün zemini kaplayacak şekilde yapılmıştır. Sonraları bu şemse ciltlerdeki dikdörtgen araları altınla tezyinlenmiştir (Aritan, 1992, s. 6)

Eserin Adı: Süleymanname
Bulunduğu Yer: Chester Beatty Müzesi
Müellif: Şerefeddîn Mûsâ Firdevsî-i Rûmî
Hattat: --
Üretim Yeri: İstanbul
Tarihi: 1480-1510 (884-916H)
Dili: Arapça, Farsça
Yazı Cinsi: Nesih
Eserin Ebadı: 452 mm x 333 mm x 74 mm
Yaprak Sayısı: 332 yk.
Satır Sayısı: 29
Mürekkebi: İs mürekkebi, Lal mürekkebi
Kâğıt Özelliği: Çay rengi, Aharlı

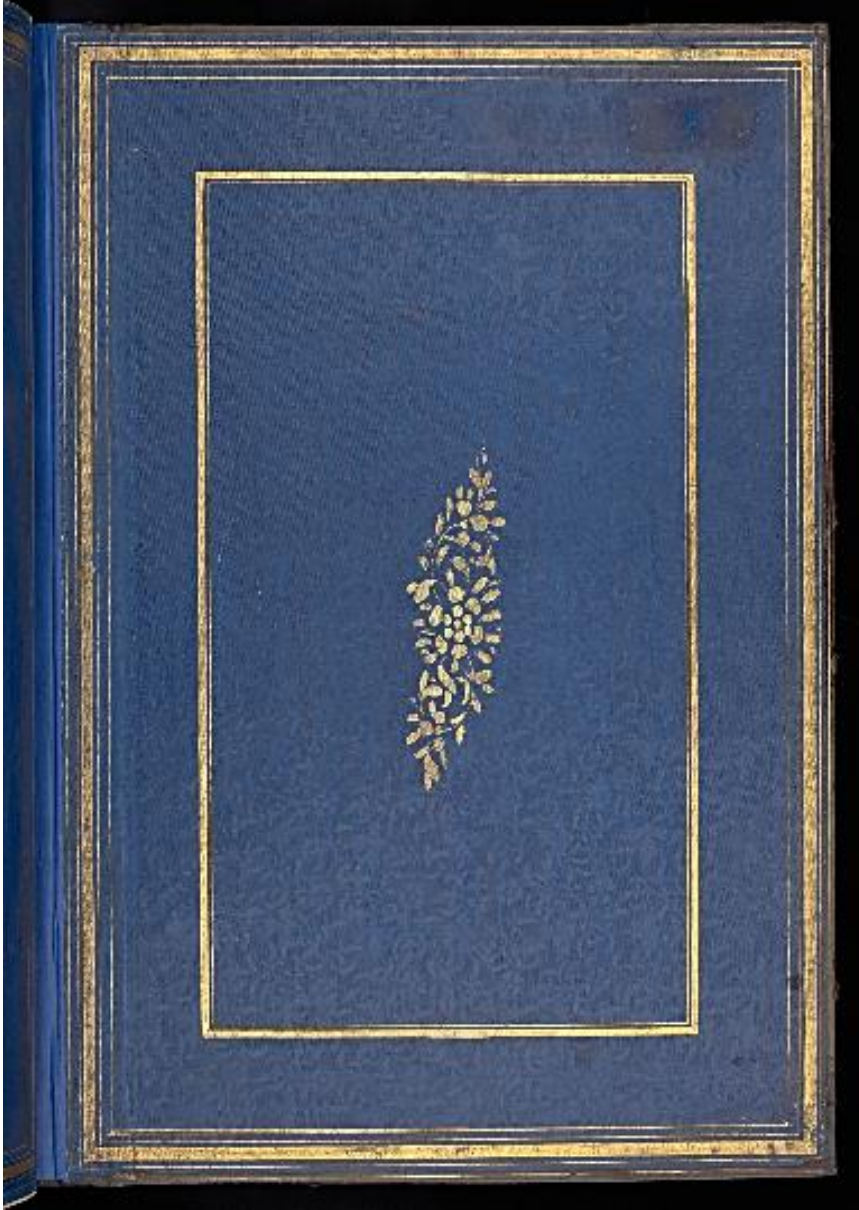
Cild Özellikleri: Yazma eser vişneçürüğü renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin üst kabı, alt kabı, sırtı, sertâbı ve miklebi mevcuttur. Eserin cildi deformasyona uğramış görünümündedir. Muhtemelen sonradan müdahalelerle eserin cildi değiştirilmiştir. Eser öncesinde tezyinatsız koyu kahverengi deri ile kaplanmış sonradan vişneçürüğü renkli bir cilt yapıştırılmış görünmektedir. Cildin dış kısmında; üst ve alt kablarda aynı tezyinat tasarımı kullanılmıştır. Cild bölümünün merkez dikdörtgen kısmı klasik örneklerde olduğu gibi soğuk baskı tekniğinde şemseli, salbekli ve köşebentli değildir. XVIII. yüzyıl dönem özelliği gösteren tasarım ve tezyinat özellikleri bu eserin cildinde görülmektedir. Batılılaşma hareketlerinin etkisi altında gelişen Türk Rokokosu tesirleri yazma eser tezyinatlarında da etkili olmuştur. Klasik stilize çiçek kompozisyonlarından uzaklaşılarak akantus yaprakları, buketli vazo veya meyveli kâse motifleri çoğunlukla görülür. “Küçük serpmeye buketler, iri kıvrımlı yapraklar, çiçekli gırlanlar, gül sepetleri fiyonklar ve dalından yeni koparılmış olgun gül buketleri Avrupa etkisiyle başta mimari olmak üzere hemen her yerde severek uygulanmıştır” (Maraşlı, 2019). Bu dönem yapılan ciltlerde yapım tekniği bakımından önceki dönemlerdeki örnekleriyle aralarında çok büyük bir fark görülmez. Klasik cilt formunda uygulanan; cildin üst kabı, alt kabı, sırtı, sertâbı ve miklebi üretimlerine devam edilmiştir. Çoğunlukla bu dönem eserlerinde cilt tezyinatları kabın merkezine yerleştirilen tek ve büyük boyutlu serbest kompozisyon üslubunda çiçeklerden oluşmaktadır. “Bu tarz örnekler daha çok yaldız boyamalı ciltlerde ve lakelerde karşımıza çıkmaktadır ve daha çok gül, lale, sümbül, sıklamen, karanfil, zambak, aynı safa, nergis, zerrin, kasımpatı, ayçiçeği, mine gibi çiçekler kullanılmıştır” (Mutçalı, 1995). İncelenen bu eserde de cilt tezyinatı XVIII. yüzyıl dönem özelliği

göstererek, şemseye benzer formda çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan buklelere benzer formda altınla tezyinlenmiştir. Merkez alanda kullanılan bu tasarım köşebent uygulamalarında kullanılan örnekler gibi dört köşe de kullanılmıştır (Görsel: 1). Eserin cildinin iç kablari lacivert renkli cilt yan kâğıdı ile kaplanmış çok sade bir kompozisyonla dönem özelliği gösteren stilize çiçek formlarıyla tezyinlenmiştir (Görsel: 2). Eserin müellifi Şerefeddin Mûsâ Firdevsî-i Rûmî'dir. Eserde metinlerin arasında minyatür yapılmak için alanlar boş bırakılmış ancak daha sonra minyatürler eklenmemiş boş bırakılmıştır. Eser Sultan II. Bayezid'e ithaf edilmiştir.

Görsel 1: T406 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Üst Kabı, 452x333 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_406/1/LOG_0000/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 2: T406 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Üst Kabı, 452x333 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_406/2/LOG_0000/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

2.2. Chester Beatty Türk-İslam Koleksiyonu T426 Envanter Numaralı Yazma Eser

Sıra No: 2

Görsel: 3-4

Koleksiyon: Chester Beatty Türk-İslam

Envanter No: T426

Eserin Adı: Osmanlı Hat Albümü Körüklü Murakkaa

Bulunduğu Yer: Chester Beatty Müzesi

Müellif: --

Hattat: Amasyalı Şeyh Hamdullah

Üretim Yeri: İstanbul

Tarihi: 1500-1520 (905-926H) (Hat) 1700-1800 (1111-1214H) (Tezhip)

Dili: Arapça

Yazı Cinsi: Sülüs-Nesih

Eserin Ebadı: 309 mm x 205 mm x 15 mm

Yaprak Sayısı: 10 Kıt'a

Satır Sayısı: --

Mürekkebi: İs mürekkebi, Zerendûd

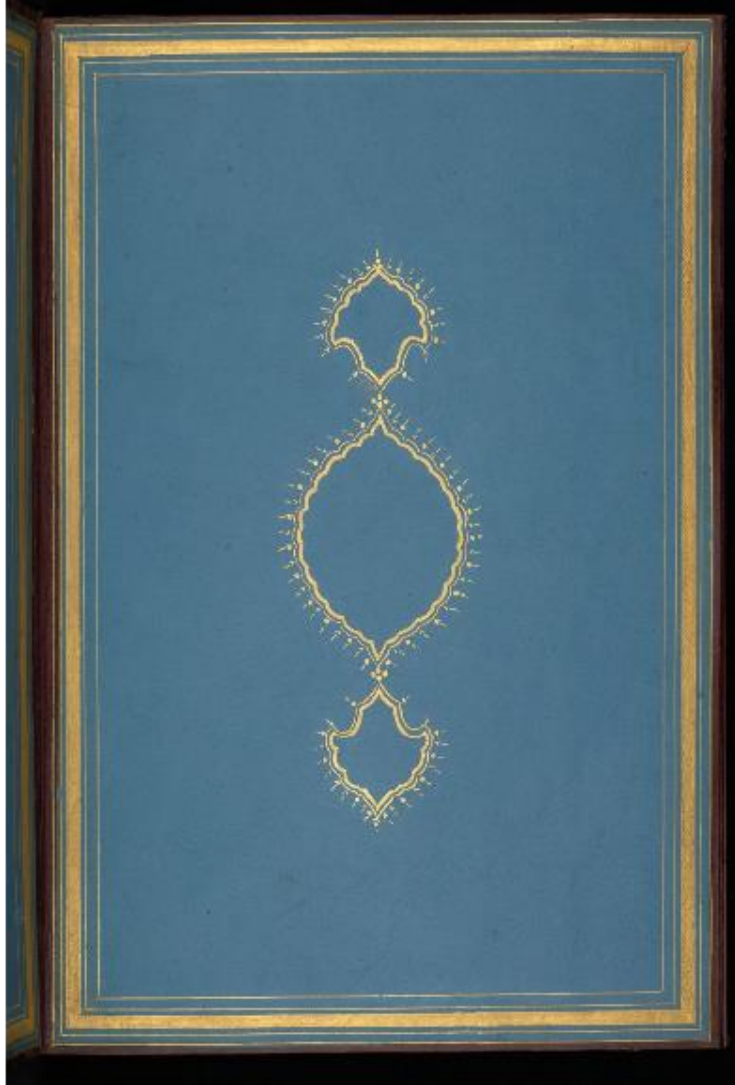
Kâğıt Özelliği: Çay rengi, Aharlı

Cild Özellikleri: Murakkaa Albüm vişneçürüğü renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin üst kabı, alt kabı, sırtı mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Cildin dış kısmında; üst ve alt kabında aynı tezyinat tasarımı kullanılmıştır. Cild bölümünün merkez dikdörtgen kısmı şemseli, salbekli olarak soğuk baskı tekniği ile yapılmış mülemma şemse tekniğinde bezenmiştir. Köşebent tasarımı kullanılmamıştır. Şemse alanında ½ simetri oranı kompozisyon özelliğinde, dairesel helezonlar üzerine yerleştirilen hatâi grubu motifler ve bulutlar tasarım öğelerini oluşturmaktadır. Salbeklerde şemse tasarımında kullanılan hatâi motifleri ve bulutlar aynı zarafette ½ simetri oranı kompozisyon özelliğinde kullanılmıştır. Şemse ve salbekler arasında kalan alanlarda tezyinat yoktur (Görsel: 3). Eserin cildinin iç kablalarında mavi renkli cilt yan kâğıdı kullanılmış cilt dış kablalarında kullanılan şemse ve salbekler şematik olarak altınla tezyinlenmiştir (Görsel: 4). Çizimleri yapılan şemse ve salbeklerin içleri boştur, herhangi bir kompozisyon yoktur. Sayfa düzenlemesi yapılmış cedvelleri çizilmiştir. Eser ebrû kâğıtlar üzerine yerleştirilen hat levhalarından oluşmakta olup çoğunlukla altın, lacivert, kırmızı, turuncu ve yeşil renkleri kullanılmıştır. Hattat Şeyh Hamdullah tarafından hadisi şeriflerden oluşan metinler kaleme

alınmıştır. Yazılar 1500-1520 yılları arasına tarihlense de tezyinat daha sonra 1700-1800 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Görsel 3: T426 Envanter Numaralı Eser Cilt Dışı Üst Kabı, 309x205 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_426/1/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 4: T426 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Üst Kabı, 309x205 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_426/5/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

2.3. Chester Beatty Türk-İslam Koleksiyonu T410 Envanter Numaralı Yazma Eser

Sıra No: 3

Görsel: 5-8

Koleksiyon: Chester Beatty Türk-İslam

Envanter No: T410

Eserin Adı: Şevâhidü'n-Nübüvve

Bulunduğu Yer: Chester Beatty Müzesi

Müellif: --

Hattat: --

Üretim Yeri: --

Tarihi: 1554 (961H)

Dili: Türkçe, Arapça, Farsça

Yazı Cinsi: Nestâlik

Eserin Ebadı: 268 mm x 180 mm x 30 mm

Yaprak Sayısı: 129 yk.

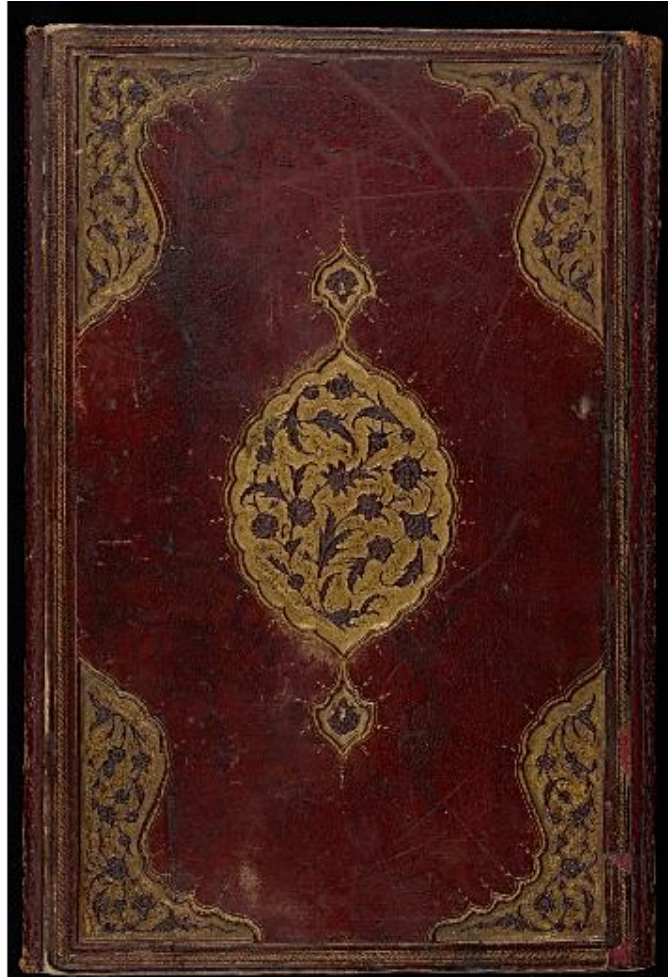
Satır Sayısı: 17

Mürekkebi: İs mürekkebi, Zerendûd

Kâğıt Özelliği: Çay rengi, Aharlı

Cild Özellikleri: Yazma eser vişneçürüğü renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin üst kabı, alt kabı, sırtı, sertâbi ve miklebi mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Cildin dış kısmında; üst, alt ve miklebinde aynı tezyinat tasarımı kullanılmıştır. Cild bölümünün merkez dikdörtgen kısmı şemseli, salbekli ve köşebentli olarak soğuk baskı tekniği ile yapılmış alttan ayırma şemse tekniğinde bezenmiştir. Şemse alanında serbest kompozisyon özelliğinde, dairesel helezonlar üzerine yerleştirilen hatâi grubu motifler tasarım öğelerini oluşturmaktadır (Görsel: 5). XVI. yüzyıl dönem özelliği gösteren saz yolu üslubu ince bir işçilikle uygulanmıştır. Hançer yapraklar; ince ve sivri uçlu iri yaprak motifleri, detaylı ve ince ayrıntılarla tezyinlenmiş hatâi grubu motifler ana tasarım unsurunu oluşturmuştur. Kompozisyon temel öğesini oluşturan helezonlar bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dallar şemse içinde dağılmış, kıvrılmış veya kırılarak boşlukları doldurmuştur. Köşebentlerde şemse tasarımında kullanılan hatâi motifleri aynı zarafette kullanılmıştır. Şemse, salbek ve köşebentler arasında kalan alanlarda her hangi bir tezyinat yoktur. Eserin miklebinde köşebentler ve şemse formları mevcuttur. Cildin üst ve alt kabında kullanılan köşebent tasarımlarının aynısı nakşedilmiş şemse de hatâi grubu motifler serbest kompozisyon özelliğinde tezyinlenmiştir. Ana tasarım unsurunda kullanıldığı gibi köşebentler ve şemse arasında kalan alanlarda boş bırakılmıştır. Eserin cildinin iç kablari koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Merkez dikdörtgen kısmında sadece şemse bulunmaktadır ve müşebbek şemse özelliğinde bezenmiştir. Şemse alanı lacivert zemin üzerine ¼ simetri özelliğinde rumi kompozisyonlardan oluşmaktadır (Görsel: 6).

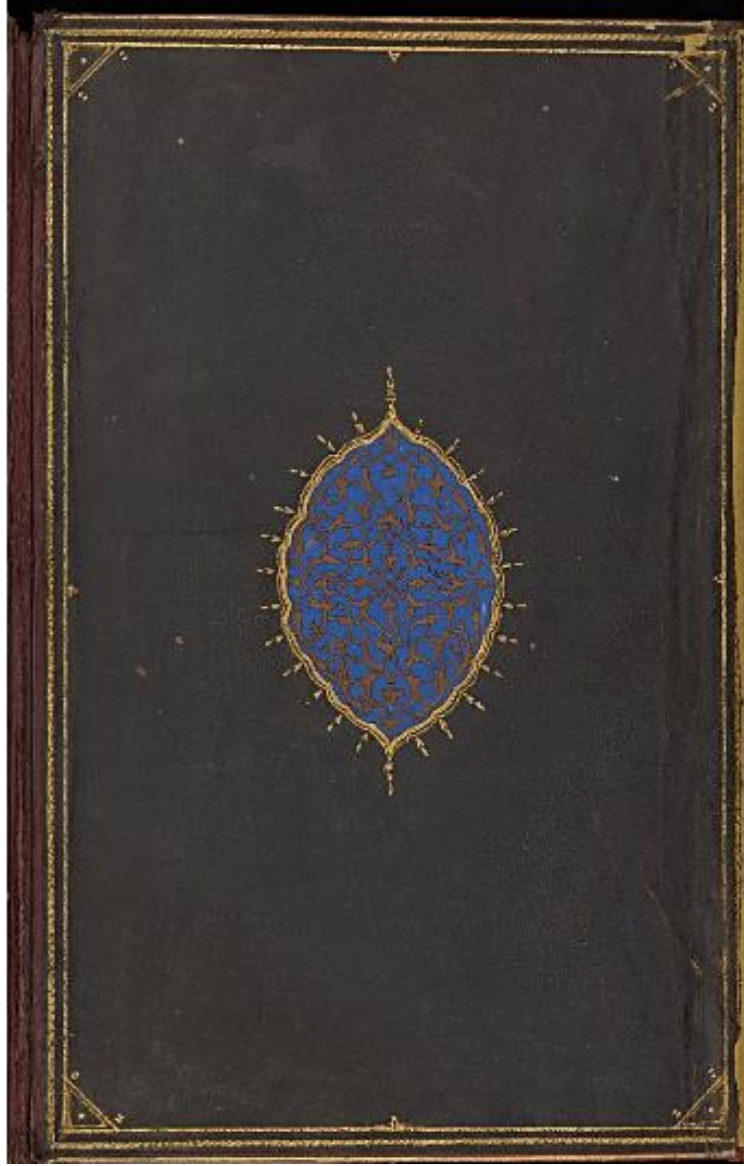
Aynı tezyinat uygulaması cildin iç kısmının mikleb alanında da devam etmektedir. Bu uygulama cildin iç üst kabında muhtemelen deformasyona uğradığı için müşebbek rumi uygulaması dökülmüş yalnızca şemse formunda lacivert renkli alan kalmıştır (Görsel: 7-8). Şevâhidü'n-Nübüvve de Hz. Muhammedin peygamberlik mucizeleri ve delilleri anlatılmakta ve Osmanlı Sultanı Kanuni Süleyman onuruna bir araya getirilmiştir.

Görsel 5: T410 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Üst Kabı, 268x180 mm.

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_410/1/LOG_0000/)

Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 6: T410 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Üst Kabı, 268x180 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_410/265/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 7: T410 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Alt Kabı ve Mikleb, 268x180 mm. (Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_410/268/) Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 8: T410 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Alt Kabı ve Mikleb, 268x180 mm. (Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_410/267/) Erişim Tarihi: 04/03/2020

2.4. Chester Beatty Türk-İslam Koleksiyonu T414 Envanter Numaralı Yazma Eser

Sıra No: 4

Görsel: 9-12

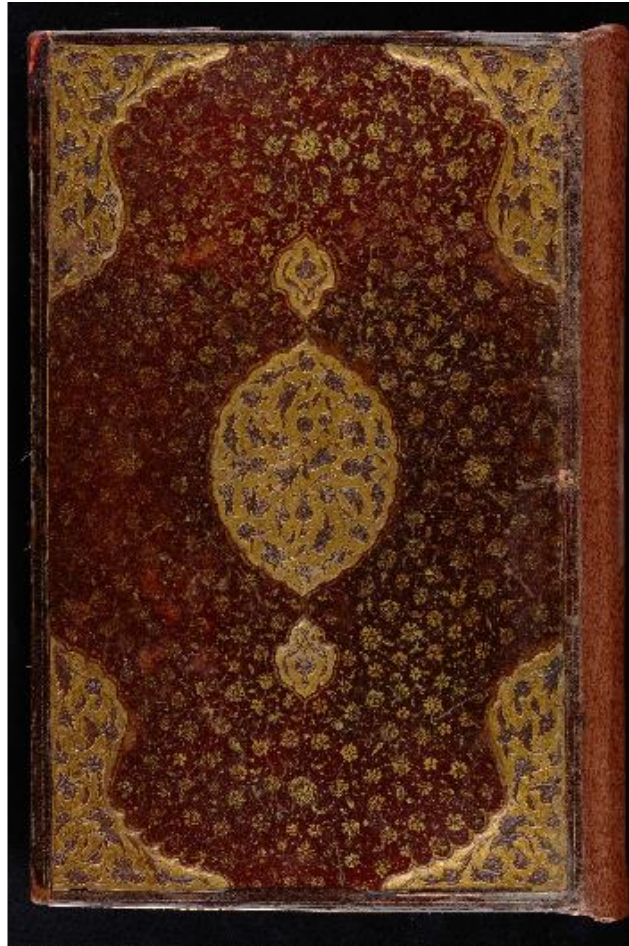
Koleksiyon: Chester Beatty Türk-İslam

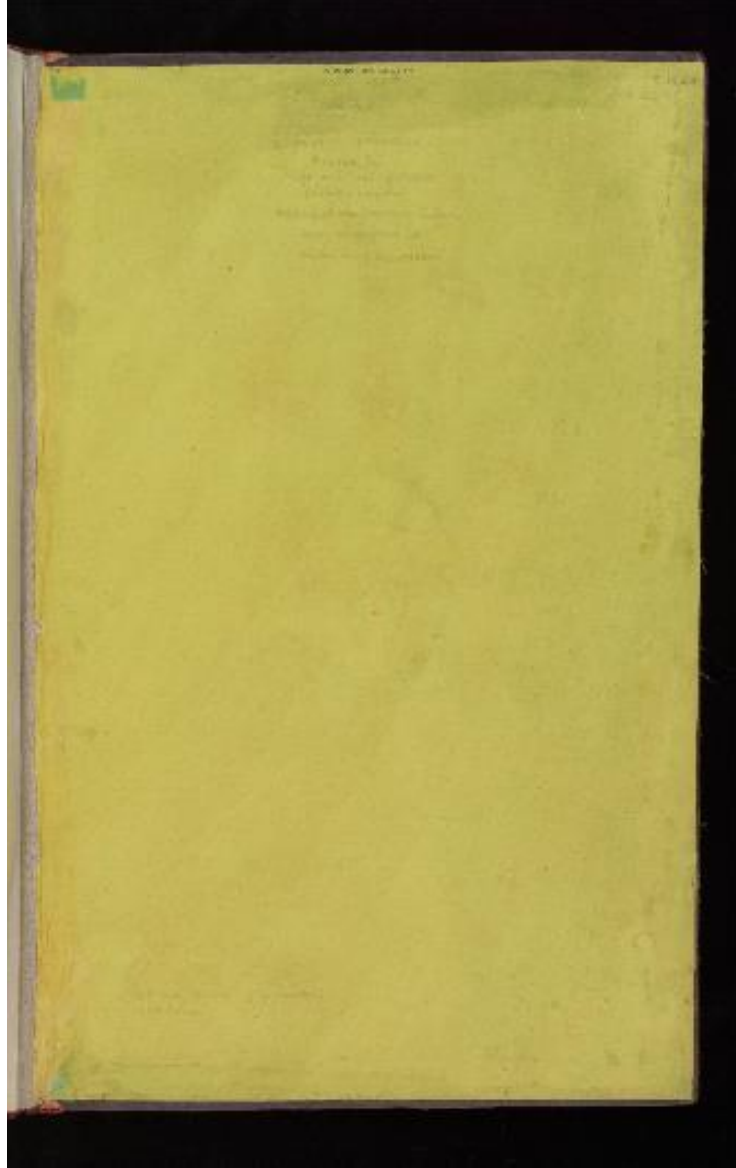
Envanter No: T414
Eserin Adı: Zubdat Al-Tawarikh
Bulunduğu Yer: Chester Beatty Müzesi
Müellif: Seyyid Lokman-i 'Ashuri
Hattat: --
Üretim Yeri: İstanbul
Tarihi: 1585-1590 (992-999H)
Dili: Türkçe
Yazı Cinsi: Nesih
Eserin Ebadı: 405 mm x 277 mm x 53 mm
Yaprak Sayısı: 242 yk.
Satır Sayısı: 19
Mürekkebi: İs mürekkebi, Lal mürekkebi
Kâğıt Özelliği: Çay rengi, Aharlı

Cild Özellikleri: Yazma eser, vişneçürüğü renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin üst kabı, alt kabı, sırtı, sertâbi ve miklebi mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Cildin dış kısmında; üst, alt ve miklebinde aynı tezyinat tasarımı kullanılmıştır. Cild bölümünün merkez dikdörtgen kısmı şemseli, salbekli ve köşebentli olarak soğuk baskı tekniği ile yapılmış alttan ayırma şemse tekniğinde bezenmiştir (Görsel: 9). Şemse alanında serbest kompozisyon özelliğinde, dairesel helezonlar üzerine yerleştirilen hatâi grubu motifler tasarım öğelerini oluşturmaktadır. XVI. yüzyıl dönem özelliği gösteren saz yolu üslubu ince bir işçilikle uygulanmıştır. Haçer yapraklar; ince ve sivri uçlu iri yaprak motifleri, detaylı ve ince ayrıntılarla tezyinlenmiş hatâi grubu motifler ana tasarım unsurunu oluşturmuştur. Kompozisyon temel öğesini oluşturan helezonlar bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dallar şemse içinde dağılmış, kıvrılmış veya kırılarak boşlukları doldurmuştur. Köşebentlerde şemse tasarımında kullanılan hatâi motifleri aynı zarafette kullanılmıştır. Şemse, salbek ve köşebentler arasında kalan alanlar da boş bırakılmamış soğuk baskı yapılmadan altınla fırça kullanılarak çift tahrir tekniği ile bezenmiştir. Bu alanlar $\frac{1}{4}$ simetri oranında dairesel helezonlar üzerine yerleştirilen hatâi grubu motiflerle alan tasarımı oluşturulmuştur. Eserin sertabında yıldız motifi noktalar şeklinde kullanılmıştır. Miklebinde köşebentler ve şemse formları mevcuttur (Görsel: 11). Cildin üst ve alt kabında kullanılan köşebent tasarımlarının aynısı nakşedilmiş şemse de hatâi grubu motifler serbest kompozisyon özelliğinde tezyinlenmiştir. Ana tasarım unsurunda kullanıldığı gibi köşebentler ve şemse arasında kalan alanlarda boş bırakılmamış uygulanan tasarımın aynısı miklebinde de görülür. Eserin

cildinin iç kablarda herhangi bir tezyinat yoktur, safran renkli cilt yan kâğıdı ile kaplanmıştır (Görsel: 12). Seyyid Lokman-i 'Ashuri tarafından daha önceki eserlerden derlenerek oluşturulan kapsamlı bir İslam tarihi araştırmasıdır. Eserin ön sözüne göre Lokman eserin metninin resmedilmesi için ressam Sun'i yi görevlendirmiş tamamlanan eser Topkapı saray hadımlarının başı Habeşi Mehmed Ağa'ya sunulmuştur. Eserde Hz. Adem'den İslam peygamberi Hz. Muhammed'e, Osmanlı hükümdar hanedanları, cennet, cehennem ve yeryüzünün bölgelerini anlatan kozmos incelenmiştir.

Görsel 9: T414 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Üst Kabı, 405x277 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/1/LOG_0000/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 10: T414 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Üst Kabı, 405x277 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/2/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 11: T414 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Alt Kabı ve Mikleb, 405x277 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/512/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 12: T414 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Alt Kabı ve Mikleb, 405x277 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/512/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

2.5. Chester Beatty Türk-İslam Koleksiyonu T445 Envanter Numaralı Yazma Eser

Sıra No: 5

Görsel: 13-14

Koleksiyon: Chester Beatty Türk-İslam

Envanter No: T445

Eserin Adı: Osmanlı Hat Albümü Körüklü Murakkaa

Bulunduğu Yer: Chester Beatty Müzesi

Müellif: --

Hattat: Mehmed Sa`id Berberzade

Üretim Yeri: İstanbul

Tarihi: 1733 (1145-1146H)

Dili: Arapça

Yazı Cinsi: Nesih

Eserin Ebadı: --

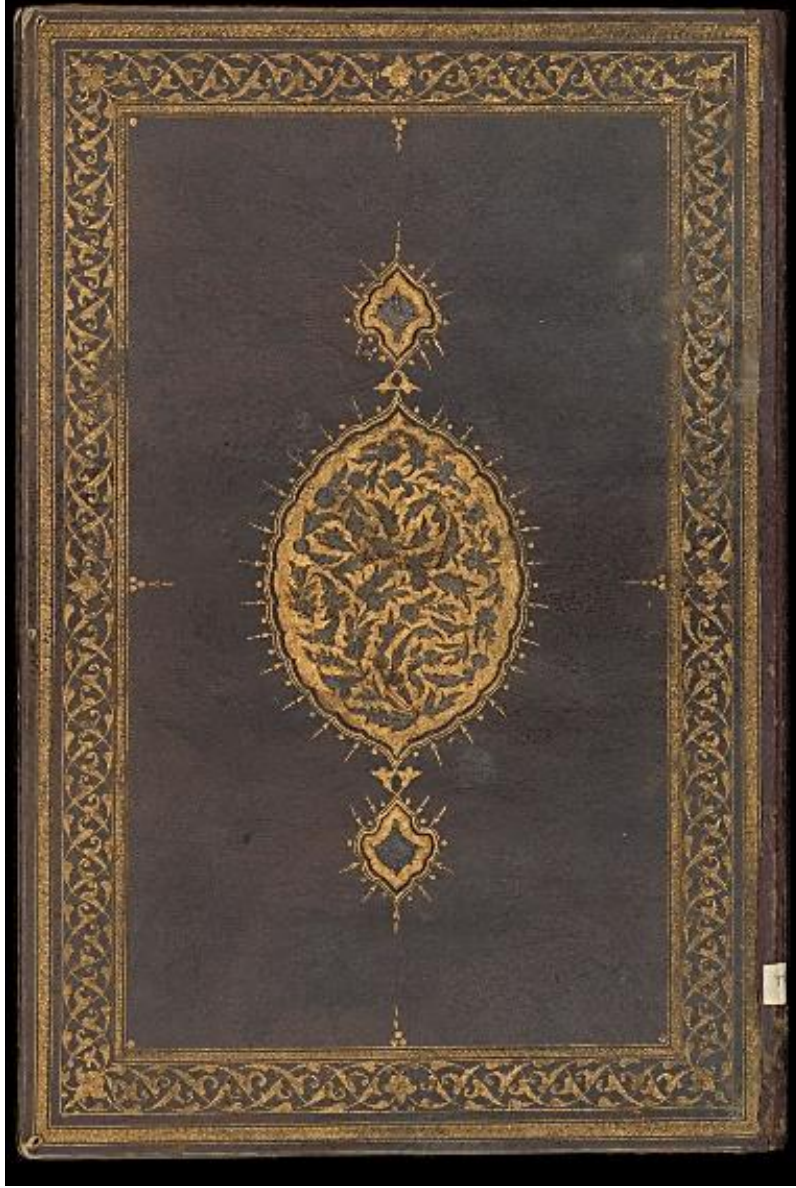
Yaprak Sayısı: 6 Kıt'a

Satır Sayısı: --

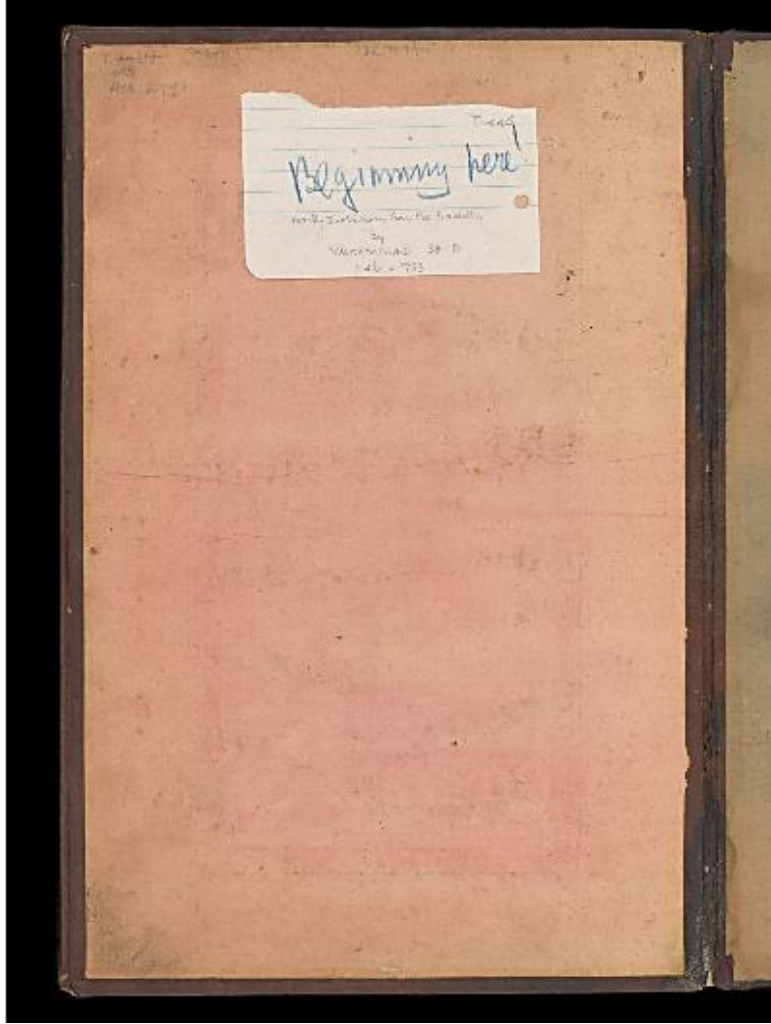
Mürekkebi: İs mürekkebi

Kâğıt Özelliği: Çay rengi, Aharlı

Cild Özellikleri: Murakkaa Albüm kahverengi renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin üst kabı, alt kabı, sırtı mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Cildin dış kısmında; üst ve alt kabında aynı tezyinat tasarımı kullanılmıştır. Cild bölümünün merkez dikdörtgen kısmı şemseli, salbekli olarak soğuk baskı tekniği ile yapılmış alttan ayırma şemse tekniğinde bezenmiştir. Köşebent tasarımı kullanılmamıştır. Şemse alanında serbest kompozisyon özelliğinde, dairesel helezonlar üzerine yerleştirilen hatâi grubu motifler tasarım öğelerini oluşturmaktadır (Görsel: 13). XVI. yüzyıl dönem özelliği gösteren saz yolu üslubu ince bir işçilikle uygulanmıştır. Hançer yapraklar; ince ve sivri uçlu iri yaprak motifleri, detaylı ve ince ayrıntılarla tezyinlenmiş hatâi grubu motifler ana tasarım unsurunu oluşturmuştur. Salbeklerde bir kompozisyon unsuru olmadan hatâi motifleri tek başına ve iri bir şekilde kullanılmıştır. Şemse ve salbekler arasında kalan alanlar da tezyinat yoktur. Dış pervazlarda bordür şeklinde üç iplik rumi tasarımı yer almaktadır. Eserin cildinin iç kablarda her hangi bir tezyinat yoktur cilt yan kâğıdı kaplanılarak bırakılmıştır (Görsel: 14). Eser sarı, pembe ve yeşil renkli kâğıtlar üzerine yerleştirilen hat levhalarından oluşmakta tezyinatta çoğunlukla altın, lacivert, kırmızı, turuncu ve yeşil tonlarından oluşan renkler kullanılmıştır. Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi'den sülüs ve nesih meşkederek icâzet alan hattat Mehmed Sa`id Berberzade tarafından hadisi şeriflerden oluşan metinler kaleme alınmıştır.

Görsel 13: T445 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Üst Kabı.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_445/1/LOG_0000/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 14: T445 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Üst Kapağı.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_445/2/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

2.6. Chester Beatty Türk-İslam Koleksiyonu T463 Envanter Numaralı Yazma Eser

Sıra No: 6

Görsel: 15-18

Koleksiyon: Chester Beatty Türk-İslam

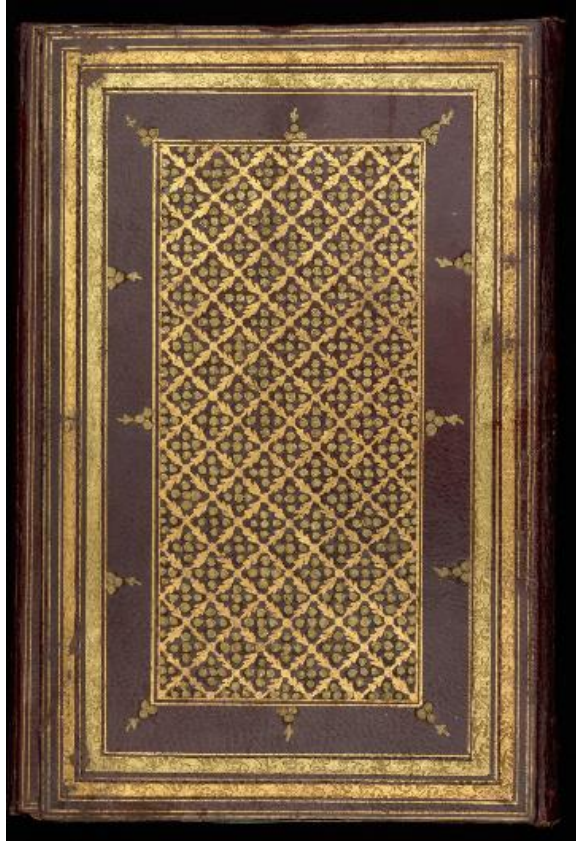
Envanter No: T463

Eserin Adı: Osmanlı Dualar Kitabı
Bulunduğu Yer: Chester Beatty Müzesi
Hattat: Muhammad Amin al-Rushdi
Üretim Yeri: İstanbul
Tarihi: 1798 (1212H)
Dili: Türkçe, Arapça
Yazı Cinsi: Nesih
Eserin Ebadı: 173 mm x 118 mm x 23 mm
Yaprak Sayısı: 132 yk.
Satır Sayısı: 9
Mürekkebi: İs mürekkebi, Lal mürekkebi
Kâğıt Özelliği: Çay rengi, Aharlı

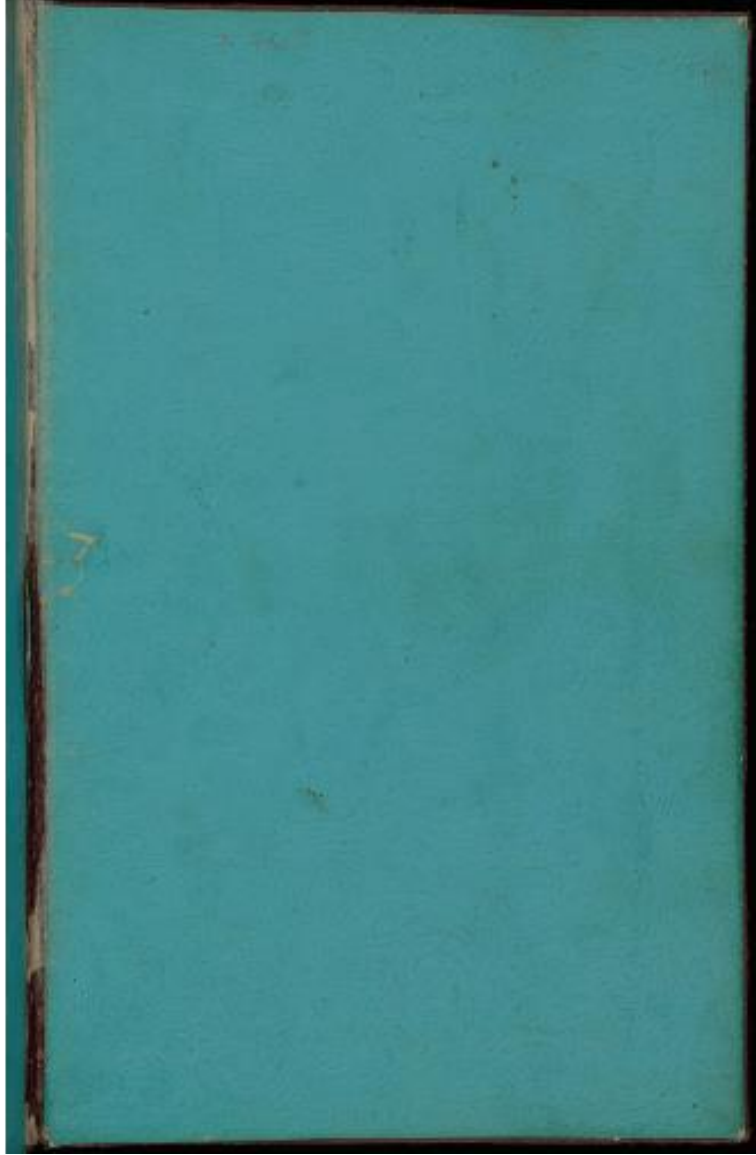
Cild Özellikleri: Yazma eser vişneçürüğü renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin üst kabı, alt kabı, sırtı, sertâbi ve miklebi mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Cildin dış kısmında; üst, alt ve miklebinde aynı tezyinat tasarımı kullanılmıştır. Cild bölümünün merkez dikdörtgen kısmı zilbahar (zerbahar) cilt tekniğinde bezenmiştir (Görsel: 15). Bu tasarım ezilmiş varak altın ile boyanarak uygulanır. Dikdörtgen formun içerisinde birbirini çapraz kesen paralel çizgilerle eş kenar dörtgenler oluşturulur. Bölümlere ayrılan bu alanlar üzerine dört dilimli yaprak motifleri yerleştirilerek oluşturulan tasarımlara zilbahar ciltler denir. Bir diğer adı da kafes şemsedir. Eş kenar dörtgenlerin içleri de boş bırakılmamış yıldız motifinde formlarla tezyinlenmiştir. Genellikle XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılda görülen bir şemse türüdür. Eserin sertabında yıldız motifli dilimli sade yapraklarla birlikte kullanılmıştır. Miklebinde de cildin üst ve alt kabında kullanılan tasarımın aynısı nakşedilmiştir (Görsel: 17). Eserin cildinin iç kablarda herhangi bir tezyinat yoktur, mavi renkli cilt yan kâğıdı ile kaplanmıştır (Görsel: 16). Osmanlı dualar kitabı belirli durumlar için farklı dualar ve Kuran ayetlerinin bir düzenlemesinden oluşur. Eser Arapça ve Türkçe metinlerden oluşur. Ayrıca, kutsal yerlerin sahnelerini, tılsımlı diyagramları ve kutsal kelimeleri gösteren kompleks bir dizi karşılıklı sayfa görüntüsü içerir. Eser 132 yaprak ve çoğunlukla is mürekkebi, lal mürekkebi ve altın kullanılarak nesih yazı cinsinde hazırlanmıştır. Tezyinata lapis lazuli, mavi tonları, kırmızı tonları ve yeşil tonları çoğunlukla kullanılmıştır. Eserde Duayı Cemil Mübarek (İsmi Azam Duası) (f1v) Kuran'dan alıntı ayetler ve sureler (fols. 9r-73v), Hz. Muhammed'e Arapça dualar (fols. 74r-86v), Hz. Muhammed'e Türkçe dualar (fol. 86v), Hz. Allah ve Hz. Muhammed için karşılıklı sayfalarda yazılı diyagramlar (fols. 90v-91r), Hz. Muhammed'in mührü (muhr al-

nubawa, fols. 91v-92r), Hz. Muhammed'in hilyesi (92v-93r), Ali ve Ja'far al-Sadiq (fols. 93v-94r), Kudüs'teki kutsal mabedin ve Mekke'deki Kâbe'nin topografik sahneleri (fols. 94v-95r) ve Hz. Muhammed'in Medine'deki türbesi ve evi (fols. 95v-96r), Hz. Muhammed'in sancağı (liwa al-hamd), Tespih (subha), Misvak (fols. 96v-97r), gülfıdanı (yapraklarda yakın arkadaşları ve ailesinin adıyla anılır, fol. 97v) ve palmiye ağacı (cennette büyüyen Tuba ağacı ve sekiz cennet bahçesinin bir listesi, fol. 98r), belirli durumlar için dualar (fols. 98v-119v) ve Hz. Muhammed'in soyağacı (fol. 118v) gibi önemli tasvir ve tezyinatlar bulunmaktadır. Eser 1212H, 1798 tarihli İstanbul, Türkiye'de Kütahyalı Hacı Muhammed'in öğrencisi, Edirneli Hafız olarak bilinen Eski Saray'ın muhafızı Muhammed Emin el-Rüşdi tarafından istinsah (ve muhtemelen düzenlenmiş) edilmiştir.

Görsel 15: T463 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Üst Kapağı, 173x118 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_463/1/LOG_0000/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 16: T463 Envanter Numaralı Eser, Cilt İçi Üst Kabı, 173x118 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_463/2/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 17: T463 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Alt Kabı ve Mikleb, 173x118 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_463/274/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

Görsel 18: T463 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Alt Kabı ve Mikleb, 173x118 mm.
(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_463/271/)
Erişim Tarihi: 04/03/2020

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Chester Beatty Müzesi Türk-İslam Eserleri Koleksiyonu'nda var olan altmış sekiz eser detaylı bir şekilde incelenerek tezyinat tekniği ve özellikleri açısından üstün özellikli altı eser tespit edilmiştir. Araştırma konusu olarak seçilen eserler Osmanlı devri XV. , XVI. ve XVIII. yüzyıl tezyinat özelliklerini yansıtmaktadır. Genellikle eserler kahverengi, siyah ve vişneçürüğü renkli deriler kullanılarak hazırlanmış omurgaları mukavvadan oluşturmaktadır. Klasik cilt tezyinat temasında şemse, salbek ve köşebentlerle bölümlere ayrılmış bu alanlar bulut, hatâi ve rumi grubu motiflerle uyum içinde tezyinlenmiştir. Soğuk baskı tekniği ile altınla mülemma olarak bezenen alanlar simetri ve serbest kompozisyon tekniği ile tasarlanmıştır. İncelenen eserler arasında T410, T414, T463 envanter numaralı yazma eserlerde mikleb ve sertab bulunmakta diğer eserlerde ise bu tasarım unsurları görülmemektedir. Ciltlerin iç ve dış kısmında kullanılan tezyinat tasarımları yine mikleb ve sertab kısmında devam ederek tasarım unsurlarını tamamlamaktadır. T410 envanter numaralı eserde cildin dışında kullanılan şemse ve köşebend motifi aynı şekilde mikleb tasarımında da kullanılmıştır. İç kısmında ise müşebbek şemse aynı tarzda kullanılmıştır. T414 ve T463 envanter numaralı eserlerde de yine cildin dış ve iç kısmında kullanılan tezyinat tekniği ve özellikleri kullanılarak mikleb ve sertab süslemeleri yapılmıştır. Eserler genel olarak Türk cilt sanatı teknik ve tezyinat temel öğeleri kullanılarak özenle yapılmıştır. Bu eserler Türk cilt sanatının tarihi gelişim sürecini ve uygulama tekniklerini yansıtmaktadır.

Uygur döneminden günümüze kadar kadim bir geçmişe sahip olan cilt sanatının Anadolu'da ki gelişimi Selçuklularla başlamakta ve üretimine hâlen devam edilmektedir. Tarihsel gelişimi süresince kullanılan malzeme ve süsleme üslupları da dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Türkiye'deki müze ve kütüphanelerde yer alan eserler incelendiğinde Anadolu Selçuklu cilt üslubunun XV. yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir.

“Anadolu'da Selçuklu cilt üslubu, XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Memlûkler, XIV. yüzyıldan itibaren de Karamanoğulları başta olmak üzere, Anadolu beylikleri ciltlerinde devam etmiştir. Bu cilt üslubu aynı zamanda Osmanlı cilt sanatına geçişi sağlamıştır. Selçuklular, cilt sanatında rûmi üslubunu geliştirmişlerdir. Bu üslupta tezyinatı yapılan eserlere yoğun olarak Anadolu Selçuklularında rastlanmakla birlikte XVIII. yüzyılda dahi rûmi'nin kullanılması Selçuklu süsleme geleneğinin ne kadar etkin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Maraşlı, 2019, s. 243).

XV. yüzyıl cilt tezyinatı özellikleri Fatih Sultan Mehmed Han'ın uyguladığı politikalar neticesinde dönemin beğeni algısına göre değişmeye başlamıştır. Bu dönem nakkaşhânenin başında bulunan Özbek asıllı Baba Nakkaş ve ekibi önemli ölçüde cilt tezyinatı üslubunu etkilemiştir. Yazma eserlerin cilt tezyinatı örneklerinde görülen bulut motifi ilk uygulamaları bu döneme aittir (Boydak, 2016). İncelenen eserler arasında T426 envanter numaralı eserde uygulama örneğini kullanılan motifleri ve özellikle “bulut motifi” tezyinatını görmekteyiz. Fatih devri cilt tezyinatı örneklerini daha iyi anlayabilmek için Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Ahmet III Kütüphanesi, Süleymaniye/Fatih ve Türk İslam Eserleri Müzesi koleksiyonları incelenebilir. II. Bayezid döneminde Ehl-i Hiref teşkilatının tam anlamıyla örgütlenmesiyle cilt sanatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle kullanılan malzeme ve tezyinat örnekleri kalite ve kompozisyon inceliğinde gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde vişne rengi deri çoğunlukla kullanılmaya başlanılmış, motifler çeşitlenerek zenginleşmiştir. Kullanılan rumi motiflerinin farklı çeşitleri uygulanarak hatayi grubu tezyinat öğeleri zenginleşmiş ayrıca bulut motifinin kullanımı da yaygınlaşmıştır.

İncelediğimiz eserler arasında T410, T414, T445 envanter numaralı eserler XVI. yüzyıl dönem özelliği göstermekte T406 ve T463 envanter numaralı eserler ise XVIII. yüzyıl dönem özelliği göstermektedir. Yazma eser üretimlerinde ve tezyinat çalışmalarında XVI. ve XVIII. yüzyıl yenilikçi bir dönemdir. Özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde üretilen yazma eser ciltleri klasik üretime zemin teşkil etmiş, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise şaheser eserler ve ciltler üretilmiştir. XVI. yüzyılda coğrafi konum sebebiyle Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasında her alanda olduğu gibi özellikle kültürel, siyasi, dini ve sanat alanında etkileşimler olmuştur. İran'da Safevi döneminde gerçekleştirilen sanat üretimleri, kullanılan malzeme çeşitliliği ve teknik altyapı Osmanlı'da nakkaşhâne faaliyetleriyle paralel ilerlemektedir. Bu bağlamda iki medeniyette üretilen sanat eserleri kullanılan malzeme ve teknik altyapı bakımından benzerlik göstermektedir. Komşu olan bu iki imparatorlukta sanatçı hareketliliği artmış Osmanlılar birçok İranlı sanatçıyı himayeleri altına almıştır. Bu yolla İranlı sanatçılar sanat üslupları ve teknikleriyle birlikte birçok sanat eserini de Osmanlı topraklarına getirmişlerdir. Tüm bu etkileşimler sebebiyle her iki medeniyette üretilen sanatlı yazma eserler büyük benzerlik göstermektedir. (Shayestefer, 2016, s. 96). Özellikle bu dönem ciltlerinde sıvama altın bolca kullanılmış farklı baskı teknikleriyle kompozisyonlar ve motifler arasında derinlik ve üç boyut hissi kazandırılmıştır. Geometrik düzenlemelerle bölümlere ayrılan alanlarda bulut, hatayi ve rumi grubu motifler uyum içinde

kullanılmıştır. Cilt kablının dış yüzünde bulunan paftalarda genellikle Kur'an okumanın önemini anlatan Hadis-i Şerif'ler ve Ayetler sıkça yer almaktadır. Cilt iç kablalarında dışlarında olduğu gibi muhteşem incelikli tezyinat özellikleri devam etmekte olup, sıklıkla müşebbek tekniği ciltlere uygulanmıştır. Bu uygulamalar özellikle büyük bir önemle üretimlerine devam edilen Mushaf-ı Şeriflerde dikkati çekmektedir. Bu dönem eserlerinde pahalı malzeme kullanımı artarak boyalarda çoğunlukla altın, gümüş ve lapis lazuli tercih edilmiştir. İnce ve üst seviye işçilikle birlikte yazma eser üretimleri en üst seviyeye taşınmıştır. Adeta mücevher inceliğinde ve değerinde olan yazma eser üretimlerinde sayfa tezyinatında kullanılan dikdörtgen bölmelerden vazgeçilerek, salbekli şemse ve köşebentli kitap tasarımları formu benimsenmiştir. Bu tasarımlarda genellikle cilt tezyinatlarında olduğu gibi küçük paftalardan oluşan ince bordürler kullanılmıştır. Cilt tezyinatlarından farklı olarak sayfalarda kenarlara serbestçe yayılan ana kompozisyonu üç taraftan çeviren taç ve tiğ motifli, çift kat lacivert ve altınla renklendirilmiş geniş bordürlere yer verilmiştir (Uluç, 2008, s. 39-53). Özetle 1565-1580 yılları arasında üretilen yazma eserlerde zenginleşmeye gidilerek çoğunlukla pahalı malzeme kullanımı artmış, eserlerin boyutlarındaki büyümeyle tezhipli ve resimli alanların oranı da çoğalmıştır. İnce işçilik, kullanılan malzeme ve eserlerin değişen boyutlarıyla şaheser üretimler yapılmış, yazma eser üretimlerinde geliştirilen bu özellikler benimsenerek sonraki yıllarda da uygulanmıştır. XVI. yüzyıl dönem özelliği gösteren yazma eser ciltlerini daha iyi anlayabilmek için Türk-İslam Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi No 1517-1523 ve No 2191-2665, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Sultan Ahmed I koleksiyonları inceleyebilir.

XVIII. yüzyıl Osmanlı devri yenilikçi hareketleri sadece askeri, eğitim ve teknik konularda olmamış kültürel ve sanatsal faaliyetlerde de Osmanlı medeniyeti üzerinde etkisini göstermiştir. Bu bağlamda sanat üretimleri ve anlayışı devrin güncel hareketliliğinden etkilenmiştir. Özellikle bu etkiler doğrultusunda tezyini sanatlarda ve yazma eser üretimlerinde aşına olmadığımız akantus yaprakları, buketli vazo veya meyveli kâse motifleri mimari süslemelerde dikkatimizi çeken yenilikler olmuştur. Bu tarz ışık-gölge kullanılarak boyut kazandırılan realisttik çalışmalar yazma eser üretimlerinde de etkisini göstererek eserlerin ciltlerinde realisttik üslupla yapılmış çiçekler veya çiçek buketleri uygulanmıştır. İncelediğimiz eserler arasından T406-T463 envanter numaralı eserler bu dönem özelliğini göstermektedir. Özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi No 426, Topkapı Sarayı Müzesi E. Hazinesi Kütüphanesi No 141-No 435 envanter numaralı eserler bu dönem özelliğini göstermeleri sebebiyle

incelebilir. Özellikle lake ciltlerde görülen bu tezyinatlarda lale, gül, sümbül, karanfil ve zambak gibi çiçekler tezyinat ögesi olarak kullanılmıştır.

XVIII. ve XIX. yüzyıl dönem özelliği gösteren yazma eser cilt üretimlerinde klasik üslupta olduğu gibi uygulanmaya devam edilmiş ancak batı etkileşimleri sebebiyle cilt tasarımlarında kullanılan motiflerde ve tezyinat yöntemlerinde farklılıklar olmuştur. Çiçek ve bitkisel motiflerde renk çeşitliliği, ışık-gölge kullanımı yaygınlaşarak derinlik hissi eserlere verilmeye çalışılmıştır.

“Chester Beatty Müzesi Türk-İslam Eserleri Koleksiyonunda Yer Alan Bir Grup Osmanlı Dönemi Yazma Eserin Cilt Sanatı Açısından İncelenmesi” adlı çalışmamızda tezyinat tekniği ve özellikleri açısından üstün özellikli altı eser kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Eserlerin envanter bilgileri ile benzer yazma eser ciltleri ile stil kritiği yaparak değerlendirdiğimizde kullanılan tezyinat özellikleri malzeme ve teknik özellikleri bakımından T410, T414, T445, XVI. yüzyıl T426 XV. yüzyıl T406, T463 envanter numaralı eserler ise XVIII. yüzyıl temel özelliklerini göstermektedir.

İncelenen eserlerin hepsinde malzeme deridir. Vişneçürüğü ve kahverengi renkli deriler kullanılarak eserler kaplanmıştır. Eserlerin cilt dış kablalarında soğuk baskı tekniği ve altınla boyama uygulamaları görülür. Nesillerdir devam eden kalıp oluşturularak yapılan soğuk baskı tekniği klasik uygulama olarak geleneğin devam ettirildiğini göstermektedir. Genellikle eserlerin cilt dış kablalarında altınla sıvama şeklinde mülemma şemse, zilbahar ciltler, alttan ayırma şemse, çoğunlukla kullanılmıştır. Eserlerin cilt iç kablalarında ise müşebbek şemse tasarımları tercih edilmiştir. İncelediğimiz eserlerde cilt kaplarının hepsinde cetveller bulunurken, T414 envanter numaralı eserde sonradan yapılan restorasyon kaynaklı zencirek tam olarak anlaşılammaktadır cetveller ise net bir şekilde görünmektedir. Eser XVI. yüzyıl dönem özelliği gösterdiği için muhtemelen zencirek kullanılmış restorasyon neticesinde bulunduğu bölüm kesilmiş olabilir. Diğer ciltlerde zencirek çeşitli kalınlıklarda “s” sarmallar şeklinde oluşturulmuştur. Klasik cilt tezyinat şemasında çoğunlukla XVI. yüzyıl da köşelerde iç ve dış bükey kavisli (dendanlı) köşebendler kullanılmış bu tasarım ögesinin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise kullanımı azalmıştır. T410 ve T414 envanter numaralı eserlerde klasik üslupta şemse, salbek ve köşebend tezyinatı ince bir işçilikle kullanılmıştır. Şemseler dilimli oval bir şekilde tasarlanmış XVI. yüzyıl dönem özelliği gösteren saz yolu üslubunda tezyinlenmiştir. Aynı üslup salbek ve köşebendlerde de devam etmekte simetri veya serbest tasarım kompozisyon teknikleriyle uygulamalar

yapılmıştır. Mikleblerde ise ana tasarım unsurlarında kullanılan şemse, köşebend uygulamalarına benzer tezyinat kullanılmıştır. Özellikle T410, T414 ve T463 envanter numaralı eserlerde bu uygulamaları görmekteyiz. Eserlerin cilt dış ve iç tezyinat tasarımları aynı orantıda miklebde de görülmektedir.

Chester Beatty Türk-İslam Eserleri Koleksiyonu'nda yer alan bu eserler malzemesi, yapım tekniği, rengi ve tezyinat tasarımları değerlendirildiğinde eserlerin dönem özelliklerini ve cilt sanatının tarihsel gelişim sürecine paralel olarak üslup özelliklerini de günümüze aktarmaktadır.

4. SUMMARY

There are manuscripts about Islamic culture in many countries of the world. Some of these works are protected in manuscript libraries and some are in private collections. Many manuscripts are still waiting to be unearthed today. Except for Islamic countries, Europe is the place where the most manuscripts are found. There are many works written in Arabic, Persian and Turkish, especially in countries such as Germany, Austria, England, Ireland, France, Spain and Italy. Most of these manuscripts found in European libraries and museums were cataloged by the German orientalists G. Flügel, J. Aumer, W. Pertsch, and W. Ahlwardt. The "Turkish-Islamic manuscripts collection", which is the subject of the article, draws attention in the Chester Beatty Museum, which is one of the richest museums in Europe in terms of oriental manuscripts and rare works. The reason why the Chester Beatty Museum and the works here were chosen as the subject of the article is that they were produced in Istanbul and are in Turkish. Manuscripts are an important source that should be brought to the literature in terms of production place and language. The examination of these works is important in terms of understanding the artistic features of the period, the materials used, the technical features and citing the source. Therefore, the Chester Beatty Museum; It is important in terms of determining the Turkish-Islamic collection, the development of Turkish Bookbinding Art and the characteristics of the century. This study was intended to be carried out in order to examine the historical development process of the special works in terms of binding illumination in the Turkish-Islamic collection of the museum, the materials used and the decoration elements. It is noteworthy that there is not enough data on the subject in literature researches and art history chronology on bookbinding showing the characteristics of the Ottoman period and that this field chosen as the subject of study is very important. In this context, the subject of the article and the research area

have been chosen. In addition, the fact that the identified works have not been examined before shows the originality of the subject.

Chester Beatty is a leading Irish museum that promotes the appreciation and understanding of world cultures with manuscripts, rare books and other treasures from Europe, the Middle East, North Africa and Asia. A vibrant national cultural institute, Chester Beatty aims to reach the culturally diverse communities in Ireland. The private library of Sir Alfred Chester Beatty (1875-1968), a successful American mining engineer, collector and philanthropist, Chester Beatty is today also a research library for scientists from all over the world. The aim of the museum is to preserve and preserve the Chester Beatty collections and to make them available to the public in the most appropriate way for scientific study and research, and to provide an understanding of the international cultural heritage it contains.

Sixty-eight works in the collection of Turkish-Islamic works of Chester Beatty Museum were examined in detail, and six works with superior features in terms of illumination techniques and features were identified. The works chosen as the research subject belong to the Ottoman period, XV., XVI. and XVIII. represent century illumination features. Generally, the artifacts are made of cardboard with prepared using brown, black and burgundy leathers. Designs were made in the classic binding illumination theme. It is divided into sections with şemse, salbek and köşebend. These areas are decorated in harmony with Bulut, Hatai and Rumi group motifs. It is designed with cold printing, symmetry and free composition technique. Gold and precious dyes were used a lot.

5. KAYNAKLAR

- Aritan, A. S. (1992). Konya dışındaki müze ve kütüphanelerde bulunan Selçuklu ve Selçuklu üslûbunu taşıyan cild kapakları.
- Aslanapa, O. (1982). Osmanlı devri cild sanatı. *Türkiyemiz*, 12-17.
- Boydak, F. Ş. (2016). Fâtih devri cild sanatı. *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi* (s. 235). içinde Isparta.
- Çığ, K. (1971). *Türk kitap kapları*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık .
- Furat, A. S. (2006). Avrupa ülkelerindeki Arapça, Farsça ve Türkçe yazma eserlerin katalogları. *Şarkiyat Mecmuası: Journal of Oriental Studies*.
- Güney, G. (2017). Safevi-Şiraz dönem özelliği gösteren bazı Kur'an-ı. *Asos Journal* , 133-153.
- Maraşlı, S. (2019). 18-19. yüzyıl cilt sanatı: Yeni formlar yeni konular. *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*, 241-273.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul.
- Özcan, Y. (1990). *Türk kitap sanatında şemse motifi*. Ankara: Mas Matbaası.
- Özen, M. E. (1998). *Türk cilt sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .

- Özkeçeci, İ. Ö. (2014). *Türk sanatında tezhip*. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık.
- Tanımdı, Z. (2009). Kitap ve cildi. G. R. Halil İnalıcık içinde, *Osmanlı Uygarlığı* (s. 841-863). İstanbul: T.C. Kültür Turizm Bakanlığı.
- Uluç, L. (2008). İslam sanatının üç başkentinde ortak Timuri mirası. *İslam Sanatının 3 Başkenti: Louvre Koleksiyonlarından Başyapıtlarla-İstanbul, İsfahan, Delhi* (s. 39-53). içinde İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 01.03.2022

Kabul Tarihi: 25.05.2022

TÜRK HALI VE KİLİM DOKUMALARINDA “EL” MOTİFİNİN İZDÜŞÜMÜ¹

Reflection of the “Hand” Motifs in Turkish Carpet and Kilim Weaving

Tevhide AYDIN

Öğretim Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Teknik Bilimler MYO, El Sanatları Bölümü, Karaman
taydin@kmu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6649-0861

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

İnsanoğlu, kullandığı eşyaya ve bulunduğu ortama anlam kazandırmak, aidiyeti vurgulamak, belirli bir mesajı iletmek için kullandığı sembollere zamanla şans getirmesi, şifa vermesi ya da kötülüklerden koruması niyetiyle farklı anlamlar yüklemiştir. Bu semboller çeşitli süsleme yöntemleri ile farklı metaryallerde hayat bulmuş, zaman içinde taşıdığı ruhu ya kaybederek, ya da farklı değerler yüklenerek varlığını sürdürmüştür.

Dokuma sanatı bir ihtiyacı karşılamaya yönelik üretilmiş, zamanla estetik ve sembolik bir dil ile teknik çeşitlilik kazanmıştır. Bu bağlamda “el motifi” gerçek el formunda, stilize edilerek ya da sadece nokta-çizgi halinde Anadolu halı ve düz dokumalarında kullanılan sembolik bir motif olmuştur. Bu makalede Türk halı ve düz dokumalarda karşılaşılan “el” motifinin kültürel kökenleri ve günümüzdeki izdüşümleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: El Motifi, Halı, Kilim, Nazar, Bereket.

Abstract

Mankind has used different symbols with the intention of giving meaning to the objects they use and the environment they are in, to emphasize belonging, to convey a certain message, to bring luck, to heal or to protect from evil. These symbols have come to life in different materials with various decoration methods, and continue to exist by either losing their spirit over time or by attributing different values.

The art of weaving was produced to meet a need, and gained technical diversity with an aesthetic and symbolic language over time. In this context, the “hand motif” has become a symbolic motif used in Anatolian carpets and plain weavings in real hand form, stylized or only as dot-line. In this article, the cultural origins and current projections of the “hand” motif encountered in Turkish carpets and plain weavings have been tried to be investigated.

Keywords: Hand Motif, Carpet, Rug, Evil Eye, Abundance.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca doğa ile iç içe olan insanoğlu, karşılaştığı

¹ Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi ABD’de Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI danışmanlığında Tevhide AYDIN tarafından hazırlanmakta olan “Türk Halı ve Düz Dokumalarında Kullanılan Sembolik Motifler ve Kültürel Kökenleri” başlıklı doktora tezinden hareketle yazılmıştır.

problemlerle mücadele etmek ve mevcut duruma mantıksal bir boyut kazandırmak için çözümlenmelerde bulunarak, olayları inançlarına göre yorumlamış, çeşitli uygulamalarla tehlikeleri uzaklaştırmaya çalışmıştır. Böylece edindiği kazanımları tavsiye ve taklit yoluyla bir sonraki kuşağa devretmiştir. Bu inançlar çevresinde oluşan semboller efsane, menkıbe, mit, masal ve türkü gibi sözlü anlatımların kaynağı olurken maddi kültür ürünlerinde de motif olarak iz bırakmıştır.

Var olduğu günden beri insanoğlu, somutlaştıramadığı olay ve kavramları, bunların arasındaki ilişkileri semboller aracılığı ile tanımlamış, somutlaştırmış böylece hayatı formülleştirme ve bir inanç sistemi kurmaya yönelmiştir (Alp, 2009, s.28). Sembolik anlatımla duygu, düşünce ya da verilmek istenen mesaj hem geleneksel hem de sanatsal bir anlatım sağlar (Mirzaoğlu, 2019, s.300). Semboller bir ögenin gerçek anlamı dışında bir anlam ve ait olduğu kültürden izler taşır (Aydın, 2021, s.167).

Farklı uygarlıklarda bile bazı ortak sembollerin olması, bu sembollerin ardında gizlenmiş duygu ve düşüncelerin evrensel olması ile ilgilidir (Fromm, 1992, s.32). Ortak sembol olarak kullanılan motiflerden en yaygını “el” ve “göz” dür (Örnek, 1988, s.143). Motif, resmetme ve üretme biçiminin enstrümanıdır. Karakteristik bir forma bürünen motif, kültürel bir kökene bağlandığında kimlik kazanır. Motifler farklı zaman ve coğrafyalarda form ve isim olarak değişime uğrasa da ait olduğu toplumdaki izler taşırlar. Bir toplumda dini, efsanevi, milli ya da siyasi anlam kazanmış sembolik bir motif mimariden, el sanatlarına birçok kültürel yaşam alanında varlığını sürdürmüştür.

Bu bağlamda “el” sözsüz iletişimde sembol ve imge olarak sıklıkla kullanılmış bir motiftir. El, beş parmakla donatılmış, tutma, yapma ve hassasiyet organıdır. İlahi gücün ve insanın sembolü olmasının yanında başlıca kendini ifade etme aracıdır (Gardin vd.,2019, s. 202). El, farklı sembolik anlamları karşılayan geniş bir hareket yelpazesine sahiptir. Ayrıca kişinin iç dünyasının dışa vurum aracı olup; koruma, yaratma, dileme, kuvvet, yemin, işaret etme, anlaşma gibi anlamlara gelmektedir. Genel olarak avuç içlerinin yukarı doğru açılması, dua, ibadet ve enerji akışını ifade ederken, avuç içi dışa dönük eller ilahi lütuf ve kutsama simgesidir. Göğse konan tek el, bilge bir tavır, uzanan el ise kutsama, koruma ve karşılamının sembolüdür (Dur, 2015, s.23).

Yapım teknikleri veya konuları farklı olsa da kavramları aktarmak için kullanılan imgeler, dünyanın her yerinde birbirine benzemektedir. Bu durum bize insan zihninin resimler ve sembollerle düşünmeye yatkın

olduğunu göstermektedir. Mağara ve kaya resimlerinde özellikle; insan-hayvan figürleri ve el izleri, yerel haritalar, semboller ve ideogramlar, silah ve araç gereçler resmedilmiştir (Cebeci, 2018,s.7). Mağaralar sadece konut değil aynı zamanda kutsal geçiş noktalarıdır. Yeraltının karanlığında ruhları çağırma yönelik yapılan motiflerin arasında el motifi de yaygın olarak kullanılmıştır (Diler & Lacarri re, 2018, s.158). İnsanoğlunun ilk izlerini, mağara duvarlarına renkli toprak boyalar ile baskı tekniği uygulayarak yaptığı el formlarından görmekteyiz.

El motifi, arkaik dönemin bazı toplumlarında büyüsel bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih öncesi dönemlerde insanoğlunun elini duvara dayayıp, etrafını çizerek, boya püskürterek ya da elini boyaya batırarak duvara basması ile meydana getirdiği el formu; kudret, kuvvet, sahiplik, kötülüklerden korunma ve elde etmek istediklerini anlatmak için kullanılan ilk sembollerden olmuştur. Bu çağlarda tek silah olarak kullanılan el, tabiatla mücadelede yaşamın sürdürülmesinde en büyük yardımcıdır (Aldoğan,1987, s.26).

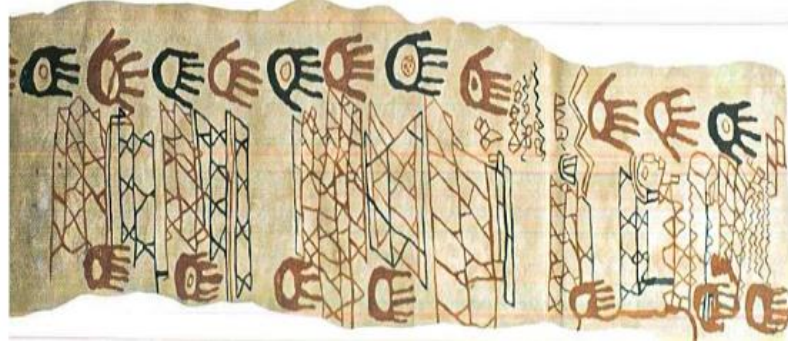

Görsel 1: Eller Mağarası, M.Ö. 7300/ Cueva de las Manos, Arjantin.²

² Görsel için bkz: <https://tr.pinterest.com/pin/107734616069428762/> Erişim Tarihi:03.02.2022.

Bilimsel veriler ışığında el motifinin, Neolitik ve Paleolitik dönem mağara ve kaya resimlerinde kudret ve hükmetme gücünü simgeleyen dinsel ve büyüsel bir yaklaşımla yapıldığı düşünülmektedir (Etikan, 2007, s.550). İnsanoğlu yaptığı bu el resimleri ile kendini sembolleştirmiştir. Bugün, Güney Arjantin'in Santa Cruz eyaletindeki Cueva de las Manos'ta (Eller Mağarası) bulunan el izlerinin tarihi, karbon testlerine göre M.Ö. 7300'e kadar uzanmaktadır (Görsel.1). Mağarada kullanılan el izleri sarı, kırmızı ve siyah renkte baskılardan oluşturulmuştur.

Anadolu'da yer alan ve M.Ö. 7400-6000 Neolitik döneme uzanan Çatalhöyük duvar resimlerinde el izlerinin, genellikle ölülerin gömüldüğü alanlara yakın duvarlarda rastlandığını belirten Hodder (2014, s.8), bu el izlerinin başka bir dünyayla iletişime geçme isteği ile ilintili olabileceğini ifade etmiştir.

Görsel 2: Çatalhöyük duvar resimlerinde el izleri³

Neolitik dönem kültürlerinde süslemeler, yeni formlar, farklı teknikler ve uygulama alanları ile gelişerek, toplumun inançlarıyla olan bağlarını daha da sağlamlaştırmıştır. Sanatta “milli motifler” olarak bilinen etnik tasarımın birçok unsurunun semantiğinde, atalarımızın kullandığı simge, damgalar ve alfabetik semboller aracılığı ile kodlayıp aktardığı bilgiler bulunmaktadır (Qurbanov, 2013, s.16). Sanat bir iletişim aracı, din ve felsefe ile ilgili kavramları ileten bir çeşit dildir. Bu dilin kelime dağarcığını ise semboller oluşturur (Acar, 1975, s.11).

Antik çağlarda el formunda hazırlanmış ve büyüsel amaçla kullanılan kolye, küpe ve yüzükler, günümüzde bu işlevden uzaklaşarak dekoratif takı ve aksesuarlarda yer bulmuştur.

³ Görsel için bkz: Mellaart, 2003, s.66.

2. ANADOLU'DA TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNDE EL SEMBOLÜ

Tarih öncesi zamanlardan itibaren sayısız birçok mitolojik unsurun ve onlarla ilintili inançların içinde barındığı Türk kültürü, zamanla toplumsal değişim ve dönüşümlerle, zaman içinde yenilenerek ve yeni işlevler yüklenerek varlığını sürdürmüştür (Mirzaoğlu, 2005, s.50). El motifi somuttan soyutlaşmaya giderek, soyut kavramları ifade eden sembolik bir hale gelmiştir. Bu motif önceleri insanın kendisinin bir sembolü iken, sonrasında İslam'ın beş şartını, Hz. Peygamber ve dört halifesini, Hz. Fatıma'nın elinin simgesi (Acar, 1982, s.25) ile "Pence-i Ali Aba" olarak adlandırılan Ehl-i Beyt'in sembolü olarak kullanılmıştır⁴. Bir rivayete göre:

Görsel 3: 19. Yüzyıl Sonları, Aba Üzerinde El Sembolleri, Sivas⁵.

⁴ Bu konuyla ilgili bir başka rivayet şöyledir:

"Hıristiyan din önderleri, Hz. Peygamberi yalancılıkla suçlarlar. Bunun üzerine vahiy gelir: "Sana gerekli bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarımızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de Allah'ın lanetini aramızdan yalan söyleyenlerin üstüne atalım (Al-i İmran, 61)." Bu ayet peygambere vahiy edilince, Hz. Muhammed; Şahı Merdan Ali'yi, Ana Fatıma'yı, İmam Hasan'ı ve İmam Hüseyin'i alıp, Hıristiyan din önderleriyle (rahiplerle) lanetleşmek için birlikte (beş kişi) meydana çıkarlar. Fakat Hıristiyan din önderleri korkar ve meydana çıkmazlar. Bunun üzerine Hz. Muhammed abasını açarak, Şahı Merdan Ali'yi, Ana Fatıma'yı, İmam Hasan'ı ve İmam Hüseyin'i abasının altına alır ve "Benim Ehl-i Beyt'im (ev halkım) bunlardır" der. "Pence-i Ali Aba" Hz. Muhammed'in abasının/hırkasının altında olan Ehl-i Beyt'tir"(Yıldırım, 2018, s.66).

⁵ Görsel: H. Arısoy Koleksiyonu, 2022.

“Hz. Peygamber Ümmü Seleme’nin evinde iken, “Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister” (33/Ahzâb 33) mealindeki ayet nazil olmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali’yi, Fâtıma’yı, Hasan ve Hüseyin’i abasının altına alarak, “Allah’ım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!” diye dua etmiştir. Bu iltifat onların İslâm tarihinde “Âli abâ” yani “abâ ehli” olarak anılmalarına sebep olmuştur. Sonraki devirlerde ise aba giymek, Hz. Peygamber’in sünneti olarak tarikat ehli arasında yaygınlaşmıştır ” (Uludağ, 1989, s.306).

Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan Türkmen göçlerini iki evrede ele almak mümkündür. Bunlardan ilki 1071 Malazgirt zaferi ile ikinci büyük göç ise 1240 Moğol İstilasası sebebiyledir. Bu dönemde Horasan’dan gelerek Anadolu’ya yerleşen birçok Sünni ve Şii Türkmen boyları, kendi inanç kültürlerini yayma girişiminde bulunmuşlardır. Anadolu’da Ehl-i Sünnet olarak adlandırılan ve genel kabul gören dört mezhebin yanı sıra Şii mezhebine mensup olanlarda mevcuttur. On iki imam Şia’sı ve Ehl-i Beyt olarak adlandırılan bu grup, Caferiye olarak bilinen mezhebe bağlıdır. Anadolu’da özellikle Kars, Iğdır illerinde yoğun olarak yaşayan Caferiler, dini ritüellerinde el sembolünü sıklıkla kullanmaktadırlar. Bu sembol mezhep üyelerinin mezar taşlarında da görülmektedir. El motifi, bu mezhebe bağlı olanlar için tarihsel olay, öğretisi ve ritüellerini yansıtan bir semboldür (Öztürker, 2019, s.100-112).

Ayrıca Tokat, Erzincan, Elâzığ, Sivas, Malatya, Yozgat ve Çorum Anadolu’da Alevi kültürün yerleşip, yaşatıldığı illerimizdendir (Seven, 2010, s.358). Bu yörelerde halk inanış ve uygulamaları ile maddi kültür varlıklarında bu düşüncenin izlerini görmek mümkündür. Pençe-i Âli abâ sembolünü dini, askeri, toplumsal alanlarda kullanılan sancak, bayrak ve alemlerin üzerinde güç, koruma ve bereket gibi niyetlerle kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca hilye, minyatür, tılsımlı gömlek, mühür, kapı tokmakları ve şifa taşlarında bu sembol gerek şifa gerekse koruma amacıyla kullanılmıştır (Aydoğan, 2019b, s. 95-112).

El motifi, Osmanlı ordusunda Tuğların başında âlem olarak kullanılmıştır. Yeniçeri Ocağının sembolü ve Barbaros Hayrettin Paşa’nın da sancağında yer almıştır (Bilgili, 2019, s.63).

“Kutsal ana eli”, arkaik toplumlarda özellikle şifa amaçlı kullanılan bir semboldür. Fenike Tanrıçası Tanit’in eli, Venüs’ün eli, Umay Ana’nın eli, Hz. Meryem’in eli ve Hz. Fatıma’nın eli, ana tanrıça arketipinin kutsal kadın türevidir. Anadolu’da bir işe başlamadan önce “Bu benim elim değil,

Fatma Anamızın eli”, Kırgızlarda “Bu benim elim değil, Umay Ana’nın eli” denir. Orta Asyalı bebeklerin sırtlarında görülen doğum lekesi, Umay Ananın Eli olarak kabul edilir (Bilgili, 2019, s.64).

Fatıma’nın eline Araplar “hamsa eli” demektedir. Arapça’ da beş anlamına gelen “hamse”, İslam inancının beş kutsal şartını sembolize eder (Dur, 2015, s.22). Anadolu’nun pek çok yerinde, “Fatıma (Fadime) Ana eli” adı verilmiş olan bitki doğumun kolay olması için kullanılmaktadır. Doğum başladığında Fatıma Ana eli bitkisi bir tas suya bırakılır. Bitki açıldıkça doğumun kolaylaşacağına inanılır. Ara ara tastaki sudan doğum sancısı çeken kadına su içiren ebe kadın, “el benim elim değil, Fatıma Ana’nın eli” der, gebe kadının sırtını sıvazlayarak, telkinde bulunmaya çalışır (Gün & Şahinoğlu, 2011, s.20).

Kuzey Afrika veya Ortadoğu ülkelerinde yaşayan insanların dini her ne olursa olsun, Fatıma’nın elini nazardan korunma simgesi olarak kullanmışlardır. Bu eli taşıyana nazar değmeyeceğine, şansının ve bereketin artacağına inanılmaktadır (Diler & Lacarrière, 2018, s.158). Anadolu halı ve kilimlerini süsleyen el motifi, nazar ve tılsımın etkisiyle kullanılmıştır. Elin parmak sayısı olan 5’te yine nazar ile ilişkilendirilerek sembolik bir değer yüklenmiştir (Oğuz, 1980, s.736).

Anadolu halk inançlarında “el” nazar ve uğur sembolüdür. Bu motifin kem gözden koruduğuna inanılır. Sihirde, suretle asıl arasındaki fark ortadan kalktığı düşünüldüğünden, el görselleri nazarlık olarak da kullanılır. El ve parmakların tehlikeli bakışa karşı koruduğu inancı, bunların temsillerinden de aynı etkiyi yapacağı beklentisini doğurmuştur (Ateş, 1996, s.156). Halk arasında kötü niyetlilerin, hasetlerin, kötü ruhlarla irtibatlı olduğuna inanılan kişilerin ve aynı zamanda, aşırı sevgi gösteren kişilerinde nazarın değebileceğine inanılır. Sadece insanlara değil hayvanlara, bağa, bahçeye, evlere, araç gereçlere de nazar isabet edebilir. Canlılar üzerinde nazarın etkisi, ölüm, sakatlık ve hastalıkken, cansız varlıklarda, kırılma, yıkılma veya zarar görme şeklindedir. Boratav (1984, s.122), çalışmasında bu konu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Beş parmağı açılmış el resminin nazara karşı bir korunma aracı olarak kullanılması, dünyanın çeşitli yerlerinde görülen yaygın bir gelenektir. Ülkemizin birçok köşesinde de köy evlerinin duvarlarında el resimlerine rastlanmaktadır. Bununla ‘elem tere fiş, kem gözlere şiş’, ‘beş parmağım gözüne’ sözleriyle de anlam kazandığı üzere, kötülük getirmesi ihtimali olan gözleri, oyma tehdidi ile korkutmak ve eli, nazara uğrayacak kişi ile zarar verecek

kişinin bakışı arasına koyarak bir engel oluşturmak istenmiştir.”

Sufilerden el formunu Arap harfleriyle “Allah” kelimesi yazılışına benzetenler olmuştur. Avuç içlerinin yukarı doğru açılarak kalkması İslamiyet’te dua etme, Allah’tan dileme hareketidir. Mevlevi dervişlerinin kendi etrafında dönerken sağ elin içi göğe doğru açılırken, Allah’tan gelen rahmeti arzular, sol elin avuç içinin aşağı doğru açılması da almış olduğu ihsanı insanlara aktarmayı temsil eder (Salt, 2020, s.112).

Kutsal el sembolü, Alevi-Bektaşî inanişinde yapılan semah törenlerinde de yer almaktadır. Semah dönerken, sağ el yukarıdan aşağıya bele kadar, ritimle iner. Bu figür Allah’a olan saygıyı, niyazı, Hakk’a kavuşmayı ve Hak’tan almayı sembolize etmektedir. Göğse kadar kaldırıldıktan sonra aşağıya doğru indirilen sol avuç içi ise Hak’tan alınan feyz ve bereketin halka dağıtılmasını simgelemektedir. Eski Türk inanişlerinde da benzer bir uygulama Gök Tanrıya yakarmayı ve bu şekilde toprağın ve Ana Tanrıçanın kutsandığı ifade edilmiştir (Erseven, 1990, s.11).

Türk kültüründe “sağ” ve “sol” kavramları önemlidir. Birçok Türk toplumsuna “sağ taraf” sol tarafa göre daha önemlidir. Ögel (2014, s.313) bu durumu şu şekilde izah etmektedir:

“Oğuz Han’ın sağ yanında gökle ilgili adlar taşıyan üç oğlu, yani Bozoklar vardı. Oğuz Han öldükten sonra, onun yerine tahta çıkan da, yine sağ yandaki oğullarından Gün Han oldu. Esasen sağ tarafın sembolü bir “Ak Koyun” , solun ise “Kara Koyun” dur. Sağın renginin beyaz oluşu da, bu yöndekilerin soyluluk ve üstünlüklerini gösteriyordu. Türkler arasında İslâm dininin girişi de, sağ tarafın önemini kaybettirmedi. Kutadku-Bilig’de de sağ taraf iyi ve iyilik getiriyordu. Cennet de sağ taraftadır. Sol tarafta ise cehennem vardır. Bu bakımdan eski Türk inanişi, müslümanlığın bu prensibi ile uygunluk hâlinde idi.”

Bu bağlamda Türk halk inanişlerinde da bazı kişilerin sağ ellerinin dokunduğu nesnelere bereket ve uğur getireceği düşüncesi mevcuttur. Bu kişiler din büyükleri, Hızır, Hz. Ali, Alevi-Bektaşî dedeleri ve elinin bereketine şahit olunan kişilerdir (Aydoğan, 2019a, s.1087). Bu bağlamda bereket algısı el sembolü ile özdeşleştirilmiştir.

Şamanlık geleneği, âşıklık geleneği, halk hekimliği ve tasavvuf geleneği içinde yer alan “el alma-el verme” şekilleri farklı ritüellerde gerçekleşir. Örneğin Sibiryâ Şamanı öldüğünde oğlu, şaman babasının elinin ağaçtan bir suretini yaptırır, bu sureti kullandığında babasının güçlerine

sahip olacağına inanılır. “El almak”, işin ehlerinden mesleği icra etme yetkisini ve iznini almayı ifade eder (Aydoğan, 2019, s.116).

2.1. Türk Halı ve Kilim Dokuma Sanatında El Motifinin Kullanımı:

Dokuma sanatı, ortaya çıktığı günden günümüze dek, farklı kültürlerde zengin evrensel, dinsel, büyüsel, söylene bilimsel kökenli birçok simgesellikle kodlanmıştır (Alantar, 2007, s.291). Hazreti Şit dokumacılığın piri kabul edilir ve ilk iplik eğirme, dokuma tezgâhını kurma işinin O’nun tarafından yapıldığına inanılır (Akpınarlı & Özdemir, 2016, s.3). Dokuma sanatı bir ihtiyacı karşılamaya yönelik üretilmiş, zamanla estetik ve sembolik bir dil ve teknik çeşitlilik kazanmıştır. Anadolu halı ve düz dokumaları, ait oldukları toplumun boy veya soyunu diğerlerinden ayırt etmek gayesiyle motif ve renk sembolizmi ile doludur (Ölçer, 1988, s.11). Halı ve kilimler motiflerle bezenmiş bir nesne olmanın ötesinde mistik, estetik ve felsefi boyutlarıyla bir dünya görüşünü, döneminin beğenisini yansıtan eserlerdir (Alantar, 2007, s. 12).

Geleneksel Türk dokumalarından halı ve düz dokumaları (kilim, sumak, zili, cicim); yer yaygısı, sargı kilimi (tabut için), yük kilimi, sedir halısı, heybe, bohça, çuval, torba, hurç, duvar halısı, kapılık, asmalık, namazlık, beşikörtüsü, eyer örtüsü gibi işlevsel niteliktedir. Bu dokumalar yapılırken gerek motif ve gerekse renklerle dokumalara estetik zenginlik kazandırılmış, sembolik değerler yüklenmiştir (Aydın, 2021, s.167).

Yaratıcı gücün sembolü olan “el” insanı hayvandan ayıran en önemli uzuvdur. Anadolu dokumalarında “el motifi” hem gerçeğe yakın bir biçimde hem de stilize edilerek kullanılmıştır (Görsel:4). Parmak ve onu anımsatan tarak motifleri, geometrik olarak üçlü, beşli, yedili sayılar kullanılarak dokunur. Bir gövdeye tutturulan formlardan oluşur ve “el, parmak ya da tarak” olarak adlandırılır (Oyman, 2019, s.16).

Görsel 4: El, Parmak/Tırnak motif örnekleri ⁶

⁶ Görsel için bkz: Erbek, 2002,s.116-118.

Mistik bir sembol olan “el motifi” Türk halı ve kilimlerinde özellikle seccadelerde karşımıza çıkmaktadır. Mistik anlamlı el motifi genellikle çift el olarak dokunmuştur (Görsel:5). Seccadelerde kullanılan el motifleri, Allah’a yakarışı, duayı simgelerken genellikle secdeyken ellerin konulacağı yere denk getirilmiştir. Dokuma seccadelerde el motifine bazen de mihrap köşelerinde rastlanmaktadır. Mistik boyutuyla kutsal beşliyi temsil eden bu motif, uğur getireceği inancının yanı sıra kem gözler içinde koruyucu bir amulet (muska) olarak kullanılmıştır (Aldoğan,1987, s.30).

Görsel 5: 20. yy. Adıyaman Halısı⁷

Görsel 6: 20. yy. Kars Kilimi, Türk İslam Eserleri Müzesi⁸

Anadolu’da Kars ili halı ve kilimleri ile yaygı deposu gibidir. Çiğil Türkleri, Terekemeler ve Azeri Türkmen dokumaları yörede çok yaygındır.

⁷ Görsel: H. Arısoy Koleksiyonu, 2022.

⁸ Görsel için bkz: Güran Erbek, Anatolian Kilims Catalog 1, 1995, s.49

Genelde seccade ve sedir halısı şeklinde dokunan halı ve kilimlerde cami tasvirleri, el motifli ve aslan figürlü örnekler yaygındır (Deniz, 2000, s.105). El motifinin secde yerlerine nakşedildiği örneklerden biri Türk İslam Eserleri Müzesinde yer alan kilim seccadedir (Görsel: 6).

El motifinin kullanıldığı bir diğer örnek (Görsel:7) Azerbaycan-Karabağ yöresine ait halı seccadedir. Özellikle seccadelerde açık olarak tasvir edilen el motiflerinin farklı coğrafyalarda benzer uygulamaları, kültür alışverişinin yanı sıra aynı düşünce ve inanç kanalından beslenildiğini göstermektedir.

Görsel 7: 20.yy. Azerbaycan-Karabağ Halı Seccade, Anonim, 2022.

Mersin- Mut, Gaziantep ve Muğla’da dokunan düz dokumalarda da “el” olarak adlandırılan motifler kullanılmıştır (Aldoğan, 1987, s.31). Anadolu’nun batısına doğru gidildikçe el motifinin, halı ve kilim dokumalarında stilize edilerek kullanımının devam ettiği görülmektedir. Mistik özelliğinden uzaklaşarak sadece bir bezeme unsuru olarak kullanılan bu stilize el formları yöresel ve dokuyucunun yorumladığı bir motif olarak kimlik kazanır. Bazen parmaklar açık bir şekilde, bazen de geometrik bir karakterle ve üç parmaklı uygulandığı görülmektedir. Konya, Kırşehir, Niğde gibi dokuma merkezlerinde bu motife “pençe/ pança” denilmektedir (Deniz, 2000, s.184). Pençe olarak adlandırılan basit şekilli motif, Denizli-Çal, Sivas, Kayseri yörelerinde dokunan yastıklarda da görmekteyiz. Ancak bu motifin, en gösterişli haline Yozgat halı yastıklarında rastlamaktayız (Görsel:8) (Soysaldı, 2012, s.119). Hayvan pençesine benzetilen bu motif aslında insan elidir. Bu motif, Kırşehir halılarında “pençe” ya da “arap eli” olarak adlandırılır. Halk inanışlarına göre şanslı insanların bir arabı (tılsımlı

gücü) vardır ve bu güç yardımcılarıdır. Bu sebeple el motifine “arap eli” denmektedir (Deniz, 2000, s.184).

Görsel 8: Yozgat halı yastığının dört tarafına yerleştirilen “pençe motifi”⁹

Parmaklar eli simgelediğinden onunla aynı koruyucu işleve sahiptir (Diler & Lacarriére, 2018, s.164). Manisa'nın Selendi ilçesinde ve çevresinde dokunan ve “parmaklı kilim” olarak anılan kilim zemininde parmakları açık el motifi (Görsel: 9) kilimi nazardan korumak için altıparmak olarak kullanılmıştır (Deniz, 2000, s.109)

Görsel 9: Parmaklı kilim, Manisa/ Selendi¹⁰

Muğla-Fethiye yöresine ait “Alara kilim” olarak adlandırılan kilimlerden (Görsel: 10) motife göre “kenarı parmaklı (tırnaklı) Alara” olarak adlandırılan grupta, dokumanın en çerçevesini oluşturan parmak motiflerinin tek ya da karşılıklı yer almasına göre tek parmak/ tek tırnak

⁹ Görsel için bkz: <https://i.pinimg.com/originals/65/c6/> Erişim Tarihi:17.02.2022.

¹⁰ Görsel için bkz: Deniz, 2005, s.100.

veya çift parmak/ çift tırnak olarak sınıflandırılır (Ölmez & Etikan, 2013, s.90).

Görsel 10: Fethiye, Parmak/Tırnak motifli Alara kilim detayı¹¹

Görsel 11: Anadolu kilimlerinde kullanılan parmak, tarak motif örnekleri¹²

Görsel 11: 20.yy. Reyhanlı, stilize el motifli kilim¹³

El motifi ve bu motiften kaynaklı, stilize edilerek kullanılan parmak,

¹¹ Görsel için bkz: <https://www.zet.com/urun/el-dokuma-vintage-kilim-fethiye>, Erişim Tarihi: 07.01.2022.

¹²Görsel için bkz: Erbek, 2002, s.116-118.

¹³Görsel için bkz: <https://tr.pinterest.com/pin/411164640992654729/> Erişim Tarihi: 07.01.2022.

tırnak, pençe, tarak motifleri farklı adlar ve anlamlar ile Anadolu’da başta dokuma merkezleri olmak üzere, hemen hemen her yörede halı ve düz dokumalarda süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Bu motifler her zaman birer süsleme unsuru olmuştur ancak her zaman sembolik bir değerde yüklenmemiştir. Özellikle parmak olarak adlandırılan ve dokumaları boydan kuşatan motif (Görsel 10), bilhassa kilim dokuma tekniğinde, dokumanın daha sağlam olması ve boyuna oluşabilecek yırtıkların estetik bir biçim kazandırılarak önlenmesi adına yapılmış olmalıdır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Beş parmakla donatılan, yapan, tutan, biçim veren, işaret eden “el”, beden dili ve işaret dilinin bir enstrümanı, sembol dilinin önemli bir motifidir. Geçmiş uygarlıklar sembol dilinin gücünü keşfetmiş ve bu dili mitler, dinler, ritüeller ve sanat alanlarında yaygın olarak kullanmışlardır.

El motifi İslamiyet’le devam eden eski Anadolu inançlarına göre kem gözü uzaklaştırma yetisine sahip, koruyucu bir motiftir. Geleneksel Türk halı ve kilim dokumalarında süsleme unsuru olarak gördüğümüz el motifi, sembolik dil ile bilinçli olarak seçilerek kullanılmıştır. Bu seçimin temelinde Allah inancı, Hz. Peygamber ve Ehli Beyt sevgisi yatmaktadır. İnanç bağlamında öğreti ve ritüellerin bir parçası olan el sembolü, maddi kültür varlıklarında da kullanılan bir motif olmuştur.

Bunun yanı sıra el motifi, şifa veren, koruyan, bereket ile özdeşleştirilen kutsal kadın arketipinin Orta Asya’daki sembolü, Umay Ana karakterinin, İslamiyet’le birlikte Hz. Fatıma’ya dönüşerek, O’nun aracılığı ile kem gözlere ve olumsuzluklara karşı bir tılsım, bolluk ve bereketi çağıran bir uğur olarak algılanmıştır. Halk kültüründe böylesine yoğun yaşatılan bir kültürün, maddi kültür ürünlerine yansımaması mümkün değildir.

Sembolik motifler üzerini süslediği eşyaya anlam kazandıran, duygu ve düşüncelerin maddede mana bulduğu işaretlerdir. Farklı dini ve felsefi çağrışımları olan el motifi Türk kültüründe tılsımlı bir muska olarak benimsenmiş, halk inanç ve uygulamaları ile maddi kültür ürünlerinde sevilerek kullanılmıştır. Hemen hemen bütün toplumlarda kullanılan el sembolü Türk-İslam senteziyle mistik bir forma dönüşmüştür.

Köklü ve zengin bir geçmişe sahip Türk halı ve kilim dokumalarında, “el” sıklıkla kullanılan bir motiftir. Özellikle seccade örneklerinde beş parmak açık olarak, mihrap köşelerinde tasvir edilmiş ve mistik bir sembol olarak anlam kazanmıştır. Bu bağlamda El motifi, Allah’tan dileme, dua, dini duygu, değer ve ritüelleri yansıtan bir semboldür. Diğer dokuma türlerinde de “el” geometrik bir karakter kazanmış, üç- beş

nokta veya çizgi şeklinde stilize edilmiş ve birer süsleme unsuru olarak algılanarak dokumalarda hem bordürlerde hem de zeminde yer bulmuştur. Farklı yörelerde farklı isim ve formlarda bu motif, bir amulet olarak algılanmış, gerek dokumayı, gerek dokuyucuyu ve gerekse de dokumanın bulunduğu yeri nazardan koruyacağına inanılmıştır. Binlerce yıllık kültür birikiminin ürünleri olan geleneksel Türk halı ve kilim dokumalarında kullanılan sembol dili, onu anlayan, okuyan ve dokuyan olduğu müddetçe aslını kaybetmeden devam edecektir.

4. SUMMARY

Equipped with five fingers, the "hand" that makes, holds, shapes, points is an instrument of body language and sign language, an important motif of symbol language. Past civilizations discovered the power of symbolic language and used this language widely in myths, religions, rituals and arts.

The hand motif is a protective motif that has the ability to drive away the evil eye, according to ancient Anatolian beliefs that continued with Islam. The hand motif, which we see as an ornamental element in traditional Turkish carpet and rug weaving, has been used consciously with symbolic language. Belief in Allah and love for the Prophet and Ehli Bayt lie at the heart of this choice. The hand symbol, which is a part of teachings and rituals in the context of belief, has also been a motif used in material cultural properties.

And also the main character of Umay, who is the symbol of the sacred female archetype associated with the hand motif, healing, protecting, and fertility in Central Asia, has transformed into Fatima with Islam. Through her, it was perceived as a talisman against evil eyes and negativities, and as a good luck calling for abundance. It is not possible for a cult that is kept alive in folk culture not to be reflected in material culture products.

Symbolic motifs are the signs that give meaning to the thing they decorate and that feelings and thoughts find meaning in matter. The hand motif, which has different religious and philosophical connotations, has been adopted as a talisman amulet in Turkish culture and has been frequently used in folk beliefs and practices and material culture products. The hand symbol used in almost all societies has turned into a mystical form with the Turkish-Islamic synthesis.

In Turkish carpet and kilim weavings, which have a deep and rich history, "hand" is a frequently used motif. Especially in prayer rug samples,

it was depicted with five fingers open at the corners of the mihrab and gained meaning as a mystical symbol. In this context, the hand motif is a symbol that reflects prayers, religious feelings, values and rituals. In other weaving types, the “hand” gained a geometric character, was stylized as three-five points or lines, and was perceived as an ornamental element and found its place both on the borders and on the weaving ground in weavings. This motif, in different names and forms in different regions, was perceived as an amulet, and it was believed that it would protect both the weaving, the weaver and the place where the weaving is from the evil eye. The symbol language used in traditional Turkish carpet and rug weaving, which are the products of thousands of years of cultural accumulation, will continue without losing its originality as long as there is someone who understands, reads and weaves it.

5. KAYNAKLAR

- Acar, B. (1975). *Kilim ve düz dokuma yaygılar*. Apa Ofset: İstanbul.
- Acar, B. (1982). *Kilim, cicim, zili, Sumak Türk düz Dokuma Yaygıları*: İstanbul.
- Akpınarlı, H. F., & Özdemir, H. A. (2016). Konya-Lâdik halılarındaki motiflerin incelenmesi. *Idil Dergisi*, 5(23), 955-982.
- Alantar, H. (2007). *Motiflerin dili*. İstanbul: Yorum Yayıncılık.
- Aldoğan, A. (1987). *Anadolu kültüründe- Sanatlarında Sembolik El Motifi*. Paper Presented At The II. Battal Gazi Ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Malatya.
- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya kültürel sembollere giriş*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Ateş, M. (1996). *Mitolojiler semboller ve halılar*. İstanbul: Symbol Yayıncılık.
- Aydin, T. (2021). Color symbols in folk songs and Turkish carpet weaving. In F. G. Mirzaoglu & K. Gulbeyaz (Eds.), *Traditional Music Culture Studies 1* (Pp. 165-183). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Aydoğan, H. A. (2019a). Toprak, bereket ve el ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 1078-1090.
- Aydoğan, H. A. (2019b). *Türk halk inanış ve uygulamalarında el sembolü*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgili, N. (2019). *Türk mitolojisi*. Ankara: Kripto.
- Boratav, P. N. (1984). *100 soruda Türk folkloru*. Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Deniz, B. (2000). *Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygılar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Diler, A., & Lacarriére, J. (2018). *Kilimin sembolleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dur, B. I. U. (2015). Hand image as a metaphor and its usage in poster design. *Global Journal Of Arts Humanities And Social Sciences*, 3(3), 19-28.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Erseven, I. C. (1990). *Oyun kavramı açısından Semahlar/Alevilerde Semah*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Etikan, S. (2007). *Seccade halılarda kullanılan bazı motifler ve bu motiflerin İslam sanatında yeri*. Paper Presented At The Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.
- Gardin, N. & Olorenshaw, R. (Eds.). (2019) Larousse semboller sözlüğü. Bilge Kültür-Sanat.
- Hodder, I. (2014). Çatalhöyük: The leopard changes its spots. A Summary Of Recent Work. *Anatolian Studies*, 64, 1-22.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2015). Fatma Ana üzerine anlatılan efsaneler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(6), 106-115.
- Mirzaoğlu, F. G. (2005). Türkülerde mitolojik unsurlar. *Türkbilig*(10), 34-53.
- Mirzaoğlu, F. G. (2018). *Kültürel sembol ve süreklilik: Tokat yazmaları ve halk türkülerinde*
- Ortak Motifler Ve Semboller* Paper Presented At The Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî Ve Kültürel Hayat Sempozyumu/Bildiriler Tokat-Türkiye.
- Mirzaoğlu, F. G. (2019). Geçmişten geleceğe kültürel aktarım sürecinde türkülerin sembol dili *Halk Türküleri* (Pp. 35-58). Ankara: Akçağ.
- Oyman, N. R. (2019). Bazı Anadolu kilim motiflerinin sembolik çözümlemesi. *Arış Dergisi*(14), 4-22.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi* (Vol. 1.Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ölçer, N. (1988). *Türk ve İslam eserleri müzesi- kilimler*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ölmez, F., & Etikan, S. (2013). Fethiye Alara düz dokumaları. *Art-E Sanat Dergisi*, 6(11), 75-99.
- Örnek, S. V. (1988). *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Qurbanov, A. (2013). *Damğalar, rəmzlər...mənimsəmələr*. Bakü: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi.
- Salt, A. (Ed.) (2020) Ansiklopedi Neo-spiritüalist yaklaşımlarla ezoterik bilgiler ışığında semboller. İstanbul: Bilyay Yayıncılık.
- Soysaldı, A. (2012). Yozgat halı yastıkları. *Arış Dergisi*(7.), 112-121.
- Uludağ, S. (1989). Âl-I Âbâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Vol. 2, Pp. 306). İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Üçer, M. (1981). Türk folklorunda 'Fadime Ana'. *Türk Folkloru Araştırmaları 1*, 113-120.
- Yıldırım, E. (2018). Alevi topluluğunda bireylerin üzerlerinde taşıdıkları dini sembollerin anlamsal boyutları (Tunceli örneği). *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1(16), 55-68.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 07.02.2022

Kabul Tarihi: 14.04.2022

ALMAN MİZAH DERGİLERİNDE CİHAD-I EKBER PROPAGANDASI

The Jihad-i Akbar Propaganda in German Humor Magazines

Abdülhakim Bahadır DARI

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü
Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı
daribahadir@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3525-5823

Caner ÇAKI

Öğr. Gör. Dr., Ahi Evran Üniversitesi
Mucur Meslek Üniversitesi
caner_caki@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1523-4649

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak Devletleri'nin yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla Osmanlı padişahı ve aynı zamanda 114. İslam halifesi V. Mehmet Reşat Cihad-ı Ekber ilan ederek, İtilaf Devletleri'ne karşı dünya Müslümanlarını savaşa çağırmıştır. Bu dönemde Alman İmparatorluğu'nda propaganda amacıyla hizmet eden dönemin önde gelen mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber süreci işlenerek, çeşitli propaganda mesajları verilmiştir. Bu açıdan dönemin mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber sürecinin incelenmesi, Alman İmparatorluğu'nun Cihad-ı Ekber'e yönelik propagandasının ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada, Alman İmparatorluğu'nda dönemin önde gelen beş büyük mizah dergisi Fliegende Blätter, Kladderadatsch, Lustige Blätter, Simplicissimus ve Ulk üzerinden Alman mizahında Cihad-ı Ekber sürecinin propaganda amaçlı ne yönde işlendiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada beş dergide Cihad-ı Ekber sürecini konu alan karikatürler, göstergebilim yöntemi üzerinden propaganda boyutunda analiz edilmiştir. Çalışmada ele edilen bulgularda Cihad-ı Ekber'in İtilaf Devletleri'ne karşı Müslümanların büyük isyanlarına yol açacağına yönelik propaganda mesajının verildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde savaşın Alman İmparatorluğu'nun lehine geleceğine yönelik algının oluşturulmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cihat, Propaganda, Medya, Mizah, Alman İmparatorluğu

Abstract

Mehmet Reşat V, Ottoman sultan and also 114th Islamic caliph, declared Jihad-ı Ekber and called Muslims to war against Allied Powers when Ottoman Empire participated in First World War on the side of Central Powers. During that period, Jihad-ı Ekber process was covered and various propaganda messages were given in the leading humor magazines, which served for propaganda purposes in German Empire. In this respect, the examination of Jihad-ı Ekber process in humor magazines is important in terms of revealing the propaganda of German Empire regarding Jihad-ı Akbar. In the study, it was aimed to reveal how Jihad-ı Akbar process in German humor was processed for propaganda purposes through five leading humor magazines, Fliegende Blätter, Kladderadatsch, Lustige Blätter, Simplicissimus and Ulk. For this purpose, the cartoons about Jihad-ı Akbar process in five magazines were analyzed with respect to propaganda dimension using semiotics method.

In the findings discussed in the study, it was revealed that propaganda message that Jihad-i Akbar would lead to great revolts of Muslims against Allied Powers was given. In this way, it was concluded that the perception that the war would develop in favor of German Empire was tried to be formed.

Keywords: Jihad, Propaganda, Media, Humor, German Empire

1. GİRİŞ

19. yüzyılının ikinci yarısında Alman mizah dergileri, Alman siyasetinin kitlelere yansıtılmasında önde gelen iletişim araçlarından biri olmuştur. Benzer şekilde 20. yüzyılın ilk yarısında da Almanya'nın iç ve dış siyasetinin temel dinamikleri mizah dergilerine konu edilmiş ve mizah dergileri üzerinden Alman halkına iç ve dış meseleler hakkında çeşitli mesajlar verilmiştir. Diğer yandan 19. yüzyıldan itibaren Almanya'da yayın hayatını sürdüren Almanya'nın önde gelen beş mizah dergisi *Fliegende Blätter*, *Kladderadatsch*, *Lustige Blätter*, *Simplicissimus* and *Ulk*, Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu'nun birer propaganda aracı gibi yayın hayatını sürdürmüştür.

Bu dergiler, savaş sırasında İtilaf Devletleri'ni sert şekilde eleştirirken, aynı zamanda savaşın Alman İmparatorluğu lehine kazanılacağına yönelik Alman kamuoyunda algı oluşturmaya çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na Alman İmparatorluğu'nun müttefiki olarak katılan Osmanlı İmparatorluğu'nun 14 Kasım 1914 tarihinde İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilanı da bu mizah dergilerinde propaganda amacıyla etkili bir şekilde sunulmuştur.

Cihad-ı Ekber'i konu alan çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde:

- Almanya bağlamında cihat ilanını (Aksakal, 2011);
- Osmanlı ve Almanya bağlamında cihat ilanını (Jung, 2014);
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda Sudan'daki faaliyetlerini ve şeyhülislamın cihat mektubunu (Çabuk, 2017);
- İran örneği üzerinden Osmanlı basınında cihadı (Öğün, 2018);
- Donanma Mecmuası'nın cihat ilanı özel sayısını (Ulucutsoy, 2018);
- Alman oryantalistlerin Birinci Dünya Savaşı'nda cihat söylemini (Avcı, Pan-Islamism and the jihad discourse of the German orientalist in The First World War, 2019);
- İngiliz İmparatorluğu'nda cihat ilanına tepkileri (Slight, 2019);
- Cihat ilanının Doğu Türkistan'daki yankılarını (Aydın, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin cihad ilan etmesinin Doğu Türkistan'daki yankıları, 2021a);

- Cihat bağlamında Libya’da Türk-Alman-İtalyan faaliyetlerini (Aydın, 2021b) incelemiştir.

Cihad-ı Ekber’i konu alan çeşitli akademik çalışmaların dışında din ve propaganda üzerine de belli başlı akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda da:

- Din karşıtı propagandanın önlenmesini (Ahang & Ettehad, 2018);
- Propaganda ve dini grupların sürekliliğini (Goddijn, 1960);
- Rus devrimci propagandasında dini (Pearl, 1993);
- İspanya İç Savaşı’nda din ve propagandayı (McCarthy, 1998);
- 1950’li yıllarda din ve soğuk savaş sinema propagandasını (Shaw, 2002);
- Dini alışkanlıklar ve görsel propagandayı (Warr, 2002);
- Din ve propaganda ilişkisini (Erden, 2020);
- Fransız din savaşlarının arifesinde Protestan propagandasını (Sälvästru, 2021) ele almıştır.

Çalışma kapsamında konuya ilişkin akademik çalışmalar incelendiğinde Cihad-ı Ekber sürecinin propaganda boyutuna yönelik alanyazınında çeşitli çalışmaların olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık konuya ilişkin alanda mizah dergileri özelinde önemli bir boşluğun olduğu ortaya konulmuştur. Bu açıdan çalışmada Alman mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber süreci ele alınarak Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu’nun Cihad-ı Ekber’i propaganda amaçlı ne yönde kullandığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada dönemin önde gelen Alman mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber sürecini konu alan karikatürler, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında aşağıda yer alan soruların yanıtlanması amaçlanmıştır:

- Birinci Dünya Savaşı’nda Alman mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber sürecinde Müslümanlar ne şekilde sunulmaktadır?

- Birinci Dünya Savaşı’nda Alman mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber sürecinin İtilaf Devletleri’ne etkisi ne yönde yansıtılmaktadır?

- Birinci Dünya Savaşı’nda Alman mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber sürecinde hangi propaganda mesajları verilmektedir?

Çalışma, Birinci Dünya Savaşı’nda mizah dergileri özelinde Cihad-ı Ekber sürecinin Alman medyasındaki sunumunu yansıtmaya bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmanın, Cihad-ı Ekber süreci ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman medyası üzerine çalışmada bulunan iletişim, tarih ve siyaset bilimi alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak

olması amaçlanmaktadır.

2. ALMAN İMPARATORLUĞU'NUN CİHAD-I EKBER PROPAGANDASINA GENEL BAKIŞ

15 Haziran 1888 tarihinde II. Wilhelm'in Alman imparatoru olmasından sonra Alman İmparatorluğu *Weltpolitik*¹'i benimsemiştir. II. Wilhelm'in *Weltpolitik*'i çerçevesinde Alman İmparatorluğu'nun Müslüman dünyasıyla yakın ilişki içerisinde olması ve bu şekilde İngiltere ve Fransa'nın denetimi altında bulunan Müslüman nüfusun etki altına alınması amaçlanmıştır. Bu amaçla Alman İmparatorluğu, halifelik makamını bünyesinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu ile yakınlaşma yoluna gitmiştir.

II. Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu'na 1889, 1898 ve 1917 yıllarında olmak üzere üç kez ziyarette bulunmuştur. Alman imparatorunun bu ziyaretleri, iki ülkenin birbirine yaklaşmasının bir göstergesi halini almıştır (Orhan, 2018). İki ülke arasında ilişkiler siyasi, askeri ve ekonomik olmak üzere hızla gelişim göstermiş ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu'nun yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa katılmasıyla Osmanlı padişahı ve aynı zamanda İslam halifesi V. Mehmed Reşad, İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilan etmiştir. Bu aşamada Alman İmparatorluğu, dünya Müslümanlarını İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı ayaklandırmak amacıyla cihat ilanını propaganda amaçlı kullanmaya yönelmiştir.

Almanya ise, düşmanlık zamanlarında büyük bir koz olarak, İngilizlere karşı cihadı teşvik etmiştir. Alman propagandasının etkisi, kavramın imalarını, çağrışımlarını ve nüanslarını kısmen şekillendirmiş ve güçlendirmiş olması da muhtemeldir (Banerjee, 2014, s. 105). Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu ve İngiltere arasında düşmanlığın hat safhaya ulaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun cihat ilanının Alman İmparatorluğu için önemini arttırmıştır. Bu aşamada imparatorun yardımıyla Berlin'de Şeyh Salih gibi tanınmış Doğuluları istihdam eden ve Doğu'daki konsolosluklara ve cihat seferlerine bir tercüme ve ajitasyon bürosu olarak *Doğu'ya Yönelik Haber Merkezi*² (Die Nachrichtenstelle für den Orient) kurulmuştur. Bu merkez, dışişleri bakanlığı ve genelkurmay başkanlığının savaş için akademik bir propaganda servisi haline gelmiştir. Merkez,

¹ Weltpolitik, Alman imparatoru II. Wilhelm döneminde Alman İmparatorluğu tarafından benimsenen yayılcı dış politikaya verilen isimdir. Politikanın amacı, Almanya'yı küresel bir güç haline getirmektir. Weltpolitik, Otto von Bismarck döneminin savunmacı Realpolitik'inden kesin bir kopuşu işaret etmiştir.

² Farklı kaynaklarda 'Doğu Haber Merkezi' şeklinde de çevrilmiştir.

düşmanın sömürge hinterlandında cihat yoluyla ana cephelerdeki mücadeleyi desteklemek amacıyla faaliyette bulunmuştur. 1914 yılında *Reich Koloni Bürosu*'nda (Das Reichskolonialamt) kurulan yapı, Max von Oppenheim tarafından yönetilmiştir (Schwanitz, 2004, s. 35-36).

Oppenheim, Alman İmparatorluğu'nun cihat yönlü propagandasının gizli planlayıcısı olarak hizmet etmiştir. Nitekim Oppenheim, cihadın ilanının ve savaş sırasında gerçekleştirilen Panislamist propaganda çalışmalarının önde gelen ismi olmuştur. Oppenheim'in bünyesindeki yapının 80'i aşkın bürosu bulunmuş ve bu bürolar üzerinden çeşitli merkezlere kapsamlı bir propaganda faaliyeti gerçekleştirmiştir. Yapı aynı zamanda Almanya İmparatorluğu'ndaki sömürgelerde askere alınıp, esir edilen Müslüman esirleri de eğitmiştir (Sarıtaş, 2019, s. 127-128). Diğer yandan haber merkezi tarafından *El Dschihad* adında bir gazete yayınlanmış ve bu aşamada Alman İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın egemenliği altında yaşayan Müslümanları, kendisini İslam'ın asıl dostu olduğuna ikna etmeye çalışmıştır (Avcı, 2021, s. 133).

Oppenheim'in dışında İslam dünyasını ayaklandırma sürecinde Alman propagandasında farklı kişilerin de faaliyetleri olmuştur. Bu aşamada savaş öncesinde Curt Prüfer, İstanbul'a gelmiş ve Kahire'de Türklerin cihat hazırlıklarıyla ilgili raporunu büyükelçi Hans von Wangenheim'a sunmuştur. Ayrıca Prüfer, Robert Mors'u propaganda bildirileri ve Mısırlı işbirlikçilerle birlikte İskenderiye'ye yollamıştır. Yine Oskar von Niedermayer liderliğinde Afganistan'a yönelik de bir heyet meydana getirilmiştir. Diğer yandan İngilizlerin dışında Fransızlar da hedef alınmış, bu amaçla Otto Mannesmann, Kuzey Afrika'da Fransa'ya yönelik ayaklanmaları kışkırtmak için Trablusgarp'a gönderilmiştir. Mannesmann, bunun yanında Libya'daki Senusileri İngiltere'nin yönetimi altında bulunan Mısır'a karşı kışkırtmakla da görevlendirilmiştir. Leo Frobenius Hicaz üzerinden Habeşistan ve Sudan'da cihadı temellendirmek, Fritz Klein da Necef ve Kerbela'daki dini liderlerinin cihada ilişkin onayını almak üzere Güney Mezopotamya'ya gönderilmiştir (Kılıç, 2019, s. 357).

Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu, İslam dünyasını düşmanlarına karşı harekete geçirmeyi amaçlamış, bu amacı gerçekleştirmek için de Afganistan, Hindistan, Irak, İran, Kafkasya, Kuzey Afrika ve Suriye'de çeşitli girişimlere yönelmiştir. Buna karşılık Alman İmparatorluğu hedeflerine ulaşmada başarısız olmuştur. Nitekim Alman İmparatorluğu'nun çabalarına karşılık İngiltere, Fransa ve Rusya'nın karşı propagandaya yönelmesiyle Osmanlı İmparatorluğu tarafından ilan edilen cihattan Alman İmparatorluğu istenilen sonucu alamamıştır (Kılıç, 2018, s. 495).

3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA PROPAGANDA AMAÇLI FAALİYETTE BULUNAN ALMAN MİZAH DERGİLERİ

Çalışmanın bu kısmında Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu'nun propaganda aracı gibi faaliyette bulunan Fliegende Blätter, Kladderadatsch, Lustige Blätter, Simplicissimus ve Ulk dergileri ele alınmıştır. Her beş dergi de ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket ederek, Alman İmparatorluğu'nun savaşı kazanacağına yönelik propagandaya yönelmiştir.

3.1. Fliegende Blätter

Fliegende Blätter, ilk kez 7 Kasım 1844 tarihinde Kasper Braun ve Friedrich Schneider tarafından Münih'teki Braun & Schneider yayınevinde yayınlanmıştır. Dergi, Alman burjuvazisinin hicivli nitelendirmesi nedeniyle genel beğeni toplamıştır. Baskılar, sekiz sayfadan oluşmuştur. Dergide karikatürlere ek olarak, şiirler ve hikayeler yayınlanmıştır. Dergi, eğlendirici, alaycı ve esprili bireysel karikatürler ve devam hikayeleri ile hemen hemen tüm meslekleri, sosyal sınıfları ve yaşam alanlarını mercek altına almıştır (Lustige Blätter, 1886-1944). Dergi, Nasyonal Sosyal Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) Almanya'da iktidara gelmesinden sonra da yayın hayatını sürmüştür ve İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü 1944 yılında derginin yayını durmuştur.

3.2. Kladderadatsch

Kladderadatsch, David Kalisch'in girişimiyle kurulmuş ve ilk sayısı 7 Mayıs 1848 tarihinde 4.000 adet gibi bir tirajla çıkmıştır. Bir süre sonra dergiye "Humoristische-satyrisches Wochenblatt" eki eklenmiştir. Dergi daha sonra ulusal-liberal bir bakış açısını temsil etmiş ve Otto von Bismarck'ın politikalarını desteklemiştir. 1908 yılından itibaren dergi sadece Kladderadatsch başlığı altında çıkmıştır. Dergi, 19. yüzyılın ikinci yarısında hızla Berlinlilerin sevgilisi haline gelmiştir (Kladderadatsch, 1848-1944). Derginin, Fliegende Blätter gibi NSDAP döneminde de yayın hayatı sürmüştür ve yine Fliegende Blätter gibi 1944 yılında yayını durmuştur.

3.3. Lustige Blätter

Lustige Blätter, Alexander Moszkowski tarafından 1886 yılında kurulmuş ve haftalık olarak yayınlanmıştır. 1890'lı yıllardan itibaren hem içerik hem de üslup açısından yeni bir yönelim getirmiş, ilk ve son sayfadaki renkli, tam sayfa karikatürler, dört renkli baskı işlemine gerçekleştirilmiş ve hepsinden öte ön sayfalarda iyi bir reklam etkisi oluşturmuştur. Lustige Blätter çağdaş, kültürel ve tarihi konuların yanı sıra sosyal meseleleri de ele almıştır. Ayrıca dergi, şakalar, şiirler ve resimli hikayeler de içermiştir. Karnaval, spor ve sinema gibi konuların yanı sıra Boer Savaşı, Reichstag seçimi, Çin'deki durum ve diğer çağdaş siyasi veya kültürel olaylarla ilgili özel sayılar

hakkında tematik baskılar yayınlamıştır.

Özellikle Weimar Cumhuriyeti döneminde, on iki ila on altı sayfa, 60.000'e kadar kopya ile geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuş ve her kış popüler Berlin Komik Kağıtlar Balosu'nu (Berliner Lustige-Blätter-Ball) düzenlemiştir. Lustige Blätter, başlangıçta ilerici-liberal bir görünümü temsil ederken, yıllar geçtikçe ulusal-liberal bir yönelime daha da yaklaşmıştır (Fliegende Blätter, 1844-1944). Dergi, Kladderadatsch ve Fliegende Blätter gibi NSDAP döneminde de yayın hayatını sürmüştür ve yine her iki derginin kaderini paylaşarak 1944 yılında derginin yayın hayatı son bulmuştur.

3.4. Simplicissimus

Simplicissimus, Münih merkezli, Albert Langen tarafından 1896 yılında kurulmuştur. Haftalık olarak yayın yapan dergi, 1964 yılında iki haftada bir yayınlanmıştır. Derginin hiciv doğası büyük ölçüde Alman hükümeti tarafından hoş görülse de, II. Wilhelm'in Filistin'e gidişiyle alay eden 1898 tarihli bir kapak, sayıya el konulmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca ilgililere çeşit cezalar verilmiştir. 1906 yılında da editör Ludwig Thoma, din adamlarına saldırmaktan altı ay hapse mahkûm edilmiştir.

Bu tartışmalar yalnızca baskı sayısını artırmaya hizmet etmiş ve dergi, yaklaşık 85.000 sayıya ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte editörler kendilerini derin bir ikilem içinde bulmuş, anavatana olumlu bir tutum borçlu olduklarına inanmış ve Simplicissimus, şovenist bir tonla vatansız partizanlığa dönüştürülmeye tabi tutulmuştur (Zimmermann, 2019). Dergi, NSDAP iktidarında da Simplicissimus yayın hayatını sürdürmüş, Fliegende Blätter, Kladderadatsch ve Lustige Blätter gibi 1944 yılında derginin yayın hayatı son bulmuştur. Buna karşılık dergi, 1944–1954 tarihleri arasında yayınına ara vermesine rağmen 1954 yılından 1967 yılına kadar yayın hayatına tekrar devam etmiştir.

3.5. Ulk

Ulk, 1872 yılında yayın hayatına başlamış ve Rudolf Mosse Verlag tarafından yayınlanmıştır. Ulk'un tam adı *Ulk. Mizah ve Hiciv için Resimli Haftalık Dergisi* (Ulk. Illustriertes Wochenblatt für Humor und Satire) şeklindedir. Dergi, 1872-1922 yılları arasında, Perşembe günleri Berliner Tageblatt'ta ücretsiz bir ek olarak çıkmış ve aynı zamanda 1910-1922 yılları arasında Berliner Volks-Zeitung'da da yer almıştır. 1922 yılından itibaren dergi bağımsız bir yayın olarak çıkmıştır. 1918-1920 yılları arasında Kurt Tucholsky, Ulk'in genel yayın yönetmeni olarak çalışmış, bu şekilde dergi geniş bir izleyici kitlesine hitap etmiştir (Ulk, 1872-1933). Ulk'un yayın hayatı, NSDAP'nin Almanya'da iktidara geldiği 1933 yılında son bulmuştur.

4. YÖNTEM

Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu'nun önde gelen beş mizah dergisi *Fliegende Blätter*, *Kladderadatsch*, *Lustige Blätter*, *Simplicissimus* ve *Ulk* özelinde Cihad-ı Ekber sürecinin Alman mizah dergilerindeki sunumu incelenmiştir. Çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş gemilerinin Rus limanlarını bombalayarak fiili olarak Birinci Dünya Savaşı'na katıldığı 29 Ekim 1914 tarihinden sonraki altı aylık süreçte Cihad-ı Ekber'in gündemde ön planda olan konulardan biri olduğu düşünüldüğünden, beş derginin bu altı aylık zaman içerisinde yayınlanan 26 sayısındaki karikatürler incelenmiştir. Gerçekleştirilen incelemede konuya ilişkin *Fliegende Blätter*, *Kladderadatsch*, *Lustige Blätter* ve *Simplicissimus* dergilerinde bir, *Ulk* dergisinde ise iki karikatüre ulaşılmıştır.

Çalışmada ulaşılan toplam altı karikatür dilbilimci Roman Jakobson'un göstergebilim anlayışı ışığında Cihad-ı Ekber propagandası bağlamına analiz edilmiştir. Çalışmada karikatürlerdeki propaganda mesajlarının kapsamlı olarak ortaya konulabilmesi ve aynı zamanda propaganda mesajları üzerinden oluşturulmak istenen algıların yansıtılabilmesi için çalışmada Jakobson'un göstergebilim anlayışından yararlanılması kararlaştırılmıştır.

Jakobson'un göstergebilim modelinde altı sözlü iletişim etkeni (gönderen, bağlam, ileti, gönderilen, bağlantı, kod) yer almaktadır. Bu altı sözlü iletişim etkeninin de altı temel işlevi (üstdil, ilişki, şiirsel, duygusal, gönderimsel, çağrı) bulunmaktadır (Fiske, 2017, s. 116). Bu altı temel işlev üzerinden, göstergeler, göstergeleri kullananlar, göstergeler üzerinden verilmek istenen mesajlar ve göstergeler üzerinden ulaşılmak isteyen hedefler açıklanmaya çalışılmaktadır.

Üstdil işlevi, göstergeler üzerinden verilmek istenen mesaja kimlerin ve nelerin konu edildiği üzerine odaklanmaktadır. Bu aşamada göstergelerdeki temsiller ve simgesel anlatımlar açıklanmaktadır. İlişki işlevi, anlatımda ortaya çıkan eylemlerin vurgulandığı bir alandır. Göstergeler üzerinden hangi eylemin gerçekleştiği ifade edilmektedir. Şiirsel işlev, göstergelerin belirli bir mesajın oluşturulması amacıyla etkili bir biçimde nasıl kullanıldığını açıklamaktadır. Duygusal işlev, iletişimde kaynağın duygu ve düşüncesini yansıtmaktadır. Gönderimsel işlev, göstergelerin kullanıldıkları bağlam içerisinde verdiği mesaja odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle gönderimsel işlev, içeriği ifade etmektedir. Son olarak çağrı işlevi, göstergeler üzerinden karşı tarafta oluşması hedeflenen düşünce, tutum ve davranışları açıklamaktadır.

Çalışmada karikatürler, Jakobson'un üstdil, ilişki, şiirsel, duygusal,

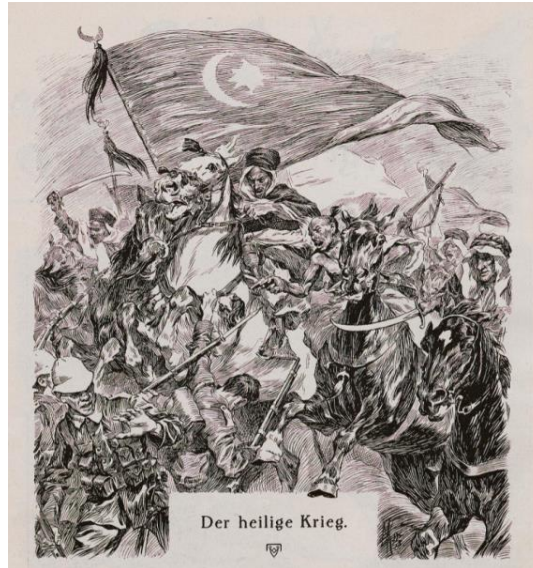
gönderimsel ve çağrı işlevleri üzerinden Cihad-ı Ekber propagandası boyutunda analiz edilmiştir.

5. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında sırasıyla Fliegende Blätter, Kladderadatsch, Lustige Blätter, Simplicissimus ve Ulk Alman mizah dergilerinin Cihad-ı Ekber sürecinde yayınlanan karikatürleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

5.1. Fliegende Blätter Dergisi Karikatürü

Fliegende Blätter dergisi karikatürü, derginin 1915 yılındaki 8. haftasındaki sayısına aittir³. Karikatürde Arap yerel kıyafetleri içerisinde at sırtında bir grup kişinin ellerindeki çeşitli silahlarla (kılıç, tüfek ve tabanca) İngiliz asker üniforması giyen üç kişiye saldırdığı resmedilmektedir. Karikatürde silahla saldıran grup, üstünde hilal ve sekizgen bir yıldız bulunan bir bayrak taşımaktadır. Diğer yandan karikatürde İngiliz askeri üniforması içerisindeki üç kişiden biri düşmekte, diğeri ise kaçmaktadır. Karikatürün altında *Der heilige Krieg* (Kutsal Savaş) yazısı yer almaktadır.

Resim 1. Fliegende Blätter Dergisi Karikatürü

Kaynak: (Fliegende Blätter, 1915)

³ Çalışmada incelenen dergilerden Fliegende Blätter ve Lustige Blätter dergilerinin sayılarında tarih verilmemiş, yalnızca derginin sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Bu nedenle çalışmada her iki derginin tarihleri değil, sayıları belirtilmiştir.

Üstdil işlevi açısından incelendiğinde karikatürdeki yazılı göstergeden karikatürde yer alan bayrağın İslamiyet'i simgelediği ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada karikatürde at üstünde yer alan kişilerin Cihad-ı Ekber sürecinde İngiltere'ye karşı savaşan Müslümanların, İngiliz askeri üniforması içerisindeki kişilerin ise İngiliz ordusunun metonimi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İlişki işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde Müslümanların, İngiltere'ye karşı savaşa girişecekleri yönünde temel eylem mesajı verilmektedir.

Şiirsel işlev açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların at sırtında saldırı halinde olarak, İngilizlerin ise Müslümanlara karşı duramayarak resmedilmesiyle, Müslümanların İngilizlere karşı gücüne vurgu yapılmaya çalışılmaktadır.

Duygusal işlev boyutunda ele alındığında karikatürde Müslümanların Cihad-ı Ekber'i coşkuyla karşılayarak İngiltere'yi yenilgiye uğratabileceğine yönelik izlenim ortaya konulmaktadır.

Gönderimsel işlev açısından incelendiğinde karikatürde İngiliz sömürgelerinde yaşayan Müslümanların, cihat ilanı ile birlikte İslam sancağı altında İngiltere'ye karşı ayaklanacaklarına yönelik mesaj verilmektedir. Alman İmparatorluğu, cihat ilanı ile birlikte İngiliz sömürgelerindeki Müslümanların ayaklanacağı ve İngilizlerin dikkatini ayaklanmalara yönelteceği için Avrupa cephesinde yükünün hafifleyeceğini planlamıştır. Bu açıdan karikatürde doğrudan Alman İmparatorluğu'nun İngiltere'ye karşı cihat ilanından beklentisi ortaya konulmuştur.

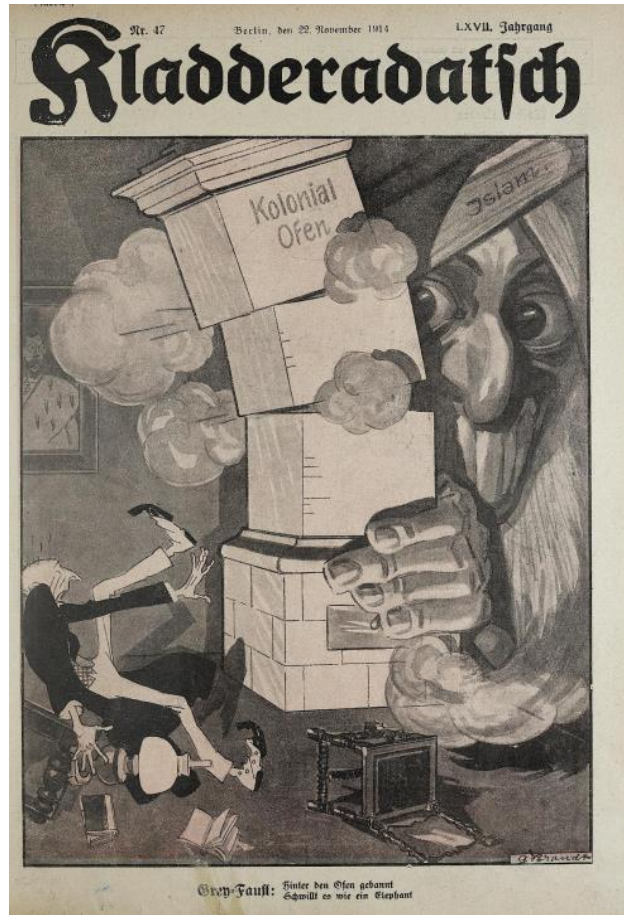
Çağrı işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde Müslümanların İngiltere'ye karşı savaştığı mesajı verilerek, Alman kamuoyunda İngiltere'nin sömürgelerinde büyük isyan hareketleriyle karşı karşıya kaldığına yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

5.2. Kladderadatsch Dergisi Karikatürü

Kladderadatsch dergisi karikatürü, derginin 22 Kasım 1914 tarihli sayısına aittir. Karikatürde devrilmek üzere olduğu izlenimi veren bir sütunun yanında düşmekte olan bir erkek resmedilmektedir. Karikatürde düşmekte olan erkeğin yanında dönemin İngiltere Kralı V. George'a benzetilen bir porte ve çevresinde düşmekte olan iki kitap, bir lamba ve düşmüş bir sandalye bulunmaktadır. Karikatürde bulunan sütunun arkasında devasa boyutta, sarık giyen, sakallı ve gülümsemekte olan bir erkek yer almakta ve bir eliyle sütunu

tutmaktadır.

Karikatürde devasa boyutta resmedilen kişinin sarığında İslam (İslamiyet), sütunun üstünde ise Kolonial Ofen (sömürge ocağı) yazısı yer almaktadır. Karikatürün altında ise Grey=Faust: Hinter den Ofen gebannt Schwillt es wie ein Elefant (Grey=Yumruk: ocağın arkasında gerilim içinde, bir fil gibi şişiyor) yazısı bulunmaktadır.

Resim 2. Kladderadatsch'ın Dergisi Karikatürü

Kaynak: (Kladderadatsch, 1914)

Üstdil işlevi boyutunda ele alındığında karikatürdeki *Grey* yazısından karikatürde düşmekte olan kişinin dönemin İngiltere dışişleri bakanı Edward

Grey olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan karikatürde yer alan sarıdaki İslamiyet yazısından, karikatürdeki kişinin Müslümanları simgelediği ortaya çıkmaktadır. Karikatürdeki İngiltere Kralı V. George'a benzetilen porte üzerinden ve sömürge ocağı yazısından karikatürdeki sütunun İngiliz sömürgeciliğini temsil ettiği anlaşılmaktadır.

İlişki işlevi açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların İngiltere'ye karşı harekete geçeceği yönünde temel eylem mesajı verilmektedir.

Şiirsel işlev boyutunda ele alındığında karikatürde Müslümanları temsil eden kişinin Grey'e göre devasa boyutta resmedilmesiyle Müslümanların gücüne vurgu yapılmaya çalışılmaktadır.

Duygusal işlev açısından incelendiğinde karikatürde İngiltere'nin Müslümanları yenebilecek güce sahip olamadığına yönelik izlenim ortaya çıkarılmaktadır.

Gönderimsel işlev boyutunda ele alındığında karikatürde Grey üzerinden İngiltere yönetimi hedef alınmaktadır. Grey, 1905-1916 yılları arasında İngiltere'nin dışişleri bakanı olarak görev almış ve savaş sırasında da İngiliz yönetiminin hedef alınan liderlerinden biri olmuştur. Grey, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi sürecinde bir arkadaşına, "Lambalar tüm Avrupa'da sönüyor, hayatımız boyunca bir daha yandıklarını görmeyeceğiz" demiştir.

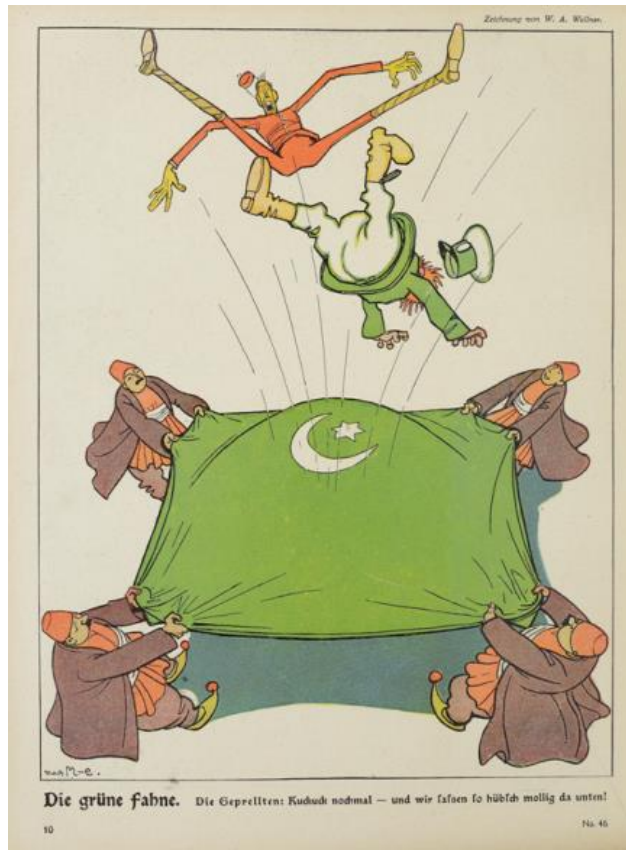
Grey'in bu sözü Birinci Dünya Savaşı'nın ve onun jeopolitik ve kültürel sonuçlarının doğru bir şekilde algılanması olarak geniş ilgi görmüştür. Karikatürde ise Grey'e Goethe'nin *Faust* adlı eserindeki "ocağın arkasında gerilim içinde, bir fil gibi şişiyor" adlı bölümden gönderme yapılmaktadır. Karikatürde bu bölüm üzerinden Müslümanların büyük bir güç olduğu ve cihat ilanı ile birlikte bir araya gelerek İngiltere'ye karşı gelmeye hazırlandığı mesajı verilmektedir.

Çağrı işlevi açısından incelendiğinde karikatürde Cihad-ı Ekber sürecinde İngiltere'nin sömürgelerinde bulunan Müslüman nüfusun, İngiltere için büyük bir tehdit oluşturduğuna yönelik algı meydana getirilmeye çalışılmaktadır.

5.3. Lustige Blätter Dergisi Karikatürü

Lustige Blätter dergisi karikatürü, derginin 1914 yılındaki 46. haftasındaki sayısına aittir. Karikatürde biri İngiliz diğeri Rus askeri üniforması içerisinde iki kişinin düşmekte olduğu resmedilmektedir. Düşükleri yerde ise üstünde hilal ve sekizgen bir yıldız bulunan yeşil bir bayrak ve bayrağı her biri bir ucundan geren, fes, şalvar ve çarık giyen dört

kişi yer almaktadır. Karikatürün altında *Die grüne Fahne* (Yeşil Sancak), *Die Geprellten: Kuckuck nochmal - und wir lassen so hübsch mollig da unten!* (Aldatılanlar: Hadi be! -ve aşağıda çok güzel rahat bırakıyoruz!) yazısı yer almaktadır. Karikatürdeki dört kişinin ellerindeki bayrakla, İngiliz ve Rus askeri üniforması içerisindeki kişileri havaya fırlattıkları izlenimi verilmektedir.

Resim 3. Lustige Blätter Dergisi Karikatürü

Kaynak: (Lustige Blätter, 1914)

Üstünlük işlevi açısından incelendiğinde karikatürde İngiliz ve Rus askeri üniforması içerisindeki kişilerin İngiltere ve Rusya'yı simgelediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan karikatürdeki yeşil sancak yazılı göstergesi ve üstünde hilal ve sekizgen yıldız bulunan bayraktan, bayrağı tutan dört kişinin de Müslümanları temsil ettiği ortaya çıkmaktadır.

İlişki işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde Müslümanların,

İngiltere ve Rusya'ya karşı harekete geçecekleri yönünde temel eylem mesajı verilmektedir.

Şiirsel işlev açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların, İngiltere ve Rusya'yı temsil eden kişileri bayrak üstünde silkelere gibi resmedilmesiyle Müslümanların gücü ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Duygusal işlev boyutunda ele alındığında karikatürde İngiltere ve Rusya'nın Müslümanlara karşı gelebilecek güçlerinin olmadığına yönelik izlenim ortaya konulmaktadır.

Gönderimsel işlev açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların cihat ilanına uyarak İslam bayrağı altında İngiliz ve Rus yönetimlerine karşı ayaklandığı mesajı verilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında İngiltere gibi Rusya'nın da egemenliği altında büyük bir Müslüman nüfus bulunmuştur.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'nun Doğu Cephesi'nde ağırlığını hafifletmek için girişeceği Kafkas Seferi sırasında Rusya'da bulunan Müslümanların cihat ilanıyla Rus yönetimine karşı ayaklanacakları planlanmıştır. Karikatürde de bu açıdan İngiltere ile birlikte Rusya'nın da cihat ilanından olumsuz yönde etkileneceğine yönelik mesaj verilmektedir.

Çağrı işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde Cihad-ı Ekber sürecinde Müslümanların, İngiliz ve Rus yönetimlerine karşı harekete geçerek İngiltere ve Fransa'yı zor durumda bıraktığına yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

5.4. Simplicissimus Dergisi Karikatürü

Simplicissimus dergisi karikatürü, derginin 10 Kasım 1914 tarihli sayısına aittir. Karikatürde fes, şalvar ve çarık giyen, sakallı ve hançer taşıyan devasa boyutta bir kişinin yine üstünde hilal ve yıldız bulunan devasa boyutta yeşil bir bayrağı tuttuğu resmedilmektedir. Karikatürdeki erkeğin çevresinde cami kubbeleri ve minareleri yer almaktadır. Karikatürün fonunda siyah renk kullanılmaktadır.

Karikatürün altında *Der Padischah ruft* (Padişah çağırıyor), altında ise sırasıyla *Die grüne Fahne des Propheten wallt empor* (Peygamberin yeşil bayrağı dalgalanır), *Von ihrer Seide Rauschen bebt die Welt* (Dünya, ipeğinin gürültüsünden titriyor), *Von ihrer Seide Wehen gebt ein Sturm* (İpeklerinden bir fırtına esiyor), *Durch heisse Wüsten, wirbelt auf den Saud* (Sıcak çöller boyunca, Suud üzerinde girdaplar), *Der tiefgehaste Feinde nun begräbt* (Derinden nefret edilen düşman şimdi gömülüdür), *So werden alte*

Racheträume wahr! (İşte eski intikam hayalleri gerçek oluyor!) yazıları yer almaktadır.

Resim 4. Simplicissimus Dergisi Karikatürü

Kaynak: (Simplicissimus, 1914)

Üstdil işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde üstünde hilal ve yıldız bulunan yeşil bayrak, İslamiyet'i, bayrağı tutan kişi ise Müslümanları simgelemektedir. Diğer yandan karikatürde yer alan kubbe ve minareler ise Müslüman yerleşim alanlarının metonimi olarak kullanılmaktadır.

İlişki işlevi açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların, cihat çağrısına uyararak İtilaf Devletleri'ne karşı harekete geçmeye hazırlandığına yönelik temel eylem mesajı verilmektedir.

Şiirsel işlev boyutunda ele alındığında karikatürde bayrağı tutan kişinin devasa boyutta resmedilmesiyle Müslümanların gücü

vurgulanmaktadır.

Duygusal işlev açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların İtilaf Devletleri'ne karşı mücadeleye istekli olduğuna yönelik izlenim ortaya konulmaktadır.

Gönderimsel işlev boyutunda ele alındığında karikatürdeki yazılı ve görsel göstergeler bir bütün olarak ele alındığında cihat ilanının, Müslümanların geçmişteki intikamlarını almasının bir fırsatı olarak değerlendirilmektedir. Karikatürde Osmanlı padişahının, İslam sancağını temsil ettiği algısı üzerinden Müslümanlar cihada davet edilmektedir.

Çağrı işlevi açısından incelendiğinde karikatürde Cihad-ı Ekber sürecinde Müslümanların büyük bir güçle İtilaf Devletleri'ne karşı harekete geçeceğine yönelik algı meydana getirilmeye çalışılmaktadır.

5.5. Ulk Dergisi Karikatürleri

Ulk dergisinde çalışmada incelenen diğer dergilerin aksine Cihad-ı Ekber süreciyle ilgili bir değil iki karikatüre yer verilmiştir.

5.5.1. Ulk Dergisi Birinci Karikatür

Ulk dergisinin birinci karikatürü, derginin 13 Kasım 1914 tarihli sayısına aittir. Karikatürde Hint ve Cezayir yerel kıyafetleri içerisinde silahlı iki kişi ve yanlarında İngiliz ve Fransız askeri üniforması içerisinde diğer iki kişi resmedilmektedir. Karikatürün arka planında ise bir minare, minarede üstünde hilal ve yıldız bulunan bayrak ve elinde bir külahla açıklama yaptığı izlenim verilen bir kişi yer almaktadır. Karikatürde Hint yerel kıyafeti içerisindeki kişi minareye yönelmekte ve Cezayir yerel kıyafeti içerisindeki kişi ise kulağını tutarak minareden gelen sesi dinlemektedir. Diğer yandan İngiliz ve Fransız askeri üniforması içerisindeki kişilerin telaşlı bir şekilde Hint ve Cezayir yerel kıyafetleri içerisindeki kişilere baktığı resmedilmektedir. Karikatürün üstünde *Die Stimme ihres Herrn* (Efendilerinin sesi), altında ise *Und sie werden sie bis nach Frankreich hören!* (Ve Fransa'ya kadar duyacaksınız!) yazısı bulunmaktadır.

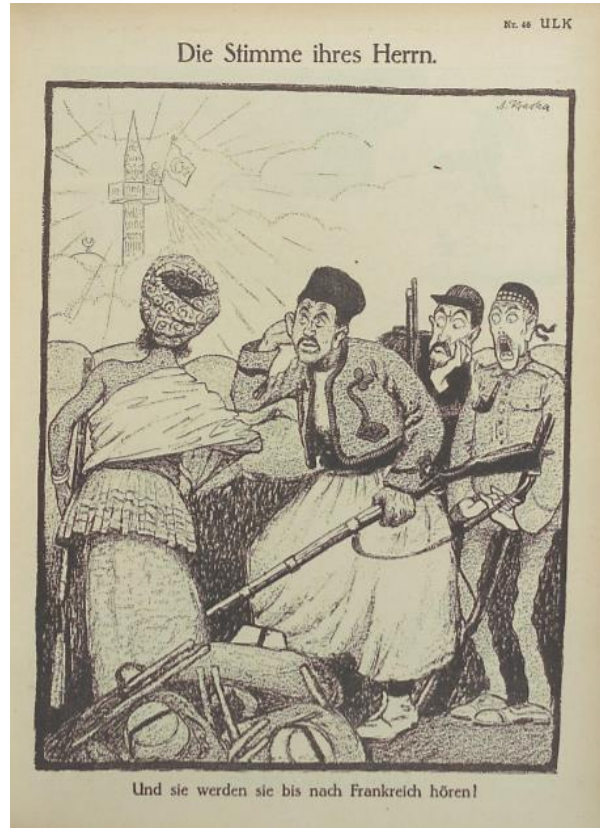
Üstdil işlevi açısından incelendiğinde karikatürde hilal ve yıldız bulunan bayrak İslamiyet'i, Hint yerel kıyafeti içerisindeki kişi İngiltere'nin egemenliği altında bulunan Hindistan'daki Müslümanları⁴, Cezayir yerel

⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın başında İngiltere'nin egemenliği altında bulunan Hindistan'ın sınırları içerisinde günümüzde büyük bir Müslüman nüfusa sahip Pakistan ve Bangladeş de yer almıştır. Bu aşamada Hint yerel kıyafetinde karikatürde yer verilen kişi üzerinden doğrudan bu bölgedeki Müslüman nüfusa atıf yapılmaktadır.

kıyafeti içerisindeki kişi Fransa'nın egemenliği altında bulunan Cezayir'deki Müslümanları, İngiliz askeri üniforması içerisindeki kişi İngiltere'yi ve Fransız askeri üniforması içerisindeki kişi ise Fransa'yı simgelemektedir.

İlişki işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde Hindistan'daki ve Cezayir'deki Müslümanların, cihat çağrısına uyarak İngiltere ve Fransa'ya karşı harekete geçmeye hazırlandığına yönelik temel eylem mesajı verilmektedir.

Şiirsel işlev açısından incelendiğinde karikatürde İngiltere ve Fransa'yı temsil eden iki kişinin tedirgin şekilde resmedilmesiyle İngiltere ve Fransa'nın Müslümanların gücünden çekindikleri mesajı verilmektedir.

Resim 5. Ulk Dergisi Birinci Karikatür

Kaynak: (Ulk, 1914)

Duygusal işlev boyutunda ele alındığında karikatürde Hindistan'daki ve Cezayir'deki Müslümanların Cihad-ı Ekber'e uyacaklarına yönelik izlenim ortaya konulmaktadır.

Gönderimsel işlev açısından incelendiğinde karikatürde minareden külahla açıklama yapan kişi üzerinden İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilan edildiği mesajı verilmektedir. Karikatürde İngiltere'nin dışında Fransa'nın da egemenliği altındaki Müslümanların ayaklanacağına yönelik algı oluşturulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Hindistan'dan asker temin etme konusunda önemli ölçüde yararlanmıştı. Alman yönetimi, Hindistan'daki Müslüman nüfusun olası ayaklanmasıyla İngiltere'nin Hindistan'dan asker temin etme konusunda zorluk yaşamasını ve bu şekilde Avrupa'daki cephelede Alman ordusunun daha rahat hareket etmesini amaçlamıştır. Benzer şekilde Alman yönetimi, Birinci Dünya Savaşı'nın başında Fransız egemenliğinde bulunan Cezayir'deki Müslümanların cihat ilanıyla ayaklanarak, savaş sırasında Fransa'yı meşgul etmesini hedeflemiştir. Karikatürde de her iki ülkenin bu isyanlara karşı çekincesi olduğuna yönelik mesaj verilmektedir.

Çağrı işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde Cihad-ı Ekber sürecinde İngiltere'nin Hindistan'da ve Fransa'nın da Cezayir'de Müslüman ayaklanmalarıyla mücadele edeceğine yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

5.5.2. Ulk Dergisi İkinci Karikatür

Ulk dergisinin ikinci karikatürü, derginin 8 Ocak 1915 tarihli sayısına aittir. Karikatürde İngiliz, Fransız ve Rus askeri üniforması içerisindeki üç kişinin bir dalgadan kaçmakta olduğu resmedilmektedir. Karikatürdeki dalganın üstünde ise hilal ve yıldız yer almaktadır. Karikatürün üstünde *Die heilige Kriegswelle* (Kutsal savaş dalgası), altında ise *Auch im Orient macht jetzt die Kaltwasserbehandlung rasche Fortschritte* (Soğuk su arıtma artık Doğu'da da hızlı ilerleme kaydediyor) yazısı yer almaktadır.

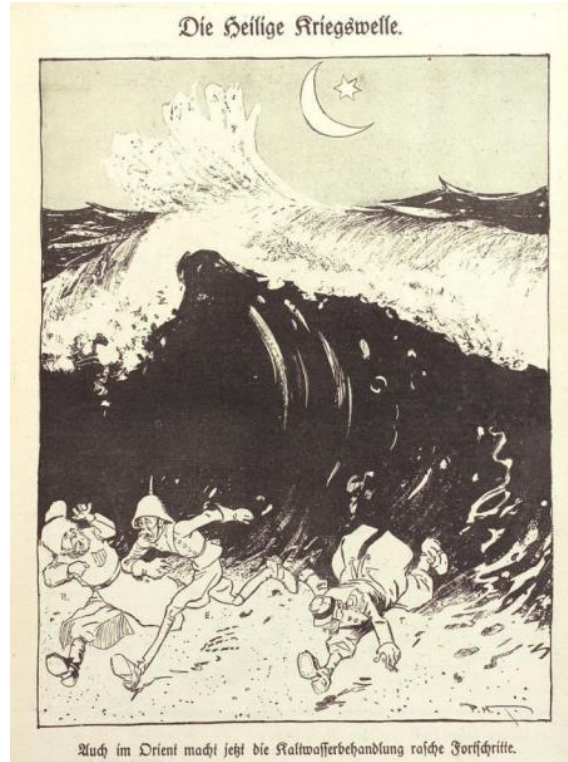
Üstdil işlevi boyutunda ele alındığında karikatürde hilal ve yıldız İslamiyet'i, İngiliz askeri üniforması içerisindeki kişi, İngiltere'yi, Fransız askeri üniforması içerisindeki kişi Fransa'yı ve Rus askeri üniforması içerisindeki kişi ise Rusya'yı temsil etmektedir.

İlişki işlevi açısından incelendiğinde karikatürde Müslümanların, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı harekete geçtiğine yönelik temel eylem mesajı verilmektedir.

Şiirsel işlev boyutunda ele alındığında karikatürde Müslümanların Cihad-ı Ekber üzerine harekete geçmesinin dalga metaforu üzerinden sunulmasıyla Müslümanların gücüne vurgu yapılmaktadır.

Duygusal işlev açısından incelendiğinde karikatürde Cihad-ı Ekber süreciyle Müslümanların birlik içerisinde büyük bir güç haline gelecekleri

izlenimi ortaya konulmaktadır.

Resim 6. Ulk Dergisi İkinci Karikatür

Kaynak: (Ulk, 1915)

Gönderimsel işlev boyutunda ele alındığında karikatürdeki yazılı ve görsel göstergeler bir bütün olarak incelendiğinde Müslümanların, üç büyük İtilaf Devleti İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı harekete geçerek, İngiliz, Fransız ve Rus güçlerini topraklarından çıkarma çabası içinde olduğu belirtilmektedir. Karikatürde İngiltere, Fransa ve Rusya'yı temsil eden kişilerin dalgadan kaçması üzerinden de Müslümanların bu çabalarının başarılı olacağına yönelik mesaj verilmektedir.

Çağrı işlevi açısından incelendiğinde karikatürde Cihad-ı Ekber sürecinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Müslümanların ayaklanmasına karşı mücadele edemeyeceğine yönelik algı meydana getirilmeye çalışılmaktadır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında incelenen karikatürlerde, Müslümanların cihat ilanına uyararak İtilaf Devletleri'ne karşı harekete geçtiği ya da geçmeye

hazırladığı mesajının verildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu aşamada karikatürlerde cihat ilanı ile Müslümanların, coşku içerisinde savaşmaya hazır olduğuna yönelik algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Karikatürlerde Müslümanların, İtilaf Devletleri'ne karşı üstün geldiğine ya da geleceğine yönelik mesajlar verilmiş, bu aşamada Müslümanların gücüne vurgu yapılabilmesi için kimi karikatürlerde Müslüman temsilleri devasa biçimde resmedilmiştir. Buna karşılık, karikatürlerde Müslümanlara karşı mücadele edemeyen İtilaf Devletleri temsillerine yer verilmiştir. Karikatürlerde genel olarak İtilaf Devletleri'nin egemenliği altında bulunan Müslümanların cihat çağrısına uyacağı ve İtilaf Devletleri'nin sömürgelerinde Müslümanların yol açacağı ayaklanmaların meydana geleceği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde karikatürler üzerinden İtilaf Devletleri'nin Müslüman ayaklanmalar nedeniyle savaşta ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalacağına yönelik propaganda mesajı verilmiştir.

Alman İmparatorluğu daha savaşın başında kendisini iki cephede Avrupa'nın en güçlü ülkeleri içerisinde yer alan İngiltere, Fransa ve Rusya ile mücadele ederken bulmuştur. Bu ülkelerin dışında Alman İmparatorluğu, yine savaşın başında Japonya, Belçika, Sırbistan, Karadağ ve Lüksemburg ile de karşı karşıya kalmıştır. Tüm bunlara karşılık savaşta başında Alman İmparatorluğu'nun yanında yalnızca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yer almıştır. Her iki ülkenin yalnızlığı Osmanlı İmparatorluğunun savaşa katılması ve akabinde İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilanı ile bir ölçüde azalmıştır. Çalışmada ortaya konulduğu üzere Alman propagandası, Müslüman temsillerini devasa boyutta yansıtarak dünya genelinde Müslüman nüfusun sayısına vurgu yapmış, bu şekilde savaşta Alman İmparatorluğu'nun yalnızlığını dünya genelinde bulunan yüz milyonlarca Müslüman'ın varlığıyla gidermeye çalışmıştır. Tüm bu süreçte karikatürlerde Cihad-ı Ekber, Müslümanların Alman İmparatorluğu'nun tarafında savaştığına yönelik algının oluşturulması amacıyla ön plana çıkarılmıştır. Savaş sırasında her ne kadar Cihad-ı Ekber istenilen başarıya ulaşamayıp, beklenildiği gibi İtilaf Devletleri'nin sömürgelerinde İtilaf Devletleri'ni savaşın dışına taşıyacak ölçüde ayaklanmaların oluşmasına yol açmasa da mizah dergileri üzerinden Alman İmparatorluğu'nun Cihad-ı Ekber'den Alman kamuoyunu savaşın kazanılacağına yönelik ikna etmede propaganda amaçlı kullandığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Alman mizah dergilerinin, Alman ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve Alman İmparatorluğu'nun Cihad-ı Ekber sürecinden beklentilerinin doğrudan mizah dergilerine yansıtıldığı ortaya konulmuştur. Bu aşamada Müslümanların hem

cihada katılacağına hem de mücadelelerinde başarıya ulaşacaklarına yönelik algıların mizah dergilerinde inşa edilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada Alman mizah dergilerinde Cihad-ı Ekber sürecinin propaganda amaçlı sunumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gelecek çalışmalarda ise Alman İmparatorluğu'nun aksine Cihad-ı Ekber'in hedefinde olan İngiltere ve Fransa'daki mizah dergilerinde cihat ilanının ne şekilde sunulduğunun incelenmesi, Birinci Dünya Savaşı'nda cihat ve propaganda ilişkisinin daha kapsamlı olarak ele alınmasını sağlayacaktır.

7. SUMMARY

The five leading humor magazines in Germany, *Fliegende Blätter*, *Kladderadatsch*, *Lustige Blätter*, *Simplicissimus* and *Ulk*, which were published in Germany since the nineteenth century, continued their publication life as a propaganda tool on behalf of the German Empire during the First World War. While these magazines harshly criticized the Allied Powers during the war, they also tried to form a perception in the German public that the war would be won in favor of the German Empire. The declaration of jihad against the Allied Powers on 14 November 1914 by the Ottoman Empire, which participated in the First World War as an ally of the German Empire, was also effectively presented for propaganda purposes in these humor magazines.

It is revealed that there is an important gap in the literature regarding the propaganda dimension of the Jihad-ı Akbar process when the academic studies on the subject are examined in the study. In this respect, it was aimed to reveal how the German Empire used Jihad-ı Akbar for propaganda purposes during the First World War by considering the process of Jihad-ı Akbar in German humor magazines in this study. For this purpose, the cartoons about the Jihad-ı Ekber process in the leading German humor magazines were examined using the semiotics method. In the light of the findings obtained in the study, it was aimed to answer the following questions:

- How were Muslims presented during the Jihad-ı Akbar in German humor magazines during the First World War?
- How was the effect of the Jihad-ı Akbar process on the Allied Powers reflected in German humor magazines during the First World War?
- What propaganda messages were given in the German humor magazines during the Jihad-ı Ekber process during the First World War?

The study is important in that it reflects the presentation of the Jihad-ı Akbar process in the German media, especially through humor magazines during the First World War. In this respect, it is aimed that the study will be a

resource that researchers in the fields of communication, history and political science studying on the German media during the Jihad-i Akbar process and the First World War can benefit.

The presentation of the Jihad-ı Akbar process in the five leading German humor magazines of the German Empire during the First World War, *Fliegende Blätter*, *Kladderadatsch*, *Lustige Blätter*, *Simplicissimus* and *Ulk* were examined in the study. In the study, the cartoons in 26 issues of five magazines in the six-month period after October 29, 1914, when the Ottoman Empire actively participated in the First World War by bombarding Russian ports with its warships were examined. Because it is thought that Jihad-i Akbar was one of the issues that were at the forefront of the agenda at that time. In the analysis carried out, one cartoon on the subject in *Fliegende Blätter*, *Kladderadatsch*, *Lustige Blätter* and *Simplicissimus* magazines and two cartoons in *Ulk* magazine were found. A total of six cartoons reached in the study were analyzed in the context of Jihad-ı Akbar propaganda in the light of linguist Roman Jakobson's semiotics understanding. In the study, it was decided to use Jakobson's semiotics in the study in order to reveal the propaganda messages in the cartoons comprehensively and at the same time to reflect the perceptions that were desired to be formed through the propaganda messages.

The German Empire found itself struggling on two fronts with England, France and Russia, which were among the most powerful countries in Europe at the beginning of the war. Apart from these countries, the German Empire also faced Japan, Belgium, Serbia, Montenegro and Luxembourg at the beginning of the war. On the other hand, only the Austro-Hungarian Empire stood alongside the German Empire at the beginning of the war. The loneliness of both countries decreased to some extent with the participation of the Ottoman Empire in the war and the subsequent declaration of jihad against the Allied Powers. As it was revealed in the study, German propaganda emphasized the number of the Muslim population around the world by reflecting the Muslim representations in a huge way and in this way, it tried to compensate the loneliness of the German Empire in the war with the presence of hundreds of millions of Muslims around the world. Throughout this process, Jihad-i Akbar was featured in order to form the perception that Muslims were fought on the side of the German Empire in the cartoons. Although Jihad-ı Akbar didn't achieve the desired success during the war and didn't cause uprisings in the colonies of the Allied Powers to take the Allied Powers out of the war, as expected, it was revealed that the German Empire used Jihad-ı Akbar for propaganda purposes to persuade the German public opinion that the war would be won through humor magazines.

As a result, it was revealed that German humor magazines acted in line with the German national interests and the expectations of the German Empire from the Jihad-ı Akbar process were directly reflected in the humor magazines during the First World War. At this stage, it was concluded that the perceptions that Muslims would both participate in jihad and achieve success in their struggle were tried to be built in humor magazines. In the study, the propaganda presentation of the Jihad-ı Akbar process in German humor magazines was tried to be revealed. In future studies, examining how the declaration of jihad was presented in humor magazines in England and France, which were the target of Jihad-ı Akbar, unlike the German Empire, will provide a more comprehensive approach to the relationship between jihad and propaganda in the First World War.

8. KAYNAKLAR

- Ahang, A. & Ettehad, S. F. (2018). Methods of propagating Islam and preventing anti-religious propaganda in cyberspace. *Pure Life* , 5 (14), 33-60.
- Aksakal, M. (2011). ‘Holy war made in Germany’? Ottoman origins of the 1914 jihad. *War in History* , 18 (2), 184-199.
- Avcı, R. (2021). Oryantalist Oskar Mann’ın (1867–1917) Osmanlı seyahati mektuplarında Zazacanın tasnifi. *Nüsha* , 21 (52), 161-178.
- Avcı, R. (2019). Pan-Islamism and the jihad discourse of the German orientalist in The First World War. *Journal of Al-Tamaddun* , 14 (2), 25-35.
- Aydın, Y. (2021a). Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin cihad ilan etmesinin Doğu Türkistan’daki yankıları. *Atatürk Yolu Dergisi* (68), 127-154.
- Aydın, Y. (2021b). Cihâd-ı Ekber bağlamında I. Dünya Savaşı’nda Libya’da Türk-Alman-İtalyan faaliyetleri ve Senûsî direnişi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (39), 39-74.
- Banerjee, J. (2014). Jihad and counter-jihad in Germany. *Jadavpur Journal of International Relations* , 18 (2), 1031-36.
- Çabuk, M. (2017). Cihan Harbi’nde Sudan’daki Osmanlı faaliyetleri ve Şeyhülislam’ın cihat mektubu. *Türkiyat Mecmuası* , 27 (1), 101-120.
- Erden, Ö. O. (2020). The AKP’s electoral strategy in the June 7 and the November 1 popular elections in Turkey: Religion as a tool of political propaganda. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* , 19 (57), 129-144.
- Fiske, J. (2017). *İletişim çalışmalarına giriş* (5. Baskı b.). (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fliegende Blätter*. (1844-1944). Fliegende Blätter–digital: <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/fachinfo/www/kunst/digilit/fliegendeblaetter.html> adresinden alınmıştır

- Fliegende Blätter*. (1915). Heidelberg historic literature–digitized: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/fb142/0094/image> adresinden alınmıştır
- Goddijn, W. (1960). Propaganda and the continuity of religious groups. *Social Compass*, 7 (5-6), 449-460.
- Jung, D. (2014). The ‘Ottoman-German jihad’: Lessons for the contemporary ‘area studies’ controversy. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 41 (3), 247-265.
- Kılıç, S. (2019). Birinci Dünya Savaşı sırasında Erzurum Palandöken’de bir kayak kursu ve Bakû Heyet-i Seferiyesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (68), 355-368.
- Kılıç, S. (2018). I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Kafkas halklarını Rusya’ya karşı ayaklandırma girişimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (62), 481-507.
- Kladderadatsch*. (1848-1944). Kladderadatsch (1848-1944)-digital: <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/kladderadatsch.html> adresinden alınmıştır
- Kladderadatsch*. (1914, Kasım 22). Heidelberg historic literature–digitized: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/kla1914/0727/image> adresinden alınmıştır
- Lustige Blätter*. (1886-1944). Lustige Blätter: schönstes buntes Witzblatt Deutschlands–digital: <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/fachinfo/www/kunst/digilit/artjournals/lb.html> adresinden alınmıştır
- Lustige Blätter*. (1914). Heidelberg historic literature – digitized: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/lb29/0996/image> adresinden alınmıştır
- McCarthy, J. (1998). Drama, religion and republicanism: Theatrical propaganda in the Spanish civil war. *Contemporary Theatre Review*, 7 (2), 47-59.
- Orhan, S. (2018). Alman imparatoru II. Wilhelm’in weltpolitik siyaseti çerçevesinde osmanlı topraklarını ikinci ziyareti (1898). *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 651-665.
- Öğün, T. (2018). Osmanlı basınında Cihad-ı Ekber: İran örneği. *Türkiyat Mecmuası*, 28 (1), 91-114.
- Pearl, D. L. (1993). Tsar and religion in Russian revolutionary propaganda. *Russian History*, 20 (1-4), 81-107.
- Sălăvăstru, A. C. (2021). The biblical image of the providential ruler in the protestant propaganda on the eve of the French wars of religion. *Religions*, 12 (8), 1-18.
- Sarıtaş, İ. (2019). Alman İmparatorluğu’nun Türk dünyasına yönelik propaganda faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr von Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı. *Bilig* (91), 113-135.
- Schwanitz, W. G. (2004). Max von Oppenheim und der Heilige Krieg Heilige Krieg. Zwei Denkschriften. Zwei Denkschriften zur Revolutionierung islamischer evolutionierung islamischer Gebiete 1914 und 1940. *Sozial. Geschichte*, 19 (3), 28-59.

- Shaw, T. (2002). Martyrs, miracles, and martians: Religion and cold war cinematic propaganda in the 1950s. *Journal of Cold War Studies*, 4 (2), 3-22.
- Simplicissimus*. (1914, Kasım 10). *Simplicissimus* 1914/15 19: http://www.simplicissimus.info/index.php?id=6&tx_lombkswjournaldb_pi1%5Bvolume%5D=2&tx_lombkswjournaldb_pi1%5Baction%5D=showVolume&tx_lombkswjournaldb_pi1%5Bcontroller%5D=YearRegister&cHash=345ffc8 adresinden alınmıştır
- Slight, J. (2019). Reactions to the Ottoman jihad fatwa in the British Empire, 1914–18. R. Johnson, & J. E. Kitchen (Dü) içinde, *The Great War in the Middle East* (s. 256-274). London: Routledge.
- Ulk.* (1872-1933). *Ulk. Illustriertes Wochenblatt für Humor und Satire*—digital: <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/ulkhd.html> adresinden alınmıştır
- Ulk.* (1914, Kasım 13). Heidelberg historic literature – digitized: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ulk1914/0357/image> adresinden alınmıştır
- Ulk.* (1915, Ocak 15). Heidelberg historic literature – digitized: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ulk1915/0013/image> adresinden alınmıştır
- Ulucutsoy, H. (2018). Birinci Dünya Savaşı’nda Donanma Mecmuasının cihat ilânı özel sayısı. *Türkiyat Mecmuası*, 28 (2), 177-204.
- Warr, C. (2002). Religious habits and visual propaganda: The vision of the Blessed Reginald of Orléans. *Journal of Medieval History*, 28 (1), 43-72.
- Zimmermann, H. (2019). *Über die Zeitschrift*. <http://www.simplicissimus.info/index.php?id=9> adresinden alınmıştır

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olup/olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdulhaim Bahadır DARI, Makale Katkı Oranı: %50; Öğr. Gör. Dr. Caner ÇAKI, Makale Katkı Oranı: %50.

Gönderim Tarihi: 25.02.2022

Kabul Tarihi: 25.05.2022

İNFOBEZİTE: X VE Y KUŞAKLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Infobesity: A Research for Generations X and Y

Ayşe BİLGİNER KUCUR

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi
Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü
ayse.bilginer@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3237-8927

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile sınırsız internet ortamında büyük miktarda veri kontrolsüz bir şekilde erişime sunulmaktadır. Dünyanın neredeyse her yerinden gazete, dergi, televizyon, radyo gibi kitle iletişim araçlarıyla, e-posta, WhatsApp, Facebook, YouTube vb. interaktif platformlar aracılığıyla ve çeşitli haber portallarıyla bilgi akışı durmaksızın devam etmektedir. İnteraktivite sayesinde bilgi akışı tek yönlü değil üreticinin de desteğiyle iki yönlü olarak sürdürülmektedir. İnternet kullanıcılarının paylaşım yapabilmesi, içerik üretebilmesi akışın içeriğinin tekrar edilmesine, manipüle edilmesine bazen de kasıtlı olarak yanlış bilgi paylaşımına neden olmaktadır. Bu durum bireyleri ihtiyaç duyulmayan bilgilerle karşılaştırmakta veya bireyler ulaştıkları bilginin doğruluğundan şüphe etmektedir. İnsan beyninin bu bilgileri algılamak için çaba sarf etmesi, içeriğinin doğru/gerçek olup olmadığından şüphe etmesi, sürekli bilgi bombardımanına maruz kalması çeşitli zihinsel ve fiziksel rahatsızlıklara neden olmakta ve bu durum infobezite olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma ile internet çağında erişilebilen bilgilerin fazlalığının ve istek dışı bireylere ulaşan bilgilerin neden olduğu bilgi yüküne maruz kalma durumu irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışma için tamamı akademisyenlerden oluşan X ve Y kuşakları ile mülakat yapılarak veriler elde edilmiş, niteliksel içerik analizi yöntemi ile veriler çözümlenmiştir. Maruz kalınan bilgi yoğunluğu infobezite kavramı ile değerlendirilmiştir. Yapılan mülakatlar neticesinde katılımcıların bilgiye/enformasyona erişimde çok büyük bir oranda internete yöneldiği, eriştikleri bilgi/enformasyondan şüphe ettikleri, kendilerine herhangi bir araştırma yapmadıklarında bile bilgi/enformasyon iletildiği ve bu durumun bireylerde kafa karışıklığına neden olduğu, stres, baskı, zaman kaybı gibi hisler bıraktığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, internet, infobezite, X kuşağı, Y kuşağı

Abstract

With the development of new communication technologies, a large amount of data is made available to access in an uncontrolled way in the unlimited internet environment. With mass media such as newspapers, magazines, television, radio, and through interactive platforms such as e-mail, WhatsApp, Facebook, YouTube, etc., information flow continues non-stop from almost anywhere globally. Thanks to interactivity, the flow of information is not one-way, but two-way, with the support of the producer-consumer. The ability of Internet users to share and produce content causes the content of the stream to be repeated, manipulated, and sometimes deliberately shared as false information. This situation makes individuals meet with unnecessary information or doubt the accuracy of the information they reach. The human brain's efforts to perceive this information,

doubting whether its content is correct/true, being exposed to constant information bombardment causes various mental and physical disorders, and this situation is defined as infobesity. In this study, it has been tried to examine the situation of being exposed to the information load caused by the excess of information accessible in the internet age and the information reaching the individuals unwillingly. For the study, data were obtained by interviewing the X and Y generations, all of whom were academicians, and the data were analyzed with the qualitative content analysis method. The information density exposed was evaluated with the concept of infobesity. As a result of the interviews, it was detected that the participants turned to the internet to a great extent in accessing knowledge/information, they were suspicious of the knowledge/information they accessed, knowledge/information was conveyed to them even if they did not do any research, and this situation confused individuals, leaving feelings such as stress, pressure and time loss.

Keywords: *Information, internet, infobesity, X generation, Y generation*

1. GİRİŞ

İnsanların yaşadığı çevre, ilgi alanları, hobileri, kişisel merakları vs. doğrultusunda erişebildiği tüm kaynaklardan bilgi edinme ihtiyacı doğal bir durumdur. Bu ihtiyaç, bireyin tercihine göre sözlü, yazılı, görsel veya işitsel olarak karşılanmaktadır. Sözlü kültür döneminden günümüze gelinceye kadar yaşanan teknolojik gelişmeler (matbaa, internet, taşınabilir araçlar vs.) küresel bilgi birikiminin artışına neden olmuş ve bilginin herkese ulaşabilir olmasının önünü açmıştır. Bireylerin yine bu teknolojik gelişim doğrultusunda bilgiye ulaşmada çeşitli araçlara yönelebilmesi ve arzu ettiği her konuda bilgi edinebilmesi onu basılı kaynaklarla birlikte özellikle teknolojik araçlara yönlendirmiştir.

İnsanlar basılı, elektronik, çevrimiçi, çevrimdışı, sözlü, resmi ya da gayr-ı resmi birçok kaynaktan gün içinde eğitim, sağlık, ticaret, din, felsefe, eğlence, haber gibi pek çok konuyla ilgili bilgi tüketmektedir (Pandita, 2014:49). Yeni medya araçlarından dakikalar içinde akan milyonlarca bilgi parçacığı bireyleri aşırı bilgi yüküne maruz bırakmaktadır. Aşırı bilgiye maruz kalınması teknolojik araçların varlığına koşut olarak ortaya çıkmış bir sorun değildir. Bu sorun yazılı basınla başlayıp Rönesans dönemine kadar uzanmaktadır. Fakat yakınsama ile birlikte çeşitli metin türlerine dijital tabanlı tüm araçlarla ulaşılabilmesi enformasyon miktarında artışa sebep olmuştur (Baytar, 2013:39). Önceden bilgiye erişimde harcanan para, emek ve zaman, bu çağda kullanımı bakımından farklı bir boyut kazanmıştır. Teknolojik dönüşüm paralelinde bilgiye erişim ücretsiz hale gelmiş harcanan emek, tıklama gibi basit bir eyleme dönüşmüş, zamansal problem ise araçlarla istenildiği kadar geçirilen zaman şeklini almıştır. Arama motorları, haber siteleri, sosyal medya, blog, forum gibi mecralar dijital çağın insanıma bilgiye erişim noktasında konforlu bir erişim imkânı sunduğu için internete yönelme eğilimi artmaktadır. Yeni medya araçlarından paylaşılan içeriklerin

çoğunda anonimlik söz konusu olduğundan dolayı bu araçlardan gerçeklikle ilgisi olmayan, yanlış, uydurma, çarpıtılmış enformasyonlarla karşılaşmak en olası durumlardandır. Bilgi bombardımanına ve kirliliğine maruz kalan birey veri denizinde kaybolmadan doğru bilgiye erişmek için büyük bir çaba sarf etmek zorunda kalmaktadır. Postman, *Büyücünün Çırağı* gibi bilgiye gark olduğumuzu ifade etmekte, bilginin bir atık haline geldiğini, insanlığın en temel sorunlarını cevaplamada aciz ve günlük sorunların çözümünde çok az yararlı olduğunu iddia etmektedir. “Bilgi gelişigüzel bir şekilde başka hiçbir bilgiye yöneltmeden, muazzam oranlarda, yüksek hızlarda, teoriyle, manayla, amaçla bağını koparmış biçimde ortaya çıkmaktadır”. “Peek-a-boo (ce-ee)” yapar gibi hadiseler bir görünüp bir yok olmaktadır. (Postman, 2006:84-85). Naisbitt (1982:17) “datada boğuluyoruz fakat bilgiye açız” sözüyle niteliksiz bağsuz bilgilerle çevrelendiğimiz dünyada gerçek bilgiye erişilememesine dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada aşırı bilgi yüküne maruz kalma durumu olarak tanımlanan infobezite kavramı açıklanmış internet ve yeni medya araçlarıyla birlikte bilgiye erişim sürecinde yaşanan problemlerin bireylerde bıraktığı etkiler ele alınmıştır. Çalışmanın araştırma kısmında yeni medya araçlarını sonradan kullanan X kuşağı ile interneti karşılayan Y kuşağının bilgiye erişim sürecinde yaşadığı sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 12 akademisyenden mülakat tekniği ile veriler toplanmış niteliksel içerik analizi yöntemiyle veriler infobezite bağlamında tartışılmıştır. Bu alandaki çalışmalar genelde yeni medya araçlarını aktif olarak kullanan Z kuşağına yönelik yapılmıştır. Araştırma, Z kuşağına ebeveynlik, öğreticilik, öğretmenlik yapan X ve Y kuşaklarının bakış açılarına yer vermesi bakımından önem taşımaktadır.

2. İNFOBEZİTE VE YENİ MEDYA

Johnson (2012), *The Information Diet* adlı eserinde gıda ürünlerinin içeriklerinin son yıllarda katkı maddeleriyle değiştirilmesinin insan üstünde bıraktığı etkileri dile getirdikten sonra bu gıdaları sıklıkla tüketenlerin obez olduğunu ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle insanların aşırı bir şekilde ve bilinçsizce bilgi/enformasyon tüketmesini bilgi obezliği olarak tanımlamıştır. “Information” ile “obesity” sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşan infobezite (infobesity) kavramı ile ilgili olarak yapılan literatür taramasında erişilebilir bilginin fazlalığının ve bu fazlalığın sorun haline gelmesi durumunun information overload (bilgi fazlalığı), bilgi bolluğu, aşırı bilgi yükü ve infobezite olmak üzere dört farklı şekilde ifade edildiği tespit edilmiştir. Çalışmada dört farklı kavrama eserlerde tanımlandıkları şekilleriyle yer verilmiştir.

Bawden ve Robinson potansiyel olarak yararlı olabilecek bilginin faydadan ziyade engel haline gelmesi durumunu aşırı bilgi yüklemesi olarak tanımlamaktadırlar. Bilgi bolluğu kavramını modern anlamıyla tanımlayan sosyolog George Simmel'dir. Royal Society'nin 1948'de düzenlediği Bilimsel Bilgi Konferansı'nda aşırı bilgi yükü bir sorun olarak kabul edilmişti. Tarihte ilk olmasa da bilgi yükünün bilim adamlarını bunaltmasından, devasa materyallerin kontrol edilemeyeceğinden söz edilerek bilim tehdit altında görülmüştü (Bawden ve Robinson, 2009:3-4). Aşırı bilgi yüklemesi ve aşırı bilgi yükü ile eş anlamlı olarak kullanılan "information overload" en genel şekli ile bir kişi için çok hızlı şekilde sunulan bilgiler süreci olarak ifade edilmektedir (Hiltz ve Turoff, 1985: 682). Kavramla ilgili net bir tanım olmadığını belirten Eppler ve Mengis (2004:273), ise bireyin çok fazla bilgi almasını "aşırı bilgi yükü" şeklinde ifade etmişler ve bu durumu daha kavramsal bir şekilde infobezite olarak tanımlamışlardır. Bertham Gross 1964 yılında yayınladığı The Managing of Organization adlı eserinde bilgi yüklemesi terimini kullanmıştır. Daha sonra Toffler (1970) "information overload" kavramına Future Shock (Gelecek Şoku) kitabında yer vermiştir. Yukarıdaki farklı tanımlamaların hepsinde erişilebilir bilginin çok olmasına ve bu durumun problem yaratabileceğine dikkat çekilmiştir.

Pandita (2014) bilgi üretiminde kalitenin göz ardı edilip bilgi üretiminin niceliksel yönünün ön planda olduğu zaman bilgi patlaması meydana geldiğini dile getirmektedir. Ayrıca bilgi patlaması ile bilgi kirliliği kavramlarının birbiri yerine kullanılmasına istinaden iki kavramın aynı şeyleri ifade etmediğini belirtmektedir. Bilgi patlaması aynı bilginin farklı formatlarda çoğaltılması ve aynı bilginin tekrar tekrar yayınlanması sonucunda oluşurken bilgi kirliliği ise güvenilmeyen, gerçek dışı, çarpıtılmış bilgilerin paylaşılması ile oluşmaktadır.

Denetimsiz şekilde insanın her bulduğu yiyeceği doyma hissini göz ardı ederek yemesinin sonucu olarak obezite sorunu ortaya çıkmakta ve akabinde bireyin hayat kalitesinin düşmesi, farklı sağlık sorunları hatta ölüm olayı gerçekleşmektedir. Benzer şekilde aşırı bilgi yükünden dolayı da bireylerde bilgi fazlalığına bağlı olarak infobezite sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Postman'ın "denetimsiz enformasyon ölümcül olabilir" sözünü akıllara getirmektedir (2006:78). Infobezite terimi sağlıklı beslenme programı ve gıdanın aşırı tüketimi sonucunda ortaya çıkan obezite kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Bu analogik bakış açısında bol, ucuz fakat düşük kaliteli ve kolay erişilen bilgi, sağlığa zararlı olan, besleyiciliği az, fast food ve kalorisi yüksek besinlerle karşılaştırılmıştır. Johnson, bir insanın obez

olup olmadığı yönünde karar verebilmek için belirli kriterlerin varlığından söz etmekte, benzer şekilde infobez bireylerin de zaman algısı, fiziksel aktivitenin yetersiz veya düzensiz oluşu, dikkat dağınıklığı, sosyal çevrenin daralması, gerçeklik algısının bozulması gibi belirgin semptomları olduğuna işaret etmektedir (2012:63-73). Bilgi obezitesinde bilgiden mustarip olup olunmadığının tespiti zordur. Bilgili ya da bilgisiz olmak durumu objektif bir bakış açısıyla net bir şekilde belirlenmemektedir. Bu durum insanları daha fazla bilgi tüketmeye bazen de yanlış bilgi tüketmeye yönlendirmektedir (Johnson, 2013:65).

Matbaa icat edildikten sonra yöneticiler ve dini sınıfların edinimine açılan kitap, bol ve ucuz hale gelince herkes tarafından elde edilebilmiş bu gelişme okuryazarlığın artışına neden olmuştu (Johnson, 2013:21). Asırlar önce yaşanan bu dönüşümün benzeri internetle birlikte yeniden hayat bulmuştur. İnternete erişim konusunda ayrıcalıklı bir kesim bulunmamakta dahası internete bilgi yükleme ve çeşitli yayıncılık tekniklerini kullanma konusunda da bireysel teşebbüsler ziyadesiyle yaygındır. Dünya nüfusunun büyük bölümü internete erişim noktasında herhangi bir sorun yaşamamakta hatta her geçen gün erişim sağlayan kişi sayısı artmaktadır. Bilginin devasa boyutlara ulaşmasında önceden kâğıda basılan gazete, dergi ve kitapların, plak, kaset gibi araçlara kaydedilen ses kayıtlarının, video-kasetlere kaydedilen filmlerin, arşivlerde tutulan televizyon ve radyo programlarının, albümlerde saklanan kişisel fotoğrafların, sınıflarda işlenen derslerin ve ders kitaplarının ve daha birçok bilginin sınırsız kayıt imkânı olan internet ortamına yüklenmesinin ve isteyen herkesin bu verileri kendi araçlarına indirebilmesinin katkısı çok büyüktür. Postman (2006:76), eskiye nazaran daha çok bilginin üretilmesini, dağıtılmasını ve depolanmasını bilginin metafizik bir statüye terfi edişi olarak yorumlamaktadır.

Web 2.0 teknolojilerinin infobeziteyi artırdığını ve hızlandırıldığını iddia edenler olduğu gibi bu durumun matbaadan beri tartışma konusu olduğunu ifade eden farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Johnson, bilgi obezitesinin internetle ortaya çıkmış bir durum olmadığına dikkat çekmekte eskiden bilgiye erişimin pahalı olduğunu ve bu amaç için çok çalışmak gerektiğini belirtmektedir. Johnson'a göre geçmişle şimdiki zaman arasındaki fark bilgiye erişimle bağlantılıdır (2013:65). Bawden ve Robinson ise karşıt fikir beyan ederek web 2.0 teknolojilerinin bilgi kirliliğini daha da arttırdığı belirtmektedir (2009:8). Bilgi teknolojilerinin kötüye kullanımı, intranet, extranet gibi teknolojiler ile e-postalar bilgi fazlalığının kritik sorun haline gelmesinin temel sebebidir. Bawden'ın 2001 yılında yayınladığı istatistiklere göre; New York Times'ın haftalık bir baskısı 17.yüzyıl

İngiltere'sinde ortalama bir insanın bir ömür boyu karşılaşılabileceğinden daha fazla bilgi içermektedir, 1990 yılında dünya çapında her gün binden fazla kitap basılmıştır, belge başına otuz dakika ayrılarak internetin tamamını okumanın 200.000 yıldan fazla süreceği tahmin edilmektedir (Bawden ve Robinson, 2009:5). 2022 yılına gelindiğinde ise durum 2001 verileriyle kıyaslanamayacak kadar farklı bir tablo sunmaktadır. Lori Lewis ve Chadd Callahan tarafından her yıl hazırlanan verilere göre 2021 yılında bir dakika içerisinde yaklaşık olarak;

- 200 bin kişi tweet attı.
- WhatsApp ve Messenger'da 69 milyon mesaj gönderildi.
- TikTok'ta 5 bin uygulama indirilmesi (download) yapıldı.
- Instagram'da 695 bin hikaye paylaşıldı
- YouTube'a 500 saatlik video yüklendi
- 197.6 milyon e-posta gönderildi, 21.1 milyon kısa mesaj atıldı
- Facebook'ta 1.4 milyon kaydırma (scrolling) yapıldı
- Google Play ile App Store'da 414 bin uygulama indirildi
- LinkedIn: 9 bin bağlantı kuruldu

(<https://webmasto.com/internette-1-dakika-icinde-neler-oluyor-2021>).

Gönderilen mesajlar ve e-postalar, izlenen videolar, başvuru alan uygulamalar, yapılan araştırmalar bilginin ne kadar yüksek bir hızla dünyayı dolaştığını göstermektedir. Tüm bu eylemlerin muhatabının bir gün içinde ne kadar çok bilgiyle karşılaştığı yukarıdaki verilerden daha net anlaşılmaktadır.

Kwanya, infobezitenin büyük veri sendromunun bir sonucu olarak infosferde mevcut olan büyük hacimli verilere yönelik kontrolsüz bir bilgi ziyafetinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Awuor, Kwanya ve Nyambok, 2007:278). Carpenter, aşırılık nedeniyle enformasyon toplumunda yaşayan bireylerin aramadığı zamanlarda bile bilgi/enformasyona maruz kaldıklarını belirtmekte ve iletişim araçlarının takipçilerine her şeyi özetleyerek kısa metinler halinde sunmayı tercih etmesini eleştirmektedir (2011:382). Pandita, tüm bu olumsuzlukların internet ortamının bizatihi doğasından kaynaklandığını belirterek “yapılandırılmamış bilgi kaynağı, istenmeyen bilgilerin sunumu, düzensiz bilgi üretimi ve dağıtımı, gereksiz ve çarpıtılmış bilgileri kontrol edecek mekanizmanın olmaması” gibi yoksunluklar nedeniyle bireylerin yoğun akışla mücadele etmek zorunda kaldığına vurgu yapmaktadır (2014:52). Bu düzensiz ve yoğun akış, çeşitli yemeklerle donatılmış bir masadan doyma hissinin göz ardı edilerek yiyeceklerin tüketilmesi durumunu andırmaktadır. İhtiyaçtan fazla yenmesinin insanda hantallaşmaya, ağır hareket etmeye ve uykuya sebebiyet

vermesi ihtiyaç dışı bilgilerin beynin algılama kapasitesinin dışına çıkması ile benzerlik göstermektedir.

3. KUŞAKLAR

Yaşanılan her dönemin kendine özgü sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel koşulları bulunmaktadır. Bu doğrultuda her birey yetiştiği çağdan etkilenmekte, düşünce ve tutumları, olayları algılama ve yorumlama biçimleri bu koşullar ekseninde şekillenmektedir. Dünyada yeni teknolojik gelişmeler ve sosyal olaylar yaşandıkça farklı yaş grubundaki bireylerin farklı yaşam tarzları ve düşünce biçimleri de ortaya çıkmaktadır. Karl Mannheim'in 1928 tarihli "Das Problem der Generation" adlı "Nesiller Sorunu" olarak çevrilen makalesinde sözünü ettiği kuşak teorisine göre, tarihsel bağlarıyla birlikte insanlar, gençlikler sosyo-tarihsel ortamlarından önemli ölçüde etkilenmektedir.

Kuşaklar teorisine göre kuşak farklılıkları yaklaşık yirmi yıllık sürede doğan insanların tarihsel deneyimlere, ekonomik ve sosyal koşullara, teknolojik ilerlemelere, toplumsal değişikliklere dayanan ortak özellikler göstermesi durumudur. 1920'ler itibariyle keskin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da dünyadaki tüm kırılma zamanları dikkate alınarak kuşaklar farklı kaynaklardaki kuşak isimlendirmeleri ve tarihleri Reeves ve Oh (2008:295-296) tarafından aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

Tablo1. Kuşaklar

Kaynak	Sessiz/Gele- neksel Kuşak	Baby Boomers	X Kuşağı	Y kuşağı	Z kuşağı
Howe and Strauss (2000)	Silent Generation (1925–1943)	Boom Generation (1943–1960)	13th Generation (1961–1981)	Millennial Generation (1982– 2000)	-
Lancaster and Stillman (2002)	Traditionalists (1900–1945)	Baby Boomers (1946–1964)	Generation Xers (1965– 1980)	Millennial Generation; Echo Boomer; Generation Y; Baby Busters; Generation Next (1981–1999)	-
Martin and Tulgan (2002)	Silent Generation (1925–1942)	Baby Boomers (1946–1960)	Generation X (1965–1977)	Millennials (1978– 2000)	-
Oblinger and Oblinger (2005)	Matures (<1946)	Baby Boomers (1947–1964)	Gen-Xers (1965–1980)	Gen-Y; NetGen; Millennials (1981– 1995)	Post- Millennials (1995–present)

Tapscott (1998)	-	Baby Boom Generation (1946–1964)	Generation X (1965–1975)	Digital Generation (1976–2000)	-
Zemke et al. (2000)	Veterans (1922–1943)	Baby Boomers (1943–1960)	Gen-Xers (1960–1980)	Nexters (1980–1999)	-

Kaynak: Reeves ve Oh (2008); Crampton ve Hodge (2009); Kyles, (2005); Williams ve Page, (2011); Parry ve Urwin, (2011: 79); Howe ve Strauss (2007); Hertz (2015).

1925-1945 Sessiz Kuşak: 1929 Büyük Buhranı ve İkinci Dünya Savaşının yaşamış bu nesil genel olarak sosyo-ekonomik açıdan sıkıntılı bir hayat sürmüştür (Crampton ve Hodge, 2009:1). Disiplinli, kurallara ve düzenlemelere saygılı ve tutarlı bir nesildir. Kalabalık ailelerle yaşamış, uyum ve güven konusuna değer veren kuşağın bireyleri “yaşamak için çalışma” ilkesini benimsemişlerdir (Zemke ve Diğ., 1999: 45). Yaşadıkları dönem itibariyle tedbirli davranma zorunluluğu bu kuşağın Gelenekselciler olarak adlandırılmalarına neden olmuştur (Lehto ve Diğ., 2006).

1946-1964 Baby Boomers: İkinci Dünya Savaşı sonrası doğan bu nesil otoriteye saygılıdır. Televizyonun gelişimine tanıklık etmiş, Vietnamlı Savaşı dönemini yaşamış bir nesildir. Rekabetçi ve işkolik olarak kabul edilirler. Sessiz Kuşağın aksine “çalışmak için yaşamak” gerektiğini düşünürler. Kanaatkâr, otoriteye saygılı, sadakat duyguları yüksek gelenek ve kültürlerine bağlıdırlar (Crampton, Hodge, 2009:2; Arslan ve Staub, 2015:6).

1965- 1979 X kuşağı: X Kuşağı, işkolik Baby Boom Generation'ın çocuklarıdır. İş ve yaşam arasında denge kuran bu nesil değişime meyillidir. Özellikle teknolojik değişimlere açıktırlar, olaylara sonuç odaklı bakarlar (Crampton, Hodge, 2009:2). Bilgisayar devrimi devam ederken büyüyen bu nesil, bilgisayar kullanımının bireyselleştiği döneme rastladıkları için teknolojiyi düzenli olarak kullanmaktadır (Lewis, 2005). Değişim ve farklılıklara uyum sağlamaları yanında pratik çözüm önerileri sunmada da oldukça başarılıdırlar (Smola ve Sutton, 2002; Jurkiewicz, 2000). Kendi başlarına kararlar almak ve işlerini ne zaman ve nasıl yapacaklarına kendileri karar vermek isterler (Southard ve Lewis, 2004).

1980-1999 Y kuşağı: Farklı kaynaklarda Milenyum kuşağı, iPod Nesli, Ne(x)t Kuşağı gibi farklı isimlerle anılan bu kuşağı Williams ve Page (2011:8), 1977-1994 arasında doğanlar olarak ifade etmektedir. Himmel (2008), ise 1981-2000 arası doğanlar olarak belirtilmektedir. Y kuşağı için Net nesli (N gen) veya Dijital nesil (D gen) gibi farklı tanımlamalar da

vardır. Bilgisayarlar, İnternet, DVD'ler ve cep telefonlarından oluşan bir dünyada yaşamaktadırlar. Y kuşağı teknolojiyi kullanma konusunda doğuştan bir yeteneğe sahiptir ve çeşitli dijital araçları kullanarak çoklu görevleri yerine getirebilme konusunda yetkindir (Reeves ve Oh, 2008:298). Kendilerinden önceki diğer kuşaklar arasında en eğitilmiş olan en çok seyahat eden nesildir (Crampton ve Hodge, 2009:1). Bu kuşak zorlu işleri başaran ve kendine güvenen bir nesildir. Çalıştıkları işten zevk almayı kariyerde başarı ve terfiyi önemserler, hedeflerine ulaşmayı, kendilerini geliştirmeyi ve kişisel sorumluluk almayı severler. Yalnız çalışmayı, sorumluluk ve yetki almayı çok isterler. Anında geri bildirim almayı ve yaptıkları işten hemen sonuç almayı beklerler. Önceki kuşaklardan farklı olarak dengeli bir yaşam arzu ederler, çalışmak için yaşamak yerine iş ve ev yaşamlarına ayrı ayrı değer verirler. Bu bağlamda istihdamda esneklik ararlar. Sosyal olarak çeşitlilik, eşitlik, hoşgörüye değer verirler, fark yaratmayı ve yaratıcı ifadeleri severler (Broadbidge, Maxwell ve Ogden, 2009: 406-408). Nedenlere değil sonuçlara önem verirler (Himmel, 2008).

1997-2002 Z Kuşağı veya K Kuşağı: Pew Research Center'in yapmış olduğu 'Defining Generations: Where Millennials End and Generation Z Begins' adlı çalışmaya göre (2019), 1997 yılından itibaren doğanlar yeni neslin parçası olarak kabul edilmiş ve Z kuşağı olarak tanımlanmıştır. Literatürün genelinde 1999 Y kuşağının sonu olarak görülse de bilim insanı ve araştırmacı Noreena Hertz yaptığı çalışma ile 1995- 2002 tarihleri arasında doğanları K kuşağı olarak adlandırmıştır. K harfi ile ifade edilme sebebini ise Hertz, Açlık Oyunları (Hunger Games) filminin ana karakteri Katniss Everdeen' den esinlenmesi olduğunu ifade etmektedir (Hertz, 2015). Kuşaklar arasında tarihsel farklılıklar, nesiller arasında sürenin ne kadar olması gerektiği ile ilgili belirgin bir formül olmamasından kaynaklanmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın amacı X ve Y kuşaklarının eriştiği bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda yaşadığı problemleri ve aşırı bilgi yükünün bu kuşak mensuplarına hissettirdiklerini tespit etmektir. Genel amaca ilişkin olarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

Katılımcılar gündemi hangi araçlarla takip etmektedir?

Katılımcılar araştırmalarını hangi araçlarla yapmaktadır?

Katılımcılar araştırma yaparken karşılaştıkları bilgilere güveniyor mu?

Katılımcılar araştırma sürecinde karşılaştıkları bilgileri farklı kaynaklardan teyit etme ihtiyacı hissediyor mu?

Katılımcılar herhangi bir konuyu araştırırken karşılaştıkları bilgilerden ve kendilerine gün içinde ulaşan mesaj, anlık ileti, e-mail gibi enformasyonlardan rahatsızlık duyuyor mu?

Nitel verilerin toplanmasında, iletişim araştırmalarında görüşme (mülakat) tekniği yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Geray, 2011:150). Genelde açık uçlu soruların görüşülen kişiye yöneltildiği görüşme tekniğinde yüz yüzelik söz konusudur. Fakat gelişen iletişim teknolojileri sayesinde telefon veya internet aracılığıyla da görüşmeler gerçekleştirilebilmektedir. Literatürde görüşme tekniği yapılandırılmış veya yapılandırılmamış olmak üzere iki farklı türde ifade edilmektedir. Yapılandırılmış görüşmede görüşülecek kişi önceden belirlenir, standart sorular kişiye yöneltilerek kısa cevaplar alınmaya çalışılır (Steward ve Cash, 2003:84). Açık uçlu sorulara yer verilmeyerek net cevaplar edinmek hedeflenir. Yapılandırılmamış görüşme ise açık uçlu soruların yer aldığı derinlemesine görüşme şeklindedir (Punch, 2005:167). Araştırmada yapılandırılmamış görüşme tekniğine başvurularak gereken yerlerde araya sorular eklenerek net cevaplar alınmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırmalarda örneklem, amaçlı olarak belirlenmektedir. Derinlemesine bilgi alınması amacıyla çalışmanın kapsamı doğrultusunda örneklem seçilmektedir (Büyüköztürk, Çakmak Kılıç, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2011). Bu çalışmada araştırma grubu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görev yapan 12 akademisyenden oluşmaktadır.

Literatür taramasında infobezite kavramı ile ilgili yapılan çalışmaların genelde öğrencilerden oluşan Z kuşağına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında Z kuşağına öğreticilik yapan genelini X ve Y kuşaklarının oluşturduğu akademisyenlere yönelik çalışma yok denecek kadar az olduğundan araştırma bu yönüyle önem kazanmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle bilgiye eskiye nazaran daha hızlı erişen akademisyenlerin infobeziteyle olan ilişkilerini tespit etmek amacıyla akademik titrlerine bakılmaksızın X ve Y kuşaklarının her birinden üçer erkek ve üçer kadın olmak üzere toplam 12 akademisyene ulaşılarak tüm görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. X kuşağındaki katılımcıların doğum tarihleri 1964-1977 yılları, Y kuşağı katılımcıları ise 1981-1990 yılları aralığındadır. Çalışmada katılımcıların isimleri açıkça belirtilmemiş katılımcılar ait oldukları kuşaklar ve cinsiyetleri doğrultusunda XE, XK veya

YE, YK şeklinde kodlanmış, yaşı en büyük olandan en küçük olana doğru 1, 2 ve 3 rakamları kodlamalara eklenmiştir. Katılımcıların cevaplarında bir düzeltme yapılmamış, yanıtlar görüşmecilerin kendi ifadeleri ile çalışmada sunulmuştur.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Görüşmelerden elde edilen veriler 6 kategoride değerlendirilmiştir.

5.1 Katılımcıların Gündemi Takip Etmede Yöneldiği Araçlar

Gündemi takip etme, haber alma, eğlenme vs. çeşitli amaçlar için gazete, dergi, televizyon, radyo gibi kitle iletişim araçlarına ilaveten yeni medyalarla yönelmek, araçları senkronize veya asenkron biçimde kullanmak bu çağda yaşayan bireylerin sıradan eylemleri haline gelmiştir. İnternetin içinde doğmayan hayatının bir döneminden sonra interneti kullanan X kuşağı ile interneti karşılayan Y kuşağının internet bağlantılı yeni medya araçlarıyla olan ilişkilerinin tespiti kuşaklar arası fark olup olmadığını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir. Bilhassa geleneksel medya ile yeni medya araçlarını kullanmada ve gündemi takip etmede X ve Y kuşaklarının araçlardan birine öncelik verip vermediklerinin tespiti amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmaya katılan akademisyenlerin yöneldiği araçları belirlemek için “*gündeme ilişkin gelişmeleri hangi araçlardan takip ediyorsunuz*” sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. X kuşağındaki tüm erkeklerin ve kadınların, Y kuşağında ise tüm erkeklerin internet gazetelerini ve televizyonu gündemi takip etmede kullandığı, Y kuşağında ise kadınların televizyonu nadiren tercih ettikleri saptanmıştır. Akabinde “*haber siteleri, YouTube, blog, sosyal medya gibi ortamlarda gün içinde ne kadar zaman geçiriyorsunuz*” sorusu yöneltilmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlara göre; sözü edilen mecralarda X ve Y kuşaklarının yarım saat ile 2 saat arasında zaman geçirdiği anlaşılmıştır. Yalnızca YK3 kodlu katılımcı bu mecralarda yaklaşık 6 saat geçirdiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan en genç akademisyenin yeni iletişim araçlarına daha fazla rağbet ettiği anlaşılmaktadır.

X ve Y kuşağı mensuplarının araçlardan maksimum düzeyde istifade etmesi ve bilgiye hızlı erişmesi önem arz ettiğinden dolayı katılımcılara “*teknolojik yeterlilik anlamında kendinizi nasıl tanımlarsınız*” sorusu yöneltilmiştir. Teknolojik yeterlilik konusunda X kuşağı katılımcıları genel olarak çok yeterli olmadıklarını ifade etmiş, Y kuşağından YE1 ve YE2 ise kendilerini çok iyi seviyede tanımlamıştır: YE2, “*farklı yerlerde teknoloji kullanımına yönelik eğitim aldım*” şeklinde beyanda bulunmuştur. Diğer Y kuşağı katılımcıları da iyi seviyede olduklarını ifade etmişlerdir. X nesli ile

teknolojiyi doğuştan kullanma yeteneğine sahip olan Y arasında bu noktada farklılık tespit edilmiştir.

5.2. Akademik Araştırmalar ve Diğer Araştırmaların Nereden Yapıldığı

Bilgi/enformasyona erişim noktasında internetin herkesin kullanımına açık olması ve herkesin aradığı bilgi/enformasyona hızlıca erişebilmesi interneti ilk araç konumuna geçirmektedir. Teknolojik araçları etkin kullanabilme ve yeni medya araçlarının kullanımı esnasında karşılaşılan sorunları çözebilme yetisi hem gündelik bilgilerin hem de akademik bilgilerin araştırma süreçlerinde etkin rol oynamaktadır. Bu nedenle akademisyen katılımcılara *“akademik çalışmalarınızı yaparken öncelikle hangi araçlara başvuruyorsunuz?”* sorusu yöneltilmiş, X kuşağına mensup akademisyenler genellikle *“kitaplar, akademik arama motorları, dijital kaynaklar özellikle yabancı kaynak taramalarına ağırlık verdiklerini”* belirtmişlerdir.

Y kuşağından; YK1: *“Önce internet, dijital ortamlarda olan kitaplar, yabancı kaynaklar, tez merkezleri, dergi arşivleri, sonra basılı kaynaklarda kitap... Çünkü yabancı literatürü önce taramak istiyorum... Kaynağın aslına gitmek için internet şart; asıl kaynağı orda bulamazsam basılı kitaplara yöneliyorum.”*

YK2: *“Yabancı literatüre erişebilmek için ilk olarak akademik arama motorları, oradan yaptığım araştırma sonrası basılı kitap...”* ifadeleriyle soruyu yanıtlamışlardır.

Alınan yanıtlara göre X ve Y kuşaklarının akademik bilgiye erişiminde basılı kitaplar ve dijital kaynaklar birlikte kullanılmaktadır. Yalnızca Y kuşağından iki kadın akademisyenin önceliği dijital kaynaklara verdiği anlaşılmaktadır. Kuşaklar arasında belirgin bir farklılık olmamakla birlikte Y kuşağının dijital kaynaklara yatkınlığı göze çarpmaktadır.

Akademik araştırmalar için başvuru kaynaklarına dair veriler elde edildikten sonra katılımcılara *“akademik araştırmalar dışında merak ettiğiniz, ilgilendiğiniz konuları nereden araştırırsınız?”* sorusuna, XE1 *“kitaplardan”* cevabı verirken diğer katılımcıların tamamı *“arama motorlarından”* cevabını vermişlerdir.

Katılımcıların cevaplarından elde edilen veriler internetin temel bilgi kaynaklarından biri olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcılar arasından yaşı en büyük olan XE1 kodlu akademisyen diğerlerinden farklı olarak önceliği kitaba vermiştir. Tüm X kuşağı katılımcıları için aynı durum

söz konusu olmasa da X kuşağının basılı kaynakları hala etkin olarak kullandığı sonucuna varılabilir. Fakat bu yanıtlar bilgiye erişim araçlarının tercihi noktasında X ve Y kuşakları arasında belirgin bir farklılık ortaya koymamaktadır.

5.3. Çarpıtılmış, Gereksiz, Tekrar Bilgi/Enformasyonla Karşılaşma ve Teyit İhtiyacı

Bilgi/enformasyona erişim sürecinde karşılaşılan problemler, sınırsız kaynağa ulaşım imkânı, tekrar, gereksiz, çarpıtılmış, manipülatif vs. bilgi/enformasyonlar bireyleri ayıklama sürecine yönlendirmektedir. Pandita, doğru ve sistematize edilmiş bilginin, bizatihi bilginin kendisi kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir (2014:53-54). Ona göre (2004:50) bir konuyla ilgili bilgi edinmek tek başına temel hedef değildir, önemli olan kaliteli bilginin üretilmesi, işlenmesi, organize edilmesi ve doğru araçlarla yayılarak kullanışlı hale getirilmesidir. Postman, telgraf ve fotoğrafın icadından sonra enformasyonu birbirleriyle alakalı olma zorunluluğu olmayan, bağlamdan yoksun bir şekilde ilerleyen, derinlik ve uygunluk yerine merak uyandıran haberler haliyle tanımlamaktadır (2006:84). Postman'ın bu bakış açısı dijital çağda yeni medya araçlarından yayılan enformasyonun; içerik, kalite, doğruluk gibi birçok bakımdan sorgulanması gereken nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel sorunlarından olan internet ortamında var olan bilgi/enformasyonların sistematize edilmediği için karmaşaya neden olması durumuna yönelik olarak katılımcılara “tüm araştırma süreçlerinizde (akademik araştırmalar ve gündelik hayata yönelik araştırmalar) yanlış, çarpıtılmış, tekrar veya gereksiz vs. enformasyonlarla karşılaşıyor musunuz? Ulaştığınız enformasyonları farklı kaynaklardan teyit etme ihtiyacı hissediyor musunuz?” soruları yöneltilmiş ve tüm katılımcılar “evet” cevabı verdikten sonra bu konudaki rahatsızlıklarını şöyle dile getirmişlerdir:

XE1: “Özellikle haber kaynaklarında yanlışlık ve ideolojik görüşten dolayı çarpıtılmış haberlerle karşılaşıyorum. Deneyimlerim ve bilgi birikimim karar vermeden etkin rol oynuyor.”

XK2: “Akademide güvendiğim akademisyenlerin çalışmalarına göre, diğer türlü bilgiler için kaynağı çeşitlendirerek karar vermeye çalışıyorum.”

YE1: “Doğruluğu kesinleşmemiş, eksik bilgi içeren, manipüle edilmiş metinler çok fazla, haberleri resmi sitelerden doğrulamaya çalışıyorum, akademik araştırmalarda kitabi bilgilerden istifade etmeye çalışıyorum.”

YK1: *“Hem akademik alanda hem de sıradan araştırmalarımnda sıklıkla tekrar ve yanlış olduğunu düşündüğüm bilgilerle karşılaşıyorum. Haber söz konusu olduğunda markalaşmış, kurumsal bilgilere güveniyorum, diğerlerini farklı kaynaklardan araştırıyorum.”*

YK2: *“Akademik araştırmalarda doğrudan kaynağa ulaşmaya çalışıyorum, haberlerde birden fazla kaynağa yöneliyorum.”*

YE2: *“Haber söz konusu olduğunda ideolojik görüşleri birbiriyle uyuşmayan sitelerden bakarak karar vermeye çalışıyorum, akademik araştırmalarda birden fazla kaynak araştırıyorum.”*

YE3: *“Sermaye yapısına bağlı olarak haber sitelerinde içerikte çarpıtma yapılabiliyor, teyit.org gibi farklı yerlerden teyit etmeye çalışıyorum fakat bazen teyitler bile yanlış olabiliyor.”*

Alvin Toffler, Future Shock adlı kitabında bilgiye erişim kaynaklarının çok ve ucuz olmasının bilgi fazlalığına neden olacağını belirtmiş bu durumun bireylere karar verme ve bir durumu anlamada zorluk yaşama olarak geri döneceğini ifade etmiştir (1970). Yapılan çalışma ile akademisyenlerin bu sorunu kendilerince çözmek için çeşitli yöntemlere başvurduğu, resmi sitelere, güvenilir olduğunu düşündükleri haber kaynaklarına yöneldikleri, akademik araştırmalardaki süreçlerde ise güvendikleri akademisyenlere ve kitaplara yöneldikleri anlaşılmaktadır. Hem X hem de Y kuşağında hiçbir katılımcının tek kaynağa bağlı kalmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda araştırma yapmada veya herhangi bir bilgiye erişimde internet kaynaklarına güven duyulmadığı bu durumun katılımcılara karar verme noktasında ek bir yük getirdiği anlaşılmaktadır.

Özdemir ve Gülseçen'in (2015: 343) lisansüstü öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirdikleri çalışmalar sonucunda öğrencilerin internette yaptıkları araştırmalardan doğruya bilgiye erişim konusunda şüpheye düştükleri ve aşırı bilgilenme ile baş edemedikleri için araştırmayı bırakmayı tercih ettikleri sonucuna varmışlardır. X ve Y kuşaklarına yönelik yapılan bu çalışmadan akademisyenlerin verdiği yanıtlar Özdemir ve Gülseçen'in sonuçlarını destekler niteliktedir.

5.4. İstek Dışı İletilen Bilgi/Enformasyona Bakış Açıları

Çeşitli sitelerin içeriğe erişim için üyelik şartı koyması, alışveriş sitelerinin kişisel bilgi talep etmesi, telefon numarası, e-mail adresi, iş adresi gibi kişisel bilgileri zaman zaman paylaşımına açmaktadır. Elde edilen bu iletişim bilgileri dolayısıyla reklam, mesaj, haber vs. farklı iletiler bireylere gönderilebilmektedir. İsteğe bağlı internet kullanımı dışında akademisyenlerin kullanmak zorunda olduğu üniversitelerin bilgi

paylaşımında yöneldiği elektronik belge sistemleri bulunmaktadır. Hem isteğe bağlı internet kullanımında hem de kurum içi araçlardan zaman zaman tekrar, kişiyle ilgili veya ilgisiz olan iletiler, bireylerde anlamsız bir bilgi yüküne neden olmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara “gün içinde size çeşitli şekillerde ulaşan e-mailler, WhatsApp mesajları, bilgilendirme SMS’leri, kurum içi yazışma vs. araçlardan gelen iletilerden rahatsızlık duyuyor musunuz?” sorusuna katılımcılar farklı cevaplar vermiştir:

XK1: “Rahatsız olmuyorum, hızlıca mail ve mesajları temizliyorum.”

XK2: “SMS, reklam ve spamlardan rahatsız oluyorum.”

XK3: “Çok fazla gereksiz mail ve ihtiyaç dışı bilgi geliyor, araçlarımın işgal edildiğini düşünüyorum.”

XE1: “Zaman zaman bilgileniyorum, bazen rahatsız edici oluyor.”

XE2: “Beni ilgilendirmeyen çoğu da tekrar olan şeylerin zamanımı çaldığını düşünüyorum.”

YK2: “Reklamlardan ve araştırdığım konuyla alakasız şeylerden rahatsızlık duyuyorum, fakat bazen farklı düşünme biçimleriyle karşılaşıyorum onlar rahatsız etmiyor.”

YK3: “Özel gün mesajlarından, kalıplaşmış mesajlardan rahatsız oluyorum, resmi kaynaklardan gelen bildirimlerden hiç rahatsız olmuyorum.”

YE2: “Filtreleme, engelleme yapıyorum, özel gün mesajlarına cevap vermiyorum.”

Elde edilen verilerden maillerin ve reklam mesajlarının rahatsız ettiği diğer iletilerin rahatsız etme durumunun kişiden kişiye değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Mail ve reklamlar dışında kalıplaşmış mesajlardan ve WhatsApp grup mesajlarından duyulan rahatsızlık belirtilmiştir. Bazı katılımcılar araçlarının işgal edildiğini ve zamanının çalındığı dile getirilmiştir. İletilerden rahatsızlık duyulup duyulmaması noktasında X ve Y kuşakları arasında belirgin bir farklılık olmadığı, her iki kuşakta iletilere yaklaşımın bireysel bakış açısına göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. “Information Pollution” başlıklı yazısında Jacob Nielsen (2003), spam maillere dikkat çekmiş bunların kirlilikten öte dikkat hırsızlığı olduğunu belirtmiştir.

Yanıtlarda hem X hem de Y kuşağından bazı akademisyenlerin ileti yoğunluğundan veya resmi kaynaklardan gelen iletilerden rahatsız olmadıklarını hatta zaman zaman bilgilendiklerini ifade etmeleri dikkat çekmektedir. Her iki kuşakta da teknolojik araçlarla birlikte yaşamının

kabullenildiği gerçeği ile karşılaşmaktadır.

5.5. Gün İçinde Edinilen Tüm Bilgi/Enformasyonun Bıraktığı His

Mevcut bilgi hacminin devasa boyutlara ulaşması bireylerin karmaşık bilgiler ağında gezinmesine, doğru bilgi/enformasyona erişmek için zamanlarını arama yaparak boşa geçirmelerine neden olmaktadır. Bu durum bireylerde yorgunluğa, strese, zaman kaybına, kafa karışıklığına neden olmaktadır. Awuor, Kwanya ve Nyambok (2007:279) her şeyin fazlasının zarara dönüşmesi gibi bilginin fazlası da bilgi arayanların faydadan çok zarar görmesine neden olduğunu ifade etmekte ve fazla bilginin beynin yorulmasına, kaygıya ve bilgi arayan kişinin değerli bilgilerden uzaklaşmasına neden olduğunu eklemektedir. Ruff (2004:4), karar verme ve görevlerin yerine getirilmesinde fazla bilginin kullanılmadığı için gürültüye dönüştüğünü ifade etmektedir. Aşırı bilgi yüklemesini öznel deneyim ekseninde düşünen yazarlar O'Reilly (1980), Haksever ve Fisher (1996), stres, kafa karışıklığı, baskı, kaygı veya düşük motivasyon gibi duyguların varlığı olması durumunun aşırı bilgi yüklemesinden kaynaklı olduğuna işaret etmektedirler. Benzer şekilde Michigan Üniversitesi Ruh Sağlığı Araştırma Enstitüsü müdürü Dr. James G. Miller, bir insanı işleyebileceğinden daha fazla bilgiye boğmanın çeşitli rahatsızlıklara yol açabileceğini belirtmiştir. (Toffler, 1971:352). Bilgi toplumunun temel kaynağı olan bilgi, kontrolsüz ve organize olmamış yapısıyla kaynak olmanın ötesinde bir kaosa sebebiyet vermektedir (Naisbitt, 1982:17). İnfobezitenin semptomlarının akademisyenlerde de görülüp görülmediğini tespit edebilmek için katılımcılara “araştırmalarınızla eriştiğiniz ve gün içinde çeşitli araçlarla ulaşan tüm bilgi/enformasyonlar size ne hissettiriyor?” sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu (YE2 kodlu katılımcı hariç) olumsuz durum betimlemeleri yapmıştır:

XK1: “Yorucu...Gün sonunda her şeyden uzaklaşma ihtiyacı hissediyorum.”

XK2: “Ambale oluyorum, tedirgin oluyorum, yoruyor, kafa karışıklığı, sıkıntı, stres ve baskı oluşturuyor, bazen nefret hissi uyandırıyor, iş yükümü artırıyor.”

XK3: “İş yoğunluğu... Acaba önemli mi değil mi diye dikkatle okumak vakit kaybettiriyor, strese neden oluyor.”

XE2: “Zaman kaybı, yorucu...”

Y kuşağında ise cevaplar olumsuzluk barındırmakla birlikte çeşitlilik arz etmektedir:

YE1: “Özellikle haberler kaotik ve kötümser düşünmeye itiyor, toplumsal çöküntü yaşandığını düşünüyorum bu durum beni umutsuzluğa sevk ediyor, kurumsal bilgiler veri yığını oluşturuyor, iş yükünü artırıyor, çalışma hayatım bu durumdan kötü yönde etkileniyor.”

YE2: “O anda ihtiyaç duyduğum bilgileri dikkate alıyorum, diğerlerini önemsemiyorum.”

YE3: “Anlamsız bir yorgunluk hissettiriyor, her gün yeni bir şey bilmediğimi düşündürüyor eksiklik hissiyatı oluşturuyor.”

YK2: “Her yerden bana ulaşılabilmesi gözetim altında olduğumu hissettiriyor.”

Verilerden elde edilen sonuçlara göre; hem X kuşağı hem de Y kuşağındaki akademisyenler gün içinde kendilerine ulaşan bilgilerden fazlasıyla rahatsız olmaktadır. Aşırı bilgi yüküne maruz kalmanın akademisyenlerde yorgunluk, stres, kafa karışıklığı, zaman kaybı, gözetlenme hissi, umutsuzluk, kaygı, baskı, aşırı uyarılma, motivasyon kaybı, muhakeme yapma mecburiyeti, iş yükünü artırma, beynin işleme kapasitesinden fazlasıyla meşgul olması gibi sorunlar yoğun olarak tespit edilmiştir. Yalnızca YE2 kodlu katılımcı duruma ilişkin olumsuz bir duygudan söz etmemiş ihtiyaç duymadığı bilgileri önemsemediğini belirtmiştir. YE2 kodlu katılımcı yukarıda kendini teknolojik yeterlilik anlamında çok iyi seviyede tanımlamış bu alanda eğitim aldığını belirtmiş, filtreleme engelleme gibi yöntemlere başvurduğunu ifade etmişti. Burada katılımcının alanda eğitim almasıyla ihtiyaç duymadığı bilgileri uzak tutabilme yetisi kazandığı söylemek mümkündür.

Araştırma ile infobezitenin sebepleri ve sonuçları hakkında önceden yapılan çalışmalarla benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Özdemir ve Gülseçen (2015: 343) “Aşırı Bilgi Artışının Bilgiye Erişim Sürecindeki Etkileri” adlı çalışmaları sonucunda lisansüstü öğrencilerin öğrenme ve araştırma sürecinin başlangıcında taşıdıkları olumlu duyguların azalarak yerini sürece ket vurabilecek olumsuz duygulara bıraktığını tespit etmişlerdir. Awuor, Kwanya ve Nyambok (2007), Kenya Üniversitesi Tangaza Üniversitesi öğrencileri ile infobezitenin özellikleri ve yaygınlığı hakkında yaptıkları çalışma ile öğrencilerin yoğun bilgi akışından bunaldıkları, korktukları, yoruldukları ve endişelendikleri sonucuna ulaşmışlardır. Her iki çalışma dijital araçları etkin kullanan nesle yönelik yapılmış olsa da sonuçları X ve Y kuşağından varılan sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Eppler ve Mengis (2004:275) ve O’Reilly (1980) araştırmalarıyla bireyin karar almasında veya muhakeme yapmasında bilgi miktarıyla pozitif

yönlü bir ilişki bulunduğunu fakat bilgi miktarının belirli noktanın ötesinde olması durumunda bireyin karar alma ve muhakeme yapma performansının tersi yönde işleyeceğini, durumun yansımalarının da bireye aşırı bilgi yükü şeklinde olacağını tespit etmişlerdir. Birçok akademisyen ve yazar bilgi fazlalığının sonuçları hakkında insanları uarmaktadır. Medya bağımlılığı (Byun ve diğerleri 2009; Young 1998), sosyal ve iletişim becerilerinin zayıflaması (Bauerlein 2008; Richtel 2010), konsantrasyon kaybı (Carr 2008), sosyal parçalanma (Turow 1997) gibi problemlerle yeni medya tüketicisinin karşılaşabileceğini belirtmektedirler.

5.6. Akademisyen olarak çözüm önerileri

“Bilgi/enformasyona ulaşma, ulaşılanlar arasından doğruyu seçmeye çalışma, izinsiz gönderilen iletiler vs. hakkında alanın araştırmacısı olarak hangi önerilerde bulunabilirsiniz?” sorusuna verilen yanıtlar aşağıda sıralanmıştır:

XK1: *“Bireysel çaba önemli... Medya okuryazarlığı bilişim okuryazarlığına dönüştürülmeli.”*

XK2: *“Çeşitli devlet politikaları yürütülebilir fakat uçsuz bucaksız bu alana devlet müdahalesi pek mümkün değil, bireysel olarak sosyal medya detoksu, dijital detoks önerebilirim, genel olarak bireysel önlemler önemli...”*

XK3: *“Mesaj ve mailleri engelleme yöntemine başvuruyorum, telefon numaramı paylaşmamaya ve WhatsApp gruplarına dahil olmamaya gayret ediyorum.”*

XE1: *“Özgürlük ve insan hakları noktasında problemlerin yoğun olduğunu düşünerek arama motorlarının denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum, haber yazma ilkeleri ihlal ediliyor bu nedenle herkesin gazetecilik yapmaya çalışmasının önüne geçilmesi ve haberlerin süzgeçten geçirilmesi gerekmektedir.”*

XE2: *“İnternet ortamının kendi içinde düzene ihtiyacı var. Editöryal denetim yok, aynı bilgiler farklı başlıklarla internette geziyor. Motto habercilik söz konusu... Bu konuda telif hakları düzenlemesi yapılmalıdır. Devletlerin bu sorunları ortadan kaldırması mümkün değil dolayısıyla bireysel önlem alınmalı. Ben bayram, Cuma, kandil vs. mesajlara cevap vermiyorum, spam ve reklam barındıran e-mailleri okumadan siliyorum, bireysel olarak bunları yapabiliyorum.”*

XE3: *“Bilginin yoğun olduğu bu çağda dijital okuryazarlığa ihtiyaç var. Bireysel olarak filtreleme teknikleri öğrenilmeli ve uygulanmalı, akademik araştırmalarda dizinlere dikkat edilmeli, seçici davranılmalı,*

sosyal medyaya sorgulayıcı bir tavır takınılmalı.”

YK1: “İçeriğin azaltılması söz konusu olamayacağına göre dijital okuryazarlığı geliştirmek gerekmektedir. Ulaşılan bilgiler kişisel süzgeçten geçirilmeli.”

YK2: “Mail adresi, telefon numarası gibi kişisel bilgiler her yere belirtmemeli, bu yöntemle en azından reklam iletilerinin yolu kesilir.”

YK3: “İnternet haber sitelerinin denetlenmesi gerekiyor.”

YE1: “Kendimce çözüm geliştirmeye çalışıyorum. Kendi kurumum dışındaki kurumsal SMS’leri engelliyorum, filtreleme yapıyorum, sosyal medyayı kapatıyorum, tüm gruplardan ayrılıyorum, bazen telefonu kapatıyorum veya sessiz moda alıyorum fakat yine de bilgi bombardımanına engel olamıyorum, bunlar geçici önlemler... Dijital minimalizm en iyi yöntem...”

YE2: “Çözüm araçlara uzak kalmak değil, dijital okuryazarlığı geliştirmektir.”

YE3: “Habercilik bağlamında teyit sistemlerinin olması gerekiyor. Akademik çalışmaların güvenilir yerlerde olması gibi habercilikte de benzer ortamlar olmalıdır. Medya okuryazarı olmak önemli...”

Akademisyenlerin çözüm önerilerinde çoğunlukla dijital okuryazarlık, medya ve bilişim okuryazarlığının önemine vurgu yapılmaktadır. Okuryazarlık kavramı bilgi arama ve bilgi bulabilmenin yanında edinilen bilgilerin yorumlanması, değerlendirilmesi ve pratiğe aktarılmasını da gerekli kılmaktadır. Bilgi okuryazarlığı özellikle internetten edinilen bilgilerin gerçekliğini ve güvenilirliğini sorgulamada hayati bir öneme sahiptir. Akademisyenlerin bireysel önlemler bağlamında dile getirdiği engelleme, filtreleme, gibi öneriler araştırmanın önemli sonuçlarından biridir. Fakat bu işlemleri yapabilmek için araçları etkin kullanabilmek gerekmektedir. Yani birbirine paralel olan dijital okuryazar, medya ve bilişim okuryazarı, bilgi ve veri okuryazarı olmanın gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda teknolojik yeterlilik anlamında kendini iyi seviyede tanımlayan, filtreleme, engelleme gibi yöntemlere başvurarak kendini gereksiz bilgi/enformasyon bombardımanından korumaya çalıştığını belirten ve enformasyon yoğunluğundan rahatsız olmadığını, ihtiyaç duymadığı bilgileri ötediğini ifade eden YE2 kodlu katılımcı, çözümün araçlara uzak kalmak olmadığına ve alanda okuryazarlığın geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Burada katılımcının teknolojik yeterlilik seviyesinin yüksek olmasının kendisine pozitif yönde dönüş sağladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle dijital okuryazarlık eğitiminin her yaş grubuna hitap edecek

şekilde verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Pandita, bilgi okuryazarlığının örgün öğretimde müfredata eklenmesi gerektiğini belirterek sürdürülebilir bilgi üretimi ve minimum bilgi kirliliğinin eğitimle sağlanabileceğini ifade etmektedir (2014:55). Johnson ise okuryazarlığa başkalarıyla iletişim kurma, bilgi alışverişi yapma, içerik oluşturma ve yayınlama becerilerini de ekleyerek edinilen verinin başkalarının fikirleri ile ve kişisel fikirlerle birleştirilerek bir sonuca vardırılabilmesini anlamlı bulmaktadır (2013:83-84).

Katılımcıların yanıtlarından ulaşılan bir diğer sonuç, kaynakların sayısını azaltmak için bireysel olarak tercih edilen yöntemlere başvurulmasıdır. Örneğin XK3 telefon numarası paylaşmayarak, YK2 benzer şekilde mail adresi ve telefon numarası paylaşmayarak, XE2 şablon mesajlara cevap vermeyerek ileti gelebilecek kaynakların sayısını azaltmaya çalışmaktadır. Kaynak sayısının minimumda tutulması, filtreleme stratejilerinin geliştirilmesi, önceliklendirme ve görev planlamasının yapılması, materyalin hızlıca ayıklanabilmesi, verilerin sınıflandırabilmesi gibi öneriler farklı çalışmalarda da öne çıksa bile nihayetinde bu işlemler dijital okuryazar olmayı gerekli kılmaktadır (Bawden ve Robinson, 2009:6; Johnson, 2013:79; Awuor, Kwanya ve Nyambok: 2007:279). Hargittai, Neuman, ve Curry 2012 yılında Amerika’da yaptıkları çalışmadan bireylerin yeni medyada bilgi arama ve filtreleme becerilerini henüz tam anlamıyla gerçekleştiremediklerini bu nedenle sansasyonel ve ciddiyetten uzak içeriklerle karşılaştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada filtreleme, engelleme gibi öneriler dışında dijital detoks ve araçları minimum seviyede kullanma önerileri dikkat çekmektedir. Katılımcılar arasından XK2 ve YE1, bilgi/enformasyon yoğunluğundan uzak kalmak için dijital detoks önermekte YE1 WhatsApp gruplarına dahil olmamaya çalıştığını, sosyal medyayı kapattığını ifade etmektedir. Johnson bilgiye erişimin kişinin tercihiyle bağlı olduğunu bu durumun diyet yapma ile benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. Nasıl ki iyi bir diyetin amacı ince olmaktan ziyade sağlıklı olmak ve bunu yaşam tarzı yaparsa, bilgiye erişimde de ölçü aynı şekilde olmalı şeklinde düşünmektedir (Johnson, 2013:76).

Tüm teknik ilerlemeler gibi internet ve internete bağlı araçlar, eleştiriler eşliğinde varlığını sürdürmekte bilgi akışını devam ettirmektedir. Katılımcılar yoğun bilgi/enformasyondan rahatsızlıklarını dile getirdikten sonra devlet politikalarının ve editöryal denetimin geliştirilmesi, telif haklarının internet haberciliğinde etkin olarak uygulanması, habercilik bağlamında teyit sistemlerinin olması gerektiği yönünde önerilerini sunmaktadır. Bu konuda her ülkenin ayrı bir mekanizma kurması ve

işletmesi elbette tartışmalara neden olacaktır. Öneri olarak Pandita (2014:56) evrensel yasaların çıkarılmasının ve yürürlüğe konulmasının daha iyi bir çözüm olacağını düşünmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşadığımız çağda teknolojik gelişmelere paralel olarak internet bağlantılı araçlara ulaşım kolaylaşmıştır. Bu durum bireyleri erişmeye çalıştıkları bilgi/enformasyon dışında ihtiyaç duymadıklarıyla da karşılaştırmaktadır. Uzun yıllar arayıcısına bilgi sunan geniş kütüphaneler, cilt cilt yayınlanan ansiklopediler, çeşitli arşivler, ulaşılan kaynaktan ve bilgiden şüpheye düşürmezken internetle birlikte bilgi/enformasyona bakış açısı değişmiştir. Çünkü dijital ansiklopediler, bloglar, vloglar, wikiler, haber portalları, sosyal medya platformları ve daha sayısı artırılabilir kaynaklardan yayılan sınırsız içerik bu çağ insanını yoğun bilgi yüküyle yüz yüze getirmektedir. Bu araçlardaki akıştan doğru, güvenilir, şüpheye düşürmeyen içeriklere ulaşmak eskiyle kıyaslanamayacak kadar zor bir sürece dönüşmüştür. Birçok çalışma ve bu çalışma ile bilgi/enformasyona erişimde şüpheli yaklaşım sergilenmesine rağmen ilk olarak arama motorlarına yönelme durumu tespit edilmiştir. İnternetin bireylerin aramalarına en hızlı cevap veren araç konumunda olması onu bilgi edinmede ilk başvurulan mecra haline getirmiştir. Bu yöneliş beraberinde yararlı olabilecek nitelikli bilgi yerine zarara dönüşme ihtimali olan nitelikten yoksun bilgi/enformasyonla karşılaşılma oranını artırmıştır. Yine cep telefonu, e-mail, elektronik bilgi sistemleri, alışveriş siteleri, haber portalları, sosyal medya gibi internet tabanlı mecralardan gerekli gereksiz birçok içerik kullanıcıya iletilmektedir. Bu çalışma ile katılımcıların bilhassa WhatsApp mesajları, tweetler, Cuma mesajları, bayram-kandil kutlamaları, özel gün ve kutlamalara yönelik paylaşımlar, reklamlar, spam iletilerden fazlasıyla rahatsızlık duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Gündelik hayatın içinde efemera nitelikte olan bu içerikler bireylerde infobeziteye neden olmaktadır.

Araştırmanın önemli sonuçlarından biri yüklü içeriğin bireylerde yorgunluk, kaygı, stres, baskı, zaman kaybı, umutsuzluk, kafa karışıklığı, aşırı uyarılma, motivasyon kaybı gibi negatif duygulara neden olduğu yönündedir. Yani infobezitenin semptomlarına katılımcıların büyük bölümünde rastlanmıştır. Devlet denetimi, sınırlama getirme, sansür uygulama gibi radikal önlemlerin alınması söz konusu olmadığından bu süreci pozitif yöne çevirmek yine bireye düşmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalardan veri okuryazarı, dijital okuryazar, medya okuryazarı olma yönünde öneriler sunulmuştur. Benzer şekilde bu çalışmada da katılımcılar okuryazarlığın önemine dikkat çekmiştir. Kalıcı önlemler dışında

araştırmanın katılımcıları geçici veya anlık çözüm bağlamında detoks, filtreleme, engelleme, teyit sistemlerinin kurulması gibi yöntemleri önermiştir. Sağlıkçıların hasta olmadan önce hastalığı öneyici tedbirlerin önemine her zaman dikkat çektiği gibi bu doğrultuda da infobeziteye yakalanmadan önce bireylerin okuryazarlık eğitimi almasının önemi ortaya çıkmaktadır.

İnfobezitenin önüne geçecek için etkin bir metodolojik sisteme henüz ulaşılmış değildir. Fakat araştırmalarla ve gözlemlerle ulaşılan önerilere uyulması bu yükü azaltmaya yardımcı olabilir. İnsan eliyle oluşturulan bu durum yine insan sayesinde bazı çalışmalar yapılarak düzeltilebilir.

7. SUMMARY

The need to obtain information from all available sources in line with people's environment, interests, hobbies, personal curiosities, etc. is a natural situation. People consume information on many subjects such as education, health, trade, religion, philosophy, entertainment, and news, from many sources, whether printed, electronic, online, offline, verbal, official, or informal. Millions of information particles flowing from new media tools in minutes expose individuals to information overload. Since media such as search engines, news sites, social media, blogs, and forums offer the people of the digital age comfortable access to information, the tendency to turn to the internet is increasing. Since most of the content shared from new media tools is anonymous, it is most likely to encounter false, fabricated, and distorted information that has nothing to do with reality from these tools.

The concept of infobesity, which is formed by combining the words "information" and "obesity", is expressed in four different ways: information overload, abundance of information, overload of information and infobesity, but it should be borne in mind that all concepts refer to the same thing. Presenting the information to a person very quickly and the individual receives too much information, and potentially useful information becomes an obstacle rather than a benefit is expressed as infobesity. Obesity problem arises as a result of uncontrolled eating of every food that a person finds, ignoring the feeling of satiety, and then the individual's quality of life decreases, different health problems and even death occur. Similarly, due to excessive information load, the problem of infobesity arises due to the excess of information in individuals. Johnson mentions the existence of certain criteria in order to decide whether a person is obese, and similarly, he points out that infobesity individuals have distinctive symptoms such as time

perception, insufficient or irregular physical activity, distraction, narrowing of the social environment, and deterioration of reality perception (2012). :63-73). There is also a debate that infobesity is increasing and accelerating after the effective use of web 2.0 technologies all over the world.

The aim of this study is to determine the problems experienced by the X and Y generations regarding the accuracy and reliability of the information they access and how the excessive information burden makes the members of this generation feel. In relation to the general purpose, the answers to the questions have been sought: Do participants trust the information they encounter while conducting research, do participants feel the need to confirm the information they have encountered in the research process from different sources, are the participants uncomfortable with the information they encounter while researching any subject and the information such as messages, instant messages, e-mails that reach them during the day?

In the research, the unconstructed interview technique was used and clear answers were tried to be obtained by adding questions together where necessary. Generation X, who encounters communication technologies after a certain period of his life, is exposed to infobesity because he cannot use the tools effectively, while generation Y, who is exposed to infobesity because his interaction with the tools is more intense on the other hand, forms the research group of this study. Since there are almost no studies for academics consisting of generations X and Y, who generally teach generation Z in the literature, the research becomes important in this aspect.

With the study, it was concluded that the participants were particularly disturbed by WhatsApp messages, tweets, Friday messages, holiday-candle celebrations, posts for special days and celebrations, advertisements, and spam messages. It has been reported that loaded content causes negative emotions such as fatigue, anxiety, stress, pressure, loss of time, despair, confusion, overexcitation, loss of motivation in individuals, that is, it causes infobesity. Another result obtained by the research is that concepts such as media literacy, information literacy, digital literacy are presented as a solution proposal to the problem. In addition to permanent measures, the participants of the study proposed methods such as detox, filtering, blocking, and the establishment of confirmation systems in the context of a temporary or instantaneous solution. An effective methodological system for preventing infobesity has not yet been reached. But following the recommendations reached by research and observations can help reduce this burden. This situation created by human hands can be

corrected by doing some studies thanks to human again.

8. KAYNAKLAR

- Arslan, A. & Staub, S. (2015). Kuşak teorisi ve iç girişimcilik üzerine bir araştırma. *KAÜ-İİBF Dergisi*, Sayı: 11, s.1-24.
- Awuor A.S., Kwanya T. & Nyambok, G.A. (2007). *The Influence of infobesity on the information seeking behaviour of undergraduate students in Tangaza University College*. In Digital Technologies for Information and Knowledge Management. s.278-286. The Technical University of Kenya.
- Baytar, O. (2013). İzlerkitlenin medyadaki aşırı enformasyon sorununa bakışı. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*. 4 (11). DOI: 10.5824/1309-1581.2013.1.003.x
- Bauerlein, M. (2008). *The dumbest generation*. NY: Penguin Group.
- Bawden, D. & Robinson, L. (2009). The dark side of information: Overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. *Journal of Information Science*, 35(2), s. 180-191. Doi:10.1177/0165551508095781.
- Broadbridge A. M., Maxwell G.A. & Ogden S.M. (2009). Selling retailing to generation Y graduates: Recruitment challenges and opportunities. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 19(4). s. 405–420. DOI: 10.1080/09593960903331394.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Byun, S., Ruffini, C., Mills, J. E., Douglas, A. C., Niang, M., Stepchenkova, S., et al. (2009). Internet addiction: Metasynthesis of 1996–2006 quantitative research. *CyberPsychology & Behavior* 12(2), s. 203–207.
- Carpenter, E. (2011) Yeni Diller. Crowley, D. ve Heyer, P. (Eds), *İletişim Tarihi/Teknoloji Kültür Toplum*, Berkay Ersöz (çev), Siyasal Kitabevi.
- Carr, N. (2008). *The big switch: Rewiring the world, from Edison to Google*. NY: Norton.
- Crampton, S.M. & Hodge, J.W.(2009). Generation Y: Unchartered territory. *Journal of Business & Economics Research*. 7(4), s.1-6.
- Eppler, M. J. & J. Mengis (2004). The concept of information overload: A review of literature from organization science, accounting, marketing, MIS, and related disciplines. *The Information Society*, 20(5), s.325–44. DOI: 10.1080/01972240490507974.
- Geray, H. (2011). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş: İletişim alanından örneklerle*. (3. Basım), Ezel Basın Yayın Dağıtım.
- Haksever, A. M. & Fisher, N. (1996). A method of measuring information overload in construction project management. *Proceedings CIB W89 Beijing International Conference*, s.310-323.
- Hargittai, E., Neuman, W. R. & Curry, O. (2012). Taming the information tide: perceptions of information overload in the American home. *The Information Society*, Sayı:28 s.161-173. DOI:10.1080/01972243.2012.669450.

- Hertz, N. (2015). Generation K: What it means to be a teen. <https://noreena.com/generation-k-what-it-means-to-be-a-teen-today-what-this-means-for-you/>. Erişim Tarihi: 21.04.2021.
- Hiltz, S. R. & Turoff M. (1985) Structuring computer-mediated communication systems to avoid information overload, *Communication of the ACM*, 28(7), s.680-689.
- Himmel B.(2008). Different strokes for different generations. <https://www.forconstructionpros.com/business/business-services/article/10295181/different-strokes-for-different-generations>. Erişim Tarihi: 23.04.2021.
- Howe, N. & Strauss, W. (2007). The next 20 years: How customer and workforce attitudes will evolve. *Harvard Business Review*, 85(7). pp. 41–52.
- Johnson, J.A. (2012). *The information diet*. O'Reilly Media, Inc.
- Jurkiewicz, C.E. (2000). Generation X and the public employee. *Public Personnel Management*, Sayı:29, s.55–74.
- Kyles, D. (2005). Managing Your Multigenerational Workforce, *Strategic Finance*, 87(6). S.53-56.
- Lehto, Y.X., Francis, J. S. A. & O'Leary, J. (2008). Exploring tourism experience sought: A cohort comparison of baby boomers and the silent generation. *Journal of Vacation Marketing*, 14(3), s.237-252
- Lewis, E. (2018). The infobesity epidemic: How to avoid information overload. <https://themultitaskingwoman.com/the-infobesity-epidemic-how-to-avoid-digital-overload/>. Erişim Tarihi: 4.03.2021.
- Lori, L. & Callahan, C. (2021). İnternette 1 dakika içinde neler oluyor? <https://webmasto.com/internette-1-dakika-icinde-neler-oluyor-2021>. Erişim Tarihi: 24.10.2021.
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. (Ed. Paul Kecskemeti). Oxford University Press. <https://archive.org/details/essaysonsociolog00mann/page/n7/mode/2up?q=generation>. Erişim Tarihi: 4.03.2021.
- Naisbitt, J. (1982). *Megatrends*. Charles Scribner's.
- Nielsen, J. (2003). *Information pollution*. <http://www.nngroup.com/articles/information-pollution/>. Erişim Tarihi: 28.01.2022.
- O'Reilly, C. A. (1980). Individuals and information overload in organizations: Is more necessarily better? *Academy of Management Journal*. Sayı:23. s.684-696.
- Özdemir, Ş. & Gülseçen, S. (2015). Aşırı bilgi artışının bilgiye erişim sürecindeki etkileri: İstanbul üniversitesi enformatik bölümü örneği, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3). s. 334-344.
- Palfrey, J. & Gasser, U. (2008). Born digital: Understanding the first generation of digital natives. Basic Books.
- Pandita, R. (2014). Information pollution, a mounting threat: Internet a major causality. *Journal of Information Science Theory and Practice*, 2(4). s.49-60.
- Parry, E. & Urwin, P. (2011). Generational differences in work values: A review of

- theory and evidence. *International Journal of Management Reviews*, Sayı:13. s.79-96.
- Postman, N. (2006). *Teknopoli*. Paradigma Yayıncılık.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5) s.1-6.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev. D. Bayrak, H.B.Aslan, Z. Akyüz), Siyasal Kitabevi.
- Reeves, T. C. & Oh, E. (2008). Generational Differences. Spector, J.M. Merrill, M.D. Merrienboer, J. V. & Driscoll, M. P. (Eds.). *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (pp. 295-303). Springer.
- Richtel, M. (2010). Your brain on computers: Attached to technology and paying a price. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2010/06/07/technology/07brain.html>. Erişim Tarihi: 31.03.2021.
- Ruff, J. (2002). *Information overload: Causes, symptoms and solutions*. Harvard Graduate School of Education.
- Smola, K. & Sutton C.D. (2002). Generational differences: revisiting generational work values for the new millennium. *Journal of Organization Behaviour* Sayı:23. s.363–382.
- Southard, G. & Lewis J. (2004). Building a workplace that recognizes generational diversity. *PM Magazine*. 86(3). s.1-16.
- Steward, C.J. & Cash, W.B. (2003). *Interviewing:Principles and practices* (10.Baskı). McGraw Hill.
- Toffler, A. (1970). *Future Shock*. Bantam Books.
- Turow, J. (1997). *Breaking up America: Advertisers and the new media world*. University of Chicago Press.
- Williams, C K. & Page, A.R. (2011). Marketing to the generations. *Journal of Behavioral Studies in Business*, Sayı:3, s. 2-11.
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyber Psychology & Behavior*, 1(3). s. 237–244.
- Zemke, R., Raines, C. & Filipczak, R. (1999). *Generations at work: managing the clash of veterans, boomers, xers, and nexters in your workplace*. Amacom

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olup/olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 29.01.2022

Kabul Tarihi: 14.04.2022

YENİ MEDYA VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÖTESİ “METAVERSE”

Beyond New Media and Digital Transformation “Metaverse”

Hakan YÜKSEL

Öğr. Gör. Dr. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu Radyo ve Televizyon Programcılığı
hakanyuksel25@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4560-6685

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Teknoloji geliştikçe insan hayatı değişime uğramaktadır ve internet teknolojisi bu değişimi hızlandıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Metaverse olarak tanımlanan sanal evren ise, değişimin ulaştığı en son noktadır. Bu evrende gerçek hayata alternatif bir sanal hayat sunulmaktadır. Yeni medyanın ve dijital dönüşümün ötesini vaat eden bu hayatın olumlu ve olumsuz yansımaları ise zamanla ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda mevcut çalışma, Metaverse alanına dair beklentileri ve endişeleri ele almaktadır. Aynı zamanda Metaverse kavramı ve bu kavramın yeni medya ve dijital dönüşüm ile olan bağıntısı üzerinde durulmaktadır. Özellikle elektronik materyallerin detaylı olarak incelendiği doküman analizi yöntemiyle de, Metaverse alanının bugününe ve yarınına odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Yeni Medya, Dijital Dönüşüm

Abstract

As technology develops, human life changes and internet technology is considered as a factor that accelerates this change. The virtual universe, defined as the Metaverse, is the last point of change. In this universe, an alternative virtual life is presented to real life. Positive and negative reflections of this life coming out in time promises beyond new media and digital transformation. In this context, the present study examines the expectations and concerns about the Metaverse domain. At the same time, the concept of Metaverse and its emphasized relationship with new media and digital transformation. Especially with the document analysis method, in which electronic materials are examined in detail, is focused on the present and future of the Metaverse domain.

Keywords: Metaverse, New Media, Digital Transformation

1. GİRİŞ

Metaverse, kavram açılımla evren ötesini teşkil etmektedir. Burada kastedilen evren, hem insanlığın gerçek yaşamı hem de vaat edilen sanal evren alanıdır. Bununla birlikte Metaverse, uzun yıllardır internet teknolojisiyle tanışan ve hayatın bir parçası olarak bu teknolojiyi kullanan insanların artık bir sonraki adımla karşılaşması gerektiğini savunan yaklaşımın ürünüdür. Bir sonraki adımda fiziksel değil zihinsel beceriler öne çıkmaktadır ve sanal gerçeklik teknolojisiyle zihnin algılarına hitap eden bir meta dünyası inşa edilmektedir. Bu dünyada tüm insanların paylaşımına açık bir çevrimiçi kamusal alanın varlığından bahsedilmektedir.

Gerçek ve sanal dünyayı entegre etmeyi hedefleyen Metaverse evreni,

yalnızca büyük yatırımcıların değil medya sektörü başta olmak üzere birçok alanın ilgisini çekmektedir. Hatta bu sanal evren içerisinde arsa satışlarının başlaması bile geline noktanın ciddiyetini göstermektedir. Fakat henüz emekleme aşamasında olduğu değerlendirilen ve gelişimini tamamlamadığından ötürü yaygın etkiye kavuşmamış olan Metaverse, yıllar içerisinde daha etkin ve güçlü olmayı vaat etmektedir. Her yaştan kitleye hitap etmesi ise bu alanın ilgi çekici tarafıdır. Nitekim sanal oyunlarla çocukları; alışveriş, eğlence, aktivite vb. içerikleriyle genç nesli ve dijital para kazandırabilen tarafıyla tüm insanlığı etki altına alan bir Metaverse alanı söz konusudur.

Hızlı gelişiminin trilyonlarca dolar değerinde bir ekonomik güç inşa edeceğini öngören Metaverse alanının savunucuları, önümüzdeki yıllarda bu alan dâhilinde tüm insanlığın çalışacağına, oyunlar oynayacağına ve sosyalleşeceğine kanaat getirmektedir. Dolayısıyla bu alan internet teknolojisinin bir sonraki adımı olarak kabul edilmektedir. Web 3.0 veya uzamsal web olarak da bilinen bu yeni nesil internetin, Facebook ve Google gibi kullanıcı verilerinden para kazanan özel platformlarla benzerlik gösterip göstermeyeceği ise süreç içerisinde açığa kavuşacaktır. Ayrıca merkezi olmayan Metaverse alanının kontrolünü birtakım güçlü şirketlerin mi yoksa çevrimiçi kullanıcıların mı ele alacağı hususu da, belirmeye başlayacaktır (Sheldon, 2021).

Bu çalışmanın merkezinde ise, öncelikle Metaverse alanının kavramsal yönüne ve yeni medya ile ilişkisine değinilmektedir. Daha sonra dijital dönüşüm sürecine, bu alanda dair beklentilere ve endişe durumlarına yer verilmektedir. Netice olarak Metaverse alanının nasıl bir sanal evren vaat ettiği hususunun alt metni oluşturulmaya çalışılmaktadır. Basılı ve dijital materyallerin toplanmasının ardından bir konu hakkında anlam çıkarmak ve yorum geliştirmek için tercih edilen doküman analizi de (Corbin & Strauss, 2008), bu çalışmanın müracaat ettiği nitel analiz metodunu oluşturmaktadır.

2. METAVERSE KAVRAMI

“Meta” ve “Universe” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve “Evrenin Ötesi” anlamını taşıyan “Metaverse” kavramı, internet teknolojisinin ulaştığı son noktayı tanımlamaktadır. Sanal gerçeklik ve fiziksel gerçekliği birleştirerek çevrimiçi bir dünya topluluğu inşa eden Metaverse, gerçek yaşam alışkanlıklarının sanal ortama taşınması olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu ortamda iletişim, seyahat, alışveriş ve iş yaşamı gibi rutin faaliyetler devam ettirilebilmektedir (Karayel, 2021).

Metaverse üzerine çalışmalar yürüten uzmanlara göre bu kavram,

aslında bir bilim kurgu kitabında ortaya çıkmıştır ve Facebook bu kavramı öne süren ilk şirket olduğundan ötürü, diğer kaynaklar komplo teorisinden ibaret kalmıştır. Öte yandan insan hayatına gerçek bir dokunuş yapan bu sanal kavramın etkisi, zamanla daha net algılanabilecektir. Tek bir Metaverse olmadığının bilinmesi de gerekir. Gelişen internet teknolojisiyle beraber; iş, ticaret, eğitim ve eğlence başta olmak üzere birçok alanda Metaverse'ler olacağı beklenmektedir (Smith, 2021).

Metaverse, aynı zamanda gerçek hayatta sanal nesnelere etkileşim kurulabilecek bir alandır. Sanal sınırsızlığıyla evrenin ötesini ifade eden bu alan, gerçek zamanlı bilgilerle sanal ve gerçek arası etkileşim sağlayabilmektedir (Reedsmith, 2021, s. 5). Dolayısıyla bu etkileşim ağı üzerinden yeni bir gerçeklik ve anlam dünyası sunan Metaverse kavramı; kültürel ve ekonomik altyapı imkânları da tanımaktadır. Bu nedenle Metaverse, gelişen teknolojilerin eş zamanlı ve uyumlu kullanılmasıyla siber toplumsal bir düzlemi ifade etmektedir (Kuş, 2021, s. 248).

Metaverse, günümüzde tanımladığımız internet teknolojisinin ötesine taşınan bir dijital evreni temsil etmektedir. İnternetin geleceğini inşa edecek olan bu kavram; sosyal yaşamı, ticari gelişmeleri ve internet ekonomisini dönüştürme potansiyeline sahiptir. Her geçen gün yeniden şekillenen Metaverse, internetin geleceğine dair beklentiler oluşturmaktadır (Grider, 2021, s. 16). Tek bir bileşeni olmayan ve insan hayatının tüm aktivitelerine yerleşebilecek olan Metaverse, potansiyel fayda ve zararlarıyla yaşamın kalıcı bir parçası olarak görülmektedir (Smart vd., 2021, s. 4).

Metaverse kavramı bilimsel çalışmalarda yeni ele alınmış olsa da, insan hayatına gireli epey zaman geçtiğini belirtmek gerekir. Özellikle birçok bilgisayar oyununun Metaverse alanında geçmesi bu kavramı Minecraft, Roblox ve Zula gibi oyunlarla özdeşleştirmektedir. Popülerliği her geçen gün artan bu ve benzeri oyunların Metaverse alanında oynanması, eş zamanlı olarak dünyanın farklı yerlerinden insanları bir araya getirmektedir. Söz konusu sanal oyunların işleyişi, Metaverse alanının geleceği açısından fikir oluşturmaktadır. Yani insanlar tıpkı oyunlardaki akış gibi Metaverse içerisinde gerçek yaşam alışkanlıklarını sürdürebilmektedir (Birecikli, 2021).

Genel hatlarıyla dijital gerçeklik alanı olarak da tanımlanabilen Metaverse; sosyal medyayı, sanal gerçekliği, online oyunları ve hatta kripto paraları kontrol ederek bireylerin etkileşimine olanak sağlayan bir konsepti teşkil etmektedir. Henüz yapılanma aşamasında olan bu konseptin potansiyel olarak büyük bir gelişime açık olacağı düşünülmektedir (Pladson, 2021).

İnsanları kontrol eden dijital bir alan olmasına rağmen netice olarak

insan eliyle içeriği oluşturulan Metaverse kavramı, üç boyutlu sanal dünya olarak da kabul görmektedir (Ayiter, 2012, s. 1). Çünkü bu kavram sınırsız bir ölçeklenebilirlik ve birlikte çalışabilirlik üzerine gelişmektedir. Örneğin, yeryüzündeki somut binaların ve çeşitli nesnelerin Metaverse alanında dijital ikizini oluşturmak mümkün olabilmektedir. Bunu sağlamak adına 3D yeniden yapılandırma yaklaşımlarının devreye girmesi söz konusudur (Fiğan, 2021).

Görsel 1: Temsili Olarak Metaverse Evreni (Karar, 2021)

Diğer taraftan Metaverse, çeşitli yeni teknolojileri entegre eden yeni bir internet uygulaması ve sosyal form türüdür. Çoklu teknoloji, sosyallik ve hiper uzay-zamansallık özelliklerine sahiptir. Bu bağlamda Metaverse alanı; ağ altyapısı, yönetim teknolojisi, temel ortak teknoloji, sanal gerçeklik nesne bağlantısı ve sanal gerçeklik yakınsaması gibi beş farklı perspektiften teknik çerçevesini inşa etmektedir (Ning vd., 2021, s. 1).

Bireylerin dijital anlamda temsil edilme alanı olan Metaverse, etkileşim oluşturmak için kurgulanan sanal bir dünya tasarlamaktadır. Gerçek yaşamın rutinleri arasında olan toplantı ve eğitim gibi birçok eylemin Metaverse alanında yapılması mümkündür ve pratiklik sağlayabilmektedir. Üstelik 3D gözlüklerle bu alana adım atmanın deneyimi farklıdır. Facebook ve Microsoft gibi büyük şirketlerin Metaverse alanına eğilim göstermesinin alt nedenleri arasında, bu sanal dünyanın kullanıcılar için eşsiz deneyimler sunabilmesi gelmektedir (Smith, 2021).

Metaverse kavramı aynı zamanda üç ögenin birleşimi anlamına gelmektedir. Birincisi, dijital içeriğin gerçek dünya üzerine yerleştirilmesini sağlayan bir teknolojidir ve artırılmış gerçekliğe benzemektedir. Buna basit bir örnek olarak, popüler akıllı telefon oyunu “Pokemon Go” verilebilir, ancak

bir sonraki meta veri aktarımı yinelemesinde bu teknoloji geliştirilecektir. İkinci olarak Metaverse, gerçek dünyanın etkileşimli olmasını sağlayan bir donanım uygulamaktadır. Dijital içerik, kullanıcıların sanal olarak görüntülenen içeriği kontrol edebilmeleri ve gerçek yaşam alanı içinde onunla etkileşime girebilmeleri için uygulanır. Üçüncüsü ise, fiziksel dünyadaki herhangi bir şey ve kullanıcı hakkındaki program, konum, alışkanlık ve ilgi alanı gibi bir bilgidir. Bu bilgi internetten elde edilebilecek kadar pratiktir (Reedsmith, 2021, s. 5).

Lik Hang Lee ve arkadaşlarına göre sanal evren niteliğindeki Metaverse kavramının kronolojik olarak ilerleyiş süreci ise şu şekildedir (Aktaran: Kalkan, 2021, s. 165):

- 1974 / Dungeons ve Dragons adlı eserde edebi yaklaşımla sanal dünyaların betimlenmesi.
- 1984 / Neuromancer adlı kitapta sanal dünyalara edebi bağlamda vurgu yapılması.
- 1987 / İnteraktif oyunların ilk örneği olarak kabul edilen AberMUD'un geliştirilmesi.
- 1990 / Bir diğer interaktif oyun olan DikiMUD'un yayımlanmaya başlaması.
- 1992 / Metaverse kavramını ilk defa ifade eden Snow Crash adlı kitabın basılması.
- 1995 / Sanal dünyayı temsilen online ve çoklu oyunculara sahip oyunların çıkması.
- 1995 / Active World adlı oyunun piyasadaki yerini alması.
- 1996 / Online Traveler oyununun yayınlanması.
- 2003 / Second Life adını taşıyan sanal dünya ağında avatarlarla ikiz dünya yaratımına geçilmesi.
- 2011 / Minecraft adlı popüler oyunun kullanıcılara sunulması.
- 2016 / Pokemon Go adlı oyunun sanal gerçeklik versiyonunun piyasaya çıkması.
- 2017 / VR Chat'in sanal gerçeklik sistemine entegre edilmesi.
- 2020 / Blockchain uyumlu ve oyna-kazan destekli oyunların oluşturulması.
- 2021 / Büyük şirketler tarafından Metaverse araştırmalarının başlatılması.

3. METAVERSE VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

İnternet teknolojisindeki dijital dönüşümün adımı olan Metaverse, Web 3.0 internet evriminin ön saflarında yer almaktadır. Metaverse, herhangi bir yerde bulunan insanların dijital ve somut dünyalarını da kapsamaktadır. Ayrıca kullanıcıya ait internet alanı oluşturmak için bireylerin gerçek zamanlı

olarak sosyalleşebilecekleri sanal dünya kümesini oluşturmaktadır (Grider, 2021, s. 2). Zamanla, şimdi 2B web ile ilişkilendirdiğimiz internet etkinliklerinin çoğu, Metaverse dünyasının 3B alanlarına taşınabilecektir. Bu durum web sayfalarının çoğunun 3B olacağı ve web içeriklerinin genellikle 3B alanlarda okunacağı anlamına gelebilir. Yeni araçlar geliştikçe ise, her birinin avantajlarını elde etmek için 2B ve 3B birleştirebilecektir (Smart vd., 2021, s. 4).

Metaverse, fiziksel anlamda ise sosyalleşmemizi, çalışma hayatlarımızı ve dolayısıyla yaşama şeklimizi değiştirecek potansiyele sahiptir. Bu noktada iş hayatının doğuracağı fırsatlar önemlidir. Tüketici odaklı sektörlerin yanı sıra imalat, inşaat vb. gibi birçok sektörden iş gücü adayları için yeni çalışma alanları doğabilecektir (Reedsmith, 2021, s. 6). Metaverse, artırılmış gerçeklik teknolojisine dayalı sürükleyici bir deneyim de sunmaktadır. Nitekim dijital ikiz teknolojisine dayalı gerçek dünyanın ayna görüntüsünü oluşturmaktadır ve blok zincir teknolojisine dayalı bir ekonomik sistem kurarak sanal ve gerçek dünyayı ekonomik sisteme sıkı bir şekilde entegre etmektedir. Metaverse, sosyal bir sistemdir ve her kullanıcının içerik üretmesine izin vermektedir. (Ning vd., 2021, s. 1).

Tim Sweeney'e göre Metaverse, giderek daha yaygın olabilecektir. Eğer herhangi bir merkezi şirket bu alanın kontrolünü ele geçirirse dünya üzerinde süper güç olarak nitelendirilen devletlerden bile daha güçlü konuma gelebilecektir (Burke, 2021, s. 3). Elde edilebilecek bu güç, devletler kadar bireylerin kontrolünü de üzerine alabilecektir. Bireylerin dijital ortamlarda para harcamaya eğilimli olmasını göz ardı etmeyen büyük şirketlerin bu alanlara yatırım yapması da kaçınılmaz olacaktır (Doko, 2021, s. 81).

Bireylere gerçek dünyanın alternatifini sunan ve çift yönlü geçişken bir yapı inşa eden Metaverse (Karayel, 2021), artık sadece bir bilimkurgu kavramı değildir. Bu alan, yeni sinerjiler kuruldukça zaman içerisinde kademeli olarak ilerleyecektir (Reedsmith, 2021, s. 8). Örneğin blockchain teknolojisindeki gelişmeler, sensör ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin güçlenmesi ve özellikle Facebook şirketinin Metaverse alanına yönelik medyaya yansıyan ilgisi (Damar, 2021, s. 7), bu alana eğilimin boyutunu göstermektedir.

Dijital dönüşümü tüzel kişiler kadar bireylere de yansıtan Metaverse, gerçek ve sanal yaşamı bütünleştirmektedir. Enis Doko bu hususu aşağıda yer alan açıklamalarıyla örneklendirmektedir:

“Mesela gözümüze koyduğumuz lensler aracılığı ile normal dünyayı deneyimlerken bir taraftan da karşımıza çeşitli sanal nesne ve bilgilerin

çıkacağı bir gelecek olabilir. Sosyal medya devlerinin sonraki hedeflerinin bu olacağı kanaatindeyim. Bunun ise insanlık için yıkıcı olabileceğini düşünüyorum. Günümüzde bile çoğumuzun sosyal medya hesapları bizle ilgili insanların bilgi topladığı bir mecra iken, böylesi bir gelecekte insanlara baktığımız anda onlarla ilgili tüm temel bilgilere ulaşabileceğiz. Dahası insanları dini inançları, dünya görüşleri, ilgilerine göre renklendirip insanları kolayca fişleyebileceğiz. Bir dükkâna girdiğinizi düşünün, işletme sizin ilgi alanlarınızı, neleri almayı sevdiğinizi, ne kadar bir gelire sahip olduğunuzu rahatlıkla görebilecek. Tabii her şey size “daha iyi hizmet” sunabilmek için yapılacak. Böylesi bir dünyada her yaptığımız şirketler tarafından düzenli olarak takip edilebilecek” (Doko, 2021, s. 81).

Öte yandan Facebook şirketinin hamleleri Metaverse dünyasına adım adım yaklaşıldığını hissettirmektedir. Üstelik bu hamlelerin temeli 2014 yılına dayanmaktadır ve o yıl içerisinde “Oculus” adlı sanal gerçeklik gözlükleri imal eden şirketi satın alan Facebook, VR teknolojisini kullanıcılarına sunmaktadır. 2021 yılında ise, dijital dünya olarak tanımlanan Horizon Workspaces’in tanıtımı yapılmıştır. Dolayısıyla telefonun yerini yeni meta veri ortamı olan Horizon’un alacağı bir süreç yaklaşmaktadır. Değişen çevrimiçi dünya, dijital kimlikler ve yeni deneyimler dönüşümün kademeleri olarak değerlendirilmektedir (Birecikli, 2021).

Görsel 2: Metaverse ve 3B Dijital Dönüşüm (Çelikkaya, 2021)

Metaverse alanının dijital dönüşüm bağlamında sektörel etkileri dikkate alındığında ise; görsel medya araçları ve sinema sektörü ayrı bir izlenim uyandırmaktadır. Örneğin, görsel efektler ve sanal uygulamalar açısından zengin içerikli bir film izlendiğini varsayalım. İzleyiciyi hayali olan

kurgu dünyasına ve karakterlere bu denli dâhil eden faktör nedir? Taşıdıkları gerçekçilik duygusu değil mi? Bu durumun aynısı, üç boyutlu sanal dünyalar ve Metaverse için de geçerlidir. Çünkü bir kullanıcıyı tamamen sanal dünyaya dahil etmek için gerçekçi ve inandırıcı olmaları gerekmektedir. Metaverse dünyasında ise gerçekçilik, kullanıcının çevreyle psikolojik ve duygusal etkileşimi ile ilgilidir. Bir kullanıcının çevreyi etkileme derecesi ve kullanıcının avatarına yönelik eyleminin niteliği, o ortamın inanılabilirliğini belirlemektedir (Srushti, 2019, s. 5).

Metaverse alanındaki dijital dönüşüm faktörü ülke politikalarıyla da yakından ilişkilidir. Öyle ki, Metaverse'deki ülkelerin değişken politikaları nedeniyle, farklı ülkelerde temsilci şirketler ve ürün geliştirme planları da farklılık göstermektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, Metaverse'in öncüsü olarak iş, oyun, sanat ve sosyal ilişkiler gibi birçok alanda uygulanan geniş bir düzene sahiptir. Çin, büyük bir pazara ve güçlü internet uygulamalarına egemen durumdadır. Bilişim endüstrisindeki kümülatif avantajları ve zengin IP kaynakları ile Japonya, animasyon ve video oyunlarındaki uygulama alanlarına odaklanmış durumdadır. Güney Kore ise hükümet ve endüstri şirketleri tarafından yönlendirilmektedir. Almanya ve İtalya da; lüks markalar, sanal ürünler vb. aracılığıyla daha fazla insanı müşteri konumuna getirmeye çalışmaktadır (Ning vd., 2021, s. 6).

4. YENİ MEDYANIN GELECEĞİ “METAVERSE”

Gerçek dünyada bedenlerimiz mekânlar arasında hareket ettiğinde kimliğimiz de bir yerden başka bir yere sorunsuz şekilde seyahat eder. Mülkiyetlerimiz ve varlıklarımız bile herhangi bir büyük değişikliğe uğramadan bir yerden diğerine transfer edilebilir. Yeni medya ise, alt ağların birbirleriyle etkileşime girmesine izin veren katmanlı standartlarla donatılmıştır. Dolayısıyla, gerçek dünyada, geçiş sırasında bizi ve nesnelimizi sağlam tutan bir süreklilik vardır. İşte bu nedenle Metaverse, çeşitli sanal dünyaların entegrasyonunu ve tıpkı fiziksel dünyada olduğu gibi sosyo kültürel etkileşim için bir platform sağlamayı amaçlamaktadır (Srushti, 2019, s. 14).

Facebook platformunun sahibi Mark Zuckerberg internet ortamına yeni bir soluk getirecek Metaverse fikrinden bahsederken “*Yalnızca içeriğini görüntülemiyorsunuz çünkü aynı zamanda içindesiniz*” ifadesini kullanarak Metaverse ile bütünleşen bir sürecin başladığını ilan etmektedir. Yeni medyayı var olanın ötesine taşıyan Metaverse dünyasının gerek sosyal medya mecraları gerekse çevrimiçi oyunlar bağlamında belli bir süredir zaten insan hayatında var olması, bugüne kadar kendi kendine yeten bu alanın artık sanal

bir evren inşa ettiğini göstermektedir. Dijital bir avatar gibi kendi sanal kimliğini koruyarak sanal evrende yer edinen insanların varlığı, Metaverse dünyasında kişilerin hareket alanını da pratik kılmaktadır (Pladson, 2021).

Vizyon ve misyonuyla Metaverse alanına ilgi duyan büyük yatırımcıların yeni medyanın yeni dünyası olarak bu mecrayı kabul etmesi, ticari beklentilerle ilişkilendirilebilmektedir. Dijital ürünleri tüketicilere sunan, siber uzayda dijital içerikleri tecrübe edindiren ve tüketiciler arası ilişki ağını güçlü tutan Metaverse, yatırımcılara yeni fırsatlar sağlamaktadır. Üstelik NFT teknolojisini kullanan sanat eserleriyle, dijital alanlarda sanal arazi edinimiyle ve sürdürülebilir bağlamda teknoloji yatırımlarıyla fırsat ağı genişlemektedir (Kuş, 2021, s. 252).

Ayrıca, beğensek de beğenmesek de insan hayatının belli düzeyde makinelerle yönetildiği gerçeğini kabul etmek zorundayız. Büyük yatırımcılar da bu durum farkındadır. Çünkü artık gerçeklik algımız bile büyük bir devrimin etkisiyle değişmektedir. Bugün, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağların olmadığı bir dünya düşünemiyoruz! Teknolojinin ve yeni medyanın insanlık üzerindeki etkisi budur. Marc Andreessen'in deyimiyle teknoloji gerçekten de sihirli bir kutudur. Bundan en iyi şekilde yararlanmak bizim elimizdedir. Metaverse ise teknolojinin ve yeni medyanın ötesinde bir sanal dünya vaat etmektedir. Bu yönü ve umut verici potansiyeli ile Metaverse, insanların gelecekteki yaşamında etki uyandıracak büyük bir role sahip olabilir. (Srushti, 2019, s. 22).

Dolayısıyla Metaverse ile birlikte birçok önemli bileşen şekillenmeye başlamıştır ve e-ticaretten medyaya, eğlenceye ve hatta gayrimenkule kadar her şeyde devrim oluşmaktadır. Bu yeni medya devriminin potansiyeli, bir Metaverse şirketine dönüşen ve adını "Meta" olarak değiştiren Facebook gibi Web 2.0 şirketlerini tarafına çekmektedir. Diğer önde gelen Web 2.0 teknoloji şirketlerinin, rekabet içerisinde kalmak için Metaverse'i keşfetmeye başlaması gerekecektir ve aynı zamanda kripto kategorisinde yeni bir yatırım dalgasına yol açması muhtemel görülmektedir (Grider, 2021, s. 2).

Her birey için insanlık tarihinin bu önemli anında, Metaverse dünyasını keşfetme ve geliştirmede kurumsal, politik ve sosyal liderlik için eşsiz fırsatlar vardır. Bu başlangıç yol haritasındaki Metaverse senaryolarının ve girdilerinin en iyi kullanımının, onları yalnızca kısa vadeli ekonomik potansiyel için değil aynı zamanda insanlığın daha büyük endişelerini yönetmede nasıl bir planlama yapılması gerektiğiyle ölçüleceği öngörülmektedir. Örneğin küresel ısınmaya ve "iklim açısından nötr" enerji ve ulaşımın ortaya çıkışına tepkimizi yönlendirmek için Metaverse alanı nasıl

kullanabilir? Bu alandaki dijital sistemler bir savaşı önlemek, bir seçimi iyileştirmek, suç ve yoksulluğu azaltmak veya insan hakları ihlallerine son vermek için nasıl değerlendirilebilir? Jonas Salk'ın sözleriyle Metaverse'i yeni nesillere faydalı düzeyde anlatmak için neler yapılabilir gibi soruların cevabını bulmak gerekmektedir (Smart vd., 2021, s. 23).

Öte yandan Metaverse, yeni medyada olduğu gibi yeni teknolojiler, ürünler, hizmet sağlayıcılar, içerik oluşturucular, standartlar, protokoller, kurallar, düzenlemeler ve daha fazlası için fırsatlar oluşturmaktadır ve bu durum paydaşlar topluluğunun oluşturulmasını gerektirmektedir. Doğal olarak Microsoft ve Unity gibi teknoloji endüstrisindeki birçok dev kuruluş, Microsoft'un AR kulaklığı olan HoloLens'le ve Facebook'un VR'ye yaptığı son yatırımla teknoloji piyasasında büyük bir rol oynamaktadır. Unity'nin Oculus VR ve dijital ikiz teknolojisine yaptığı önemli yatırımlar da bu anlamda dikkat çekmektedir (Reedsmith, 2021, s. 8).

Yeni medya ve bu bağlamda sosyal medya ise, bireylerin gündemini ve algılarını doğrudan etkileyen bir güç olarak durmaktadır. Ancak her ne kadar sosyal paylaşım ağları olarak tanımlansa da, bu alanlarda ticari sektörlerin pazarlama faaliyetleri devam etmektedir. Öyle ki, internet teknolojisinde adeta profili çıkarılan kullanıcıların neyi beğendiği, neye eğilim gösterdiği ve nelerle ilgilendiği belirlenerek pazarlama bu ölçekte yapılmaktadır. Bununla birlikte sadece ticari değil ideolojik etki de kurulmaktadır ve birtakım görüşler kişilere empoze edilmektedir. Tam olarak bu noktada Metaverse alanı, söz konusu etkileşim ağını daha öteye taşıma potansiyeli barındırmaktadır ve dijital bir kontrol mekanizması inşa etmektedir. Olumsuz olarak görülebilecek bu duruma karşı ise, bireylerin hazırlıklı olması önemlidir (Doko, 2021, s. 80).

Web 2.0'ın temelinde sadece tüketen değil aynı zamanda üreten bir kullanıcı profili mevcut olduğundan ötürü, etkileşim alanı daha da genişlemektedir. Youtube, Twitter ve Wikipedia gibi sosyal ortamların sanal bir kamusal alana dönüşmesine katkı sağlayan bu durum (Fiğan, 2021) katılımcı bir hedef kitle oluşturmaktadır. 3B sanal dünya vizyonunun ötesine geçerek sanal ortamları oluşturan ve bunlarla etkileşime giren fiziksel dünya nesnelere, aktörlerine, arayüzlerine ve dijital ağlarının özelliklerini içerecek şekilde büyüyen Metaverse alanı da, yeni ve etkin bir sanal kamusal alan sunmaktadır (Smart vd., 2021, s. 4).

Örneğin filmleri ve televizyon içeriklerini izlediğimizde artan sanal etkileşim ağını görmeye başlamaktayız. Etkileşimli TV ve Netflix'teki yapımlar dikkate alındığında Metaverse; içerik oluşturucular ve izleyiciler

arasında ve ayrıca çevreleriyle etkileşim için daha fazla fırsat tanımaktadır. Bu husus aynı zamanda mülkiyet sorunlarını da gündeme getirebilir. İzleyici içerikler üzerinde ne düzeyde haklara sahiptir ve bu içeriklerin sürekli olarak kullanılması ne anlama gelir? Ayrıca, etkileşimin başka bir tarafın haklarının ihlaline yol açması mümkün müdür? Bu durumdan kim sorumludur. Yapımcı mı yoksa interaktif izleyici mi gibi yanıt bekleyen sorular öne çıkabilmektedir (Reedsmith, 2021, s. 52).

Olumlu, olumsuz, muğlak ve sürdürülebilir yansımalarıyla Metaverse; yaklaşmakta olan bir sanal evreni temsil etmektedir. Yeni medya ağları gibi Metaverse alanı da Facebook ile birlikte veya o olmadan yoluna devam edecektir. Üstelik bu süreklilik bir anda değil 15-20 yıl gibi geniş bir zaman zarfında tam anlamıyla yerleşecektir. Nitekim Metaverse üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda bu ihtimaller göz önünde bulundurulmaktadır. Araştırmalarda kademeli olarak veri analizlerinin karşılaştırılması ve doku analizi uygulanması gibi yöntemlerin ise, hem alana hem de araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Damar, 2021, s. 7).

Görsel 3: Metaverse ile Dönüşen Temsili Dijital Birey (İşler, 2021)

5. METAVERSE ÇAĞINA DOĞRU

Web 3.0 Metaverse dünyası, birbirine bağlı olan büyük bir kripto bulut ekonomisinin parçasıdır. Bu merkezi olmayan protokoller, Metaverse sanal ekonomilerini desteklemek için teknik altyapı ile birlikte çalışmaktadır ve önemli bir girdi sağlamaktadır (Grider, 2021, s. 12). Güçlü bir Metaverse'in ortaya çıkması ise, birçok teknolojik alanın sürdürülebilir gelişimini

şekillendirmektedir. Çünkü üretimde, 3B ortamlar hızlı prototipleme ve özelleştirilmiş merkezi olmayan imalatlar için ideal tasarım alanları sunmaktadır (Smart vd., 2021: 4). Fiziksel çaba gerektirmeksizin ve tam anlamıyla zihinsel olarak gerçekleşen sanal evren dünyasında bireylerin Metaverse alanına adım atması da bu tasarım ağına geçişi hızlandırmaktadır.

Metayı ve gerçekliği bütünleştiren Metaverse'in (Sparkes, 2021) sanal gerçeklikle beraber blokzincir teknolojisini siber evrende aynı anda kullanması da mümkün olabilmektedir. Toplumsal dinamikleri yeniden şekillendiren bu teknolojiler Metaverse ile birlikte güç elde etmektedir. Dijital paralarla alışveriş imkânı sunan NFT teknolojisi örnek verilecek olursa, Metaverse'in mevcut potansiyeli ile bu teknolojinin ötesine geçeceği düşünülmektedir (Kuş, 2021, s. 249). Metaverse'i hayata geçirmek için ise, yıllık 1 trilyon doların üzerinde bir pazar potansiyeli söz konusu olabilir ve piyasa değeri yaklaşık 15 trilyon doları bulan Web 2.0 şirketleriyle rekabet edilebilir. Bu potansiyel de, hem Facebook gibi şirketlerin hem de diğer Web 2.0 teknoloji devlerinin ilgisini adeta bir katalizör görevi görebilecek Metaverse'e çevirmektedir (Grider, 2021, s. 16).

Deneyimli işletmeler için Metaverse, küresel ekonomik sistemleri daha iyi anlamak isteyenler adına önemli katkılar sağlayabilecektir. Ulusötesi şirketler ise, yeni dönemde küreselleşmeyi ve sürdürülebilirliği daha iyi algılamaya çalışan bilim insanları ve aktivistler gibi Metaverse'e hayranlık duyabilecektir (Smart vd, 2021, s. 19). Ticari açıdan bakıldığında da, Metaverse yatırımcılar açısından büyük beklentiler taşımaktadır. Nitekim yeni bir sermaye atılımı olarak güçlü şirketler kendilerini artık Metaverse oluşturmaya adanmaktadır. Dolayısıyla internet kullanıcılarının taleplerinden sanal dünyanın özgürlüğüne ve internetin etkileşim yöntemlerine kadar beklentiler sürekli artmaktadır (Ning vd., 2021, s. 2).

Ancak Metaverse dünyasında gerek ticari bağlamda gerekse diğer parametreler özelinde hareket alanının sağlanması zaman alabilecektir. Zira Facebook şirketinin kurucusu Mark Zuckerberg, Metaverse dünyasında temel özelliklerinin yerleşmesinin dahi yaklaşık 10 yıllık bir sürede mümkün olacağını değerlendirmektedir. Buna rağmen Metaverse, birtakım özellikleriyle aktif biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Örneğin herkes tarafından kolayca erişilemeyen fakat kullanımı mümkün olan sanal gerçeklik başlıkları, yüksek geniş bant hızları ve daima açık bulunan online ağlar yürütülebilir vaziyettedir (Smith, 2021).

Diğer taraftan; Ready Player One gibi bilim kurgular, fiziksellik ve dijitallik arasındaki bulanıklığın gerçekleştiği bir zaman noktası olan

Metaverse'i hem bir varış noktası hem de distopik bir yakalama ve kontrol süreci olarak tanımlamaktadır. Örneğin tek bir şirket olan IOI, sunucularına ve veritabanlarına sahip olmak ve bunları kontrol etmek istenmektedir. Bu noktada yapılabilecek olanlar ise; kişisel verileri silmek, herhangi bir bilgiye erişebilmek, evrensel normları değiştirebilmek ve sınırsız para birimi yazdırabilmek gibi hamlelerdir.

5.1. Metaverse Evreni ve Beklenenler

Metaverse dünyası hızlı adımlarla insanların fiziki ve dijital dünyasına doğru yaklaşırken, yansımaları tam da beklendiği gibi fayda ve zarar taşıyabilir. Nasıl ki sosyal ağların olumlu ve olumsuz yönleri varsa, Metaverse'in de bu yönleri var olabilir (Damar, 2021, s. 7). Bu yansımaların kalıcı veya geçici etkiler bırakıp bırakmama durumunu zaman gösterecektir. Dijital ikizleriyle gerçek ve sanal dünyada var olabilecek insanların Metaverse dünyasından etkilenme düzeyleri de zaman içerisinde netleşecektir.

Metaverse dünyasından beklenenler, dijital para edinimiyle ayrı bir boyuta da geçmektedir. Bu noktada Mehmet Fiğan'ın değerlendirmeleri şöyledir:

“Metaverse, kullanıcıların kendi sınırları içinde tam zamanlı yaşamlarını sağlayan bir mekanizmaya ihtiyaç duyar. Bu amaçla, kullanıcılar genişleyen Metaverse genelinde değer kazanabilmeli ve tüketebilmelidir; bu da, Metaverse tasarımcılarının birleşik bir ekonomik değişim aracı oluşturma ihtiyacını ifade eder. Bu nedenle kurumsal platformlar kendi dijital paralarını yaratmayı çekici bulacaklardır ki, dijital paraların ortaya çıkış nedeni tam da bunun üzerine temellenir. Ayrıca, bir Metaverse, kendi dijital para birimini basarak ve kullanıcı uyumluluğunu teşvik ederek kendi kurumsal doktrinini daha iyi uygulayabilir (tıpkı devlet tarafından vergileri ve cezaları ifade etmek için kullanılan ulusal para birimleri gibi, bu sayede yurttaşlar ulus devlet yasalarına uymayı zorunlu hisseder). Örneğin Facebook, Libra projesinin bir parçası olarak 2018'den beri yeni bir para biçiminin tasarımı üzerinde çalışıyor.” (Fiğan, 2021).

Metaverse'in karmaşıklığı, güçlerinin ve özelliklerinin toplumda nasıl ve ne zaman ortaya çıkacağına dair büyük bir belirsizliğe de işaret etmektedir. Buna karşın Metaverse teknolojileri yoğun bir şekilde sosyaldır. Bu teknolojilerin geliştirilmesinde en çok hissedilen etkiler kişisel ve sosyal ilişkilerde olacaktır. Fakat bu etkilerin hepsi iyi olmayabilir. Örneğin dünya toplumlarının birçoğu için sorun bilgi eksikliği değil, doğru bilgiyi bulamama durumudur. Bu nedenle meta veriler, etiketler ve arama sistemleri Metaverse için altyapı teknolojileri olabilir (Smart vd., 2021, s. 18).

Görsel 4: Metaverse ve Sanal Gerçeklik Dünyası (TRT Haber, 2022)

Küreselleşmenin ise bir bütün olarak insan toplumu üzerindeki etkisi bilinmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinde üretilen ürünler hemen hemen her köşeye ulaşmaktadır ve böylece yaşam standardımızın zenginleşmesine yardımcı olunmaktadır. Sanal dünyalar Metaverse oluşturmak için bir araya geldiğinde de, aynı tür etki veya daha fazlası beklenebilir (Srushti, 2019, s. 16). Hatta Metaverse dünyasının belli bir tekel altında olmadığı ve ticaretten eğitime, medyadan sanal oyunlara, alışverişten eğlenceye kadar güçlü bir sanal evren inşa edeceği düşünüldüğünde beklentiler artabilmektedir.

Bu durum özelinde Yağmur Melis Şimşek'in Metaverse evrenine dair öngördüğü beklentiler ise şu şekilde öne çıkmaktadır:

“Meta'nın 'sosyal bağlantının bir sonraki evrimi' olarak tanımladığı metaverse, dünyanın dört bir yanından kullanıcıların aynı anda bulunduğu üç boyutlu bir sanal gerçeklik evreni sunuyor. Kullanıcılar, gerçek dünyada akıllı telefonlar veya bilgisayarlarla alışveriş yapmak, konser veya film izlemek gibi iki boyutlu deneyimlerini, tamamen sanal olarak kurgulanan üç boyutlu bir dünyada kendi avaturlarıyla 'gerçekten' bulunduğu bir ortamda yaşıyor ve bunu tüm dünyadan farklı kullanıcılarla birlikte aynı anda gerçekleştirebiliyor. Böylece örneğin insanlara bulunduğu herhangi bir ortamda telefon veya bilgisayar aracılığıyla alışveriş yapabilmeyi vaat eden dijital teknoloji, gelinen noktada VR (Sanal Gerçeklik) gözlük ve ekipmanlarıyla bu sefer doğrudan 3 boyutlu sanal bir mağazaya gitme olanağı sunuyor.” (Şimşek, 2021).

Üç boyutlu sanal gerçeklik evreni vaat eden Metaverse'in dijital kullanıcılar açısından giriş noktası ise, sanal gerçeklik gözlükleri olmaktadır.

Hatta VR ve AR teknolojilerine ciddi yatırımlar yapan Facebook şirketinin milyarlarca kullanıcıyı teknolojik cihazlar ve dijital uygulamalar desteğiyle bir bütün haline getirmeyi tasarladığı bilinmektedir (Karayel, 2021). Ancak kısa, orta ve uzun vadeli planlamalar bağlamında merak uyandıran Metaverse evrenini, bireyler ve şirketler açısından birtakım kaygıları da barındırmaktadır.

5.2. Metaverse Evreni ve Endişeler

Metaverse teknolojileri özellikle büyük şirketler ve hükümetler tarafından demokrasinin henüz yerleşmediği toplumlarda sosyal, politik ve ekonomik eşitsizlikleri sürdürmek ve hatta daha da kötüleştirmek için kullanılabilir. Dolayısıyla kısa ve uzun vadede önümüzde kontrol edilemeyecek bir süreç olacağı söylenebilir (Smart vd., 2021, s. 19). Ayrıca hükümetler tarafından Facebook ve diğer Web 2 platform tekelleri gibi sosyal ağların gücünü antitröst perspektifinden değil veri ticareti ve platformları ayırıştırma dürtüsüyle sınırlamak için artan bir yetki ağı bulunmaktadır. Şu an için bu durum, sosyal medya ile sınırlıdır ancak veri tekellerinin ve bunun sonucunda yapay zeka tekellerinin sahip olduğu rekabet avantajının ardından birtakım problemler sanal dünyalarda hızla yayılabilecektir (Burke, 2021, s. 28).

Sosyal Medya ve Dijital Güvenlik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi Yöneticisi Doç. Dr. Levent Yusuf Şahin'e göre; Metaverse ilgili beklenenler ve endişe edilebilecek hususlar şu başlıklarda toparlanabilir (Şahin, 2022):

- Metaverse teknolojisi yaklaşık 10 yıl içerisinde insan hayatında doğrudan yer edinebilecektir. Nitekim internet teknolojisi ilk olarak sınırlı kullanıcı sayısı ile yaşamımıza girdiğinde statik bir yapıya sahipti fakat web arayüz standartlarının gelişimiyle günümüzde insanların bir araya geldiği dijital bir ortama dönüştü. Metaverse'in gelişim süreci de benzer düzeyde şekillenebilecektir
- Metaverse, esasen günümüzdeki internet teknolojisine üçüncü bir boyutun katılması olarak değerlendirilebilir. Özellikle bu katılımın merkezi artırılmış gerçekliğin süreçlere dâhil edilmesi hususudur. Dolayısıyla internet bant genişliği hızlandığında ve sanal gerçeklik donanımları kullanışlı bir pozisyona geldiğinde ilerleyen süreçte kullanıma geçebilecektir.
- Örneğin sanal gerçeklik deneyiminin oluşturulabilmesi için, Elon Musk tarafından birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Bu girişimlerin birinde, bireylerin sinir hücrelerine çeşitli sinyaller gönderilmesi ve sanal gerçeklik

deneyiminin dışarıdan donanımla değil, doğrudan zihnimize oluşturulabilmesi gibi bir durum devreye girmektedir.

- Öte yandan Metaverse teknolojisi avantajları ile beraber tehlikeleri de beraberinde getirecektir. Çünkü Metaverse dünyasında bireysel verilerimizin paylaşılması mümkün olacaktır. Tıpkı sosyal medya veya diğer etkileşimler sonucu kullanıcılara ait verilerin bazı şirketlere gidiyor olması gibi aynı şekilde Metaverse alanında özel bilgiler paylaşılacaktır.
- Bu gibi tehlikelere rağmen dijital güvenlik konusu hiçbir zaman ehemmiyetini kaybetmeyecektir. Her ne kadar dijital ortamlarda sunulan bilgilerle, topluluklar kolay bir şekilde manipüle edilip yönlendirilse de, dijital güvenlik için önemli adımlar atılmaya devam edecektir.

Metaverse evreninin bireyler üzerinde uyandırdığı endişe durumuna atıfta bulunan ve muhtemel tehlikelerini değerlendiren Teknoloji Uzmanı Tuncay Uludağ ise şu ifadelerle konuya yaklaşmaktadır:

“İstedığınız rüyayı görebildiğinizi ve istediğiniz gibi yönetebildiğinizi düşünün. Beyninizden geçen iyi ya da kötü her şeyi özgürce yapabileceğiniz, gerçek hayat gibi aynı şeyleri yaşatabilen özgür bir alan. Rüya görmemizin birçok farklı sebebi olsa da rüyaların en önemli görevi, beynimizi hazır olmadığı iyi ya da kötü durumlara hazırlamaktır; mesela ağır bir hastanız var ve ölümünden korkuyorsunuz, beyniniz bunu yaşamaya hazır değil ise, rüyanız yaşanması muhtemel olayı size önceden yaşatarak beyninizi önceden hazırlar. Metaverse tam burada devreye girerek size bilinçli bir rüya görme imkânı veriyor. Bunu sizin iyiliğiniz için değil, kendi istedikleri dünya düzenine beyninizi hazırlamak için yapıyor. Beyninizi bana teslim edin, size istediğiniz dünyayı vereyim diyor. Bir katliam oyununu sürekli oynayan biri, gerçek dünyada cinayet işleyebiliyor. Çünkü oyun bir simülasyon görevi görerek, zayıf insan beyninde istediği her şeyi normalleştiriyor. Metaverse ise sunduğu sanal gerçeklik ile bunun çok daha fazlasını yapabilecek bir güce sahiptir.” (Uludağ, 2021).

Metaverse evreninin bu tehlikeli boyutuyla insanları ağına çekmek istediğine vurgu yapan Uludağ, söz konusu simülasyon ortamının arkasında ise yapa zeka sisteminin var olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Metaverse bir anda çıkan bir teknoloji değildir ve üzerinde uzun zamandır incelemeler yapılarak piyasaya sürülmektedir. Buradaki esas hedef; bireylerin inançlarını, ahlaki yapılarını, merhamet boyutlarını ve hatta cinsel kimliklerini çevrimiçi ortamlarda açığa çıkarmasını sağlamaktır. Çünkü zamanla bu faktörler kaybedilecek ve gerçek yaşamda etkisini gösterdiğinde Metaverse projesi görevini yerine getirmiş olacaktır (Uludağ, 2021).

Olumlu ve olumsuz bağlamda neler getireceği zamanla ortaya çıkacak olan Metaverse’in olası tehditlerine karşı güçlü durmak için ise şu hususlara

dikkat edilebilir:

- Öncelikle, internet kullanıcıları dijital platformları doğru kullanım noktasında eğitilmeli ve her tehlikeye karşı önceden bilgilendirilmelidir.
- Oyundan eğlenceye kadar sanal ortamlardaki tüm aktiviteler doğru seçilmeli ve güvenilir olmayan platformlarda bilgi paylaşımı yapılmamalıdır.
- Ulusötesi bağlamda yasama/yürütme yetkisini elinde bulunduran tüm idareler tarafından kişilerin hak ve hürriyet sınırları doğru çizilmeli ve kanunların koruyucu gücü hissettirilmelidir.
- Teknoloji uzmanları ve bilim insanları ise, Metaverse alanının muhtemel tehlikelerine karşı periyodik olarak bireyleri bilgilendirmelidir.
- Son olarak, bilgili ve bilinçli internet kullanıcılarının var olması için hem ebeveynler hem de eğitim kurumlarındaki öğretmenler tarafından küçük yaştan itibaren doğruyu ve yanlış algılayabilen bireylerin yetiştirilmesi adına çaba gösterilmelidir. Bu çaba yalnızca internet kullanımı açısından değil aynı zamanda diğer tüm dijital içeriklerin kontrolü bağlamında da dikkate alınmalıdır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Değişimin sanal evrenle sınırlı kalmayıp insan yaşamına etkide bulunduğu bir yeni nesil internet ortamı olan Metaverse, özellikle 2021 yılından itibaren bilimsel araştırmaların merkezine yerleşmiştir. Bu çalışmada ise, doküman analiziyle elde edilen ve ağırlıklı olarak dijital materyaller desteğiyle oluşturulan bir alt metnin sağlanması amaçlanmıştır. Çünkü Metaverse evrenine dair beklenenler ve birtakım tehlikeler sunabileceğini öngören endişeler hızla yayılmaktadır. Bu bağlamda bilgi karmaşası oluşmaması adına Metaverse'in öncesi, esnası ve sonrasına dair genel bir çalışma yürütülmesi hedefiyle hareket edilmiştir.

Farklı sektörlerle hitap eden yapısıyla, sanal ekonomisinin sürdürülebilirliğiyle ve reel dünyaya alternatif bir evren oluşturmasıyla ilgi çeken Metaverse alanının varlığı, uzun vadede birçok beklentiyi beraberinde getirmektedir. Sanal gerçeklik teknolojisiyle dünyanın her köşesine erişmeyi, yine sanal bağlamda alışveriş yapmayı, yeni yerler keşfetmeyi, konserler dinlemeyi, eğlence aktiviteleri yürütmeyi, eğitim metotları denemeyi ve dolayısıyla fiziksel sınırları kaldırarak sanal bir sınırsızlık yaşatmayı vaat eden Metaverse alanı, geleceğin dünyası olarak kabul edilmektedir. Bu dünyanın neler kazandırıp neler kaybettireceğini öngörmek ise henüz net değildir.

Metaverse evreni içerisinde, kişinin fiziksel ve dijital kişilikleri ise tamamen birleşmektedir. Fakat sanal dünyada olanlar gerçek dünyayı etkilediği gibi bunun tersi de geçerli olabilir. Artık bireyin dijital kimliği, o

kişinin fiziksel kimliği kadar önemlidir, çünkü çok fazla günlük aktivite çevrimiçi olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kişisel alışkanlıklar, tercihler, inançlar ve algılar yalnızca dijital alana yayılmakla kalmamaktadır ve aynı zamanda aktif oldukları çoklu platformlarda değiştirilip güçlendirilmektedir. Bireylerin, avatar özelliklerinden dolayı belirli davranışlar beklendiğine inandıkları “*Proteus Etkisi*” gibi fenomenler de giderek yaygınlaşmaktadır. Meta evren dijital benlik algımızı yükseltirken, bu kendini ifade etme özgürlüğü gerçek dünyaya yayılmakta ve markaların tüketicilerle etkileşim kurması için fırsatlar oluşabilmektedir (Peng, 2021).

Netice olarak içinde yaşadığımız evrenin ötesini hayal ettiren Metaverse alanına ilişkin şu öngörüler söz konusu olmaktadır:

- Metaverse ile birlikte zihinsel hareketlilik öne çıkacaktır ve fiziki bir eylemde bulunmadan tamamen sanal gerçeklik gözlükleriyle birçok işlem yürütülebilecektir. Örneğin Metaverse evrenine entegre olan bir alışveriş sektörü göz önüne alındığında, bireyler buldukları yerden kıpırdamadan sanal gerçeklik gözlükleriyle bir anda sanal alışverişin içerisine dâhil olabilecektir. Böylece bireyler, diledikleri ürünleri dijital ikizlerinin yardımıyla satın alarak bu evrenin bir parçası durumuna gelecektir.
- Ürün ve hizmet alımları için nasıl ki gerçek dünyada para ödemesi yapılıyorsa, Metaverse evreninde bu ödemeler dijital paralarla gerçekleşecektir. Bu nedenle Metaverse’in kendi parasını inşa etmesi mümkündür ve bu para söz konusu sanal evren için geçerli olan tek bir para birimi olabilir. Günümüzdeki kripto paralara benzer nitelik arz eden dijital paraların varlığıyla tüm işlemler blockchain üzerinden yürütülebilir.
- Metaverse’in vaat ettiği sanal dünyada zihinsel hareket kabiliyetinin var olması, bu alana dair yeni iş ortamları da doğuracaktır. Böylece dijital yazılımlar daha fazla önem kazanacak ve sektörel anlamda ağ ve altyapı teknolojilerinin değeri artabilecektir. Özellikle de arttırılmış gerçeklik teknolojilerine dair yeni çalışmalara yönelim oluşacaktır.
- Gelenekselden dijitala yani yeni medyaya dönüşen medya ortamları, Metaverse ile birlikte değişime uğrayan alanların başında olacaktır. Her ne kadar sahadaki medya çalışanlarının işlevini sorgulatan bir durum riski oluşsa da, sanal hareketliliği öngören bir medya sektörü kurulacaktır. Bu doğrultuda gazete, dergi, radyo, televizyon ve sinema sektörlerinin sanal evrene taşındığı bir Metaverse medya düzeni kurgulanabilecektir.
- Merkezi olmayan dijital paraların güvenliği hususunda, bireylerin mahremiyetinin sanal kimliklerle ortaya çıkacağı meselesinde ve çevrimiçi dünyaya kapılıp gerçek dünyadan kopuşun hızlanması noktasında birtakım

kaygılar barındıran Metaverse evreninin bu kaygılara vereceği yanıtlar ise, yakın gelecekte yerini bulacaktır.

6. SUMMARY

The metaverse constitutes the beyond universe. The universe referred to here is both the real life of humanity and the promised domain of the virtual universe. Metaverse, however, is the product of a long-standing approach to Internet technology that argues that the people who use it as part of life now need to take the next step. The next step is to build a meta-world that addresses the perceptions of the mind through physical, but not mental, reality technology. There's talk about the existence of an online public space open to the sharing of all peoples in the world.

At the center of this study is the conceptual direction of the Metaverse field and its relationship to new media. Later on, the digital transformation process was shown to include expectations and concerns about this area. As a result, it is tried to create a subtext of what kind of virtual universe the Metaverse field promises. The document analysis preferred to make sense of and comment on a topic after the collection of printed and digital materials also forms the qualitative analysis method that this study involves.

Metaverse represents a digital universe that goes beyond the Internet technology we've defined today. It's this concept that will build the future of the Internet. It has the potential to transform social life, commercial development, and an internet economy. The Metaverse is becoming more and more reshaped, creating expectations for the future of the internet. Metaverse, which does not have a single component and can be embedded in all activities of human life, is considered a permanent part of life with potential benefits and harms.

Metaverse has the potential to change the way we socialize, work and, therefore, live physically. In this context, it is important that business opportunities arise. Consumer oriented industries, as well as manufacturing, construction, etc. in many industries, such as these, new work spaces may arise for job candidates. Metaverse also offers a riveting experience based on augmented reality technology. It is, in fact, a mirror image of the real world based on digital twin technology and is building an economic system based on blockchain technology to tightly integrate virtual and real world into the economic system. Metaverse is a social system and allows each user to produce content.

The digital transformation factor in the Metaverse field is also closely related to the country's policies. In fact, because of the variable policies of the

countries in Metaverse, the development plans and development of representative companies and products in different countries also differ. The United States, for example, has a wide system that is implemented in many areas, such as business, play, art, and social relationships, as a precursor to the Metaverse. China dominates a large market and powerful internet applications. With its cumulative advantages and rich IP resources in the IT industry, Japan is focused on the application areas for animation and video games. South Korea is driven by government and industry companies. Germany and Italy too; luxury brands, virtual products, etc. it's trying to make more people a customer through it's work.

Metaverse, which integrates the metal and reality, may also be able to use blockchain technology simultaneously in the cyberuniverse, as well as virtual reality. These technologies, which reshape social dynamics, together with the Metaverse, are gaining strength. NFT technology for digital money trading is expected to go beyond this technology with Metaverse's current potential. In order to bring Metaverse to life, it's possible to have a market potential of over \$1 trillion annually, and it's competitive with Web 2.0 companies, whose market value stands at about \$15 trillion.

Metaverse technologies can be used, especially in societies where large corporations and governments have yet to settle, to perpetuate and even worsen social, political and economic inequalities. So in the short run and the long run, one could argue that we have uncontrollable processes ahead of us. Currently, this is limited to social media, but after the competitive advantage of data monopolies and the resulting monopolies, a number of problems can quickly spread across virtual worlds.

The availability of mental mobility in the virtual world promised by Metaverse will create new business environments for this area. So digital software can become more important, and the value of networking and infrastructure technologies can increase in business. In particular, there will be a trend towards new work on augmented reality technology. Media environments that are transformed from traditional to digital, meaning new media, will dominate the areas that are transformed along with the Metaverse. This would create a Metaverse media landscape in which the newspaper, magazine, radio, television, and cinema sectors were moved to the virtual universe.

As a result, mental mobility will be prominent with Metaverse, and many operations can be performed with virtual reality glasses without physical action. So individuals can become part of the universe by buying their desired products with the help of their digital twins.

7. KAYNAKLAR

- Ayiter, E. (2012). Acquisitions for creativity: ‘Produsage’ in the metaverse. 15 Ocak 2022 tarihinde https://research.sabanciuniv.edu/21021/1/ayiter_Acquisitions-for-Creativity-Produsage-in-the-Metaverse.pdf adresinden erişildi.
- Birecikli, D. (2021). Yeni evrenimiz: Metaverse. 11 Ocak 2022 tarihinde <https://tr.linkedin.com/pulse/yeni-evrenimiz-metaverse-duygu-birecikli> adresinden erişildi.
- Burke, J. (2021). The open metaverse OS. Outlier Ventures. 09 Ocak 2022 tarihinde https://outlierventures.io/wp-content/uploads/2021/08/OV-Metaverse-OS_V6.pdf adresinden erişildi.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Çelikkaya, G. (2021). Metaverse nedir? Neden gelecekte internetin yerini alacak? 14 Ocak 2022 tarihinde <https://webrazzi.com/2021/11/07/metaverse-nedir-ve-neden-gelecekte-internetin-yerini-alacak/> adresinden erişildi.
- Damar, M. (2021). Metaverse shape of your life for future: A bibliometric Snapshot. *Journal of Metaverse*, 1(1), 1-8.
- Doko, E. (2021). Alternatif bir dünya arayışı: Metaverse. *lacivert dergi*. 15 Ocak 2022 tarihinde <https://openaccess.ihu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12154/1665/enidoko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.
- Fiğan, M. (2021). Üç boyutlu bir dijital dünyaya doğru: Metaverse. *Yeni Medya, İnternet, Sosyal Ağlar ve Dijital Oyunlar*. 14 Ocak 2022 tarihinde <https://yenimedya.wordpress.com/2021/11/24/uc-boyutlu-bir-dijital-dunyaya-dogru-metaverse/> adresinden erişildi.
- Grider, D. (2021). *The metaverse Web 3.0 virtual cloud economies*. Grayscale Research. US: Grayscale Investments LLC.
- İşler, A. (2021). Metaverse nedir ne değildir? Kriptoda yeni trend mi yeni tokatçılık mı? 17 Ocak 2022 tarihinde <https://www.kriptoteknikhaber.com/metaverse-nedir-ne-degildir-kriptoda-yeni-trend-mi-yeni-tokatcilik-mi/> adresinden erişildi.
- Kalkan, N. (2021). Metaverse evreninde sporun bugünü ve geleceğine yönelik bir derleme. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 163-174.
- Karar. (2021). İnternet öldü, yaşasın metaverse! 11 Ocak 2022 tarihinde <https://www.karar.com/teknoloji-haberleri/metaverse-nedir-ne-ise-yarar-nasil-alinir-metaverse-hakkinda-1641795> adresinden erişildi.
- Karayel, Ö. (2021). Nedir bu metaverse dedikleri? Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Medya Çalışmaları Merkezi. 17 Ocak 2022 tarihinde <http://sml.boun.edu.tr/index.php/vizyonmisyon/> adresinden erişildi.
- Kuş, O. (2021). Metaverse: ‘Dijital büyük patlamada’ fırsatlar ve endişelere yönelik algılar. *Intermedia International e-journal*, 8 (15), 245-266.
- Ning, H., Hang, W., Lin, Y., Wang, W., Dhelim, S., Farha, F., Ding, J. & Daneshmand, M. (2021). A survey on metaverse: The state of the art, technologies, applications, and challenges. 12 Ocak 2022 tarihinde

- <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/2111/2111.09673.pdf> adresinden erişildi.
- Peng, J. (2021). The metaverse. Moving people in the web 3.0. 18 Ocak 2022 tarihinde file:///C:/Users/Fujitsu/Downloads/BCW_The_Metaverse_Moving_People_in_the_Web_3.0.pdf adresinden erişildi.
- Pladson, K. (2021). Nedir bu metaverse? 16 Ocak 2022 tarihinde <https://www.dw.com/tr/nedir-bu-metaverse/a-59609436> adresinden erişildi.
- Reed Smith. (2021). The metaverse. Reed Smith guide to the metaverse. 15 Ocak 2022 tarihinde <file:///C:/Users/Fujitsu/Downloads/MetaverseWhitePaperv2.pdf> adresinden erişildi.
- Sheldon, J. (2021). The rise of the metaverse. 17 Ocak 2022 tarihinde <https://engelsbergideas.com/notebook/the-rise-of-the-metaverse/?gclid=> adresinden erişildi.
- Smart, J., Cascio J. & Paffendorf, J. (2021). *Metaverse road map: Path ways to the 3D web*. US: Public Foresight Project.
- Smith, Z. (2021). Facebook ve Microsoft dahil herkes neden Metaverse'e sahip olmak istiyor? 11 Ocak 2022 tarihinde <https://ieconomy.io/facebook-ve-microsoft-dahil-herkes-neden-metaverse-sahip-olmak-istiyor/> adresinden erişildi.
- Sparkes, M. (2021). 3D-printed steel bridge takes the load in Amsterdam. *New Scientist*, 251(3348), [https://doi.org/10.1016/s0262-4079\(21\)](https://doi.org/10.1016/s0262-4079(21)).
- Srushti. (2019). The power and scope of metaverse. 14 Ocak 2022 tarihinde <https://srushticreative.com/wp-content/uploads/2019/03/the-power-and-scope-of-metaverse.pdf> adresinden erişildi.
- Şahin, L. Y. (2022). Yeni dünya metaverse. 12 Ocak 2022 tarihinde www.haberturk.com/eskisehir-haberleri/93523612-dijital-medya-kapilarini-metaverse-teknolojisine-acacak-yeni-dunya-metaversedoc-dr-levent adresinden erişildi.
- Şimşek, Y. M. (2021). Metaverse nedir? Moda ve giyim endüstrisi için neler vaat ediyor? 10 Ocak 2022 tarihinde <https://www.textilegence.com/metaverse-nedir-moda-ve-giyim-endustrisi-icin-neler-vaat-ediyor/> adresinden erişildi.
- TRT Haber. (2022). Metaverse ve sanal gerçeklik ile birlikte her şey değişecek! İşte dünyayı bekleyen büyük tehlike. 12 Ocak 2022 tarihinde <https://www.trhaber.com/bilim-teknoloji/metaverse-ve-sanal-gerceklik-ile-birlikte-her-sey-degisecek-iste-h28082.html> adresinden erişildi.
- Uludağ, T. (2021). Metaverse'in arkasındaki gerçek ne? Metaverse ile insanlığı nasıl bir tehlike bekliyor? 08 Ocak 2022 tarihinde <https://www.habervakti.com/metaversenin-arkasindaki-gercek-ne-metaverse-ile-insanligi-nasil-bir-tehlike-bekliyor> adresinden erişildi.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 21.02.2022

Kabul Tarihi: 24.05.2022

THE LOCUST INVASIONS IN THE ISLAND OF CYPRUS AND ITS SOCIAL AND ECONOMIC AFFECTS (1750-1840)

Kıbrıs Adası'nda Çekirge İstilaları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri (1750-1840)

Suha Oğuz BAYTİMUR

Dr. Öğr. Üyesi Sinop Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
obaytimur@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9436-4283

Çalışmanın Türü: Araştırma

Abstract

The island of Cyprus, which has a strategic location in the Mediterranean, has been attacked by locusts at different times. Due to the damage to the vegetation and agricultural products on the island, the people of the island have experienced great distress. The island, which was under the rule of the Ottoman Empire in the period under review, tried to take a series of measures with the encouragement of the central administration in order to overcome the problems. Due to the insufficient measures taken, the locusts continued to exist in swarms on the island and continued to damage agricultural areas and plants. A Christian living in the region, who did not mention his name, reported how to fight locusts on the island in a report he wrote to the center. In this study that we discussed on the information in this report, the information in the archive records and the research works related to the problems caused by the locusts on the island have been evaluated.

Keywords: Cyprus, Locusts, Struggle Against, Famine.

Öz

Akdenizde stratejik konuma sahip olan Kıbrıs Adası, farklı dönemlerde çekirge istilasına maruz kalmıştır. Adada bulunan bitki örtüsüne ve tarım ürünlerine zarar vermeleri nedeniyle Ada halkı büyük sıkıntı yaşamıştır. İncelenen dönemde Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde bulunan ada, sıkıntuları aşmak amacıyla merkezi idarenin teşvikiyle bir dizi önlem almaya çalışmıştır. Alınan önlemlerin yetersiz olması nedeniyle çekirgeler adada sürüler halinde varlığını sürdürmüş ve tarım alanları ile bitkilere zarar vermeye devam etmiştir. Bölgede yaşayan fakat ismini belirtmeyen bir hristiyan adada çekirge ile nasıl mücadele edilmesi gerektiğini merkeze yazmış olduğu raporla bildirmiştir. Bu raporda yer alan bilgiler üzerine ele aldığımız çalışmada, ayrıca adada çekirgelerden dolayı oluşan sorunlar ile ilgili arşiv kayıtlarında ve tetkik eserlerde yer alan bilgiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Çekirge, Çekirge İle Mücadeler, Kutluk.

1- INTRODUCTION

Cyprus, located in the east-mediterranean is the third one of the biggest islands in the mediterranean, after the Sicily and Sardunia. Cyprus has a 9.251 square kilometre arable land. Cyprus is located 70 km far away from the Turkish sea-side and 100 km far from Suriye, 370 km from Egypt, 400 km from Rhodes and 800 km far away from Greek coastal line (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000: 3). As starting with Kormakiti peninsula, northern

part of the island Girne-Karpas Mountains, rarely passes the 1.000 altitude height lays throughout the Carpas peninsula, in the South Trodos mountains raised. Whole shores of the island contain delta plain valleys, combined with alluvial soil. In addition to that Maserya alluvial plain rests 1.900 square kilometers wide between the Girne Mountins and Trodos mountains (Gözlü, 2011: 159).

Strategic importance of the Cyprus gives some privilages to the island and unique occupation in the region alongwith some disastrous problems in history. One of the suffrages of the island was natural disasters. In historical archiaval sources offers many different types of the natural disasters in the island as the searches goes on and estimated a vast scale of harassment, caused by the any kind of disasters in the region. One of these disastorious events, had been occcured in the island was the locust invasions. The locust invasions, scheduled on the category of the the biological disasters have been detected in the vide areas of the earth's habitable places during the history (Erler, 2012: 88). The locust invasions, so far having been witnessed can not directly harm the human life. However the locusts give a reall trouble to the humans by annihilating the food stocks, in need of the living within the arable lands. Therefore the inhabitants of the island Cyprus took some precautions against the locust invasions but failed to eliminate the threat. Nevertheless these precautions, though could not prevent the trouble relieved the affects of the locust invasions to some degree.

The world wide locusts show different attitudes due to their kind of types. According to the moving speciality of the locuts bears the ability of walking, climbing, jumping and flying. One of the different features of the locusts is to jump after one another. The thrust of the locust while jumping may change the range of distance between 10 and even 40 times of their body weight according with the types of the locust. The locusts, depending on how mature can jump 115 or 200 time over and over without resting. Thus the locusts can hastily change their places in short distance and also reach the highest places without having any obstacle (Lodos, 1991: 152-153).

Locusts, from India travel to Yemen and from there crossing the golf of Aden to Somalia then reach to Sudan. These locust swarms flies from Sudan by using the winds, created by heat changes of the wheather on the deserts. These insects can fly 1.500 km upto 2.000 km depending to the ghusts speed (Demirsoy, 2003: 395). When the locusts landed in a place wherever they can find suitable habitat (rain fall, heat, clay soil, herbs and deserted areas) lay their eggs and multiple their population in a short time of

life circle. The locusts, which cannot fly long-distance between seven and ten days after leaving their larvae, gather together from ten days and begin to fly long-distance in search of food. (Brown, 1886: 6). Their life circle is starting with as larva and caterpillar then mature one. These vast numbers of locusts in a very soon emerge locust swarms in the area in where they reched by the hand of the wind and their prejectail wings. Once they gather their swarm tended to live in a vast numbers.

The locusts were carried to long distances with the winds, caused by heat waves during the sunny day. When it turns dark and the night fall arrives then the wheather gets chilly causing the winds callm down. Therefore the locusts reached to long distances with the winds during the day time and then they lay down durng the night fall. These migrant herds reach with the density of 200 locusts per square with 7-8 cm body-lengthh at where they landed. It can be calculated that 200,000,000 locusts within the one kilometer to per square means an enormous density for these nasty pests. Occasionaly when it is happened within a mass of ten kilometers' locust herds wipes out the all crops. It is limited considering the large fields but devastating as a natural disaster. Some records prove that when these locust herds rise and stalk on the air hinders the sun-shine to reach the earth (Erler, 2002: 195-204).

Locust invasions, caused by desert crickets and crickets of Morocco initially emerged as a devastating disaster. These spicies of Morocco and of the deserted areas of Sudan vanishes the crops on where they landed and invaded (Erler, 2002: 196). One of these species, identified as the desert locust of Sudan expands its herds in a vast area from the western front of The islands of Canaria towards to the east covering Morocco, Algeria, Tunisia, Egypt and Suriya, Iraq, Southern Iran, Southern slopes of Himalaya. Last but not least the Sudan locust herds also reach its existence from Spain and Portuqal in the north towards France, Sweden, Southern Germany, Austria, Hungaria, Sothern Russia, and Central Asia in the east (Özer, 2016: 18). As comes for the locusts of Morocco this spicy covers and invades the area, starts from the Canaria Islands in the west towards Central Asia in the east. It also enlarges its living area from Morocco, Algeria, Suriya, Iraq, and İran in south towards Spain, Southern France, Italy, Greece, Western shores of the Black sea, Caucasus, Crimea and western shores of the Caspian Sea in the north. These species makes some stations of constant nest for their eggs for the new generations at the vast area in where they scattered (Balamir, 1952: 13).

Cyprus posseses large plains with fertile arable lands as that of allow

the locust to lay down their eggs and increase their population in a short time. Alluvium soils, in the island became a suitable nest for the locust eggs, preserving them any harassment. Increasing burst of the “Desert Locust”, in number caused a local disaster that annihilates the crops and any of plants regardless if it is cultivated or natural in the island of Cyprus. Initial source that informs about the locust invasion of the island was written up by Leontios Machaeras from Cyprus. Machaeras records that the first locust invasion in the island occurred in 1351 (Jenning, 1987: 315). The impacts of the 1351, locust invasion in the island must have been too devastating that of the other contemporary chronicles of this age did also give an exclusive importance to the event of the locust disasters. The chronicles of Florance Villani registered that the locust herds devastated the greens and the herbage of the Northern Africa in 1354 and same calamity happened to the island of Cyprus in 1355.

The island was invaded by the locust herds in 1409 and eaten up any green plant even to the leaves of the trees. The invasion was not limited with off the one, happened in 1409 and carried its endurance even in 1910 and the following year of 1411 but decreased its devastating affects in the year of 1412. The locust invasion throughout the year of 1409 up to the year of 1412 in the island the vineyards, the orange gardens and sugar cane gardens were ruined by the locust herds. Aftermath of this disaster the island turned to a wrecks (Kızılkaya & Akay, 2017: 175). Due to the locust invasion in 1510, the cultivated areas were destroyed and the people could not obtain the wheat they needed. For this reason, wheat was demanded from Syria to meet the needs of the people. However, due to the insufficient amount of wheat being sent from Syria, there was hunger among the people (Jennings, 1987: 323). Nevertheless another locust invasion in Cyprus had a start on 1572 and having continued throughout the year of 1576 (Kılıç, 2002: 725). The locusts thus caused a famine, reasoned by their four year devastating endurance in the island (Kandemir, 2014: 47).

2- THE LOCUST INVASIONS IN THE ISLAND OF CYPRUS (1750-1840)

The locust herds and their invasion in the island have occurred in diversity of different times. Having caused the scarcity of the food stock by consuming the plants, the locust herds have provided a hostile environment to the islander as to obtain food. The state regulated the agricultural overproduction, diverting to the needy places during the Ottoman legislation. However the islanders disobeyed this regulation at the time when the scarcity of agricultural product, due to the locust invasions and have

rejecting to send any grain to abroad.

The indigenous of the island could produced the sufficient enough agricultural product to save themselves because of the locust invasion and the drought in 1748. The legitimate state allowed the merchants of Sayda, Akka, Lazkiye and Sur in where the crop scarcity emerged to trade the grain yields of Cyprus. However the residents of Cyprus did not sell the crops that they yielded due to the decrease in the harvest. Therefore the merchants of Sayda, Akka, Lazkiye and Sur complained the event to the sublime-port reporting that the farmers and traders of Cyprus did not sell any grain to abroad. The sublime-porte of Constantinople hence warned and issued a decree to the residents of Cyprus so as to sell their grain to the merchants from where the famine struck (15 Numaralı Kıbrıs Şer'iyeye Sicili, s. 191-193).

Another locust invasion from the island was recorded in 1791. According to the Ottoman text, written in 1791; Colonel of the Cyprus, named El-Hac (performed the pilgrim) Mehmed was deceased and his endowments of that his house, furnitures, belongings, coins, animals and his concubines were being registered by the Ottoman officials. The Ottoman officials' record indicates that his grains and his cottons in three separate farms was not gathered due to the bad harvest, caused the locust invasion but only cotton saved to a certain amount from the disaster (21 Numaralı Kıbrıs Şer'iyeye Sicili, s. 212, B.496).

English doctor William Wittman visited island to record another locust invasion in 1800 of 28 of the Jun. He traveled with Sinyore Demetrio Nikolo Frankuli around the vicinity of Limassol and witnessed the bleak condition of the territory. According to what he was told that Limassol was attacked by the locust herds that of being covered as 30 cm. thicknesses on the ground, a week ago before their arrival. Locusts consumed all the green plants of Limassol including the orange and lemon trees' leaves (William, 2011, 68). The tax objects of the island had faced a great difficulty to pay their burden because of the crops' failure, caused by the locust invasion in the cultivated farms of the island.

The islanders requested a discount on their taxes from the state authorities but this demand refused and instead of discount, been giving an easy payment schedule (Cevdet Tasnifi, C.İKTS.: 1851. Baytimur & Tatar, 2020: 331). The authorities in 1801 summoned from the islander to submit 160.000 *kile* (bushel) of barley, 10.000 *kantar* (56,449 kg) of wheat and 25.000 *kantar* of *peksimet* (biscuits) for the need of the army. The governor

of Cyprus, named as Osman thus requested to have been exempted from any burden or taxes since the locust invasion annihilates the crop yields. Further correspondence between the local authorities and the governor of Cyprus indicates that the issue was maintained and remained intact. The sublime-porte forced the local authorities to gather the army needs by paying extra fee for the demanded crops. The authorities in Istanbul refused to give any excuse for the burden and wanted the local authorities in Cyprus to solve the matter without harassing the locals by offering them the extra payment for the needed amount of food-stock (22 Numaralı Kıbrıs Şer'iyye Sicili, s.59-60). The local authorities insisted seriously in their report to the Sublime-Porte that of the farmers were really in crisis and no product to compensate the needed amount of the army. It thus the needed amount of food-stock, recorded for the share of Cyprus as a burden was decreased to 40.000 bushels barley and 20.000 kantar biscuits. The overall remaining part of previously demanded amount of food-stock was excused (22 Numaralı Kıbrıs Şer'iyye Sicili, s.62-63).

Ali Bey who visited Cyprus in 7 March of 1806 stated that he came across with two main grievances. He states that the initial of these grievances, which also the most dangerous one was the snakes of the island. According to his statement the secondary one of these grievances was the locusts that populate constantly and fast. Ali Bey offered his aid coping with the locusts. It thus would have been easy task to cope with the locusts, contrary to what it is considered as difficult (Domingo Badia, 1816: 304). Nevertheless the locust invasion had preserved his existence for a couple of years more even in the year of 1809 along with the draught (26 Numaralı Kıbrıs Şer'iyye Sicili, s.128, B.270.) The subsistence of Istanbul and of the army that off had been taken as grain from Cyprus could not be obtained in the year of 1818 because of the famine, caused from the locust invasion. The inhabitants of Cyprus informed the Sublime-Porte stating that they did not have any grain due to the catastrophe of the locust invasion and asked being exempted from any burden. It hence was accepted, excusing them from any kind of taxes (Çoruh, 2008: 35).

In the year of 1822 was witnessed another drought and locust invasion failing the inhabitants once more to pay the amount of burden, fixed as grain and biscuits (30 Numaralı Kıbrıs Şer'iyye Sicili, s.113). Some other territories of the Ottoman lands women wear baggy pants (shalwar) to avoid the locust and snakes. It can be assumed that women wearing baggy pants (shalwar) also could be marked in the island of Cyprus due to the snake and locust occurrences (Erlor, 2010: 337).

3- COOPING WITH LOCUST INVASION

There were different kinds of detected methods to cope with locust invasion in the world. Some of these applications to annihilate the locusts were derived its' source from the local traditions. Whereas other half of the application against the locusts were feeded from the religious biases. Therefore Ottomans were not differing from the world as for struggling with the locust herds. The inhabitants of the island of Cyprus within the Ottoman realm thus applied traditional and religious methods as for struggling with the locust invasions. However any of these attempts applied by the islanders was failing to make the disaster to kneel down. Nevertheless the aim of the struggle to cope with the locust invasion was to bring its' end but never known if it was fully succesfull to annihilate.

The most preferred way to anniliate the locust herds was to keep the locust population under control. First of all the farmers intended to dig up the locust eggs which were laid 2-10 cm beneath the soil in pods so as to stop the rising in locust population. Each female locust lays 2-3 pods and every single pod contains utmost 60 eggs during her life-ime. The main target of the farmers had been destroying the locust nests. The nests contains locust pod that was sealed with a frothy plug that provides moisture and protection. The people could detect the locust nests by looking in to these frothy plugs. When they detected the nests they used two ways as to destroy the locust eggs. One of these ways was that once they detected the locust nests the area that contains locust pods was to spread the soil so that of sending the eggs down to decay in time. The second way of destroying the pod was to crash the eggs with the rollers (Kandemir, 2004: 75-76).

Nevertheless Ottoman state has had also various kinds of ways to destroy the locust nests as a local application especially suits for the territory. Therefore the state ordered some instructions to the judge of the highest local court of İznik, Yenişehir, Akhisar and Geyve while coping with the locust invasion.

One of these instructions was off about warning against the locust' pods had been laid beneath the soil previous year during the invasion. Next to that warning the state officials were also invited to take precaution so that of gathering the locals and put them on the grounds in where locust laid their eggs and crash them before they flied away (Demirtaş, 2004: 40). It can be assumed that state officials summoned the local farmers to crash the locust eggs under their foot or with brooms.

Another traditional method used for the fight against locusts was to

dig deep and wide pits. In this method, which was also applied in different regions, wide and deep pits were dug in front of the high barricades placed in the direction of the locusts' incoming route (Yazıcı, 2016: 850). Locusts, which got stuck on the barricades or fell directly into the pits, could not fly due to their piling up and were allowed to gather in the pits. A large number of locusts were collected in the pits and they were destroyed by covering them with soil (Biddulph, 1889: 711-712). In the following periods, zinc layers were used in the barricades placed behind the pits (Candeger, 2016: 2128).

The islander in Cyprus had a miserable life caused from the locust invasions, occurs quite often. An official commission, to cope with the locust invasions was established so as to give a relief to the miserable conditions for the inhabitants. This commission was embodied all in all from nine members. Three of these members were from Lefkoshe and the rest of them from Tuzla and from the various towns of Cyprus contain quays. Nine of these members of the locust commission were chosen among Muslim and Non-Muslim of the island, who has to stay in where they charged a duty. The authority, charged to cope with locust invasion constructed four storages, located different places in where the gathered locust' pods were kept under control. The commission requested a well-paid staff appointment from the rulers. This storages' staff was defined as off that a consul, storage watchman, quill-driver, weigher and porter for each storage. The commission also asked from the managers of the island to pay 25 coins during the summer time and 23-25 coins during the winter time for each bushels to those who gathered locust's pod. It was also made clear that there was no certain ending time or devised expenditure for gathering the locust eggs. Nevertheless the inhabitants of the island burn the locust eggs but this method of coping was not sufficient to destroy the invasion (Erler, 2002: 200-201. Baytimur, S.O. & Tatar, 2020: 331. Cevdet Tasnifi, C.İKTS: 1851).

The most striking Ottoman way to cope with the locust invasion was using the domestic birds such as starling and other wild ones alike crow, stork, swallow. Especially starlings swallow crickets up to several times of their body weight. Ottoman tamed the starlings to attack over the locusts with the instruction of their tamer, named as "Starling' Sheyh". These birds, since they annihilate the locusts were being called as "Birds of Mohammed" according to a mystic belief (Erler, 2002: 197).

The holy water or "Starling Water" was used against the locust herds according to another mystic belief. The Starling Water emerged as a spring

in the village of Sheyhs, town of Yabanabad tied to Ankara Sub-Province. It was believed that the water, kept the locust and other insects away was prepared by the experts who were regarded as the descendants of Caliph Omar. The water was send by the state officials to where the locust invasion was occurred (Ali Emiri Tasnifi, AE.SSLM.III: 14721). It thus we came across with the text that deals with the water that was used against the locust invasion in Cyprus.

Another manuscript, written by one of the settlers in Cyprus on 31.12.1832 and sent to Mustafa Reshid Pasha, addressing to the Sultan Abdulmecid mentioned about the locust invasion.¹ In this manuscript the writer, describes himself as a “poor subject of the Sultan” states out that he was not eligible to Turkish and had to written his report in Greek and French. In his report he mentioned about the troubles that was caused due to the locust invasion in the island. At last but not least he described his opinions about the ways of coping with the locust in his report. At the beginning of his report the author described the bleak conditions of the island due to the locust invasion as pointing out that: “The Cyprus, belonging to the unique endowment of the Sultan, the Emperor was suffering from the locust invasion for years. The reporter who loyal to the state requested from the Sultan to take care for the report that explains how to cope with the devastating locust invasion...” He then carried out his text was stating about the ways to struggle with the locust herds in the island (Hariciye Nezareti, HR.TO.:633).

4- THE SOCIAL AND ECONOMIC EFFECTS OF THE LOCUST INVASIONS IN THE ISLAND OF CYPRUS

The locust invasions, occurred in Cyprus had caused lots of miserable events, ended with disasters within some years. The locust invasions were looked like never ending catastrophe if once started. The locust herds increased their crowd density in time and stopped the agricultural living in the island during the locust invasion. The locusts attacked to any green plant or trees in the island causing the decline of the animal husbandry along with the cultivation. The texts, deals with the locusts' invasion within the judicial court notebooks mentioned the economic decline of the island as a main issue. The inhabitants of island of Cyprus were bothered either with the taxes or with the demanded

---

¹ In the report the given date was registered as 31.12.1832 that Mahmut the second on the reign. Whereas Sultan Abdulmecid reigned 1 July 1839. Therefore there must be a mistake of the given date in the text.

agricultural portion for Istanbul. The taxes, levied on the islanders and also the agricultural product, demanded for the Istanbul's provision could not be afforded due to the scarcity, caused from the locust invasion (Cevdet Tasnifi, C.İKTS: 1851. Baytimur, S.O. & Tatar, 2020: 331). One of the investigation reports, sent to the central administration depicts the gloomy condition of the island stating that; "Locusts was devastating everywhere, vanished the all agricultural cultivations and harmed the state treasure, causing the decline in the revenue" (Hariciye Nezareti, HR.TO.:633). The state in this case of disasters occasionally applied the tax exemption and freed the subjects from the charges of any duty, concerning the provision. It thus be witnessed in the Cyprus that the inhabitants of the island benefited from the same application of exemption, regulated by the state canons (Erler, 2002: 203).

In so far it can be defended that the locust invasion had also caused to ruin the provisional chain, devised by the state. According to the Ottoman regulations, the richest places in where abundant harvest yielded had to send the needed amount of their agricultural surplus to defined territories as provision. The needed place in where had been strocked by the scarcity in the harvest received regularly enough provision from wherever had the agricultural surplus within the large territories of the Ottoman sovereignty. Especially the capital of the Ottoman, Istanbul and other coastal towns' had drawn the agricultural provisions from the Cyprus in time of emergency crisis in the harvest. There were food shortages during the locust invasions hindering the devised provision by the state. The state re-regulated the shares of provision to new territories causing another famine in different areas (Çoruh, 2008: 35. 30 Numaralı Kıbrıs Şer'iyye Sicili, s.113, B.342). The draught areas were badly affected from this regulation since the island of Cyprus, offers easy access both for transportation and for cheap food stock during the normal seasons (Erler, 2012: 86). The prices of inadequate basic foods has risen sharply in the island of Cyprus and its' vicinity after the locust invasions in wherever occurred. In this time of calamity the basic foods diminished for selling and the price of scarcely available food stock has risen too much (22 Numaralı Kıbrıs Şer'iyye Sicili, s.59, B.136). Expenditures and difficulties in living, caused by the locust invasion disordered the routine of the inhabitants and their comforts. The people who lived in the rural areas survived with what they obtain from their limited cultivations and animal husbandry on the pasture. The urban and suburban along with rural settlers of Cyprus could not have afford to pay their taxes, levied up on them since the locust invasion wiped out any profitable business living.

In the investigation survey on the island indicates that “The farmers, in the island puzzled how to cope with the locust whereas they had previously succeeded to overcome the harassment of any kind of harmful animals and insects. The farmers, suffered from the locust invasion had to barrow money with the highest rates to look after their families. They hence could not afford to pay back their debts selling all their properties and desperately leaving their home-land for another place bowing down before the wrath of the nasty insect herd. There was no other unlucky place within the Ottoman realm except biggest, most beautiful and most fertile island of Cyprus in where cute and calm peoples live that suffering enormous crowd of locusts. The inhabitants of Cyprus who were hard-working people had to leave their home-land and were become lazy since devastating locust invasions. If no plausible remedy was found to solve this insect problem the island soon or later would have been turned deserted.” (Hariciye Nezareti, HR.TO.:633). Though the bleak condition of the agricultural facilities, farmers of the island struggled to carry out the sugar-cane and cotton production to some extent but failed sustaining this profitable farming in time of disasters. Therefore the farmer of the island eventually left cultivating the cotton and sugar-cane. This failure in agriculture caused the decline of welfare of the islander leaving its place to the miserable poverty.

The locust invasion badly changed the demography of the island. The rural settlers who farmed the fertile valleys migrated to survive because of having difficulty to obtain the daily basic food-stock to feed themselves and also their animals. Some of these migrations appeared from the rural areas into the urban towns causing the urban life expanded but dragging the rural area into a deserted place. Whereas some of the migrants also preferred to leave the island for a better life or for a fertile and prosperous land. The human mass-traffic triggered other population problems in where the migrants of Cyprus, due to locust inclined to settle down (Hariciye Nezareti, HR.TO.:633). As a consequences of the islanders’ miserable locust problem the Ottoman state voluntarily gave up from his right of sovereignty on Cyprus for the sake of England at the eve of Berlin Congress, ceased the war between Russia and Ottomans in 1879.

5- SUMMARY

Grasshopper invasions, which have been seen in many parts of the world in the historical process, have also been seen on the island of Cyprus, located in the east of the Mediterranean. The grasshopper invasions, which became more frequent in different periods between the years 1750-1840, which we examined, put the people living on the island into great trouble.

Grasshopper invasions took place on different dates that we could detect in the region. The grasshopper invasions in 1748, 1791, 1800, 1806, 1809, 1818 and 1822 caused great problems in Cyprus. In the memoirs written by those who visited the region during the period we are examining, it is mentioned that the grasshoppers piled on top of each other form a layer 30 centimeters high. The biggest damage cause by the grasshoppers to the region is the destruction of cultivated and planted areas in order to meet their food needs, caused famine in the region. In addition, the grasshopper, which destroyed the green areas and pastures, also caused other animals living on the island to starve. The decrease in food stocks on the island also led to the deterioration of the economic order. Due to the increase in the prices of basic necessities, people have had difficulties in meeting their needs. In addition, the taxes collected by the Ottoman administration from the region could not be collected and the state treasury was also indirectly affected by this situation.

Various measures have been tried to be taken in order to eliminate the problems arising from the grasshopper invasion on the island of Cyprus. In this context, firstly, the basic needs that could not be produced due to the grasshopper invasion in the region were provided. Care was taken to provide the basic needs of the people, especially grain and similar products, from different regions. In addition to meeting the needs of the people, it has also been a Pioneer in the struggle of the island people against grasshoppers. In fact, the fight against grasshoppers on the island is not different from other regions. In order to destroy the grasshoppers, it was first tried to prevent their reproduction. Soil was plowed in order to destroy the grasshopper eggs placed under the thin soil layer, thus allowing the grasshopper larvae to rot in the soil. Another method used in the fight against grasshoppers is to trample the soil or to pass over it with a roller. Thus, the egg larvae under the thin layer of soil were crushed and destroyed. Another method used in the fight against grasshoppers was to make use of birds that feed on grasshoppers. Birds brought to the region, especially starlings, crows, swallows and storks, had an important place in the fight against grasshoppers. In addition, holy water was used in the fight against grasshoppers in different regions of the Ottoman Empire.

According to a mystical belief, the water prepared in Şeyhler Karyesi located in the Yabanabad district of Ankara sanjak was used in the fight against grasshoppers. It is believed that this water, which was handed down from generation to generation by people claiming to be descended from Hazrat Omar, drives grasshoppers and other harmful pests away from

the region. This water was sent to every region infested with grasshoppers and the birds were made to drink.

None of the most effective methods for the destruction of grasshoppers has been to destroy the grasshoppers by opening pits. The grasshopper, which hit the layers placed behind the pits opened parallel to the movement direction of the grasshoppers filled the pits. Due to the loss of mobility here, the grasshoppers could not escape and the wells were covered and the grasshoppers were destroyed. In some cases, the grasshoppers that filled the wells were destroyed by burning.

The Ottoman administrative structure also took various measures in this regard. A nine person commission consisting of Muslims and non-Muslims from different parts of the island was formed. With the contributions of the commission members working in the regions they live in, the fight against the grasshoppers was carried out in a more organized way. In addition, four warehouses were created in different regions for the collected grasshoppers cocoons.

One of the important documents in the fight against the grasshopper is the report that a non-Muslim living on the island of Cyprus sent to Mustafa Reşit Pasha on 31 December 1832 and addressed to Sultan Abdülmecid. This person, whose name was not included in the report and who used the phrase “your helpless servant” instead of his name, states that he does not speak Turkish and therefore wrote his report in Greek and French. In his report, the person in question stated that the grasshopper invasion on the island had caused serious problems.

In the report he wrote, this person also expressed his own thoughts on what kind of method should be followed in the fight against grasshoppers and what precautions should be taken.

6- REFERENCES

Archive Resources:

Kıbrıs Şer’iyye Sicili Defterleri: 15, 21, 22, 26, 30.

Cevdet Tasnifi:

Cevdet İktisat: 1851

Ali Emiri Tasnifi:

AE.SSLM.III: 14721

Hariciye Nezareti:

Tercüme Odası: HR.TO.: 633.

Balamir, S. (1952). Türkiye’de Fas çekirgesi durumu (1939 - 1951). *Bitki Koruma Bülteni*, Cilt 0, Sayı 1, s.11-16.

Baytimur, S. O. & Tatar, Ö. (2020). Osmanlı Devleti’nde çekirge istilaları ve sosyo-

- ekonomik hayata etkileri (1789-1839). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 23, s.325-347.
- Biddulph, R. (1889). Cyprus. *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*. New Monthly Series 11 (12), pp. 705-719.
- Brown, S. (1886). *The locust war in Cyprus*. London: Sprague & Co. Printers.
- Çoruh, H. (2008). II. Mahmud döneminde Kıbrıs'ın idarî, iktisadî ve ictimai yapısı (1808-1839). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Demirsoy, A. (2003). *Yaşamın temel kuralları omurgasızlar/böcekler entomoloji*. C.2/Kısım 2, Ankara: Meteksen Yayınları.
- Demirtaş, M. (2004). XVI. yüzyılda meydana gelen tabii afetlerin İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatına etkilerine dair bazı misaller. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IV (2), s.37-50.
- Domingo Badia by Leblach, (1816). *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria and Turkey between the years 1803 and 1807*. Volume I, Longman, London.
- Erlor, M. Y. (2012). *Osmanlı Devleti'nde kuraklık ve kıtlık olayları (1800-1880)*. İstanbul: Libra Kitapçılık Ve Yayıncılık.
- Erlor, M. Y. (2002). Kıbrıs'ta çekirge istilası (1845-1869). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.X, No.1, s.195-204.
- Erlor, M. Y. (2010). Animals during disasters. Animals and the people in the Ottoman Empire, İstanbul: Eren Yayınları.
- Gözlü, A. (2011). *Kıbrıs Eskiçağı ve jeopolitiği*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Jennings, R.C. (1987). The origins of the locust problem in Cyprus. Byzantion. Vol.57 No 2, pp. 315-325. (Peeters Publishers)
- Kandemir, Z. (2014). *İmparatorluğun açlıkla imtihanı (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kılıç, O. (2002). Osmanlı Devleti'nde meydana gelen kıtlıklar. *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kızılkaya, O. & Akay, T. (2017). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs'ta çekirge istilasına karşı alınan tedbirler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:13, s.171-193.
- Lodos, N. (1991). *Türkiye entomolojisi*, C.1, İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2000). *Osmanlı idaresinde Kıbrıs*, Ankara.
- Panzac, D. (1997) Osmanlı İmparatorluğu'nda veba (1700-1850). İstanbul.
- Sevilay, Ö. (2016). *Anadolu'da görülen çekirge istilaları ve halk üzerindeki etkisi (1914-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Candegör, Ü. (2016). Locust problem in the Ottoman State in World War One. *International Journal Of Human Sciences*. 13 (1) , s. 2125 -2134.
- William, W. (2011). *Osmanlı'ya yolculuk 1799-1800-1801*. (Çev. Belkıs Dişbudak), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Yazıcı, S. (2016). İzmit Sancağı'nda çekirge afetleri (1891-1914). *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Vol. II, Kocaeli: s. 849-

859.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olup/olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 02.03.2022

Kabul Tarihi: 06.06.2022

URFA DİRENİŞİNDE SİYALE AŞİRETİ MENSUPLARINDAN SALİH EL-ABDULLAH'IN YEREL İDARECİLERE VE İŞGAL KUVVETLERİNE YÖNELİK TUTUMU

Attitudes of Salih el-Abdullah, a Member of Siyale Tribe, Towards Local
Administrators and Occupying Forces during Urfa Resistance

Zafer BENZER

Arş. Gör. Harran Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
zaferbenzer@harran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7549-6731

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

20. yüzyılın başlarında Harran bölgesinde yaşayan Salih el-Abdullah, Kays Aşireti'ne bağlı Siyale (Seyale) kabilesinin reisiydi. O bölgede sebep olduğu asayiş problemleri gerekçesiyle ve bu hareketleri terk etmesi amacıyla Edirne'nin Lüleburgaz yöresine sürgün edilmiştir. 1918 yılında affedilmiş ve Salih'in Urfa'ya dönüşüne izin verilmiştir. Ne var ki Urfa Milli Mücadelesi döneminde işgal kuvvetleriyle irtibat halinde olduğu, üstelik Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını da işgalcilere bildirdiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Urfa'nın işgal sürecinde bölgede bulunan idarecilerin ve şehir eşrafının kaleme aldığı hatıratlarda ve arşiv kayıtlarında, Salih el-Abdullah'ın memleketin selameti için yapılan çalışmalara katkı sağlamadığı gibi bu çalışmalarını deşifre emeye çalıştığı açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca Fransızlara hizmet ederek, Milli Aşireti gibi bazı aşiretlerin fertlerini yanına çekip gasp ve yağma faaliyetlerine karıştığı ortaya konulmuştur. Merkezi otorite ve/veya yerel idarecilerin aldığı önlemlere rağmen onun bu olumsuz faaliyetleri, tamamen ortadan kaldırılamamıştır. İşgal kuvvetlerinin Urfa'yı terk etmesine kadar olan süreçte Salih hakkında yapılan suçlamalar işgal sonrasında ele geçirilen belgelerle iddia olmaktan çıkmış ve netlik kazanmıştır. Faaliyetleri nedeniyle suçlu bulunan Salih tutuklanarak Diyarbakır Cezaevi'ne gönderilmiş ve 1924'te burada tutuklu iken eceliyle vefat etmiştir. Salih el-Abdullah, Urfa ve yöresinde gerek eşkıyalık faaliyetleri ve gerekse Milli Mücadele karşıtı tavırlarıyla bilinen bir şahsiyet olarak tarihte yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Milli Mücadele, Aşiretler, Siyale Aşireti, Salih el-Abdullah.

Abstract

Salih el-Abdullah, living in the Harran region in the early 20th century, was the leader of the Siyale (Seyale) clan connected to Kays Tribe. He was exiled to Lüleburgaz, Edirne because of the security problems he caused and in order to abandon such actions. He was pardoned in 1918 and allowed to return to Urfa. However, it is documented in the archive records that he was in contact with the occupying forces during the Urfa National Struggle and also that he reported the activities of Kuva-yı Milliye (National Forces) to occupying forces. It was clearly stated in the memoirs written by the administrators and gentry who were present in the region during the occupation of Urfa and in the archive records that Salih el-Abdullah did not contribute to the activities carried out for the salvation of the homeland; in contrast, he tried to expose these activities. Moreover, it is determined that he served to the French, influenced some of the members of certain tribes such as Milli Tribe and got involved in extortion and looting. Despite the precautions taken by the central authority and/or local

administrators, his negative actions could not be completely eliminated. Allegations declared against Salih until the period when the occupying forces left Urfa were no longer claims thanks to the documents obtained after the occupation and gained clarity. Found guilty of his actions, Salih was arrested and sent to Diyarbakır Penitentiary and in 1924 he died of natural causes there. Salih el-Abdullah took his place in history as a figure who was known of his banditry activities in Urfa and its surroundings and his attitudes against the National Struggle.

Keywords: *Urfa, National Struggle, Tribes, Siyale Tribe, Salih el-Abdullah.*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak ayrılmıştı. Mondros sonrasında İngilizler, bu antlaşmanın 7. maddesini ileri sürerek hukuksuz bir şekilde Anadolu'nun çoğu vilayetini işgal ettiler. İşgal edilen vilayetlerden birisi de Urfa idi. Urfa ve yöresi 1918 senesinin Mart ayından Ekim ayına kadar İngilizlerin kontrolünde kaldı. Sonrasında İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan anlaşma gereği Urfa vilayeti Fransız işgal kuvvetlerine bırakılmış oldu. Her iki devletin de bu işgal faaliyetleri Urfa halkı nezdinde asla kabul edilmedi ve işgallere karşı yerel idareciler başta olmak üzere, şehirliler, köylüler ve aşiretler direnişe geçti. Urfa birçok Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerine ev sahipliği yapmaktaydı ve bu direnişte bazı Urfa aşiretleri Milli Mücadele'ye katkılarıyla ön plana çıktı.

Urfa direnişinde aşiretlerin rolü ve önemini kavrayan işgal kuvvetleri, bölge aşiretlerinin desteğini almak için harekete geçip onları yanlarına çekmeye çalıştılar. Ancak tüm çabalarına rağmen bölgede bulunan Milli, Berazi, Badıllı, Aneze, Kays, Dögerli, Baziki ve İzollu gibi aşiretler işgal karşısında mücadeleye hazır olduklarını her fırsatta dile getirdiler. Bu düşünce ve tavırlarını uygulamada da gösteren aşiret reisleri ve mensupları Kuva-yı Milliye'ye maddi-manevi destek verdiler ve Urfa'nın kurtuluşunda önemli bir rol oynadılar (Üner, 2015). Ancak istisnai de olsa bazı aşiret mensuplarının devlet otoritesine muhalif tavırları oldu. Dönemin arşiv kayıtları ve o dönemde olayları bizzat yaşamış veya gözlemlemiş kişilerin kaleme aldığı hatıratlarından takip edilebildiği kadarıyla Milli Mücadele'ye muhalif olanlardan biri Harran aşiretlerinden Siyale (Seyale) Aşireti mensubu Salih el-Abdullah idi. Kayıtlarda "Siyale Aşireti Reisi" olarak anılan Salih el-Abdullah, I. Dünya Savaşı devam ederken Harran ve civarında asayişsizliğe sebep olduğu gerekçesiyle merkezi hükümet tarafından bölgeden uzaklaştırılarak Edirne'ye gönderilmişti. Belirli bir süre burada ikamet etmek zorunda kalan Salih el-Abdullah, Mondros Mütarekesi'nden sonra affedildi ve memleketi Urfa'ya dönüşüne izin verildi.

Urfa işgalinde bu bölgede bulunan Salih el-Abdullah'ın, İngiliz ve akabinde Fransız yanlısı olduğu ve işgal kuvvetleriyle temaslarda bulunduğu iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra milli direniş hususunda Kuva-yı Milliye ve Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmalarını işgal kuvvetlerine ihbar ettiği, itaatsiz tavırlar sergilediği ve bölgede yağma faaliyetlerinde bulunduğu bilgisi de çeşitli kaynaklarda mevcuttur. Bu çalışmanın konusu Milli Mücadele döneminde büyük önem arz eden Urfa direnişinde Siyale Aşireti mensuplarından Salih el-Abdullah'ın yerel idarecilere ve işgal kuvvetlerine yönelik tutumunun tespit edilmesidir. Bu hususta şu an için müstakil olarak ele alınan bir çalışmanın bulunmaması araştırma konusunu özgün kılmaktadır. Bu çalışmada, Urfa direnişi sürecinde Siyale Aşireti mensuplarından Salih el-Abdullah'ın bölgedeki faaliyetleri ele alınarak Milli Mücadele'deki rolünü ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak başta Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler olmak üzere dönemin idari ve askeri yöneticilerinin kaleme aldığı hatıratlar ve araştırma konusu ile ilgili diğer telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

2. SİYALE AŞİRETİ VE SALİH EL-ABDULLAH HAKKINDA

Kaynaklarda Siyale veya Seyale aşireti olarak zikredilen bu aşiret aslında bir kabiledir ve bölgenin büyük Arap aşiretlerinden olan Kays (Geys/Ceys)¹ Aşireti'nin bir alt koludur. Suriye'nin kuzeyi ve Urfa Sancağına bağlı Harran bölgesinde varlık göstermiştir (Taşkıran, 1999, s. 130-131). Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde gerçekleştirilen son aşiret sayımında belirtildiğine göre 20. yüzyılın başlarında Kays Aşireti Harran kazasında 3.950 kadar bir nüfusa sahipti ve yarı göçebe halde yaşamını sürdürmekteydi (Aydın & Çiftçi, 2021, s. 209). Bununla birlikte aynı dönemde Ziya Gökalp'in aktardığı verilerde ise Beni Kays olarak nitelendirdiği Kays Aşireti; Beni Muhammed, Seyale(Siyale), Cemile(Cümeyle), Meşhur ve Beni Yusuf olmak üzere beş alt kabileden meydana gelmekteydi ve nüfusu tahminen 25.800 kişiydi. Bunlardan Siyale kabilesinin nüfusu tahminen 3.000 kişiden müteşekkildi (Gökalp, 2013, s. 56). 1927 tarihinde hazırlanan Urfa Salnamesinde de yine Kays Aşireti bünyesinde gösterilen Siyale fırkası Ceyhum, Ma'acle, Ta'an, Nevacih, Ebuhas, Hubua, Cümeyle, Benzeyn(Bini

¹ Kökeni Kays Aylân kabileler topluluğuna dayandırılan bir aşirettir. Siyale, Beni Muhammed ve Beni Yusuf olmak üzere üç ana kabileden meydana gelmektedir. Bir konfederasyon yapısı gösteren bu aşiret 19. Yüzyıla kadar etkin bir güce sahip olmuştur. Hz. Ömer döneminde Suriye bölgesi, Irak, Harran ve Akçakale taraflarına gelip yerleştikleri belirtilmektedir (Bozkurt, Tarihsiz, s. 217-218). Ayrıca Kays Aylân hususunda tafsilatlı bilgi için bkz. (Önkal, 2002, s. 91-92).

Zeyd), Nufavile ve Elbucindi şeklinde alt kollardan meydana gelmektedir (Urfa Hakkında Salname, 1927, s. 96).

Harran ve civarında bulunan Siyale Aşireti'nin son dönem reisleri Hüseyin Salih el-Abdullah'tı (Bozkurt, Tarihsiz, s. 232). Salih'in hayatı ve kişiliği hakkında resmi kayıtlarda pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilerden hareketle onun Milli Mücadele döneminde Urfa'dan Edirne taraflarına sürgün edildiği tespit edilmiştir. 28 Şubat 1917 tarihinde Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen şifreli bir telgrafta Salih'in Harran Kazası ve civarında öteden beri eşkıyalık hareketlerinde bulunduğu, bölgede bulunan diğer aşiretlere yönelik uygunsuz hareketler sergileyerek halkı zarara uğrattığı belirtilmiştir. Salih el-Abdullah'ın bu gibi olumsuzluklara bir daha sebebiyet vermemesi ve uslanması amacıyla bulunduğu Harran bölgesinden Edirne Vilayeti'ne gönderilmesi talep edilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 546-111). Bu telgrafa karşılık 7 Mart 1917'de Urfa Mutasarrıflığına hitaben gönderilen telgrafta cevap olarak Siyale Aşireti Reisi Salih Abdullah'ın "karar-ı askeri" ile Edirne Vilayeti'ne tedibi uygun görülmüştür (BOA, DH.ŞFR. 74-57).

Salih el-Abdullah ailesini ve çocuklarını geride bırakarak İttihat ve Terakki hükümeti tarafından tek başına Edirne'ye gönderilmiştir. Dönemin kayıtlarından hareketle Salih'in sürgüne gönderildiği dönemde yaşının ilerlemiş olduğu ve Edirne vilayet merkezinde değil de buraya bağlı Lüleburgaz'da ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 19 Ağustos 1917'de 'Urfalı Şeyh Salih' ismiyle Dahiliye Nezâreti'ne yazdığı telgrafta yetmişli yaşlarında olduğunu ve ömrünü Osmanlı Devleti'ne hizmet ve itaatle geçirdiğini dile getirmiştir. Haksız yere sekiz aydan beri Lüleburgaz'a sürüldüğünü öne sürerek affedilip memleketine geri dönmeyi talep etmiştir (BOA, DH.EUM.4.Şb. 13-19). Aynı talebini 20 Ekim 1917'de Harbiye Nezâreti'ne de bildirmiştir (BOA, DH.EUM.4.Şb. 14-4).

O dönemde Siyale Aşireti gibi hatırı sayılır bir aşiretin reisi konumunda iken ait olduğu topraklardan kaldırılıp aşına olmadığı farklı bir bölgeye gönderilen Salih'in yaşının da vermiş olduğu ağırlıkla sıkıntıya düştüğü gözlemlenmiştir. Bölge olarak Urfa'nın ılıman ikliminden farklı özelliklere sahip Edirne bölgesinde problem yaşadığı anlaşılan Salih'in vilayet dahilinde Tekfur Dağı gibi havası ılık bir mahâle veya arzu ettiği takdirde Aydın Vilayeti dahilinde bir kasabaya naklinin de uygun görülebileceği 26 Aralık 1917 tarihli Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir telgrafta dile getirilmiştir (BOA, DH.EUM.4.Şb. 15-9). Nisan 1918'de Salih'in memleketine geri dönme talebi tahkik edilmiştir (BOA, DH.EUM.4.Şb. 18-25). Tahkikat neticesinde Edirne'den İstanbul'a geldiği

anlaşılan Salih Abdullah'ın memleketi olan Urfa'ya dönüşüne Mayıs 1918'de müsaade edilmiştir (BOA, DH.EUM.4.Şb. 17-58/1).

Urfa Mutasarrıfı namına muhasebeci Muhiddin ismiyle Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta Salih'in dönüş izninin İkinci Ordu Kumandanlığına da uygun görüldüğü belirtilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 581-44; BOA, DH.EUM.4.Şb. 17-58/5). Bunun yanı sıra Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey tarafından yine Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta da Salih el-Abdullah'ın Urfa'ya dönüşüne müsaade edilmesinin birtakım faydalarının sözü konusu olabileceği vurgulanmıştır. Öyle ki Salih el-Abdullah'ın oğlu olduğu söylenen Hüsnü'nün uygunsuz tavırlar sergilediği ve babasının dönüşü ile birlikte kendisinin itaat altına alınabileceği hususunda fikir beyan edilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 579-108; BOA, DH.EUM.4.Şb. 17-58/6). Kayıtlardan takip edilebildiği kadarıyla Siyale Aşireti Reisi Salih el-Abdullah 1917 senesi başlarında Harran'da yakalanmış ve tedibi için Edirne'nin Lüleburgaz bölgesine gönderilmiştir. Yaklaşık olarak bir buçuk sene burada ikamete mecbur kalan Salih, 1918 senesi ortalarında affedilmiş ve memleketine dönmesine izin verilmiştir.

3. URFA'NIN İŞGALİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Birinci Dünya Savaşı sürecinde işgale uğramasına rağmen savaş sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 10. maddelerine dayanılarak işgal edilmiştir (Türk İstiklal Harbi-IV, 1966, s. 3). Bu işgalin altyapısı Batılı devletler tarafından henüz savaş devam ederken kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla hazırlanmıştı. Bu anlaşmalardan biri 9-16 Mayıs 1916'da yapılan Sykes-Picot Antlaşması idi. Buna göre; Antep, Maraş ve Urfa ile Musul bölgelerinin Fransızlara verilmesi öngörülmüştür. Ancak savaşın sonunda Osmanlı Devleti ile yapılan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngilizler bu mıntıklarını işgal etmişlerdir. Bu durumun başlıca sebebi Musul'u Fransızların elinden kurtarmaktı. İngiltere, Musul'a karşılık Fransızlara bu bölgeleri koz olarak kullanırken, Fransızlar da Antep, Maraş ve Urfa bölgelerine karşılık Musul'u İngilizlere verdiklerini açıklamaktaydı (Akbıyık, 2015, s. 2-3). Bu mütareke çerçevesinde Anadolu'yu işgale başlayan İtilaf Devletleri'nden İngiltere 24 Mart 1919 tarihinde Urfa'ya girerek şehir merkezini işgal etmiştir.²

İngiliz kuvvetleri Urfa'da buldukları süre zarfında genellikle ahaliye ılımlı davranmış, yerel idarecilerin tarafsız ve dürüst davranmaları karşılığında işlerine pek karışmamışlardır (Akalin, 2016, s. 13-14). İngilizler

² Urfa'nın İngilizler tarafından işgal edildiği tarih mahalli yayınlar ve hatıratlarda 7 Mart 1919 olarak zikrediliyorsa da resmi kayıtlarda bu tarih 24 Mart 1919'dur (Özçelik, 2003, s. 46).

bölgedeki faaliyetlerini, etkileyebileceklerini düşündükleri iki kesim üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bunlar; şehir merkezinde bulunan gayrimüslimler ve özellikle Ermeniler ile Urfa merkezi ve çevresinde varlık gösteren aşiretlerdir. İngilizlerin başlıca amacı Kafkasya ile Mezopotamya arasında Kürt ve Ermenilere kurdurmayı düşündükleri devletler aracılığıyla bir tampon bölge oluşturmaktı. Bu suretle başta Kürt ve Arap aşiretleri olmak üzere bölgede bulunan aşiretler arasında nabız yoklamalarına başlamışlardı. Onlarla ilişki kurmaya çalışmışlar ve özellikle de yörenin nüfuzlu aşiretlerinden olan Milli Aşireti'ne ayrı bir önem vermişlerdi. Aşiret Reisi Mahmut Bey'e, "Kürt Lawrence" olarak nitelendirilebilecek Binbaşı Noel³ ve Yüzbaşı Woolley gibi casuslarını gönderip bunların vasıtasıyla mektup ve hediyeler takdim etmeyi de ihmal etmemişlerdi (Özçelik, 2003, s. 54-55). Bu görüşmelerden olumsuz netice alan İngilizler bu kez de General Barrow aracılığıyla Mahmut Bey'i Urfa'ya davet ettiler. Mahmut Bey, bu hususta nasıl davranması gerektiğini sorduğu 13. Kolordu'dan aldığı talimat doğrultusunda bu buluşmaya da iştirak etmedi (Ali Rıza, 1995, s. 8-9; Akalın & Karakaş, 2020, s. 37). Dolayısıyla İngilizlerin Milli Aşireti'ni para ve sair araçlarla elde etmeye çalışma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu girişimler Milli Aşireti özelinde sonuç vermemiş olsa da Urfa civarında bulunan bazı Arap aşiretleri üzerinde etkili olmuştur. İngiliz taraftarı olan aşiretler, devletin yanında yer alan aşiretlere saldırıyordu. Harran'ın kuzeyinde çatışma halinde olan aşiretler birbirilerinin kanını dökmekten geri durmuyorlardı. Bu duruma içten içe sevinen ve aşiretleri kışkırtan İngilizler, merkezi hükümeti de güçsüzlükle suçluyorlardı (Ali Rıza, 1995, s. 9). Fransa'ya Ortadoğu'da çok fazla yayılma alanı bırakmamak adına gerçekleştirilen İngiliz işgali Urfa'da yaklaşık yedi ay sürdü. İngilizler bölgeyi misafir edasında yönetmişler ve şehirde adli, idari ve mülki dairelere pek fazla müdahale etmeyerek var olan düzeni devam ettirmişlerdi. Ancak bu bölgede aşiretleri birbirine düşürerek böl yönet politikasını ustalıkla uygulamışlardı (Mutlu, 2019, s. 410-411).

Sahip olduğu petrol gibi yer altı zenginliklerinden dolayı Musul ve civarını hedef alan İngilizler, Fransa ile 15 Eylül 1919 tarihinde yaptıkları ve "Suriye İtilafnamesi" olarak bilinen "İngiliz-Fransız Mukavelesi" neticesinde

³ Asıl adı Edward William Charles Noel'dir. 1886-1974 yılları arasında yaşayan Noel, 1918 ile 1923 arasında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Irak coğrafyasında Kürtlerle ilgili yoğun istihbarat çalışmalarında bulunmuştur. Noel'in ana dili olan İngilizcenin yanı sıra Fransızca, Rusça, Farsça ve Kürtçe dillerine hâkim olması onun, bölgeyi ve bu çalışmaları ne derece önemsendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu hususlarda tafsilatlı bilgi için bkz. (Kartın, 2014, ss. 3883-3894).

Urfa, Antep ve Maraş'ı Fransızlara bırakmışlardır (Hatipoğlu, 2015, s. 198-199; Özçelik, 2003, s. 62). Fransızlar bu anlaşmadan kırk beş gün sonra 30 Ekim 1919'da aralarında Fransız üniforması giymiş Ermenilerin de bulunduğu 300 kişilik bir askeri kuvvet ile Urfa şehir merkezini işgal etmişlerdir (Türk İstiklal Harbi-IV, 1966, s. 70; Özçelik, 2003, s. 67; Akalın, 2016, s. 30). Fransız işgali Urfa'da bütün dengeleri bozmuştur. Çünkü Fransızlar, İngilizlerin aksine burada kalıcı olmayı hedeflemiş, buna bağlı olarak idari ve mali işlere doğrudan müdahale etmişlerdi. Memurlardan hesap sormaya başlayan Fransız yöneticileri hükümet dairelerine de kendi bayraklarını çekiyorlardı (Açanal, 2001, s. 59-60).

İngilizlerin ve akabinde Fransızların giriştikleri işgal faaliyetleri genel olarak baştan beri Urfa halkı nezdinde asla kabul edilmedi ve işgallere karşı yerel idareciler başta olmak üzere, şehirliler, köylüler ve aşiretler direnişe geçti. İngilizlerin işgali sırasında Urfa'da mutasarrıf olarak görev yapan Nusret Bey döneminde milli teşkilatlanmanın altyapısı hazırlanmış ve şehrin ileri gelenlerinin de desteği ile 600 kişilik bir milis kuvveti oluşturulmuştu. Ancak Nusret Bey haksız yere yargılandığı tehcir suçu bahanesiyle görevinden alınmış ve İstanbul'a gönderilmişti. Bu durum milli direniş çalışmalarını sekteye uğratmış ve milis kuvvetlerin dağılmasına yol açmıştı. Nusret Bey'den sonra direniş bayrağını devralan Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey, bu çalışmaları devam ettirmiş ve Anadolu'nun birçok yerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ni göz önünde bulundurarak Urfa'da bu cemiyetlerin bir şubesini kurma girişinde bulunmuştur. Nihayetinde o dönemde Sancak İdare Meclisi üyesi olan Hacı Kâmilzâde Hacı Mustafa'nın müracaatı ve Hacı Mustafa Efendi'nin hazırladığı on iki kişiden oluşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Urfa Kale Mahallesi'nde Güllüzade Osman Efendi'nin evinde 4-5 Eylül gecesi kurulmuştur (Akalın, 2016, s. 30).

4. URFA DİRENİŞİNDE SALİH EL-ABDULLAH'IN YEREL İDARECİLERE VE İŞGAL KUVVETLERİNE YÖNELİK TUTUMU

Urfa direnişinde aşiretlerin rolü ve önemini kavrayan işgal kuvvetleri, bölge aşiretlerinin desteğini almak için harekete geçip onları yanlarına çekmeye çalıştılar. Ancak tüm çabalarına rağmen bölgede bulunan Milli, Berazi, Badıllı, Aneze, Kays, Dögerli, Baziki ve İzollu gibi aşiretler işgal karşısında mücadeleye hazır olduklarını her fırsatta dile getirdiler. Bu düşünce ve tavırlarını uygulamada da gösteren aşiret reisleri ve mensupları Kuva-yı Milliye'ye maddi-manevi destek verdiler ve Urfa'nın kurtuluşunda önemli bir rol oynadılar. Ancak istisnai de olsa bazı aşiret mensuplarının devlet otoritesine muhalif tavırları oldu.

O dönemde Urfa bölgesinde işgal kuvvetleri safında yer alan iki önemli isim vardı. Bunlar; Suruç kazasında bulunan ve Berazi Aşireti'nin bir fırkası olan Ketkanlı Aşireti reislerinden Basravi ile Siyale Aşireti Reisi Salih el-Abdullah'tı (Ali Rıza, 1995, s. 9-11). 6 Kasım 1919 tarihinde Binbaşı Ali Rıza Bey tarafından Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Kurulu Başkanlığı'na yazılan raporda, Salih el-Abdullah'ın Türklük aleyhine ve hükümete sürekli muhalif davranışlarda bulunduğu belirtilmektedir. Onun, işgal kuvvetleri önünde "Ben milletim ile birlikte İngiliz hükümetine bağlıyım, sadık İngiliz dostuyum, hiçbir vakit ben Osmanlı olamam ve Türkleri sevemem" dediği belirtilmiştir (Ali Rıza, 1995, s. 9-11; Özçelik, 2003, s. 67). Bunun yanı sıra diğer aşiret reislerini de kışkırttığı ifade edilmiştir. Bu rapora ek olarak yazılan kısımda ise İngiliz yanlısı olan Salih'in Fransızlarla da yakınlaşmaya çalıştığı söylenmektedir. Aslen Musullu olan Urfa Süryanilerinden Abdülgani Ganime (Ganeme)'nin aracılığıyla Fransızlarla temas kuran Salih el-Abdullah, 8-9 Kasım (1919) gecesi 60 kadar süvari ile Fransız karargâhına gitmiştir. Görüşmeden sonra geceyi Süryanilerin evinde geçirdiği anlaşılan Salih'in yanında Milli Aşireti eski reisi İbrahim Paşa'nın oğlu ve aynı zamanda yeni reisi Mahmut Bey'in kardeşi Abdurrahman Bey'in de bulunduğu belirtilmiştir (Ali Rıza, 1995, s. 26-28).

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey tarafından 13 Kasım 1919'da Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Arap aşiretlerinden Kays kabilesine mensup Siyale Reisi Salih el-Abdullah'ın 8/9 Kasım gecesinde Fransızların sancak merkezindeki karargâhlarına giderek onlarla gizlice görüştüğü belirtilmiştir. 9 Kasım gündüz vaktinde ise sancak merkezine bir saat mesafede bulunan Kısas köyünde Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in küçük kardeşi Abdurrahman Bey'i Fransızlarla görüştürmüştür. Hemen sonrasında da Kısas'ı yağma faaliyetlerinde bulunmuş, 500 lira kadar zarara sebep olarak geri dönmüştür (BOA, DH.KMS. 57-60/2). Salih el-Abdullah bu yağma hadiselerinde Fransızlardan cesaret almıştır. Nitekim Salih'in Kısas köyünü yağma ettikten sonra geri dönüşü esnasında Fransızlar yirmi beş kişilik bir devriye kuvvetini onu korumak için görevlendirmiştir (Akalın, 1997, s. 19). Bu şahsın cezalandırılması durumunda Fransız kuvvetinin duruma müdahale edeceği anlaşılmış ve buna binaen Fransız kumandanı nezdinde girişimde bulunularak şahsı takip için izin alındığı takdirde yerel idareciler tarafından gerekenin yapılacağı ifade edilmiştir (BOA, DH.KMS. 57-60/2; BOA, DH.ŞFR. 650-130). Gerekli iznin alınmasını müteakip de takip edilmiştir. Başındaki aşiretlerin dağılmasından sonra yalnız kalan Salih, pişman olduğunu belirterek firar etmiş ve Harran bölgesindeki Araplar ise birliktelikten ayrılmamak üzere ant içmişlerdir. Ayrıca Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in kardeşi

Abdurrahman Bey'in bahsi geçen yağma olayına dâhil olmadığı iddia edilmiştir (BOA, DH.KMS. 57-60/6).

Bu olayda asıl dikkati çeken husus Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in Urfa Milli Mücadelesi'ne baştan sona kadar destek vermesine, ayrıca gerek İngilizlerin gerekse Fransızların caydırıcı tekliflerine tenezzül etmemesine rağmen kardeşi Abdurrahman Bey'in Milli Mücadele karşıtı faaliyetlerde bulunmasıdır. Bu durum İngilizlerin Milli Aşireti'ni yanlarına çekme politikaları ve bununla ilgili yapmış olduğu girişimlerin her ne kadar Mahmut Bey'i etkilemese de kardeşi Abdurrahman Bey'i etkilediğini göstermektedir. Üstelik aşiret içerisine yerleştirilmeye çalışılan bu ayrılıkçı politikalar fikir ayrılıklarına da neden olmuş yalnızca Abdurrahman Bey değil Mahmut Bey'in diğer kardeşi Timur bey de işgal kuvvetlerinin yanında yer almıştır (Bozan, 2020, s. 254). Milli Aşireti'nden Abdurrahman Bey ile Siyale Aşireti'nden Salih el-Abdullah'ın iş birliğinin bu olaydan sonra da devam ettiği kaynaklardan takip edilebilmektedir. Urfa Sancağı ve civarında asayişsizliğe sebep olan bu şahıslar, gayrimüslimlere ait 2.000 küsur koyunu gasp etmişlerdir. Bu gelişmelerden haberdar olan Mahmut Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, kardeşi Abdurrahman'ın daha önce de kendilerinden habersiz Fransızlarla görüştüğünü ve diğer bölge aşiretleriyle birlikte işgal kuvvetlerine karşı direnişi esas alan beyannameye aykırı davrandığını belirterek aşiretten ihraç edildiğini ifade etmiştir (BOA, DH.İ.UM. 19-1/2). Ayrıca zaten Abdurrahman'ın aşiret adına söz sahibi olamayacağı ve herhangi bir yetkisinin bulunmadığını da vurgulamıştır (Özçelik, 2003, s. 134).

Urfa Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey, 1919 senesinin kasım ayında Harran bölgesindeki aşiretleri de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dâhil etmeye çalışıyordu. Bu doğrultuda Arap aşiretlerini toplayarak Harran kazasında bulunan İmam Bakır hazretlerinin kabri ve Kur'an üzerine yemin ettirdi ve bağlılıklarını sağladı. Bu toplantıya Kays Aşireti'nin tüm kabileleri katıldığı halde Salih el-Abdullah katılmadı. Kıyas köyünden gasp ettiği mallar kendisinden geri istendi ancak bunu da kabul etmedi. Bunların yanı sıra memleketin selameti için gerçekleştirilen bu toplantıyı da Fransızlara ihbar etti. Yüzbaşı Sajous'un durumu Cerablus'a bildirmesi üzerine Yarbay Depoir, Urfa'ya geldi. Binbaşı Ali Rıza Bey'i karargâhına davet ederek sorguya çeken Depoir⁴, aldığı cevaplardan pek tatmin olmadı ve Ali Rıza Bey'in görevden alındığını mutasarrıflığa bildirdi. Tutuklu olarak Adana üzerinden İstanbul'a gönderileceğini de belirten Fransız komutan, onun şehri derhal terk etmesini istedi. Taburun devir-teslim işlemleri ve şahsi eşyalarını toplama bahanesiyle

⁴ Yapılan sorgunun detayları için bkz. (Ali Rıza, 1995, s. 39-44).

izin alan Ali Rıza Bey gece vaktinde Siverek cihetine firar etti (Akalm, 2015, s. 13). Bunu öğrenen Fransız kuvvetleri, Salih el-Abdullah'ı 20-25 atlı ile birlikte Ali Rıza Bey'in peşinden göndermişlerdi. Takip edildiğini fark eden Ali Rıza Bey ise Siverek'e gitmekten vazgeçti ve yönünü Viranşehir'e çevirdi. Burada Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in evine misafir oldu (Ali Rıza, 1995, s. 46). Onun peşi sıra Salih de adamları ile birlikte onu takip ederek yorgun bir halde Viranşehir'e, Mahmut Bey'in yanına geldi. Burada yüzleşen taraflardan Salih, hükümete sadık olduğunu vurgulayıp Ali Rıza Bey ile barışmak istemişse de Ali Rıza Bey bunu kabul etmemiştir. Hatta burada bulunan süvari kumandanı, Salih'in tutuklanmasını talep etmiş ancak Mahmut Bey'in bunun aşiret gelenekleriyle örtüşmediğini ifade etmesi üzerine bundan vazgeçilmiştir. Binbaşı Ali Rıza Bey'in "Hayreddin" mahlasıyla Sivas'taki Temsil Kurulu Başkanlığı'na ve Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta, Salih'in Viranşehir'e gelme sebebinin gelişmelerden haberdar olmak ve Mahmut Bey'in hareketlerini gözlemlemek olduğunu söyleyerek onun Urfa'ya dönüşünde durumu Fransızlara bildireceğini yazmıştır (Ali Rıza, 1995, s. 48-49).

Binbaşı Ali Rıza Bey'in azledilmesi üzerine boşalan Urfa Jandarma Tabur Komutanlığı görevine eski Deyrizor Seyyar Jandarma Müfrezesi Kumandanı olup Kadırlı'ya oradan da Urfa'ya atanan Revandizli Ali Saip⁵

⁵ Ali Saip Bey (1885-1939) günümüzde Irak sınırları dahilinde olan Musul Vilayeti'ne bağlı Revandiz şehrinde dünyaya gelmiştir (Ursavaş, 2000, s. 1). Bazı çalışmalarda ise doğum yeri Kerkük ve tarihi de 1887 olarak geçmektedir. Bkz. (Meydan Larousse A-Z, 1990, Ek: 866); (Urfa İl Yıllığı, 1967, s. 3); (İlyas, 2015, s. 238). Bir asker ve siyaset adamı olan Ali Saip, emekli Üsteğmen Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini babasının görevli bulunduğu Bağdat Rüştüyesi ve Askerî İdadisinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. 1905'te Harp Okuluna kaydoldu. 1908'de Teğmen, 1912'de Üsteğmen ve 1 Mart 1917'de Yüzbaşı oldu. 28 Şubat 1924'te Binbaşı rütbesine terfi ettirildi. Teğmen olarak ilk görev yeri olan Bağdat'ta 6. Ordu'ydü. İtalya ile Trablusgarp savaşının baş göstermesi üzerine gönüllü olarak Bingazi'ye gitti. Sonrasında Balkan savaşlarına da katılan Ali Saip Bey, Beyrut, Halep, Musul ve Kars bölgelerinde çeşitli görevlerde bulundu. Urfa'ya gelmeden önce Adana'da işgal kuvvetleri ve Ermenilere karşı direniş faaliyetleri içerisinde önemli bir rol oynadı (Çoker, 1995, s. 945-946); <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-saib-ursavas-1885-1939/> (Erişim tarihi 4 Şubat 2022). Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı'nda askeri kimliği ve başarısı ile ön plana çıkan Ali Saip Bey, sonraki dönemlerde bürokrasi, hukuk ve siyaset alanında da önemli bir yer edinmiştir. Kozan ve Urfa milletvekilliği yapan Ali Saip Bey, bir dönem Konya İstiklal Mahkemesi başkanlığı görevini de yürütmüştür (İlyas, 2015, s. 235). Tarih sahnesine bir Osmanlı askeri olarak çıkan ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde siyaset ve bürokrasi mecralarında adından söz ettiren Ali Saip Bey, yaşadığı süre zarfında çok tartışılan bir karakter olmuştur. Özellikle Urfa direnişinde ve kurtuluşunda gösterdiği kahramanlıkla akıllarda kalan Ali Saip, muhtelif olaylara karışmış, birçok itham ve suçlamayla da karşı karşıya kalmıştır. Bu güçlü karakter hakkında o dönemde kaleme alınan başta kendi hatıratı olmak üzere bazı kaynaklar mevcuttur. Yakın tarihte de onu konu alan çalışmaların sayısı artmıştır. Yukarıda

getirilmiş ve 29 Aralık 1919 tarihinde Urfa'ya gelerek görevine başlamıştır (Türk İstiklal Harbi-IV, 1966, s. 71; Özçelik, 2003, s. 143). İlk etapta halk tarafından şüphe ile karşılanan Ali Saip, kısa sürede faaliyete geçti. Şehrin nabzını yoklamaya başladı, şehir eşrafı ve aşiret liderleriyle irtibat kurdu. Bu görüşmeler neticesinde halkın işgal kuvvetlerine karşı bir direniş potansiyeline sahip olduğunu gören Ali Saip Bey, Urfa'da kendisinden önce teşkilatlanmaya başlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisindeki faaliyetleri dolayısıyla da ahali nezdinde güven kazandı. Üç aşamalı bir plan yapan Ali Saip Bey ilk etapta yerel ahaliye ve aşiretlere yönelik olarak işgallerin hukuksuzluğunu ve bundan doğabilecek olumsuz koşulları anlatarak Fransızlara karşı bir kamuoyu oluşturacaktı. Kuva-yı Milliye harekete geçtikten sonra şehir hâpishanelerinde tutuklu bulunan gençler silahlandırılarak cepheye sürülecekti. Son olarak da Fransızların dışardan ihtiyat kuvveti alamaması için aşiretlerle birlikte şehrin etrafı kuşatılacaktı (Demir, 2020, s. 258-259).

Belirtildiği üzere Ali Saip Bey bölgeye geldiğinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu ve çalışmalarına başlamıştı. Hatta dönemin belediye reisi olan Hacı Mustafa Bey de direnişin sivil lideri olarak halkı örgütlemeye başlamıştı. Ali Saip Bey'in gelmesiyle de Urfa ve civarında işgallere karşı direniş özellikle askeri açıdan daha nizami ve bilinçli bir hal almış, teşkilatlanma daha etkin bir konuma gelmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Fransızlar da boş durmamış ve aşiretlerle ilişkilerini sürdürmüştür. Bilhassa Siyale Aşireti Reisi Salih el-Abdullah ile sık sık görüşmüşlerdir. Bunun yanı sıra Harran'da bulunan bir Fransız subayı da bu civardaki aşiretleri jandarma deposunu basıp silahları yağmalamaya, kısacası isyana teşvik etmiştir (Özçelik, 2003, s. 157). Bu şekilde her iki tarafta da devam eden siyasi ve diplomatik girişimlerden sonra sahada çatışma kaçınılmaz olmuştu. Yüzbaşı Ali Saip Bey önderliğinde aşiretlerden ve ahaliden oluşturulan kuvvetler ile birlikte Fransızlara karşı faaliyete geçme zamanı gelmiş, Mustafa Kemal'den de bu hususta onay alınmıştı (Özçelik, 2019, s. 391). 1920'nin Ocak ayında harekete geçmeyi düşünen direniş kuvvetleri, Aneze Aşireti'nin bölgeye gelmekte gecikmesi nedeniyle harekati ertelemek zorunda kaldılar (Özçelik, 2003, s. 154). Şubat ayında Fransızlarla başlayan çatışmalar aralıklarla devam etti. Şehri terk etmeleri için defalarca yapılan çağrılar Fransızlar nezdinde kabul edilmedi. Ancak Mart ayı ortalarında işgal kuvvetlerinin ve onlara destek olan Ermenilerin ikmal ve iaşede karşılaştıkları problemler ve milli

---

zikrettiğimiz önemli çalışmalardan başka son dönemde Doç. Dr. Gülşah Eser danışmanlığında Ezgi Kılıç tarafından Ali Saip Ursavaş'ın biyografisini ve faaliyetlerini müstakil olarak ele alan kıymetli bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Alana katkı sağlayacak olan bu çalışma için bkz. (Kılıç, 2021).

kuvvetlerin yoğun baskısı onları müzakereye mecbur etti. Muharebelerde aldıkları askeri mağlubiyeti ört pas etmek için diplomatik bir taktikle Urfa'dan ayrılmayı düşünen Fransızlar nihayetinde 9 Nisan 1920'de Ermenilerin açlığını bahane ederek bir mütareke metni imzaladılar ve şehri terk etmeyi kabul ettiler (Akalin, 2015, s. 55-59). 10 Nisan'ı 11 Nisan'a bağlayan gece Suruç yönüne doğru yol alan Fransız kuvvetleri Şebeke Boğazı⁶ denilen mevkiye yerel ahali ve aşiretlerle silahlı bir çatışma yaşadı. Fransız komutanı Sajous ve diğer subayların da aralarında bulunduğu çoğu kişi ölmüştü. Kalan askerler de esir edilerek Urfa'ya getirilmişti. Böylece bir seneden fazla düşman işgalinde kalan Urfa "Şanlı" bir direniş ile tekrar bağımsızlığına kavuşmuştu (Saral & Saral, 1970, s. 246; Özçelik, 2003, s. 226-227; Üner, 2009, s. 300).

Dönemin kaynaklarında Fransızlar ile Kuva-yı Milliye kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmalarda Siyale Aşireti ve Salih hususunda açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Şebeke Olayı'nda öldürülen Fransız yöneticilerinden Sajous'un evrakı arasında bulunan Ali Rıza Bey'le ilgili ihbar mektupları nedeniyle hapsedilen Salih el-Abdullah'ın 1924'te Diyarbakır'da hapis iken eceliyle vefat ettiği bilinmektedir (Akalin & Kürkçüoğlu, 2016, s. 143).

5. SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Urfa ve civarı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması dayanak gösterilerek haksız yere işgale uğramıştır. Burası önce İngilizler tarafından işgal edilmiş, sonrasında ise bölge Fransızlara devredilmiştir. İdare biçimleri ve yönetme esasları birbirinden farklı olsa da gerek İngilizler gerekse Fransızlar, yöre ahali ve idarecileriyle daha çok kendi çıkarlarına yönelik olarak ilişki kurmuşlardır. Bu bağlamda, yüzyıllardır bölgede bulunan ve özellikle de nüfuz sahibi olan Türkmen, Kürt ve Arap aşiretleriyle irtibata geçerek sıkı bağ kurmaya çalışmışlardır. Bu aşiretleri yanlarına çekmeye çalışan işgal kuvvetleri, beklenmedik şekilde bir iki istisna dışında işgale karşı direnişe hazır bir tavırla karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim bu sürecin başından sonuna kadar Urfa aşiret reisleri merkeze ve yerel idarecilere gönderdiği yazılarında Avrupa yanlısı olmadıklarını ve Milli Mücadele'ye her zaman hazır olduklarını defaatle dile getirmişlerdir. Bu durum sadece sözde kalmamış, Urfa'nın

⁶ 11 Nisan sabahı Kuva-yı Milliye ile Fransız işgal güçlerinin çatıştığı Suruç yolu üzerinde bulunan ve Firuz Paşa Boğazı da denilen dağlık alana verilen isimdir. Bkz. (Sözeri, 2017, s. 43. (45. Dipnot)).

kurtuluş mücadelesinde maddi-manevi destekleriyle ön saflarda yer almışlardır.

Urfa aşiretlerinin salt çoğunluğunun Milli Mücadele'ye katkılarına rağmen, bu aşiretlere tabi bazı kimselerin İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin teklif ve vaatlerine itibar gösterdiği bilinmektedir. Dönemin hatıratlarından ve arşiv belgelerinden hareketle, Ketkanlı Aşireti Reisi Basravi ve Siyale Aşireti Reisi Salih el-Abdullah'ın Milli Mücadele yanlısı olmayan bir tavır içerisinde buldukları görülmüştür. Bunlar arasında Harran bölgesinde yaşayan Salih el-Abdullah, o bölgede sebep olduğu asayiş problemleri nedeniyle askeri makamlarca alınan karar sonucu Edirne'ye sürgün edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sürecinde Urfa bölgesinde karışmış olduğu eşkıyalık faaliyetlerini terk etmesi ve bu tür hareketlere bir daha karışmaması amacıyla Edirne'nin Lüleburgaz yöresinde tutulan Salih, 1918'de affedilmiş ve Urfa'ya dönüşüne izin verilmiştir. Ancak bölgeye döndükten sonra da olumsuz tavırlarını artırmasından hareketle bu sürgün cezasının amacına yönelik sonuçlanmadığı söylenebilir. Zira Urfa'nın işgal sürecinde bölgede bulunan idarecilerin ve şehir eşrafının kaleme aldığı hatıratlarda ve arşiv kayıtlarında, Salih el-Abdullah'ın o dönemde işgal kuvvetleriyle irtibat halinde olduğu ve memleketin selameti için yapılan çalışmaları işgalcilere bildirdiği açıkça ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Fransızlara hizmet ederek, Milli Aşireti gibi bazı aşiretlerin fertlerini yanına çekip gasp ve yağma faaliyetlerine karışmıştır.

Geçmişten günümüze Urfa ve civarında varlık gösteren Kays Aşireti gibi geniş ve nüfuz sahibi bir aşiretin mensubu olan Salih el-Abdullah'ın Osmanlı idaresi ve yerel otoriteye muhalif tavırlarının nedenleri irdelendiğinde bunun çok yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Urfa bölgesinde aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri Osmanlı idaresinin hemen hemen her döneminde kendini göstermiştir. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda güneyden gelen göçebe Arap aşiretlerinin yağma ve gasp olayları bölgeyi oldukça zarara uğratmıştır. Arap aşiretlerinin genelde alışkanlık haline getirdiği bu davranışlar, Siyale Aşireti'nin bazı mensupları ve bunlar arasında Salih için de geçerlidir. İkinci olarak, Hamidiye Süvari Alayları'na mensup hatırı sayılır bir aşiretin reisi ve kemale ermiş bir yaşta iken ailesinden ve topraklarından uzaklaştırılarak sürgün edilen Salih el-Abdullah'ın merkezi otoriteye ve idarecilere içten içe bir kırgınlık veya kızgınlık beslemiş olabileceği düşünülebilir. Üçüncü olarak, İngiliz ve Fransızların kendilerine yapılacak destek karşılığında maddi imkanları sağlaması ve çeşitli teklifler sunmasının Salih tarafından cazip bulunmuş olması ihtimal dahilindedir. Zira o dönemde maddi imkanlar sunarak pek çok şeyi başarmaya çalışan işgal kuvvetlerinin,

bu yolla ayrılıkçı fikirleri insanlara dayatmakta mahir oldukları tarihi tecrübe ve hatıratlarda geçen kayıtlarla sabittir.

Kaynaklardan ve arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerden hareketle, Salih el-Abdullah'ın Urfa Milli Mücadelesine muhalif tavırlar sergilediği ve işgal kuvvetleriyle gizlice irtibat halinde olduğu görülmektedir. Fransızların Urfa'yı terk ettikleri 11 Nisan 1920 tarihinde Kuva-yı Milliye ve işgal kuvvetleri arasında Şebeke mevkiinde meydana gelen çatışmada ölen Yüzbaşı Sajous'nun ele geçirilen belgeleri bu konuya ilişkin önemli detay ve deliller sunmaktadır. Bu belgeler, Salih'in Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmalarını Fransız yetkililere bildirdiği ve Binbaşı Ali Rıza Bey aleyhinde tezkereler göndermiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu faaliyetleri nedeniyle suçlu bulunan Salih el-Abdullah tutuklanmış ve Diyarbakır Cezaevi'ne gönderilmiştir. Burada tutukluken 1924 yılında eceliyle vefat etmiştir.

6. SUMMARY

Urfa and its surroundings, located in the Southeastern Anatolia Region, were occupied unfairly on the basis of the Mondros Armistice Agreement signed between the Allied Powers and the Ottoman Empire after the First World War. This area was first occupied by the British and then the region was handed over to the French. Although the structure and principles of administration were different from each other, both the British and the French established relations with the local people and administrators mostly for their own interests. In this context, they tried to establish close ties with the Turkmen, Kurdish and Arab tribes who had been in the region for centuries and especially had influence. The occupation forces, trying to take these tribes to their side, encountered an unexpected scene and, with one or two exceptions, were faced with an attitude ready to resist the occupation. As a matter of fact, from the beginning to the end of this process, the Urfa tribal chiefs repeatedly stated in their letters to the center and to the local administrators that they were not pro-European and were always ready for the National Struggle. This situation was not only verbal but they were also at the forefront with their material and moral support in the liberation struggle of Urfa.

Despite the contributions of the majority of the Urfa tribes to the National Struggle, it is known that some people who were members of these tribes were attracted to the offers and promises of the British and French forces. Based on the memoirs and archival documents of the period, it was seen that the Ketkanlı Tribe Chief Basravi and Siyale Tribe Chief Salih al-Abdullah had an attitude that was not in favor of the National Struggle. Among

them, Salih al-Abdullah, who lived in the Harran region, was exiled to Edirne as a result of the decision taken by the military authorities due to the security problems he caused in that region. Salih, detained in Lüleburgaz region of Edirne in order for him to abandon the banditry activities he was involved in the Urfa region during the First World War and not to be involved in such actions again, was pardoned in 1918 and allowed to return to Urfa. However, it can be said that this exile sentence did not achieve its purpose considering that he held onto his increasingly negative attitudes even after he returned to the region. As clearly stated in the memoirs and archive records written by the administrators and notables in the region during the occupation of Urfa, Salih al-Abdullah was in contact with the occupation forces at that time and informed the invaders about the activities carried out for the safety of the country. In addition, by serving the French, he took the members of some tribes such as the Milli Tribe to his side and became involved in the banditry and plundering activities.

When the reasons for the opposition of Salih al-Abdullah who was a member of an extended and influential tribe such as the Kays Tribe, which has existed in and around Urfa from the past to the present, against the Ottoman administration and local authority are examined, it is understood that this is multifaceted. In fact, the banditry activities of the tribes in the Urfa region were already seen in almost every period of the Ottoman administration. Especially in the 18th and 19th centuries, the looting and banditry by the nomadic Arab tribes from the south inflicted damage to the region. These behaviors, which Arab tribes generally turned into a habit, were also ordinary for some members of the Siyale Tribe and for Salih as well. Secondly, it can be thought that Salih al-Abdullah, who was the chief of a significant tribe belonging to the Hamidiye Cavalry Regiments but who was exiled from his family and lands when he was at a mature age, may have harbored resentment or anger towards the central authority and the administrators. Thirdly, it is possible that Salih found it attractive that the British and French provided financial means and proposed various offers in return for his support. Because at that time, the occupation forces, who tried to achieve many things by providing financial opportunities, were proficient in imposing separatist ideas on people in this way as proven by the experiences and records in history and memoirs.

Based on the information obtained from the sources and archive documents, it is seen that Salih al-Abdullah exhibited oppositional attitudes to the Urfa National Struggle and was secretly in contact with the occupation forces. Documents of Captain Sajous obtained after his death in the battle

between the Kuva-yı Milliye and the occupation forces in Şebeke on April 11, 1920, when the French left Urfa, provide important details and evidence regarding this issue. These documents reveal that Salih reported the activities of the Urfa Resistance Forces to the French authorities and sent motions against Major Ali Rıza Bey. Salih al-Abdullah, who was found guilty because of these actions, was arrested and sent to Diyarbakır Prison. He died of natural causes in 1924 while he was imprisoned here.

7. KAYNAKLAR

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH.EUM.4.Şb. 13-19.

BOA, DH.EUM.4.Şb. 14-4.

BOA, DH.EUM.4.Şb. 15-9.

BOA, DH.EUM.4.Şb. 18-25.

BOA, DH.EUM.4.Şb. 17-58/1.

BOA, DH.EUM.4.Şb. 17-58/5.

BOA, DH.EUM.4.Şb. 17-58/6.

BOA, DH.İ.UM. 19-1/2.

BOA, DH.KMS. 57-60/6.

BOA, DH.ŞFR. 581-44.

BOA, DH.ŞFR. 579-108.

BOA, DH.ŞFR. 546-111.

BOA, DH.ŞFR. 74-57.

BOA, DH.ŞFR. 650-130.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Açanal, H. (2001). *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*. Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları.

Akalın, M. (2016). *Milli Mücadele'de Urfa Anılar-Belgeler*. Genişletilmiş 5. Baskı, Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Akalın, M. (2015). *Urfa Kurtuluş Yazıları*. Ankara: ŞURKAV Yayınları.

Akalın, M. (1997). *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*. Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları.

Akalın, M., & Karakaş, M. (2020). *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Arşiv Belgeleri*. Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları.

Akalın, M., & Kürkçüoğlu, A. C. (2016). *Urfa Milli Mücadele Albümü*. 2. Baskı, Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Akbıyık, Y. (2015). *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: ATAM Yayınları.

- Ali Rıza. (1995). *Ahfada Yadigâr Urfa Mücadelesi*. Yay. Haz. Müslüm Akalın, Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları.
- Aydın, S., & Çiftçi, E. (2021). *İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı Fihristü'l Aşâir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozan, O. (2020). Mütareke Döneminde İngilizlerin Milli Aşiretine Yönelik Politikaları. A. Aksın vd (Ed.), *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı-II* (ss. 245-260). İstanbul: Hiper Yayın.
- Bozkurt, İ. (Tarihsiz). *Aşiretler Tarihi*. İstanbul: Kitap Matbaası.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*. C. III. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No: 6.
- Demir, Ş. (2020). Hatıralarla Milli Mücadelede Urfa. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 253-270.
- Gökalp, Z. (2013). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. 2. Baskı, Haz. Yalçın Toker, İstanbul: Toker Yayınları.
- Hatipoğlu, S. (2015). Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri. *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 195-209.
- İlyas, A. (2015). Milli Mücadelede Önemli Bir Şahsiyet: Ali Saip Ursavaş. *Turkish Studies*, 10/9, 235-246.
- Kartın, C. (2014). Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri. *Yeni Türkiye*, 20, 64, 3883-3894.
- Kılıç, E. (2021). *Ali Saip Ursavaş'ın Biyografisi ve Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Mutlu, C. (2019). Urfa'da Milli Mücadele. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 121, 239, 405-418.
- Önkal, A. (2002). Kays Aylân (Benî Kays Aylân). *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 91-92.
- Özçelik, İ. (2019). Harran ve Çevresinde Milli Mücadeleye İlişkin Bazı Faaliyetler. A. Ekinci (Ed.), *Harran ve Çevresi: Tarih*, Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları, 389-394.
- Özçelik, İ. (2003). *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*. Ankara: ATAM Yayınları.
- Saral, A. H., & Saral, T. (1970). *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sözeri, M. A. (2017). Akif Sözeri'nin Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı. *Urfa'nın Kurtuluşuna Dair Üç Hatırat*. Yay. Haz. Müslüm Akalın, Ankara: ŞURKAV Yayınları: 41.
- Taşkıran, İ. H. (1999). *Tarih Perspektifinde Benû Nümeyr ve Harran Aşiretleri*. Adana: Burak Matbaası.
- Türk İstiklal Harbi-IV Güney Cephesi*. (1966). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları.

- Urfa Hakkında Salname (Tabii, Coğrafi, İctimai, İktisadi, Tarihi, Mülki)*. (1927). İstanbul: İlhami-Fevzi Matbaası.
- Urfa 1967 İl Yıllığı*, Sivas: Doğu Matbaası.
- Ursavaş, A. S. (2000). *Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları*. çev. Hüseyin Işık. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Ursavaş, (Ali Saib). (1990). *Meydan Larousse A-Z*, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Üner, M. E. (2015). Urfa'nın Kurtuluşunda Aşiretlerin Rolü. *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 795-814.
- Üner, M. E. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Urfa Tarihi*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

3. İnternet Kaynakları

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-saib-ursavas-1885-1939/> (Erişim tarihi 4 Şubat 2022).

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 18.03.2022

Kabul Tarihi: 25.05.2022

CEBEL-İ BEREKET LİVASINDA YAŞANAN EŞKIYALIK OLAYLARI (1914-1918)

The Banditry Events Lived in Cebel-i Bereket Sanjak (1914-1918)

Aydın EFE

Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi ABD
yorturk33@gmail.com

ORCID ID:0000-0001-6178-9904

Sıraç AKTÜRK

Doktor, Tarih Bölümü,
siracakturk@outlook.com

ORCID ID: 0000-0002-0109-8738

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Birinci Dünya Harbi, bütün Osmanlı ülkesinde ekonomik, toplumsal, siyasal ve askeri alanlarda durdurulamaz bir yıkımın yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu çalışmada, Birinci Dünya Harbi yılları ve sonrasında Cebel-i Bereket Livası dâhilinde meydana gelen eşkıyalık olayları ve jandarmanın bu olaylar karşısındaki mücadelesi ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışmada evvela Cebel-i Bereket'in mülki idâri geçmişinden bahsedildikten sonra araştırma dönemi boyunca bölgede yaşanan şekâvetin muhtelif nedenleri, Müslüman ve gayrimüslim çetelerin zararlı faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı alınan tedbirlerin neler olduğu konusu ele alınmıştır. Ayrıca eşkıyalık olaylarına karşı mücadelede seyyar jandarma birliklerinin önemine ve karşı mücadele esnasında ön plana çıkan isimlere değinilmiştir. Çalışmanın ana kaynağını, Osmanlı Arşivi'nin çeşitli tasniflerinden temin edilen belgeler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Harbi, Cebel-i Bereket, Eşkıyalık, Jandarma.

Abstract

The First World War was a process in which an unstoppable destruction was experienced in the entire Ottoman country in the economic, social, political and military fields. In this study, the banditry events that took place in the Cebel-i Bereket Livâ during the First World War and the struggle of the gendarmerie against these events were discussed and evaluated. In the study, after first mentioning administrative history of Cebel-i Bereket, the various causes of discord in the region during the research period, the harmful activities of Muslim and non-Muslim gangs and the measures taken against these activities were discussed. In addition, the importance of mobile gendarmerie units in the fight against banditry and the names that came to the fore during the fight against banditry were mentioned. The main source of the study is the documents obtained from the various classifications of the Ottoman Archive.

Keywords: First World War, Cebel-i Bereket, Banditry, Gendarme.

1. GİRİŞ

Örgütlü siyasal toplumun ortaya çıkması ve muayyen bir toprak parçası üzerinde formel sınırlar oluşturması sonucu, merkezi otorite de

teritoryal (ülkesel) ve toplumsal artı-değere ait kaynakları yasal bir meşruiyet üzerinden denetlemeye başlamıştır. Süreç içinde türlü nedenlerle bir takım gayr-i kanuni organize gruplar da zor ve cebir yoluyla politik bir ünite olarak siyasal otoritenin denetlediği kaynaklara meşruiyet zemininden uzak bir şekilde el koymaya yönelmişlerdir.

Toplumsal eşkıyalık kabileye ve kan bağına dayalı örgütlenmenin evrimleşmeye başladığı aşamayla modern kapitalist ve endüstriyel toplum arasında bulunan, kan bağına dayalı toplumun çözülme ve tarımsal kapitalizme geçiş aşamalarını da içeren bütün toplumlarda görülür (Hobsbawm, 1997, s.13).

İnsanlık tarihi boyunca siyasi düzenin ve iktisadi durumların bozulmuş olduğu bölgelerde, birtakım kişilerin cebir yoluyla şahısların mallarına el koyarak canlarına kıydıkları, onlara maddi ve manevi zarar verdikleri, bazen de bu işi örgütlenerek yaptıkları görülmektedir (İlgürel, 1995, s. 466-467).

Bu bağlamda Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yaşamında meydana gelen bozulmalar, merkezi devlet gücünün siyasal, askeri, sosyal ve ekonomik saiklerden dolayı zayıflaması, yasaların bu nedenle uygulanamaması ve yanı sıra maddi ve manevi zulmün başlaması toplumda başkaldırının yani eşkıyalığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Ünver, 2018, s. 109; Erdoğan, 2012, s. 247).

2. EŞKIYALIĞIN TANIMI VE OSMANLILARDA EŞKIYALIĞA DAİR

Eşkîya; *bedbaht, talihsiz, günahkâr, âsi* gibi anlamlar taşıyan *şakî* sözcüğünün çoğuludur (Ş. Sami, 1989, s. 781; Bardakoğlu, 1995, s. 463). Genel manada ise *soygun yapıp halkın malına ve canına kasteden, etraftı haraca kesen gruplar* anlamında kullanılmıştır. İslâm tarihinde “yol kesen” anlamında *harrâbe* veya *kuttâu't-tarîk* kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Osmanlıların ise *kuttâu't-tarîk* kavramını kullanmakla birlikte *yol kesenler* anlamında *şakî* ve *eşkîya* tabirlerini tercih ettiklerine rastlanılmaktadır (İlgürel, 1995, s. 467). Ayrıca Osmanlı belgelerinde, eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan kişilere *haramî, ehl-i fesad veya suhte eşkıyası* denildiği de bilinmektedir (Maden, 2018, s. 16).

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde de eşkıyalık olaylarının meydana geldiği bilinmekte olup bu olaylar, Celali İsyancılar olarak adlandırılmaktadır (Akdağ, 1995).

Eşkîyalığın, Osmanlıların da dâhil bulunduğu Akdeniz

coğrafyasında 14. yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başladığı ve 16. yüzyılda giderek tırmanma eğilimi gösterdiği ve 17. yüzyılda büyük bir sorun haline geldiği dikkati çekmektedir. Ancak 18. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da güçlenen âyanlar, görevleri gereği bölgelerinin güvenlik problemleriyle ilgilenmeye başladıklarından dolayı Anadolu'da büyük oranda sükûneti sağladılar. Bir sonraki yüzyılda, Tanzimat'ın ilanından sonra, eşkıyalık hareketlerinde yeniden bir artış söz konusudur. Çıkarılan yeni ceza kanunu sebebiyle eşkıya takibinin zorlaşması, bazı bölgelerde eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır (İlgürel, 1995, s. 467-468). Genel bir çerçeve ile eşkıyalık olaylarının 18. yüzyılın sonlarından itibaren ve 19. yüzyılda arttığı görülmektedir (Ürkmez, 2015, s. 32).

Osmanlı Devleti iç güvenliği sağlamak amacıyla 19. yüzyılda çeşitli tedbirler almıştır. Devlet otoritesini tanımayan göçebe aşiretleri iskân etmeyi düşünerek bunu uygulama yoluna gitmiştir. Bu maksatla 1865 tarihinde aşiretleri iskân maksadıyla Fırka-i Islâhiye oluşturulmuştur (Cevdet Paşa, 1991, s. 107-108; Yörük, 2017, s. 19). Ayrıca nüfus hareketliliğini kontrol edebilmek amacıyla bazı düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir.¹ Taşraya nüfuz edebilmek ve olayları önleyebilmek gayesiyle jandarma ve polis teşkilatlarının kurulduğu görülmekle birlikte bu teşkilatlanmanın, Ermeni Meselesi ve Makedonya'da meydana gelen hadiseleri bahane eden Avrupalı devletlerin Osmanlılara yaptıkları baskıların ortadan kalkmasına yardım edeceği düşünülmektedir (Özbek, 2004, s. 63-73; Ürkmez, 2015, s. 33).

Osmanlı Devleti'nde iç güvenliği sağlamak amacıyla kuruluş tarihi konusunda farklı tarihlendirmeler yapılsa da 1839 yılında kurulduğu görüşü ağır basan Jandarma² teşkilatının (Özcan, 2013, s. 176), konumuz itibarıyla eşkıyalık olaylarını bastırma konusunda Osmanlı'nın son yıllarına kadar faal olarak görev yaptığı bilinmektedir. Ayrıca eşkıyalığın önlenmesine yönelik olarak farklı tarihlerde padişahlara layihalar sunulmuştur. Bu layihalardan biri de Sultan II. Abdülhamid'e sunulan layihadır (Ürkmez, 2015, s. 33).³

Birçok taşra mahallinde⁴ olduğu gibi Cebel-i Bereket Livasında da

¹ Bu konuyla alakalı olarak Men-i Mürûr ve Pasaport düzenlemelerinin yapıldığı görülmektedir (Çadırcı, 1993, s. 170; Çadırcı, 2017, s. 153). Men'i Mürûr Nizamnamesi 16, Pasaport Nizamnamesi ise 17 maddeden oluşmaktadır (Çadırcı, 2017, s. 158-167; 168-172).

² Jandarma teşkilatı kurulduktan sonra Anadolu ve Rumeli'de jandarma personeli yetiştirmek amacıyla bazı mektepler açıldığı görülmektedir. Bu mekteplerden bazıları İzmir, Üsküp ve Selanik jandarma mektepleridir (Çakmak, 2018, s. 117-138; Karcı, 2018, s. 97-116; Demirel, 2018, s. 155-174).

³ Bu layiha metni için bkn. (Ürkmez, 2015, s. 38-63).

⁴ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Adana vilayetinde meydana gelen eşkıyalık olayları için bkn. (Efe, 2021).

eşkıyalık olayları yaşanmış olup bu çalışmada, Birinci Dünya Harbi yıllarında ve akabinde bu havalide muhtelif nedenlerden dolayı meydana gelen eşkıyalık olayları ele alınıp değerlendirilmiştir. Günümüzde Cebel-i Bereket ismiyle bir mülki yönetimin olmayışından dolayı esas konuya giriş yapmadan evvel, adı geçen livanın mülki idâri tarihinden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

3. CEBEL-İ BEREKET SANCAĞININ İDARİ YAPISI

Araştırma dönemi boyunca Cebel-i Bereket'in merkez kazası olan Osmaniye, Fırka-i Islâhiye'nin bilhassa Çukurova ve civar bölgelerdeki başarılı çalışmaları ve devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi sonucunda, 1866 yılında Halep Vilâyetine bağlı Adana Livasının Payas Kaymakamlığı dâhilinde yeni bir kaza olarak teşkil edilmiştir (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1283, s. 172; 1284, s. 183; Halaçoğlu, 1996, s. 36).

1869 yılında Kozan Livasına bağlı olduğu anlaşılan Osmaniye kazasının (Salnâme-i Vilâyet-i Halep, 1286, s. 85), 1871-1878 yılları arasında ise Payas Livasına dâhil edildiği bilinmektedir (Salnâme-i Vilâyet-i Adana⁵, 1289, s. 124, 125; 1290, s. 121; 1293, s. 109; 1294, s. 105). Kozan Sancağında 1878-1879 yıllarında çıkan bir isyan nedeniyle Payas Livası, kaza statüsüne düşürüldükten sonra mutasarrıflık merkezi Yarpuz⁶ olmak üzere Cebel-i Bereket Livası kurulmuştur (Karaboran, 1996, s. 24). Bu gelişme üzerine, Osmaniye ile kaza statüsüne düşürülen Payas, 1879 yılından itibaren Cebel-i Bereket Livasını teşkil etmektedir (AVS, 1296, s. 197-198; 1297, s. 147, 155; 1299, s. 116-117; 1308, s. 168, 170; 1309, s. 171-172; 1312, s. 243, 246; 1318, s. 133, 139; 1320, s. 146, 149; Ürkmez-Efe, 2015, s. 22; Atam, 2020, s. 210).

Mutasarrıflık merkezinin Osmaniye'ye ve Osmaniye Kaymakamlığının da Yarpuz'a taşınması 1901 yılında talep edilmekle birlikte (BOA, DH. MKT. 2454-118; Aktürk, 2021, s. 37), bu talep 1906 yılına kadar sürüncemede kalmıştır. Bu tarihte Erzin'e taşınan mutasarrıflık merkezinin 1909 yılında ise Osmaniye'ye nakledildiği görülmektedir (Kolutek, 2020, s. 152, 155).⁷

⁵ Bundan sonraki kullanımlarda AVS kısaltması kullanılacaktır.

⁶ Günümüzde Osmaniye iline bağlı bir köydür (Tıraş, 2009, s. 22). Yarpuz'un Cebel-i Bereket'in merkezi olduğunu belirten çalışmalar için bkn. (Cuinet, 1891, s. 101; Candeğer, 2021, s. 23).

⁷ Cebel-i Bereket sancak merkezinin Osmaniye'ye taşınması ile ilgili Osmaniye müftülüğü de yapan Ahmet Akbaş'ın Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivindeki 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 6 Haziran 1910 ve 12 Ocak 1924 tarihli tercüme-i hal belgelerinde de bilgi

Cebel-i Bereket Livası, 1924-1933 yılları arasında vilâyet statüsüyle varlığını koruduktan sonra bu tarihte lağvedilmiştir (Sezen, 2017, s. 146). Uzun süre Adana'ya ilçe statüsünde bağlılığını devam ettiren Osmaniye, 28.10.1996 tarih ve 22801 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı kanun ile yeniden il yapılmıştır (Resmi Gazete, 1996, s. 1; Candeğer, 2020, s. 304).

4. CEBEL-İ BEREKET LİVASINDA EŞKIYALIK OLAYLARI

Birinci Dünya Harbi boyunca Cebel-i Bereket Livasında tespit edilen eşkıyalık olaylarının Osmaniye, Dört Yol, Bahçe ve Hassa kazalarında meydana geldiği görülmektedir. Osmanlı Devleti, I. Cihan Harbine 1914 yılının son çeyreğinde dâhil olmuş olduğundan, bu yıl içinde bölgede yaşanan diğer eşkıyalık olaylarından da bahsetmenin konu bütünlüğü bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, 1914 yılı içinde bölgede tespit edilen ilk eşkıya, kayıtlarda *meşhur şaki* olarak tanımlanan Kamali Vartuvar'dır. Bu isim son iki senedir Maraş, Cebel-i Bereket ve Kozan livalarında şekâvetle asayiş ihlal etmekteydi. Hapishaneden firar eden ve uzun süredir ele geçirilemeyen Kamali Vartuvar ve yanındaki altı şahıs, yapılan takibat sonucunda Dört Yol kazasının Başdeğirmen adlı mahallinde Cebel-i Bereket Polis Müdüriyeti komiser muavini Hüsamet'in Efendi, Dört Yol polis memuru Osman Nuri Efendi ve birkaç jandarma efradı tarafından yakalanmıştır. Cebel-i Bereket Mutasarrıflığından 27 Aralık 1913 (14 K. evvel 1329) tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne gönderilen tahriratta, yakalanmasında gayret gösteren isimlerin birer maaş ile taltifi için izin istenmiştir (BOA, DH. EUM. MEM. 131-18).

Bir diğer eşkıya, Osmaniye kazasında faaliyet gösteren Çakır oğlu Hasan'dır. Ahalinin can ve mal güvenliğini iki yıldan fazladır tehdit eden bu şaki, seyyar jandarmanın takibatı sonucu yakalanmıştır (BOA, DH. EUM. MEM. 161-38). Eşkıya, yerel halkın yanı sıra hükümetin gözetiminde çalışmalarını sürdüren yetkili kimseleri de gasp etme girişiminde bulunmuştur. Bu minvalde Bağdat demiryolu projesi müteahhitlerinden İtalyalı Viniveki'nin, 9 Eylül 1913 tarihinde Adana'ya gidişi sırasında Mamûre denilen mahal ile ilgili projenin 472. kilometresi arasında sekiz şakinin saldırısına uğradığı ve 120 Osmanlı lirasının gasp edildiği bilinmektedir. Bunun üzerine Adana'daki İtalya Konsolosluğunun baskıları

vardır. Müftü Ahmet Akbaş ile ilgili bilgiler Aydın Efe-Ümmügülsüm Candeğer tarafından 5-7 Ocak 2022 tarihinde yapılan *Osmaniye ve Çevresinin İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılı Sempozyumunda* bildiri olarak sunulmuştur.

sonucu başlatılan takibatta, failin Diyarbakırlı İsmail Çavuş olduğu ortaya çıkmıştır. Adana valisi, yakalanan İsmail Çavuş'un üzerinden Viniveki'nin parasının 10 lira eksikle bulunduğunu, Adana'ya gelen Halep İtalya Konsolosuna ve Adana konsolos vekiline birkaç gün sonra resmen bildirmiştir (BOA, DH. EUM. EMN. 68-18).

Cebel-i Bereket Livasında yaşayan Ermenilerden çete kurarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanlar vardır. Örneğin, Dört Yol kazasının Çökek yaylasına gelen Hassa kazasının Kürecioğlu⁸ köyünden Hasan oğlu Hasan, sabahleyin Dört Yol'da yağ satarak geri döndüğü sırada Kevil adlı mevkide dört kişilik bir Ermeni çetesi tarafından saldırıya uğrayarak 1.000 küsur kuruş parası gasp edilmiş ve sağ böğründen yaralanmıştır. Bunun üzerine yapılan takibat neticesinde, Dört Yol'a geldikleri anlaşılan çete üyeleri burada yakalanarak Adliyeye teslim edilmişlerdir (BOA, DH. EUM. EMN. 89-1).

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yılda bölgede tespit edilen ilk şikâvet ise Osmaniye kazasında artan hayvan hırsızlığı olayıdır. Bu minvalden olarak Koçi köyünden Çobanoğlu Ali isimli şakinin yayla zamanı civar yerleşim yerlerinden çaldığı hayvanları Haçin'e götürüp sattığı ve bu hususta şikâyet edildiği görülmektedir. Şikâyetlerin artması üzerine yapılan tahkikatta; Ali ve arkadaşı Karabet'in uzun süredir hayvan kaçakçılığı yaptığı anlaşılmış ve her ikisi de jandarma tarafından ele geçirilmiştir (BOA, DH. İD. 104-12).

Cebel-i Bereket Sancağında şikâvet hareketlerinde bulunanların bazen jandarma ile çatıştıkları söz konusudur. Bu minvalden olmak üzere Cebel-i Bereket dâhilinde şikâvet eden Ökkeş Ali çetesinden Çıplak Abo, Kürt Dağlı Halil, Kayabaşlı Ökkeş, Çerçili köyünden Deli Ökkeş ve Tesbi⁹ köyünden İsa, jandarma ile yapılan çatışma neticesinde ölü olarak ele geçirilmişlerdir. Çetenin üyesi iken sonradan ayrılan Dört Yolcu Ahmet, Ekbezli Kerimoğlu Mahmut ve Deli Ahmet ile yapılan çatışmada ise takip müfrezesinden, seyyar jandarma efradından, Manisalı Ahmet oğlu Mustafa'nın yaralandığı ve jandarma kumandanı mülazım-ı sani Abdülkerim Efendi'nin fevkalade gayret gösterdiği belirtilerek bu hususta kendisinin ödüllendirilmesi için mahalli yetkililer tarafından müsaade istenmiştir (BOA, DH. EUM. 6. Şb. 2-4).

Bölgede tek başına şikâvet eden şakilerin varlığı bilinmektedir. Örneğin, haksızlığa uğradığı iddiasıyla Dört Yol kazasında Ekim 1917

⁸ Günümüzde Küreci şeklinde kullanılmaktadır (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, 1971, s. 31).

⁹ Bugünkü Yağızlar köyü/İslahiye (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, 1971, s. 27).

tarihinde dağa çıkan Yörük Ali oğlu Hasan'ın haneleri basıp çeşitli ziynet eşyalarını gasp ettiğinin ihbarı üzerine, yapılan takibat sonucu bir hanede jandarmalar tarafından etrafı sarılmıştır. Ancak teslim olmaması üzerine çıkan çatışmada ölü olarak ele geçirilmiştir (BOA, DH. EUM. 3. Şb. 47-30).

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra Ermeni¹⁰ komitelerinin düşmanla işbirliği yaptığını ve Anadolu'da birbiri ardından isyanlar çıktığını haber alınca, hadiselerin yatışacağı zannıyla kesin bir tedbir alma yoluna gitmemiştir. Ancak Ermenilerin cephede ve cephe gerisinde düşmanların işine yarayacak faaliyetlerde bulunmaya devam etmeleri üzerine Osmanlı Hükümeti, Ermeniler konusunda köklü tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan sevk ve iskân kanunu, evvela doğrudan doğruya cephelerin güvenini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bu bölgelerden birisi, Sina cephesi gerisinde bulunan Mersin ve İskenderun bölgeleriydi (Altıntaş vd., 1993, s. 5-6, 8). Ermeniler için Kilikya olarak bilinen bu bölge Adana, Çukurova, Tarsus ve Toros Dağları'nın güneyi ve Akdeniz'in kuzeyinden ibaret olup bahsi geçen yerler dini, tarihi ve stratejik öneme sahip olduğundan dolayı Ermeni örgütlerinin en yoğun faaliyet alanlarından birini oluşturmaktadır (Güher, 2018, s.242-243). Dâhiliye Nezâretinden 23 Mayıs 1915 (10 Mayıs 1331) tarihinde Adana ve Halep vilâyetleri ile Maraş Mutasarrıflığına gönderilen telgrafta; Adana, Mersin, Kozan ve Cebel-i Bereket livalarında sakin Ermenilerin Suriye Vilâyetinin doğu tarafına ve Halep Vilâyetinin doğu ve güneydoğusuna nakil ve iskânı bildirilmiştir. Tehcir edilen Ermeniler, taşınabilir bütün mal ve eşyalarını birlikte götürebilecekleri gibi, nakil sırasında can ve mal güvenlikleri ile iâşe temini ve istirahatleri, güzergâhları üzerinde bulunan mahalli yetkililere bırakılmıştır (BOA, DH. ŞFR. 53-92). Bu arada, bölgedeki bütün Ermenilerin nakli gerçekleştirilmeyip Bağdat demiryolu projesinde ve askeri menzillerde geçici olarak müstahdem olunan Ermeniler ve aileleri istisna tutulmuştur (BOA, DH. ŞFR. 493-9).

Tehcir sırasında taşkınlık çıkaran Ermeniler de vardır. Örneğin Zeytun Ermenileri, sevk sırasında Maraş ve Bahçe arasında yer alan Fındıcık köyünde Temmuz 1915 tarihinde isyan ettiler. Cemal Paşa, olayın bastırılması için 132. Alayı görevlendirirken halkın galeyana gelmemesi için

¹⁰ Ermenilerin bu bölgede, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de, 1909 yılında, bir takım olaylara sebep oldukları görülmektedir. Litaretüre *1909 Adana Ermeni Olayları* şeklinde geçen bu olaylar esnasında birçok hadisenin meydana geldiği ve vatandaşların zarar gördükleri, zarar gören vatandaşlar için de yardımlar yapıldığı bilinmektedir. Bu olayların ayrıca çevre vilayetlere de sıçradığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalardan bazıları için bkn. (1909 Adana Olayları, 2011; Sarıay & Karacakaya, 2012; Efe, 2016). Bu havalide yapılan yardımlar konusunda bkn. (Çatal, 2020; Çatal, 2021).

tedbirler alınmaya çalışılmıştır (Güher, 2018, s. 252). Ermenilerin sevk işleminin devam ettiği dönemde, Hassa kazasında da benzer bir olayın meydana geldiği görülmektedir. Hassa kazasında bazı Ermenilerin askeri erzak ve mühimmatı sabote ettiği, değirmenleri ve bazı haneleri basıp birkaç kişiyi darp ettikleri ve benzer silahlı saldırılar gerçekleştirdiklerinin Bereketoğlu Ali tarafından ihbar edilmesi üzerine, vilâyet jandarma alay kumandanlığından bir seyyar jandarma birliği olay mahalline sevk edilmiştir. Yapılan takibat sonucunda, dört kişi oldukları tespit edilen bu çeteden ikisi yakalanmıştır (BOA, MV. 198-24; MV. 266-35). Cebel-i Bereket'te olaylar bu şekilde cereyan ederken ekim ayına gelindiğinde, bölgede devam eden tehcir işleminin tamamlandığı bildirilmiştir (BOA, DH. EUM. 2. Şb. 68-89).

Hazırlanan sevk ve iskân kanunu gereğince, Anadolu genelinde savaş alanı dışına çıkarılması uygun görülen Ermenilerden, Cebel-i Bereket Livası dâhilinde bulunanların tehcir işlemleri tamamlandıktan sonra bölgede Ermeni çetelerinin faaliyetleri Birinci Dünya Harbi boyunca devam etmiştir. Zira savaş döneminde taşrada genel itibarıyla meydana gelen devlet otoritesi boşluğu, bazı Ermenilerin bölgede 1915, 1916 ve 1918 yıllarında şekâvetine yol açmıştır. Osmaniye kazasında Serkis adında bir Ermeni, genellikle sarp dağlarda yuvalanıp yiyecek, kıyafet ve para temini için Aralık 1915 tarihinde bir köye inerek ahalinin can ve mal güvenliğini tehdit edince, çıkan çatışmada iki kişiyi katletmiştir. Jandarma kumandanı Hüsamettin Efendi ve altı neferi tarafından yapılan geniş aramalar sonucunda yeri tespit edilince, teslim ol çağrısına ateş ederek cevap vermiş ve çıkan çatışmada ölü olarak ele geçirilmiştir. Çatışmada bir asker de yaralanmıştır (DH. EUM. 6. Şb. 40-10).

1916 yılında ise bir Ermeni çete tarafından Osmaniye kazasının Derviş köyüne gerçekleştirilen saldırı sonucunda; birinin adı Hacı Musa-zâde olmak üzere üç kişinin katledildiği ve 20'nin üzerinde yaralı olduğu bilgisi mahalli idareye iletilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezâretinden 17 Mayıs 1916 (14 B 1334) tarihinde gelen şukkada, şakilerin ele geçirilmesi için vilâyet jandarma alay kumandanlığından bir birliğin tayini ve şehit olan kişilerin ailelerine maaş tahsis edilmesi emredilmiştir (DH. EUM. 2. Şb. 94-70).

Birinci Dünya Harbi'nin silahlı mücadele safhasını sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalandıktan sonra Mondros Mütarekesinden istifadeyle bazı Ermeni çetelerin bölgedeki faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Bu husus ile alakalı olmak üzere, Dâhiliye Nezâretinden 11 Aralık 1918 (7 Ra 1337) tarihinde Hariciye Nezâretine gönderilen tezkirede; Kilis Kürt Dağı ile Cebel-i Bereket

Livasında faaliyet göstermekte olan Ermeni çetelerinin Halep'te toplanarak hazırlık yaptıkları ve Kilis, Antep ve Maraş yollarıyla Adana'ya doğru yürüyeceklerinin Antep ve İçel mebusları tarafından haber verildiği belirtilip bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasının gerektiği bildirilmiştir (BOA, BEO. 4546-340934; BEO. 4596-246103). Durum böyle iken, Maraş'tan Konya'ya giderken Toprakkale-Osmaniye tren istasyonları arasında Fransız askeri kıyafetini giyen iki Ermeni şaki tarafından, Zor'un sabık telgraf müdürü Muharrem Efendi'nin para ve elbiselerine el konulmuş ve süngülenerek trenden atılmıştır. Maraşlı Mehmet Nuri ve Mümtaz tarafından da vuku' bulan şikâyet üzerine yapılan tahkikat sırasında, Muharrem Efendi'nin yaralı olarak Toprakkale İngiliz Hastanesine sevk edildiği ve hastanede tedavi görürken ölüm haberi gelmiştir (BOA, DH. EUM. AYŞ. 8-34).

Savaş sonrası Ermeni çetelerinin bölgede gerçekleştirmiş oldukları eşkıyalık olaylarına bir başka örnek ise Dört Yol kazasında yaşanmıştır. Doğu cephesinde Ruslarla işbirliği içerisinde faaliyet yürüten Ermeni çeteler, benzer işbirliğini Dört Yol kazasında da gerçekleştirdiler. Bu bağlamda, Fransa'nın Ermenilerden oluşan çete askerleri, Dört Yol'un Azizler ve Karakese köylerini basarak kadın, çocuk ve ihtiyarlardan oluşan dokuz kişiyi katledip hayvanlarını ve emlakını gasp ederek yağmaladılar. Ayrıca başka mahallerdeki Ermeni çetelerini adı geçen köylere toplayıp Müslümanların elindeki silahları bu şakilere dağıttılar (BOA, DH. EUM. 2. Şb. 66-48; DH. EUM. 2. Şb. 96-77).

Birinci Dünya Harbi yıllarında diğer taşra mahallerinde olduğu gibi Cebel-i Bereket Livası dâhilinde de Osmanlı ordusunda görev yapan askerlerin, birliklerinden ayrılarak çeteler teşkil ettikleri bilinmektedir. Cebel-i Bereket Jandarma Taburuna bağlı bir seyyar jandarma birliği, Aralık 1917 tarihinde Dört Yol kazasında bulunduğu sırada bahsi geçen birlikten üç asker silahlarıyla birlikte firar edip Çepni köyündeki evleri basarak taşınabilir malları gasp ettiler. Ayrıca Osmaniye kazasından Musaoğlu Ali ve Kömürcü Ahmet namlarındaki şakiler gibi seferberlik haberini alıp bakaya kalanlar da olmuştur. Bakaya kalan askerlerin bir kereye mahsus haklarında işlem yapılmayacağı vaadinde bulunularak teslim olmalarının istenilmesi, devletin yaşanan savaş döneminden dolayı taşrada iç güvenlik sorunları karşısında çaresiz kaldığı şeklinde yorumlanabilir (BOA, DH. EUM. 6.Şb. 28-66; DH. EUM. 6. Şb. 98).

Birinci Dünya Harbi sonrasında Cebel-i Bereket'te meydana gelen eşkıyalık olayları incelendiğinde bunların, içinde bulunulan savaş ve işgaller nedeniyle devlet otoritesinin zayıflamasına dayalı olarak yaşanan asker

kaçakları ve iktisadi krizin baş göstermesinden dolayı çıktığı ifade edilebilir. Esasen asker kaçaklarının oluşturduğu tehlikeye, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılış dönemindeki her savaş halinde rastlanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da bu olayın hemen her bölgede yaşandığı görülmektedir (Halaçoğlu, 2009, s. 134). Savaş sonrası tespit edilen ilk olay, Osmaniye kazasında taşkınlık çıkaran bir Ermeni'ye aittir. Bu dönemde Ermeni şakilerin dâhil oldukları olayların, etnik ve siyasi mahiyetten ziyade iktisadi saiklerle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Hassa kazasının Alaca köyünden geçen muhacir Bayram'ın önünü kesen jandarma kıyafetli bir Ermeni şakinin, muhacir Bayram'ın bir altın lirasını, Alman tüfeğini ve yanındaki zahiresini gasp edip kaçtığı ve bu sırada iki köylüyü de yaraladığı resmiyete yansıyan hususlardandır (BOA, DH. EUM. AYŞ. 14-97). Bir diğer Ermeni şakinin, Hassa kazasının Çay köyünde tespit edildiği ve bu şakinin Çay köyünü basarak bir çifte tüfeği ile bir katır yükü kadar eşyayı gasp ettiği ve Kızıl Dağına doğru kaçtığı belirtilmektedir (BOA, DH. EUM. AYŞ. 9-34). Görüldüğü üzere burada Ermeni şakilere dair verilen malûmat, sıradan eşkıya görünümü veren münferit faili meçhul olaylardır. Savaş sonrası tespit edilen son olay ise asker firarisi olup Maraş civarında şekâvetiyle ün salmış Ateşoğlu Sarı ve yanındaki iki adamına aittir. Ateşoğlu Sarı ve adamlarının Adana, Osmaniye ve Hassa kazalarında bilhassa hayvan sürülerini çalmalarıyla bilindikleri ve girilen bir silahlı çatışmada, mavzerle öldürdükleri görülmektedir (BOA, DH. EUM, AYŞ. 11-68).

5. SONUÇ

Birinci Dünya Harbi süreci ve sonrasında, Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, siyasal ve askeri yapısında baş gösteren sıkıntılara paralel olarak ortaya çıkan eşkıyalık sorunu, birçok taşra mahallinde meydana gelmiştir.

Söz konusu eşkıyalık olaylarına hem Müslim hem de gayrimüslimlerin sebep olduğu görülmektedir. Devlet, toplumu terörize eden ve halkın can, namus ve mal güvenliğini risk altında tutan eşkıyalık sorunsalının çözümü için periferide (taşrada) gerekli güvenlik önlemlerini almaya gayret etmiştir.

Bu olumsuz koşulların ürettiği bir gereklilik olarak merkezi otorite, bozulan statükonun yeniden tesisi için araştırma bölgesi olan Cebel-i Bereket havalisinde, kamu düzenini yeniden inşa etme adına, yaşanan eşkıyalık olaylarının bastırılmasında en önemli güç aygıtı olarak jandarma teşkilatının bünyesinde seyyar jandarma birlikleri oluşturmuştur.

Cebel-i Bereket Livasında Müslüman ve gayrimüslim kaynaklı olarak ortaya çıkan eşkıyalık olayları Osmaniye, Dörtüol, Bahçe ve Hassa

kazalarında meydana gelirken toplam olarak 19 olay tespit edilmiştir. Bu olaylardan 11'inin gayrimüslim kaynaklı olduğu ve bu rakamın sekizinin de çete şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Geriye kalan sekizi ise Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmiş olup beşi çete ve üçü bireysel şekilde vuku' bulmuştur. Müslüman eşkıya çetelerinden ikisi asker firarilerinden, diğeri ise bakaya askerlerinden oluşmaktadır. Ermeni kaynaklı eşkıyalık olaylarının ise yedisi çete ve üçü münferit olarak meydana gelmiştir. Buna göre, Cebel-i Bereket havalisinde gayrimüslim orjinli eşkıyalık olaylarının çoğunun Ermeniler tarafından gerçekleştirildiği ifade edilebilir.

6. SUMMARY

In this study, the banditry incidents that took place in the area known as Cebel-i Bereket Sanjak in the Ottoman administrative structure during the First World War, which took place between the years 1914-1918, and the struggle of the gendarmerie with these incidents were examined and evaluated.

Bandit; It is the plural of the word shaki, which means unfortunate, unfortunate, sinful, rebellious in the dictionary. In general, it is seen that the terms harrabe or kuttau't-tarık are used in Islamic history for the groups that commit robbery, aiming at the property and life of the people, and extort money. In the Ottomans, although the second term is encountered, those who engage in such activities are mostly called shaki and its plural as bandit. It is also known that in Ottoman documents, people engaged in banditry activities were called haramî, ahl-i mischief or suhte bandit.

The deterioration in the socio-economic life of the Ottoman society, the weakening of the central state power due to political, military, social and economic reasons, the inability to implement the laws for this reason, and the beginning of material and moral persecution accordingly paved the way for the emergence of rebellion, that is, banditry in the society. It is known that banditry events took place in the classical period of the Ottoman Empire, and these events are called the Celali Revolts.

Due to the absence of a civil administration with the name of Cebel-i Bereket today, it would be useful to briefly talk about the civil administrative history of the aforementioned livan before going into the main subject. It is seen that in 1865, as a result of the activities of the Fırka-i Islahiye in Çukurova and the surrounding regions, in order to ensure public order, a number of accidents were created. Osmaniye, one of these districts, was established as a district within the Payas District Governorate of Adana

Sanjak of Aleppo Province in 1866. Osmaniye county was connected to Payas Sanjak between 1871-1878. Payas Sanjak was reduced to the status of a district in 1878-1879 and Cebel-i Bereket Sanjak was formed, the center of which was Yarpuz. In the next period, Osmaniye and Payas constitute the districts of Cebel-i Bereket Sanjak since 1879. While Cebel-i Bereket remained as a province between 1924-1933, the status of province was abolished in 1933. Osmaniye, which maintained its administrative dependence on Adana in the status of a district for a long time until 1996, became a province again on this date.

It is seen that the banditry incidents detected in Cebel-i Bereket Liva during the First World War occurred in Osmaniye, Dört Yol, Bahçe and Hassa townships. Since the Ottoman Empire was involved in this great war in the last quarter of 1914, it is thought that it would be beneficial in terms of the integrity of the subject to mention other banditry events in the region this year. In this context, the first bandit identified in the region in 1914 is Kamali Vartuvar, who is described as shaki-i famous in the records.

The first animosity detected in the region at the beginning of the First World War is the increased animal theft in the Osmaniye district. In this respect, it is seen that the hawk named Çobanoğlu Ali from the village of Koçi took the animals he stole from the settlements in the highland time to Haçın and sold them, and complained about this. It is known that Ali and his friend Karabet were engaged in animal smuggling for a long time and both names were seized by the gendarmerie.

Although there are different dates on the date of establishment in order to ensure internal security in the Ottoman Empire, it is known that the Gendarmerie organization, whose opinion that it was founded in 1839, was active until the last years of the Ottoman Empire in suppressing the banditry events. In this context, Nude Abo from the Ökkeş Ali gang, Kurdish Dağlı Halil, Kayabaşlı Ökkeş, Deli Ökkeş from Çerçili village and İsa from Tesbi village, who had fallen ill in Cebel-i Bereket, were captured as dead as a result of the clash with the gendarmerie.

It is known that there are shakis who sing alone in the region. For example, the gendarmes surrounded him in a house as a result of the prosecution, upon the report that Hasan, the son of Yörük Ali, who had climbed the mountain in the town of Dört Yol in October 1917 with the allegation that he had been wronged, had raided the houses and usurped various jewelry. However, he was captured dead in the conflict that broke out after he did not surrender.

With the Deportation Law enacted during the First World War, it was tried to ensure that the Armenians in this region were transferred to safer areas. However, it is seen that some Armenians are outraged. Bereketoğlu Ali reported that some Armenians sabotaged military supplies and ammunition, raided mills and some houses, battered a few people, and carried out similar armed attacks in Hassa district, and a mobile gendarmerie unit was dispatched from the provincial gendarmerie regiment command to the scene. As a result of the proceedings, two of these gangs, of which four were identified, were caught.

It is known that the soldiers who served in the Ottoman army in the Cebel-i Bereket Liva, as in other rural areas during the First World War, left their units and formed gangs. When a mobile gendarmerie unit affiliated to the Cebel-i Bereket Gendarmerie Battalion was in Dört Yol district in December 1917, three soldiers from the aforementioned unit escaped with their guns and raided the houses in Çepni village and robbed movable goods.

When the banditry incidents that took place in Cebel-i Bereket after the First World War are examined, it can be stated that they emerged due to the weakening of the state authority due to the wars and occupations, desertions and the emergence of the economic crisis.

While the banditry incidents that emerged in the Cebel-i Bereket Liva due to Muslim and non-Muslim origins occurred in Osmaniye, Dört Yol, Bahçe and Hassa townships, a total of 19 incidents were detected. It was observed that 11 of these incidents were of non-Muslim origin, and eight of them emerged as gangs. The remaining eight were carried out by Muslims, and it was determined that five of them occurred as gangs and three as individuals.

It is seen that it is thought that the personnel who fight against banditry will be rewarded.

7. KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Mektûbi Kalemi Evrâkı (DH. MKT): 2454-118.

Dâhiliye Emniyet-i Umûmi Memûrin Kalemi Evrâkı (DH. EUM. MEM): 131-18; 161-38.

Dâhiliye Emniyet-i Umûmi Emniyet Şubesi (DH. EUM. EMN): 68-18; 89-1.

Dâhiliye İdâre Evrâkı (DH. İD): 104-12.

Dâhiliye Emniyet-i Umûmi Altıncı Şube Evrâkı (DH. EUM. 6. Şb): 2-4; 40-10; 28-66; 98-77.

- Dâhiliye Emniyet-i Umûmi Üçüncü Şube Evrâkı (DH. EUM. 3. Şb): 47-30.
 Dâhiliye Şifre Kalemi Evrâkı (DH. ŞFR): 53-92; 493-9.
 Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 198-24; 266-35.
 Dâhiliye Emniyet-i Umûmi İkinci Şube Evrâkı (DH. EUM. 2. Şb):68-89; 94-70; 66-48; 96-77.
 Bâb-ı Âli Evrâk Odası (BEO): 4546-340934; 4596-246103.
 Dâhiliye Emniyet-i Umûmi Asayiş Kalemi Evrâkı (DH. EUM. AYŞ): 8-34; 14-97; 9-34; 11-68.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi

Ahmet Akbaş, 1923-1257 nolu özlük dosyası.

Sürelî Yayınlar

- Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye: 1283; 1284.
 Salnâme-i Vilâyet-i Halep: 1286.
 Salnâme-i Vilâyet-i Adana: 1289; 1290; 1293; 1294; 1296; 1297; 1299; 1308; 1309; 1312; 1318; 1320.

2. Araştırma-İnceleme Eserler

- Akdağ, M. (1995). *Türk halkının dirlik düzenlik kavgası Celâlî isyanları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
 Aktürk, S. (2021). 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanîye Kazâsı'nın idâri ve eğitim durumu. Ü. Candeğer, H. Emen (Ed.) *Osmaniye Araştırmaları II* (ss. 31-50). Ankara: Gazi Kitabevi.
 Altıntaş, A. vd. (1993). *Osmanlı belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel müdürlüğü Yayınları.
 Atam, Ş. (2020). II. Meşrutiyet dönemi meclislerinde Cebel-i Bereket mebusları (1908-1918). Ü. Candeğer, H. Emen (Ed.) *Osmaniye Araştırmaları I* (ss. 209-230). Ankara: Gazi Kitabevi.
 Bardakoğlu, A. (1995). Eşkiya. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11, 463-466.
 (1971). *Türkiye mülkî idare bölümleri ve bunlara bağlı köyler belediyeler*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
 (1996). *Resmî Gazete*. Ankara: Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Müdürlüğü.
 Candeğer, Ü. (2020). Cebel-i Bereket'ten Osmanîye'ye: Göç ve iskân (1850-2020). Ü. Candeğer, H. Emen (Ed.) *Osmaniye Araştırmaları I* (ss. 301-322). Ankara: Gazi Kitabevi.
 Candeğer, Ü. (2021). Cuinet'e göre Cebel-i Bereket Sancağı. Ü. Candeğer, H. Emen (Ed.) *Osmaniye Araştırmaları II* (ss. 21-29). Ankara: Gazi Kitabevi.
 Cevdet Paşa, (1991). *Tezâkir 21-39*. C. Baysun (Haz.), Ankara: TTK Yayınları.
 Cuinet, V. (1891). *La Turquie d'Asie, géographie administrative: Statistique, descriptive ve raisonnée de chaque province de l'Asie-Mineure*. Paris.
 Çadırcı, M. (1993). Tanzimat döneminde çıkarılan men'-i mürûr ve pasaport nizâmâmeleri. *Belgeler*, XV/19, 170-181.
 Çadırcı, M. (2017). *Tanzimat sürecinde Türkiye ülke yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Çakmak, B. (2018). İzmir Jandarma Mektebi (1907-1911). İ.H. Demircioğlu vd (Ed.) *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma* (ss. 117-138). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Çatal, A. C. (2020). 1909 Ermeni olayları sonrası Cebel-i Bereket Sancağına bağlı Erzincan ve Dörtöyl çevrelerine yapılan yardımlar. Ü. Candeğer, H. Emen (Ed.) *Osmaniye Araştırmaları I* (ss. 231-241). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çatal, A. C. (2021). 1909 Adana Ermeni olayları sonrası Bahçe, Hassa ve İslâhiye kazalarına yapılan yardımlar. Ü. Candeğer, H. Emen (Ed.) *Osmaniye Araştırmaları II* (ss. 65-76). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demirel, F. (2018). Osmanlı Devleti'nde jandarma eğitimi: Selanik jandarma mektepleri. İ.H. Demircioğlu vd (Ed.) *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma* (ss. 155-174). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Efe, A. (2016). 1909 Adana Ermeni olaylarının Halep Vilayetine etkisi: Kırıkhan örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42, 605-616.
- Efe, A. (2021). I. Dünya Savaşı yıllarında adana Vilayetinde eşkıyalık ile mücadele ve jandarma. İ.H. Demircioğlu vd. (Ed.) *Asayişten Cepheye: Milli Mücadele ve Jandarma* (ss. 40-54). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erdoğan, D. İ. (2012). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Aydın Vilayeti'nde bazı eşkıyalık olayları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1), 246-256.
- Güher, E. (2018). Arşiv belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni tehciri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 241-260.
- Halaçoğlu, Y. (1996). Fırka-i İslâhiyye. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13, 35-37.
- Halaçoğlu, A. (2009). Birinci Dünya Savaşı sonrasında Çorum'da bazı polisye olaylar ve eşkıyalık (1919). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (1), 126-142.
- Hobsbawm, E.J. (1997). *Eşkıyalar*. Orhan Akalın, Necdet Hasgöl (Çev.), İstanbul: Avesta Yayınları.
- İlgürel, M. (1995). Eşkıya. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11, 466-469.
- (2011). *1909 Adana Ermeni olayları/makaleler*. K. Çiçek (Ed.).Ankara: TTK Yayınları.
- Karcı, E. (2018).Üsküp Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi. İ.H. Demircioğlu vd (Ed.) *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma* (ss. 97-116). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kolutek, M. (2020). Cebel-i Bereket Sancak merkezinin Erzincan'dan Osmaniye'ye taşınmasına yapılan itirazlar. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayısı, 149-159.
- Karaboran, H. H. (1996). Osmaniye'nin kuruluş ve gelişmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 5-46.
- Maden, F. (2018). *Kastamonu'da eşkıyalık*. İstanbul: Kitabevi.
- Özbek, N. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda iç güvenlik, siyaset ve devlet, 1876-

1909. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16, 59-95.
- Özcan, A. (2013). Osmanlı Devleti'nde jandarma teşkilatı kurulmasının gündeme ilk defa gelişi (1839). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32 (53), 173-194.
- Sarınay, Y.&Karacakaya, R. (2012). *1909 Adana Ermeni olayları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1989). *Kamus-i Türkî*. (Tıpkı basım), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tıraş, M. (2009). Yarpuz Çayı havzasında yayla yerleşmeleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22), 17-28.
- Ünver, M. (2018). Osmanlı'da eşkiyalık meselesi ve sözlü tarih ışığında bir âlim ailesinin ikamet macerası. *Journal of Islamic Research*, 29 (1), 108-116.
- Ürkmez, N. & Efe, A. (2015). *Hataylı Osmanlılar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ürkmez, N. (2015). Eşkiyalığın engellenmesine dair Sultan II. Abdülhamid'e sunulan bir rapor. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II, 31-64.
- Yörük, S. (2017). *Fırka-i Islâhiye Cevdet Paşa-Kozan ve Gâvur Dağı ahvâline dâir lâyiha*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Doç. Dr. Aydın EFE, Makale Katkı Oranı: %50; Doktorant Sıraç AKTÜRK, Makale Katkı Oranı: %50.

Gönderim Tarihi: 18.03.2022

Kabul Tarihi: 25.05.2022

POPULUS ROMANUS BAĞLAMINDA ARİSTOKRATİK ROMA CUMHURİYETİ

Aristocratic Roman Republic in the Context of Populus Romanus

Ahmet GÖZLÜ

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı
ahmetgozlu69@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7146-3932

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Bu çalışmada; Antik Roma Cumhuriyeti ve Populus Romanus denilen Roma Halkı'nın karakteristik yapısı üzerinde durulmuştur. Bu yapının Cumhuriyet'in kurulmasına giden süreçteki rolü ayrıca irdelenmiştir. Latince'de "Populus" terimi "Halk" anlamına gelmekte olup, Populus Romanus ile de Roma Halkı kastedilmektedir. Roma Halkı patricius ve pleb adı verilen iki temel sınıftan oluşmaktadır. Bu iki sınıf Roma devletinin idari yapısının belirleyici temel unsurları oluşturmuştur. Bu bağlamda soylu kesimin oluşturduğu patricius sınıfı ile yoksul kesimin oluşturduğu plebler arasında doğan eşitlik mücadelesinden yepyeni bir yönetim biçimi ortaya çıkmış ve bu yönetim biçimi Cumhuriyet olarak adlandırılmıştır. Antik Roma Cumhuriyeti günümüz anlamından oldukça farklı bir Cumhuriyet algısına sahip olmuştur. Yalnızca patricius sınıfınının söz sahibi olduğu Roma Cumhuriyeti, soylu kesim dışındaki toplumsal grupların yönetimden dışlandığı bir rejimdir. Bu nedenle Roma Cumhuriyeti aristokratik bir yönetim biçimi olarak nitelendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Populus Romanus, Patricius, Pleb, Roma Cumhuriyeti.

Abstract

In this study; The characteristic structure of the Roman People, called the Ancient Roman Republic and Populus Romanus, was emphasized. The role of this structure in the process leading to the establishment of the Republic was also examined. In Latin, the term "Populus" means "People", and Populus Romanus refers to the Roman People. The Roman people consisted of two basic classes called the patricius and the plebs. These two classes formed the determining basic elements of the administrative structure of the Roman state. In this context, a brand new form of government emerged from the struggle for equality between the patrician class formed by the nobility and the plebs formed by the poor, and this form of government was called the Republic. The Ancient Roman Republic had a very different Republic perception than today's. The Roman Republic, in which only the patrician class had a say, was a regime in which social groups other than the nobility were excluded from the administration. For this reason, the Roman Republic is characterized as an aristocratic form of government.

Keywords: Populus Romanus, Patricius, Plebeian, Roman Republic.

1. GİRİŞ

1.1. Genel Hatlarıyla Roma Siyasi Tarihi

Antik Roma şehri, efsanevi anlatıya göre İÖ 753 yılında Romulus tarafından kurulmuştur. İÖ 753 yılından itibaren tarih sahnesinde yerini alan Roma'nın ilk kralı Romulus olarak kabul edilmektedir (Cavendish, 2011: 7). Antik Roma uygarlığı, ortaya çıkışından yıkılışına değin geçen süreçte; Krallık Devri (İÖ 753-509), Cumhuriyet Devri (İÖ 509-27) ve İmparatorluk Devri (İÖ 27-İS. 476) olmak üzere üç temel tarihsel gelişim evresi geçirmiştir (Barrow, 2002: 18). Krallık Devri Roması'nda siyasi sistemin başında rex adı verilen bir kral bulunmakta ve krallık gücünün temelini ise imperium denilen en yüksek askeri ve sivil emretme yetkisi oluşturmaktaydı. Kral aynı zamanda en yüksek rahip (pontifex maximus) idi ve yanında senatus denilen bir danışma kurumu bulunmaktaydı (Cornell, 1995: 235-236). Kralların devrilmesiyle başlayan Cumhuriyet Devri'nde; kralların yerini consul adı verilen ve krala ait kudret ve yetkileri birlikte kullanan iki kişi almıştır (Bosch, 2020: 29). Roma Cumhuriyet sisteminde consuller olağanüstü durumlarda bütün yetkilerini geçici bir süreliğine dictator denilen siyasi otorite figürüne bırakırlardı. Ayrıca consullerin yanında questor adlı yardımcıları bulunmaktaydı Cumhuriyet Devri'nin en önemli sosyo-politik olayı şüphesiz patricius-pleb mücadelesidir (Allen, 1962: 35-52).

Roma halkının en önemli iki sınıfını oluşturan patricius (soylular) ve plebler (avam) arasındaki mücadele Krallık döneminde başlamış ve Cumhuriyet devrinin ilk iki yüz yılı boyunca da şiddetli bir şekilde devam etmiştir (Cornell, 1995: 245-246). Söz konusu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme de Roma'nın genişleme politikasıdır. Bu bağlamda İtalya'da merkezi birliği sağlayan Roma ilk olarak Batı Akdeniz'e genişlemiş ve burada Pön Savaşları olarak bilinen Roma-Kartaca Savaşları (İÖ 264-146) vuku bulmuştur (Rodgers, 2007: 186). Batı Akdeniz'e hâkim olma mücadelesinden doğan Roma-Kartaca Savaşları üç aşamada gerçekleşen ve yüzyıldan fazla süren mücadeleler dizisidir (Erdemir, 2017: 64). Bu savaşlardan sonra Batı Akdeniz'i büyük oranda hâkimiyeti altına almayı başaran Roma, daha sonra Doğu Akdeniz'e yönelerek burayı da kontrol altına almış ve nitekim oldukça geniş sınırlara ulaşmıştır (Rodgers, 2004: 23). Roma fetihlerinin kazançlarının yanı sıra devlet ve toplum yapısında olumsuz neticeleri de olmuştur (Erim, 1984: 34). Cumhuriyetin son yüzyılında Roma şehri ve merkezdeki soylu devlet adamları arasında, Roma'nın hâkim olduğu veya olmaya çalıştığı yerlerde tezahür eden ve yüzyıldan fazla süren bu iç savaş dönemi yeni bir yönetim şekli ile bertaraf edilmiştir (Erdemir, 2017: 98). Bu yeni yönetim şekli ise Roma'yı yok

olmaktan kurtaran İmparatorluk sistemidir. Cumhuriyet Devri'nden sonra gelen ve Augustus (Gaius Julius Caesar Octavianus) ile başlayan İmparatorluk Devri'nde, Roma en büyük devletlerden biri haline gelmiştir (Beard, 2015). Fakat bu büyük imparatorluk İÖ 395'te yaşanan ve Kavimler Göçü adı verilen bir göç istilasının ardından doğu ve batı olmak üzere iki ayrı devlete bölünmüştür. Bu göç çerçevesinde Hunlar, merkezi Roma şehri olan Batı Roma'nın yıkılışını başlatmış ve nitekim Batı Roma İS. 476 yılında Germanlerin saldırılarıyla yıkılmıştır (Baker, 2020: 369-375). Merkezi Constantinopolis (İstanbul) olan Doğu Roma ise 1453 yılında tarih sahnesinden silinmiştir (Peter, 2007: 87).

2. ANTİK BİR TOPLUM FORMU OLARAK POPULUS ROMANUS

Atina'da yurttaşlar topluluğunu ifade eden, demos'un Latince karşılığı olan "Populus" Roma'da halkı ifade etmektedir (Sartori, 1996: 25). Populus Romanus terimi ile de "Roma Halkı" kastedilmektedir (Cavendish, 2011: 14). Roma Populusu'nun temeli ve en küçük birliği familia denilen ailedir. Roma ailesi, aile reisi olan babanın başkanlığı altında karısı, çocukları, gelinleri, torunları ve bunların dışında bakmakla yükümlü olduğu kişilerden oluşmaktadır (Curchin, 2001: 541). Roma ailesinde, pater familias (aile babası) adı verilen ve mutlak bir otoriteye sahip olan baba önemli bir yere sahiptir. Ailesini koruyup kollayan aile reisi, onların güvenliğinden ve evin yönetiminden sorumludur (Hunt, 2009: 16). Roma ailesinde erkek evlatlar reşit ve hatta evli olsalar dahi babanın emri altında idiler. Bunlar ancak baba ölünce serbest kalabilir ve kendi evlerinin aile reisi olabilirdi. Yalnız kız çocukları, evlendikleri takdirde, babanın hâkimiyetinden çıkarlar ve dâhil oldukları ailenin reisine tabi olurlardı. Roma ailesinde, aile reisine kan bağı ile bağlı olmayıp, fakat bu aileye tabi olan kimseler de bulunmaktaydı. Bunlar cliens (yanaşmalar) ile köleler (servus) idi. Cliens'ler fetih ve istilalar veyahut da ekonomik sebepler yüzünden haklarını kısmen kaybetmiş ve çeşitli hizmetler yapmayı taahhüt ederek aile reisinin himayesine sığınmış kimselerdir. Genel olarak her işi yapan cliens'lerin kazandıkları her şey aile reisinin mülkiyeti altındaydı. Hukuken ailenin malı sayılan köleler ise sıklıkla ev ve tarla işlerinde çalıştırılmaktaydılar (Demircioğlu, 2011: 48). Görüldüğü üzere Roma ailesi geniş bir birimdir. Bu aileye dâhil olan üyeler arasında ise ortak bir iş birliği vardır. Kendi tarla ve sürülerinin ürünleriyle geçimini sağlayan bu birim kendi kendine yeten bir yapıya sahiptir (Faulkner, 2015: 46).

Roma Populus'u henüz yurttaşlık kavramı oluşmadan önce, gens, curia ve tribus birliği olmak üzere üç unsurdan ibaret idi. Gens, Roma

ailesinin genişlemesi ile meydana gelen klan ya da soy birlikleridir. Aralarında kan bağı olan ve birden fazla aileden oluşan bu birlikler ortak bir atadan geldiklerine inanırlardı. Ayrıca ortak bir kült etrafında birleşen gensler, mülkiyetlerini ve mezarlıklarını da paylaşırlardı (Demircioğlu, 2011: 50). Herhangi bir gens'e dâhil olan tüm bireylerin tek bir soyadı (nomen gentile) taşıması, bunların birbirlerine bağlı olduğunu gösterirdi. Cumhuriyet döneminde gensler bir makama alınmada önemli politik bir faktörken, daha sonraki dönemlerde bu durum dinsel alanla sınırlanmıştır (Blanck, 1999: 186). Kapalı bir ekonomiye sahip olan gensler, yalnızca hayvancılık yapan bir klanlar topluluğundan ibarettirler (Diakov&Kovalev, 2011: 39).

Genslerden daha büyük olan, mahalli ve siyasi bir gruplaşma sayılan curia birliği, Antik Yunan'da görülen phratri'lere benzemektedir. Curia birliğinde kişiler kan akrabalığından ziyade, komşu kardeşliğini esas almaktadır (Demircioğlu, 2011: 50). Bu birliklerin kendilerine ait müşterek mülkleri dinsel pratikleri tapınakları ve rahipleri vardır (Engels, 1987: 127). Curia'lar bir araya geldiklerinde yemek yerler, ibadet ederler ve Roma'da en eski meclis olan curia meclisinde bir birlik halinde oylarını kullanırlardı (Bosch, 2020: 17). Bu nedenle curia'lar Roma'nın toplumsal ve siyasi düzeninde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca orduya da bu birlikler içinden asker toplanırdı. Bundan dolayı Roma'da tam hukuklu vatandaşlar curia'lı şeklinde anılırdı. Gens ve curia'lardan daha büyük olan ve tribus denilen kabile/aşiret ise kan akrabalığına dayanan bir birlikteliktir. Antik Yunan'daki phyle'lere tekabül eden tribus'ların her biri on curia'dan oluşmakta, her curia'da on gens'ten toplanmaktaydı. Tribus'ların kendi rahipleri ve tribunus denilen reisleri bulunmaktaydı (Demircioğlu, 2011: 50).

Toplumsal ve siyasi bünyesi bu birliklerde uzuvlaşmış olan Roma Populus'u Krallık Devri'nde patricius ve plebler olmak üzere iki temel sınıftan oluşmaktaydı (Demircioğlu, 2011: 53). Patricius sınıfı Roma devletini kuran ve Roma hukukunun vatandaşlara tanıdığı bütün haklardan tam olarak istifade eden en üst yani soylu kesimi oluşturmaktadır. Tam vatandaşlık hukukuna sahip olan patricius sınıfı; siyasal yetkileri, ticaret ve mülkiyet hakkı, eşitliğe dayanan evlilik hakkı, memurluk yapma ve seçilme hakkı gibi bir vatandaşın sahip olması gereken bütün haklara sahiptirler (Tahiroğlu&Erdoğan, 2014: 13). Mecliste ve devleti idare etmede söz sahibi olan bu kesim, büyük arazi sahipleri olarak varlıklı kimselerden oluşmaktadır. Pleb denilen sınıfı ise; vatandaşlık hukukunun yalnızca küçük bir kısmına sahip olan köylüler teşkil etmektedir (Demircioğlu, 2011: 52). Çoğunluğunu küçük çiftçi ve zanaatçıların oluşturduğu pleb sınıfının

dönemin toplumunda ikinci derecede bir yere sahip olduğu ve bunların büyük bir kısmının Roma şehrinin civar ve dış mahallelerinde yaşadığı bilinmektedir. Siyasal haklardan yararlanamayan plebler oy kullanamazlar, askerlik yapamazlar ve devletin yüksek kademelerinde görev alamazlardı. Özel hukuk alanında da bazı hakları kısıtlanan plebler, patricius sınıfından bir kimseyle evlenemezdi (Çelebican, 1997: 18). Buradan hareketle patriciusların halkın asil kesimini, pleblerin ise tıpkı Yunan demos'u gibi halkın avam kesimini teşkil ettiği söylenebilmektedir (Umur, 1984: 18). Bu bağlamda yalnızca patriciuslar Roma vatandaşı (yurttaşı) sayılırken, plebler ancak Cumhuriyet Devri'nde yurttaş olarak kabul edilmişlerdir (Çelebican, 1997: 19).

3. POPULUS ROMANUS'UN ÜRETTİĞİ POLİTİK BİR SİYASİ YAPILANMA; ARİSTOKRATİK ROMA CUMHURİYETİ

Krallık Devri'nde Populus Romanus'un iki temel sınıfını teşkil eden Patricius ve plebler arasında dönemin sonlarına doğru etkin bir mücadele başlamıştır (Tahiroğlu&Erdoğan, 2014: 13). Krallık Devri'nde, mütevazı bir yaşam süren plebler, siyasi ve iktisadi gücü elinde tutan patriciuslara karşı oldukça zayıf bir durumdaydılar. Fakat sürekli olarak savaşlara katılan patriciuslar ise, askerliğe kabul edilmeyen ve devamlı olarak da çoğalan pleblere karşı sayıca zayıflamaya başlamışlardır. Patriciusların azalmasına karşılık plebler, serbest kalan clienslerin kendilerine katılmalarıyla ve doğum gibi yollarla büyümeye başlamıştır. Nüfusları hızla artan plebler zamanla kendilerini tam hukuklu patriciuslara karşı az hukuklu bir sınıf olarak hisseden bir halk zümresi haline gelmiştir (Demircioğlu, 2011: 53). Patricius sınıfının sahip olduğu ayrıcalıklar, yalnızca plebleri değil Etrüsk kökenli yönetici kesimi de rahatsız etmekteydi. Dolayısıyla eski düzenin tasfiyesi her iki tarafın da yararına olan bir gelişmeydi (Tanilli, 1994: 303). Bu düzeni değiştirmek için harekete geçen Roma'nın Etrüsk kökenli krallarından olan Servius Tullius, halkı dâhil oldukları gens ya da kabilelere göre değil, servetlerine göre beş sınıfa ayırmış ve pleblerin de dâhil olduğu bu sınıflar gelirlerine göre orduya mali destek ya da teçhizat sağlamakla sorumlu tutulmuşlardır (Demircioğlu, 2011: 57). Bu yeniden örgütlenme, eski Roma halkının tüm insanlarını birbirine karıştırmış ve pleblere, daha önce tabi olmadıkları askerlik hizmeti gibi yeni yükümlülükler getirmiştir (Tanilli, 1994: 302). Böyle bir değişimin temel nedeni kuşkusuz pleblerle patriciuslar arasındaki mücadelenin yoğunlaşmasından kaynaklanmaktaydı (Tanilli, 1994: 303).

Servius Tullius (İÖ 578-535) tarafından gerçekleştirilen bu yeni düzenlemeden oldukça memnun olan plebler uzun bir süre krala karşı ılımlı

bir politika izlemişlerdir. Neticede bu hareket onların doğuştan soylular üzerinde kazandıkları ilk zaferleridir (Tanilli, 1994: 302). Aslında pleblerin bu hakkı almaları devletin genişlemesi ve bunun neticesinde de hem insan hem de mali güce ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktaydı. Ancak sebep her ne olursa olsun pleblere bu hakkın verilmesi onların patriciuslarla eşit olabilmeye mücadelesinin ilk adımını oluşturmuştur (Demircioğlu, 2011: 53). Engels'e göre Servius Tullius'un bu reformuyla, Roma'da sözde krallık ortadan kaldırılmadan önce, kişisel kan bağı üzerine kurulu eski toplumsal düzen ortadan kalkmış ve onun yerine toprak üzerindeki dağılım ve servet ayrımları üzerine kurulu yeni bir devlet almıştır (Engels, 1987: 132). Etrüsk krallarının egemenliği altındaki plebler, üretimdeki gelişmeyle zamanla daha da güçlenmiş, patriciuslar ise Etrüsk krallarının hâkimiyeti altında üstünlüklerinden çok şey yitirmişlerdir (Tanilli, 1994: 301). Bütün bu gelişmelerden rahatsız olan ve Etrüsk kökenli kralların yönetiminden memnun olmayan patriciuslar doğuştan ayrıcalıklarının Etrüsk krallarınca engellenmesinin önüne geçmek için yönetime karşı ayaklanmışlardır. Üstelik bu isyanı, son kral Tarquinius Seperbus'un koyduğu vergi ve angaryadan dolayı ezilen plebler de desteklemiştir (Tanilli, 1994: 302). İÖ VI. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde monarşi yani krallık zayıflamaya başlamıştır. Tarquinius iktidarının otokratik ve baskıcı tutumu ayrıca kralların tanrı soyundan geldiğini iddia ederek izlediği despotik bir yönetim anlayışı halkın nefretini daha da artırmıştır (Faulkner, 2015: 59). Nihayetinde patricius sınıfının önderliğinde kral Tarquinius Seperbus ve ailesi Roma'dan kovulmuştur. Böylece Krallık Devri son bulmuş (İÖ 509) ve Cumhuriyet yönetimi kurulmuştur (Eutropius, 2004: 35).

Roma Cumhuriyeti monarşik, aristokratik ve demokratik unsurların bir arada görüldüğü bir rejimdir. Fakat ağırlıklı olarak aristokratik bir karaktere sahiptir (Tahiroğlu&Erdoğan, 2014: 4). Mevcut yönetime yapılan darbe aslında monarşik bir idareyi asillerin yani aristokratların egemen olduğu oligarşik bir yönetime dönüştürmüştür (Tahiroğlu&Erdoğan, 2014: 5). Nitekim kurulan yeni rejim aristokratların yani patriciusların yönetimi olmuştur. Aristokratik Roma Cumhuriyeti'nde patriciuslar güçlü bir şekilde örgütlenmiş ve birleşmiş bir yönetici sınıfını teşkil etmiştir. Kurulan bu yeni yönetim şekli, her biri kişisel tabilerden oluşan, geniş birer ağa hükmeden rakip aileler arasındaki gevşek bir ittifaktan oluşmaktaydı. Etkin olan sınıf yine patriciuslardı ve her patricius ailesinin reisi -İÖ VII. yüzyılın klan şefleri gibi -akraba ve hizmetkârlardan oluşan yakın bir çevrenin yanı sıra, kan ya da evlilik yoluyla akraba olmasa da, hamilerine (patronus) karşılıklı hizmet ve koruma yükümlülükleriyle bağlı yandaşlardan oluşan geniş bir maiyete de sahipti. Aristokratik

kimselerin birleşimi başlangıçta dışarıya açık bir vaziyetteydi. Dolayısıyla Romalı olmayan bir soylu Roma'ya yerleştiğinde patricius unvanını alır ve sanato'ya kabul edilirdi. Fakat zamanla bu durum değişmiş ve patricius sınıfı kapalı bir kasta dönüşmüştür. Dolayısıyla ortak yönetim ve yıllık seçim ilkeleri artık bu grup içindeki rekabeti yönlendirmeye ve dizginlemeye hizmet etmeye başlamıştır (Faulkner, 2015: 61). Aristokratik Cumhuriyet, yetkisi otokratik ve ömür boyu süren kralın yerine, her yıl patriciuslar arasından seçilen –başta “praetor” sonrasında “consul” adı verilen- iki yüksek magistratus tarafından idare edilmekteydi (Ryan, 1998: 142). Aslında yeni rejimde büyük değişiklikler olmamıştır. Kralın imperium denilen en üstün emretme yetkisi consul denilen magistratuslara geçmiş, ancak bu emretme yetkisi bir yıl ile sınırlandırılmıştır (Tahiroğlu&Erdoğan, 2014: 5).

Yeni yönetimin en yüksek iktidar makamı consullüktür. Roma Cumhuriyetinde olan kişi Roma'nın birinci yurttaşı, orduların komutanı, meclislerin ve törenlerin efendisi olarak önemli bir konum kazanmıştır (Faulkner, 2015: 62). Consullerin en önemli görevleri arasında hükümetin günlük işlerini görmek, devletin masraflarını tesbit edip karşılamak, senatus, curia ve centuria meclislerini toplantıya çağırarak, askeri anlamda ordu toplamak, savaş vergisi düzenlemek, orduları sevk ve idare etmek, adli konularda her türlü kararı almak bulunmaktadır (Erdemir, 2017: 38.). Consuller, kralların siyasi, askeri ve yasal otoritelerinin büyük bir kısmını – fakat başka iki yüksek rahiple, yani başrahip (pontifex maximus) ve ilahi işler kralı (rex sacrorum) ile paylaştıkları dini otoritenin yalnızca üçte birine sahiptirler (Faulkner, 2015: 62). Geniş sorumluluk ve yetkilere sahip olan her iki consul de eşit haklara sahiptir. Fakat consullerin her ikisinin de birbirini veto edebilme hakkı bulunmakta ve dolayısıyla herhangi bir konuda harekete geçebilmek için iki consulün de anlaşması gerekmektedir. Her consul görev yılının sona ermesinden sonra hesap vermek durumundaydı (Faulkner, 2015: 62). Roma Cumhuriyeti'nde olağanüstü durumlarda başa geçen ve görev süresi altı ay ya da daha az bir süre ile sınırlanan consule dictator denmektedir (Dillon&Garland, 2005: 3). Roma'da, iç ve dış savaş durumunda, kriz zamanlarında consullerden biri diğerini dictator olarak tayin ederdi. Görevi boyunca askeri yetkiler başta olmak üzere idari ve yargı yetkilerini de elinde tutan dictatorun yaptığı işleri ve aldığı kararları diğer consul veto edemezdi (Tahiroğlu&Erdoğan, 2014: 9).

Aristokratik Roma Cumhuriyeti patricius sınıfının oluşturduğu bir Danışma Meclisi'ne yani senatus kurumuna sahiptir (Adkins, 2004: 40). Geleneksel olarak sadece kralların ve daha sonra consullerin danışma

konseyi olarak işlev gören senatus bir ihtiyarlar konseyidir (Eco, 2021: 30). Senatus, İÖ II. yüzyılın sonlarında yaklaşık üç yüz üyeden oluşmaktaydı. Çoğunlukla aristokrat kökenli olan ve eski sulh yargıçlarından seçilen bu üyelerin sayısının İÖ 1.yüzyılda altı yüze ulaştığı bilinmektedir (Dunstan, 2011: 45). Roma'nın en saygın makamı olan senatus'a girebilmek için oldukça uzun bir süre çalışmak gerekmekteydi. Örneğin quaestor (hazine memuru) olarak göreve başlayan bir kişi consullük makamına erişene kadar çalışmak zorundaydı (Davis, 2020: 49). Cumhuriyet ile birlikte Krallık dönemininden itibaren görülen Comitia curiata ve Comitia centuriata meclislerinin işlevlerinde ciddi bir değişiklik yapılmamıştır. Comitia curia meclisi patriciusların katıldığı bir meclis olma özelliğini sürdürmüş, Comitia centuria ise yine tüm halkın katıldığı bir meclis olmaya devam etmiştir (Erdemir, 2017: 39).

Roma'da krallığın devrilmesinden sonra idari ve kurumsal yapıda büyük bir değişiklik olmamıştır. Genel anlamda yönetimin tek ve mutlak hâkimden yani kraldan halka geçtiği söylenebilirdi, halk belli bir zümre olan aristokrat patriciusları ifade ettiğinden, yönetimde söz sahibi olan patriciuslar olmuştur. Cumhuriyet adı altında var olan sistem aslında, bir grup soylu sınıfın yönetiminden başka bir şey değildir. Yönetime yalnızca patriciusların katıldığı düşünüldüğünde, Roma Cumhuriyeti'nin gerçekte aristokratik bir cumhuriyet olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Nitekim başlangıçta aristokratik bir yönetim şekline ibaret olan Roma Cumhuriyeti'nin demokratik niteliğe kavuşması, patricius ve plebler arasında yaşanan mücadelelerden sonra mümkün olabilmıştır (Erdemir, 2017: 39).

4. ROMA CUMHURİYETİ'NİN GELİŞİMİNDE POPULUS ROMANUS'UN ROLÜ

Roma Cumhuriyeti'nin şekillenmesinde patricius ve pleb mücadeleleri temel rol oynamıştır. Başlangıçta yalnızca bir grup soylu sınıfın hâkim olduğu bir yönetim biçimi olarak ortaya çıkan Roma Cumhuriyeti zamanla daha demokratik bir niteliğe kavuşmuştur. Cumhuriyet Devri'nde Roma şehrinin ve fetihler yoluyla büyüyen Roma topraklarının nüfusu, kısmen iç göçlerle ve boyun eğmiş halkların da katılımıyla sürekli olarak büyümekteydi. Fakat devletin bu yeni uyrukları Roma halkına dâhil edilmemekteydiler. Kişisel bakımdan özgür olan bu insanlar, toprak sahibi olabiliirdi. Ayrıca vergi ve askerlik görevlerini yerine getirmek zorundaydılar. Ancak resmi hiçbir görevde yer alamazlardı. Roma'nın izlediği genişleme politikasıyla sürekli olarak sayıları artan bu insanlar ile dışa tamamıyla kapalı olan patriciuslar arasındaki ilk gerginlikler bu insanların yani pleblerin yeni haklar arama talebinden doğmuştur (Engels,

1987:132-135). Roma Cumhuriyeti kurulduğu yıllardan itibaren uzun bir süre oligarşik bir idare, yani patriciusların idaresi olarak devam etmiştir. Hâkim sınıfın iktidarı olarak ortaya çıkan bu yeni rejimde ayrıcalıklı olan yine patriciuslardı. Bu sebeple Cumhuriyetin ilk asırları, sahip oldukları ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen patriciuslar ile her alanda hak elde etmeye çalışan plebler arasında vuku bulan mücadeleler ile geçmiştir (Umur, 1984: 24).

Cumhuriyetin ilk yıllarında egemen sınıf olan patriciuslar şehrin dış mahallelerinde oturan pleblerin *ager publicus*¹ denilen arazileri işletmelerine izin vermemekteydi. Üstelik bu dönemde Roma sürekli olarak bir savaş halindeydi ve sık sık yabancılar tarafından istilalara uğramaktaydı. Ekonomik bakımdan güç bir durumda olan plebler savaş zamanlarında askere çağrılırlar ve belki bir daha hiç dönmek üzere yurtlarını terk ederlerdi. Üstelik bütün evleri, arazileri, mahsulleri onların yokluğunda yağmalanırlar ve savaştan döndükleri takdirde patriciuslara yeniden borçlanırlardı (Umur, 1984: 31). Ekonomik bakımdan zor durumda kalan plebler, *nexum* adı verilen ve borç karşılığında güvence olarak hizmet önerdiği bir sözleşme ile borçlanmakta, eğer borcunu faiziyle ödeyemezse karşılığında bir köle gibi çalıştırılmaktaydı. Süregelen savaşlar nedeniyle bu durum zamanla oldukça yaygınlaşmış, pratikte her türlü sömürüye uğrayan borçlu kişinin borcundan ömür boyu kurtulması imkânsız hale gelmiştir (Cornell&Matthews, 1988: 27). Pleblerin büyük bir kısmı yoksul olsa da bazıları patriciuslar kadar zengindir. Fakat en zengin plebler dahi *senatus*'dan, *consullük*ten ve yüksek rahipliklerden dışlanmıştır. Öyle ki varlıklı pleblerin devletin üst mevkilerini *particilerle* paylaşmaları yaklaşık yüz yıllık bir mücadele sonucunda mümkün olabilmiştir (Baker, 2020: 37).

Nitekim patriciusların baskıcı ve adaletsiz yönetimine daha fazla dayanamayan plebler borçtan kurtulmak ve ekonomik kaynakların özellikle de toprağın eşit dağılımını sağlamak amacıyla ayaklanmışlardır (Cornell&Matthews, 1988: 26). İki sınıf arasındaki anlaşmazlık Roma'nın ele geçirdiği ülke halklarının Roma'ya gelmesi sonucunda pleb sınıfına dâhil edilmesiyle büsbütün artmıştır. Çünkü fakir plebler iktisadi durumlarının düzeltilmesini isterken, zengin plebler, patriciuslar gibi imtiyazlara sahip olmak istiyorlardı. Nitekim borç ve keyfi baskılar altında ezilen plebler, İÖ 494 yılında topluca kentten ayrılıp Aventinus Tepesi'ne çekilmişlerdir (Cornell&Matthews, 1988: 26). Burada kendi kendine yeten bir devlet biçiminde örgütlenen plebler, *Concilium Plebis* denen bir meclis kurmuşlar

¹ *Ager publicus*: Romalıların savaşta yendiği kavimlerden alarak devlete mal ettiği arazilere verilen ad (Bilgi için bkz: Umur, 1984: 31).

ve tribunus adı verilen bir başkan seçmişlerdir (Umur, 1984: 32).

Pleblere askeri, siyasi ve iktisadi sahada ihtiyacı olan patriciuslar şehri terk eden pleblerin geri dönmek için ileri sürdükleri şartları (genel af, borçların silinmesi ve kendi aralarında pleblerin çıkarlarını gözetecek iki memurun (tribunus plebis) tanınması kabul etmişlerdir (Bosch, 2020: 32). Pleblerin patriciuslar karşısındaki hak talep etmeleri süreci, özellikle tribunus plebis’liğin kullanılması sayesinde hızlanmıştır. Patriciuslar, pleblerin adeta “devlet içinde devlet” kurmalarını sağlayan, siyasî karışıklık unsuru ve hatta “anarşi kaynağı” olan bu kurumu kaldırmak için girişimler de bulundularsa da başarılı olamamışlardır (Küçük, 2015: 132). Çünkü plebler artık teşkilatları, meclisleri ve tribunusları ile iyi organize edilmiş bir topluluk halinde patriciuslara karşı koyabilecek bir güce kavuşmuştur. İşte bu nedenle Roma cumhuriyetinin ilk yıllarında birlik ancak savaş zamanlarında ve dictator yönetimiyle sağlanabilmiştir (Demircioğlu, 2011: 74). Kurumun varlığının olumlu yanı ise, Roma halkının oligarşiye teslim olmasını önlemesi, consullerin tahakküm eğilimlerine karşı bir mücadele unsuru olması ve kurumların hukuk dışına çıkmasını engellemesi olmuştur (Küçük, 2015: 132). Fakat bütün bu uzlaşmalara rağmen patricius -pleb mücadelesi sona ermemiş ve pleblerin siyasal ve hukuki isteklerinin sağlanamaması dolayısıyla devam etmiştir (Umur, 1984: 33). Devam eden bu mücadelenin en önemli sonucu ise 12 Levha Kanunu’nun (İÖ 451-449) oluşturulmasıdır. 12 Levha Kanunu ile en büyük kodifikasyon yapılarak, patrici, plep eşitliği sağlanmış, örf ve adet hukuku toplanıp yazılı hale getirilerek hukuk konusunda da belirsizlik sona erdirilmiştir (Dinçkol, 2017: 760). Bu kanunlar ile patricius -pleb eşitliği sağlanmış ve daha önce sözlü geleneğe dayalı kurallar yazılı hale getirilmiştir (Honig, 1938). Bu mücadeleler sonunda plebler her alanda patriciuslar ile eşit bir hale gelerek imtiyazlı bir sınıfa karşı başarılı olmuşlardır. Dolayısıyla Roma’da demokratik bir idarenin ve gerçek bir cumhuriyet sisteminin yükselmesi bu iki sınıf arasındaki mücadele sonucunda mümkün olabilmıştır (Umur, 1984: 42).

5. SONUÇ

Antikçağın büyük güçlerinden biri olan Roma devleti, günümüz dünyasının gerek politik gerekse hukuki düzeninin temellerini oluşturması bakımından özel bir yere sahiptir. Bu bağlamda görülen en önemli gelişme ise şüphesiz Cumhuriyet idaresinin kurulmasıdır. Cumhuriyetin kurulmasından önceki süreçte Roma’da, kralların hâkim olduğu bir siyasal yapı bulunmaktaydı. Krallık dönemi olarak bilinen bu süreç, Roma halkının örgütlenmeye başladığı zaman dilimi olması bakımından önemli bir yere

sahiptir. Populus Romanus olarak adlandırılan Roma Halkı, henüz yurttaşlık kavramının ortaya çıkmasından önceki süreçte gens, curia ve tribus olarak adlandırılan küçük topluluklardan meydana gelmekteydi.

Kendi kendine yeten bu küçük toplulukların zamanla gelişmesi ve toplumsal olarak örgütlenmesi sonucunda Roma'da sınıfsal bir yapı oluşmuş ve bu yapı Roma toplumunun temelini oluşturmuştur. Populus Romanus yani Roma toplumu patricius ve plebler olmak üzere iki temel sınıftan oluşmaktaydı. Patriciuslar Roma'nın asıl yurttaşları olarak politik ve hukuki haklara sahip iken, plebler bu haklardan mahrum bırakılmıştır. İşte bu iki sınıf arasında meydana gelen ve hak arayışından doğan mücadeleler Roma'da yeni bir idari rejimin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde itici güç olmuştur. Bu rejim Cumhuriyet yönetimidir. Krallığın devrilmesinden sonra, İÖ 509 yılında ortaya çıkan bu yeni rejimin en önemli özelliği monarşik, aristokratik ve demokratik unsurları bir arada taşıması olmuştur. Fakat Roma Cumhuriyeti ağırlıklı olarak aristokratik bir karaktere sahiptir. Yalnızca varlıklı kesimin söz sahibi olduğu bu yönetim bir nevi aristokratik oligarşi şeklinde de nitelendirilebilmektedir. Roma Cumhuriyeti'nin aristokratik bir yönetim şekli olarak ortaya çıkmasında, bu idarenin toplumun en üst sınıfı olan patriciuslar tarafından kurulmuş olduğu düşünülebilir.

6. SUMMARY

The ancient Roman people were called Populus Romanus. As in every society, the smallest unit of the Roman people is the family. The Roman family, called the familia, is under the authority of the father, who is of great importance as the head of the family. The family man, called pater familias, has absolute power over family members. The Roman family, which is a large unit, includes not only husband and wife and children, but also vassals and slaves. Pater familias have an important place in the Roman family. The head of the family, who is responsible for protecting his family, is responsible for their safety and the management of the house. In the Roman family, sons were under the command of the father, even if they were of age and even married. They could only be released when the father died and became the head of their own household. Only daughters, if they got married, would leave the father's dominance and be subject to the head of the family they belonged to. In the Roman family, there were also people who were not related to the head of the family by blood, but were subject to this family.

Roman society consisted of communities connected to each other by family or kinship ties in the periods before the concept of citizenship was

formed. These communities were called gens, curia and tribus unions. The unit called gens are the genealogical units formed by the expansion of the Roman family. Members of this union believed that they were descended from the same ancestor and united around a common cult. The community called the Curia is more comprehensive than the gens. In the curia union, which is accepted as a local and political grouping, relations between people are based on neighbor brotherhood rather than blood ties. The Curia units were coming together around the same religious rituals. Tribus, which is more comprehensive than gens and curia, is known as tribe. This union, which is based on blood ties, is managed by the executive president they choose.

These unions, which formed the basis for the formation of the Roman people, were socially structured over time and when the Kingdom period came, the society was divided into two separate classes as patricians and plebs. The patrician class is the wealthy and noble people of Rome. The patrician class, who organized Rome politically, constitutes the main citizens with political and legal rights. The plebeian class, on the other hand, are the peasants who have only a small part of the citizenship law. The plebeian class, mostly farmers and artisans, are the poor who live on the outskirts of the city. This group, who could not benefit from socio-political rights, could not serve in the military, could not vote, could not take office in high positions and could not marry a person from the upper class.

In the Kingdom Period (753-509 BC), the plebs, who led a modest life, were in a very weak position against the patricians who held political and economic power. On the other hand, the patricians, who constantly participated in the wars, began to weaken in number against the plebs, who were not accepted into military service and were constantly increasing. Despite the decline of the patricians, the plebs began to grow, with the freed clients joining them and through birth. The plebs, whose population was increasing rapidly, eventually became a group of people who felt themselves as a less lawful class against the full-law patricians.

Although this class difference between the patriarchs and the plebs did not cause a serious problem in the early periods, the inequality arising from the fact that the plebs had no rights turned into a great struggle over time. As a result of this struggle, which lasted for more than half a century, the plebs gained serious rights. This struggle between the patriarchs and the plebs caused the political order to change as well as the social and legal order. So much so that a new regime was born in Rome, from the royal administration to the republican administration. But the Roman Republic is

quite different from the modern republican system. Described as a noble form of government, the Roman Republic is in the hands of the patricians and has an aristocratic character. Therefore, the Roman Republic is accepted as an aristocratic form of government.

The Roman Republic is a regime that combines monarchical, aristocratic and democratic elements. But it has a predominantly aristocratic character. As a matter of fact, the new regime established was the rule of aristocrats, that is, patricians. In the aristocratic Roman Republic, the patricians were strongly organized and constituted a unified ruling class.

As a result, the active class in the Roman republic system was again the patricians, and this new system was a management system that was under the rule of a certain group, especially in the early periods of its establishment.

7. KAYNAKLAR

- Adkins, L. (2004). *Handbook to life in Ancient Rome*. New York: Facts On File, Inc. Publishers.
- Arblaster, A. (1999). *Demokrasi*. (Nilüfer Yılmaz, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Baker S. (2020). *Eski Roma: Bir imparatorluğun yükselişi ve çöküşü*. (Ekin Duru, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Barrow, R. H. (2002). *Romalılar*. (Ender Gürol, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Beard, M. (2018). *S-P-Q-R Antik Roma tarihi*. (İrem Sağlam, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Blanck, H. (1999). *Antik Yunan ve Roma'da yaşam*. (İslam Tanrıktut, Çev.). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bosch, C. (2020). *Roma Tarihi'nin ana hatları: I. Kısım Cumhuriyet devri*. (Sabahat Atlan, Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Cavendish, M. (2011). *Ancient Rome: An illustrated history*. New York: Paul Bernabeo Publisher.
- Cornell, T. & Matthews J. (1988). *Roma dünyası. Atlası Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*. Cilt: V. (Şadan Karadeniz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cornell, T. J. (1995). *The beginnings of Rome Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (1000-264 BC)*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group Press.
- Curchin, L. A. (2001). *The Roman family: Recent interpretations*. Canada: University of Waterloo Press.
- Çelebican, Ö. K. (1974). *Roma hukuku: Tarihi giriş-kaynaklar-genel kavramlar-şahsın hukuku-hakların korunması*. Ankara: AÜHF Yayınları.
- Davis, W. S. (2020). *Roma İmparatorluğu tarihi: Anahatları ile*. (Elif Bulanalp, Çev.). İstanbul: Ark Kitapları.
- Demircioğlu, H. (2011). *Roma tarihi: Menşe'lerden Akdeniz havzasında hâkimiyet*

- kurulmasına kadar, I. Cilt Cumhuriyet.* Ankara: TTK Basımevi.
- Diakov, V. & Kovalev, S. (2011). *İlkçağ tarihi: Roma*, Cilt:2. (Özdemir İnce, Çev.). İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Dinçkol, B. (2017). Atina demokrasısından roma cumhuriyetine "Demos"tan "Populus Romanus"a. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, ss. 751-765.
- Dunstan, W. E. (2011). *Ancient Rome*. USA: Rowman&Littlefield Publishers.
- Eco, U. (2021). *Antik Roma*. (Leyla Tonguç Basmacı, Çev.). İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.
- Engels, F. (1987). *Ailenin özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. (Kenan Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Erdemir, P. E. (2017). *Genel hatlarıyla Roma tarihi İÖ. 753-İS. 305*. Ankara: Serencam Akademi.
- Erim, M. (1984). *Batı uygarlığının temelleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eutropius. (2004). *Roma tarihinin özeti*. (Çiğdem Menzilioğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartalların imparatorluğu*. (Çağdaş Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Freeman C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz uygarlıkları*. (Suat Kemal Angı, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Honig, R. (1938). *Roma hukuku*. (Şemseddin Talip, Çev.). İstanbul: İÜ. Yayınları.
- Hunt, N. B. (2009). *Living in Ancient Rome*. New York: Library of Congress Cataloging. Chelsea House Press.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma tarihinin anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Küçük, E. (2015). Roma halkının iki özgürlük kalesi: "Provocatio ad populum" ve "Tribunus plebis". *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt: 5. Sayı: 1.
- Matthew, D. & Garland L. (2005). *Ancient Rome: Social and historical documents from the early republic to the death of Augustus*. London: Routledge Publishers.
- Peter, C. (2007). *Ancient Rome*. London: New York: DK Publishers
- Ryan Francis X. (1998). *Rank and participation in the republican senate*. Germany: Franz Steiner Verlag Stuttgart: Publishers.
- Rodgers, N. (2004). *The rise and fall of Ancient Rome*. London: Lorenz Publishers.
- Rodgers, N. (2007). *Ancient Rome*. London: Hermes House.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Tahiroğlu, B. & Erdoğan, B. (2014). *Roma hukuku dersleri, Tarihi Giriş Hukuk Tarihi Genel Kavramlar Usul Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tanilli, S. (1994). *Yüzyılların gerçeği ve mirası: İlkçağ: Doğu, Yunan, Roma*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Umur, Z. (1984). *Roma hukuku: Tarihi giriş-kaynaklar-umumi mefhumlar-hakların*

himayesi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Zoch, A. P. (1962). *Ancient Rome: An introductory history*. Norman: University of Oklahoma Press.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 01.02.2022

Kabul Tarihi: 14.05.2022

TEK PARTİ DÖNEMİNDE VAN GÖLÜ İŞLETME İDARESİNİN MALÎ DURUMU VE FAALİYETLERİ

Financial Status and Activities of the Van Lake Operation Administration in the Single Party

Abdulaziz KARDAŞ

Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
a.kardas@yyu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3343-2745

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü, Van ve Bitlis vilâyetleriyle çevrilmiştir. Van Gölü tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuştur. Bu nedenle bölgeye hâkim olan her devlet gölün sağladığı imkânlardan faydalanmıştır. Osmanlı Devleti, Van Gölü çevresini ele geçirdikten sonra ticarî ve siyasî gayelerle burada gemiler işletmeye başlamıştır. Doğu-batı ulaşımında gölün kuzeyindeki mesafenin büyüklüğü, güneyinde ise sarp ve geçit vermeyen dağların bulunması nedeniyle alternatif bir çözüm olarak göl üzerindeki ulaşım önem kazanmıştır. Buradaki ulaşım faaliyetlerine Tek Parti Döneminde de gerekli önem verilmiştir. Bu dönemde gölün sağladığı imkânlarından azami ölçüde yararlanmak amacıyla ulaşım ve taşımacılığı düzenleyen birçok kanun çıkarılmış, işletme idareleri kurulmuş ve yeni ulaşım araçları alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Van Gölü İşletme Idaresi, Türkiye Cumhuriyeti, Tek Parti, Ulaşım.

Abstract

Lake Van, Turkey's largest lake, is surrounded by the provinces of Van and Bitlis. Van Lake has had strategic importance throughout history. For this reason, every state that dominates the region has benefited from the opportunities provided by the lake. After the Ottoman Empire captured the surroundings of Lake Van, ships began to operate here for commercial and political purposes. In east-west transportation, transportation on the lake has gained importance as an alternative solution due to the size of the distance in the north of the lake and the presence of steep and impassable mountains in the south. The transportation activities here were given due importance during the Single Party Period as well. In this period, many laws regulating transportation and transportation were enacted, business administrations were established and new transportation vehicles were purchased in order to make maximum use of the opportunities provided by the lake.

Keywords: Van Lake Operation Administration, Republic of Turkey, One Party, Transportation.

1.GİRİŞ

Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nü çevreleyen dağların yüksek olması göl çevresinde kurulan yerleşim merkezleri arasında karayoluyla ulaşımı zorlaştırmıştır. Buna karşın gölün sağladığı imkânlarla bu yerleşim merkezleri arasında yılın her mevsiminde göl üzerinden ulaşımı sağlamak mümkündür. Bu nedenle tarihin eski devirlerinden itibaren Van

Gölü'nün çevresinde hâkimiyet kuran medeniyetler gölün ulaşımında sağladığı imkânlardan yararlandıkları bilinmektedir. (Kardaş, 2016, s.266)

Van Gölü çevresi, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra bölgede bulunan yerleşim yerlerine ulaşım ve nakliye işleri çoğunlukla göl üzerinden yapılmıştır. XIX. yüzyıla kadar Van Gölü'ndeki ulaşım ve taşımacılık işlerinde kayıklar ve yelkenli gemiler kullanılmıştı. Buharın keşfedilmesi ve makine sanayinde kullanılmasıyla meydana gelen büyük gelişmeler gemi sanayisinde de kendini göstermişti. Buharlı gemilerin kullanılmaya başlanılmasından sonra Van Gölü'ndeki gemilerin sayısı, hızları ve taşıyabilecekleri yük miktarı da artmıştı (Demirtaş-Subaşı, 2015, s.26). XX. yüzyılın başında Van Gölü'nde askeri sevkiyatın ve malzemelerin taşınması amacıyla iki vapur inşa edilmişti (BOA. Y.A.RES. D: 127, G:76.). Ancak bunların yetersiz kalması üzerine Karadeniz'de çalışan vapurlara benzer iki vapur daha inşa ettirilerek göle indirilmişti (BOA. DH. MKT. D: 964, G:6.). 1908'de Van Valiliği, Van Gölü'nde çalıştırılmak üzere Amerika'dan bir vapur sipariş etmiştir (BOA. BEO. D: 3289, G:246654.). Nisan 1908'de Trabzon İskelesi'ne getirilen vapur buradan parçalar halinde karayoluyla Van Gölü'ne nakledilmesi ve çalıştırılması amacıyla Bahriye Nezareti'nden Kolağası Bekir Sıtkı ve Mülazım Hamdi efendiler görevlendirilmişti (BOA. BEO. D: 3289, G:246654.). Bu çalışmaların yetersiz kalması üzerine 1910 yılında Van Belediyesi harekete geçerek iki istimbot satın almıştır. Belediyenin satın aldığı bu araçların çalıştırılması için Bahriye Nezareti'nden kaptan ve çarhçı gönderilmesi talep edilmiştir (BOA. DH. MVİ. D:23-2, G:23.). Nisan 1913'ten itibaren Van Gölü'nde çalışan vapurlar, Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi'ne devredilerek işletmenin daha iyi çalışması sağlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Van'da bulunan Ermenilerin isyan etmesiyle gölde vapur işletme çalışmaları durma noktasına gelmiştir. 1915 yılında bölgeyi işgal eden Ruslar, Van Gölü çevresini işgalleri altında tutukları dönemde iskeleler inşa etmiş ve göl taşımacılığı için faaliyetlerde bulunmuştu. Rusların çekilmesinden sonra Hükümet, 27 Temmuz 1922'de İktisat Vekâleti'nin isteğiyle Van Gölü'nde ulaşım ve taşımacılığı yeniden başlatmak amacıyla harekete geçmiştir (BCA. 030.18.01.01.5.22.1.).

2. TEK PARTİ DÖNEMİNDE VAN GÖLÜ İŞLETME İDARESİ VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

TBMM Hükümeti, Millî Mücadele'nin sonlarında her alanda yeni ve büyük hamleler başlatmıştı. Hükümetin üzerinde durduğu konular arasında ülkenin ulaşım ve taşımacılık sorunu önemli bir yer tutmaktaydı. İktisadî

kalkınma ve asayişin temininde Van Gölü'nün sağlayacağı ulaşım olanaklarından faydalanmayı zaruri gören hükümet, buradaki ulaşım işine el atmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni devletin kuruluş felsefesine uygun olarak Van Gölü çevresinin kalkındırılması çerçevesinde göldeki ulaşım işlerine önem verilmiştir.

Hükümet, 8 Temmuz 1923'te yaptığı toplantıda, Nafia Vekâleti'nden Van Gölü'ndeki ulaşım ve taşımacılık işleri için harekete geçmesi, gerekli ödeneğin sağlanması ve sonucunun peyderpey bildirilmesini istemişti. Nafia Vekâleti de 16 Temmuz 1923'te İcra Vekilleri Heyeti'ne cevaben bir yazı göndermişti. Nafia Vekâleti'nin yazısında; Van Gölü'ndeki ulaşım ve taşımacılık işleri için genel bütçeden ödenek ayırmanın mümkün olmadığı ve esasen şu ana kadar da söz konusu bütçeden bir ödenek ayrılmadığı belirtilmiştir. Nafia Vekâleti, ayrıca Chester Sözleşmesi'ne göre imtiyaz sahibi şirkete Van Gölü'ndeki ulaşım ve taşımacılık işlerinin yürütülmesi için izin verildiğinden, başka bir kuruma bu konuda imtiyaz vermenin uygun olmadığını, şimdilik mahallinden münasip birini bulup söz konusu araçlar ve göldeki faaliyetlerin ona verilmesinin daha uygun olacağı tavsiyesinde bulunmuştu (BCA. 030.10.0.0.156.96.1.). Hükümet konuyu gündemine almasına rağmen Van Gölü'nde yapılan çalışmalar yeterli görülmediğinden Van Valisi Zühtü Bey, 17 Temmuz 1923'te Nafia Vekâleti'ne gönderdiği yazıda, göldeki ulaşım araçları tam anlamıyla faaliyete geçtiğinde havza için büyük bir servet ve buranın imarı için de bir vesile olacağını belirtmişti (BCA. 030.10.0.0.156.96.1.).

Van Gölü'nde gemi işletmeciliğinin verimli ve daha düzgün çalışmasını sağlamak amacıyla 9 Ağustos 1925'te Van Gölü Seyr-i Sefain İdaresi'nin satın alma, inşaat, tesisat ve tamirat ile ilgili artırma ve eksiltmelerini düzenleyen yönetmelikler İcra Vekilleri Heyeti'nce onaylanarak yürürlüğe konulmuştu (BCA. 030.18.01.01.15.49.17; Düstur, C: 6, 1934, s. 743-744.). Böylece gölde çalışan gemiler ile bu gemilerdeki personel için ihtiyaç duyulan malzemelerin temini ve bunlardan nasıl istifade edileceği yasal bir zemine oturtulmuştu. Bu da göldeki çalışmaların daha plânlı yürütülmesini sağlayacaktır (Kardaş, 2015, s.66).

Gölde çalışan gemilerin yapıldığı Ernis Tersanesi, Cumhuriyetle birlikte tekrar hizmete sokulmuştu. Kasım 1925'te tersanede bu tarihe kadar yapılan çalışmaları tespit etmek ve tersanenin ihtiyacını belirlemek amacıyla incelemeler yaptırılmış ve hazırlanan rapor Hükümete sunulmuştu. Bu rapor doğrultusunda ilk etapta tersanede yapılacak inşaat ve tamirat için gerekli olan malzeme satın alınmış ve işin ehli elemanlar işe alınmıştı (BCA. 030.10.0.0.170.179.2.).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Nafia Vekâleti'ne bağlı olarak çalışan Van Gölü İşletme İdaresi, 18 Nisan 1928'de Van Vilâyeti Özel İdaresi'ne devredilmiştir (BCA. 030.18.01.01.21.61.11.). Bununla ilgili olarak 24 Mayıs 1928'de çıkarılan 1347 Numaralı Kânun'un (TBMM Arşivi, D: III, D. No: 1347; TBMM KM, D: III, C: 6, 1928, s.396.) ikinci maddesine göre (TBMM Arşivi, D: III, D. No: 1347.), Nafia Vekâleti, 1928, 1929, 1930 bütçelerine konulacak tahsisattan Van Gölü İşletme İdaresi için Van Vilâyeti Özel İdaresi'ne yıllık 58.120 lira yardımda bulunmakla görevlendirilmişti (TBMM Arşivi, D: III, D. No: 1347; TBMM KM III/6, 1928, s. 396; Düstur, C: 9, 1931, s. 1083; İdare Dergisi, S: 2, 1928, s. 108.). Böylece mahalli idareye devredilen işletmenin daha iyi yönetilmesi ve çalıştırılması amaçlanmıştı. Ancak mahalli idarenin dar olan bütçesine bu ağır bir yük olmuştu. Çünkü mahalli idare kendi kanunî vazifesini yapamazken bir de gemi işletmek gibi ağır bir görevden sorumlu tutulmuştu (TBMM ZC. V/2, İ: 11, 1935, s.20.). Nitekim işletmenin çalışmaları istenilen düzeyde olmamış ve Van Vilâyeti Özel İdaresi 1930'a kadar dış alım yapamamıştı. Özel İdare, 1930'da gemilerin bazı motor ve motor aksamı ihtiyacı nedeniyle Nafia Vekâleti'ne başvurarak işlemlerin yürütülmesi talebinde bulunmuştu. Nafia Vekâleti, 27 Temmuz 1930'da Başvekâlet'e yazdığı yazıda, Van Vilâyeti Özel İdaresi'nce işletilmekte olan Van Gölü İşletme İdaresi'ne bağlı gemilerin güzergâhlarının düzenlenmesi ve seferlerinin gerektiği derecede artırılması için gerekli kolaylıkların sağlanmasını istemiştir (BCA. 30.18.01.02.13.58.5.).

Van Gölü'nün mevcut iskeleleri ve güzergâhlarını gösteren harita (Akşam Postası, 11 İkincikânun 1938)

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin 27 Haziran 1931 tarihli tezkeresinde; Nafia Vekâleti'nin Van Gölü İşletme İdaresi için yapmakta olduğu yardımın kaldırdığına dikkat çekilmişti. Van Vilâyeti Özel İdaresi'nin de malî gücünün yetersiz olması nedeniyle, Van Gölü İşletme İdaresi'nin iktisat veya vekâletlerden birine bağlanması teklif edilmişti. Maliye Vekâleti'nden 2 Ağustos 1931'de yazılan görüş yazısında ise Van Gölü'ne ait ödeneğin her ne kadar Nafia Vekâleti bütçesinden çıkarılmış ise de, 1931 malî yılı bütçesinin görüşülmesi sırasında TBMM tarafından, gölde gemi işletmesi faaliyetinin devamı için Van Vilâyeti Özel İdaresi bütçesine yardım olarak 50 bin lira verildiği ve bu para ile gölün eskisi gibi Özel İdare tarafından işletilmesinde mahzur olmadığı ifade edilmişti (BCA. 30.18.01.02.22.56.4.).

Kısıtlı imkânlarla Van Vilâyeti Özel İdaresi'nin yönetiminde faaliyet gösteren Van Gölü İşletme İdaresi'nden daha fazla yararlanmak ve malî problemlerini çözmek amacıyla 28 Haziran 1932'de çıkarılan 2046 Numaralı Kanunla (TBMM KM, IV/11, 1932, s.815-817). Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmıştı (TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2046; Güneydoğu, 1939, s.328.). Dâhiliye Vekâleti, Van Gölü İşletme İdaresi'nin 1932 bütçesindeki masraf ve gelir kalemlerini yaptığı titiz bir çalışmayla ortaya koymuştu. Buna göre idarenin masrafları 73.600 lira, geliri de 75.500 lira olarak tespit edilmişti. Bu gelirin 65.000 lirası genel bütçeden, 10.000 lirası yolcu ve nakliye işlerinden, 500 lirası ise tamirat ve satışlardan elde edilmişti (TBMM KM, IV/ 11, s. 815-817; Düstur, C: 13, s. 1110-1112.). Van Gölü İşletme İdaresi'nin 1932 bütçesi 17 Mayıs 1932'de TBMM'de görüşülerek kabul edilmişti (TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2046; BCA. 30.18.01.02.28.40.14.). Ancak yıl sonunda bütçe ödeneğinin yetmemesi nedeniyle işletme çalışanlarının maaşlarının ödenmesinde sıkıntı yaşanmıştı. Bu nedenle söz konusu maaşların ödenebilmesi için 18 Aralık 1932'de Maliye Vekâleti bütçesinden Van Gölü İşletme İdaresi'ne 10.000 liralık ek ödenek aktarılmıştı (TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2085; BCA. 30.18.01.02.32.75.9; TBMM ZC. IV/12, 1933), s.22.).

Tek Parti döneminde Van Gölü'nde düzenli seferlerin sağlanması amacıyla Van Gölü İşletme İdaresi Van Vilâyeti Özel İdaresi'ne bağlanmıştı (TBMM KM, III/6, 1928, s. 396; Düstur, C: 9, 1931, s. 1083; İdare Dergisi, S: 2, 1928, s.108.). Ancak idarenin çalışmalarının istenilen oranda yürütememesi nedeniyle Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmıştı (Güneydoğu, 1939, s.328.). Cumhuriyetin ilk on yılında bu kurumlara bağlı olarak çalışmalarını sürdüren Van Gölü İşletme İdaresi, 19 Mart 1934'te kabul edilen 2665 Sayılı Nizamnâme ile işletmenin sahip olduğu bütün işlerin kontrol ve yürütülmesi Birinci Umûmî Müfettişliğe verilmiştir (BCA.

030.18.01.02.43.15.10; Düstur, C: 15, 1934, s.217.). İşletmenin Birinci Umûmî Müfettişliğe verilmesi ile faaliyetlerin daha düzenli bir şekilde sürdürülmesi ve burada çalışan gemilerin kontrollerinin sağlanması amaçlanmıştı.

Nizamnâmede işletmenin merkezi Ernis olarak kabul edilmiş ve gerekli görüldükçe diğer mahallerde Birinci Umûmî Müfettişliğin uygun görmesi ile bütçedeki ödenek ölçüsünde şubeler açabilecek ve Millî Bankalar veya şirketlerle birleşerek kuruluş maksadı içinde teşebbüslere girişebilecekleri. Böylece Van Gölü İşletme İdaresi, Van Gölü'nde ulaşım ve taşımacılıkta tek yetkili kurum haline gelmişti.

31 Mayıs 1934'te TBMM'de, Van Gölü İşletme İdaresi'nin bütçesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştı (TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2482.). Burada yapılan görüşmelerde 1934 malî yılı için Van Gölü İşletme İdaresi'nin toplam geliri 75.000 lira, gideri ise 74.980 lira olarak hesaplanmıştı (TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2482; TBMM ZC. IV/22, 1934, s. 520-521; TBMM KM, IV/13, Ankara 1934, s.677-678; Düstur, C:15, 1934, s.1023, 58.). Bu hesaplamalara dayanılarak genel bütçeden işletmeye ödenek ayrılmıştı. Van Gölü İşletmesi'ne ayrılan ödeneklerle 1934'te gölde çalışacak yeni bir motor ile kiremit pres makinası satın alınmıştı. Alınan bu araçların kullanılması için Dâhiliye Vekâleti'nin onayı ile Macar Danyal Gamboş görevlendirilmişti (BCA. 030.18.01.02.42.9.5.). Bu görevlendirme ile ilk kez yabancı uyruklu bir kişi Van Gölü İşletme İdaresi'nde çalıştırılmış oldu.

Van Gölü İşletme İdaresi'nin 1935 malî bütçesi (BCA. 030.18.01.02.88.89.15.) 13 Şubat 1935'te çıkarılan kararnâme ile onaylanmıştı (BCA. 030.18.01.02.52.11.2.). Ancak ayrılan bütçenin yetersiz kalması üzerine ek ödenek verilmesi için çalışma başlatılmıştı. TBMM'de 6 Nisan 1935'te yapılan Van Gölü İşletme İdaresi ek bütçe görüşmeleri sırasında söz alan milletvekilleri işletmenin önemine değinmiş ve istenilen ödeneğin verilmesini istemişlerdi. Görüşmeler sırasında söz alan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, işletmenin hükümet açısından asayiş değerinin de olduğunu vurgulamıştı (TBMM ZC. V/2, 1935, s.19.).

Aynı gün kabul edilen 2682 Numaralı Van Gölü İşletme İdaresi'nin 1935 malî yılı bütçesinde (TBMM Arşivi, D: V, D. No: 2682.) idarenin geliri (varidatı) 73.230 lira, gideri (masrafları) de 73.230 lira olarak belirlenmişti (TBMM ZC. V/2, 1935, s.4; TBMM KM, V/15, 1935, s.27; Düstur, C:16, 1935, s.657.). Oysa idarenin kendi imkânlarıyla elde ettiği gelir 32.465 lira ve tamir, personel maaşı ve yakıt harcamalarından oluşan

masrafları ise 58.688 lira olarak hesaplanmıştı (TBMM KM, VI/21, 1940, s.203.). Bu nedenle aradaki farkı kapatmak ve idarenin yatırımlarını gerçekleştirmesi için genel bütçeden işletmeye ödenek olarak 51.840 lira ayrılmıştı (TBMM ZC. V/3, 1935, s.38.).

Başvekil İsmet İnönü, 8-10 Temmuz 1935'te Van'da yaptığı incelemelerden sonra hazırlayıp Atatürk'e sunduğu raporunda (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1935; Ulus, 9 Temmuz 1935; Cumhuriyet, 13 Temmuz 1935.) Van Gölü İşletme İdaresi'nin motorlarının Marmara Denizi'nde yapılan taşımacılıktan daha fazla ücret aldıklarını, işletmenin bütün bütçesinin hazine tarafından karşılanmasına rağmen ucuz fiyatla taşımacılık yapılmadığını, bu nedenle burada yapılacak düzenlemelerle Van Gölü'nün mükemmel bir ulaşım ve taşımacılık sahası haline getirileceğini belirtmişti (Öztürk, 1992)

Van Gölü İşletme İdaresi'nin 1935'teki genel durumunu ve Van Gölü çevresinin sosyal, kültürel ve iktisadî şartlarını yerinde tespit etmek üzere İktisat Vekâleti Deniz Nakliyatı Umum Müdürü Ayet Altuğ başkanlığında bölgeye bir heyet gönderilmişti. Heyet, burada yaptığı incelemelerden sonra "*Van Gölü'nde Münakalat İşlerine Dair Tetkik Raporu*" (BCA. 030.10.170.179.2.) adını taşıyan çok detaylı bir rapor hazırlamıştı. Raporda, Van Gölü çevresindeki ulaşım ve taşımacılık faaliyetlerden yeterli bir şekilde faydalanılması için bir takım düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştı. Raporda ayrıca Van Gölü İşletme İdaresi'nin ulaşım faaliyetlerinin düzenlenmesi ve işletmenin ehil ellere bırakılması gerektiği belirtilmişti (BCA. 030.10.170.179.2.).

Van Gölü İşletme İdaresi hakkında verilen raporların doğrultusunda idarenin Dâhiliye Vekâleti'nden alınarak bütün devlet deniz teşkilâtını idare eden İktisat Vekâleti'ne verilmesi konusu ağırlık kazanmıştı. Bunun üzerine İktisat Vekâleti, Van Gölü'nde yaptırdığı incelemelerle işletmenin ıslah çareleri ve bunun maliyetini tespit etmişti (Cumhuriyet, 17 İkinciteşrin 1935.).

TBMM'de yapılan çalışmalardan sonra 10 Haziran 1936'da çıkarılan 3025 Numaralı "*Van Gölü İşletmesi Kanunu*"yla, Van Gölü'nde her türlü ulaşım ve taşımacılık faaliyetleri ile göl çevresinde iskele, mendirek, rıhtım ve antrepolar inşa etme ve işletme hakkı devlet adına İktisat Vekâleti'ne bağlanan Van Gölü İşletme İdaresi'ne verilmişti (TBMM Arşivi, V, D. No: 3025; TBMM ZC. V/12, 1936, s.173; TBMM KM, V/16, 1936, s.948; Düstur, C: 17, 1936, s.1287; Akay, 1937, s.102-105.). Bu tarihten sonra Van Gölü İşletme İdaresi devlet tekeline alınarak şirket ve şahıslara beş tondan

fazla gemi yapıp işletme yasağı getirilmişti (TBMM Arşivi, D: V, D. No: 3025; Tan, 16 Eylül 1936; Son Posta, 25 Şubat 1936; Akşam, 29 Mart 1936.). İşletme hakları Van Özel İdaresi'nde bulunan "Ahtamar" ve "Cumhuriyet" motorları ile "Yayla" dubası da Van Gölü İşletme İdaresi'ne devredilmişti.

Bundan sonra gölde çalışan motorlu, yelkenli ve kayıklar sahiplerinden satın alınmış ve Tuğ'daki işletme merkezine çektilerle çürümeye terk edilmişti (BCA. 490.01.1389.610.1.). Böylece şahıslara ait Van Gölü'nde yolcu ve yük taşıma faaliyetleri durma noktasına gelmişti. Bu durum Van Gölü'nde ulaşımın gelişmesini engellemişti. Burada ulaşımın gelişmemesinde başka etkenler de önemli rol oynamıştı. Meselâ, Van Gölü çevresinde nüfusun az olması, halkın deniz yolculuğuna alıştırılmamış olması, gölde düzenli seferlerin yapılmaması ve yolcu ile yük taşımacılığı fiyatlarının yüksek olması gibi etkenler göl ulaşımının gelişmesini engellemişti (BCA. 030.10.215.457.1.).

İktisat Vekâleti, buradaki ulaşım ve taşımacılığı canlandırmak amacıyla Van Gölü'nde yeni ve modern gemilerin çalıştırılması gerektiğine kanaat getirerek harekete geçmişti. İktisat Vekâleti adına Deniz Nakliyat Umum Müdürü Ayet Altuğ, 28 Kasım 1936'da Başvekâlet'e gönderdiği yazısında; Van Gölü İşletme İdaresi'nde yapılmasına karar verilen ıslahat ve yenilikler için bir defaya mahsus olmak üzere 350.000 lira istendiği ancak sadece 200.000 lira verildiğini belirtmişti.

Bu parayla iki yeni gemi alındığı ve Tatvan civarında yeniden tesisine lüzum görülen şantiye binası ve otel olarak kullanılacak bir binanın inşasına başlandığı, ana programın geri kalan kısmının önümüzdeki mevsimde yapılması için 150.000 liraya ihtiyaç bulunduğunu ve bu miktarın 1937 bütçesine konularak verilmesini istemişti (BCA. 030.10.156.96.11; TBMM Arşivi, D: V, D. No: 3025.). Ayet Altuğ'un bu yazısından işletme idaresinin bu dönemde büyük bir yapılanma ve kalkınma hamlesini başlattığı anlaşılmaktadır.

Van Gölü İşletme İdaresi, bir devlet teşekkülü ve bilhassa halka yardım ve kolaylıklar sağlayarak onları kara yolculuğundan kendine çekmek kaygısıyla çalışması, bir devlet kurumunun halkın yararına yapması gereken işler olarak görülmüştü (Yeni Yurd Van, 3 Ağustos 1937.). Van ile İskele arasındaki mesafede yolcu ve yük taşıması işi İktisat Vekili Celâl Bayar'ın direktifi ile 1936'da Van Gölü İşletme İdaresi'ne verilmişti (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv No: A-VII-2-01, D. No: 93, F: 317.). İdare de satın aldığı yolcu otobüsleri ve kamyonlarla işe başlamış ve buradaki

yolcu ve yük taşımacılığında uygulanan fiyatlarda indirimde gidilmişti (Bayar, 2006, s.115.). Bu faaliyet gemilerden indirilen ve günlerce iskelelerde bekletilen yükün taşınmasını sağlamış ve böylece halkın idareye olan ilgisi artırılmıştı.

Van Gölü İşletme İdaresi'nin merkezi 1936'ya kadar Erciş yakınındaki Ernis'teydi. İşletme merkezi Ernis'ten Van'a taşınmıştı (Akşam, 4 Eylül 1936.). Ernis'in Van, Ahlât, Adilceviz ve Tatvan ile ulaşımının zor olması, askerin ulaşım ve taşımacılığı için çok sapa bir yerde bulunması ve Ernis'in rüzgâra açık olması gibi nedenlerle işletme merkezi önce Van'a ve daha sonra Van'dan Tatvan yakınındaki Tuğ'a taşınmıştı (BCA. 030.10.170.179.2; Selen, 1942, s.12.).

İktisat Vekâleti, Van Gölü'nde ulaşım ve taşımacılığı geliştirmek amacıyla harekete geçerek (Son Posta, 5 Birinciteşrin 1937.), Van Gölü İşletme İdaresi'ne iki yeni gemi alımı ve İstanbul Fabrika Havuzlar İdaresi'ne sipariş vermişti. Fabrika ve Havuzlar İdaresi'nin bu vapurları 14 ay içinde Van Gölü'nde işler bir halde teslim etmesi öngörülmüştü (Cumhuriyet, 18 Şubat 1937; Cumhuriyet, 3 Nisan 1937; Ulus, 16 Ağustos 1936; Son Posta, 16 Ağustos 1936.). Van Gölü'nde işletilmek üzere İstanbul'daki tersanede yapımına başlanan ve her biri 150 tonluk olan gemilerin yapımı 1937 yılı başında tamamlanmıştı (Tan, 19 Nisan 1937.).

İktisat Vekâleti, 10 Ağustos 1937'de Başvekâlet'e bir yazı göndererek Haliç'te yapılan gemilerin "*Van*" ve "*Bitlis*" adlarıyla anılması ve mevcut "*Van*" motorunun adının da "*Tuğ*"a çevrilmesini istemişti. Başvekâlet, 16 Ağustos'ta verdiği cevapla bu isteği kabul ettiğini duyurmuştu (BCA. 030.10.191.311.25.). Fabrika ve Havuzlar İdaresi'nin Haliç'teki merkezinde yapımı tamamlanan "*Van*" adlı gemi deneme amacıyla 6 Ağustos 1937'de Haliç'te düzenlenen bir törenle denize indirilmişti.

Tamamen Türk işçiler tarafından yapılan ve 70.000 liraya mal olan gemi 50 ton yük ve 118 yolcu taşıma kapasitesinde olup, saate 9 mil hız yapabilecekti (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1937; Cumhuriyet, 8 Ağustos 1937; Son Posta, 29 Eylül 1937.). Yapımı tamamlanan ve deneme seferlerinin de başarılı olmasından sonra gemi parçalara ayrılarak paketlenip trenle Diyarbakır'a ve oradan da Eylül 1937'de kamyonlarla Van Gölü sahilindeki Tuğ'a nakledilmişti. Burada yeniden montajı yapılan gemi 4 Ekim 1937'de düzenlenen bir törenle göle indirilmişti (Ulus, 5 Birinciteşrin 1937.).

İstanbul Fabrika ve Havuzlar İdaresi'nde Van Gölü'nde çalıştırılmak üzere yapılan Van Gemisi (Demirtaş-Subaşı, 2015)

İstanbul Fabrika ve Havuzlar İdaresi'nde tamamen Türk işçileri tarafından yapılan "*Bitlis*" gemisi de Tuğ'da düzenlenen bir törenle suya indirilmişti. Bitlis gemisi bu vasıtalarla yapılan ve göle indirilen ikinci gemiydi. Bitlis Gemisi'nin boyu 33,25 m, genişliği 6 m ve hızı saatte 10 mil'di. Yük taşıma kapasitesi 60 ton olan gemi, 24 kişilik birinci mevki, 18 yataklı ve 50 yolculuk ikinci mevki kamarası bulunmaktaydı (Son Posta, 29 Eylül 1937; Ulus, 19 Birinciteşrin 1937; Son Posta, 28 Nisan 1938.). Gemi, bu özellikleriyle Van Gölü'nde çalıştırılan ilk büyük ve önemli gemi konumundaydı (Son Posta, 27 Birinciteşrin 1937.).

İstanbul Fabrika ve Havuzlar İdaresi'nde Van Gölü'nde çalıştırılmak üzere yapılan Bitlis Gemisi (Demirtaş-Subaşı, 2015)

TBMM’de 27 Aralık 1937’de 3295 Numaralı “*Denizbank Kanunu*” kabul edilmiş (TBMM ZC. V/21, 1937, s.108-109; Düstur, C:19,1956, s.116-121.) ve bu kanunla Van Gölü İşletme İdaresi Denizbank’a devredilmişti (TBMM ZC. V/21,1937, s.8; TBMM KM, V/18, 1938, s.44-49; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1937; Cumhuriyet, 28 Aralık 1948.). Kanunda Denizbank’ın yapacağı işler; denizcilik konularına ait her türlü işleri yapmak ve bu konuda yapacağı ulaşım ve taşımacılık faaliyetleri tamamlayacak ve İcra Vekilleri Heyeti kararı ile zaruri görülecek iskele ve şehirlerarasında kamyon ve otobüs işletmek ve bu işler için taahhüde girişmek, olarak belirlenmişti. Van Gölü İşletme İdaresi’nin, Denizbank’a devredilmesinden sonra, Van Gölü’nde yolcu ve yük taşımacılığının esaslarını ve fiyatlarını içeren “*Denizbank Van Gölü Tarifeleri*” broşürü yayınlanmıştı (Denizbank, 1938.). Bunun yanında Denizbank, Van Gölü için yeni vapurlar yapılmasını kararlaştırmış ve daha önce yapılarak hizmete giren Van ve Bitlis gemileri gibi yeni gemiler yaparak Van Gölü’ndeki ulaşım ve taşımacılığı canlandırmayı planlamıştı.

Denizbank, İktisat Vekâleti’nin yönetimindeki kadro ile kontrol edemediği deniz kuruluşlarının bir elden ve aynı zamanda hem daha iyi ve hem de ticari ve teknik icaplar dairesinde yönetilmesi imkânları elde etmiş olacaktı (Ulus, 4 Sontesrin 1937; Ulus, 5 Sontesrin 1937; Son Posta, 31 Birincikânun 1937.). Hükümet, bu kanunla Van Gölü İşletme İdaresi için vereceği ödenekleri bundan sonra Denizbank’a vermeye başlamıştı. Bu nedenle işletmenin 1938 malî yılı bütçesine yardım amacıyla Denizbank’a 45.000 lira ek ödenek verilmişti (TBMM ZC. VI/2, 1939, s.159.). Verilen ödeneklerle 1938 yılı içinde işletmenin Tuğ’daki merkezinde, idare binası, otel, tamir ve bakım atölyesi, bir vapur iskelesi ile işletme memurları için beş ev yapılmıştı (Meltem, 1943, s.46.).

Van Gölü İşletme İdaresi’nin Tatvan’daki oteli ve memur lojmanları (Ulus, 16 Mart 1938.)

Denizbank, deniz işlerinde kendisinden beklendiği şekilde faydalı olamamış ve bu nedenle kuruluşundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra kapatılması kararlaştırılmıştı (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1939.). Böylece Van Gölü İşletme İdaresi yeniden Münakâlat Vekâleti'ne devredilmişti (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1939.). Gerek karayolu, gerek demiryolu çalışmalarında görülen aksamalar, Van Gölü İşletme İdaresi'nin faaliyetlerinde de, 1939'da II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla önceki yıllara göre bir duraklama dönemi başlamıştı. Van Gölü İşletme İdaresi'nin 1940 malî yılı bütçesinde gelir 51.840 lira, gider ise 24.146 lira olarak hesaplanmıştı. İdare bütçesine daha önce verilen 27.694 liralık ödenek savaş nedeniyle başka alanlarda kullanılmak amacıyla geri alınmıştı (TBMM ZC. VI/8, 1940, s.16.). Bu durum malî sıkıntı çeken Van Gölü İşletme İdaresi'nin çalışmalarını daha da kısıtlamıştı.

Eylül 1940'ta gemilerle taşınan eşyaların tahliyesini sağlamak ve gemilere gelen yüklerin taşınmasında yaşanan sıkıntının giderilmesi amacıyla Van ve Erciş iskelelerinde "*hamal teşkilatları*" kurulmuştu (Yeni Yurd, 27 Eylül 1940.). Böylece iskele ve antrepolarda biriken yüklerin taşınması ve işletmenin rahat çalışmasına ortam hazırlanmıştı. Bu çalışmalar, İşletme İdaresi'nin 1940 mali yılı gelirlerine olumlu yansımış ve bu yılın sonunda İşletme İdaresi'nin geliri 100.000 lira olarak hesaplanmıştı (TBMM ZC. VI/12, 1940, s.25.). Van Gölü İşletme İdaresi'nin geliri artınca genel bütçeden aktarılan ödeneklerin miktarı azaltılmıştı. Meselâ 1941'de İşletme İdaresi için verilen ödenek miktarı 50.000 lira olarak tespit edilmişti (TBMM ZC. VI/18, 1941, s.26.).

26 Şubat 1942'de çıkarılan kararnâme ile Van Gölü için yaptırılacak ve tamir ettirilecek araçların yapım ve tamir işleri Devlet Denizyolları Umum Müdürlüğü'ne verilmişti. İşletme İdaresi için gereken malzeme ve araç gereçlerin de 2490 Sayılı Kanun'un 50. Maddesi'nin "E" fıkrası hükmünce emaneten yaptırılması kararlaştırılmıştı (BCA. 030.18.01.02.97.122.14.).

II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde Van Gölü'ndeki ulaşım ve taşımacılık işleri daha da önem kazanmıştı. Çünkü burada yapılan taşımacılıkta ekseriyetle asker ve askeri malzeme nakledilmekteydi. Bu nedenle Münakâlat Vekâleti, 24 Haziran 1942'de Van Gölü'ndeki ulaşım araçlarının işler hale getirilmesi için harekete geçmiş ve bu çerçevede on mavnanın yapımına karar verilmişti. Mavnalar için gereken kereste ihale ile temin edilmiş ve mavnaların yapımına kısa bir süre sonra başlanmıştı. Bu sırada daha önce çürümeye terk edilen Tuğ römorkörü tamir edilmiş ve hizmete sokulmuştu (BCA. 030.18.01.02.99.54.17.).

Van Gölü İşletme İdaresi'nin yeniden düzenlenmesi ve gelecekteki ihtiyacı da karşılayacak şekilde geliştirilmesi amacıyla Münakalat Vekâleti tarafından yapılması icap eden işleri yerinde incelemek üzere 1944 başında Denizyolları Umum Müdürlüğü'nün başkanlığındaki bir heyet Van'a gönderilmişti. Yapılan incelemeler sonunda işletmenin gerek vasıta, gerekse teçhizat bakımından eksiklikleri tespit edilmiş ve bunların karşılanmasına başlanmıştı. Aynı yıl Münakalat Vekâleti'nce alınan tedbirler sonucu olarak Van Gölü İşletme İdaresi'ne iki yeni gemi alınmış ve idarenin taşımacılık gücü artırılmıştı (Van, 23 İllkânun 1944.).

Van Gölü İşletme İdaresi'nde ulaşım ve taşımacılık alanlarında yaşanan tıkanıklığı aşmak amacıyla 1944'te ihtiyaç duyulan yük ve yolcu gemileri ile yeni tekneler gönderilmesi için çalışmalar başlatılmıştı. Münakalat Vekâleti de, göldeki iskelelerin bulunduğu yerlere yeni antrepolar yapılması için bu mıntıkanın hususiyetlerini ve göl işletmesini iyi bilen elemanlar görevlendirmişti. Görevlendirilen elemanlara burada yaptırdığı tetkiklerle göl işletmesinin islahı ve geliştirilmesi için işletmeye ait hizmetler düzenlenmiştir. Bunun yanında göldeki araçların yenilenmesinde işletmenin yalnız başına yeterli olamayacağı kanısına varılmış ve göldeki taşımacılıkla yakından ilgili diğer kurumların da işletmenin faaliyetlerine yardımcı olmaları gerektiği üzerinde durulmuştu (BCA. 030.10.152.78.28.). Daha sonra yapılan incelemeleri içeren bir rapor hazırlanmış ve bu rapor, Münakalat Vekili Ali Fuat Cebesoy tarafından 20 Ekim 1944'te Başvekâlet, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Müdafaa Vekâleti, Birinci Umûmî Müfettişlik, Dâhiliye, İktisat ve Ticaret vekâletlerine sunulmuştu (BCA. 030.10.152.78.28.).

Van Gölü İşletme İdaresi, ticari yönünün yanı sıra bir amme hizmeti olarak da çalışmalarını sürdürmüş ve 1944 mali yılında 84.000 liralık gelir elde etmişti. Ancak faaliyetlerini amme hizmeti olarak yürüten işletmenin masrafları 350.000 lira olmuştu. İşletmenin daha hızlı geliştirilmesi için kuruma ait her çeşit hizmetin İktisadi Devlet Teşekküllerinde olduğu gibi tamamen maliyet hesabına göre ayarlanması gerekmektedir (TBMM TD, VII/20, 1945, s.9.).

II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Van Gölü İşletmesi'nde 3025 Sayılı Kanun gereğince şirket ve şahıslara ait gölde gemi işletme faaliyetleri kaldırılmıştı. Bu uygulama Van Gölü'ndeki ulaşım ve taşımacılığın durmasına neden olduğundan (TBMM Arşivi, D: VII, D. No: 4766.), 1945'te çıkarılan ve 3025 Sayılı Kanun'un 1. Maddesi'ne ek olarak kabul edilen 4766 Sayılı Kanun gereğince, Van Gölü'nde tekel dışı olarak şahıslar tarafından 18 tonilatoya kadar taşıt işletilmesine izin verilmişti

(TBMM Arşivi, D: VII, D. No: 4766.). Böylece kanun, özel şahıslara serbestçe hareket imkânı vermiş olduğundan, gölde nakliyat işlerinin daha müsait bir seviyeye getirilmesi hedeflenmişti (TBMM Arşivi, D:VII, D.No:4766; TBMM TD, VII/18, 1945, s.418; TBMM KM, VII/ 27, 1945, s.755; Van, 21 Temmuz 1945.). II. Dünya Savaşı'ndan sonra hükümet, Van Gölü'ndeki İşletme İdaresi üzerinde uyguladığı savaş dönemi politikasından vazgeçmişti. Bununla beraber göl ulaşım ve taşımacılığında kısa bir süre sonra bir canlanma yaşanmış ve bu canlanma idarenin gelirine olumlu yansımıştı.

3. SONUÇ

Tarihin her döneminde stratejik öneme sahip olan Van Gölü, doğu-batı ulaşımında gölün kuzeyindeki mesafenin büyüklüğü, güneyinde ise sarp ve geçit vermeyen dağların bulunması nedeniyle alternatif bir çözüm olarak görülmüştür. Tek Parti döneminde Van Gölü'nün sağladığı ulaşım imkânlarından azami ölçüde yararlanmak amacıyla ulaşım ve taşımacılığı düzenleyen birçok kanun çıkarılmış ve işletme idareleri kurulmuştur.

Van Gölü'nün çevresindeki iktisadî kalkınmada oynayacağı rolü dikkate alan ve burada yapılacak taşımacılığın önemini takdir eden Van Gölü İşletme İdaresi, kendisine verilen görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. İdarenin bu görevleri daha uygun şartlarda yerine getirebilmesi için zamanın koşullarına göre birçok vekâlet ve kuruma bağlanmış ve ihtiyaç duyduğu modern araçlar sağlanmıştır. Hükümet, Van Gölü İşletme İdaresi'nin malî sorunlarını çözmek amacıyla her yıl imkânlar ölçüsünde genel bütçeden ödenek ayırmıştır. Ayrılan ödeneklerle göl ulaşım araçlarının yenilenmesi, liman ve antrepoların yapılması, taşıma ücretlerinin uygun hale getirilmesi ve bunların ulaşım-taşımacılık işlerinde harcanmasına gayret edilmiştir. Bu faaliyetlerle halkın idareye ilgisinin artırılmasına çalışılmıştır.

4. SUMMARY

Located between the provinces of Van and Bitlis, Lake Van has had strategic importance throughout history. Every state that dominates the region has tried to take advantage of all the opportunities provided by the lake. After the Ottoman Empire captured the Van Lake area, ships started to operate here for commercial and political purposes. In east-west transportation, transportation on the lake has gained importance as an alternative solution due to the size of the distance in the north of the lake and the presence of steep and impassable mountains in the south.

At the end of the National Struggle, the Turkish Grand National Assembly Government had started new and big moves in every field. Among the issues that the government focused on, the transportation and transportation problem of the country had an important place. The government, which considered it necessary to benefit from the transportation opportunities provided by Lake Van for the economic development and security, took up the transportation business here. With the Single Party Period, in accordance with the founding philosophy of the new state, importance was given to the transportation works in the lake within the framework of the development of the surroundings of Van Lake.

In order to ensure the efficient and smoother operation of ship operating activities in Lake Van, regulations regulating the increases and decreases related to procurement, construction, installation and repair of the Van Lake Operations Administration have been put into effect. Thus, the supply of the materials needed for the ships working in the lake and the personnel on these ships and how to benefit from them has been established on a legal basis.

In the first years of the Single Party Period, the Van Lake Business Administration, which worked under the Ministry of Public Works, was transferred to the Van Province Special Administration on April 18, 1928. It is aimed to better manage and operate the enterprise transferred to the local administration. However, this has been a heavy burden on the narrow budget of the local administration. Because, while the local administration could not do its own legal duty, it was held responsible for a heavy duty such as operating a ship. As a matter of fact, the work of the enterprise has not been at the desired level. It was attached to the Ministry of Internal Affairs on 28 June 1932 in order to make more use of the Van Lake Operations Administration, which operates under the management of the Van Province Special Administration with limited means, and to solve its financial problems. The Van Lake Operations Administration, which continued its activities under these institutions in the first decade of the Republic, was given to the First General Inspectorate on 19 March 1934 to control and conduct all the works owned by the enterprise. Van Lake Operation Administration has become the sole authorized institution in transportation and transportation in Van Lake.

In line with the reports given about the Van Lake Operations Administration, the administration was taken from the Ministry of Internal Affairs and given to the Ministry of Economy, which manages the entire state maritime organization. With the "Denizbank Law" enacted on 27

December 1937, the Van Lake Operations Administration was transferred to Denizbank. Denizbank has not been as beneficial as expected in maritime affairs. For this reason, it was transferred to the Van Lake Business Administration Ministry of Negotiation. In 1939, with the outbreak of World War II, there was a pause in the activities of the Van Lake Business Administration compared to previous years.

5. KAYNAKLAR

5.1) Arşiv Belgeleri

5.1.1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. BEO. D: 3294, G:246984.
BOA. DH. MKT. D: 964, G:6.
BOA. DH. MVİ. D:23-2, G:23.
BOA. Y.A.RES. D: 127, G:76.

5.1.2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. 030.10.0.0.156.96.1.
BCA. 030.10.0.0.170.179.2.
BCA. 030.10.152.78.28.
BCA. 030.10.156.96.11.
BCA. 030.10.170.179.2.
BCA. 030.10.191.311.25.
BCA. 030.10.215.457.1.
BCA. 030.18.01.01.15.49.17.
BCA. 030.18.01.01.21.61.11.
BCA. 030.18.01.01.5.22.1.
BCA. 030.18.01.02.42.9.5.
BCA. 030.18.01.02.43.15.10.
BCA. 030.18.01.02.52.11.2.
BCA. 030.18.01.02.88.89.15.
BCA. 030.18.01.02.97.122.14.
BCA. 030.18.01.02.99.54.17.
BCA. 30.18.01.02.13.58.5.
BCA. 30.18.01.02.22.56.4.
BCA. 30.18.01.02.28.40.14.
BCA. 30.18.01.02.32.75.9.
BCA. 490.01.1389.610.1.

5.1.3. TBMM Arşivi

TBMM Arşivi, D: III, D. No: 1347.
TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2046.
TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2085.
TBMM Arşivi, D: IV, D. No: 2482.
TBMM Arşivi, D: V, D. No: 2682.

TBMM Arşivi, D: V, D. No: 3025.
TBMM Arşivi, D: VII, D. No: 4766.
TBMM Arşivi, Devre: V, Dosya No: 3025.

5.1.4. Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv No: A-VII-2-01, D. No: 93, F: 317.

5.2) Resmi Yayınlar

Denizbank Van Gölü Tarifeleri, T.C. İktisat Vekâleti, Tarifeler Bürosu Reisliği Neşriyatı, Ankara 1938.

Denizyolları ve Akay İşletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar İdareleri Tekaüd Kanunu, Denizyolları Basımevi, Ankara 1937.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 9, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1931.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 15, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1934.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 16, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1935.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 17, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1936.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 19, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1956.

Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
İdare Dergisi, Yıl: 1, S: 2, Mayıs 1928.

TBMM Kavânin Mecmuası III/6, TBMM Matbaası, Ankara 1928.

TBMM Kavanin Mecmuası, V/16, TBMM Matbaası, Ankara 1936.

TBMM Kavanin Mecmuası, III/6, İ: 1, TBMM Matbaası, Ankara 1928.

TBMM Kavanin Mecmuası, IV/11, İ: 1, TBMM Matbaası, Ankara 1932.

TBMM Kavanin Mecmuası, IV/13, TBMM Matbaası, Ankara 1934.

TBMM Kavanin Mecmuası, V/15, TBMM Matbaası, Ankara 1935.

TBMM Kavanin Mecmuası, V/18, TBMM Matbaası, Ankara 1938.

TBMM Kavanin Mecmuası, VI/ 21, TBMM Matbaası, Ankara 1940.

TBMM Kavanin Mecmuası, VII/ 27, TBMM Basımevi, Ankara 1945.

TBMM TD, VII/18, B: 78, (25.6.1945).

TBMM TD, VII/20, 21. B. (28.12.1945), Sıra Sayısı: 11.

TBMM ZC. IV/12, İ: 20, (5.1.1933).

TBMM ZC. IV/22, İ: 62, (31.5.1934).

TBMM ZC. V/12, İ: 77, (10.6.1936).

TBMM ZC. V/2, İ: 10, (4.4.1935), Sıra Sayısı:14.

TBMM ZC. V/2, İ: 11, (6.4.1935).

TBMM ZC. V/21, İ: 20, (24.12.1937), Sıra Sayısı: 38.

TBMM ZC. V/21, İ: 21, (27.12.1937).

TBMM ZC. V/3, İ: 27, (22.5.1935).

TBMM ZC. VI/12, İ: 61, (1.6.1940), Sıra Sayısı:185.

TBMM ZC. VI/18, İ: 60, (30.5.1941).

TBMM ZC. VI/2, İ: 14, (22.5.1939).

TBMM ZC. VI/8, İ: 24, (12.1.1940).

5.3) Yerel ve Ulusal Gazeteler

Akşam

Akşam Postası
Cumhuriyet
Hürriyet
Son Posta
Tan
Ulus
Van
Yeni Yurd

5.4) Tetkik Eserler

- Denizbank ne gibi işler yapmak için kuruluyor?. *Ulus*, 4 Sontesrin 1937.
Van Gölü işletmesi. *Cumhuriyet*, 17 İkinciteşrin 1935.
Van Gölü müsmir bir hale getirilecek. *Son Posta*, 25 Şubat 1936.
Van Gölü'nde bir nakliye servisi kuruldu. *Tan*, 16 Eylül 1936.
Van Gölü. *Akşam*, 29 Mart 1936.
Bayar, C. (2006). *Şark raporu*, Sadeleştirme: Nejat Bayramoğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul.
Daver, A. (1948). Denizyolları İdaresi'ne verilecek yeni şekil. *Cumhuriyet*, 28 Aralık.
Demirtaş, M. & Subaşı, O. (2015). *Osmanlıdan Cumhuriyete Van Gölü denizcilik tarihi*, Tatvan.
Kardaş, A. (2016). Osmanlı Devletinin son döneminde Van Gölünde vapur işletme çalışmaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.31, (265-277)
Kardaş, A. (2015). *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü havzasında yapılan kamu harcamaları ve yatırımlar (1923-1950)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
Meltem, N. (1943). Van Gölü'nde bir imar hareketi. *Arkitekt Dergisi*, I-II, S: 133-134, İstanbul.
Öztürk, S. (1992). İsmet Paşa'nın Kürt raporu. *Hürriyet*, Dizi Yazı, 7-10 Eylül.
Selen, H. S. (1942). Van Gölü çevresi. *Ülkü Dergisi*, III/26, Birinciteşrin.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 28.02.2022

Kabul Tarihi: 25.04.2022

ETRÜSKLER'İN KÖKENİ, KİMLİĞİ VE ROMA MEDENİYETİNE KATKILARI

The Origin, Identity and Contributions of the Etruscans to Roman Civilization

Ekrem MEMİŞ

Prof. Dr., Sinop Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ememis@sinop.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5283-518X

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Etrüskler adıyla anılan kavim, aslında Anadolu'lu Troyalılar ile Türk kökenli İskitler'in (Sakalar) İtalya'da karışıp kaynaşmasıyla oluşan ve İtalya'daki mevcut köy kültürünü şehir kültürüne dönüştüren önemli bir halk grubudur.

Grekler onları Tyrsenler veya Tyrhenler adıyla anarken, Romalılar bu kavme Tuscalar ya da Etrusclar demiştir. Oysaki Etrüskler, kendilerine Rasenna diyorlardı.

İnsanlık tarihinde Doğu ve Batı dünyalarının ilk büyük mücadelesi olarak kabul edilen Troya Savaşları'nda Doğu Bloku'nun temsilcisi olarak ortaya çıkan Troyalılar, on yıllık bir mücadelenin sonunda Batı'yı temsil eden Akalar'a yenilmişlerdi. Bir süre sonra Ege Göçleri'ne (Deniz Kavimleri Göçü) katılmak zorunda kalan Troyalılar, birdenbire kendilerini Mısır kapılarında bulmuşlardı. Ege Göçleri'nin hem birinci hem de ikinci aşamasına katılan Troyalılar, Mısır firavunlarına karşı verdikleri mücadeleyi ne yazık ki, kaybetmişlerdi. Çanakkale yöresindeki anavatanlarına dönmek zorunda kalan Troyalılar, yurtlarının yaşanmaz bir duruma geldiğini görerek, biraz daha güneydeki İzmir yöresine yerleşmişlerdi. Ancak Yunanistan'dan bu bölgeye göç eden Akalı göçmenler yüzünden, MÖ 10. yüzyıl başlarında Anadolu'yu tamamen terk ederek, deniz yoluyla İtalya'nın Toskana bölgesine göç etmişlerdi.

Bu hadiseden yaklaşık iki asır sonra, Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren iki Türk kavmi ile karşılaşılıyor. Bunlar, İskit ve Kimmer kavimleridir. Anadolu'ya yaklaşık 80 yıl hükmeden Kimmerler, Orta Anadolu'daki Frig Devleti'ni de ortadan kaldırmışlardı.

Kimmerler'in peşinden Anadolu topraklarına giren İskitler, Herodotos'a göre, 28 yıl Doğu Anadolu'ya hükmettikten sonra Kimmerler'in boşalttığı Güney Rusya topraklarını istila ederek, burada Büyük İskit İmparatorluğu'nu kurmuşlardı. Ancak İskitler'in bir kısmı geri dönmeyip batı istikametindeki yürüyüşlerine devam ederek, Batı Anadolu kıyılarına ulaşmış ve buradan gemilerle İtalya'ya göç etmişlerdi. İşte İskitler'in (Sakalar) bu grubu ile daha önceden İtalya'ya göç etmiş olan Troyalılar karışıp kaynaşarak İtalya'da Türklük özelliklerinin ağır bastığı yeni bir topluluğun oluşumuna zemin hazırlamışlardı ki, bu kavim yukarıda bahsi geçen Etrüskler ya da Tursakalar adıyla anılan kavimdir.

Biz bu çalışmamızda, Etrüskler'in Roma medeniyetinin oluşumunda ne gibi roller üstlendiğini yazılı ve arkeolojik kaynakların ışığında gözler önüne sermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Troyalılar, İskitler, Etrüskler, Roma, İtalya

Abstract

The people known as Etruscans is actually an important folk group formed by the mingling of Anatolian Trojans and Scythians of Turkish origin in Italy and transforming the existing village culture in Italy into urban culture.

While Greeks called them Tyrsenes or Tyrrhenes, Romans called this people Tuscanians or Etruscans. However, the Etruscans called themselves Rasenna.

The Trojans who emerged as the representatives of the Eastern Block in the Trojan War, which is regarded as the first great struggle of the Eastern and Western worlds in human history, were defeated by the Achaeans representing the West at the end of a ten-years struggle. After a while, the Trojans, who had participated in the Sea Peoples Migration, found themselves at the gates of Egypt. The Trojans, who participated in both the first and second stages of the Sea Peoples Migration, unfortunately lost their struggle against the Egyptian Pharaohs. Having to return to their homeland in Çanakkale region, the Trojans, seeing that their homeland had become uninhabitable, migrated to the İzmir region. However, because of the Achaean immigrants who migrated to this region from Greece, they left Anatolia completely at the beginning of the 10 th century BC and migrated to the Toscana region of Italy by sea.

About two centuries after this event, we come across two Turkish tribes who entered Anatolia over the Caucasus. These are Scythian and Cimmerian tribes. The Cimmerians, who established hegemony over Anatolia for about 80 years, also abolished the Phrygian Kingdom in Central Anatolia.

According to Herodotos, the Scythians, who entered Anatolia after the Cimmerians and ruled Eastern Anatolia for 28 years, invaded the Southern Russia lands emptied by the Cimmerians and established the Great Scythian Empire there. But, some groups of the Scythians continued their march in the west direction and reached the West Anatolia shores and immigrated to Italy from here by ships. This group of the Scythians and the Trojans, who had previously immigrated to Italy, mingled and merged and paved the way for the formation of a new community in Italy where the Turkishness features predominated, who are called the Etruscans or Tursacianians.

In this study, we will try to reveal what role the Etruscans played in the formation of Roman civilization in the light of written and archaeological sources.

Keywords: Trojans, Scythians, Etruscans, Rome, Italy.

1. GİRİŞ

Etrüskler adıyla anılan kavmin nasıl meydana geldiği ve Roma medeniyetine ne gibi etki ve katkılarda bulunduğu meselesine geçmeden önce, konuya bütünlük kazandırmak açısından bazı hususlara dikkat çekmek istiyorum. Bunlardan ilki, Atatürk zamanında ortaya atılan ve üzerinde birçok bilimsel çalışma yapılan “Türk Tarih Tezi” meselesidir (Kocatürk, 1987, s.503-507; Özkul, 2019, s. 38-50; Oral-Aktın, 2010, s. 463-474; Akman, 2011, s. 80-109; Karabağ, 2018, s. 556-565). İkinci önemli mesele ise Anadolu’nun en eski Türk yurtlarından biri olup olmadığı meselesidir. Şimdi bu iki önemli meseleye ana çizgileriyle temas etmeye çalışalım.

Türkoloji çalışmalarına büyük önem veren Atatürk, Cumhuriyetimizin ilk yıllarında tarih ve dil alanlarında gerçekleştirilen çalışmalara öncülük etmiştir.

Gerçekten, Kurtuluş Mücadelesi’nden sonra 1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nin kültür alanında gerçekleştirdiği en büyük

inkılaplardan biri milli tarih çalışmaları, diğeri de “Türk Tarih Tezi” olarak görünmektedir. 1930-1937 yılları arasında olgunlaştırılan “Türk Tarih Tezi”, o dönem Türkiye’inde önemli çalışmaların ana teması olmuştur. 1932 ve 1937 yıllarında toplanan Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri’nde bu tez, yabancı bilim insanlarının da katılımıyla enine boyuna tartışılmış ve bazı gerçekler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aslında bu tezin ortaya atılmasının temelinde Türklere düşman gözle bakarak Batılı tarihçilerin iftira kokan birtakım iddiaları vardı. Bu iddialar şunlardı:

1- Türkler sarı ırktandırlar, dolayısıyla Avrupalılara göre ikinci sınıf insan sayılmalıdırlar.

2- Türkler medeni kabiliyetten mahrum oldukları gibi, aynı zamanda medeniyet düşmanındırlar.

3- Türkler’in üzerinde yaşadığı Anadolu toprakları, Türklere ait değildir.

Mustafa Kemal Atatürk, ortaya atmış olduğu “Türk Tarih Tezi” ile bu iddialara cevap vermek istemiştir. Bir konuşmasında o, “Eksikliklerimizden bir tanesi de köklü tarihimizi tam anlamıyla araştırıp, ortaya koyamamamızdır. Bugün, aynı inanç ve katıyetle söylüyorum ki, Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni alem, az zamanda bir kere daha tanıyacaktır” demek suretiyle hem sorunumuzu ortaya koymuş hem de Türk tarihinin bilimsel esaslara göre araştırılması ve tarih şuurunun uyandırılması için çalışmaları bizzat başlatmıştır.

Tarih içinde Türk milletinin köklerini aramak, Türk milletinin gerçek tarihini ve bu tarihin gelişim aşamalarını göstermek, bu tezin milli niteliğini oluşturuyordu. Çünkü bu tez, alışlagelen “ümme tarih” yerine, Türk’ü esas kabul eden “millet tarih” anlayışı üzerine oturtulmuştu. Atatürk’ten önce Türk tarihi, bir hanedanın tarihi olarak ele alınıyor, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile başlatılıyordu. Türkler’in İslamiyet’ten önceki tarihleri ve bu dönemde meydana getirdikleri kültür zenginliği ise tamamıyla göz ardı ediliyordu. İslam tarihi içindeki rolleri ise ümmetçilik anlayışı yüzünden görmezlikten geliniyordu. Oysaki Türk tarihini doğru temeller üzerine oturtmak, onun Orta Asya’dan başlayan gerçek seyir ve gelişim yollarını incelemek, Türkler’in dünya tarihindeki rollerini ve dünya medeniyetine yaptıkları katkıları belirlemek gerekiyordu. Atatürk’ün tarih tezinin milli niteliği yanında bir de evrensel yönü vardı. Çünkü Atatürk’ün tarih görüşü ve tarih yorumu, yalnız kendi milleti ve kendi tarihi ile sınırlı olmayıp, bütün milletleri içine alan evrensel boyutlar taşıyordu. O, bu evrensel boyutlar içinde bir taraftan da insanlık kültürünün kaynaklarını

arıyor, insanlığa ait ortak kültür mirasında bütün milletleri pay ve şeref sahibi yapmak istiyordu.

İnsanlık tarihi inceden inceye tetkik edildiği zaman, 4 büyük medeniyetin zincirleme olarak birbirini takip ettiği görülmektedir. Bunlar sırasıyla; 1- Eski Mısır ve Mezopotamya Medeniyetleri, 2- Klasik Yunan ve Roma Medeniyetleri, 3- Ortaçağ İslam Medeniyeti, 4- Batı Avrupa Medeniyeti'dir.

Peki ama bu dört medeniyetin dışında başka medeniyet yok muydu? Eğer varsa, bunlar neredeydi?

Atatürk'ün tarih tezi, bu soruların cevabını arkeolojik, antropolojik, filolojik ve etnografik belgelerin ışığında Orta Asya'da aradı. Bu teze göre, Orta Asya Türkler'in anayurdu idi ve bütün medeniyetlerin çıkış noktası da yine burası idi. Çeşitli sebeplerle anayurdu terk etmek zorunda kalan Türkler, Mezopotamya'ya, Anadolu'ya, Mısır'a ve Avrupa'ya yayılmış ve buralarda yeni medeniyetler meydana getirmişlerdi. Yine bu teze göre, Anadolu'nun en eski sahipleri de Orta Asya'dan göç eden Türkler'di. Atatürk'e göre, Türkler'in İslam medeniyetine yapmış olduğu katkılar da mutlak surette araştırılmalıydı.

Gerçekten, Cumhuriyetimizin ilk 15 yılında bu teze ilişkin önemli çalışmalar yapıldı, hatta okullarda okutulan tarih ders kitapları bile "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi"ni doğrulayacak biçimde kaleme alındı. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra yavaş yavaş bu tezden vazgeçildi. Dahası tarih araştırmaları zaman içinde önemini kaybettiği gibi, tarih kitapları da iktidara gelen hükümetlerin görüşleri doğrultusunda yazılmaya başlandı. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilemez hale geldik.

Bugüne kadar 1940'lı, 50'li, 60'lı, 70'li, 80'li, 90'lı yılların tarih ders kitaplarını inceleme fırsatım oldu. 2000'li yıllarda neşredilen kitapları da gözden geçirdim. Ancak dikkate şayandır ki, 70 yılı aşkın bir süredir tarih kitaplarının içeriğinde kayda değer bir değişikliğe rastlamadım. Halbuki son 70 yıldır gerek Türk tarihinde gerekse dünya tarihinde öylesine önemli değişiklikler oldu ki, bunların mutlaka ders kitaplarına geçirilmesi gerekirdi. Ama her nedense, her konuda olduğu gibi, bu konuda da millet olarak yerimizde saymayı tercih ettik. Bu konunun daha anlaşılır hale gelmesi için, bazı hususlara dikkat çekmek istiyorum.

Biz hala Türk tarihini Hunlar'la başlatıyor ve 2200 yıllık bir geçmişimiz olduğunu düşünüyoruz. Halbuki bu görüş tamamıyla yanlıştır. Çünkü Türk'ün en az 5000 yıllık bir geçmişi vardır.

Biz hala ders kitaplarımızda Anadolu'ya 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi ile girdiğimizi ve bu toprakları ikinci vatan yaptığımızı anlatıyoruz. Halbuki bu görüş de yanlıştır. Çünkü bizim Anadolu'daki geçmişimiz, günümüzden 8000 (sekiz bin) yıl geriye gitmektedir (Memiş, 2009 b, s.65) Çivi yazılı metinlerden anlaşıldığına göre, "Türk" adını taşıyan ilk devletimiz de MÖ 3. Binyılda bu topraklar üzerinde kurulmuş görünüyor (Memiş, 2009 b, s. 135). Bir başka ifadeyle, Türk adını taşıyan ilk devletimiz, Orta Asya'da kurulan Göktürk Devleti değildir.

Orta Asya'nın Türkler'in yegâne anayurdu olduğu tezine de artık şüpheyle yaklaşmamız gerekmektedir. Ayrıca Orta Asya'dan niçin göç ettiğimize ilişkin olarak tarih ders kitaplarında sıralanan sebeplerin bir kısmının da mantık dışı olduğu anlaşılmaktadır (Memiş-Bülbül, 2019, s.8).

Üniversite sınavlarında öğrencilere sorulan sorulardan biri de tarihteki ilk yazılı antlaşmayla ilgilidir. Eğer bu soruya "Kadeş Barış Antlaşması" cevabını vermezseniz, cevabınız yanlış kabul edilir. Halbuki bu antlaşma ilk yazılı antlaşma olmadığı gibi, antlaşmanın adı da yanlıştır (Memiş, 2020, s. 130). Çünkü Hitit devlet arşivinde bu isimle anılan bir antlaşma yoktur (Memiş, 2007, s.27). Doğru isimlendirme ise "Hitit-Mısır Barış Antlaşması" olmalıdır.

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, tarih ders kitaplarımız, bilgi, kavram ve anlatım hataları ile doludur. Biz bu hataları 30 yılı aşkın bir süredir gerek bilimsel yazılarımızda gerekse vermiş olduğumuz konferanslarda dile getirdik ve getirmeye de devam ediyoruz. Fakat ne yazık ki, bu konularda hiçbir düzenlemeye gidilmediğini de gayet iyi biliyoruz. Bununla beraber, içimiz rahat. Çünkü sorumluluk sahibi bir akademisyen olarak, görevimizi yaptığımıza inanıyoruz. Böyle bir giriş yaptıktan sonra, Türk tarihinin kaç yıllık bir geçmişi olduğu, Orta Asya'nın yegâne anayurdumuz olup olmadığı, Anadolu'daki Türk varlığının ne kadar geriye gittiği şeklindeki soruların gerçek cevaplarını verebiliriz.

Yazılı belgelere göre hüküm vermek gerekirse, Türk tarihinin en azından 5000 yıllık bir geçmişi vardır. Ancak arkeolojik delilleri de dikkate aldığımız takdirde, 8000 yıllık bir geçmişten söz edilebilir (Memiş, 2009 b, s. 65). Türk tarihinin yaklaşık 8000 yıllık bir geçmişi olduğunu kanıtlayan bilgi ve bulgular Orta Asya'dan değil, Anadolu'dan gelmiştir. Çünkü Anadolu'da MÖ 6. Binyıldan itibaren Türk kültürünün izlerini görmek mümkündür. Üstelik az önce de ifade ettiğimiz gibi, "Türk" adını taşıyan ilk devletimiz de MS 6. yüzyıl ortalarında Orta Asya'da kurulan Göktürk

Devleti değildir. Çivi yazılı Akkad metinlerden öğrenildiğine göre, MÖ 2250’lerde Akkad kralı Naram-Sin’e karşı mücadele eden ve 17 şehir devletinden oluşan Anadolulu koalisyonun içinde Türki Krallığı adıyla anılan bir Türk krallığı vardır (Memiş, 2020, s.22-23; Memiş, 1988, s. 37). Üstelik MÖ 2. Binyılın ilk çeyreğine tarihlenen çivi yazılı Mari arşivi vesikalarında da “Turukkular” şeklinde onlarca kez Türkler’in adına rastlanmaktadır (Bayram, 1989, s.92-107). Eski Asur krallarından I. Şamşi Adad’ın ve Babil kralı Hammurabi’nin de isimlerinin geçtiği bu metinlerden öğrenildiğine göre, son derece savaşçı bir kavim oldukları anlaşılan Turukkular, ağırlıklı olarak bugünkü İran-Irak-Türkiye üçgeninde yaşamakta idiler. Proto Türk kavimlerinden biri olan ve Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya toprakları üzerinde yaşayan Hurriler’in (Alpman, 1981-1982, s. 283-313; Erzen, 1986, s. 15-20; Memiş, 2020, s.38-42) de MÖ 6000’lerden itibaren yukarıda bahsi geçen bölgelerde var oldukları gerçeği dikkate alınacak olursa, Türkler’in en az 8000 yıldan beri bu topraklarda yaşadıkları ve daha önce de ifade ettiğimiz gibi “Türk” adını taşıyan en eski devletlerini de Anadolu toprakları üzerinde kurdukları sonucu ortaya çıkar (Memiş, 2009 b, s. 135).

Bu bilgiler ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Orta Asya Türkler’in yegâne anayurdu değildir. Anadolu da Türkler’in en eski vatanlarından biridir. Hatta bize göre, Türkler’in gerçek anayurdu Anadolu’dur. Bu durumda Atatürk’ümüzün Anadolu’yu en eski Türk yurtlarından biri olarak göstermeye çalışması ve Türkler’in Anadolu’da en azından 5000 yıllık bir geçmişi olduğuna inanması da bir yerde belgelerle kanıtlanmış olmaktadır.

Ayrıca şunu kafamıza iyice yerleştirelim ki, Anadolu, 26 Ağustos 1071’de kazanılan Malazgirt Zaferi’nden sonra Türk yurdu olmuş değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Türkler günümüzden binlerce yıl önce Anadolu’da zaten mevcut idiler ve bu topraklar, onların vatanı idi. Aslına bakılacak olursa, “26 Ağustos 1071 Hadisesi”, Batılıların bilinçli bir dayatmasıdır ve bizler ne yazık ki, bu dayatmayı yutuyoruz. Çünkü 200 bin kişilik Bizans ordusunun 50 bin kişilik Türk ordusu tarafından hezimete uğratılması, düşman komutanının Türkler’in eline esir düşmesi ve Türklerle anlaşma yapmak zorunda kalması gururumuzu okşuyor. Hele bir de bu zaferden sonra Anadolu’yu ikinci vatan yaptığımız tezi, o kadar çok hoşumuza gidiyor ki, bize oynanan oyunun farkına bile varmıyoruz. Halbuki biraz önce de belirttiğimiz gibi, bizler Anadolu’ya sonradan gelmedik, bizler bu yurdun gerçek sahipleriyiz. Çivi yazılı belgeler, Anadolu’nun en eski yurtlarımızdan biri olduğunu, bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyor. Ama

Batı'nın oyununa gelir de "Anadolu'yu 1071'den sonra Türkleştirdiğimizi ders kitaplarımızda anlatmaya kalkışırsak, kendi kendimizi tuzağa düşürmüş oluruz". İşte bu yüzdendir ki, özellikle devletimizi idare edenlerin ve Milli Eğitim'den sorumlu olan şahıs ya da şahısların, bu konuya hassasiyet göstermeleri icap eder.

Bu bilgileri de aktardıktan sonra, asıl konumuzu teşkil eden Etrüsk kavminin oluşumunda pay sahibi olan kavimlerden söz etmeye başlayabiliriz. Bu cümleden olmak üzere, elbette ki, ilk ele almamız gereken kavim Troyalılar olacaktır.

2. TROYA SAVAŞLARI VE TROYALILAR

Tarihte Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren ilk büyük mücadele, Troya Savaşları'dır (Memiş, 2012 a, s.114; Memiş, 2009 a, s. 43). Troya, bugünkü Çanakkale vilayeti sınırları içerisinde yer alan modern Hisarlık Tepe'nin eskiçağlardaki adıdır. Dokuz kentin üst üste yapılıp yıkıldığı Troya'nın en görkemli tabakası, Troya VI yerleşkesidir. Yakın zamanlara kadar, savaşı sahne olan kentin, bu kent olduğu zannediliyordu. Fakat sonradan bu düşüncenin yanlış olduğu anlaşıldı. Çünkü Troya VI kenti bir istila sonucunda değil, bir deprem sonucunda yıkılmıştı. Bugün ise, Troya VI'nın hemen üzerine kurulmuş olan Troya VII-a'nın savaşı sahne olan kent olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir (Mansel, 1971, s. 83). Çünkü VII-a şehrinin üzerini kaplayan kalın bir kül tabakası, kentin bir yangın neticesinde tahrip edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Troya Savaşları, kıta karası Yunanistan'dan gelen Akalar ve müttefikleri ile Kuzeybatı Anadolu'da oturan Troyalılar ve müttefikleri arasında cereyan eden ve yaklaşık on yıl süren büyük bir mücadeledir. Bu mücadelede Akalar'ın Batı dünyasını, Troyalılar'ın ise Doğu dünyasını temsil ettikleri anlaşılmaktadır. (Memiş, 2009 a, s.45; Memiş, 2019 b, s.73).

Dünya tarihinin ilk Boğazlar Savaşı olarak da kabul edilen Troya Savaşları, Homeros'un İlyada adlı destanının da asıl konusunu teşkil eder. Adı geçen ozan, bu savaşın bir kadın kaçırma hadisesi yüzünden patlak verdiğini dile getirir (Memiş, 2012 a, s. 114). Destandan anlaşıldığına göre, Troya kralı Priamos'un küçük oğlu Aleksandros Paris, Aka beylerinden Sparta kralı Menelaos'un güzel karısı Helena'yı kaçırmış, bunun üzerine Mykenai kralı Agamemnon'un önderliğinde toplanan Aka beyleri, kaçırılan kadını kurtarmak amacıyla yaklaşık 1200 gemiden oluşan büyük bir donanma ile Troya önlerine demir atmışlar ve Troyalılara savaş ilan etmişlerdi (Memiş, 2020, s. 136).

Troya Savaşlarının cereyan ettiği MÖ. 13. yüzyılın ikinci yarısında Yunanistan'da merkezi anlamda büyük bir devlet yoktu. Çünkü coğrafi engeller, böyle bir devletin oluşumuna izin vermiyordu. Buna karşılık kantonal bir yapı arz eden Yunanistan'ın muhtelif yörelerinde irili ufaklı birçok şehir devleti vardı. Bu şehir devletleri "vanaks" ya da "basileus" unvanını taşıyan krallar tarafından idare ediliyorlardı. Bu krallar arasında sürekli çatışmalar yaşanıyor. Ancak dıştan gelen bir tehdit ya da hepsini ilgilendiren müşterek bir sorun ortaya çıktığında birlikte hareket etmesini de biliyorlardı. Bu tür durumlarda içlerindeki en güçlü kral, onlara önderlik ediyordu. Diğer krallar, sorun çözülmeye kadar, seçtikleri lidere itaat etmek zorundaydılar (Memiş, 2012 a, s.115).

Bu savaşta Aka beylerinin oluşturduğu ittifakın önderi, Mykenai kralı Agamemnon'du. Çünkü o, gerek asker ve gemi gerekse sahip olduğu hayvan sürüleri ve arazi bakımından, Aka beylerinin en zengini idi. Dolayısıyla onun siyasal kudreti aslında ekonomik gücünden kaynaklanıyordu (Page, 1959, s. 254; Memiş, 2009 a, s. 48).

Mykenai kralı Agamemnon'un komutasında Troya önlerine gelen Aka beylerinin kimlikleri ve bu savaşa kaçır gemiyle iştirak ettikleri, İlyada II'deki Gemiler Kataloğu'nda bütün ayrıntıları ile gözler önüne serilmektedir (Homeros, İlyada II, 490-760; Huxley, 1960, s.29). Toplam 1200 gemiden oluşan bu donanmaya 100 gemi veren Agamemnon, Arkadialılar'a da ödünç olarak 60 gemi vermiştir, yani aslında onun 160 gemilik bir deniz gücü vardır. Mykenai kralı Agamemnon'dan sonra en fazla katkıyı Pylos kralı Nestor yapmıştır. Onun gemi sayısı 90'dır. Karısı kaçırılan Sparta kralı Menelaos'un gemi sayısı ise 60'tır.

Gemiler Kataloğu incelendiğinde görülür ki, bu ittifaka kıta karası Yunanistan dışında, Ege ve Akdeniz adalarında oturan kavimler de katkıda bulunmuşlardır. Bu durum, Akalar'ın sadece kıta karası Yunanistan'da değil, tüm Ege ve Akdeniz adalarında da egemen olduklarını gösterir.

Homeros'un İlyada'sında Akalar hakkında verilen bilgi kadar ayrıntılı olmasa da Troyalılar ve müttefikleri hakkında da bilgi verilir (Homeros, İlyada II, 815-875; Stubbings, 1965, s.12). Buna göre, Troya ordularına Troya kralı Priamos'un büyük oğlu Hektor komuta etmekte idi. Troya ittifakında Troyalılar dışında 17 kavimin ismi geçer. Bunların çoğu, Anadolu'nun yerli kavimleridir. Fakat Frigler, Kikonlar, Paionlar ve Trakyalılar gibi Anadolu dışından bu ittifaka katılan kavimler de vardır (Memiş, 2012 a, s.122-123).

Homeros'un iddiasına göre bu büyük savaş, Sparta kralı Menelaos'un güzel karısı Helena'nın Troya prensi Paris tarafından kaçırılması yüzünden çıkmıştı. Fakat tarihçilere göre savaşın gerçek nedeni tamamıyla ekonomik sorunlarla bağlantılıydı. Çünkü deniz ticaretinden başka geçim kaynağı olmayan Akalar'ın Akdeniz'de yürüttükleri ticaret, MÖ 1250'lerden itibaren Anadolu'daki Hitit Devleti'nin zayıflama emareleri göstermesi yüzünden zora girmiş ve bununla bağlantılı olarak Akdeniz'de korsanlar türemişti. Söz konusu korsanlar Akalı tüccarların güvenliğini tehdit etmeye başlamışlardı. Bu şartlar altında Akalar için tek bir çözüm yolu vardı. O da Akdeniz sularında engellenen deniz ticaretini Karadeniz kıyılarına kaydırmaktı. Bunu gerçekleştirebilmek için Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nı aşmak gerekiyordu. Geçilmesi gereken ilk boğaz Çanakkale Boğazı idi ve bu boğazın kontrolü de Troyalılar'ın elinde idi. Boğazı geçebilmenin tek yolu, Troyalılar'ı buradan atmak ve şehrin kontrolünü ele geçirmektir. İşte bu büyük mücadelenin gerçek sebebi bu idi (Memiş, 2012 a, s.126; Memiş, 2020, s.137).

Arkeolojik bulgular dikkate alınacak olursa, Troya Savaşları, yaklaşık olarak MÖ 1240-1230 yılları arasına tarihlenebilir. Zaten Homeros da İlyada adlı destanında bu büyük mücadelenin on yıl sürdüğünü dile getirmektedir (Memiş, 2020, s.138).

Troya Savaşları'nı Batı dünyasını temsil eden Akalar kazanmış, hile ile ele geçirdikleri Troya kentini yakıp yıkmışlardır. Ancak onlar Troya bölgesini kontrol altına alamadıkları gibi, asıl amaçlarına da nail olamamışlardır. Zira onların gerçek amacı, Boğazları aşarak Karadeniz sahillerini kolonize etmektir. İşte Akalar bu gayelerini gerçekleştirememişlerdir. Çünkü Troya Savaşları'ndan hemen sonra başlayan ve Eskiçağ tarihinin en büyük ve en yıkıcı göç hareketlerinden biri olan Ege Göçleri ya da diğer adıyla Deniz Kavimleri Göçü (Macalister, 1914, s.20-28; Mansel, 1971, s.87-92; Barnett, 1975, s. 359-371; Kınal, 1987, s. 125-126; Memiş, 2020, s.165-174; Memiş-Bülbül, 2019, s. 107-121; Morris, 2006, s. 1-54; Memiş, 2019, s. 234-240), onların bu amaçlarının gerçekleşmesine mâni olmuştur.

3. EGE GÖÇLERİ VE SONRASINDA TROYALILAR

Gerçekten, Troya Savaşları'ndan hemen sonra, Eski Yakın Doğu dünyasını altüst edecek olan büyük bir kavimler hareketi başlamıştı. Troya Savaşları'nda karşı karşıya gelen Akalar ve Troyalılar, birdenbire kendilerini bu göç hareketinin içerisinde bulmuşlardı (Memiş, 2012 a, s.130). Mısır vesikalarında "Ekweşler" adıyla zikredilen Akalar, MÖ 13. yüzyılın

sonlarında cereyan eden ilk göç hareketinin içerisinde yer almalarına rağmen, MÖ 12. yüzyılın başlarında vuku bulan ikinci göç hareketine katılmamışlardır. Halbuki Troyalılar, Ege Göçleri'nin hem birinci hem de ikinci aşamasına katılmışlardır. Mısır firavunu Merneptah'ın MÖ 1225'lere tarihlenen Karnak Kitabesi'nde ve firavun III. Ramses'in MÖ 1190 yılına tarihlenen Medinet Habu Zafer Kitabesi'nde yenilgiye uğratılan Egeli kavimler listesinde "Turşalar" şeklinde Troyalılar'ın da ismi zikredilmektedir (Memiş, 2012 a, s.132; Page, 1959, s.106; Mansel, 1971, s.87). Fakat özellikle belirtmek gerekir ki, söz konusu göçlere katılan kavimlerin bir kısmı kendilerine yeni yurtlar bulurken (Memiş, 2006, s. 47; Memiş-Bülbül, 2019, s. 117), bir kısmı da anayurtlarına dönmek zorunda kalmışlardır. Anayurtlarına dönmek zorunda kalan kavimlerden biri de Turşalar'dır yani Troyalılar'dır.

Romalılar'ın ünlü ozanı Vergilius'un "Aeneas" adlı destanının başkahramanı olan ve esasen Troya'nın kraliyet soyundan gelen prens Aineias da bu göçlerin hiç olmazsa ilk aşamasına katılmış ve daha sonra yurduna dönmüştü. Fakat bir süre sonra, bölgede oluşan olumsuz şartlar nedeniyle, yakınlarıyla birlikte bir gemiye binerek İtalya'ya göç etmişti (Memiş-Bülbül, 2019, s.175; Memiş, 2012 a, s.133). Aineias ve yakınlarından oluşan grubun İtalya'ya gerçekleştirdiği göç hareketi, muhtemelen MÖ 1200'lere tarihlenmelidir. Mısır vesikalarında "Turşalar" ismiyle zikredilen Troyalılar, Mısır firavunlarına karşı verdikleri iki mücadeleyi de kaybettikten sonra Anadolu'ya, eski yurtlarına yani Çanakkale bölgesine dönmüşlerdir. Fakat bu bölgedeki hayat şartlarının yeterli olmadığını görünce daha güneydeki Lidya bölgesine yani İzmir ve Manisa civarına yerleşmişlerdir. Bu bölgede yaklaşık 200 yıl oturan Troyalılar, kanaatimize göre, Dorlar'ın tazyiki sebebiyle belli aşamalarla Batı Anadolu Bölgesi'ne doluşan Akalı göçmenler yüzünden MÖ 10. yüzyıl başlarında çok daha kalabalık kitleler halinde gemilerle İtalya'ya göç etmişlerdir (Memiş-Bülbül, 2019, s.175).

Buraya kadar aktardığımız bilgileri ana çizgileriyle değerlendirecek olursak, şunları söyleyebiliriz: Hitit, Mitanni ve III. Babil (Kaslar) devletleri gibi MÖ 2. Binyılın büyük siyasi güçlerinin yıkılmasına neden olan Ege Göçleri'ne, Ege ve Akdeniz menşeli birçok kavim iştirak etmiş olup, bunlardan biri de Turşalar'dır, yani Troyalılar'dır. Ege Göçleri'nin her iki aşamasına da katılan Troyalılar, bu göç hareketinden olumlu bir sonuç elde edemeyince, zorunlu olarak yurtlarına dönmek durumunda kalmışlardır.

Ancak onların yurdu iki büyük felaketi¹ üst üste yaşadığı için, oturamaz durumdaydı. Bu şartlar altında onların kendilerine yeni bir yurt bulmaktan başka çareleri kalmamıştı.

4. TROYALILAR'IN VE SAKALAR'IN (İSKİTLER) İTALYA'YA GÖÇ ETMELERİ VE ETRÜSK KAVMİNİN OLUŞUMU

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız olumsuzluklar nedeniyle Troyalılar bir müddet Batı Anadolu'da oturduktan sonra, deniz yoluyla İtalya'ya göç etmişlerdir (Memiş, 2012 a, s.134).

Eğer Troya prensi Aineias ve yakın çevresinin oluşturduğu küçük grubun yaklaşık olarak MÖ 1200'lerde İtalya'ya yaptıkları ilk göç hareketini bir tarafa bırakacak olursak, Troyalılar'ın İtalya'ya daha kalabalık gruplar halinde gerçekleştirdikleri göç hareketi, iki aşamada vuku bulmuş gibi görünmektedir (Demircioğlu, 1953, s.17). Arkeolojik bulgulara göre, bu göçlerin birinci aşaması MÖ 10. yüzyılda, ikinci aşaması ise MÖ 8. yüzyılda meydana gelmiş olmalıydı (Memiş, 2012 a, s.134; Memiş-Bülbül, 2019, s.176). Troyalılar'ın İtalya kıyılarına ayak bastıkları bu ikinci göç hareketinin cereyan ettiği sıralarda Avrasya bozkırlarından gelerek Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren iki Türk kavmi ile karşılaşılıyor. Bunlar, Kimmer (Tarhan, 1979, s. 335-369; Bridgman, 1998, s. 31-64) ve İskit (Memiş, 2012 b; Rice, 1958; Durmuş, 1953) kavimleridir. Kırım yarımadası ve çevresindeki anayurtlarını İskit saldırıları yüzünden terk etmek zorunda kalan ve Anadolu topraklarına ani bir giriş yapan Kimmerler, Orta ve İç Batı Anadolu topraklarında egemen olan Frig Devleti'ni (Memiş, 2020, s.191-194; Kınal, 1987, s.233-235; İplikçioğlu, 1994, s.77-78; Yıldırım, 1996, s.123-138; Umar, 1999, s.241-244; Sevin, 1982, s.245-275) yıkararak, yaklaşık 80 yıl bu ülkede egemen olmuşlar, MÖ 7. yüzyıl sonlarında da Lidyalılar (Memiş, 2020, s.218-220; Kınal, 1987, s.260-262) tarafından Anadolu topraklarından tamamen çıkarılmışlardır. Herodotos'tan öğrenildiğine göre, İskitler ya da diğer adıyla Sakalar denilen Türk kavmi ise 28 yıl Doğu Anadolu'ya hükmettikten sonra (Herodotos, I, 106), Kimmerler'in boşalttığı Güney Rusya topraklarına yerleşerek, orada "Büyük İskit İmparatorluğu" adı ile anılan siyasi gücü vücuda getirmişlerdir. Fakat Sakalar'dan bir grup, Güney Rusya'ya dönmek yerine batıya doğru yürümeye devam etmiş, Anadolu'yu baştan başa geçtikten sonra Batı Anadolu kıyılarından gemilere binerek, deniz yoluyla İtalya'ya gelmişlerdir (Memiş-Bülbül, 2019, s.177).

¹ Bu felaketlerin ilki Troya Savaşları, ikincisi ise Ege Göçleri'dir.

İşte Sakalar'ın bu grubu ile daha önceden İtalya'ya göç etmiş olan Batı Anadolu Troyalılar, İtalya'da karışıp kaynaşmışlar ve tarihçilerin Etrüskler ya da Tursakalar adıyla andıkları kavmi meydana getirmişlerdir (Memiş-Bülbül, 2019, s.177; Memiş, 2012 a, s.135). Bu isimlere yakından bakacak olursak, "Etrüsk" kelimesi içerisinde geçen tr Troyalılar'a, sk da Sakalar'a işaret etmektedir. Yine aynı şekilde "Tursakalar" kelimesi içerisinde de Tur Troyalılar'a, Saka ise Sakalar'a işaret etmektedir ki, burada Etrüsk kavminin Troyalılar ile Sakalar'dan oluştuğu, çok daha bariz bir şekilde görülebilmektedir.

Demek oluyor ki, Etrüskler adı verilen kavim, Batı Anadolu Troyalılar ile Türk kökenli Sakalar'ın (İskitler) İtalya'da karışıp kaynaşmasıyla oluşmuş yeni bir topluluktur. Dolayısıyla bu yeni kavmin kökeni hem Anadolu'ya hem de Orta Asya'ya dayanmaktadır. Etrüskler'in köken olarak hem Anadolu'ya hem de Orta Asya'ya dayandığını gösteren birçok delil vardır. Bu delillerin en çarpıcı olanı, kurt motifidir. Gerçekten, Romulus ve Romus kardeşleri emziren dişi kurt motifi, Etrüskler'in Orta Asya ile irtibatlı olduklarının en önemli işaretlerinden biri olsa gerektir. Etrüsk krallarının asalarında yer alan çift başlı kartal motifinin de Asya kökenli olduğuna şüphe yoktur. Çünkü çift başlı kartala tarihte ilk kez Sümerler'de rastlanmaktadır ki, bu kavim, MÖ 3500'lerde Orta Asya'dan Mezopotamya'ya göçmen olarak gelmiştir (Memiş, 2009 b, s.73-74). Çivi yazılı Sümer metinlerinde "imdigud" denilen çift başlı kartal, Orta Asya Türk kavimlerinden biri olan Göktürkler'de ve daha sonraları Selçuklular'da da görülmektedir ki, bütün bu kavimlerin kökeni Orta Asya'ya dayanmaktadır. Dolayısıyla Etrüskler'i oluşturan iki toplumdan en az birinin (Sakalar'ın) Orta Asya kökenli olduğu muhakkaktır (Memiş, 2012 a, s.74).

Etrüsk kavminin bünyesinde Türkler'in varlığına işaret eden bir başka delil de bütün Türklerde olduğu gibi Etrüskler'de de kırmızı rengin kutsal renk olarak kabul edilmesidir (Ayda, 1992, s.61). Kabartmalar üzerindeki Etrüsk tasvirleri de bu kavme mensup insanların tıpkı Türkler gibi orta boylu, geniş omuzlu ve yuvarlak kafalı olduklarını gözler önüne sermektedir (Memiş, 2009 b, s.74; Türkkan, 2012, s.98-100).

Yeri gelmişken İtalya'nın Floransa şehrindeki Etrüsk Müzesi'nde teşhir edilen "kuyrukları düğümlü" bir çift at heykelinden de burada kısaca bahsetmekte fayda vardır. Çünkü atların kuyruklarının düğümlenmesi adeti bir Türk geleneğidir ve sadece Türkler'de vardır (Memiş-Bülbül, 2019, s.178).

Bütün bunlar bir yana, Etrüskologlar, Etrüskçe'nin de yapı bakımından Ural-Altay dil ailesine mensup olduğunu kabul etmişlerdir (Türkkan, 2012, s.156).

Görülüyor ki, Etrüsk kavminin bünyesinde Türklük özellikleri bir hayli fazladır. Bununla beraber, bu kavmin oluşumunda önemli payı olan Anadolu Troyalılar'ın Türk kökenli olup olmadıkları, kendi dilleriyle yazılmış belgeler henüz ele geçmediği için bilinmemektedir. Ancak gerek Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Troyalılar'ın Türklüğüne vurgu yapmaktadırlar. Bu iki Türk büyüğünün Troyalılar'ı Türk kabul etmesi, şimdilik bilimsel gerçeklerle bağdaşmasa bile, yine de çok önemlidir. Çünkü onlar, Anadolu'nun bu kahraman halkını bizden saymışlardır (Erhat, 1999, s.56; Memiş, 2012 a, s.149). Ayrıca Troyalılar Batı Anadolu'nun şehir kültürü başta olmak üzere, ziraat, zeytincilik, bağcılık, denizcilik ve madencilik alanlarındaki tecrübelerini yeni yurtlarına taşımışlardır.

Bu bilgileri aktardıktan sonra, İtalya coğrafyasındaki Etrüsk tarihine de kısaca göz gezdirmekte fayda vardır.

5. İTALYA TARİHİNDE ETRÜSKLER'İN YERİ VE ÖNEMİ

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, MÖ 10. ve 8. yüzyıllarda gerçekleştirilen iki göç dalgası ile İtalya'ya ayak basan Troyalılar ve sonradan bu ülkeye gelen Sakalar'ın etnik olarak karışıp kaynaşmasıyla meydana gelen Etrüsk kavmi, önceleri Tiber ırmağının sağ sahili ile Arnus ırmağının sol sahili arasında kalan bölgeye yerleşmiştir. Etrüskler'in bu bölgeyi tercih etmelerinin asıl sebebi, herhalde buraların maden bakımından zenginliği olmuş olsa gerektir. Gemici ve muharip kişiler olarak buralara yerleşen Etrüskler, bölgenin yerli halkını da kendilerine tabi yapmışlar ve bunların efendileri olarak birlikte yaşamaya başlamışlardır (Demircioğlu, 1953, s.17).

Etrüskler, kendilerinden önceki dönemde köy kültürünü yaşamakta olan İtalya'ya, Anadolu ve Ege kıyılarının şehir kültürünü getirmişlerdir. Çağdaş kavimlerden çok daha yüksek bir hayat standartına sahip oldukları anlaşılan Etrüskler, kısa zamanda bölgedeki diğer kavimleri egemenlikleri altına almışlardır.

Etrüskler İtalya'ya sadece şehir hayatını getirmekle kalmamışlar, ziraatı ve madenciligi de geliştirmişlerdir. Bilim insanları, İtalya'da bağcılığı ve zeytinciliği Etrüskler'in iletmediğini dile getirmektedirler. Prof. Dr. Halil Demircioğlu'nun aktardığı bilgilere göre, deniz ticaretini de kısa zamanda

geliştiren Etrüskler, uzun müddet Akdeniz ticaretini ellerinde tutmuşlardır (Demircioğlu, 1953, s.18). Bu cümleden olmak üzere onlar, Atlas Okyanusu kıyısında Tanca (Tengiz) limanını da kurmuşlardır. Daha önce de ifade edildiği üzere, Hellenler onları Tyrhenler (yani Turhanlar) diye isimlendirmişti (Demircioğlu, 1953, s.16). İşte bu isme izafeten Hellenler, Akdeniz'in batı kısmına Tirhen Denizi (Turhan Denizi) adını vermişlerdi. Zamanla bu isim diğer milletler tarafından da benimsenmiştir. Adile Ayda'ya göre, Turhan ismi bizde "Turan" kelimesini çağrıştırmaktadır ki, İranlılar Türkler'e "Turanlılar" ismini vermişlerdi. Anlaşılan odur ki, Hellenler'in vermiş olduğu isimle Turhan Denizi aslında "Turan Denizi" yani "Türk Denizi" anlamına geliyordu (Ayda, 1992, s.7).

Etrüskler'in ya da diğer adıyla Tursakalar'ın İtalya'da yoğun olarak yerleştikleri ve egemen oldukları coğrafi bölgeye, onların adına izafeten Etruria ya da Toskana denilmiştir.

Etrüskler bu bölgede 12 şehirden oluşan bir konfederasyon kurmuşlar (Demircioğlu, 1953, s. 23) ve şartlar son derece uygun olmasına rağmen, merkezi anlamda büyük bir devlet haline gelememişlerdir. Başkenti Tarkinya olan bu şehir devletleri konfederasyondaki şehirlerin her biri zenginlik ve refah içerisinde yaşıyorlardı.

Eski Roma tarihçilerinin naklettiği efsanevi bilgilere bakılacak olursa, MÖ. 753 yılında, dünya tarihinin önemli olaylarından biri gerçekleşir: Tursaka (Etrüsk) krallarından birinin torunu olan Romulus ve Romus isimli ikiz kardeşler, Tiber nehri kenarında Roma kentini kurmaya başlarlar. Ancak iki kardeş arasında şehrin kuruluşu esnasında bir anlaşmazlık olur, Romulus Romus'u öldürür ve şehri tek başına kurar (Demircioğlu, 1953, s.37). Bu şehir, ilerleyen zaman dilimi içerisinde bir dünya imparatorluğunun başkenti olacak ve gerçekten o devirde bütün yollar Roma'ya çıkacaktır.²

Latin tarihçileri zaman zaman farklı bilgiler aktarsalar da MÖ 753 ile MÖ 509 yılları arasında Roma tahtı üzerinde hüküm süren krallar, genellikle Etrüsk kökenli krallardır. Yaklaşık 250 yıl kadar sürdüğü anlaşılan bu zaman dilimi, Etrüskler için siyasi itibar, refah ve zenginlik dönemi olmuştur. Söz konusu dönemde Etruria bölgesinde yer alan 12 Etrüsk şehrinin ekonomik açıdan hayli güçlendiği ve bu zenginlik sayesinde Etrüskler'in, kentlerini anıtsal yapılar ve sanat eserleriyle donattıkları görülmektedir. Hatta öyle ki, zaman zaman bu şehirlerden bazılarının,

² Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu devirlerde "her şeyin çözümü Roma'da gerçekleşir" yerine, sıklıkla "Bütün yollar Roma'ya çıkar" tabiri kullanılmıştır.

zenginlik ve siyasi itibarlarına güvenerek, birliğin başkenti olarak kabul edilen Tarkinya'ya karşı bir çeşit özerklik taslamaya başladıkları da ifade edilmektedir. Esasen bu dönem, dünya tarihinde bir siteler dönemidir. Yalnız Etruria'da değil, Yunanistan ve Mezopotamya gibi zamanın diğer medeni ülkelerinde de siyasi hayat şehirler etrafında toplanmış, yani her şehir bir küçük devlet halini almıştı.

Bu arada Roma şehri de Etrüsk krallarının gayretleri ile genişlemekte, gelişmekte idi. Roma tarihçilerinin aktardığı bilgilere göre, MÖ 21 Nisan 753 tarihinde kurulduğu kabul edilen Roma kentinin (Demircioğlu, 1953, s.37) ahalisi kısa sürede büyük bir artış göstermişti. Bu nüfus artışı, şehrin kurucusu ve Roma'nın ilk kralı olduğu sanılan Romulus'un aldığı bir tedbir sayesinde gerçekleşmiştir ki, bu tedbir aynı zamanda büyük bir hata olmuştur. Romulus, diğer Etrüsk şehirleri ile İtalik şehirlerden herhangi bir sebeple kovulmuş kimselere sığınma hakkı tanıyacağını ilan etmişti. Bu duyurunun ardından başka şehirlerde barınamayan başıboş ve maceracı adamlar, Roma'ya gelmeye başlamışlardı. Bunlar, Roma dışında fakat Roma'ya yakın bir yerde hazırlanmış olan karantina bölgesinde kırk gün beslenerek, sağlık ve ahlak bakımından sınavdan geçiriliyor ve memnun kalanlar, Roma vatandaşlığına kabul ediliyorlardı.

Ancak ilginç olan, Roma'ya sığınma hakkı arayarak gelenlerin pek azı Etrüsk şehirlerindendi. Buna karşılık, Roma şehrine oldukça yakın bir mesafede bulunan "Latium" bölgesinden gelenler yani Latinler, şehre sığınanlar arasında en kalabalık kitleyi teşkil etmişlerdi.

"Roma vatandaşlığı" hakkını elde eden Latinler, zamanla "Senato" denilen Yaşlılar Meclisi'ne de üye olmuşlar ve Latinlik şuurunu koruyarak, politik güçlerini kullanmaya önem vermişlerdi.

İtalya çizmesinin güneyinde Kyme (Küme) denilen yerde, öteden beri bir Hellen kolonisi vardı. Buradaki Hellenler (Yunanlılar), Etrüskler'in siyasi gücünü, gelişmiş dış ticaretini ve sanat alanındaki şöhretlerini çekemiyorlardı.

Roma şehrine tüccar sıfatıyla girip çıkan Hellenler, Latinleri devamlı olarak Etrüskler aleyhine kışkırtıyor ve başlarından Etrüsk sülalesini atmalarını tavsiye ediyorlardı.

MÖ. 509 yılında Latinler Senato'da çoğunluğu sağlayınca, Yunan-Latin projesi, gerçekleşmek için elverişli zemini buldu. Kralın şehir dışında bulunmasından da yararlanılarak hazırlanan senaryo gereğince, kulaktan

kulağa bir dedikodu yayıldı. Güya kralın oğullarından biri, bir aile kadınına zorla tecavüz etmişti. Bu haber dalga dalga yayıldı, ardından da şehirde büyük çaplı bir protesto gösterisi düzenlendi.

Öte yandan, olağanüstü toplantıya çağrılan Senato meseleyi ele alarak, bu durumdan kralın sorumlu tutulması gerektiğine karar verdi. Latin üyelerin etkisi altında olan Senato, mantık ve adalet ilkelerini hiçe sayarak, krala sürgün cezasını reva gördü. En büyük suçlulara verilen bu ceza, kralın Roma'ya sokulmaması anlamına geliyordu. Nitekim küçük bir atlı müfreze ile gittiği yerden dönen Roma'nın son kralı II. Tarquinius (II. Tarhan), kent kapılarını yüzüne kapalı buldu. Böylece Roma'da Etrüsk dönemi son bulmuş, Latin dönemi başlamış bulunuyordu (Ayda, 1992, s.11).

MÖ. 509 yılında Roma'da krallık rejimi yıkılıp Cumhuriyet dönemi başlayıncaya kadar iş başında kalan Etrüskler, bu tarihten itibaren siyaset arenasından çekilmekle birlikte, etnik olarak mevcudiyetlerini yüzyıllar boyunca sürdürmüşlerdir. Özellikle Roma medeniyeti üzerindeki Etrüsk gölgesi hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır (Memiş, 2009 b, s.75; Memiş, 2008, s.112). Hatta 15. yüzyılda Avrupa'da başlayan Rönesans hareketinin önderliğini Floransa kenti üstlenmiştir ki, Floransa, bir Etrüsk kentidir. Eskiçağda Roma'ya önderlik eden Etrüskler, Yeniçağ başlarında da bu defa sadece İtalya'ya değil, tüm Avrupa'ya önderlik etmişler, Avrupa'yı Ortaçağ karanlığından çekip çıkarmışlardır (Memiş-Bülbül, 2019, s.182).

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sonuç olarak denilebilir ki, Etrüskler adı verilen kavim, Anadolu kökenli Troyalılar ile Türk kökenli Sakalar'ın (İskitler) İtalya'da etnik olarak karışıp kaynaşması neticesinde ortaya çıkan yeni bir halk grubudur.

Maden yönünden zengin ve ziraata elverişli Toskana bölgesine yerleşen Etrüskler, İtalya'daki mevcut köy kültürünü şehir kültürüne dönüştürdükleri gibi, ziraatı ve madenciligi de geliştirmişlerdir. Gemicilik alanında da son derece maharetli olan Etrüskler, uzun süre Akdeniz ticaretini ellerinde tutmuşlardır.

MÖ 753 yılında kurulan Roma kentinin kurucusu Romulus da aslında Troyalı bir prens olan ve Vergilius'un Aeneas adlı destanının başkahramanı olarak görünen Aeneias'ın soyundan gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Roma kenti, Yeni Troya olarak da kabul edilebilir.

Roma şehir devleti yaklaşık 250 yıl Etrüsk kökenli krallar tarafından idare edilmiş ve MÖ 509 yılında kurgulanan bir senaryo neticesinde

Roma'daki krallık rejimine son verilmiş ve Etrüskler'in siyasi arenadan çekilmeleri sağlanmıştır.

Fakat ilginçtir ki, Cumhuriyet döneminde de Roma, Etrüskler'den miras olarak devraldığı sistemi neredeyse aynen devam ettirmiştir. Gerek ordu teşkilatında gerek yönetim organlarında gerek mimaride gerekse birtakım gelenek ve inançlar açısından Roma, Etrüskleri taklit etmek durumunda kalmıştır. Başka bir ifadeyle Etrüskler, her alanda Roma'ya hocalık etmişlerdir.

7. SUMMARY

In order to follow the course of Roman history in Ancient Italy, first of all, it is necessary to examine the people called Etruscans more closely. Because the Etruscans brought the city culture to Italy and played an important role in the fate of the peninsula by establishing political dominance in Italy long before Rome. Apart from all these, Etruscan civilization was also the basis of Roman civilization.

The people known as Etruscans is actually an important folk group formed by mingling of Anatolian Trojans and Scythians of Turkish origin in Italy and transforming the existing village culture in Italy into urban culture.

While Greeks called them **Tyrsenes** or **Tyrhenes**, Romans called this people **Tuscanians** or **Etruscans**. However, the Etruscans called themselves **Rasenna**.

The Trojans who emerged as the representatives of the Eastern Block in the Trojan War, which is regarded as the first great struggle of the Eastern and Western worlds in human history, were defeated by the Achaeans representing the West at the end of a ten-years struggle. After a while, the Trojans, who had to participate in the Sea Peoples Migration, found themselves at the gates of Egypt. The Trojans, who participated in both the first and second stages of the Sea Peoples Migration, unfortunately lost their struggle against the Egyptian Pharaohs. Having to return to their homeland in Çanakkale region, the Trojans, seeing that their homeland had become uninhabitable, migrated to the İzmir region. However, because of the Achaean immigrants who migrated to this region from Greece, they left Anatolia completely at the beginning of the 10 th century BC and migrated to the Toscana region of Italy by sea.

About two centuries after this event, we come across two Turkish tribes who entered Anatolia from over the Caucasus. These are the Scythians

and Cimmerian tribes. The Cimmerians, who established hegemony over Anatolia for about 100 years, also abolished the Phrygian Kingdom in Central Anatolia.

According to Herodotos, the Scythians, who entered Anatolia after the Cimmerians and ruled Eastern Anatolia for 28 years, invaded the Southern Russia lands emptied by the Cimmerians and established the Great Scythian Empire there. But, some groups of the Scythians continued their march in the west direction and reached the Western Anatolia shores and immigrated to Italy from here by ships. This group of the Scythians and the Trojans, who had previously immigrated to Italy, mingled and merged and paved the way for the formation of a new community in Italy where the Turkishness features predominated, who are called the Etruscans or Tursacanians.

Therefore, the origin of this new people is based on both Anatolia and Central Asia. There are other evidences showing that they are of Central Asia origin. One of these is the wolf motif. The motif of the she-wolf suckling Romulus and Romus brothers is obviously one of the most important signs that the Etruscans were connected with Central Asia. There is no doubt that the eagle motif on the staffs of Etruscan kings is also of Asian origin. Because the double-headed eagle is encountered for the first time in the history of the Sumerians, this people came to Mesopotamia from Central Asia. The double-headed eagle called “**imdigud**” in Sumerian cuneiform tablets is also seen in the Gokturks, who were among the Central Asian Turks, and later in the Seljuks, that all these tribes have their origins in the same place. Therefore, there no doubt that at least one of the two societies (Trojans + Scythians = Etruscans) that make up the Etruscans is of Central Asian origin. The people of Central Asian origin we are talking about here are, of course, the Scythians.

Another proof that the Etruscans have predominantly Turkish characteristics is that the color “**red**” is accepted as a sacred color by the Etruscans, as it is for all Turks. Etruscan depictions on the reliefs reveal that these people were of medium height, broad shoulders and round heads, just like the Turks.

The Etruscan people, formed by the ethnic mingling of the Western Anatolian Trojans and the Central Asian Scythians, brought the urban culture of the Anatolian and Aegean coasts to Italy, which had been living the village culture until then.

Etruscans not only brought city life to Italy, they also developed

agriculture and mining. They are said to have promoted viticulture and olive cultivation in Italy. Etruscans, who developed maritime trade in a short time, held the Mediterranean trade for a long time.

The brothers Romulus and Romus, the founders of the city Rome, are also of Etruscan origin. According to the Roman historical tradition, the first kings of Rome, which was founded in 753 BC, also came from Etruscan descent.

In this study, we tried to reveal the formation of Etruscans and their influence and contribution to Roman civilization in the light of written and archaeological sources.

8. KAYNAKLAR

- Akman, Ş. T. (2011). Türk tarih tezi bağlamında erken Cumhuriyet dönemi resmi tarih yazımının ideolojik ve politik karakteri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), Ankara, 80-109.
- Alpman, A. (1982). Hurriler. *A. Ü. D.T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi* 25, 283-313.
- Ayda, A. (1992). *Etruskler (Tursakalar) Türk idiler*. Ankara.
- Barnett, R. D. (1975). The Sea Peoples. *CAH II/2*, chp. XXVIII, Cambridge, 359-371.
- Bayram, S. (1989). Kaynaklara göre Güneydoğu Anadolu'da proto-Türk izleri. *Türk Dünyası Araştırmaları* 62, 9-118.
- Bridgman, T., (1998). Who were the Cimmerians?, *Hermathena* 164(Summer), 31-64.
- Demircioğlu, H. (1953). *Roma tarihi*. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Durmuş, İ. (1993). *İskitler (Sakalar)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Erhat, A. (1999). *Homeros (gül ile söyleşi)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erzen, A. (1986). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Herodotos, (2002). *Herodot tarihi* (Çev. Müntekim Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros, (1975). *İlyada* (Çev. Azra Erhat-A. Kadir). İstanbul: Sander Yayınları.
- Huxley, G. L. (1960). *Achaeans and Hittites*. Oxford.
- İplikçioğlu, B. (1994). Eskiçağ tarihinin ana hatları. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Karabağ, H. (2018). 1930'ların dünyasında Türk tarih tezini anlamak ve tarih IV kitabı örneği. *Atlas Journal* 4(10), 556-565.
- Kınal, F. (1987). *Eski Anadolu tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kocatürk, U. (1987). Atatürk'ün tarih tezi: Bir uygarlık beşiği olarak Ortaasya. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* III(9), 503-507.

- Macalister, R. A. S. (1914). *The Philistines, their history and civilization*. London: Oxford University Press.
- Mansel, A. M. (1971). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Memiş, E. (1988). MÖ. 3. Binyılda Anadolu'da Türkler, *Türk Dünyası Araştırmaları* 53, 35-46.
- Memiş, E. (2006). *İsrail nereye koşuyor? (En eski çağlardan günümüze İsrail-Filistin mücadelesi)*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.
- Memiş, E. (2007). *Kadeş barış antlaşması isminin doğruluğu üzerine farklı bir yaklaşım, Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya'da Barış*. Nevşehir: Nevşehir Belediyesi- E. Ü. Kapadokya Araştırma Merkezi Yayını, 15-27.
- Memiş, E. (2008). Etrüsk kavminin oluşumunda Troyalılar'ın ve İskitler'in (Sakalar) rolü. *Tarihten Bir Kesit: Etrüskler Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 107-112.
- Memiş, E. (2009 a). *Eskiçağ tarihinde Doğu-Batı mücadelesi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayını.
- Memiş, E., (2009 b). *Eskiçağda Türkler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayını.
- Memiş, E. (2012 a). *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?)*. Ankara: Altınpost Yayınları.
- Memiş, E. (2012 b). *İskitler'in tarihi*. Ankara: Altınpost Yayınları.
- Memiş, E. (2019 a). *Eskiçağ medeniyetleri tarihi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.
- Memiş, E. (2019b). Eskiçağda kıtlık felaketlerinin sebep olduğu göçlerin ekonomik ve sosyal hayata yansımaları, *İzmir Demokrasi Üniversitesi Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1*. İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayını, 63-77.
- Memiş, E. (2020). *Eskiçağ Türkiye tarihi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.
- Memiş, E. & C. Bülbül, (2019). *Eskiçağda göçler*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.
- Morris, J. (2006). *The origins of the sea peoples*. Florida State University Classics, Florida, 1-54.
- Oral, E. & K. Aktın. (2010). Türk tarih tezi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III(2), 463-474.
- Özkul, Y. E. (2019). Akademik literatürde Türk tarih tezi sorunsalı. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1), 38-50.
- Page, D. (1959). *History and the homeric Iliad*. Los Angeles.
- Rice, T. T. (1958). *The Scythians*. London.
- Sevin, V. (1982). Frigler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, İstanbul, 245-275.
- Stubbings, F. H. (1965). The recession of mycenaean civilization. *CAH*, chp. XXVIII, Cambridge.
- Tarhan, M. T. (1979). Eskiçağda Kimmerler problemi. *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, 335-369.
- Türkkan, R. O. (2012). *İlk tarihin surlarında Türk izleri*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Umar, B. (1999). *İlkçağda Türkiye halkı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayını.
- Yıldırım, R. (1996). *Eskiçağda Anadolu*. İzmir: Meram Yayıncılık.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olup/olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Gönderim Tarihi: 12.01.2022

Kabul Tarihi: 25.04.2022

TEMETTUAT DEFTERİNE GÖRE YAZIR KÖYÜNÜN SOSYO- EKONOMİK DURUMU (1845)

Socio-Economic Status of Yazır Village According to the Dividend Book (1845)

Mustafa Ali UYSAL

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
Bucak Hikmet Tolunay MYO
mauysal@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7369-7385

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Temettuât defterleri, yazıldığı bölgenin nüfusu, arazisi, yetiştirilen toprak ürünleri, hayvan türleri ve sayıları, ekonomik ve ticari hayat vs. birçok konuda bilgiler vermektedir. Böylece herkesten gelirine uygun olarak vergi alınmıştır. Bu çalışmada 1845 yılı 9580 numaralı temettuât defteri esas alınarak Konya vilayeti, Hamid sancağı, Ağlasun kazasına bağlı Yazır köyünün sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili değerlendirmede bulunulmuştur. Öncelikle defterden Yazır köyünün nüfusu ile hane reislerinin adları, lakapları ve meslekleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. 1845 yılında Yazır köyünün hane sayısı 12, tahmini nüfusu 60'tur. Köyde en çok kullanılan isimler Mehmed ve Hüseyin'dir. En çok, sığirta ve fiziki özelliklere göre lakaplar kullanılmaktadır. Meslek olarak en çok ziraatçı bulunmaktadır. Köyde insanlar geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Köyde; buğday, arpa ve darı üretimi yapılmaktadır. En çok küçükbaş hayvanlar yetiştirilmektedir. Ayrıca çalışmada, köydeki hane reislerinin meslek gelirleri ile ödedikleri yıllık vergi çeşitleri ve miktarları da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Temettuât, Yazır Köyü, Ağlasun, Sosyal Durum, Ekonomik Durum

Abstract

Temettuât notebooks provide information on many subjects such as the population of the region where it is written, land, cultivated land products, animal species and numbers, economic and commercial life, etc. Thus, tax was taken from everyone in accordance with their income. In this study, the social and economic structure of the Konya province, Hamid sanjak, and Yazır village of Ağlasun district was evaluated based on the dividend book number 9580 of 1845. From the Temettuât notebook, it is possible to obtain information about the population of Yazır village and the names, nicknames and professions of the household heads. In 1845, the number of households of Yazır village was 12 and its estimated population was 60. The most used names in the village are Mehmed and Hüseyin. Nicknames are mostly used according to adjectives and physical characteristics. There are mostly agriculturalists as a profession. People in the village earn their living from agriculture and animal husbandry. In the village; wheat, barley and millet are produced. Mostly, ovine animals are bred. In addition, in the study, the professional income of the household heads in the village and the types and amounts of annual taxes paid were also presented.

Keywords: Dividend, Yazır Village, Ağlasun, Social Status, Economic Status

1. GİRİŞ

Temettu; kâr etme, kazanma, temettuât ise; kârlar, faydalar anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1990, s. 1288). Temettü vergisi, herkesin yıllık gelirine göre devlete verdiği vergidir (Özdemir Kızılkın, 2008, s. 60). Temettü vergisinin adı daha sonra “kazanç vergisi” olmuştur (Pakalın, C. 3, 1983, s. 455). Temettü vergisinin kaydedildiği defterler Temettuât Defterleri olarak adlandırılmıştır (Bizbirlik & Atar, 2009, s. 39). Hane reislerinin gelirlerini tespit etmek amacıyla yapılan temettü sayımları, XIX. yy. ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi ile ilgili çok değerli bilgileri içermektedir. Bu defterlerin büyük çoğunluğu 1845 yılına aittir. Çok az sayıda 1840 yılına ait defterler de vardır (Kütükoğlu, 1995, s. 395-396).

Temettuât sayımlarındaki amaç, vergi sisteminde düzenleme yapmak, herkesin ödeme gücüne göre vergilendirilmesini sağlamaktır. Bu nedenle sadece vergi mükellefi kişiler kaydedilmiştir (Bütün, 2001, s. 12, 17). İçerik bakımından çok zengin olan Temettuât Defterlerinde hane reislerinin ismi, unvanı, mesleği, menkul ve gayri menkul malları (tarla, bağ, bahçe, dükkan, küçük ve büyükbaş hayvanları vb), yıllık gelirleri ve vergi ödemeleri bulunmaktadır (Öztürk, 2003, s. 288). Temettuât sayımlarını yapan tahrir görevlileri bütün hanelerin gelir kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde yazmışlardır. Bu bilgiler doğrultusunda şehir ve kırsal alanlar ölçeğinde karşılaştırmalı değerlendirme yapılabilir. Temettuât defterleri Osmanlı sosyal ve ekonomi tarihinin daha iyi anlaşılması yönünde zengin içeriğe sahip özgün kaynaklardır (Bütün, 2001, s. 12-13).

Temettuât defterinde hane reislerinin ve vergi mükellefi olan nüfusun meslekleri açıkça kayıt altına alınmıştır. Hane reislerinin meslek bilgileri ismin hemen üstünde ve hafif eğik olarak yazılmıştır. İlk sırada genellikle köy imamları yer almaktadır (Kolay, 2018, s. 683). “Karye imamı”, “ziraatçı”, “çoban” gibi meslekler yazıldıktan sonra onun hemen soluna “bir senede vergisi” yazılmıştır. Onun solunda da “aşar olarak bir senede verdiği” ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Hane reislerinin isminin altında ise tarım arazileri, hayvan sayıları, yıllık gelirleri ve vergileri gibi diğer bilgiler bulunmaktadır.

Bu çalışmada BOA, ML.VRD.TMT.d (Maliye Varidat Temettuât Defterleri) kodlu, 9580 numaralı H. 1261/M. 1845 yılına ait temettuât defteri esas alınarak Konya vilayeti, Hamid sancağı, Ağlasun kazasına bağlı Yazır köyünün sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1845 yılı temettuât defterine göre Yazır köyü, Ağlasun kazasına bağlı 20 yerleşim biriminden biridir (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 2-239). Defterin

ikinci sayfasının başında “Konya eyaleti mülhakatından Hamid sancağı kazalarından nefsi-i Ağlasun kazası ahalilerinin emlak ve arazi ve temettuatlarını mübeyyin defteridir” şeklinde başlık yer almaktadır. Başlıktan sonra, önce Ağlasun merkez kazasına bağlı mahalleler, daha sonra da köyler yazılmıştır. Defterin 90 ile 93. sayfaları arasında Yazır köyü bulunmaktadır. Defterin doksanıncı sayfasının başında “Karye-i Yazır Tabi-i Ağlasun” şeklinde başlıktan sonra ilk hanenin numarası ve hane sahibinin adı ile ona ait diğer bilgiler yer almaktadır. Temettuat defteri esas alınarak Yazır köyünün hane ve nüfusu ile birlikte köyde kullanılan isimler, lakaplar, meslekler, köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılık ve mesleki gelirleri ile ödemiş oldukları vergileri tespit edilmiştir.

Günümüzde Burdur ili Ağlasun ilçesine bağlı bir köy olan Yazır, Burdur il merkezine 35 km, Ağlasun ilçe merkezine 6 km uzaklıktadır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Yazır,_Ağlasun).

2. HANE SAYISI VE NÜFUSU

Temettuat defterleri, yerleşim yerlerinin hane ve nüfusunun belirlenmesi konusunda ana kaynaklardan birisidir. Defterlerde yalnız vergi mükellefi hane reislerinin isimleri olduğu için nüfusun tam tespiti mümkün olmamaktadır. Ancak hane sayısından hareket ederek tahmini nüfus belirlenebilmektedir (Yavuz, 2021, s. 25). 1845 yılında, Ağlasun kazasına bağlı Yazır köyünün hane sayısı ve tahmini nüfusu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. 9580 Numaralı Temettuat Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünün Hane Sayısı ve Tahmini Nüfusu (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Tahmini Nüfus (Hanex5)
Yazır Köyü	12	60

Tablo 1’de Yazır köyündeki nüfus bilgileri, hane sayısından hareket ederek, her hanede ortalama beş kişinin olduğu düşünülerek tahmini olarak verilmiştir¹. Buna göre 1845 yılında Yazır köyünün hane sayısı 12, tahmini nüfusu 60’tır. Toplamda Ağlasun kazası ve köylerinde 859 hane olup, bu hanelerde yaşayan toplam nüfus ise 4.295 kişi olarak tahmin edilmektedir (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 2-239). Bu durumda Ağlasun kazasında yaşayan toplam nüfusun yaklaşık %1.40’ı Yazır köyünde bulunmaktadır.

¹ Bu ortalama Ömer Lütfi Barkan’ın genel nüfusu hesaplamak için kabul ettiği “hane x 5” formülü esas alınarak bulunmuştur. Ömer Lütfi Barkan, “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 10, İstanbul 1953, s. 12.

1831 yılı nüfus defterine göre Yazır köyünde 12 hanede 36 erkek nüfus yaşamaktaydı (BOA, NFS.d., 3237, s. 11). Erkek nüfus kadar kadın nüfus olabileceğini düşünürsek toplam nüfusun 72 olduğunu söyleyebiliriz. Böylece 14 yıl sonra 1845 yılında hane sayısında bir değişiklik olmazken nüfusta yaklaşık %17'lik bir azalma olduğu anlaşılmaktadır. 1896 yılı itibariyle köyün hane sayısı 31'e, nüfusu 232'ye çıkmıştır (Uysal, 2020, s. 144). Bu durumda 51 yıl sonra nüfusta %287'lik bir artış olduğunu görmekteyiz.

Günümüzde Burdur ili Ağlasun ilçesine bağlı Yazır köyünün 2007 yılı nüfusu 392'si erkek, 409'u kadın olmak üzere 801'dir. Böylece 162 yıl sonra nüfusta 741 kişilik artış olmuştur. Ancak 2007 yılından sonra nüfusta azalma görülmektedir. 2020 yılı nüfusu 292'si erkek, 318'i kadın olmak üzere 610'dur (<https://www.nufusune.com/7138-burdur-aglasun-yazir-koy-nufusu>). Bu da bize son 13 yılda nüfusta 191 kişilik, yani yaklaşık %24'lük azalma olduğunu göstermektedir.

3. İSİMLER

Temettuât Defterinde vergi mükellefi hane reislerinin isimleri, babalarının adları veya lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. “Köse Osman Oğlu Süleyman” örneğinde olduğu gibi bütün isimlerde “oğlu” kelimesi kullanılmıştır. 1845 yılında, Ağlasun kazasına bağlı Yazır köyünde hane reislerinin kullandığı isimler ve sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünde Kullanılan Hane Reisi İsimleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

İsimler	Sayısı
Mehmed	3
Hüseyin	2
Mustafa	1
Osman	1
Halil	1
Ömer	1
Hasan	1
İbrahim	1
Süleyman	1

9580 numaralı Temettuât defterindeki bilgiler dikkate alındığında Yazır köyünde 9 farklı isim içerisinde en çok kullanılan isimler, 3'er adet ve %25 pay ile Mehmed, 2 adet ve %16.66 pay ile Hüseyin'dir. Mustafa, Osman, Halil, Ömer, Hasan, İbrahim ve Süleyman isimleri ise yalnız birer kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu durumda vergi mükellefi hane reislerinin tamamının erkek olduğu anlaşılmaktadır. İsimlerin peygamber, halife ve

sahabe adlarından oluşması dini inancın etkisini göstermektedir.

4. LAKAPLAR

Yazır köyünde kullanılan lakapları sığata ve fiziki özelliklere göre lakaplar, mesleki lakaplar, dini ve sosyal durum bildiren lakaplar ve hayvan adlı lakaplar olarak sınıflandırabiliriz. En çok 6 kişi ile sığata ve fiziki özelliklere göre lakaplar kullanılmaktadır. İkinci sırada 3 kişi ile dini ve sosyal durum bildiren lakaplar, üçüncü sırada 2 kişi ile mesleki lakaplar yer almaktadır. Hayvan adlı lakap ise yalnız bir kişide bulunmaktadır. Tablo 3’de Yazır köyünde kullanılan lakaplar gösterilmiştir.

Tablo 3. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünde Kullanılan Lakaplar (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Sığata ve Fiziki Özelliklere Göre Lakaplar	İsmail Oğlu Kozak Mustafa, Toralı Mehmed Oğlu Hüseyin, Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed, İkiz Ömer Oğlu Hüseyin, Köse Osman Oğlu Süleyman, Sarı Baş Ömer Oğlu Hasan
Mesleki Lakaplar	Mehmed Oğlu Mehmed Kethüda, Sipahi Mehmed Oğlu İbrahim
Dini ve Sosyal Durum Bildiren Lakaplar	Mehmed Oğlu Mehmed Efendi, Yusuf Oğlu Hacı Osman, Hacı İsmail Oğlu Halil
Hayvan Adlı Lakaplar	Dana Ali Oğlu Ömer

Tablo 3’e baktığımız zaman, sığata ve fiziki özelliklere göre lakap olarak Kozak, Toralı, İkiz, Köse ve Sarı Baş, mesleki lakap olarak Kethüda ve Sipahi, dini ve sosyal durum bildiren lakap olarak Efendi ve Hacı, hayvan adlı lakap olarak Dana kelimelerini görmekteyiz.

5. MESLEKLER

Temettuât Defteri’nde hane reislerinin isimlerinin yanında meslekleri de yazılmıştır. 1845 yılında Yazır köyünde 4 çeşit meslek tespit edilmiştir. Tablo 5’te Yazır köyünde bulunan meslek çeşitleri ve sayıları belirtilmiştir.

Tablo 5. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyündeki Meslek Çeşitleri ve Sayıları (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Meslek Adı	Sayısı
Ziraatçı	9
Çoban	1
İmam	1
Hizmetkâr	1
Toplam	12

Tabloya baktığımız zaman Yazır köyünde kamu hizmeti görevi

yapan 1 imam ile şahsi işleri ile uğraşan 9 ziraatçı, 1 çoban ve 1 hizmetkâr bulunmaktadır. İlk sırada yazılmış olan köy imamı ve hatibi Mehmed Oğlu Mehmed Efendi vergiden muaftır. Mesleği çobanlık olan Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed'in bir yıllık çobanlık geliri 800 kuruş, toplam geliri 820 kuruş olup, yılda 84 kuruş vergi vermektedir. Mesleği hizmetkârlık olan Dana Ali Oğlu Ömer'in bir yıllık hizmetkârlık geliri 800 kuruş, toplam geliri 840 kuruş olup, yılda 84 kuruş vergi vermektedir. 9 hane reisinin mesleğinin "ziraatçı" olması sebebiyle bu köydeki en önemli geçim kaynağının zirai faaliyetler olduğunu söylemek mümkündür.

6. TARIM

6.1. Mezru ve Gayri Mezru Toprak Alanları ve Gelirleri

Temettuât Defteri'nde hane reislerinin ekili tarlaları *mezru tarla*, ekili olmayan, boş bırakılan tarlaları *gayri mezru tarla* olarak yazılmıştır. 1845 yılında, Yazır köyüne ait mezru (ekili) ve gayri mezru (ekili olmayan) toprak alanları ve yıllık geliri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 8. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyündeki Mezru ve Gayri Mezru Toprak Alanları ve Gelirleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Mezru Tarla Dönüm	Gayri Mezru Tarla		Toplam Tarla Dönüm	Hane Başına Ortalama Tarla		Kaza Toplamı İçinde %
			Yıllık Geliri (Kuruş)	Dönüm		Dönüm	Gelir	
Yazır Köyü	12	395	30785	160	555	46,25	2565,41	0,96

Tablo 8'de Yazır köyünde mezru (ekili) ve gayri mezru (ekili olmayan) tarlaların dönümleri ile yıllık gelirleri verilmiştir. Mezru (ekili) tarlalarda genellikle buğday ve arpa ekilmektedir. Yazır köyünde 12 hanede 395 dönümü mezru, 160 dönümü gayri mezru olmak üzere toplam 555 dönüm tarla vardır. Mezru tarlaların yıllık geliri 30785 kuruştur. Hane başına ortalama 46,25 dönüm arazi düşmektedir. Hane başına ortalama yıllık geliri 2565,41 kuruştur. Ağlasun kazasına bağlı 17 yerleşim biriminde 38.714 dönümü mezru, 18.677 dönümü gayri mezru olmak üzere toplam 57.391 dönüm tarla vardır. Yazır köyündeki arazilerin, bütün yerleşim birimleri arazileri toplamına oranı % 0,96'dır.

Mezru tarlasından en çok gelir elde eden hane reisi, 50 dönüm tarladan 4620 kuruş gelir elde eden İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır. İkinci sırada 50 dönüm tarladan 4282 kuruş gelir elde eden Yusuf Oğlu Hacı Osman, üçüncü sırada 50 dönüm tarladan 4081 kuruş gelir elde eden

Mehmed Oğlu Mehmed Kethüda yer almaktadır. Çobanlık yapan Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed'in ve hizmetkârlık yapan Dana Ali Oğlu Ömer'in mezru tarlası bulunmamaktadır. En fazla tarlası olan hane reisleri, mezru ve gayri mezru olmak üzere toplamda 70'er dönüm tarlaya sahip olan İsmail Oğlu Kozak Mustafa ile Yusuf Oğlu Hacı Osman'dır.

6.2. Bahçe ve Bostan Alanları ile Gelirleri

1845 yılında, Yazır köyüne ait bahçe ve bostan alanları ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 9. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyündeki Bahçe ve Bostan Alanları ile Gelirleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

	Dönüm	Yıllık Geliri (Kuruş)
Bahçe	10	900
Bostan	10	900
Toplam	20	1800

Yazır köyünde 10 hane reisi hem bahçe hem de bostan ile uğraşmaktadır. Her hane reisinin 1'er dönüm bahçesi ve 1'er dönüm de bostanı bulunmaktadır. Bahçe ve bostan alanlarının toplamı 20 dönümdür. Hane reisleri 1'er dönüm bahçeden 900 kuruş, 1'er dönüm bostandan da 900 kuruş olmak üzere toplamda yıllık 1800 kuruş gelir elde etmektedir.

7. HAYVANCILIK

Temettuât defterinde hane reislerinin sahip olduğu hayvanlar da kaydedilmiştir. Bu bilgilere baktığımız zaman Yazır köyünde yaşayanların, geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Buradaki hayvanları büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvanları olarak sınıflandırabiliriz. Bu hayvan türleri halkın toprağını işleyebilmesi için, ulaşımı sağlayabilmeleri için ve hayatın devamı açısından sağlıklı beslenebilmeleri için önemlidir.

7.1. Büyükbaş Hayvancılık

1845 yılında, Yazır köyünde bulunan büyükbaş hayvan sayıları ve yıllık gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 10. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünde Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayıları ve Gelirleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Büyükbaş Hayvanlar	Sayısı (Adet)	Yıllık Geliri (Kuruş)
Öküz	20	
Yoz İnek	2	

Düğe	10	
Buzağı	20	
Tosun	7	
Dana	4	
Sağman İnek	22	440
Sağman Camus	1	30
Toplam	86	470

Tablodaki bilgilere göre Yazır köyünde toplam 86 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Büyükbaş hayvanların öküz, yoz inek, düğe, buzağı, tosun, dana, sağman inek ve sağman camus olduğu görülmektedir. Temettuât Defterinde bu hayvanlardan yalnız sağman inek ve sağman camusun yıllık geliri belirtilmiştir. Diğer hayvanların gelirleri hakkında bilgi verilmemiştir. Sağman ineklerden yıllık 440 kuruş, sağman camusdan yıllık 30 kuruş gelir elde edilmiştir.

Yazır köyünde en çok bulunan büyükbaş hayvan sağman inek olup, toplam sayısı 22'dir. Sağman inekten sonra ikinci sırada 20'şer adetle öküz ve buzağı, üçüncü sırada 10 adetle düğe yer almaktadır. En az bulunan büyükbaş hayvan 1 adet ile sağman camusdur.

Yazır köyünde en fazla büyükbaş hayvana sahip olan hane reisi 12 adetle İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır. En az büyükbaş hayvana sahip olan hane reisi ise 2 adetle Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed'dir.

7.2. Küçükbaş Hayvancılık

1845 yılında, Yazır köyünde bulunan küçükbaş hayvan sayıları ve yıllık gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 11. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır köyünde Bulunan Küçükbaş Hayvan Sayıları ve Gelirleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Küçükbaş Hayvanlar	Sayısı (Adet)	Yıllık Geliri (Kuruş)
Sağman Koyun	45	180
Yoz Koyun	10	20
Sağman Keçi	400	650
Yoz Keçi	250	250
Oğlak	400	
Kuzu	45	
Toplam	1150	1100

Temettuât defterine göre Yazır köyünde bulunan küçükbaş hayvanlar sağman koyun, yoz koyun, sağman keçi, yoz keçi, oğlak ve kuzudur. Tablodaki bilgilere göre Yazır köyünde toplam 1150 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Yalnız 3 hanede küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Bu hayvanlardan elde edilen toplam gelir ise 1100 kuruştur. Bu hayvanlardan oğlak ve kuzuların yıllık gelirleri yoktur. Diğer küçükbaş hayvanların yıllık gelirleri hakkında bilgi verilmiştir.

Yazır köyünde en çok bulunan küçükbaş hayvanlar 400'er adetle sağman keçi ve oğlaktır. İkinci sırada 250 adetle yoz keçi, üçüncü sırada 45'er adetle sağman koyun ve kuzu yer almaktadır. En az bulunan küçükbaş hayvan ise 10 adetle yoz koyundur.

Küçükbaş hayvanlardan elde edilen yıllık gelir bakımından sağman keçi 650 kuruşla ilk sırada, yoz keçi 250 kuruşla ikinci sırada, sağman koyun 180 kuruşla üçüncü sırada yer alırken, yoz koyun 20 kuruşla son sırada yer almaktadır.

Yazır köyünde en fazla küçükbaş hayvana sahip olan hane reisi 760 adetle Sarı Baş Ömer Oğlu Hasan'dır. İkinci sırada 225 adetle İsmail Oğlu Kozak Mustafa, üçüncü sırada 155 adetle Hacı İsmail Oğlu Halil yer almaktadır. 9 hane reisinin küçükbaş hayvanı bulunmamaktadır.

Küçükbaş hayvanlardan en fazla gelir elde eden hane reisi 570 kuruş ile Sarı Baş Ömer Oğlu Hasan'dır. İkinci sırada 345 kuruş gelire İsmail Oğlu Kozak Mustafa, üçüncü sırada 185 kuruş gelire Hacı İsmail Oğlu Halil yer almaktadır.

7.3. Yük ve Binek Hayvanları

1845 yılında Yazır köyünde bulunan yük ve binek hayvan sayıları ve yıllık gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 12. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır köyünde Bulunan Yük ve Binek Hayvan Sayıları ve Gelirleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Yük ve Binek Hayvanları	Sayısı (Adet)	Yıllık Geliri (Kuruş)
Merkep	11	25
Katır	2	
Bargir	8	
Tay	7	100
Sıpa	1	
Kısrak	8	327
Yoz Kısrak	1	
Toplam	38	452

Temettuât defterine göre Yazır köyünde bulunan yük ve binek hayvanları merkep, katır, bargir, tay, sıpa, kısrak ve yoz kısraktır. Tablodaki bilgilere göre Yazır köyünde toplam 38 adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bu hayvanlardan merkep, tay ve kısraktan 452 kuruş gelir elde edilmektedir. 11 adet merkepten elde edilen toplam gelir 25 kuruştur. Bu geliri yalnız 1 hane reisi 1 merkepten sağlamıştır. Diğer hane reislerine ait merkeplerin geliri bulunmamaktadır. 7 taydan elde edilen toplam gelir 100 kuruştur. Bu geliri yalnız 1 hane reisi 1 taydan sağlamıştır. Diğer hane reislerine ait tayların geliri bulunmamaktadır. 8 kısraktan elde edilen toplam gelir 327 kuruştur. Bu geliri 5 hane reisi sağlamıştır.

Yazır köyünde en çok bulunan yük ve binek hayvanı 11 adetle merkeptir. İkinci sırada 8'er adetle bargir ve kısrak, üçüncü sırada 7 adetle tay yer almaktadır. Sıpa ve yoz kısrak 1'er adet bulunmaktadır. 1 hane reisinin 8 adet, 1 hane reisinin 6 adet, 2 hane reisinin 5'er adet, 2 hane reisinin 4'er adet, 5 hane reisinin 2'şer adet, 1 hane reisinin de 1 adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır.

Yazır köyünde en fazla yük ve binek hayvanına sahip olan hane reisi 8 adetle İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır. İkinci sırada 6 adetle Mehmed Oğlu Mehmed Kethüda, üçüncü sırada 5'er adetle Toralı Mehmed Oğlu Hüseyin ve Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed yer almaktadır. En az yük ve binek hayvanına sahip olan hane reisi ise 1 adetle Dana Ali Oğlu Ömer'dir.

8. ARICILIK

1845 yılında, Yazır köyünde bulunan arı kovanı sayıları ve gelirleri ile hane başına düşen kovan ve gelir oranları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 13. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünde Bulunan Arı Kovanı Sayıları ve Gelirleri (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Arı Kovanı Bulunan Hane No	Kovan	
	Adet	Geliri (Kuruş)
2	5	22,5
3	20	90
Toplam	25	112,5

Tabloya bakıldığı zaman Yazır köyünde 2 hanenin arıcılık ile uğraştığı, toplam 25 adet arı kovanının bulunduğu, hanelerin bu işten yılda toplam 112,5 kuruş gelir elde ettiği görülmektedir. Bu durumda bir adet arı kovanının yıllık geliri 4,5 kuruştur. Yazır köyünde en fazla arı kovanına sahip olan hane reisi 20 adet ve yıllık 90 kuruş gelire Yusuf Oğlu Hacı Osman'dır. İkinci sırada 5 adet ve 22,5 kuruş gelire Mehmed Oğlu Mehmed Kethüda yer almaktadır.

9. VERGİSİ VE TEMETTUÂTI

9580 numaralı Temettuât Defterine göre Yazır köyünde bulunan 12 hane reisinden alınan toplam vergiler ve temettuâtlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 14. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünün Vergileri ve Temettuâtları (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Vergisi	Temettuâtı	Hane Başına Düşen Gelir
Yazır Köyü	12	4240	33013	2751,08

Yazır köyündeki 12 hanenin toplam temettuâtı 33013 kuruş olup, toplam vergisi ise 4240 kuruştur. Hane başına düşen gelir ise 2751,08 kuruştur. 4605 kuruş ile en çok gelir elde eden hane reisi İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır. İkinci sırada 4575 kuruş ile Sarı Baş Ömer Oğlu Hasan, üçüncü sırada 4431 kuruş ile Yusuf Oğlu Hacı Osman yer almaktadır. Bu 3 kişi 644'er kuruş ile en çok vergi veren hane reisleridir. En az gelire sahip hane reisi 820 kuruş ile Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed (Çoban)'dir. En az vergi veren hane reisleri ise 84'er kuruş ile Dana Ali Oğlu Ömer (Hizmetkâr) ve Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed (Çoban)'dir. Mehmed Oğlu Mehmed Efendi'nin 1533 kuruş geliri olmasına rağmen köy imamı ve hatibi olduğu

için vergiden muaftır.

10. AŞAR (ÖŞÜR) VERGİLERİ

Onda bir anlamına gelen öşür, toprak ürünlerinden alınan bir vergidir. Öşrün çoğulu aşardır (Pakalın, C. I, 1983, s. 96). Öşür Müslümanlardan alınmakta ve mülk topraklarının ürünlerinin zekâtını ifade etmektedir. Öşür adı altında alınan vergiler ziraî vergilerdir. Beşte birden onda bire kadar değişen oranlarda alınmıştır. Bu vergiler tahıl ve bakliyat mal olarak tahsil edilmiştir. Vergilerin çoğunu buğday, arpa ve çavdardan alınan öşür oluşturmaktadır. Bunun yanında bağ, bahçe, bostan ve arı kovanından alınan vergiler de vardır. Öşrün oranı toprağın verimine, sulama şartlarına, ürün çeşitlerine, yerel örf ve âdetlere göre değişiklikler göstermektedir. Bu oranlar çoğu zaman onda biri aşmaktadır. Üretimi teşvik amacıyla hububat dışında dut, pirinç, kendir, kenevir, pamuk, susam, zeytin gibi bitkilerin üretiminden alınan öşür oranları daha az tutulmuştur. Bütçenin en temel vergilerinden olan öşür, devlet gelirlerinin yaklaşık dörtte birini oluşturmuştur (Tabakoğlu, 2007, s. 101-102)

10.1. Hububat Aşarı

Temettuât defterinde, hububatlardan alınan aşarların hem kile olarak karşılığı hem de kuruş olarak karşılığı yazılmıştır. Hububatlardan hıntanın (buğdayın) kilesinden 8 kuruş, şair (arpa) ve darının kilesinden 5'er kuruş aşar alınmıştır. Yazır köyünde bulunan hanelerden alınan toplam yıllık hububat aşar (öşür) vergileri ve bu vergilerin hanelere dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 15. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünde Hanelere Göre Ortalama Hububat Aşarı Dağılımı (Kuruş) (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

Hububat	Yıllık Aşar Miktarları		Yıllık Aşarın Hanelere Göre Dağılımı (Kuruş)
	Kile	Kuruş	
Hınta (Buğday)	107	856	71,33
Şair (Arpa)	75	375	31,25
Darı	50	250	20,83
Toplam	232	1481	123,41

Yazır köyünde toplam buğday (hınta) üretimi 107 kile olup, en fazla buğday üretimi yapan kişi 15 kile ile İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır. Toplam arpa (şair) üretimi 75 kile olup, en fazla arpa üretimi yapan kişiler 11'er kile ile İsmail Oğlu Kozak Mustafa ve Yusuf Oğlu Hacı Osman'dır.

Toplam darı üretimi 50 kile olup, en fazla darı üretimi yapan kişi 8 kile ile İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır.

Tabloda görüldüğü gibi Yazır köyündeki 12 haneye ait toplam 232 kile karşılığı 1481 kuruş aşar vergisi bulunmakta ve her haneye ortalama 123,41 kuruş aşar vergisi düşmektedir. Hıntadan (buğdaydan) 107 kile karşılığı 856 kuruş, şairden (arpadan) 75 kile karşılığı 375 kuruş ve darıdan 50 kile karşılığı 250 kuruş aşar vergisi alınmaktadır. Yazır köyünde en fazla aşar vergisi ödeyen hane reisi 215 kuruş ile İsmail Oğlu Kozak Mustafa'dır. İkinci sırada 202 kuruş ile Yusuf Oğlu Hacı Osman, üçüncü sırada 192 kuruş ile Mehmed Oğlu Mehmed Kethüda yer almaktadır. Yazır köyünde aşar vergisi ödemeyen iki kişi bulunmaktadır. Bunlar Toralı Hüseyin Oğlu Mehmed (Çoban) ve Dana Ali Oğlu Ömer (Hizmetkâr)'dir.

10.2. Diğer Aşarlar

1845 tarihli temettuât defterine göre, bahçelerden ve bostanlardan dönüm başına 3 kuruş ile 4 kuruş arasında aşar alınırken, 2 arı kovanından 1 kuruş aşar alınmıştır. Yazır köyünde bulunan hanelerden alınan toplam yıllık bahçe ve bostan aşar (öşür) vergileri ve bu vergilerin hanelere dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 16. 9580 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yazır Köyünde Hanelere Göre Ortalama Bahçe ve Bostan Aşarı Dağılımı (Kuruş) (BOA, ML.VRD.TMT.d..., 9580, s. 90-93)

	Yıllık Aşar Miktarları		Yıllık Aşarın Hanelere Göre Dağılımı (Kuruş)
	Dönüm	Kuruş	
Bahçe	10	36	3
Bostan	10	34	2,83
Toplam	20	70	5,83

Yazır köyünde 12 hane bulunmasına rağmen 10 hane reisi hem bahçe hem de bostan için yıllık aşar vergisi ödemektedir. Tabloda görüldüğü gibi Yazır köyündeki 10 haneye ait toplam 20 dönüm bahçe ve bostan karşılığı 70 kuruş aşar vergisi bulunmakta ve her haneye ortalama 5,83 kuruş aşar vergisi düşmektedir. Bahçeden 10 dönüm karşılığı 900 kuruş gelir elde eden hane reisleri 36 kuruş, bostandan 10 dönüm karşılığı 900 kuruş gelir elde eden hane reisleri 34 kuruş aşar vergisi vermektedir.

Ayrıca 1 hane reisi yıllık 22,5 kuruş gelir elde ettiği 5 kovan karşılığı 2,5 kuruş, 1 hane reisi de yıllık 90 kuruş gelir elde ettiği 20 kovan karşılığı 10 kuruş vergi vermektedir.

11. AĞNAM VERGİSİ

Temettuat Defteri'nde "Rüsum-u Ağnam" olarak geçen Ağnam Vergisi küçükbaş hayvanlardan alınan bir vergidir. Ağnam resmi hesaplanırken kuzulu koyun, kuzusuyla beraber, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılmaktadır. Yani oğlağından veya kuzusundan ayrıca vergi alınmaz. Fâtih Kanunu'na göre 3 koyundan bir akçe alınırken daha sonra iki koyundan bir akçe alınmasına karar verilmiştir. Ancak bölgelerin özelliklerine göre değişebilmektedir. Bazı bölgelerde üç koyundan bir akçe alınırken, bazı yerlerde koyun başına 1'er akçe alınmaktadır. Ağnam resmi özellikle koyun besiciliği yapan konar-göçer Türkmen ve Yörük cemaatleri için önemliydi. Konar-göçerler de iki koyuna bir akçe vermekte idiler (Çağatay, 1947, s. 485-486; Emecen, 1988, s. 478).

Yazır köyünde ağnam vergisi veren hane sayısı 3'tür. Bu vergi 2 keçiden 1 kuruş olarak alınmıştır. En çok ağnam vergisi veren hane reisi Sarı Baş Ömer Oğlu Hasan olup, 355 keçi karşılığı 177,5 kuruş vergi vermektedir. İkinci sırada yer alan İsmail Oğlu Kozak Mustafa 260 keçi karşılığı 130 kuruş, üçüncü sırada yer alan Hacı İsmail Oğlu Halil 90 keçi karşılığı 45 kuruş vergi vermektedir. Yazır köyünde yıllık toplamda 705 keçi karşılığı 352,5 kuruş vergi alınmıştır.

12. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1261 (M. 1845) yılı 9580 numaralı temettuat defteri esas alınarak hazırlanmıştır. Konya vilayeti, Hamid sancağı, Ağlasun kazasına bağlı Yazır köyünün sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili değerlendirmede bulunulmuştur. Öncelikle Yazır köyünün nüfusu ile hane reislerinin adları, lakapları ve meslekleri hakkında bilgi verilmiştir.

1845 yılında Yazır köyünün hane sayısı 12 olup, bu durumda tahmini nüfusu da 60'tır. Köyde en çok kullanılan isimler Mehmed ve Hüseyin'dir. En çok, sığirta ve fiziki özelliklere göre lakaplar kullanılmaktadır. Meslek olarak en çok ziraatçı bulunmaktadır. Bunun yanında, imamlık, hizmetkârlık ve çobanlık da köydeki diğer meslek dallarıdır. Köyde insanlar geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Yazır köyünde 395 dönümü mezru, 160 dönümü gayri mezru olmak üzere toplam 555 dönüm tarla vardır. Köyde; buğday, arpa ve darı üretimi yapılmaktadır. En çok küçükbaş hayvan yetiştirilmektedir. İkinci sırada büyükbaş hayvanlar, üçüncü sırada yük ve binek hayvanları bulunmaktadır. Yazır köyünde en çok bulunan küçükbaş hayvan 400'er adetle sağman keçi ve oğlak, en çok bulunan büyükbaş hayvan 22 adetle sağman inek, en çok

bulunan yük ve binek hayvanı 11 adetle merkeptir.

Ayrıca çalışmada, köydeki hane reislerinin meslek gelirleri ile ödedikleri yıllık vergi çeşitleri ve miktarları da ortaya konulmuştur. Yazır köyündeki 12 hanenin toplam temettuâtı 33013 kuruş olup, toplam vergisi ise 4240 kuruştur. Bu bilgiler doğrultusunda 19. Yüzyıl ortalarında Yazır köyünde yaşayan hane reislerinin, kendi geçimlerini sağlayacak kadar ürün yetiştirdiklerini ve hayvan beslediklerini söylemek mümkündür.

13. SUMMARY

Dividend notebooks are one of the most important sources of Ottoman social and economic history. These books were written primarily for the purpose of making economic arrangements. In addition, it is aimed to control the state revenues, correct the mistakes made about tax, determine the taxpayers and establish the budget balance. Temettuât notebooks provide information on many subjects such as the population of the region where it is written, land, cultivated land products, animal species and numbers, economic and commercial life, etc. Thus, tax was taken from everyone in accordance with their income. In this study, the social and economic structure of the Konya province, Hamid sanjak, and Yazır village of Ağlasun district was evaluated based on the dividend book number 9580 of 1845. From the Temettuât notebook, it is possible to obtain information about the population of Yazır village and the names, nicknames and professions of the household heads. In 1845, the number of households of Yazır village was 12 and its estimated population was 60. The most used names in the village are Mehmed and Hüseyin. Nicknames are mostly used according to adjectives and physical characteristics. There are mostly agriculturalists as a profession. Besides, imamate, servitude and shepherding are other professions in the village. People in the village earn their living from agriculture and animal husbandry. In Yazır village, there is a total of 555 decares of land, of which 395 decares are cultivated and 160 decares are uncultivated. In the village; wheat, barley and millet are produced. Mostly, ovine animals are bred. Bovine animals are in the second place, and cargo and riding animals are in the third place. Beekeeping is also practiced in the village. In addition, in the study, the professional income of the household heads in the village and the types and amounts of annual taxes paid were also presented. Total dividend of 12 households in Yazır village is 33013 kuruş, and total tax is 4240 kuruş.

14. KAYNAKLAR

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), ML.VRD.TMT.d..., 9580.
BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), NFS.d..., 3237.

- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihî demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 1-25.
- Bizbirlik, A. & Atar, Z. (2009). XIX. yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterleri'nin yeri: Saruhan sancağı Mütevelli çiftliği Temettuat Defteri örneği. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 11 (1), 37-57.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğunda reayadan alınan vergi ve resimler. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V, 483-511.
- Develliöđlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lúgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Emecen, F. (1988). Ağnam resmi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 478-479. <https://www.nufusune.com/7138-burdur-aglasun-yazir-koy-nufusu> (Erişim Tarihi:26.03.2021)
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Yazır,_Ağlasun (Erişim Tarihi: 25.03.2021)
- Kolay, A. (2018). XIX. yüzyılın ortalarında Manisa'ya bağlı Karaali ve Evrenos köylerinin sosyo ekonomik yapısı (Temettuat Defterlerine göre). *Geçmişten Günümüze Manisa, Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi*, M. Tepekaya & Z. Atar (Ed.) I, (ss. 679-715), Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1995). Osmanlı sosyal ve iktisâdi tarihi kaynaklarından Temettü Defterleri. *Belleten*, LIX, 225, 395-412.
- Özdemir Kızılcık, A. (2008). Osmanlı vergi düzeninde Temettuat uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 57-66.
- Öztürk, S. (2003). Türkiye'de Temettuat çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1, (1), 287-304.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, 3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tabakoğlu, A. (2007). Öşür (Osmanlılar), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34, İstanbul, 100-103.
- Uysal, M. A. (2020). *Salnamelere göre Burdur (1868-1914)*, İstanbul: Libra Yayınevi.
- Yavuz, A. (2021). *1845 (H.1261) tarihli Temettü'ât Defterlerine göre Hüdavendigâr eyaleti Eskişehir sancağı Mihalgazi kazasına bağlı Koyunlu, Karaoğlan, İğdir, Nardin, Kırka, Kuşça köylerinin iktisâdi ve içtimaî durumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

